

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТЎХЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Луғат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Луғатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Луғат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашриёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, қўпайтириш, тарқатиш) қонуन тақиқланади.

СААМ қ. саамлар. Саам халқи.

СААМЛАР Норвегия, Швеция, Финляндия, Россияда яшовчи, саам тилида сўзлашувчи халқ. Саамлар қадимдан бугучилик, балиқ овлаш ва овчилик билан шуғулланади. «ЎЗМЭ».

САБА шв. Меш, саноч (теридан ясалган, қимиз солинадиган идиш). Бир саба қимиз. Сабада қимиз келтирмоқ.

САБАБ [а. سبب — боис, важ, баҳона; йўл, усул; алоқа] 1 Бирор (кўнгилли ёки кўнгилсиз) иш-ҳаракат, воқеа, ҳодисанинг юзага келишида, содир бўлишида омил бўлган бошқа бир воқеа, ҳодиса; боис, омил. Касалликнинг келиб чиқиши сабаби. ■ [Меъмор:] Биз Хуросондан нима сабабдан чиқиб кетаётганимиздан хабарингиз борми? Мирмуҳсин, Меъмор. Дарахтларнинг нобуд бўлиши ернинг қуришига, сув камайишига сабаб бўлади. Газетадан. Ядро нурланишлари моддаларга таъсир қилиб, улар молекулаларининг ўзгаришига сабаб бўлади. «Фан ва турмуш». Шеър ун чекса, шоирнинг армони сабаб бўлмай. А. Орипов.

2 Бирор иш-ҳаракат ёки ҳолат учун асос бўлган нарса; важ, баҳона, боис. Узрли сабаб. ■ Отабек яна ўн беш кун ўтказиб, тагин бир нозик сабабни ўртага ташлаб, онасининг рухсатисиз Марғилонга жўнаб соладир. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Албатта, аталадан тиш синмайди, аммо бу қимирлаб турган тишнинг тушганлигига бир сабаб, холос. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

Сабаби тирикчилик Яшаш, кун кечириш, тирикчилик воситаси, тирикчилик тақозоси билан. Эндиликда «мунгли», «муштипар»

сингари сўзлар қовушмай қолган, бу хотинлардан ҳеч бири қилаётган ишига, касби-кориға сабаби тирикчилик деб қарамайди. А. Қаҳҳор, Танланган асарлар.

3 флс. Оламнинг ҳаракати ва бирон-бир вақт мобайнида бўлган ўзгаришдан сўнг иккинчи бошқа бир натижанинг заруран келиб чиқишини таъминловчи асосий ҳодиса.

4 сўр. олм. өзф. Нима учун? Нега? Шоҳ бўлсанг, сабаб ўғрилиқ қилган фуқароларинг-ни тергамайсан? А. Қаҳҳор, Башорат.

Сабаб эргаш гап тлш. Бош гапдаги иш-ҳаракатнинг сабабини билдирувчи эргаш гап. **Сабаб ҳоли тлш.** Иш-ҳаракатнинг сабабини билдирувчи ҳол.

САБАБИЙ [а. سببي — сабабли, сабаб билан бўладиган] флс. Сабабиятга асосланган; сабабли. Сабабий боғланиш.

САБАБИЯТ [а. سببيت — боғлиқлик, алоқадорлик] флс. Ҳодисаларнинг табиий, ижтимоий, объектив ўзаро алоқасини, боғланишини билдирадиган категория. Сабабият қонуни.

САБАБКОР [а. + ф. سبكار — сабаб, омил бўлувчи; айбдор] кт. айн. сабабчи. Сабаб-корми ёлғиз тақдир ҳолинга санинг? Э. Воҳидов. [Асад:] Қани, айтинглар-чи, базмнинг сабабкори ким? Н. Сафаров, Кимга тўй, кимга аза. [Дадавой:] Ёмон кўрадиган бўлса, сизлар сабабкор. Халқни менга қарши қутуртириб юргансизлар. Уйғун, Навбаҳор.

САБАБЛИ 1 Бирор ҳодиса, ҳолат таъсирида юз берган, бирор сабабга асосланган. У кишининг кечикиши сабабли. ■ Энди кундош билан уч-тўрт кун апоқ-чапоқ бўлиб,

оғиз-бурун ўпишгандай бўлар, лекин яна уч-тўрт кун сабабли-сабабсиз сира гаплашмай, тескари бурилар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. сабабий. Сабабли боғланиш.

3 кўм. (б. к. билан) Учун, туфайли, оқибатида, сабабдан. *Подшонинг хасталиги сабабли мамлакатда тую маърака, базмлар тўхтатилган.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Ҳаво ҳароратининг юқори бўлиши сабабли тутларда ён шохларнинг жадал ўсиши ва барглари сонининг кўпайиши содир бўляпти.* Газетадан. *Шу сабабли куйлаб сени умрим кечар.* Ё. Мирзо. *Антибиотиклар микроорганизмлардан ҳосил қилиниши сабабли қимматга тушади.* «Фан ва турмуш».

САБАБСИЗ Бирор сабаби бўлмаган, асосланмаган; асосиз, вазисиз, баҳонасиз; узрсииз. *Сабабсиз жанжал.* *Сабабсиз ўқишдан қолмоқ.* ■ *Табиат ва ижтимоий ҳаётда сабабсиз бирорта ҳодиса ёки воқеа содир бўлиши мумкин эмас.* «Фалсафа қомусий лугати».

САБАБЧИ Бирор иш, воқеа-ҳодиса ёки ҳолатнинг юзага келишига, содир бўлишига сабаб бўлган кимса, нарса, омил; сабабкор. *Бугунги кечамиз сабабчилари бўлмиш келин ва кўёвнинг ҳар иккаласи заводимиз ишчилари бўлади, — деди нотиқ ғурур билан.* «Ёшлик». *Янглиш сўзлайсиз, онажон, — деди Кумуш, — сиз дунёда туришга лойиқ эдингиз, лекин сизнинг дунёдан тўйишингизга сабабчи мен эдим.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. *Қаҳқаҳанинг сабабчиси бўлган тўтиқуш гўё ғолибона ҳаммага қарагандек эди.* Газетадан.

САБАНТҲҲ [т. сабан — темир омон + тўй] Татар ва бошқирд халқларида баҳорги дала ишлари тугаши муносабати билан ўтказиладиган байрам.

САБАНЧА Йиртқичлар туркумига мансуб сутэмизувчи ҳайвон, дала мушуги.

САБЗ [ф. سبز — яшил, яшил рангли; ғўр, хом; янги, ёш] Яшил; баргранг, баргикарам, пистоқи (ранг). *Ул надурким, сабз тўнлик қуш дарахтнинг қошида.* Увайсий.

Сабз урмоқ Ўсиб, униб чиқа бошламоқ, ниш урмоқ. *Энди мўйлаби сабз урган, яқиндагина Фарғона жангидан қайтиб келган Низомиддиннинг ранги девор бўлиб оқариб кетган эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

САБЗА [ф. سبز — яшил ўт, кўкат, майса] 1 Ям-яшил барра ўт, майса. *Баҳор, ҳар ён*

ёзилган сабза. *Оҳуларда шўхлик ва ғамза.* Файратий. *Офтоб ҳижронида тонг сабзаларга кўнди нам, Уйлаким, киприklarимни эди тонг гирён юки.* Э. Воҳидов. *Муҳаббат. Ором олур қир сабзалари, Ухлар Бўта, ухлайди Ойхон.* Миртемир, Асарлар.

2 Яшил, зумрадранг. *Сабза ўт.* ■ *Довдарахт, гулу гулзорлар, сабза райҳонлар ҳамма ёқни ўраб олган.* Газетадан. *Ёритганча то юрак ичин Сабза ўтлар шабнамга қонар.* Х. Даврон. *Навбахор, очилди гуллар, сабза бўлди боғлар.* Муқимий.

Сабза урмоқ айн. сабз урмоқ қ. сабз. *У [Темиржон] энди улғайган, мўйлови сабза уриб, йигитча бўлиб қолган.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

3 Оқ кишишдан сояда қуритилган оч кўкиш майиз; сояки майиз.

САБЗАВОТ [ф. سبزجات — «сабза» с.нинг кўпл.] Резавор ва полиз экинлари ҳамда уларнинг овқатга ишлатиладиган маҳсули (бодринг, карам, сабзи, пиёз, помидор ва ш. к.). *Сабзавот экинлари.* *Сабзавот дўкони.* ■ *Хушбўй мевалар, айниқса, кўкатлар, турли нав сабзавотлар жуда мўл йиғилди.* Ойбек, Нур қидириб. *Чанқоқликни қондириш учун сабзавот, мева шарбатлари, турли қайнатма ичимликлар ҳам тавсия этилади.* Газетадан.

САБЗАВОТКОР Сабзавот экинлари етиштириш билан шуғулланувчи, резавор экинлар экувчи, етиштирувчи. *Сабзавоткор хўжалик.* ■ *Ўтган йил фақат деҳқонлар учун эмас, чорвадору сабзавоткорлар, боғбонлару соҳибкорлар учун ҳам оғир келди.* Газетадан.

САБЗАВОТЧИ 1 айн. **сабзавоткор.** *Ҳаваскор сабзавотчи экиладиган уруғлар тўғрисида ҳам ҳозирдан бош қотириши даркор.* Газетадан.

2 Сабзавот савдоси билан шуғулланувчи, сабзавот сотувчи.

САБЗАВОТЧИЛИК Деҳқончиликнинг сабзавот экинлари экиш ва сабзавот етиштириш билан шуғулланувчи тармоғи. *Сабзавотчилик хўжалиги.* ■ *Раиснинг машинаси.. сабзавотчилик бригадаси томон бурилиб кетди.* С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.

САБЗАЗОР [ф. سبززار — яшил ўтлоқ] Ям-яшил барра ўтлар билан қопланган ер; дала, майсазор. *Шудринг маржонлари тақмиш сабзазор, Сувларга узалмиш толларнинг илки.* Миртемир.

САБЗАК [ф. سبزک — «сабза» с. нинг кичр.: қорачадан келган, буғдойранг] 1 Қорачадан келган, қорамағиз, буғдойранг. *Ғофиржон ака кенг елкали, ўрта бўйли, қора қош, қора кўз, сабзак юзи сал қорайган бир киши эди.* Н. Назаров, Замин.

2 Қовуннинг бир нави. *Яна сабзак била умрбоқий, еган одамгадир умр боқий.* Б. Аминзода.

САБЗИ [ф. سبزی — ошқўқлар, зираворлар; хомлик, пишмаганлик] Сабзавот экинларининг бир тури ва унинг истеъмол қилинадиган маҳсули. *Қизил сабзи. Мушак сабзи. Сабзи экмоқ. Сабзи тўғрамоқ.* ■ *Экинлар жуда соз. Айниқса, картошка билан сабзи мўл ҳосил беради.* Ойбек, Танланган асарлар. *Уста Олим ошга сабзи босиш билан овора эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Мирзойи сабзи қ. мирзойи. Эркак сабзи. қ. эркак. - *Пули бор ейди, пули йўқ-чи, — баланд овоз билан сўради эркак сабзига ўхшаган бир киши.* К. Яшин, Ҳамза.

САБЗИТЎҒРАР этн. Тўй ошидан бир кун аввал эркакларнинг тўй бўладиган хонадонга йиғилиб, ош сабзисини тўғраб тайёрлаб қўйишидан иборат маросим. *Танишимникида никоҳ тўйидан олдинги сабзитўғрар куни эди.* Газетадан.

САБЗИФУРУШ [ф. سبزی فروش — сабзавот, ошқўқ сотувчи] Сабзи сотувчи. *Бозорчада бир-икки сабзифурушдан бошқа ҳеч ким қолмаган эди.* Газетадан.

САБИЙ [а. صبی — гўдак, бола, йигитча; ёш шогирд] эск. кт. 1 Кўкракдан ажратилган гўдак. *Йўқ, инсон ҳануз сабий, балоғатга етмагандир.* А. Қаҳҳор, Сароб.

2 кўчма Ҳали вояга етмаган; гўр, пишмаган, тажрибасиз. *Қалби тоғлар қадар зўр, аммо ўзи Энди ўн иккига кирган бир сабий.* Уйғун.

САБИЙЛИК Гўдаклик, болалик. *Вақти келиб инсон балоғатга етади, унинг сабийлик феъл-атворлари орқада қолади.* А. Қаҳҳор, Сароб. *..само ва заминнинг азалий мувозанатига нутур етди, сабийликнинг маъсум хаёллари устуворлашмай.. хотирага айланди.* Ш. Бўтаев, Қўрғонланган ой.

САБИЛ [а. سبیل — йўл; имконият, восита] 1 Эгасиз, қаровчисиз қолган; эгасиз, қаровсиз қолиб хароб бўлган, аянчли, ачинарли аҳволга тушган. *Сабил бўлди манинг бу ўсган жойим, Сенга тегсам, қаттиқ экан*

манглайим. «Ойсулув». Қазингиз сабил қоладиган бўлди, бойвачча, кеннойим эртага туғунчага солиб, турмага олиб бормасалар деб кўрқаман. С. Аҳмад, Ҳукм.

Жони сабил Жони қаттиқ, чидамли, чайир.

2 «Қуриб кетгур», «қурғур» маъноларида қўлланади. - *Мен жуда-а чарчаганман, биласиз. Олдин шу сабил буқоғимни даволатиб олсайдим [деди Холиса].* С. Нуров, Нарвон. *[Хола:] Бизларди магазинда бошқа нарса топилмаса ҳам, ароқ деганнинг кети узилмайди, уруғи кўпми сабилни(нг) ёки булоғи борми, ҳайтовур босилиб ётибди.* С. Нуров, Нарвон.

Сабил қолмоқ Эгасиз қолиб, йўқ бўлиб, ўлиб кетмоқ. - *Сабил қолгур бу эшак, — деди бир утинкаш, — чопишга йўл бермайди.* С. Айний, Қуллар. - *Шунда биз уни, тек тур, сабил қолгур, дея қамчилаймиз [деди Зиёдулла]* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

САБО [а. صباء — шарқий шамол; ёшлик] Эрталабки майин, ёқимли шамол, бод, тонг шабадаси. *Сабо, арзимни еткур, моҳи тобон бир келиб кетсун, Тамоми ҳусн элининг шоҳи султон бир келиб кетсун.* Ҳамза. *Тушда кўрдим дилбаримни, эй сабо, уйғотмагил, Олма бир дам васл шавқин, қўй, мени кўзғатмагил.* Э. Воҳидов. *Ялпизларнинг салқин ҳидин келтирар сабо..* М. Шайхзода.

2 с.т. Сабоҳ. *Гар жондан севмасам, ҳар шому сабо Йўлингга интизор боқарми кўзим?* Шухрат.

Боди сабо Тонг шамоли. *У энди шаффоф осмонга, анвойи гулларга энтикиб боқмас, боди сабо лаззатини, аёл муҳаббатини ҳис этмас.. эди.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Субҳи сабо** Эрта тонг. *Кўча пойлаб ҳар субҳи сабо Алланарса туяр хаёлинг.* Р. Парфи.

САБОТ [а. ثبات — қатъийлик, қатъият; ирода; барқарорлик] Ўз сўзида, фикрида мустаҳкам туришлик; матонат, чидам, бардош; букилмас ирода; қатъийлик. *Мард кишига ярашар Аҳдга вафо ва сабот.* М. Шайхзода. *Сабот ва матонат кишиларимизнинг асосий фазилати бўлиб қоляпти.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Лекин қутулмоқ йўқ ҳижрон дастидан, Фақат қалбимизда бардош ва сабот.* А. Орипов.

2 айн. **қунт.** *Сабот билан ўқимоқ.*

САБОТАЖ [фр. sabotage < saboter — ёғоч кавуш билан тақиллатмоқ] Ишдан ошқора

бош тортиш ёки ўзини ишлаётган кўрсатиб, аслида ишни бузиш, бўшаштириш; ишга зимдан ёки ошкор қаршилиқ кўрсатиш. *Саботаж қилмоқ.*

САБОТАЖЧИ Саботаж билан шуғулланувчи (одам), саботаж қатнашчиси. *-Умар ака масаласида келдим, — деди Анорхон.. Комилжонга қараб. — Уйида ётиб олибди. Калламни олсангиз ҳам, муҳрни топширмайман, деяпти. -Кўрдингизми? — деди у Муродовга қараб. — Учакишини қаранг! Нима қилса бўларкан бу саботажчини? И. Раҳим, Ихлос.*

САБОТКОР [а. + ф. شاتكار — бардош берувчи, чидамли] кт. Саботли, мустаҳкам иродали. *Саботкор кўшин. Саботкор халқ.*

САБОТЛИ 1 Ўз сўзида, маслағида қатъий турувчи, мустаҳкам иродали; турғун, собитқадам. *Саботли одам. Салобатли бўлма, саботли бўл. Мақол.*

2 Зўр бардошли, чидамли, матонатли. *Севгимиз ширин, тотли, Лаззатин бирга тортдик. Ҳижронга берган бардош Мен эмасми саботли.* Файратий.

3 айн. кунтли.

САБОТ-МАТОНАТ [сабот + матонат] Мустаҳкам ирода, сабр-бардош. *Сабот-матонат билан курашмоқ. ■ Қобилнинг сабот-матонати унинг хўжайинларини мамнун қилди. Ҳ. Фулом, Машғал.*

САБОТСИЗ 1 Ўз сўзида, ваъдасида қаттиқ тура олмайдиган, иродаси бўш, айнамачи. *Олимжон.. баъзи сўзида саботсиз зиёли ва очиқ фикрларнинг ҳеч бирига қўшилмас.. ўз маслак ва матонатини, ёш бўлса ҳам, қўлдан бермас эди. Ҳамза, Танланган асарлар.*

2 Қийинчиликларга чидамсиз, бардошсиз. *Саботсиз одам.*

3 айн. кунтсиз.

САБОТСИЗЛИК Ўз сўзида, ваъдасида қатъий тура олмаслик, чидамсизлик; иродасизлик. *Ҳатто надаркуш Абдуллатиф ҳам унинг саботсизлигидан, унга титраб-қақшаб ялинишларидан жирканади. «ЎТА».*

САБОҚ [а. سبق — тортишув, мусобақа] 1 Дарс, машғулот, билим, фан. *Сабоқ бермоқ. Сабоқ олмоқ. ■ Уларнинг ҳар бири ҳар хил синф ўқувчиси бўлгани ҳолда, бир синфда ўтириб сабоқ олишлари бир-бирларига халақит бермайди. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. Бундан ташқари, болалар ҳисоб (тўрт*

амал) ўрганар, машшоқлик, қўшиқ айтиш бўйича ҳам сабоқ олар эдилар. К. Яшин, Ҳамза.

2 эск. Дарсда (ўқувчиларга) бериладиган вазифа, топшириқ. *Алишер қўл қовуштириб келиб, устод олдида тиз чўкди ва сабоғини ўқий бошлади. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.*

3 кўчма Ибрат, ўрнатма, намуна бўладиган, ҳаёт тажрибасини оширадиган иш, ҳаракат, воқеа-ҳодиса. [Фазлиддин:] *Бегим шарму ҳаёдан сизу бизга сабоқ беришга қодирлар. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Қора мавр ўғли — телба Отелло Буюк садақатдан бермоқда сабоқ. Х. Даврон. Бошга тушган мусибат бева учун сабоқ бўлди. Газетадан. Тарих — доно муаллим ва ҳикматли сабоқ берувчидир, дейди мутафаккирлар. Газетадан.*

Тарих сабоқлари Тарихда бўлиб ўтган, эсда қоладиган ва ўрнатма бўладиган, тўғри, керакли хулоса чиқаришга ёрдам берадиган воқеа-ҳодисалар.

САБОҚДОШ эск. Бирга ўқиган, сабоқ олган киши; мактабдош. *Мадрасанинг ҳовлисига кирсам, сабоқдош шерикларимдан бир нечаси ниқиллашиб йиғлашиб ўтиришибди. М. Муҳаммадзонов, Турмуш уринишлари. Аммо [Анварнинг] айниқса хуш кўрган кишиларидан биринчиси Раъно ва иккинчиси мактабдаги шогирдлардан сабоқдош шериги Насим исми бола эди. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.*

САБОҲ [а. صباح — эрта тонг, саҳар] Эрта тонг; субҳ, субҳидам. *Сизга белгилдирки, сабоҳга қадар қошимда шам ёғдуси, давот-қаламнинг зарурлигини изоҳлашга ҳожат йўқ. Ойбек, Навоӣ. Гоҳ сабоҳ ели шивирлаб менга, Мардлингдан сўйлаб кетади. Т. Тўла.*

САБР [а. صبر — чидам, бардош, ирода, қатъият] 1 Бирор ҳолат ёки ҳодисани бардош билан кутиш, қаноат қилиш; ўзини тийиш. *Сабр тағи — сариқ олтин. Мақол. ■ Банда деганнинг сабрдан бошқа чораси йўқ. Ҳамза, Танланган асарлар.*

2 Ғам-кулфат, азоб-мусибатларга чидаш, тоқат қилиш, бардош бериш. *-Осонми, айланай, — Ўтибор она ёстиқни Ўзозхоннинг биқинига суриб қўйди. — Тағин ҳам темир экансиз. Сабрингизга балли, гиргиттон! Ҳ. Фулом, Машғал. Сабр — инсон иродасининг тожи! — деди Жўрахон Мажидга. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.*

Сабр косаси тўлмоқ Ортик чидаш ёки кутишга тоқати қолмаслик, тоқати тоқ бўлмоқ. *Халқнинг сабр косаси тўлди.* С. Сиёев, Аваз. **Сабр қилмоқ** Тоқат, чидам билан кутмоқ. *Сабр қилсанг, ғўрадан ҳалво битар, Сабрсизлар ўз оёғидан йитар.* Мақол. ■ *Замонага қараб, яна тўрт-беш йил сабр қилиш зарур бўлиб қолди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. **Сабри чидамаслик** Сабр қилолмаслик. *Бир оз орқамни ўгириб, индамай ётдим, у ҳам чурқ этмади.* Сабрим чидамади, қайрилиб қарадим. Ойдин, Ҳикоялар. *Барно йўқ экан, бир оз кутди, келавермагач, ўтиришга сабри чидамай, идорадан чиқди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

САБР-БАРДОШ, сабру бардош қ. сабр 1-2. *Ҳар бир ишда сабр-бардош керак.* ■ *Аммо у сабр-бардошнинг ҳам чегараси борлигини алақачон билиб олган, шу боис китоб саҳифаларидан термулиб турган ўзи каби одамларнинг.. ташвиш-изтиробларининг энди унга қизиғи йўқ эди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

САБРЛИ 1 Оғир-вазмин, босиқ, ўзини тия биладиган, қаноатли, чидамли, тўзимли. *Сабрли одам.* ■ *Қуръоннинг бир неча оятларида мусулмонларнинг сабрли бўлишлари-га даъват бор.* «ЎзМЭ».

2 айн. **қаноатли**. *Онам диний, дунёвий китобларни ўқиган, саводли, ниҳоятда сабрли, меҳру оқибатли аёл бўлган.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

САБРЛИЛИК Сабр-бардошли бўлишлик. [*Домла ўз-ўзига:*] *Ҳурматли китобларда айтилди:* «Сабрлилик — худонинг ояти, сабрсизлик — шайтонининг сифати». Ҳамза, Танланган асарлар.

САБРСИЗ 1 Бесабр, бетоқат, шошма-шошар. *Катта бир қувончдан Зиёданнинг кўзлари ёниб, ўзи эса сабрсиз талпиниб турарди.* А. Мухтор, Асарлар.

2 айн. **қаноатсиз**.

САБРСИЗЛАНМОҚ Сабр қилмаслик, бетоқат, безовта бўла бошламоқ. -*Шошма, Нури, — сабрсизланиб шивирлади онаси.* Ойбек, Танланган асарлар. [*Ориф ака*] *Она-бининг йиғлашга шайланиб, учиб турган лабларига тикилганча.. жонсарақлик билан сабрсизланарди.* А. Мухтор, Чинор. *Кимдир сабрсизланиб, соатга қараса, кимдир асабий ҳолатда у ёқдан бу ёққа юриб турибди.* Газетадан.

САБРСИЗЛИК Сабр қилмаслик; бетоқатлик. *Ориф аканинг бу ерга келишига, аллақандай ички, ҳазин сабрсизлик билан рози бўлишига яна бир нозик сабаб бор эди.* А. Мухтор, Чинор.

САБР-ТОҚАТ, сабру тоқат Чидам, қаноат, бардош. *Марям ақлу идроки, сабру тоқати билан бузилган оилани қайтадан обод қилди.* К. Яшин, Ҳамза.

САБР-ТОҚАТЛИ Чидамли, қаноатли, тўзимли, оғир-вазмин. *Зухуржонга қойилман. Шунчаям сабр-тоқатли бўладими киши, десам, Абдуқаҳҳор ака оғир уҳ тортиб олди: — Шу сабр-тоқат ҳам етмасмикин деб қўрқаман-да.* Р. Файзий, Кишиларимиз қиссаси.

САБР-ҚАНОАТ, сабру-қаноат Чидам, бардош, тўзим. *Зиёфат, албатта, тўжин-сочин бўлади. Мана шу ерда.. сабр-қаноатга чақириш.. ваъз-насиҳатлар сўзлаш масалалари музокарага қўйилади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Сабр-қаноат қил, эвазига худо сенга бахт ато қилади.* Сабр қил, Ҳамроқул, сабр қил. Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси.

САБР-ҚАНОАТЛИ Сабр-қаноати бўлган; сабрли ва қаноатли. *Илм-таҳсил — сабр-қаноатли одамнинг иши.* Ойбек, Навоий.

САБР-ҚАРОР, сабру қарор Сабру тоқат, тўзим, сабот. *Сабр-қарори йўқ одам.* ■ *Бормасам, қолмайди сабру қарорим, Тушимда кўрингай гул ёзми ёрим.* «Нурали».

САБУР [а. صبر — алоэ] 1 айн. **алоэ**.

2 Алоэ барги ширасини қуришиб олинадиган дори. *Сабур — алоэ баргидан олиниб, қуритиладиган шира.* «ЎзМЭ».

САБУҲИЙ [а. صبحى — тонгга алоқадор, эрталабки] эск. *поэт.* 1 Тонгги, тонг вақтидаги. *Суйганинг лабиди реза тер каби Унда титраб турар сабуҳий шабнам.* Ф. Ғулом.

2 Хуморни ёзиш учун эрталаб май ичиш; эрталаб ичилган май.

САВА айн. **саба**. Ёлғиз ёғоч пана бўлмас, Ёлғиз бияга сава тўлмас. Мақол. ■ *Қимиз — дори деган неча такконлар, Чайиб бергин сава билан кўнакни.* «Алпомиш».

САВАЛАМОҚ 1 Хивич, қамчи, таёқ, гаврон каби нарсалар билан устма-уст урмоқ, калтакламоқ. *Кекса подачи шўхлик қилган молларни гаврон билан савалаб, узун таёғини унда-мунда қўйиб кетмоқда.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Икки навкар икки тарафдан ўткинчини ҳам, ёшу қарини ҳам аёвсиз савалаётти.* С. Сиёев, Аваз. -*Қулоқсиз*

болани яхшилаб савалаш керак, — деди-да, бир кўзини қисиб қўйди отаси. «Ёшлик».

2 Зарба бермоқ. Душманни саваламоқ.

3 Шиддат билан ёғмоқ, тинимсиз қўймоқ (ёмғир, қор, дўл ҳақида). Ёмғир савалаган сайин чанг-ғуборли атроф-жавониб тобора мусаффолашмоқда, фэйзиёб бўлмоқда эди. «Ёшлик». Унинг [Элмуроднинг] қулоқларини ёмғир аралаш муздек майда дўл савалай бошлади. П. Турсун, Ўқитувчи. Машина қайиқдай чайқалар, қор олд ойнани аямай саваларди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

4 кўчма Танқид қилмоқ, камчиликларни рўйирост айтмоқ. Уни [Шерзодни] мажлисда роса савалашди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Мухбирларга рост гапни айтиб бўладими? Роса савалашди [деди касир]/. Газетадан.

САВАМ Бир марта саваш учун лойиқ ёки бир савашда чиқарилган пахта ёки жун. *Бир савам пахта.* ■ Ҳар қизнинг олдидан бир савам пахта.. Ойбек, Навоий. Хув анави, бир савам пахтадай оппоқ булут парчаси қирраларига шафақ акси уриб турибди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

САВАМОҚ 1 айн. саваламоқ.

2 Савағич билан саваб титмоқ, юмшати-моқ (пахта ёки жун ҳақида). *Пахта савамоқ.* ■ Устахонага дам-бадам той пахта олиб ўтадиган аравакаш.. пахта саваб ўтирган қизларга тегишган бўлиб, ашуласини мавридидан бурун авжга кўтаради. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Хира ёмғир пардасидан тикилганда, қаричга келиб қолган яшил ғўза тупларини жала, худди савағичда юнг саваяндай, қаттиқ савалаётганини кўриш мумкин эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

САВАННА [исп. sabana < индейс тилларидан] Африка, Жанубий Америка, Шимоли-Шарқий Австралия ва Жанубий Осиёда: ўсимликларнинг тропик ўрмонлар ва саҳролар оралиғида тарқалган минтақавий типи; унда баланд, бўлиқ ўтлар орасида ҳаккам-дуккам ёки түп-тўп дарахтлар ҳамда буталар ўсади. *Чўчима, раққоса! Тамтам сасидан Энди янграб кетсин саванналар ҳам.* Ҳ. Шарипов, Куёшга ошиқман. *Иссиқ поясдаги чўллар саванналар деб аталади.* «География». *Менинг кўз ўнгимда товланди ҳатто Беқарор Африка саванналари.* М. Кенжабоев.

САВАТ [ф. سيد — тўқима халта, сават] Тол, тут, юлғун новдалари, бугдой пояси,

сим, пластмасса ва ш.к. дан тўқиб тайёрланган рўзғор буюми, идиш. *Патнисларда, тоғораларда, саватларда кулча, қовурма чучвара, варақи, қатлама ва бошқа ҳар нармава-чевалар.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ўртанча овсин айвонни супуриб бўлиб, сават кўтариб, кўчага чиқиб кетиши билан қолган олти овсин супага чиқишди.* С. Аҳмад, Сайланма. *Директор, солиди турган қоғозни ширтиб, бурчакдаги саватга ташлади.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

САВАТ ҚАЛПОҚ Эзиб юмшатирилган бугдойпоя ва ш.к. нарсалардан тўқилган қалпоқ. *Шу вақт отлиқнинг сават қалпоғи тагидан биладдай йўғон икки ўрим сочи тушиб кетиб, елкасида осилганича қолди.* С. Анорбоев, Оқсой.

САВАТБОШ Сочи саватдек ҳурпайган, пахмоқ соч. *Ҳалиги саватбош одам одамлар орасига кириб, бир зумда ғойиб бўлди.* Газетадан.

САВАТЧИ Сават тўқиб сотувчи одам.

САВАТЧИЛИК Сават тўқиш ва тайёрлаш билан шуғулланиш; бадий хунармандлик тури.

САВАЧЎП шв. Савағич. *Ашурмирзо савачўпдай ингичка бармоқли панжани қисди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Кўк қарға шоҳи кўйлакнинг кўк этаги остидан чиққан савачўп сингари оёқлари доим гавдасидан кейинда қолиб, мувозанатни сақлашга шошилади.* А. Қаҳҳор, Сароб.

САВАШ 1 Савамоқ 1 фл. ҳар. н. *Пахта саваш.* ■ *Норхўжа хотинининг бузоқни савашига индамай қараб турди.* «Ёшлик».

2 фольк. Уруш, жанг. *Саваш бўлса, тортилади парли ёй.. «Муродхон». Душман келса, ундан сўнг саваш қилсак, Шердай бўп, Авазни ўртага олсак.* «Гулнорпар».

САВАШМОҚ 1 Савамоқ фл. бирг. н.

2 фольк. Урушмоқ, жанг қилмоқ. *«Қани, полвон бўлсанг, майдонга чиқ, келинлар, савашамиз, куч синашамиз!» — дейди.* «Муродхон». *Мард ўғлонлар душман билан савашар.* «Ҳасанхон».

САВАҚ Дум, банд. *Олма савағидан узи-лар.* Мақол.

САВАҒИЧ 1 Пахта, жун каби нарсаларни саваш учун ишлатиладиган бир жуфт узун, ингичка таёқ ёки чивиклар дастаси. *Савағич билан пахта савамоқ.* ■ *Осмон тўла нағана-нағана булутлар, худди савағичдан қоч-*

ган пахтадек титилиб, кўкни қоплаб олишган. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

САВАҒИЧ II *от 1* Қамишсимон бўғимли, ичи пўкаксимон моддадан иборат сув ўсимлиги. *Низомжон савағичнинг бунақа ўсишини билмасди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 от Савағич ўсимлигининг пояси. *Хужрадан иккита савағич топдим-да, ростакам катта варрак ясашга тушдим.* Х. Назир, Ёнар дарё.

3 сфт. Савағичдан ясалган, савағичдан тайёрланган. *Бу иккиси қоғозга шодлангандек, гап-сўзсиз, савағич қаламни қир-қир қоғоз устида юришиб турар эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Салимхон тоқчадан довод билан савағич ручкани олиб, хонтахтага қўйди.* Х. Фулом, Машъал.

САВАҒИЧЗОР Фақат савағич ўсган ер, савағич босган жой. *Куйган ерлар тугаб, гуж-гуж бўлиб ўсган савағичзор бошланди.* С. Аҳмад, Уфқ.

САВДО I [ф. سودا — олди-сотди, савдо-сотиқ; олди-сотди битими] **1** Товарни сотиш, айирбошлаш билан боғлиқ бўлган икки томонлама муносабатга доир муомала; олди-сотди, савдо-сотиқ. *Савдо ходими. Савдо корхонаси. Ташиқи савдо.* ■ *Бир кун қайнотаси Ёдгорга маслаҳат солди: -Қачонгача қишлоқ-қировлик кунлардаям лой чангаллаб юрасиз. Савдога кириш. Савдода гап кўп.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Ўзингизга маълум, савдо аҳли зарарни ёқтирмайдиган, фойдаталаб халқ бўлади.* К. Яшин, Ҳамза. *Бирорта одам савдо соҳасида ишласа, дарров одамларнинг мияларига эгри фикр келади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Олди-сотди муомаласида молнинг нархи тўғрисидаги тортишув. *Бозорнинг ўртасида қовун-тарвузлар уюлиб ётибди. Савдо авжида.* Р. Файзий, Сен етим эмассан.

3 кўчма Савдо-сотиқдан тушган пул. *Бугунги савдо юз минг сўмга етди.*

Умр савдоси Ўғил уйлантириш, қиз уза-тиш ҳақидаги келишув. *Умр савдоси — қийин савдо.* Мақол. ■ *Мен умр савдоси ишида ихтиёри [Ҳайдаралининг] ўзига қўйиш лозимлигини ва Ҳайдарали бу соҳада янглишмаганлигини айтиб, бўлажак келинни таърифладим.* Т. Тўла, Чақар.

САВДО II [а. سوداء — (қора) сафро, ўт] **1** Инсон ҳаётида учрайдиган ғам-ташвиш, машаққат ва кулфат, мушкул ҳолатлар. *Ни-*

зомжон ўз бошига тушадиган савдоларнинг худди шу дақиқадан бошланишини қаёқдан билсин. С. Аҳмад, Уфқ. *Ҳар савдога кўнади банданинг боши, Тўкилар куйганининг кўзидан ёши.* «Юсуф ва Аҳмад». Гулноз Лабзак ариғи бўйлаб.. *елиб борар экан, уруш ўз бошига солган савдоларни ўйлар эди.* Х. Фулом, Тошкентликлар. *Мен бўлсам кўзимни қайгадир тикиб ўйлардим: дунёнинг савдоси шуми? А. Орипов.*

2 Бирор нарсa, кимса дардига ўта берилиш ҳолати. *Ишқ савдоси. Айрилиқ савдоси.* ■ *Ҳамиша хавфда кўнглум бу муҳаббат интиҳосидин, Мени ҳам этмаса мажнун дебон Раънонинг савдоси.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Дунё экан.. Ишқ деган савдо Борми фақат менинг бошимда?! Э. Воҳидов.*

Фарзанд савдоси Фарзанд туфайли ёки фарзанддан айрилиш натижасида бошга тушган ғам-ғусса, ташвиш. *Сени адо қилмиш фарзанд савдоси, Эгинига кийибсан мотам либоси.* Миртемир, Асарлар.

3 эск. тиб. Инсон аъзосидаги тўрт хил суюқликнинг бири. *Ибн Сино савдойилик касалини савдо хилтининг ошиб кетиши натижасида пайдо бўладиган руҳий касалик дейди.* «Фан ва турмуш». *Табобатда инсон аъзоларида тўрт хил суюқлик бўлиб, булар — қон, сафро, балғам ва савдодан иборат.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

САВДОГАР [ф. سوداگر — савдо қилувчи, тижоратчи] Хусусий савдо-сотиқ билан шуғулланувчи, савдо-сотиқни касб қилиб олган киши. *Йирик савдогар. Майда савдогар.* ■ *Қўқон савдогарлари фақат Туркистондагина эмас, балки Москва ва Россиянинг бошқа шаҳарларида ҳам савдо-сотиқ билан шуғулланар эдилар.* К. Яшин, Ҳамза. *Ҳар кун мол нархи ошади, бозорда савдогарларнинг қулоғи тиккайган.* Ойбек, Танланган асарлар. *Майда савдогарлар сақич, гилвата сотишарди.* И. Раҳим, Ихлос.

САВДОГАРЛИК Савдо-сотиқ билан шуғулланиш, савдогар касби. *Мирзакаримбой болалик чоғиданоқ ота касби — савдогарликка ўрганди, гилам навларини ажратадиган бўлди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

САВДОГАРЧИЛИК айн. савдогарлик. [Фазлиддин:] *Ҳар бир иш ўз вақтида ярашади, лекин ўшанда ҳам дўконга эрта бориб, кеч қайтаман. Савдогарчиликнинг таомили шу.*

Ойбек, Танланган асарлар. [Кушбеги:] Марғилонга нима юмуш билан келган эдингиз? [Отабек:] Савдогарчилик билан, тақсир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

САВДОЙИ [a. سوداوى — дилгир, дилгирликка мойил; маъюс, ғамгин] 1 Ақлдан озган, телба. — *Жинни бўлибсан! Савдойи бўлиб қолибсан!* — деди Салимхон Обидий унга [хотинига]. Мирмуҳсин, Умид. Ҳали оқ-қорани танимаган йигитча бу қийинчиликлар, виждон изтироблари олдида савдойидек каловланиб, тақдирнинг аёвсиз ўйинларидан гаранг бўлиб қоларди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Бирор кимса, нарса дардида эс-хушидан айрилган. Унинг [Саломатнинг] кўйида савдойи бўлиб қолган эдим. Н. Қобил, Унутилган соҳиллар. *Хотинлар: -Бечора чол! Суюкли қизидан айрилиб, савдойи бўлиб қолди! — деб пичирлашар эди.* О. Ёқубов, Излайман. [Бўронбой:] *Ишқ дарди бедаво дард: рўйирост гапирсам, ишқ йўлида савдойи бўлганман.* К. Яшин, Ҳамза.

САВДОЛАШМОҚ 1 Молнинг нархи ҳақида тортишиб, ўзаро келишмоқ. *Узоқ савдолашувдан кейин Баширжон яна йигирма беш сўм чиқариб берди.* Н. Аминов, Суварак.

2 Умуман, бирор олди-берди ҳақида келишмоқ. *Аҳмад ака уйда экан. Совчилар билан узоқ савдолашди.* «Муштум».

САВДОЛИ Ташвишли, мушкул. *Айрича кўрингай ҳар касга дунё, Борлиқнинг савдоли ишларин уйлар.* Р. Парфи, Кўзлар.

САВДО-СОТИҚ Олди-сотди муомаласи. *Бозор сотувчи ва олувчилар билан гавжум, савдо-сотиқ ишларини терим мавсумида далага кўчириш ғоятда муҳимдир.* Газетадан.

САВИЛ с.т. қ. **сабил.** Бу савил [эшак] ҳам эгасига ўхшаб жуда ўжар экан, ҳали-вери ётадиган чўти йўқ. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Бу савил уйда ё укангиз туради, ё мен!* О. Ёқубов, Пьесалар.

Жони савил айн. жони сабил қ. сабил. *Не-не йигитлар ҳалок бўлиб кетишди. Мен бўлсам, жоним савил эканми, билмадим, ҳалиям юрибман.* О. Ёқубов, Излайман. **Савил қолмоқ айн. сабил қолмоқ қ. сабил.** *Бу савил қолгур ола мушук қуймоқни еб қўйибди-ку.* «Олтин олма».

САВИЯ [a. سويه — тенглик, барабарлик] Шахс, нарса ёки ҳодисанинг сифат, тараққиёт даражаси. *Илмий савия. Маданий савия.* ■ *Таржималари оригинал даражасида фа-*

сиҳ ва мукаммал, яратган асарлари эса ўзи таржима қилган авторларнинг ижоди савиясидай юксак, кўламдор. Ғ. Саломов, Таржима назариясига кириш.

САВЛАТ [a. صولت — куч-қудрат, қувват; зўрлик; ҳокимият] Улуғвор ташқи қиёфа, салобатли кўриниш, салобат, маҳобат. *Уста унинг елкаси, савлати, ғайрати, куч-қувват ёғилиб турган вужудига ҳавас билан боқди.* Т. Ашуров, Оқ от. *Пўлат полвон дегай номин халойиқ, Иши ҳам савлати номига лойиқ.* Ҳабибий, Девон.

Савлат тўкмоқ Бутун савлати билан кўзга ташланмоқ. *Умар полвонга энди бари бир бўлгани учун совуққонлик билан қоядай савлат тўкиб турарди.* К. Яшин, Ҳамза. **Савлатидан от (ёки ит) хуркади** Жуда савлатли; салобати одамни босади. *Эрталаб келсам, хонага одам сиғмай кетибди, ҳар олимларки, савлатидан от хуркади денг.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

2 *кўчма* Кўрк, ифтихор. *Ўсмирлар — давлатимиз, Кексалар — савлатимиз.* Қ. Муҳаммадий.

САВЛАТДОР [a. + ф. صولتدار — савлатли, савлатга эга] Савлатли; серсавлат. *Стонинг тўридаги стулда кўринишидан озгин, сочлари юқорига таралган, савлатдоргина киши ўтирибди.* С. Кароматов, Ҳижрон.

САВЛАТЛИ Улуғвор кўринишли; серсавлат. *Савлатли киши. Савлатли бино.* ■ *Қарасам, ўн қадамча нарида савлатли бир йигит турибди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

САВОБ [a. ثواب — ажр, эваз, мукофот; хайрли, эзгу иш] 1 *дин.* Диний эътиқодга кўра, худонинг марҳаматига лойиқ иш ва шундай иш учун худонинг марҳамати. [Ёрмат:] *Нима иш қилдим? Гуноҳми, савобми?* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ўзгаларга беминнат қилинган холис ёрдам; яхши, эзгу иш. *Дўстларим, қилманглар бағримни кабоб, Ғарибнинг кўнглини овламоқ — савоб.* Эргаш Жуманбулбул ўғли. [Давлатёр:] *Бир есир-бева. Тომини кураб берай, савоб бўлар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

САВОБЛИ Савоб бўлувчи, худонинг марҳаматига сазовор бўладиган. *Ўғлим, дунёда халқнинг раҳматидан ҳам савоблироқ нарса борми?* Уйғун, Асарлар.

САВОБТАЛАБ [савоб + талаб] Савоб иш қилувчи, савоб ишдан қайтмайдиган. *Йўлдош мусофир камсуқум, меҳнаткаш, бировга*

озори йўқ, савобталаб киши эди. С. Сиёев, Аваз. [Абдурахмонни] ..маҳалла кексаларидан иккита савобталаб чол дарвоза ёнида кутиб олдилар. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

САВОД [а. سواد — қоралик; қоралама ёзув; ўқиш-ёзишни билиш] 1 Ўқиш-ёзишдан хабардорлик; хат-савод. Анвар «тахта»дан ўқиш бошлади, зеҳнининг тиниқлигидан бўлса керак, ўн бир ёшида саводи чиқаёзди. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён. Мана, 3-синф саводимиз бор, ўқиш-ёзишни биламиз. «Ёшлик».

2 Бирор соҳа бўйича энг зарурий билим, маълумот. Ҳуқуқий саводнинг мукаммаллиги давр талабидир. Газетадан.

3 Умуман, билим, тушунча, тажриба. -Саводингизни анча чиқариб қўйишибдими? -Ким? -Билмасам. Домлангиз. Домлаларингиз. -Менинг домлам йўқ, домлам — икки кўзим. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

САВОДЛИ 1 Ўқиш-ёзишни биладиган, саводи бор. Ҳамза болаларнинггина эмас, катталарнинг ҳам саводли бўлишини истарди. Н. Сафаров, Оловли излар. Мен сизни ўқитиб, саводингизни чиқариб қўяман. Сиз юртингизга саводли бўлиб борасиз. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Билимли, маълумотли; кўп ўқиган, мустақил фикрловчи. Онам диний-дунёвий китобларни ўқиган, саводли, ниҳоятда сабрли, меҳру оқибатли аёл бўлган. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. Саводли ўз ҳақини таниган бўлади, бинобарин, уни алдаш осон бўлмайди. К. Яшин, Ҳамза.

САВОДЛИЛИК 1 Аҳоли маданий савияси кўрсаткичларидан бири: оддий матнларни ўқий олиш ёки уларни ўқиш ва ёза олиш кўникмасига эгалик.

2 Одамнинг адабий тил меъёрларига мувофиқ келадиган оғзаки ва ёзма нутқ маъналарига эгалиги.

3 Муайян соҳа бўйича етарли билимга эгалик. Техник саводлилик. Ҳуқуқий саводлилик. Тиббий саводлилик.

САВОДСИЗ 1 Ўқиш-ёзишни билмайдиган, саводи йўқ. -Ахир улар саводсиз-ку, газетани нима қилишади? — кулди Каримбой. К. Яшин, Ҳамза.

2 Етарли билими, маълумоти йўқ. Ўзи билмайди-ю, менга ўрагганига куяман! Сенга ўхшаган саводсизлар «бўса-бўмаса» дейди. А. Қаҳҳор, Санъаткор.

САВОДСИЗЛИК Саводга эга эмаслик, саводи йўқлик. Санъаткор тажанг эди: ..бир тракторист уни саводсизликда айблади. А. Қаҳҳор, Санъаткор. Саводсизлик қурсин, болам бечора хат ҳам ёзолмайди. Ҳ. Гулом, Машғал.

САВОДХОН [савод + ф. خوان — ўрганувчи, ўқувчи] 1 Ўқиш-ёзишни биладиган, хат-саводли. Саводхон одам.

2 айн. саводли 2. Асарда Ҳасан овчининг опаси сифатида гавдаланадиган бу отин ўша даврдаги тақводор, анчайин саводхон, тўймаъракаларни бошқарадиган аёллар типининг умумлашма образидир. «ЎТА».

САВОДХОНЛИК қ. саводлилик. Аслида, саводхонлик ҳар бир босқичда такомиллаштириб борилиши лозим. Газетадан.

САВОЛ [а. سؤال — сўроқ; илтимос] 1 Жавоб олиш учун айтиладиган гап, жумла; сўроқ. [Васила Назаровна:] Сен менинг саволимга жавоб бер, ким у? Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. -Жуда яхши савол! — деди Иброҳимов, — қани, бу саволга ким жавоб беради? А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Савол аломати эск. Сўроқ белгиси. Савол аломати ҳамма вақт «ми» дан кейин қўйилади десам, кулади. А. Қаҳҳор, Адабиёт ўқитувчиси. Етти оғайни ҳам кўкда ногаҳон Савол аломати бўлиб кўрингай. А. Орипов.

2 Имтиҳон билетида ёзиб қўйилган, жавоб бериш лозим бўлган мавзулар номи ёки машқ, масала. Иккинчи қаторга бориб ўтирганидан кейин машинкада ёзилган саволларни ўқиди: 1. Жоуль- Ленц қонуни. 2. Резонанс. Учинчи савол электромагнит майдони ҳақидаги масала эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Ечилиши лозим бўлган масала, муаммо. Бугунги йиғилишимизда иккита саволни ҳал қилишимиз лозим. Газетадан.

САВОЛ-ЖАВОБ Ўзаро савол бериш ва жавоб олиш тарзидаги суҳбат. Бу гаплашув ҳам калтагина савол-жавобдан иборат бўлди. Чўлпон, Кеча ва кундуз. Дўстлар пайрови мос келган савол-жавобдан завқланиб кулишди. П. Турсун, Ўқитувчи.

САВОЛЛИ Савол ифодалайдиган; сўроқли. Саволли гап. Саволли назар. ■ Унинг саволли қараши юрагига гўлғула солиб қўйди. «Ёшлик».

САВОЛОМУЗ [савол + ф. آمیز — ўхшаш, каби] Саволни ифодаловчи, саволли; савол

тариқасидаги, савол маъноси билан. *Шербек Саидғозига саволомуз боқди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Қирмизхон кириб, унга [бошлиққа] саволомуз қаради.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

САВР [а. ثور — буқа, ҳўкиз] **1** (С — *катта*) *астр.* Ун икки буржнинг бири, Ҳамал ва Жавзо буржлари ўртасида жойлашган.

2 Шамсия йил ҳисобида иккинчи ойнинг арабча номи (22 апрель — 21 май даврига тўғри келади). *Савр кирди, экинларга давр кирди.* Мақол. ■ *Момақалдиноқ гўлдураги, савр ойининг беқарор ёмғирлари юракка тўлқинлик беради.* «Саодат». *Савр эди. Ҳаво ғамзада.* «Ёшлик».

САВСАН [ф. سوسن] *кт. айн. гулсапсар.* Сабзалар узра мусалсал бўлди сунбул турраси, Бир тараф савсан аросидин равондур облар. Фурқат.

САВСАР 1 *от* Ўрмонда яшайдиган, қимматбаҳо қўнғир мўйнали йиртқич ҳайвон.

2 сфт. Шу ҳайвон мўйнасидан тайёрланган. *У савсар телпагини бошига бостириброк кийиб олди..* Ҳ. Фулом, Машғал.

САВТ [а. صوت — овоз, товуш] **1** Ўзбек мумтоз мусиқасида куйнинг асосий қисмидан кейин келадиган сўнгги қисми. *Сўхбатимга кўзи шаҳло, қоши ўқ-ёй истарам, Бошига парқу, тингламоққа савти эшвой истарам.* «Муштум».

2 Овоз, товуш, садо. *Созандаю навозандаларнинг ҳам савти унга ёқмас, хушрўй раққосалар ҳам уйин тушиб, уни овута олмас эдилар.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

САВТИЁТ [а. صوتيات] *эск. айн. фонетика.*

САВТИЯ: усули савтия Товуш-ҳарф тизими асосида ўқитиш усули. Ҳамза Қўқонда биринчи бўлиб усули савтияни қўлади. К. Яшин, Ҳамза.

САВҚ [а. سوق — бозор; машинани бошқариш; ундаш, қўзғатиш; майл, хоҳиш]: **савқи табиий** Ички ҳис-туйғу, сезги; майл; интуиция. *Нух бинни Мансур савқи табиий билан ўз ҳузурида улуг истеъдод эгаси бўлган бир ҳаким ўтирганини пайқади.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Бир-бирига ўхшаш кўчаларда боши айланади, ихтиёрини савқи табиийсига топиради.* А. Қодирий, Кичик асарлар. *Анвар Солиев ниҳоят тергов учун жиддий кўргазма чиқаётганини ўзига хос савқи табиий ила ҳис қилди.* А. Ибодинов, «Латофат» дўқонидаги қатл.

САГ [ф. سگ — ит] *эск. кт. Ит, кучук.*

Саги об [ф. سگ آب — сув ити] *эск. кт. айн. морж.*

САГБОН [ф. سگبان — итбоқар] *эск. Ит боқувчи.*

САД 1 қ. сад (д). *Шаҳр йўллари барчаси бўлди сад, Шаҳрга кирарга чибинга не ҳад.* С. Хондайлиқий.

Сад чекмоқ (ёки боғламоқ, ясамоқ) *эск. кт. 1)* мустаҳкам девор, тўсиқ, гов кўтармоқ. *Мавлоно Аёзий бўлғуси ҳужумларга қарши улуг сад ясамоқдалар ғолибо.* Ойбек, Навоий. *Азамат йигитлар сув билан курашга, унга сад чекишга ажратилар эди.* Ойбек, О. в. шабадалар; **2)** йўлини тўсмоқ, бартараф қилмоқ. *Ҳамзанинг бу ишларига ота бўлиб сад чекмагансиз, балки бу шароитга сиғмайдиган ишларда ўзингиз бош бўлгансиз..* К. Яшин, Ҳамза. *Жаноблари огоҳ бўлсинларки, хоинларнинг шаллақиликлари ҳаддан ошгани ҳамон сад чекурмиз.* Ойбек, Улуғ йўл.

САД II [ф. صد — юз (сон)] *эск. кт. Юз.* *Худойи таоло бир ўғил ато қилгон эрди, сад ҳайфки.. қизамиқ деган касал бирлан қазо қилди.* А. Қодирий, Кичик асарлар. *Сад офарин қилиб келган ҳйлангга.* Эргаш Жуманбулбул ўғли.

Сади пок Қиш даврининг тўлиқ 100 куни (90 кун қиш ва 10 кун баҳор — қишнинг батамом ўтганлигини билдиради). *Бугун 10 март — сади пок бўлди.*

САДА *бот.* Эманлар оиласига мансуб сершоҳ, серсея дарахт. *Сада соя берар, тол хода берар.* Мақол. ■ *Тўла хола саданинг ғадир-будур пўстлоғини беҳол бармоқлари билан силаб, юзига суртди.* И. Раҳим, Ихлос. *Тош устида кўқарган сада Бошим узра бўлур соябон.* Б. Бойқобилов.

САДАРАЙҲОН Шох-шабба қисми шар шаклида тўп бўлиб ўсадиган райҳон. *У киши райҳонни, айниқса Наманган садарайҳонини жуда хуш кўрарди.* «Гулдаста». *Кўзадада садарайҳону жамбиллар тўрт тарафга ҳид таратиб турибди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

САДАФ [а. صدف — марварид чиғаноғи; садаф, дур] **1** Айрим моллюскалар чиғаноғидан олинадиган оқ, ялтироқ дур. *Садафсиз дур бўлмас, Тикансиз гул бўлмас.* Мақол.

2 сфт. Садафдан ясалган, тайёрланган. *Зебихон Адолатга миср ипидан тикилган тўн билан олдига садаф тугмалар қадалган нимчани узатди.* С. Зуннунова, Ҳикоялар.

3 сфт. кўча Садафдек оппоқ, ялтироқ. Гулсум ҳам бошини кўтарди ва садаф тишларини кўрсатиб, илжайиб қўйди.. П. Турсун, Ўқитувчи. Юксакдан келасиз, эй тоғ сувлари, Садаф чўққиларнинг юзини ювиб. Файратий.

САДАҚА [а. صدقه — хайр, эҳсон, садақа] 1 Тиланчига, муҳтожларга бериладиган хайр-эҳсон. ..Шоқосим паст, аянчи овоз билан бир нималар сўзлаб, ўткинчилардан садақа сўрайди. Ойбек, Танланган асарлар. Эшикдан кириб келган тиланчи садақа сўради. «Муштум».

2 Худо йўлига, азиз-авлиёларга улардан нажот истаб қилинадиган эҳсон; қурбонлик. Адолатга қизамиқ чиққанда, эр-хотин уч кунгача киприк қоқмасдан унинг тепасида ўтиришди, қўлларига илинган ҳар бир нарсани унинг бошидан айлантириб, садақа қилиб юборишаверди. С. Зуннунова, Гулхан.

3 Олувчи назарида садақа бўлиб туюладиган хайр-эҳсон, пул. Хотинингиз сизни аллақачон унутибди, садақаларингизга муҳтож эмас экан, деб айтинг. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Ўтган куни пул юборган эдим, олмабди. «Менга садақа керак эмас, судга бериб, қонуний алимент оламан», деган эмиш. А. Қаҳҳор, Оғрик тишлар.

Бош-кўздан садақа Сарф қилинган пул, йўқотилган ёки бировга берилган нарса, мол-дунёга ачинмасликни билдирувчи ибора. Пулга тирноқча ҳам куймасди, болаларимнинг бош-кўздан садақа, дерди.. Р. Файзий, Ҳазрати инсон. **Жоним садақа (бўлсин)** Бировга чексиз ҳурмат-эҳтиромни ифодаловчи, «сиз учун жонимни ҳам беришга тайёрман» мазмунида айтиладиган ибора. *Хуш келибсиз, бош устига, султоним, Сиздан садақадир бир ширин жоним!* «Ширин билан Шакар». **Садақа(си) бўлмоқ** Кимсанинг қурбони бўлмоқ; кимса ёки нарсага жон фидо қилмоқ; айланмоқ, ўргилмоқ. *Дона одамга садақа бўлсанг арзийди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Садақан одам кет айн. садқан одам кет қ. садқа.** Анзират хола Сидиқжонга «Вой, садақан одам кетинг, наҳот киши шундай хотинини, шундай болани қўйиб, бу ёқларда юрса!» деганидан кейин чеҳраси очилди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Садақаси кетмоқ айн. садақа(си) бўлмоқ** Тушунган одамнинг садақаси кетсанг арзийди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

САДАҚАЙРАҒОЧ Шох-шабба қисми шар ёки овал шаклида тўп бўлиб ўсадиган қайрағоч. *Садақайрағоч ва тол шохларида чирқиллашган тинимсиз чумчуқлар.. бўлмаса, гузарни пашша учса эшитиларлик жимлик қамраган эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

САДАҚАЧИ Садақа сўровчи; тиланчи; гадой.

САД (Д) [а. سَد — тўсиқ, ғов; девор; тўғон] кт. Мустаҳкам қалъа ёки шаҳар девори, тупроқ қўргон.

Садди чиний тар. Буюк Хитой девори. **Садди Искандар(ий)** Гўё Александр Македонский қурган афсонавий девор.

САДДИ-БАСТ [сад(д) + ф. بست — бирикиш; тўғон] фольк. Бўй-баст, қадди-қомат. *Бир-бир босиб, Равшаннинг олдида келиб, садди-бастига, баланд-пастига қараб, «хўп йигит экан», деб Оққиз кўп беҳузур бўлди.* «Равшан».

САДО [а. صَدَاء — узоқдан эшитилган товуш; чақирикқа жавоб] Товуш, овоз. *Ноғоралар гумбури ва карнайлар садоси яна осмону фалакка чиқди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё. *Кунгурадор шифтлар қарсак садоларидан титраб кетди.. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

Акс садо қ. акс I. Садо чиқмади Гапирмади, индамади. *Бир неча сония ҳеч кимдан садо чиқмади.* С. Сиёев, Аваз. *Лекин бу кун гап шу тўғрида соатлаб давом этса ҳам, Тўғонбекдан садо чиқмади.* Ойбек, Навоий.

САДОҚ Камалак ўқлари жойланиб, белга боғланадиган ёки елкага осиб юриладиган асбоб; тирдон, ўкдон. *Қизларнинг ҳам, йигитларнинг ҳам белларида ўқ-ёй ва садоқларида ўқлари бор эди.* М. Осим, Тўмарис. *Улуғбек елкасидан камонини олди, садоқдан ўқ-ёй олиб, камонга жойлади.* Б. Аҳмедов, Улуғбек.

САДОҚАТ [а. صداقت — дўстлик, бирдамлик; самимийлик] 1 Чин қалбдан берилганлик; содиқлик, вафодорлик. *Ўғлон, оқил ҳам мард бўлгин, Мардлик — элга садоқат.* Э. Воҳидов, Ниҳо. *Гулнор чуқур садоқат ифода этган кўзлари билан йигитга қаради..* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Садоқат (хотин-қизлар исми).

САДОҚАТЛИ Чин қалбдан берилган, содиқ; вафодор. *Садоқатли ёр. Садоқатли шогирд.* ■ *Амирзодам, агар бу мардак садоқатли қулингиз бўлганида, ёмон овоза тар-*

катган навкарни қўлидан тутиб, доруғага топишмасмиди? П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Агар Миён Башир ҳазратнинг садоқатли биродарлари Миён Қудрат ҳазратдан ўз вақтида имдод келмаганида, сизлар билан озиқ еб ўлтириш насиб бўлмасди. К. Яшин, Ҳамза.

САДОҚАТСИЗ Садоқати йўқ; хиёнаткор, бевафо. *Садоқатсиз одам. — Дастлаб қараганда, ушбу драмада тор оилавий — ота-она ва садоқатсиз фарзандлар ўртасидаги муносабатлар қаламга олингандек туюлади.* Газетадан.

САДОҚАТСИЗЛИК Садоқатли, содиқ бўлмаслик; вафосизлик.

САДПОРА [ф. صدپاره — юз бўлак, қисм; юзга парчаланган] *поэт.* Пора-пора, чил-чил, юз пора. *Чашма бўйлаб юрар у хо-муш, Қайғуси тоғ, қалби садпора.* Миртемир. *Юрагини қилар садпора Йироқлардан келган бир овоз.* А. Пўлкан. *У дилхун, ўзини қайга уришини билмай қолган кезлари кўнглини садпора этадиган аччиқ саволларга жавоб тополмайди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

САДР I [а. صدر — юқори ўрин, олий мансаб; ибтидо; биринчи мисра] *тар.* Вақф ва дин ишлари билан шуғулланувчи амалдор. *Бу шеърни эшитган қозию садрлар, муҳтасибларнинг сочи тикка бўлиб кетди.* П. Қодиров, Авлодлар довини. *У [Навоий] садрлардан бир нечасини йиғиб, вақф ишларининг аҳволи ҳақида маълумот олди.* Ойбек, Навоий.

САДР II [а. صدر — қалб, кўкрак; марказ, ўрталик] **1** Қаландарлар зикрида энг жазавали ҳолат. *Ҳаммаси тушиб садрга, Тегиб ётар бир-бирга.* «Ширин билан Шакар». *Қулоқ солинг айтган дурга, Ҳақ деб тушинглар садрга.* «Ширин билан Шакар». *Бирининг қўлида таёқ, бошқасида паншаха, садрга тушаётгандек чайқалишиб, қичқириб келиш-япти.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

2 этн. Одатда, йигит, келинчак, бўйга етган қиз ёки энг яқин киши вафот этганда, унинг «қирқ»игача аёллар иштирокида ўтказил(ади)ган мотам одати (бунда марҳумнинг яқинларидан бир ёки бир неча киши даврага тушиб, олд-орқага ёки икки томонга солланиб, йиғи билан таъсирчан иборалар айтиб, марҳумни эслаганлар, қолганлар маълум ҳолатда жўр бўлганлар). *Во тўрам, деб юлиб опти бетини, Тўрам, деб канизлар садр тушади.* «Ойсулув». Ҳовлида

аёллар давра ҳосил қилиб, садр тушади. *Бири қўйиб, иккинчиси айтади: «Қуш эдим, қанотимдан айрилдим».* М. Ҳазратқулов, Журъат. *Ичкарида аёллар онамиз теварагида ҳалқа бўлиб садр тушиди.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

САДҚА [а. صدقه — «садақа» с. дан]: **жоним садқа айн. жоним садақа (бўлсин) қ. садақа.** *Ой бориб, омон келгин, Жоним садқа, ёлғизим. «Оқ олма, қизил олма».* **Садқаи кўз ёшинг** Кўз ёшингга арзимайди. **Садқаи одам кет** Одам бўлмай ҳар нарса бўл, одамга ўхшамайсан. *Садқаи одам кетинг-э, айб эмасми?! А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин.* **Садқаи сар 1)** бошдан садақа. *Икки қўй йўқолган бўлса, садқаи сар, китобларда йўқолган нарсани риёсиз садақа деганлар.* С. Айний, Дохунда. *— Майли, пул садқаи сар, — деб ўйлади у. Н. Аминов, Қаҳқаҳа; 2)* ажаб бўлди (бўлсин), хўп бўлди (бўлсин). *Ўлдирган бўлсангиз, садқаи сар.. Ит деган махлуқ топилади, аммо одам топилайди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

САЁЗ I сфт. Унча чуқур бўлмаган, чуқур эмас (дарё, кўл, ариқ ва ш. к. ҳақида). *Ҳали ёмғирлар бошланмагани учун, анҳор суви тиниқ, лекин тошлари кўриниб турган саёз чеккалари шишадай рангсиз-у, чуқур жойлари кўкимтир-яшил.* П. Қодиров, Уч илди. *Биз, бир эшелон солдат, бепоеён даштга тушиб, саёзгина дарё бўйида чодир тутиб ётардик.* О. Ёқубов, Излайман.

2 рвш. Юзалаб, чуқурлашмасдан. *Бошлиқ, бир колхоз тракторчиси ўн уч гектар ерни саёз ҳайдагани учун суд уни қайта текинга ҳайдаб беришга.. ҳукм чиқарганлигини айтиб берди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Саёз оққан дарё шағиллайди, деганлари-ча бор экан.* С. Кароматов, Ҳижрон.

3 кўчма Мазмунан сийқа, юзаки, гўр. *Хомхатала асарларга, ғоявий-бадиий саёз буюртмаларга чек қўйиш вақти алақачон келди.* Газетадан. *[Салимхоннинг] Илми жуда саёз, фақат қақиллаб гапириши бор.. Мирмуҳсин, Умид.*

САЁЗЛАНМОҚ I Суви камайиб ёки тош, шағал, балчиқ тўпланиши оқибатида таги юзароқ бўлиб қолмоқ. *Баҳор чоғлари тезобликни ҳаддан оширса, кузга яқин [дарёнинг] таги кўринар даражада саёзланиб қолади.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

2 кўча Мазмунан юзаки бўлмоқ. *Фикрингиз саёзлашиб қолибди.*

САЁЗЛАШМОҚ *айн. саёзланмоқ 1, 2. Дарёнинг саёзлашиши.*

САЁЗЛИК 1 Сой, кўл, ариқ, дарё каби сув ҳавзаларининг суви камайиб, таги юзроқ бўлиб қолиши. *Кўлнинг саёзлиги.*

2 Таги унча чуқур бўлмаган, саёз жой. *Саёзликнинг нариги томонидаги дарё тармоғига тушиб кўрган эди, чуқур экан, бўй бермади. Ж. Шарипов, Хоразм.*

3 кўча Юзакилик, бирор соҳада билим ва маҳоратнинг етарли бўлмаслиги. *Унинг оригинал ижодига тасвирда саёзлик ва сохтакорлик қандай ёт бўлса, таржималари ҳам худди шундай табиий жаранглайди. Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш. Ўқийман, деб икки йил институтга борди, киролади. Билими саёзлик қилдими ё омади чопмадими.. С. Сиёев, Отлиқ аёл.*

САЁҚ 1 Ҳар ерда санқиб, дайдиб юрадиган; дайди. *Саёқ юрсанг, таёқ ейсан. Мақол. — Кеча-кундуз кўча-кўйда тентираб юрдим саёқ, Сўзласа жон куйдириб ким, солмадим ҳаргиз қулоқ. Ҳабибий. Ҳаммаёқ жимжит. Сой тарафдаги саёқ итларнинг ҳам овози ўчган. С. Сиёев, Отлиқ аёл.*

2 Ёмон йўлларга юрадиган; ахлоқи бузуқ. *Саёқ аёл. Саёқ одам.*

САЁҚЛИК 1 Санқиб юришлик, дайдилик. *— Дарбадарликдан, ўзимнинг симобдай беқарор саёқлигимдан жуда ўкинара эдим, — деди Шум бола. Ф. Фулом, Шум бола.*

2 Ахлоқан бузуқлик. *У [Фотима] синглимга ҳар замон ёзган хатида эри ҳақида лом-мим демас, ўзи хоҳлаб текканининг саёқлигидан.. нолишга, очиги, ор қиларди. Ҳ. Назир, Ўтлар тугашганда.*

САЁҲАТ [a. سياحت — сафар, сайр қилиш; туризм] Дам олиш, ҳордиқ чиқариш, дунёни кўриш мақсадида қилинган сафар. *Кинофестиваль қатнашчилари ва меҳмонлари кўҳна Самарқандга ҳам саёҳат қилишмоқда. Газетадан. Олдинда тагин денгиз саёҳатининг узундан-узоқ беш кун бор. Н. Қиличев, Чигирик.*

САЁҲАТНОМА [саёҳат + нома] Саёҳат таассуротлари ва тафсилотларини тасвирловчи бадиий асар; адабий жанр. *Шоирнинг шеърӣ асарларини кўйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин: 1. Лирика. 2. Ҳажвиёт. 3. Саёҳатномалар. 4. Мактубот. «ЎТА».*

САЁҲАТЧИ Саёҳатга чиққан, саёҳатда юрган одам. *Чет эллик саёҳатчилар. — Саёҳатчилар жарликдан ўтиб, тоғ ёнбағрига етдилар. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

САЖ(Ъ) [a. سجع — кумри, булбул, тўти каби қушларнинг сайраши; қофияли наср] Насрий асарлардаги айрим бўлақларнинг вазн ва қофияда мослашиши; қофияли наср. *Саж(ъ) санъати ишлатилган наср насри мусажжа.. деб юритилган. «ЎТА».*

САЖДА [a. سجده — сифиниш, топиниш; бош эгиб таъзим қилиш] 1 дин. Ибодатда ёки сифинишда тиз чўккан ҳолда пешона ва кўл кафтларини ерга тегизиш. *Шайбонийхон жойнамоз устида саждага бош қўйиб, худога муножот қилар, кўзларига ёш олиб, «Шарманда қилма, парвардигор», деб пичирларди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бўта қайтиб от етаклаб чиққанда, қоровул чопонини ерга ёзиб, саждага бош қўйган эди. С. Аҳмад, Ҳукм.*

Сажда қилмоқ 1) ибодатда бош қўймоқ; 2) кўча чексиз хурмат ва эҳтиром кўрсатмоқ. *Севган одамнинг дунёда тенги йўқ фариштадек сажда қиласан. С. Кароматов, Олтин кум. Шу содиқ бевага саждалар қилинг, Шу содиқ бевага айланг эҳтиром. А. Орипов; 3) ҳаддан ортиқ берилмоқ; хушомадгўйлик қилмоқ. Шу билан бирга, раисга сажда қилувчи хушомадгўйлар ҳам озмунча эмас. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.*

САЖДАГОҲ [a. سجده‌گاہ — сажда қилинадиган жой] 1 дин. Сажда, ибодат қилинадиган жой; қаламжо. *Сиз, бу дунёда неки саждагоҳ бўлса, ялиниб сўрайман, бир лаҳза бўлса ҳам рўшнолик кўринг. А. Нурмуродов, Уруш бевалари.*

2 кўча Муқаддас, азиз жой. *Мана ўша уй, мана менинг саждагоҳим. Т. Жалолов, Олтин қафас.*

САЖИЯ [a. سجيّه — туғма сифат, хусусият; хулқ, табиат] кт. айн. **характер 1.** *Сажиядагина эмас, сурат ва сиймо важида ҳам катта ўзгаликлари бор эди. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. Рафиқов Обид кетмоннинг сажиясига таажжубланади. А. Қодирӣ, Обид Кетмон.*

САЗА *шв. айн. сазо 2. — Яхши йигит кўринасиз, одамнинг сазасини ўлдирманг.. — деди Фотима опа. Р. Файзий, Сен етим эмассан. Раис сўзида туриб берди-ю, сазасини қайтаролмай, олдим «Москвич»ни. С. Нуоров, Нарвон.*

САЗАН айн. *зоғора балиқ қ. зоғора*. Бу сувларда сом, илонбалиқ, сазан, маринка каби балиқлар сероб. Газетадан. Бир куни хон-зодалар Амударёга сайрга чиқибди. Отам сазан тутиб пиширибди. С. Сиёев, Ёруғлик.

САЗО 1 [ф. سزا — ажр, ғавз, мукофот; қасос, жазо] 1 Қилмишига яраша оладиган танбеҳ, таъзир, дашном. *Деворлар ҳам менга сазо бераётгандек қизардим, ҳеч қаёққа қарай олмадим*. Ойдин, Ҳикоялар.

2 Оний истак; интилиш; раъй, шахт. *Йигитнинг сазоси сингунча, шайтоннинг бўйни узилсин*. Мақол.

Сазосини (ёки сазасини) қайтармоқ (ёки ўлдирмоқ, ерда қолдирмоқ) Илтимосини инобатга олмаслик; шахтини қайтармоқ; уялтирмоқ. *Инсоф керак, Асадвой! Қариянинг сазосини ўлдириш яхшимас, оппоқ соқолини ҳурмат қилиш керак*. Ҳ. Назир, Кўктерақ шабадаси. *Қурбон ота унинг суҳбатини хушламаса ҳам, одамнинг юзи иссиқ, ҳамсафар бўлиш тўғрисидаги сазосини ўлдирмади*. А. Қаҳҳор, Қўшчиноҳ чироқлари.

САЗО II шв. Садо, товуш, овоз. *Хотиндан сазо чиқмагач, Соҳиб қори қўлидаги сарполарни Холиданинг бошидан ошириб, ичкарига отди*. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

САЗОВОР [ф. سازوار — (жазо, мукофот, мақтовга) лойиқ] Уз хизмати, саъй-ҳаракати, хулқ-атвори билан ҳурмат-эътиборга, таҳсинга, унвонга, туҳфа-тортиққа арзийдиган; муносиб, лойиқ. *«Не сабабдан.. улуг султоннинг инъому эҳсонларига сазовор бўлган устод Нажмиддин Бухорийнинг фарзанди бундай қабих экан», деб ўйлади Гавҳаршод Бегим*. Мирмуҳсин, Меъмор.

Диққатга сазовор Кўзга кўринган, эътиборли; машҳур. *Ҳиротнинг диққатга сазовор жойларидан яна бири Ҳирирўдга қурилган Пули Молон бўлиб, унинг атрофидаги ерлар сайроҳ эди*. Мирмуҳсин, Меъмор.

САЗОВОРЛИК Ҳурмат-эътибор, таҳсин, унвон ва ш.к. га муносиблик, лойиқлик. *Ҳурматга сазоворлик. Халқ шоири номига сазоворлик*.

САЗОЙИ [ф. سزایی — жазога лойиқ кўрилган] Эл ўртасида шарманда қилинган, жазоланган. *Мени турғизиб. қўлимни орқамга боғладилар. Бозорма-бозор айлантириб, бошимга қамчи билан уриб: «Сазойи киши одам ўлдирсин», — деган гапни баланд овоз билан такрор.. қилар эдилар*. Ф. Фулом, Шум бола.

Сазойи қилмоқ Гуноҳкор кишига эл кўзида жазо, танбеҳ, таъзир бермоқ (илгари бу мақсадда гуноҳкорларни эшакка тескари миндириб, юзига қора суриб, одам гавжум жойларда айлантириб юрилар эди). *— Бу муттаҳам чойхоначини эшакка тескари миндириб, сазойи қилинглар, — деб ҳукм чиқарибди [Исроилбек]*. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

САИД [а. سعيد — бахтли, омадли; соз, кулай] кт. 1 Бахтли, саодатли.

Соати саид Бахт соати, бахтли соат, он, пайт.

2 Саид (эркаклар исми).

САЙД [а. صيد — ов қилиш, тутиш; шикор; овланадиган қушлар, илвасин] эск. Ов қилинган нарсa: ўлжа. *Найлайин, сайд ўлди халинг донасига жон қуши*. С. Абдулла. *Унинг севгиси дом қўйган овчидай ўз сайдини кўзлаб, бир тош билан икки ўлжани қўлга киритмоқчи*. У. Исмоилов, Сайланма.

Сайд қилмоқ 1) ов қилмоқ, тутмоқ; 2) кўчма мафтун қилмоқ, банд этмоқ. *Бир табассум бирла сайд этдинг кўнгилни аввало, Охири нозу тағофил бўлди иш, эй дилрабо*. Ҳабибий.

САЙЁД [а. صياد — овчи, тутувчи] эск. кт. айн. **овчи**. *Тоғларда иргишлаб ўйнасин оҳу, Уларнинг пойида тушмасин сайёд*. Х. Салоҳ. *Мен бўлибман овчи — элда бир сайёд*. «Гулихиромон».

САЙЁР [а. سيار — доимо ҳаракатланувчи, ҳаракатчан] 1 Бир жойдан иккинчи жойга кўчиб юриб хизмат қиладиган. *Сайёр кўргазма. Сайёр устахона. Сайёр кино*.

2 Доимий жойдан бошқа ерга бориб ўтказиладиган, уюштириладиган. *Суднинг сайёр мажлиси. Сайёр илмий сессия*.

3 Муқим турар жойидан бошқа жойларда кезиб юриб, иш олиб боровчи. *Сайёр мухбир*. ■ *Унда-бунда сайёр атторларнинг «ип кетди, игна кетди..» каби қичқириқлари.. шаҳар шовқинига мадад бериб туради*. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 эск. кт. айн. **сайёҳ**. *Носирбой ҳам бўш келмайди: -Мен! Номим Носир сайёри Самарқандий*. А. Қодирий, Обид кетмон.

5 Сайёр (эркаклар исми).

САЙЁРА [а. سیاره — планета; автомобиль; карвон] 1 Муқим турар жойи йўқ, дарбадар кезувчи, дарбадар. *Сайдинг кўя бер, сайёд, Сайёра экан мендек*. Фурқат.

2 астр. Куёш атрофида айланувчи ва ундан нур олувчи шарсимон осмон жисми, мас., Меркурий, Венера, Ер, Марс. *Маълумки, замин — Ер сайёраси Куёш системасида коинотнинг бир кичик бўлаги сифатида пайдо бўлди ва тараққий этди. Газетадан.*

Она сайёра Ер сайёраси. *О, она сайёра, курраи қутлуғ, Самодан суратинг илк бора кўрдим. А. Орипов.*

3 Сайёра (хотин-қизлар исми).

САЙЁҲ [а. سَيَّاح — саёҳатчи, турист] Саёҳат қилувчи; саёҳатчи. *Ҳа, машҳур сайёҳ Колумб кашф қилган тамаки эндиликда бутун дунёни тутунга тўлдириб юборди. Газетадан. Бир сайёҳнинг хабарича, Ява оролида бошда бирор нарса кўтариб юриш ман этилган. «Фан ва турмуш».*

САЙИД, сайид [а. سَيِّد — мустақил; ҳукмдор, жаноб; Муҳаммад пайғамбар авлодларидан бўлган мусулмонлар унвони] дин. 1 Муҳаммад пайғамбар авлодларига мансуб киши. *Отанг сайид, энанг қандай паризод, Сен шекшили сулув туғмас одамзод. «Бўтакўз». Вагондагилар орасида оқ соқоли муллалар, кўк саллали сайидлар, чалмали қариялар, нариги вагонда эса, нуқул аёллар. Ш. Тошматов, Эрк қуши.*

2 Эркаklar исмининг таркибий қисми, мас., *Сайидкарим, Сайидолим.*

САЙИЛ [а. سَير < سَير — сайр, пиёда юриш, кеziш] 1 этн. Баҳорда ўтказиладиган катта халқ сайр-томошалари, сайр-томоша. *Айни баҳор кулган чоғ эди, Сайил жойи сўлим боғ эди. Э. Воҳидов.*

2 Умуман, катта ва тантанали сайр-томошалар. *Халқ сайили. Наврўз сайили. Лола сайили. ■ Халқ шоирлари дostonларни турли йиғинлар, тўй ва сайилларда ижро этганлар. Газетадан.*

Сайил боғ Халқ сайиллари ўтказиладиган катта боғ, парк, сайилгоҳ. **Қовун сайли** Қовунхўрлик ва сайр-томоша мақсадида кўпчилик бўлиб далага — қовун полизга чиқиш. *Муҳиддинни бир таниши қовун сайлига олиб кетди. С. Зуннунова, Ҳикоялар.*

3 Сайр-томоша мақсадида айланиб (кезиб) юриш; саёҳат. *Сайил ҳам сайил, саргардон ҳам сайил. Мақол. ■ [Зиёдилла:] Сарсонгарчилиги борми, шу баҳона Тарлон икковимиз шаҳарни сайил қилиб келяпмиз. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.*

САЙИЛГОҲ [а. + ф. سَيرگاه < سَيرگاه — сайил жойи] Халқ сайиллари ўтказиладиган жой, боғ, парк. *Сал юришгач, фавворалар осмонга бўй чўзиб турган салқин, сўлим сайилгоҳ жойнинг олдида чиқиб қолишди. Л. Тожиёва, Меҳрим сизга, одамлар. ..Қий-чув, кулги, қаҳқаҳа сайилгоҳ осмонини қоплади. Ж. Шарипов, Хоразм.*

САЙИЛЧИ Сайил қилишга чиққан одам. *Сайилчилар роҳат қилиб кулиб қолишди. К. Яшин, Ҳамза. Чор-атроф сайилчиларнинг ғовур-ғувури .. билан тўлиб-тошган. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.*

САЙИН кўм. (б. к. билан) 1 =ган аффиксли сифатдошлар билан келиб, иш-ҳаракатнинг тобора кучая боришини билдиради. *Шерзод бошқа хонадаги беморларнинг унга ҳасад билан қараётганини сезар, сезган сайин гаши келар эди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Қизининг қийналаётганини кўрган сайин Басранинг касали зўриқарди. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.*

Борган сайин Борган сари, тобора. *Қоронғилик қуюқлаша борар, кўкдаги юлдузлар чамани ҳам борган сайин ёрқинроқ чақнар, ҳаво баданга сезиларли совир эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Вақт билдирувчи сўзлар билан келиб, иш-ҳаракатнинг тадрижий ривожланишини ёки такрорланишини билдиради. *Йил сайин. Соат сайин. Кун сайин. ■ Кун сайин озади юрагим, Кун сайин вужудим семирар. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.*

Унга сайин Бирор ҳолатдан руҳлана ёки ўчакиша бориб. *Ҳар сафар рақиб унинг тўрига (сеткасига) тўп туширганида, бояги қиз қувониб қарсак чалар, унга сайин Рустам яхшироқ ўйнар эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

САЙИС [а. سائِس — отбоқар, ҳайвонларга қаровчи] 1 тар. Ўрта Осиё хонликларида: ҳарбий ва ҳўжалик эҳтиёжлари учун сақланган отларни парвариш қилувчи шахс.

2 шв. Умуман, отбоқар. *Сайислар билади отнинг тобини, Чечан одам гапнинг қўяр бопини. Эргаш Жуманбулбул ўғли.*

САЙИСХОНА 1 тар. Сайислар яшаши учун бевосита отхоналар ёнига қурилган махсус уй.

2 шв. Отхона. *У дарвозадан кириб, отини сайисхонадаги якка михга боғлади. М. Ҳазратқулов, Журъат.*

САЙИШ: сайиш қилмоқ айн. расад қилмоқ қ. расад II.

САЙИД айн. сайид.

САЙЛАМОҚ 1 Яширин ёки ошкора усулда овоз бериш йўли билан давлат ёки ўзини ўзи бошқариш органлари аъзолигига ўтказмоқ, тайинламоқ. *Раисликка сайламоқ. Депутатликка сайламоқ.* ■ Уни бир овоздан директорликка сайладилар. Газетадан. Қандолатни ҳам президиумга сайладилар. Ойдин, Ҳикоялар.

2 Танламоқ, танлаб, саралаб олмоқ. *Хоҳлаб менинг тулпорларимдан бировини сайлаб ол, жўнамоқ бўлсанг, яхши бор. «Муродхон». Қутлуғ бўлсин сайлаб олган ёрингиз. «Баҳром ва Гуландом».*

САЙЛАНИШ Сайланмоқ ф. ҳар. н. Президиумга сайланиш. Депутатликка сайланиш. Сайлаш ва сайланиш ҳуқуқи. Сайлаш ва сайланишда хотин-қизлар эркаклар билан тенг ҳуқуқлидирлар.

Табиий сайланиш айн. табиий танланиш қ. танланиш.

САЙЛАНМА 1 Сайлаб қўйиладиган, сайлов йўли билан белгиланадиган, тайинланадиган. *Сайланма ташкилотлар.*

2 эск. Танланган, танлаб, саралаб олинган. *Ёзувчининг сайланма асарлар тўплами.*

САЙЛГОҲ айн. сайилгоҳ. *Сайлгоҳга Завқий, Ҳамза ва Олчинбеклар ҳам чиққан, оддий халқ орасида туриб, улоқни томоша қилишарди. К. Яшин, Ҳамза.*

САЙЛИ Қовуннинг узунчоқ тухумсимон, туси яшил, пўсти қаттиқ кечпишар нави.

САЙЛОВ Овоз бериш орқали давлат органлари, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари ва б. тузилмаларни ташкил этиш воситаси. *Сайлов комиссияси. Сайлов участкаси.* ■ Бу сайлов янги сиёсий системанинг энг муҳим принциплари — кўппартиялилик ва коалиция принциплари амал қила бошлаганидан далолат беради. Газетадан. Сайлов очик ёки яширин овоз бериш йўли билан ўтказилади. «ЎЗМЭ».

САЙЛОВЧИ Сайловда қатнашувчи (овоз берувчи) киши, сайлов мажлисининг, тадбир-маросимининг иштирокчиси. *Сайловчилар билан учрашув.* ■ Сайловчилар богча қурилиши ҳақида депутатга наказ беришарди. Газетадан.

САЙР [а. سير — пиёда юриш; йўл, ҳаракат] Осуда ерларда, оромгоҳ, сайргоҳларда айланиб юриш, томоша қилиш, ором олиш. *Боғ сайри. Гул сайри.* ■ Қолмай шаҳарда тоқатим, Қишлоқ чиқардим одатим. *Хоҳи яёв, бўлсин отим, Гоҳ сайр ҳам даркор экан. Муқимий. Ҳар навбаҳор бу кўкаламзорга ҳиротликлар от-аравада чиқиб, бир-икки кун сайр этиб, ҳордиқ чиқариб қайтишарди. Мирмуҳсин, Меъмор. Чаман булбулларидек сайр этиб гулзору боғларда, Ҳамиша яйраб эркинликда парвоз этгали келдик. Ҳабибий, Девон. Қилмадим бир бор ўшал гул юзли зебо бирла сайр, Қонмагай дил, айласам минг битта Лайло бирла сайр. Э. Воҳидов.*

САЙРАМОҚ 1 Ёқимли оҳангдор овоз чиқармоқ, хониш қилмоқ (қушлар ҳақида). *Атрофига эккан тоза шамшод гул, Ҳар шоҳида сайраб ўтирар булбул. «Равшан». Толда чумчуқ сайрайди, Тол баргини чайнайди, Тол барги аччиқ экан, Юракка санчиқ экан. «Халқ дурдоналари». Ҳовлидаги ёнғоқнинг тепа шоҳига қўниб олган зарғалдоқ «биёв-биёв» деб сайрарди. М. Мансуров, Ёмби.*

2 кўча Ёқимли, ширали овозда қўшиқ айтмоқ. *Созандалар жўрида хушовоз хонанда булбулдек сайрарди.*

3 Ёқимли, жарангдор овоз чиқармоқ (мусиқа асбоби ҳақида). *Дуторимнинг торлари қўш булбулдек сайрайди. «Қўшиқлар».*

4 кўча салб. Тинмай гапирмоқ, вайсамоқ, жаврамоқ. *Жўралари орасида «ширин сухан»лик билан танилган Олимхон сайрайверди. Ойбек, Танланган асарлар. -Жуда сайраб юбордингиз, бекам! — деди илжайиб Заврак, — сизни бир қадрдон синглим деб ҳурмат қилиб гапирмоқчи бўлган эдим. Мирмуҳсин, Меъмор.*

5 кўча Тез, шиддат билан овоз чиқармоқ (пулемёт, миномёт, автомат ва ш. к. ҳақида) *Бир зумда пулемётлар сайраб кетди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

6 кўча Кўзни қувонтирмоқ. *У [қизим] тиккан маҳсиларни қўлингга ол-у, томоша қил — сайрайди-да. Ойбек, Танланган асарлар.*

САЙРАТМА Яхши сайрайдиган, сайратиш учун боқиладиган (бедана ҳақида). *Сайратма бедана.* ■ Сайратмаларнинг ишқибозлари тўрқовоқларини олиб чиқиб, толларга олиб қўйишади, кимники ўзарга ўйнашади. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

САЙРАТМОҚ 1 Сайрамоқ 1, 3, 5 фл. орт. н. Беданани сайратмоқ. Дуторни сайратмоқ. Автоматни сайратмоқ.

САЙРБОҒ, сайрибоғ айн. сайргоҳ. Чамаси, ун минутча юрлса, салқин ва сўлим сайрибоғ бор эди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

САЙРГОҲ [а. + ф. سيرگاه — сайр қилинадиган жой] 1 Сайр қилиб айланиб юриш, ҳордиқ чиқариш учун белгиланган жой. Шаҳримизда сайргоҳлар кўпаймоқда. ■ Майдоннинг кунботар тарафида ўрдани ўраб олган сайргоҳ боғ бор. К. Яшин, Ҳамза. Куннинг иссиғида канизлар терлаб, кўҳна сайргоҳга етди. «Нурали».

2 айн. **сайилгоҳ**. Терим манзараси ажойиб бир сайргоҳни эслатади. Туйғун, Асарлар.

САЙРОН [а. + ф. سيران — сайр-томошалар] фольк. Сайрлар, сайр-томошалар. Кўҳиқоғни сайрон, Девларни ҳайрон қилган, Тўхтамиш Қора девнинг Маконин вайрон қилган Гўрўғли қаттоли шудир, Одамхўр баттоли шудир. Эргаш Жуманбулбул ўғли, Хушкелди. Қуш солиб овлагин ойдин кўлларни, Сайрон қилгин тар очилган гулларни. «Равшан».

САЙРОҚ 1 айн. **сайроқи**. [Навоий:] Кўзимнинг нури, кел, тоза гулим, кел! Кўнгил боғида сайроқ булбулим, кел! Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 Сайраш, хониш. Мен сизни севаман ялпизлар атри, Қушчаларнинг сархуш сайроғи билан.. Х. Даврон, Тунги боғлар.

САЙРОҚИ 1 Давомли, ёқимли ва кўп сайрайдиган. Сайроқи қушлар. Сайроқи бедана. Сайроқи чигиртка. ■ Сайроқи қушлар макони, сарин еллар ардоқлиси бўлган боғлар энди хунук манзара касб этган эди. Р. Умаров, Дўрмон боғлари.

2 кўчма салб. Кўп гапирадиган; вайсақи, сергап. Сайроқи хотин.

САЙР-САЁХАТ, сайру саёҳат Сайр ва саёҳат, сайр ва саёҳатда кезиш. [Зикриё қори:] Гулехраҳоним озод Туркистонни сайр-саёҳат қилиш иштиёқи билан бизга меҳмон бўлиб келганлар. Н. Сафаров, Танланган асарлар.

САЙР-ТОМОША, сайру томоша Сайр ва томоша; сайр-томоша қилиб кезиш, айланиш. Бенарвон кўкка чиқиб, қиламиз сайр-томоша. Қ. Муҳаммадий.

САЙРЧИ Сайр қилиб юрувчи, сайрда юрган киши. Сайрчиларнинг деярли ҳаммаси.. «сара» халқ. Ойбек, Навоий.

САЙТ [ингл. site — ўрин, жой] Интернетда: муайян мавзу йўналиши бўйича тўпланган ва шакллантирилган, доимо янги-ланиб, тўлдириб бориладиган, ўз номи (сарлавҳаси)га эга бўлган маълумотлар йиғиндиси; электрон саҳифа. Осиё футбол конфедерациясининг расмий сайтида тарқатилган хабарига кўра, Ливан терма жамоаси.. «Осиё кубоги — 2007» баҳсларида иштирок этмайдиган. Газетадан.

САЙҚАЛ [а. صيقل — жилолаш, силлиқлаш; жило, силлиқлик] Нарса сиртига ишлов бериш натижасида ҳосил бўлган жило; пардоз. Сайқал ишларини пардозлаш трести ишчилари олиб боришди. Газетадан.

Сайқал бермоқ 1) силлиқламоқ, жило, ҳусн бермоқ. Бермоқ учун дунёга сайқал Олам аро одам яралган. Э. Воҳидов. Биз ўзбек чиннисига сайқал бераётган Тошкент чинни заводидамиз. «Гулистон»; 2) мукаммаллаштирмақ; силлиқлаштирмақ. Ёзган ҳикояларингиз жуда яхши, замонавий, чуқур мазмунли, фақат саҳифаларга бир оз бадиий сайқал бериш лозим. «Гулистон».

2 кўчма Зийнат, ҳусн, чирой, кўрк. Меҳнат, Ризахўжа аканинг таъбири билан айтганда, умр сайқали, ҳаёт безаги. Газетадан. Сатрим сайқалини кўриб шодланган, Азиз шеърхонларим, сиздан ёлчидим. А. Мухтор.

Сайқал топмоқ 1) кўчма ишланиш натижасида мукаммаллашмоқ, силлиқлашмоқ, кўрки ортмоқ. Бино пардозланиб бўлгач, янада сайқал топи. Газетадан. Раққосанинг санъати тобора сайқал топмоқда; 2) кўчма гўзаллашмоқ, ҳусн, баркамоллик касб этмоқ. Ривож олғай муҳаббат бирла меҳнат, Топар меҳнат билан сайқал муҳаббат. Ҳабибий, Девон.

САЙҚАЛЛАМОҚ 1 Силлиқламоқ, жило, пардоз бермоқ, зийнатламоқ. Бино деворларини сайқалламоқ.

2 кўчма Мукаммаллаштирмақ, ишлаб камолотга етказмоқ, силлиқламоқ. Асарни сайқалламоқ. Ижодни сайқалламоқ.

3 кўчма Зийнат бермоқ, баркамоллик, кўркамлиқ бағишламоқ. Ошифта бу дил сатрини сайқалласа зора, Бўстон бўйи кокиллари, тўхтанг, менга навбат. Т. Тўла.

САЙҚАЛЧИ 1 Сайқал, жило берувчи; силлиқловчи, жилоловчи уста.

2 кўчма Ишлов бериб камолотга етказувчи, баркамол қилувчи, силлиқловчи.

–Ижодимизнинг асосий сайқалчиси халқдир, — деди.. Асқад Мухтор ўз нутқида. Газетадан.

САЙФОҚ зоол. Қўш туёқли, кавш қайтарувчи, чўлда яшовчи сутэмизувчи ҳайвон, окқуйруқ. Одамлар яқинидан кўкракларини оппоқ сайфоқлар гала-гала бўлиб чопиб ўтади.. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.

САЙҲОН Катта текис очик жой, майдон. Кенг сайҳонда икки чол Йўл ахтариб кезарди. А. Орипов. Пода, қишлоқ кўчасидан шудринг босган сайҳонга чиқиб борди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

САЙҲОНЛИК Сайҳон ер, кенг майдон. Сайҳонликка тушганда, ола ҳўкиз орқада қолаверди ва бирдан тўхтади. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. Қишлоқ подаси ҳайдаб чиқиладиган сайҳонликка етганда, давра қуриб ўтирдик. Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.

САК I [ф. سَك — ит] с.т. Саг. Мен сени жоҳил, шуҳратпараст бир сак деб юрсам, сен одам қонига ташна зулук экансан-ку, ҳароми! С. Сиев, Аваз.

Сак йили айн. ит йили қ. ит 4.

САК II қ. саклар. Сак тилида ёзилган энг қадимги манба — Олмаота атрофидаги Иссиқ мазорқўрғонидан топилган кумуш идишдаги ёзув бўлиб, у милoddан аввалги 5-аср билан саналанади. «ЎЗМЭ».

САКИЛЛАМОҚ салб. Бехуда чопиб, сакраб юрмоқ. -Ва-а, қолиб кетдинг, энди Ҳалил аканинг итидек сакиллаб, пиёда келасан! — деди у Соат ювошга. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

САККИЗ снқ. сон 8 рақамини ва шу рақам билан ифодаланган сон, миқдорни ифодалайди. Еттидан кейин саккиз келади. ■ Мана, саккиз ойдан буён [Йўлчи] бир қора чақа сўрагани йўқ. Ойбек, Танланган асарлар.

Санамай саккиз дема Олдиндан хулоса чиқарма, яхши билмасдан туриб иш тутма, ҳукм чиқарма. Султоновнинг айтишига қараганда, ер ҳам ориқ, куч ҳам йўқ.. Султонов санамасдан саккиз дейдиган одам эмас-ку! Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

САККИЗИНЧИ I Тартиб ўрни 8 рақами билан белгиланган, 8 номерли. Саккизинчи уй. ■ Саккизинчи майда Сидиқжонга суддан повестка келди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Еттинчидан катта, тўққизинчидан кичик ўлчам номери. Саккизинчи калиш.

САККИЗЛИК I ад. Саккиз сатрли банд усулида ёзилган шеър; мусамман.

2 карт. Саккиз холли қарта. Таппоннинг саккизлиги.

САККИЗОЁҚ зоол. Саккизта сўргичсимон оёғи бор денгиз ҳайвони. Японияда энг сеvimли овқат денгиз саккизоёқларининг гўштидир. «Саодат». Оролда яшаётганимга бир неча ой бўлса-да, саккизоёқ овини илк бор кузатишим эди. «Фан ва турмуш».

САККИЗТЕПКИ: саккизтепки атлас Саккиз тепкили дастгоҳда тўқилган атлас; хонатласнинг бир тури. -Бўлмаса-чи, — деди Отабек, — шу ўн беш куннинг ичида саккизтепки атласдан лоақал икки жўра йиғиб қўйингиз, ёдингиздан чиқармангиз! А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

САКЛАР, шаклар Илк кўчманчилик даврида: Осиё даштларининг чорвадор аҳолиси. Саклар асосан чорва ва зироат билан шуғулланганлар. Мирмуҳсин, Илдизлар ва ялпроқлар. -Кетялман, токи ҳеч қачон қул бўлмасин саклар, — деди қабиланинг йигитларига. Ҳ. Даврон, Тунги боғлар.

САКРАМА кт. Ўқтин-ўқтин ёки вақти-вақти билан бирдан ўзгарадиган, сакраб ўтадиган. Сакрама характердаги ривожланиш.

САКРАМОҚ I Бутун гавдани иргитиб, кескин ҳаракат қилмоқ, пастга, юқорига ёки бир неча қадам нарига ўзини отмоқ. Рустам томоша қилиб турган қизлар орасида биттаси чинқчириб, осмонга сакраганини, кула-кула қарсак чалганини кўрди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Аёл сакраб пастга тушди-да, сумкасини ковлаб, пул қидира бошлади. С. Аҳмад, Уфқ.

Булутга (ёки кўкка) сакрайдиган Чопқир, ўйноқи (от ҳақида). Халқ бундай отларни, булутга сакрайдиган от, дейди. Ерга урсанг, кўкка сакрайди Жуда шўх; тиним билмайдиган (асосан болалар ҳақида). Юз газ (нари) сакрамоқ Ўзини четга олмоқ, безилламоқ. Иш талаб қилсанг, ҳўркиб, юз газ сакрайсиз. Ойбек, О. в. шабадалар. (Ўрнидан) сакраб турмоқ Ўтирган жойидан тез, сапчиб турмоқ. Бобур ўрнидан сакраб турди, такрор эшитилган аламли йиғидан эти жунжикиб, бувисининг хонасига қараб юзурди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Чаросинг.. даҳшатдан кўзлари олайиб, сакраб туриб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Урилиб қайтмоқ, иргимоқ, сапчимоқ. Бола коптокни ерга бир урган эди, копток том бўйи сакради. ■ Қуёшда олтинланиб, тошдан тошга сакраган сувларнинг шов-қинини сезди. Ойбек, Қуёш қораймас.

3 кўча Жойдан жойга ўтмоқ, кўчмоқ. Читтак шохдан шохга сакраб, тўғри ҳам эмас, эгри ҳам эмас калтак изласа, Набигул заводдан заводга сакраб, нима излайди, дейсиз-да? А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

4 кўча Навбатдагига тўхталмай, кейингисига ўтмоқ. Биз, ўтган 51-фаслда Анвар билан Раънони Султонаlining дарвозасида қўйиб, 52-фаслга сакраган эдик. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

5 кўча Кўтарилиб-тушиб турмоқ (нархнаво ҳақида). [Мирзакаримбой:] Шундай бўлиши керак. Нархнаво ҳар куни сакраб турибди. Ойбек, Танланган асарлар.

САКРАШ 1 Сакрамоқ фл. ҳар. н. Бир оёқлаб сакраш. ■ У девордан бир сакрашда ошиб тушди-ю, кучининг борича олдинга интилди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Маълум бир спорт турида мустақил машқ. Парашютда сакраш. Баландликка сакраш. Узунликка сакраш.

3 фл. Миқдор ўзгаришларининг сифат ўзгаришларига ўтиш жараёни.

САКСОВУЛ Шўрадошлар оиласига мансуб, Марказий Осиёнинг шўрхок ва қумли чўлларида ўсадиган, барги яхши ривожланмаган бута ёки дарахт ва унинг ёнилғи сифатида ишлатиладиган ёғочи. Қора саксовул. Оқ саксовул. Саксовул ўтин. ■ Оқ саксовул, айниқса, унинг уруғи — қўй-эчкилар учун тўйимли озуқа. «Фан ва турмуш». Чойхона тўрида доим дутор, сетор осилди. Қишу ёз чилдирма қиздиргани манқалда саксовул чўғи яшнаб туради. С. Сиёев, Ёруғлик.

САКСОВУЛЗОР Саксовуллар ўсиб ётган майдон. Саксовулзорлар, сийрак ўсган чўл шуволари, қумлоқ тепаликлар ортда қолди. «Ёшлик».

САКСОН 1 снқ. сон 80 рақами ва шу рақам билан ифодаланган сон, миқдор. Саксондан ўн бешни айирмоқ. Саксон сўм пул. Саксон пуд ун. ■ Э, бўтам, ўқишга ўқиганман, аммо бунга саксон йилларча бўлдиёв. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакат.

2 Саксон (эркаklar исми).

САКСОФОН [фр. saxophone < Sax — шу асбобни ихтиро қилган бельгиялик уста А.

Сакс номи + юн. phone — товуш] Пуфлаб чалинадиган мусиқа асбобларининг бир тури. Саксофон чалмоқ. ■ Чўққи этагидаги санаторий боғидан жаз ва саксофон овозлари келарди. О. Ёқубов, Излайман.

САКТА [а. سكتة — сукунат, жимжитлик; тутқаноқ, фалаж] 1 эск. айн. апоплексия. Сакта касаллиги оғир касалликлардан бири ҳисобланади. «Фан ва турмуш».

2 Шеърда вазннинг бузилиши, вазндаги етишмовчилик. Ёқар эди Қудратга азал Полвон ёзган сактароқ ғазал. М. Али, Боқий дунё.

3 кўча Ранжитадиган; хато; ёмон. Аҳмад Сардорнинг қизи Бўтакўзойим Авазхонга «Гўрўғлининг қули бўласан», деб бир нечта сакта сўзлар айтиб, унинг кўнглини қора қилибди. «Гулихиромон».

САКТАЛИК 1 Шеър вазнидаги хато, етишмовчилик. Кейин хон, Авазнинг бир байтини ёдаки айтди, бир сакталикка ишора қилиб, уни ўзи тузатиб ўқиди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 кўча Камчилик; меъёрдан четга чиқиш. Қалбим уришига соласан қулоқ, Ҳеч қачон сакталик сезмайсан бироқ. Р. Бобожон.

САКУРА [яп.] Узоқ Шарқда, асосан Японияда ўсадиган, гуллари серяпроқ қизғиш-пушти, меваси ейилмайдиган манзарали дарахт (Япониянинг рамзи). [Японияда] Сакура гуллаганда, баҳор байрами бўлади, ҳар бир меҳмонга сакура гули тақдим этилади. Ҳ. Ҳасанов, Экватордан ўтганда.

САЛ рвш. Бир оз, озгина, андак. Сал кунда. Сал ўтмай. ■ Меъмор бошқа шогирдларидан кўра ҳам унга [Фаввосга] ўзгача илтифоту эҳтиром кўрсатар, чунки у ёш жиҳатидан сал каттароқ эди. Мирмуҳсин, Меъмор. Султонов чўнтагини ковлаб, калитни топди шекилли, сал ҳовуридан тушди. М. Мансуров, Ёмби. Қандилларда кўндан бери ёнаётган шамларнинг тутунидан уй сал хира тортиб қолган эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Орқасига қараса, икки олиқ этиб олишига сал қолибди. Н. Фозилов, Оқим.

Сал нарасага ёки салга Арзимаган нарасага, бўлар-бўлмасга. Уноҳақликни кўргани кўзи йўқ, салга «лов» этиб ёниб кетади. К. Яшин, Ҳамза. Ичкўёвчилик эмасми, Бадалбек сал нарасага зарда қиладиган, сал нарасага аразлайдиган қилиқ чиқарди. С. Аҳмад, Сайланма.

САЛАВОТ I [a. *صلوات* — «салот» с. нинг кўпл.] 1 *дин.* (Оллоҳ томонидан) Бандаларнинг гуноҳларидан ўтиш; кечириш, кечирим.

Ўтган ишга салавот Ўртада бўлиб ўтган кўнгилсиз ишларни, нохуш, номақбул гапларни унутайлик, гина-кудуратни кўяйлик, деган маънода айтиладиган ибора. *Ўтган ишга салавот, ҳозиргисини гапиринг.* Уйғун, Сўнгги пушаймон.

2 Мақтов, ҳамд-сано. *Пайғамбарларга салавот айтмоқ.*

САЛАВОТ II қ. *салобат.*

Салавоти босмоқ айн. салобати босмоқ қ. салобат.

САЛАВОТЛИ қ. *салобатли.* *Кекса, салавотли кишилардан андак тортиниб, четроқда ёлғиз турган Умид ёнига Жанна келди. Мирмуҳсин, Умид. Карим, директорнинг олдидан қандайдир ўзгариб, вазмин ва салавотли бўлиб чиқди. О. Ёқубов, Каптар.*

САЛАМАНДРА [юн. *salamandra*] 1 *зоол.* Сувда ва қуруқликда яшовчилар туркумига кирувчи, узун думли, калтакесакка ўхшаш жонивор. Узун думлилардан Кавказ саламандраси *Гарбий Кавказда учрайди. «ЎзМЭ».*

2 қ. *самандар 1.*

САЛАНГЛАМОҚ 1 У ёқдан бу ёққа ҳаракатланмоқ, бориб келмоқ; лапангламоқ. *Бошида шляпа, бўйнидаги галстук саланглаб ётибди. «Ёшлик».* Узун кўчада сумкасию тўрхалтасини саланглашиб, калласини осилтириб кетиб боряпти. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

2 кўчма Бекор санқиб юрмоқ, сандирқламоқ. *-Нимага саланглаб юрибсизлар? Унгурага кириб олиб, одамларни нимага ишдан совитасизлар? — деб қичқирди Саидамин. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

САЛАТ I [итал. *salato* — тузли, тузланган] Турли сабзавотлар (помидор, бодринг), тухум, гўшт ва ш.к. дан тайёрланадиган яхна таом. *Салатни айтмайсизми, кўк қалампир аралашган салат дунёда ягона бўлса ажаб эмас. С. Аҳмад, Йўғон тепа.*

САЛАТ II Истеъмол қилинувчи, витаминларга бой бир йиллик кўкат; полиз экин. *Салатнинг янги узилган барги редиска, бодринг ва ошкўклар билан яхши ҳамоҳанг бўлади. Газетадан.*

САЛАФ [a. *سلف* — аجدодлар, ўзидан олдин ўтганлар] Кимсадан илгарироқ ўтган фикрдош, ҳаммаслак, ҳамкасб шахслар. *Шуни ҳам таъкидлаш лозимки, Фурқат деярли*

ҳамиша ўз салафларидан маълум маънода пастда бўлмайди, аксинча, улар билан бир қаторда туради. «ЎТА». Пулат ака салафлари қаторида, айрим актёрларга ўхшаб, ўз истеъдоди ва маҳоратини арзон-гаровга пулламайди. Газетадан.

САЛБИЙ [a. *سلبى* — инкор этадиган, қарши, маъқулламоччи] 1 Ёмон; яхши эмас; зид. **ижобий.** *Салбий хатти-ҳаракат.* Салбий образ ҳам худди ҳаётнинг бир парчасидек яхлит проблематик бўлиши мумкин. «ЎТА». *Шуни билингки, бошлаган ишингизнинг ижобий томони билан бирга, салбий, жуда катта салбий томони ҳам бор. С. Анорбоев, Оқсой.*

2 Рад этувчи, қайтарувчи. *Салбий жавоб. Салбий муносабат.*

САЛБИЯ [a. *صلبىه* — крестгулдош] бот. Шифобахш ўсимлик; барги парфюмерияда ишлатилади.

САЛДОВ Моторсиз ва эшкаксиз кемаларни тортиб юргизадиган арқон ва шундай арқон билан кема тортиш жараёни. *Урганчдан Чоржўйгача салдовда ўн икки кунлик йўлни елканда икки кунда босиб ўтишади. Р. Бекниёз, Лаққа балиқ барваста. Балиқ тутсак, Аллонбийнинг чулонига элтиб топширамыз-да, яна қўлда салдов тортиб кетаверамиз. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.*

САЛДОВЧИ Салдов тортувчи, салдов тортиб кема юргизувчи.

САЛДОМ шв. Вазн, салмоқ, оғирлик. *Салдомим синдирар филнинг белини. «Нигор ва Замон».*

САЛДОМЛАМОҚ шв. Салмоқламоқ, салмоқлаб кўрмоқ. *Кўрсатар салдомлаб таёқ муштини. «Нигор ва Замон».*

САЛИБ I [a. *صليب* — бут, хоч] кт. Бут, хоч, крест. *Салиб шаклидаги нақш Ўрта Осиёда жуда қадим замонлардан мавжуд. «Фан ва турмуш».*

Салиб юришлари тар. 1096–1270 йилларда Ғарбий Европа зодагонлари ва католик черкови томонидан «муқаддас ерларни мусулмонлар асоратидан қутқариш» шиори остида Сурия, Фаластин, Шимолий Африкага қилинган босқинчилик урушлари. 1-Салиб юришлари (1096–99) 1095 йил Клермонда папа Урбан II томонидан эълон қилинган. «ЎзМЭ».

САЛИБ II [a. صليب – саллагул, пион] бот. Ўтсимон, бир паллали кўп йиллик ўсимлик; элма гул (меваси табобатда дори учун ишлатилади).

САЛИБЧИ тар. Салиб юришининг ташкилотчиси ёки қатнашчиси. *Салибчилар, одатда, кийимларига салиб (хоч) белгисини тикиб олишган. «ЎЗМЭ».*

САЛИМ [a. سليم – соғлом, бутун, шикастланмаган; ҳақиқий, тўғри] 1 кт. Соғлом одам; соғ-саломат, тўрт мучаси бут киши.

Ақли (ёки фикри) салим 1) тўлиқ, тиниқ ақл; 2) ақли расо, мияси бутун одам. *Фикри салим Олимжон ўзида бўлган жиддиятларни Аҳмаджонда ҳам кўрмоқда эди. Ҳамза, Танланган асарлар. Мамлакатимизнинг истиқболи учун ақли салим, зийрак ва қувватли ўспиринлар керак. Газетадан.*

2 Салим (эркаклар исми).

САЛКАМ [сал + кам] Асосан миқдорни билдирувчи сўзлар билан қўлланиб, «бир оз кам» маъносини билдиради. *Чолу кампир шошилмай салкам Бир асрни яшаб қўйишди. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. Одам бир кунда тахминан салкам уч литр сув ичади. Газетадан.*

САЛЛА I [a. سلة – сават, тўрхалта; тугун] Узунлиги 1,5 метрдан 7 метргача бўладиган, дўппи, кулоҳ, телпак устидан ўраладиган сидирга мато, дока; мусулмон эркакларнинг бош кийими. *Салла ўрамоқ. Калла бошқа, салла бошқа. Мақол. ■ Эғнидаги йўл-йўл беқасам тўн, бошидаги оппоқ мисқоли салла унинг йигитлик кўркини яна ҳам очар эди.. К. Яшин, Ҳамза. Қоровул чол ҳам бошидан салласини олмоқчи эди, чувалиб, оёғи остига тушди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.*

Бақа салла ёки қурбақа салласи Истеъмом қилиб бўлмайдиган заҳарли замбуруғ ўсимлигининг бир тури. *Қаршидаги бўғоти тушиб, ўртаси емирилган, деворидан бақа салла ўсиб чиққан хароба бинолар.. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ичагингни (ёки ичак-чавоғингни) бошинга салла қилиб қўяман Дўқ-пўписа ибораси. Эсинг борида этагингни ёп, бўлмаса, ичак-чавоғингни бошинга салла қилиб қўяман. «Ёшлик». Пайтава салла кест. Ҳафтафаҳм, бефаросат. [Холисхон:] Пайтава саллалардан ўлиб бўлдим. Ухлаб ётибди, денг. Ҳамза, Паранжи сирлари.*

САЛЛА II шв. Маърака-маросимларда тухумга қорилган хамирдан салла шаклида

ўраб, ёгда пишириладиган миллий пиширик; ўрама.

САЛЛАГУЛ [салла + гул] бот. Манзарали, кўп йиллик ўтсимон ёки бутасимон ўсимлик ва унинг йирик гули. *..ўтсимон саллагул турлари илдизларига пайвандлаш, пархш қилиш орқали, қаламчаси ва уруғидан кўпайтирилади. «ЎЗМЭ».*

САЛЛАЛИ Бошига салла ўраган; салласи бор. *Хон сайлагучилар орасида ёш йигитлар бор бўлганидек, катта саллали мулланомлар, етмиш ёшли кексалар ҳам кўринади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

САЛЛАЛИК Саллабоп мато. *Саллалик дока.*

САЛЛАМНО [a. سلمنا – табриклаймиз, қутлаймиз] кт. Балли, офарин, тасанно, ташаккур. *Қипти отанг сени мулло, Отананга салламо. «Гулнорпар». У ҳозир исро этган рақсни.. кўрганларида эди.. Салламо ўқишарди. К. Яшин, Ҳамза.*

САЛЛАЧА I Салла I с. кичр.

2 Бошга танғиб ўраладиган чоғроқ рўмол. *Саллача ўрамоқ. ■ Сув бўйида ўлтириб, сувни мунча лойлайсан, Саллачангни дол қўйиб, юрагимни доғлайсан. «Оқ олма, қизил олма».*

САЛЛА-ЧОПОН Намозга ва умуман кишиликка кийиладиган устки кийим. *Дадаси йўлакдан кўриниши билан Раъно Масъудни кўтариб турди ва қозиқдаги салла-чопонни олиб, айвон муюшига келди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Содиқжон бойвачча ўрнидан турди-да, Шаҳзодага салла-чопонини ишора қилди. К. Яшин, Ҳамза.*

САЛЛАҚОВОҚ бот. Қовоқнинг бир тури.

САЛЛОНА-САЛЛОНА шв. Ўзини у ёқбу ёққа солиб; тебраниб-тебраниб. *Зоғча кўзли тулпорлари, Чопинг саллона-саллона.. «Юсуф ва Аҳмад». Аёл хохлаб кулганча, ўрнидан турди, саллона-саллона юриб, столнинг ёнига борди-да, ниёлага чой қўйиб ичди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.*

САЛЛОТ [р. солдат] 1 с. т. Солдат, аскар. *Князь сув пулини уч баравар ошириб юборибди. Капсанчилар гулу кўтаришган экан, князь «шаҳардан саллот чақираман», деб босибди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

2 карт. Моткадан кичик, ўнликдан катта қарта. *Фиштиннинг саллоти. Саллотни юрмоқ.*

САЛЛОХ [а. سلاخ — тери шилувчи; қас-соб] 1 Кушхонада мол сўювчи, қассоб. - *Тика олдиға бориб, девкор саллохлардай шохидан ушлаб, «бисмиллоҳу оллоҳу акбар», деб [ҳўкизнинг] бўғзига пичоқ тортиб юбордим, — деди Шум бола.* Ғ. Ғулом, Шум бола.

2 кўча нафр. Каллакесар, хунрез. *Уруш саллохларин жиловлагали Тарих ҳукмин кечиктирмайди.* С. Акбарий.

САЛЛОХЛИК 1 Қассоблик; мол сўйиш касби. *Йўлдош ака Тошкентдаги кушхонада саллохлик қилганида, мен унга шогирд эдим.* М. Жўра, Қуёшдан нур эмганлар.

2 кўча нафр. Каллакесарлик, хунрезлик.

САЛЛОХХОНА [саллох + хона] айн. **қушхона**. - *Қайси саллоххонанинг ахлати бу? — деди Комилжон папирос тутунини бурнидан чиқариб.* И. Раҳим, Ихлос.

САЛМА шв. Тор, кичик ариқ. *Сигир қозикни суғуриб, салмадан ҳатлаб ўтибдида, Матчон тўранинг пахтазорига кириб, ғўзани ямлапти.* Ж. Шарипов, Хоразм.

САЛМОҚ 1 Оғирлик, вазн, вазминлик, залвор. *Сони бор, салмоғи йўқ.* Мақол. ■ *Агапов шошилмайди.. Юкнинг салмоғига қараб, сўнгера гапиреди.* И. Раҳим, Ихлос. *Қаршимда Ер шарин сурати турар, Салмоғи Қуванинг анорича бор.* А. Орипов.

Салмоқ билан 1) оғирлиги, залвори билан. *Чўпон ота ҳайрон бўлиб, қўлини орқасига қилганча, тик қотиб турган эди, кейин салмоқ билан юра бошлади.* Ойдин, Ҳикоялар; 2) аста, шошмасдан, салмоқланиб, дона-дона қилиб (гапирмоқ). *Кейин Ҳазрат ёнида ўтирган оқсоқ дарвишга маънодор қараб қўйди-да, аста томоқ қириб, салмоқ билан гапира бошлади.* К. Яшин, Ҳамза.

2 кўча Жамиятда, кўпчилик ўртасида эришилган ҳурмат-эътибор; мавқе, нуфуз. *Салмоққа яраша иш қилиш керак, Токи дўст-ошнолар десинлар балли.* Ғ. Ғулом.

3 Нисбий вазн, ҳажм, қиймат, аҳамият, эгалланган ўрин; мазмун. *Оғир санаат маҳсулотининг салмоғи тез ўсиб бормоқда.* ■ *Адабиётимиздаги ҳужжатга — ҳаётда бор фактларга асосланиб ёзилган воқеий асарлар катта салмоққа эга.* Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми. *Бадий таржимага эътибор кучаймоқда, таржима адабиётининг салмоғи ҳам йил сайин ошиб бормоқда.* Ғ. Саломов, Таржима назариясига кириш.

САЛМОҚДОР 1 Нисбатан оғир; вазмин, салмоқли, залворли. *Салмоқдор болға.* ■ *Тоғ каби салмоқдор уй, Ичи тўла лиқ китоб.* Қ. Муҳаммадий.

2 Вазндор, бўлиқ, тўлиқ, бўлали. *Салмоқдор кўсаклар.* ■ *Салмоқдор бошоқлар шамолда майин тебранади.* Газетадан.

3 кўча Арзирли; катта; самарали. *Салмоқдор ҳисса қўшмоқ.* ■ *[Азимжоннинг] Туғилган юртидаги катта Қорақўл доирасида салмоқдоргина ота мерос улуши бор экан.* А. Мухтор, Чинор.

4 Мавқеи, тутган ўрни ва хизматига кўра бошқалардан ажралиб турадиган, бошқаларга қараганда сермаҳсул. *Салмоқдор олим.* ■ *Бир-биридан афзал ва салмоқдор бўлган йилларимиз ичида бу йил алоҳида ўрин олди.* Ҳ. Назир, Янги саҳифа.

5 кўча Оғир, вазмин; таъсирчан; донадона. - *Боғчанг-ку яхши-я, — деди салмоқдор овоз билан ҳалиги чол, — лекин ҳар ҳолда ота билан онанинг меҳри бошқа.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

САЛМОҚИ 1 Салмоқлаб, дона-дона қилиб гапирадиган. *Салмоқи одам.*

2 Салмоқлаб, дона-дона қилиб сайрайдиган (бедана ҳақида).

САЛМОҚЛАМОҚ 1 Қўлда кўтариб кўриб, оғирлигини чамаламоқ. *Миркарим Ойсанамнинг қўлида қолган эллик тийинлик тангани ҳам олиб, қафтида салмоқлаб кўра бошлади.* М. Хайруллаев, Қўшниллар. - *Яхши қилич! — салмоқлаб, тигини яна қинига тикди* Арслонқул. Ойбек, Навоий.

2 кўча Вазминлик билан, дона-дона қилиб гапирмоқ, сўзламоқ. - *Сен қутқариб қолмаганингда, ҳозир булар қаёқда эди, — деди бува салмоқлаб.* Т. Ашуров, Оқ от.

3 кўча Фикран чамаламоқ; қиёсламоқ. *Иброҳимов.. ўртага ташланган фикрларни ва буларнинг тўғри ё нотўғри эканлигини исбот қилиш учун кўрсатилган далилларни ўлаб, салмоқлаб кўрди, сарагини саракка, пучагини пучакка ажратиб ёзиб олди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Шошмасдан, битта-битта қадам ташламоқ, секин юрмоқ. *Холмат беғам, одатдагидек салмоқлаб қадам ташлаб, айвонга ўтиб кетаверди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

САЛМОҚЛАНМОҚ 1 Салмоқламоқ фл. мажҳ. н.

2 Вазминлик билан, дона-дона қилиб гапирмоқ. *Йўлчи кириши билан [Мирзакаримбой] вазиятни бузмасдан салмоқланиб деди: -Кел, қўзим, нима ишинг бор? Ойбек, Танланган асарлар.*

3 Шошмасдан, битта-битта қадам ташламоқ, секин, вазмин юрмоқ; ҳаракатланмоқ. [Қозоқ бола] *Йўлкада битта-битта қадам ташлаб бораркан, кўчани кесиб, шу томонга салмоқланиб келаётган қоплонга кўзи тушиди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон. Танклар бир текисда, жуда ҳам шошмай, салмоқланиб борарди. Шухрат, Шинелли йиллар.*

САЛМОҚЛИ айн. салмоқдор. Салмоқли болға. Салмоқли кўсаклар. Салмоқли мушт. ■ Салмоқли дон бошоқлари бу йил ҳам ҳосилнинг яхши бўлишидан дарак беради. Газетадан. *Бошқа халқлар қаторида ўзбеклар ҳам фанга, маданиятга қўшган салмоқли ҳиссалари билан дунёга машҳур бўлиб қолмоқда. Н. Сафаров, Оловли излар. Ойбек уруш мавзудида кўлаб салмоқли асарлар ёзилганлигини кўп таъкидлар эди. Газетадан. Усмон ота катта йўлда у ёқ-бу ёққа қараб, салмоқли қадам ташлаб борар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Бирпасдан кейин шу тинчликда унинг юрагидан тўлқинланиб чиққан майин, лекин салмоқли овози янгради. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

САЛМОҚСИЗ 1 Салмоғи, оғирлиги, вазни, ҳажми кам; енгил-елпи. Салмоқсиз тош. ■ Тирик вазни салмоқсиз бўлган чорва моларининг давлатга топширилиши ва сўйиб юборилиши натижасида жуда кўп мол йўқотилмоқда. Газетадан.

2 кўчма Мавқеи, тутган ўрни, маъномазмуни, хизмати жиҳатидан унча аҳамиятга эга бўлмаган. Салмоқсиз одам. Салмоқсиз асар.

3 Таъсири йўқ; таъсирсиз. Салмоқсиз гап.

САЛОБАТ [а. صلابت — мустаҳкамлик, қаттиқлик; қатъийлик; ўжарлик] Улуғвор ташқи кўриниш; савлат, маҳобат. *Унда [Ҳамид Олимжонда] сеҳрли бир жозиба ва салобат бор эди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. Шоди Мударрисович декан ўринбосари бўлгандан бери гап-сўзлари ва юриш-туришида аллақандай бир ўзгариш, сиполикка ўхшаш салобат пайдо бўлган эди. Д. Нурий, Осмон устун. Пойтахт салобати кундан-кунга ошиб, Мирзо мадрасаси ҳукуматнинг*

эмас, Хирот аҳлининг ҳам диққатини торта бошлади. Мирмуҳсин, Меъмор.

САЛОБАТИ БОСМОҚ Кимса савлати, улуғворлиги олдида тортинмоқ, ўзини йўқотаёзмоқ, довдирамоқ. *Пошша хола, уй эгасининг салобати босиб, унга тик қаролмади. Д. Нурий, Осмон устун.*

САЛОБАТЛИ 1 Улуғвор кўринишга эга бўлган, виқорли; савлатли, маҳобатли. Салобатли киши. Салобатли бино. ■ Ҳақиқатан ҳам Ғойибнинг салобатли қиёфаси олдида Темиржон ёш боладай кўринарди. Ж. Абдуллахонов, Орият. *Улар Аҳмадга қадрдон бўлиб кетган салобатли ва баҳайбат арғувон дарахтига яқинлашдилар. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.*

2 Оғир, вазмин; ўз вазминлиги ва сокинлиги билан таъсир этувчи; таъсирчан. Салобатли тун. ■ Шундан кейин уйда салобатли тинчлик чўкди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Бош муҳаррир ўзининг майин, вазмин, ширали, салобатли овози билан сўз бошлади. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Ташқарида баҳор ёмғири салобатли шовулларди. П. Қодиоров, Уч илдиш.*

САЛОМ [а. سلام — тинчлик, хавфсизлик; кўришиш, саломлашиш] 1 Кишиларнинг ўзаро учрашган пайтларида урф-одатга кўра бир-бирига айтадиган сўзи. *Алангали салом. Қизғин салом. Салом ҳам фарз, алик ҳам фарз. Бир кун туз ичган жойга қирқ кун салом бер. Мақол. ■ -Салом, профессор! Хуш келибсиз, — деди Ҳамза ва Степановга қараб қўлочини очди. К. Яшин, Ҳамза. Фуломжон эгилиб салом берди, соғ-саломатлик сўради. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

Дуойи салом қ. дуо. Салом айтмоқ айн. салом йўлламоқ. Ҳаводан айланиб учган турналар, Бориб бизнинг элга салом айтинглар, Эй азиз турналар, менинг тилимдан Дўсту ёронларга салом айтинглар. «Тоҳир ва Зухра». Салом алайкум айн. салом 1. Салом йўлламоқ Бирор шахс ёки нома орқали салом айтиб юбормоқ. -Ҳаммалари соғомон, — деди Низомиддинхўжа. — Сизга матбаа, газеталардаги муҳаррир, мусахҳиҳ дўстларингиз салом йўллашди. К. Яшин, Ҳамза. Салом йўқ, алик йўқ Тўсатдан, ҳеч қутилмаганда, дабдурустдан. У киргач, салом йўқ, алик йўқ, томдан тараша тушгандай: -Нималар деб валдираянсан, — деб ўшқирди. «Муштум». Саломини еб қўймоқ

Кўпинча, салом бермаган болаларга айтиладиган ҳазил ибора. *Эрта туриб кеч келди, Саломини еб келди. «Бойчечак». Соясига салом бермоқ қ. соя.*

2 тар. Амир, хон билан эрталабки учрашув ва ундаги салом-алик маросими. *Эрталаб хоннинг ҳарамдан чиқиш вақти яқинлашган, салом ва истиқбол учун хослардан саккиз-тўққиз киши йиғилган эдилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

Салом оғаси тар. Амир, хон саройида расмий маросимларга бошчилик қилиб, уни назорат қилиб турган лавозимли шахс. *Супачалар устида удайчи, шиговул, салом оғаси, тунқотар ва дарбон каби ташифот ходимлари ўтирардилар. С. Айний, Жаллодлар.*

3 этн. Келинчакни тўйдан кейинги кун эрта билан олиб чиқиб, куёвнинг ота-оналарига, қариндош-уруғларига таъзим қилдириш маросими ва умуман келинчақлар таъзими; келинсалом. *Эрталаб, одат бўйича, Нури тўр рўмол ёпиниб, бешикдаги боладан то кексаларга қадар — ҳаммага салом қилар экан. Ойбек, Танланган асарлар. [Роҳила:] Жон қизим, эрингни иззат қил! Қайнанангни иззат қил! Эрталаб саломга чиқаётибсанми? А. Қаҳҳор, Оғрик тишлар.*

4 Саҳнада, ўйин-томоша майдонларида актёрларнинг томошабинларга таъзими. *Зулфизар рақсини тугатиб, маҳлиё бўлиб ўтирган томошабинга салом қилиши билан, бирдан ҳамма ёқни гулдуратиб қарсақлар кўтарилди. К. Яшин, Ҳамза.*

5 Салом (эркаклар исми).

САЛОМАЛАЙКУМ [а. سلام عليكم — сизнинг устингизда тинчлик ва соғлиқ бўлсин] (тўғриси салом алайкум) **1 қ. салом 1.**

2 бот. Экинлар орасида тез кўпаядиган, илдизпояли кўп йиллик бегона ўт. *Саломалайкум Ўзбекистоннинг барча суғориладиган ҳудудларида.. бегона ўт сифатида кўп учрайди. «ЎЗМЭ».*

САЛОМ-АЛИК [а. سلام عليك — «саломалайкум» с. нинг қисқарган шакли] Бир-бирига салом бериб кўришиш, саломлашиш. *Салом-алик қилмоқ. Уларнинг бир-бирлари билан салом-аликлари бор, курортда танишиб қолишган. ■ Одатдаги салом-аликдан сўнг орага ноқулай жимлик чўкди. С. Сиёев, Эркалар эртаги. У отдан тушиб, Меъмор билан салом-аликдан сўнг, бу кеча қандай*

ухлаганини сўради. Мирмуҳсин, Меъмор. Салом-аликдан сўнг гаплари айланиб келиб Ҳамзанинг мактабида тўхтади. К. Яшин, Ҳамза.

САЛОМ-АЛИКЛАШМОҚ Ўзаро салом бериб кўришмоқ, саломлашмоқ.

САЛОМАТ [а. سلامت — хавфсизлик, омонлик, хотиржамлик; соғломлик] **1** Танжони соғ, соғ-саломат; соғлиги яхши; эсон-омон. *Саломат юрибсизларми? Саломат етиб бормоқ. ■ Нимага хавфасан? Мана, мен соғ-саломат қайтдим. Ойбек, Танланган асарлар. Амирзодам, шукур, онангиз, эгачингиз саломат эканлар, кўп куюнманг, бошингиз омон бўлса, давлат топилур. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

Саломат бўлинг Миннатдорчилик изҳор этиш, хайрлашишда ёки бирор киши акса урганда айтиладиган ибора. *-Хайр, саломат бўлинг, — қиз югуриб, уйга кириб кетди. «Ёшлик».*

3 Саломат (хотин-қизлар исми).

САЛОМАТЛИК Тан-жони соғ, саломат бўлишлик; тани соғлик. *Саломатлик тиламоқ. Саломатлигини сўрамоқ. Саломатлик — туман бойлик. Мақол. ■ Саломатлигингиз яхшими, уста? С. Сиёев, Аваз. -Ҳаммасидан ҳам саломатлик керак, — деди Муҳиддин. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.*

САЛОМЛАМОҚ Салом бермоқ, қутламоқ. *Бу ердаги ҳар бир шох-шабба, ҳар бир япроқ Моҳидилга қадрдон. Улар қизни саломлагандай, аста чайқалиб туришибди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Чиқаётган қуёшни саломлаб, яшил дарахтларда қушлар сайрай бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.*

САЛОМЛАШМОҚ Ўзаро бир-бирига салом бермоқ, салом бериб, бир-бири билан кўришмоқ. *Шу кунги тушда Иқбол хола ош олиб келганда, Алимардон у билан совуққина саломлашди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Нишонов шошганидан саломлашишни ҳам унутаёзди. С. Зуннунова, Янги директор.*

САЛОМНОМА [салом + нома] Сихат-саломатлик тилаб йўлланган салом хати. *Ўринбой ака хатни очиб ўқий бошлади. Ойсаодат опа фарзанди йўллаган саломномани бутун вужудини қулоқ қилиб эшитарди. Ш. Қурбонов, Хушхабарчи.*

САЛОМХОНА [салом + хона] тар. Аминнинг, хоннинг саломга йиғилганларни ёки

иш билан келганларни қабул қиладиган хонаси. Саройбон.. рўпарадаги эшикдан аъло-ҳазратларининг саломхонасига кириб кетди. О. Ёқубов, Улуғбек хазинаси.

САЛОН [фр. salon – меҳмонлар кутиб олинадиган ҳашамдор хона] 1 Кўргазма, музей залларида турли соҳа ва бўлимларга ажратилган махсус хона ёки бўлмалар. *Мураккаб рўзгор техникаси салонида шу ерда мавжуд эҳтиёт қисмлардан фойдаланиб, дазмол, фен, электр устарани ремонт қилса бўлади.* Газетадан.

2 Кийим-кечак, пойабзал, санъат буюмлари ва ш. к. намойиш этиладиган ва сотиладиган махсус магазин ёки унинг бўлими. *Универмагнинг аёллар кўйлаги билан савдо қилувчи салони.*

3 Бирон-бир махсус фаолият учун мўлжалланган хона, зал.

Аёллар (ёки гўзаллик) салони Хотин-қизларга сартарошлик, маникюр каби пардоз-андоз хизматларини кўрсатувчи жой.

4 Умуман, транспортда (кема, самолёт, автобус, троллейбус ва ш. к. да) йўловчиларга ажратилган бўлма, хона. *Ҳаво кемаси оҳиста учиб боряпти, самолёт салони оддий иш кунидек йўловчилар билан гавжум.* Газетадан.

САЛОҲЛАР Хитойнинг баъзи вилоятларида яшовчи мусулмон туркий халқ (ўзларини салир деб атайдилар). *Хитой йилномаларида салорлар 14-асрдан тилга олинган.* «ЎЗМЭ».

САЛОТ [а. صلات – намоз, ибодат; илтижо, ўтиниб сўраш; шукрона; дуо, фотиҳа] дин. 1 Ислом динидаги 5 та рукннинг энг асосийси: бир кунда, муайян вақтларда белгиланган тартиб ва шартлар асосида қилинадиган ибодат. *Салоти жаноза.*

2 Худо ва пайғамбарга аталган мадҳия, ҳамду сано.

САЛОҲ [а. صلاح – яхшилик, эзгулик; тўғрилиқ] 1 Тўғрилиқ, виждонлилик.

Аҳли салоҳ Пок, тўғрисўз одамлар; тўғри иш қилувчи, ҳалол кишилар. *Бу кун кечасига мулла Султонқулнинг қўрғонида бир неча аҳли салоҳ йиғилишиб.. кичкина маслаҳат қилишиб олишмоқчи эканлар.* А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Салоҳ (эркаклар исми).

САЛОҲИЯТ [а. صلاحیت – яроқлилик; ваколат, ҳукмдорлик; тўлиқ ҳокимият] Қо-

билият, иқтидор. *Худованди карим бу зоти муборакка шундай салоҳият ато қилганким, тиббиёт бобида унинг билмаган илми йўқдир.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё. *Албатта, Алишер Навоийдаги бу тенгсиз салоҳият қитъа ёзган барча шоирларга хос хусусиятдир, демоқчи эмасмиз.* «ЎТА».

САЛОҲИЯТЛИ Салоҳиятга, катта қобилиятга эга бўлган; иқтидорли. *Салоҳиятли, иқтидорли кадрларни асрашимиз керак.* ■ *Салоҳиятли кадрларнинг маҳоратини ошириб бориш тўғрисида ҳозирдан бошлаб алоҳида ғамхўрлик кўрсатиш лозим.* Газетадан.

САЛ-ПАЛ рвш. Иш-ҳаракат бажарилиш даражасининг метёрдан камлигини ифодалайди; бир оз, озгина, андак. *Сал-пал юзларига шабада урди.* Ойбек, Нур қидириб. *Хоразмишох чўққи соқолини қашлаб, сал-пал илжайган бўлди.* Мирмуҳсин, Темур Малик.

САЛТ 1 Аравага қўшилмаган; яйдоқ. *Салт от. Салт от минган киши.* ■ *Изма-из келаётиб, Йўлбарс воуллади. Ота орқасига қайрилиб қараса, салт отлиққа кўзи тушди.* С. Анорбоев, Оксой.

2 Юксиз, беюк, енгил-елпи. *Қайтишида чарчаган ориқ отларда, устиларидаги одамларни кўтариш нари турсин, салт ҳолда қадам босиш учун ҳам куч топилмасди.* С. Айний, Қуллар. *Қаранг, салт совлиқлар илдам кетиб, ширали ўтларни еб тинчителипти.* «Ёшлик».

3 тех. Нағрузкасиз, топшириқсиз, бекорга, беҳудага қилинган (ҳаракат). *Двигателнинг салт юриши.* ■ *Бехосдан лента узилиб қолса, ғалтак салт айланади.* М. Жўра, Куёшдан нур эмганлар.

САЛТАНАТ [а. سلطنة – султонлик, ҳокимият, ҳукмдорлик] 1 Хон, амир, подшо ҳукмдорлиги ва шундай ҳукмдор қўл остидаги давлат; империя. *Аҳмад мирзо амакиси салтанатининг буюклигидан, унинг катта қўшинидан ҳайиқарди..* Мирмуҳсин, Меъмор. *Шоҳим, дўстлик хурмати, мамлакатимиз ва салтанатимизнинг осойишталигидан бўлак муддаом йўқдир.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 Салтанат (хотин-қизлар исми).

САЛТАНАТЛИ Тўлиқ ҳукмронликка эга бўлган, тўла ҳукмрон. *Салтанатли шоҳ.* ■ *Подшолик, салтанатли тахтлар, мунаққашли, кўшкли мазгил жойлар.* «Баҳром ва Гуландом».

САЛТ-СУВОЙ с. т. Ташвиш-тахлика-сиз, бола-чақасиз; орқа этагида оғирлиги йўқ; такасалтанг. *Салт-сувой йигит.* ■ У пайтлар ҳали Султон салт-сувой, ҳали Зумраднинг ҳам учратмаган эди. Х. Султонов, Онамнинг юрти. — *Шахмат ўйнашни ким қўйибди сизга, кап-катта одам, — истеҳзоли кулди аёл, — шахматни салт-сувойлар ўйнасин. «Саодат». Ҳарбий хизматдан қайтгач, рўзғор юмушларига қовушмай қолган салт-сувой ўспирин эмас. Э. Аъзам, Кечикаётган одам.*

САЛФЕТКА [итал. *salvietta*] Овқат вақтида ёки ундан сўнг оғиз ва қўлни артадиган қоғоз ёки кичкина сочиқ. *Қоғоз салфетка.*

САЛЬДО [итал. *saldo* — ҳисоб-китоб, қолдиқ] 1 Бухгалтерия ҳисобида муайян давр учун пул тушумлари ва қилинган харажатлар ўртасидаги айирма. *Сальдо ҳар ойнинг биринчи санасидаги ҳолат бўйича аниқланади. «ЎЗМЭ».*

2 Биржа алоқа-муносабатларида мижознинг брокерлик фирмасидан ёки аксинча, брокерлик фирмасининг мижоздан қарзи.

3 Ташқи савдо муносабатларида экспорт ва импорт қийматлари ўртасидаги фарқ, тафовут.

САЛЬТО [итал. *salto* — сакраш] Ерга тегмай туриб, ҳавода бир, икки ёки уч марта умбалоқ ошиб сакраш. *Сальто қилгандай ҳавода умбалоқ ошиб, қум устига йиқилиб тушибман. П. Қодиров, Эрк.*

САЛЮТ [фр. *salut* < лат. *salus, salutis* — қутлаш; соғлиқ] 1 Саломлашув, табрик.

2 тар. Пионерларнинг қўлини бошдан юқори кўтариб саломлашуви. *Кўкка қараб салют берди хандон пионер. Ғ. Ғулом.*

3 Турли тантана ёки байрам, маросимларда, тарихий саналарни нишонлашда бир неча милтиқдан, тўпдан бир йўла кўпгина ўқ узиш; мушак отиш. *Байрам салюти.* ■ Кечқурун байрам салютининг ранг-баранг чўғлари бутун шаҳарни ёритди. Газетадан. Бу орада тўплар яна бир неча марта салют берди. П. Қодиров, Уч илдиш.

САЛҚИ с.т. Солқи. *Дарахт шохларини қор босган салқи.. Гўё салқигандай Ер қовоғи ҳам. Газетадан. Исломбой унинг салқи қовоғлари шишиб, кўзлари қизарганини пайқайди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. Отнинг*

пуштанини салқи қилиб тортдим. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

САЛҚИМОҚ с.т. Солқимоқ. *У.. ёш бўлса ҳам, соқол босган, ичкиликдан салқиган юзини кўтариб қаради. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. Кечаги фаввора ёнида Хосият хола билан учрашдик, унинг юзи салқиган, ғамгинроқ эди. «Шарқ юлдузи».*

САЛҚИН 1 Иликдан пастроқ оромбахш ҳаво ҳарорати. *Бугун ҳаво салқин.* ■ Тун салқинини ногоҳ ҳис этиб, У уйғониб кетди тонг олди. Х. Даврон, Болаликнинг овози. *Қудуқ тубидан ураётган салқин хуш ёқиб, Отамурод бирпас ўтирган бўлди. М. Мансуров, Ёмби.*

Салқин тушмоқ Ҳаво ҳарорати пасаймоқ. *Бозоров извошга ўтириб, далага жўнади. Даштга кечки салқин тушиб қолган эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

2 Сердарахт, серсоя, қуёш нури тушмайдиган, теварак-атрофга нисбатан совуқроқ жой. *Салқин жой.* ■ Кун қизий бошлагач, Аваз эшикка сардўз боғлаб, Полвонён бўйидаги ўша салқин оромхонага равона бўлди. С. Сиёев, Ёруғлик. *Икки четига сарвлар ва шамшодлар экилган салқин хиёбонларда ҳеч кимса кўринмайди. М. Маҳмудов, Мангу қуй излаб.*

САЛҚИНЛАМОҚ Жазирама, иссиқ кунларда соя-салқин жойга бориб дам олмоқ, ҳордиқ чиқармоқ. *Сояда салқинлаб ётади беклар. «Муродхон». Кеча шу пайтларда Андижонсой бўйида салқинлаб ётгани [Бобурнинг] эсига тушди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

САЛҚИНЛАТМОҚ 1 Салқинламоқ фл. орт. н.

2 Бирмунча салқин қилмоқ, советмоқ. *Назокат дўконхона эшиги тағига сув сепп салқинлатди, шолча устига тўшалган кўрпачага ёнбошлади. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

САЛҚИНЛИК Муздек ҳаво, совуқлик. *Залнинг ўртасида мрамардан ишланган ҳовузча, зилол сувлар секин оқади: табиий иссиқ ҳавога бир оз оромбахш салқинлик беради. Ойбек, Нур қидириб.*

САЛҚИНТОБ салб. Сояпарвар, танбал. *Салқинтоб одам.* ■ -Пахтакорга танбаллик ярашмайди, ука, салқинтоб бўлишни ташлаб, бошқа ишларга ҳам қўл уриб тур, — деган эди Ҳасан ака. А. Муҳиддин, Чап чўнтак.

САЛҚИТ с. т. айн. сарқит. Ўзи тўйма-ганнинг салқити қорин оғритади.. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

САМАН [ф. سمان — сариққа мойил рангли от] 1 Оч малла, сарғиш, сомонранг (отнинг туси ҳақида). *Уртадаги юк машинасида саман тойча. Икки қулогининг ўртасида жиға, устида қизил бахмал ёпиқ.* С. Нуров, Нарвон. *Саман қашқа эса сой ичида қирғоққа тиралиб олган.* Й. Шамшаров, Тошқин.

2 Шу тусдаги от. *Жиловдор нарироқда ўтлаб юрган саманни олиб келиб, узангисини амирга тўғрилади.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.

САМАНДАР [ф. سمندر — саламандра] 1 миф. Афсонага кўра, гўё ўт ичида туғил-диган ва ўтда яшайдиган махлуқ. *Адо бўлар оқибат Ё олов, ё самандар.* У. Кўчқор. *Овози самандардек, донишда Искандардек, Қахр айласа аждардек, чун нури аён келди.* «Оқ олма, қизил олма».

2 қ. саламандра 1.

3 Самандар (эркаклар исми).

САМАНТҮРИҚ 1 Саманга, маллага мойил тўриқ (от туси).

2 Шу тусдаги от. *Самантўриқни эгарламоқ.*

САМАР [а. ثمر — озиқ-овқат, мева, ҳосил; фойда, натижа] кам қўлл. кт. айн. са-мара. *Совуқ гапнинг ноҳуш самари икки қалбда ёнар ловуллаб.* А. Пўлкан, Изҳор.

САМАРА [а. ثمره — мева, ҳосил] Натижа, ҳосила, фойда. *Фидойилик билан қилинган меҳнат ўз самарасини кўрсатди: мўл ҳосил етиштирилди.* Газетадан. *Қуёш энергиясидан фойдаланиш халқ хўжалигига жуда катта иқтисодий самара беради.* Газетадан. *Ҳар бир иш ниҳоясига етгандагина гўзал самара беради.* Ҳ. Фулом, Машғал.

САМАРАДОР [а. + ф. ثمره دار — самарали, фойдали] Катта самара, фойда келтирадиган, сермахсул; яхши натижа бера-даган. *Кино, театр сингари санъат турлари орасида адабиёт ҳам ёшларни тарбиялашда энг фаол ва самарадор омиллардан биридир.* «Фан ва турмуш».

САМАРАДОРЛИК Самарали, фойдали бўлишлик; фойдалилик. *Иқтисодий самарадорлик.* ■ *Чорвачиликни индустриалаш меҳнат самарадорлигини анча ошириш имконини беради.* Газетадан.

САМАРАЛИ айн. самарадор. Самарали иш. *Самарали меҳнат.* ■ *Ёзнинг ҳар бир кунидан самарали фойдаланиб, парваришни ҳар томонлама кучайтирмоқ даркор.* Газетадан. *Баҳром, бугун самарали ишлаганидан руҳи кўтарилиб, енгил кайфият билан йўлга чиқди.* Ҳ. Олимжонов, Тақдир тақозоси.

САМАРАСИЗ Самара бермайдиган, фойдасиз, бесамар; натижасиз, беҳуда. *Самарасиз иш.* Самарасиз ҳаракат. ■ *Самарасиз ўтмас шоирнинг умри, Тоза юракларда сўз кони қолар.* С. Акбарий, Меҳригё.

САМАРИЙ [лот. samarium < илк бор шу элемент ажратиб олинган минерал (самарскит) номидан] Менделеев даврий системасининг III гуруҳига мансуб нодир кимёвий элемент; қумушсимон оқ металл.

САМБИТ бот. Тол дарахтининг бир тури ва унинг новдаси; самбиттол.

Самбит қомат Қадди-қомати тик, келишган. *Қурбон Ориповнинг самбит қомати худди ари чаққандек силкинди..* А. Муҳиддин, Куёв қочди. *Кошкийди мен ҳам шундай бир самбит қомат, гўзал қизга вафда бериш бахтига муяссар бўлсам.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

САМБИТГУЛ бот. Гуллари оқ, пушти, қизил рангларда очиладиган, барглари доимо яшил манзарали ўсимлик (бута ёки кичикроқ дарахт). *Дераза ёнидаги катта тувакда самбитгул кўм-кўк бўлиб яшнаб турарди.* С. Зуннунова, Янги директор.

САМБИТТОЛ айн. самбит. *Икки четда эса ҳар хил дарахтлар, самбиттоллар, калакдор тутлар қад кўтарган.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Сой бўйида самбиттол, савлатингга қойилман.* «Қўшиқлар». *Ўрмондаги қушлару қирлар, олтин бошоқлар, Самбиттол, камалаклар «ўзингизга қолди..»* И. Маҳмуд, Эътироф.

САМБО [р. самозащита без оружия — «қуролсиз ўзини ҳимоя қилиш» бирикмасининг қисқартмаси] спорт. Курашнинг хилма-хил, самарали миллий усулларни қамраб олган бир тури. *Самбо билан шуғулланмоқ.* ■ *Спортнинг самбо тури бўйича Самарқандда ўтказилган республика биринчилигида 64 курашчи қатнашди.* Газетадан.

САМИМИЙ [а. صميمى — тоза, асл; ҳақиқий] 1 Сидқидиллик билан, чин қалбдан, юракдан қилинган, айтилган; юракдан, дилдан чиққан. *Лекин Машраб Мастуранинг гапларидан эмас, унинг овозидан*

ғурурдан, болаларга хос самимий қувончдан жилмайди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Элмурод кампирнинг самимий муомаласини кўриб: -Саломат бўлинг, онажон, – деди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Самимият билан иш тутувчи, соф-кўнгил; пок, тоза. *Самимий одам.* ■ *Шерали бу содда, самимий қизнинг болалардек хатти-ҳаракатини кўриб таажжубланди.* С. Кароматов, Олтин қум. *Унсиннинг юраги, аксининг юраги каби, Гулнорга нисбатан тоза ҳам самимий.* Ойбек, Танланган асарлар.

САМИМИЙЛАШМОҚ Тобора самимий бўлмоқ, самимийлиги орта бормоқ; самимийлик касб этмоқ. *Уларнинг муносабати яна ҳам самимийлашди.* ■ *Қистирма, чандишлар болалар репертуарида ҳозир ҳам анча актив бўлиб, давр тақозосига кўра, тобора такомиллашмоқда, мазмунан самимийлашмоқда.* «ЎТА».

САМИМИЙЛИК Самимий муносабатда бўлишлик. *Обид Йўлдошевич бу табрикнинг қанчалик самимийлигини билмоқчи бўлгандай, Муҳаммаджонга синовчан назар билан тикилиб, раҳмат айтди.* П. Қодиров, Уч илдиш. *Самимийлик қизларнинг келажак ҳаётларида энг зарур ва олижаноб фазилатлардан биридир.* «Саодат». *Боилик бор жойда самимийлик ўрнини сохталик эгаллайди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

САМИМИЯТ [а. صمیمیت – тозалик, софлик; чинлик, тўғрилиқ] Чин кўнгилдан, бегараз, сидқидиллик билан қилинган хатти-ҳаракат; самимийлик. *Кўзларида мулоимлик, самимият чироғи парпираб ёниб турарди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. *Қутидор меҳмонларни ихлос ва самимият билан кутар, зиёфат қуюқ-суюқлари билан тўла-тўқис давом этар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

САМИМИЯТСИЗ Самимийликни билмайдиган, риёкор, мунофиқ; сохта, қалбаки. *Самимиятсиз одам.*

САМИМИЯТСИЗЛИК Самимий эмаслик, самимияти йўқлик; риёкорлик, сохталик. *Бу ердаги самимиятсизлик ва мунофиқлик, бир-бирини алдаш Элмурод учун оддий бир ҳақиқат бўлиб қолган эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

САММИТ [ингл. summit – тепа, юқори, чўққи; юксак даража (да), авж] сиёс. Икки

ёки бир неча давлат бошлиқларининг муҳим халқаро масалалар бўйича учрашуви; олий даражадаги кенгаш. *Петербургда бўлиб ўтиши кутилаётган саммитнинг асосий иш куни 16 июлдан бошланади.* Газетадан. *Саммит якунида ўндан ортиқ ҳужжатлар қабул қилинди.* Газетадан.

САМО [а. سماء – осмон, қўк] *поэт.* Осмон, фалак. *Тиниқ мовий само.* ■ *О, она сайёра, курраи қутлуғ, Самодан суратинг илк бора кўрдим.* А. Орипов, Юртим шамоли. *Ҳар вақтдагидан кўркамоқ, тиниқроқ кўринган тўлин ой самонинг бир нуқтасида қотган каби.* Ойбек, Танланган асарлар.

САМОВАР [р. сам – ўзи + варить – қайнатмоқ] **1** Чой қайнатишга мўлжалланган, сувхонали ва ўтхонали рўзгор асбоби. *Рух самовар. Самовар қайнатмоқ.* ■ *Самоварда қайнаган чойинг қани, ёр-ёр.* «Қўшиқлар». *Жувон каттакон самовардан тунука чойнакка чой дамлаб келди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Самовар жиғиллай бошлади, Аваз ўтхонага яна иккита саксовул палён ташлаб, ичкари кирди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 айн. чойхона. Мингбоши ўнг томондаги озодароқ самоварга чиқиб.. чилим буюрди. Чўлпон, Кеча ва кундуз. Юсуфжон ака, бу ҳисоб эмас, ҳовлига борамиз, самоварда эмас, бугун бизникида ётиб қоласиз. К. Яшин, Ҳамза.

Самовар қўймоқ **1)** самоварга ўт солиб, чой қайнатмоқ. *Гулнор ўрнидан қўзғалди, дармонсизликдан оёқлари титраб, настга тушди-да, самовар қўя бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар; **2)** самоварчилик қилмоқ. *Умурзоқ ота: -У ерда ошнам бор, Гани, гузарда самовар қўяди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

САМОВАРХОНА [самовар + хона] эск. айн. **чойхона.** Саҳннинг шимол томонига бориб, унга туташиб турган самовархона томига чиқиб ўтирдим. С. Айний, Эсдаликлар.

САМОВАРЧИ айн. **чойхоначи.** Самоварчиларнинг қўли қўлига тегмайди. С. Аҳмад, Уфқ. -Саройдан извошимни олиб чиқ! – деб буюрди Бўронбек Гани самоварчига. Ҳ. Фулом, Машғал.

САМОВАРЧИЛИК Самоварчи бўлиб ишлаш; самоварчи касби. *Бир-икки йил ямоқчилик, ундан кейин Абдусамад қорининг самоварида самоварчилик қилдим.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Қурбон ота қўлидан*

самоварчиликдан бошқа иш ҳам келаетганига, Ўрмонжон айтганидай, янги қишлоқни бунёдга келтиришда қатнашаётганига бениҳоя хурсанд бўлди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

САМОВИЙ [а. سماوى — осмонга оид; осмон рангли; илоҳий] кт. 1 Осмонга, самога, коинотга оид; космик. *Самовий кемалар. Самовий сирлар.* ■ Бу китобчада баъзи бир самовий ҳодисалар ва юлдузлар олами ҳақида маълумотлар берилган. Газетадан. -Самовий жисмларнинг аҳволи яқин орада ҳаво айниб, фалокат юз беришидан далолат бераётир, — деди у шерикларига. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

2 *поэт.* Мовий, ҳаворанг, кўм-кўк. *Самовий кўзларинг сачратиб учкун, Нега тикилади фақат ўшанда?* А. Орипов,

САМОВОТ [а. سماوات — «само» с. нинг кўпл.] *поэт.* Осмон, фалак; коинот. *Изми-мизда эмас бу дунё, Самовотга ўтмас сўзимиз.* Э. Воҳидов, Келажакка мактуб. *Бирдан чирмаб шиддатли чақин, Самовотга солар ялт-юлт из.* Р. Бекниёз, Тўтиё.

САМОГОН [р. сам — ўзи + гонять — (спиртни) ҳайдамоқ, тортмоқ] *Галла, картошка ва б. нарсалардан қўлда тайёрланган хонаки (қўлбола) ароқ. Яқинда бир гуруҳ милиция ходимлари яширн самогон тайёрловчиларни туттишди.* Газетадан. *Бир куни Степан, бочка ва яшиқлар орасига самогон яшираётган йигитни учратиб, кўнглига қўл солиб кўрмоқчи бўлди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. *Афтидан, улар қишлоқ самогонидан хийла отиб олишганга ўхшайди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

САМОГОНЧИ *Қўлда хонаки ароқ тайёрловчи шахс. Гладстон Наимийга самогончи дўконларида тўлиб ётадиган лойқа винодан олиб чиқиб, рюмкасига қуйди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

САМОДЕРЖАВИЕ [р. сам — ўзи якка + держать — тутиб турмоқ, эга бўлмоқ] *тар.* Монархнинг, подшонинг чекланмаган ҳокимияти ва шундай ҳокимият асосига қурилган давлат тузуми, мустабид (подшонинг ёлғиз ўзи қонунлар чиқарадиган) ҳокимият; монархия.

САМОКАТ [р. сам — ўзи + катать — гилдиратмоқ, учирмоқ] *Кичик велосипедсимон, тик дастали, иккита гилдираги ёки ролиги бўлган, бир оёқда ер тепиб, бир*

оёқни асос тахтачага қўйиб училадиган болалар ўйинчоғи. Кўчада одам сийрак. Фақат нарироқда болалар самокатда учушар, гилдиракларнинг вағиллаши қўлоқни батанга келтирар эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қўлоқ сол.

САМОЛЁТ [р. сам — ўзи + летать — учмоқ] *Моторли, қанотли, ҳаводан оғир бўлган учуш аппарати. Пассажир самолёти. Ҳарбий самолёт. Самолёт ҳавога кўтарилиди.* ■ *Осмондаги самолёт, Қанотингни пастлаб ўт, Мен ёримга хат ёзай, Марғилонга ташлаб ўт.* «Қўшиқлар». Анча олисдан вағиллаб самолёт ўтди. С. Сиёев, Ёруғлик.

САМОЛЁТСОЗЛИК *Самолётлар ва самолёт қисмларини ишлаб чиқариш; саноатнинг самолёт ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи тармоғи. Самолётсозлик заводи.* ■ *1964 йилда Самара авиация институтининг самолётсозлик бўлимига ўқишга кирган Зулфия ҳаётини самолётлар билан боғлади.* Газетадан.

САМОСВАЛ [р. сам — ўзи + свалить — ағдармоқ, тўкмоқ] *Юкларни ўзи ағдарадиган кузовли юк машинаси ёки вагон. Сўнгги самосвал оғир бир силкинди-да, ўрнидан қўзғалиб, физиллаганича кетди.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Қум ташийётган самосвал машини, ариққа қийшайганча, бир томонга оғиб турибди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

САМОСВАЛЧИ *с.т.* Самосвал ҳайдовчи. *Самосвалчи йигит.* ■ *Бобош бугун самосвалчи Ҳошиматнинг ишига анграйиб қолди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

САМУМ [а. سموم — иссиқ, қайноқ шамол] *Кумли чўл-сахроларда кум уюрмаси ҳосил қилиб кўтариладиган қуруқ иссиқ шамол. Қорақумдан олиб турган самум қалъани улкан дошқозондек қиздиради.* С. Сиёев, Аваз. *Самум ялаб ўтар яланг тўшини, Бунда ёлғиз гиёҳ — шўраю янтоқ.* Э. Воҳидов.

САМУР [а. سمور — сусар] *зоол.* 1 Сибирь сусари.

2 Шу ҳайвоннинг териси, мўйнаси. *Самур пўстин.*

САМУРАЙ [яп. самурау — хизмат қилмоқ] 1 Ўрта асрларда: Японияда зодагонлар, майда дворянларнинг ҳарбий табақаси.

2 *кўчма* Япон ҳарбий доиралари, умуман, япон ҳарбийлари, аскарлари. *Япон самурайлари ҳамда оқ финлар билан бўлган урушдан кейин, қайтиб келганига энди уч ой*

бўлган эди. Й. Шамшаров, Тошқин. Дарё бўйидаги қамишзор орасида гоҳ эмаклаб, гоҳ бўйларини ростлаб чоғиб бораётган уч-тўртта самурай кўзга чалинди. О. Ёқубов, Излайман.

САН I с.т. Сен. - Сан ўғлимсан, - Йўлчиға меҳр билан тикилди чол. Ойбек, Танланган асарлар.

Сан-манга бормоқ Жанжаллашув, тортишув даражасига етмоқ. Яқинда чойхонада ўтирган улфатлардан биттаси бир-бири билан сан-манга бориб, ҳатто ёқа бўғишгача келиб қолибди. Шукрулло, Жавохирлар сан-диги.

САН II [яп. жаноб] Японияда кимсани ҳурматлаб, унинг исми ёки фамилиясидан кейин қўлланадиган муурожаат шакли.

САНА [а. سنه — йил] 1 Йил ҳисоби; йил. Санаи милодий. Санаи ҳижрий. Санаи шамсия. Санаи қамария. ■ ..428-санаи ҳижрия, рамазон ойининг биринчи куни. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

2 Бирор воқеа содир бўлган йил, ой, кун ва шу ҳақдаги маълумот (ёзув). Тарихий сана. Санасини аниқламоқ. ■ Бобур Самарқандни Шайбонийхондан тортиб олгандан бери унинг жасоратига тан бериб шегр ёзганлар, сатрлардан абжод ҳисоби билан ғалабасининг аниқ санасини чиқарган тарихнавислар кўп эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Одамзоднинг тарихий воқеаларга уйғун кўплаб унутилмас саналари бор. «Саодат».

САНАД [а. سند — таянч, тиргак; тилхат, ҳужжат] эск. кт. айн. **ҳужжат**. Сарғайган қўлёмалар, жимжима хатлар, Мулла боболаримиз чизган санадлар. Варақладим бирма-бир ўтмишни эслаб, Асрлар қадамида бир маъно излаб. М. Шайхзода. ..хон қўлида у айтган сўзлардан бўлак далил йўқ. Ишбот керак, санад керак. Э. Самандар, Тангри қудуғи.

САНАЛМОҚ 1 Санамоқ фл. мажҳ. н. Кассадаги пул қайта саналди. ■ Кеча якшанба тағин пул саналди. Ҳисоб мўлжалла яқин борди, шекилли, бобо соқолини ямлаганча, маъноли кулиб қўйди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

2 Боғлама вазифасида келиб, «..деб ҳисобланади» маъносини беради. Куён турли об-ҳаво шароитига тез мослашувчи, озиқларни яхши истеъмол қилувчи жониворлардан саналади. «Фан ва турмуш». Отам Азиз-

бекнинг мушовири ва яқин мусоҳиби саналса ҳам, лекин бу жузъий ишлардагинадир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Қовурғаси саналиб қолибди қ. қовурға 1. Йўлакнинг ўнг томонидаги бостирмада қовурғаси саналиб қолган тарғил сигир билан шалпангқулоқ бузоқ. «Ёшлик».

САНАМ [а. صم — бут, санам; манот] 1 Тошдан, ёғочдан ёки металлдан инсон қиёфасида (кўпинча гўзал аёл образида) ясалган ва зийнатланган бут. Бу вақтда уларнинг ҳаммаси ҳайратдан қотиб қолган, уйнинг бурчагида турган санамга ўхшардилар. «Шарқ юлдузи». Турдаги деворда оқпошшонинг йирик портрети, унга уй эгаси санамга сажда қилгандай қарарди. А. Ҳакимов, Илон изидан. Бу даврда будда динига оид турли осори атиқалар, санамлар топилди. Газетадан.

2 кўчма Гўзал, дилбар аёл, нозанин. Сиздай қизлар бўлди бунда улфатим, Ечиб юбор, санам қизлар, қўлимни. «Муродхон».

САНАМА Шахмат тартибида оралатиб гул тикиш усули, шундай усулда тикилган гул ва шундай гулли буюм. Айвонда салла ўраб овора бўлган махдум.. санама тикиб ўтирувчи Раънога: -Йўлакда хотин киши кўринади, хабар ол-чи, болам, — деди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Элликлар қозик лунги, юзлаб санама рўмоллар сандиқларни тўлдирган бўлса ҳам, бу нараса Лутфинисо ва унинг қизини ҳали қаноатлантирган эмасди. Ойбек, Танланган асарлар.

САНАМОҚ 1 Ҳисобламоқ, ҳисоблаб соини, миқдорини аниқламоқ; ҳисобини олмоқ. Пул санамоқ. Жуфт-жуфт қилиб санамоқ. Ердан топсанг ҳам, санаб ол. Мақол. ■ Деворнинг паҳсасини санаб кўрди, ўттиз паҳса. «Нурали». У халтачасидаги кумуш тангаларидан санаб, Меъморга узатди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Рақамлар номини айтмоқ. Кимдандир юзгача санасанг, ухлаб қоласан деб эшитувдим. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. «Бир, икки, уч!» деб санаши билан ўзини сувга шалоплаб ташлади. «Ёшлик».

3 Бирма-бир айтиб ўтмоқ, зикр қилмоқ. Бош мақола бу одамлар яратган ва яраттаётган, тажрибадан ўтган ва ўтаётган янгиликларни бирма-бир санаб.. уларга кенг йўл очиб бериш вазифасини кўяр эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 кўчама Ҳисобламоқ, ..деб билмоқ. Ёдгор Дилиоднинг унга яна зарда аралаш қараб қўйганини илғаб олди. Тағин ўзини айбдор санаб, юраги сиқилди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. «Гап бу ёқда экан, — ўйлади у ўқинч билан. — Демак, улар мени одам санашмаган». Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Бармоқ билан санарли Оз, озгина, жуда оз. Тоқи (ёки юлдуз) санаб ётмоқ қ. тоқи. Чучварани хом санамоқ қ. чучвара. Қадами-ни санамоқ Доимий равишда кузатиб юрмоқ. Унинг сизнинг қадамингизни санашдан бошқа иши қолмаган. Ойдин, Ҳикоялар.

САНАТОРИЙ [лот. sanatorium — даво-ланиш жойи < sano — даволайман] қ. си-ҳаттоҳ. Болалар санаторийси. Санаторийда даволанмоқ. ■ Уч аёл санаторийнинг ши-нам бир хонасида даволанишади. Газетадан.

САНАЦИЯ [лот. sanatio — даволаш, соғломлаштириш] 1 иқт. Корхоналар, фир-малар, компаниялар ва б. ни банкротлик-дан қутқариш, уларнинг молиявий аҳволи-ни яхшилашга, тиклашга қаратилган дав-лат ва банк чора-тадбирлари тизими. Сана-ция қилиш. ■ Санация орқали давлат бозор иқтисодиётига таъсир этади. «ЎзМЭ».

2 тиб. Оғиз бўшлиғини соғломлаштириш бўйича даволаш-профилактика чоралари. Тишларни санация қилиш.

САНАЦИЯЛАШ айн. санация 1.

САНГ [ф. سنگ — тош; тарози тоши] шв. Тош. От кўп бўлса, шунга лойиқ чанг кўзгалур, Кучли қўшин тоққа юрса, чанг кўзгалур. К. Яшин, М. Раҳмон, Сирдарё. Айланур инсон бошидан Минг аср осмон юки, Дона бугдой узра гўё Санги тегирмон юки. Э. Воҳидов.

САНГБЎРОН [ф. سنگباران — тош ём-ғири] шв. Тошбўрон. -Сангбўрон қилинглари! Уринглари уни! — деди шайх амр қилиб. К. Яшин, Ҳамза.

САНГДИЛ [ф. سنگدل — тош юрак, юра-ги тош] поэт. Тошбағир, тошюрак, бераҳм. Кимга дод айлай бу бедодинени, эй сангдил, Ошно бўлдим десам, кўнглинг сени бегонада. Муқимий.

САНГЗОР [ф. سنگزار — тошзор, тошлоқ] шв. Тошлоқ, тошли жой. Сарбонни кўмдилар сангзор соҳилга. Ш. Раҳмон, Гуллаётган тош. Сангзор бўйларига сеп ёйган баҳор Ва тоғларга осган палагин. «Ёшлик».

САНГОБ [ф. سنگآب — сув солинадиган катта тош идиш; тош суви] махс. Тери ошлаш

учун қилинган оҳак ёки қум эритмаси. -Те-ринг сангобда чиригур сизир бирдан ирғиб ўр-нидан туриб, думини хода қилиб, бир қочиб берди, — деди Шум бола. Ф. Фулом, Шум бола.

САНГСАР [ф. سنگسر — тош бош] зоол. 1 Сувсарнинг бир тури.

2 Шу ҳайвоннинг қимматли териси, мўйнаси.

САНГСОР [ф. سنگسار — тош билан уриш, тошбўрон] шв. Тошбўрон (жазонинг бир тури). -Бу гуноҳинг учун эса сени санг-сор қилмоқ лозим! — деди у ва ўша онда оло-монга юзланиб ҳайқирди. К. Яшин, Ҳамза.

САНГТАРОШ [ф. سنگتراش — тош йў-нувчи; ҳайкалтарош] Тоштарош; тош йў-нувчи уста. Баширжон усталар билан хайр-лашиб, сангтарош Ашот хузурига йўл олди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Ишга тушиди сонсиз асир, Меъмор, наққош, сангтарош. Э. Воҳидов.

САНГТАРОШЛИК Тош йўниш, тарош-лаш билан шуғулланиш; сангтарош касби. Мен ўзим нажжорман, сангтарошлик ҳам қиламан. Мирмуҳсин, Меъмор.

САНДАЛ I [а. صندل < ҳинд. + ф. صندلى — курси, стол] Ўрта Осиё, Яқин Шарқ мам-лакатлари ва Японияда маълум бир жойни иситиш учун мўлжалланган манқал; хо-нанинг ўртасига ёки чеккароқ ерига чор-бурчак чуқурчага ўрнатилган, устига кўрпа ёпилиб, атрофига кўрпачалар тўшалган хонтахтадан иборат бўлиб, ичига саксовул ёки кўмир чўғи солинади; танча (қиш со-вуғида сандалга оёқ-қўлни тиқиб исини-лади, айна пайтда устига дастурхон ёзиб, ундан стол сифатида фойдаланилади). Ке-линчак хокандозда чўғ келтириб, сандал чуқурчасига солди ва устига янги қуроқ кўрпани ёпди. Газетадан. Бу уйдаги сандал атрофига шоҳи ва атлас кўрпачалар тў-шалган, катта-катта нарқу ёстиқлар қў-йилган. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Ундок бўлса, олиб киришлар, сандалда исин-син, таом беринглари. Мирмуҳсин, Меъмор.

САНДАЛ II [юн. sandalon < а. + ф. صندل < санск.] бот. Ниҳоятда хушбўй, эфир мо-йига бой, доимий яшил кўп йиллик дарахт (бўёқ ва хушбўй эфир мойлари олишда фойдаланилади). Анча тузалиб, йўлга чиқиб кетаётган Меъмор, Ҳожитабиб берган сан-дал ёғочидан ясалган асога тиралиб, хотини билан бир лаҳза қамлашиб қолди. Мирмуҳсин,

Меъмор. *Хушбӯй сандал дарахтидан ишланган миз устида Навоийдан келган олтин боғичли хат турарди.* П. Қодиоров, Юлдузли тунлар.

САНДАЛ III [юн. sandalion < а. + ф. صندل — кавушнинг бир тури] Пошнасиз ёзги енгил оёқ кийими; сандалет, шиппак. *Уоё-фига доим енгил сандал кийиб юради.* А. Маждий, Инжиқ зиёратчи. *Уйда оёқ кийими бир неча пар — чувак, маҳси, сандал, калиш, туфлилар.* Ф. Фулом.

САНДАЛЕТ [фр. sandalette < лот. sandalium < юн. sandalion < а. + ф. صندل] айн. сандал III.

САНДИРАМОҚ шв. айн. **сандироқламоқ.** *Мен билмайман, на ерларда ётибсан, Энасиздай сен сандираб кетибсан.* «Гулнорпари».

САНДИРОҚЛАМОҚ I Бекор, бемақсад санкиб, дайдиб юрмоқ, тентирамоқ, санқимоқ. *—Кўчада сандироқлаб юргандан кўра, онанга боқишсанг бўлмайдими, кап-катта қиз, — деди Василя Назаровна унинг гапини эшитмагандай.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Дарбадарликда юрмоқ, тентирамоқ, кезмоқ. *Элчилар маслаҳат қилишиб дейишди: —Мунча одам беҳуда, биёбон чўлларда сандироқлаб буйтиб (бундай қилиб) юрмас.* «Зулфизар билан Авазхон».

САНДИҚ [а. صندوق — кути, яшик, сандиқ] Турли буюмларни, бисотларни солиб қўйишга мўлжалланган, очилиб-ёпиладиган қопқоқли, қулф-калитли, яшик шаклидаги уй-рўзгор буюми. *Сандиқ ичида подшоҳ инъом қилган олтиннинг бир қисми ҳамёни билан турган эди.* П. Қодиоров, Юлдузли тунлар. *Мен келтирган атласни Ёрим солмас сандиққа.* «Қўшиқлар». *Ёшликдан бошлаб келиноиларининг сандиқларини, қутиларини тинтиб ўрганган Нури.. калити бурнида унутилган бир қутини очди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Пўлат сандиқ Ўт тушганда куймайдиган, ёнмайдиган металл сандиқ; сейф. *Пўлат сандиқда турган векселларни ковлаштириб, сизникини топиб беришимни осон деб ўйлайсизми?* К. Яшин, Ҳамза.

САНДИҚЗАДА [а. + ф. صندوقزده — сандиқда уринган] Сандиқда кўп ётавериш, асл сифатини, жилосини, пишиқлигини йўқотган (буюм, мато, кийим-кечак ва ҳ.к.). *Бувимнинг хориждан келтирилган кимхоб камзуллари кўп йиллар сақланиб, сандиқзада бўлиб қолибди.* Газетадан.

САНДИҚСОЗ [а. + ф. صندوقساز — сандиқ, кути ясовчи] Сандиқ ясовчи уста; сандиқчи. *Бу йигит сандиқсоздан чиққан ёш шоир Усмонхўжа Зорий эди.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

САНДИҚСОЗЛИК Сандиқ ясаш касби; сандиқ билан савдо қилиш. *У ерда сандиқсозлик, тунукасозлик дўконлари бор эди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

САНДИҚЧА Кичкина, жажжи сандиқ; кути. *Бойвачча халталарни ўртага келтириб қўйди-да, миқ этмай ўтирган Қора Қоплонга қараб: —Қани, бу олтин тангалар тўла халталарни сандиқчага жойлаб, хуржунларга солайлик, — деди маккорона илжайиб.* К. Яшин, Ҳамза.

САНДИҚЧИ айн. **сандиқсоз.** *Кумуш яна тинчий олмади: —Бизнинг уришиб қолишимиз учун Карим сандиқчининг ҳам дахли бор! — деди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

САНДОН [ф. سندان — темир кунда] Темирчи, мискар ва заргарларнинг қиздирилган металлга ишлов бериш (болғалаш) да унинг остига қўядиган асбоби; темир кунда. *Қудрат ярим вайрона дўконда белигача чуқурга тушиб олиб, узун темир қисқичда қисилган бир юмалоқ темир чўғни сандонда болғаламоқда эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

САНДУЛОЧ эск. Булбул. *«Девону луғотит турк» да сайрар сандулоч, Кўкшин япроқларда янграйди баҳор.* Х. Даврон, Болаликнинг овози.

САНЖОБ I шв. Каттиқ сиқув, исканжа, тазйиқ. *Санжобга олмоқ. — Бир кун ниҳоят учаламиз маслаҳатни бир ерга қўйиб, Ҳакимовни ҳалқумидан бўғгандай санжобга олиб қолдик.* «Муштум».

САНЖОБ II шв Бўш; сийрак; кам; холи. *Ҳамма чой ичиб, нон еб хурсандчилик қилди. Шерали ғамгинликда ўтира берди. Одамлар кетиб, санжоб бўлди.* «Эрали ва Шерали». *Йўллар санжоб, ГАЙчиларнинг хуштақлари ёз, куздагидай асабий чурулламайди.* С. Нуоров, Нарвон. *Кимга даркор бунча гап, санжоб қилинг, уламо.* Э. Воҳидов.

САНЖОҚ I эск. Байроқ, туғ.

2 эск. Товус ёки каптарнинг рамзи (тасвири) туширилган мис.

3 тар. Усмонлилар даврида Туркияда маъмурий-худудий бирлик (туман, вилоят).

САНИТАР [лот. sanitas — соғлиқ, саломатлик] 1 Даволаш муассасаларида, ҳарбий-тиббий қисмларда касалларга қаровчи, тозаликни сақловчи кичик тиббиёт ходими. *Блиндажлар ярадорларга тўла. Афтидан, санитарлар шошиб қолганга ўхшайди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

2 Санитарияга оид. *Санитар поезд. ■ Эргашев олдинги позиция томон эмаклаб кетди. Унинг орқасидан санитар сумкаси билан Петров йўл олди. Н. Сафаров, Оловли излар.*

САНИТАРИЯ [лот. sanitas — соғлиқ, саломатлик] Умуман, аҳолини, атроф-муҳитни соғломлаштиришга, тозалikka, гигиеник талаб ва меъёрларга риоя қилишга қаратилган чора-тадбирлар тизими. *Биз шаҳарнинг санитария ҳолатини тубдан яхшилаш учун барча чораларни кўрамиз. Газетадан. Касалхонага кирган касал санитария ҳақида тушунчага эга бўлиши керак. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.*

САНИТАРКА Санитар аёл. *Олға юганимиз сари орқада ярадорлар чўзилиб қолади. Ана шунда бир санитарканинг мардлигига қойил қолдим. Ойдин, Ҳикоялар.*

САНИТАРЛИК Санитар касби; шу касб билан шуғулланиш.

САНКЦИЯ [лот. sanctio — қатъий, ўта жиддий қарор] ҳуқ. 1 Хужжат, қарор ва ш. к. нинг олий орган томонидан тасдиқланиши, шундай тасдиқ натижасида хужжат, қарорнинг қонуний кучга эга бўлиши.

2 Ҳуқуқий меъёрнинг, қонун моддасининг ушбу қонун бузилишидан келиб чиқадиган ҳуқуқий оқибатлар кўрсатиб ўтилган қисми.

3 Халқаро ҳуқуқда: халқаро мажбуриятларга ёки халқаро ҳуқуқ меъёрларига риоя қилмаган, уларни бузган давлатларга нисбатан қўлланадиган (иқтисодий, молиявий ёки ҳарбий) таъсир чораси. *Бироқ Техрон расмийларининг баёотларига кўра, ҳеч нарса, ҳатто халқаро санкциялар ҳам Эронни ўз ядро дастуридан воз кечишга мажбур эта олмайди. Газетадан.*

4 Жиноят содир этишда гумон қилинган шахсга нисбатан мажбурий чора (қамоқ, тинтув ва ш.к.) кўриш учун прокурор томонидан бериладиган рухсат.

САННАМОҚ 1 этн. Инс-жинсларни қайтариш, кишиларни даволаш учун дуо

ўқимоқ. [Кампир буви] Фолбиннинг «одамлари» эшикни гирч этиб очиб келиб, тахмон тепасидаги дорга ўтиришини, саннаб ўқиб турган азайимхонни бўғишини кўрган эди. Мирмуҳсин, Умид.

2 этн. Азада марҳум ҳақида айтиб йигламоқ. *Аёл ҳамон ўз дардини айтиб саннардди. «Шарқ юлдузи».*

3 кўчма Кўп гапирмоқ, вайсамоқ. *Қоринни тўқлаб олган эмасми, Асад жағига зўр бериб саннаб кетди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. Саннай-саннай бозорчи хотиннинг қораси ўчди. Э. Аъзам, Кечикаётган одам.*

САНО I [а. بناء — табрик, саломлашиш; мадҳ, мақтов; миннатдорчилик] дин. Худонинг, пайғамбарларнинг шаънига айтилган мақтов сўзлар; мадҳия, мадҳ, ҳамд. *Отанг борми, энанг борми элингда? Худонинг саноси борми тилингда? «Равшан».*

2 Умуман, мақтов, мадҳия. *Зикри сано тилида, Тилло камар белида. «Ҳасанхон». Гуллар қўшиғи Нарғизнинг мислсиз ҳусну жамолини, унинг ёрига чексиз садоқатини сано этмоқда эди. Ш. Рашидов, Асарлар.*

САНО II [а. صناعة — Сано шаҳри] бот. **санойи макка** [а. صنعائي — Сано шаҳрига мансуб] Асосан тропик ва субтропик ўсимлик, кўп йиллик ўт, буга ва дарахтларнинг умумий номи ва унинг табобатда сурғи дори сифатида қўлланадиган барги. *Санонинг барги таркибида иччи юмшатувчи антрагликозидлар бор. «ЎЗМЭ».*

САНОАТ [а. صناعة — санъат, маҳорат; касб-ҳунар; ишлабчиқариш, индустрия] Халқ ҳўжалигининг хомашёни қайта ишлаш, ер ости бойликларини қазиб олиш, ишлаб чиқариш воситаларини ва кенг истеъмол молларини яратиш ва ш.к. ни қамраб олувчи тармоғи; индустрия. *Оғир саноат. Енгил саноат Озиқ-овқат саноати. Саноат маҳсулоти. ■ Водийда саноат корхоналарининг қурилиши кўплаб одамларнинг иш билан таъминланишига сабаб бўлди. Газетадан.*

САНОАТЛАШТИРИШ айн. **индустр(ия)лаш**. *Мамлакатни саноатлаштириш.*

САНОАТЧИ Саноат корхоналарига эга бўлган шахс. *Америка саноатчилари.*

САНОБАР [а. صنوبر — қарағай] 1 бот. Қарағайгулдилар оиласига мансуб, доим яшил манзарали дарахт; қарағайнинг бир тури. *Қоматинг гулшандаги сарвў санобар-*

дин баланд.. Фурқат. *..қийшайиб ўсган ёлғиз санобар остидаги ёғоч ўриндиқда чекиб ўтирган эди.* Ш. Холмирзаев, Сайланма.

2 *поэт.* Қадди-қомати келишган, хуш-қомат, сарвқомат.

3 Санобар (хотин-қизлар исми).

САНОЙИ [а. صانع — санъатлар]: **санойи нафиса** эск. кт. Нафис, бадий санъат. *Шаҳардаги бир қанча мактабнинг санойи нафиса тўғарақлари иштирокида беш пардали катта концерт берилди.* А. Қаҳҳор, Ҳикоялар.

САНОЧ тар. Теридан қилинган идиш; тери тўрва; меш, мешкоб. *Хазиначининг айтишича, унинг хуржунда икки саноч олтин бор экан.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. У [Лола] бир саноч қимиз билан катта заранг косада яхна гўшт, нон олиб чиқди. Ё. Шукуров, Биринчи парвоз. *Убайдулла ака қўли саночдаги қимиздан косага қуйиш билан банд..* Ш. Бўтаев, Қўрғонланган ой.

САНОҚ Доналаб санаш, ҳисоблаш ва ундан олинадиган натижа. *Санокдан адашмоқ. Саногига етолмаслик.* ■ *Тўғонбек.. ёзувчи зувга, санокқа берилиб, дастурхонга қарамади ҳам.* Ойбек, Навоий.

Санок комиссияси Сайловда у ёки бу шахсга берилган (ошқора ёки яширин) овозларни ҳисоблаб чиқувчи қадамлар. **Санок сон тлш.** Предметларнинг сонини, саногини билдирувчи, қанча?, неча? сўроғига жавоб бўлувчи сон тури. **Саногни йўқ** Беҳисоб, жуда кўп, сон-саноксиз. *Пул десанг, саногни йўқ. Санаб тамом қилиб бўлмайди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Сонда бор, санокда йўқ** Айрим обрў-этиборини йўқотган, назардан қолган шахслар ёки сифатсиз, қадрсиз буюмлар ҳақида айтиладиган ибора. *Бოқи энди сонда бор эди-ю, санокда йўқ эди.* С. Аҳмад, Сайланма.

САНОҚЛИ 1 Санаб қўйилган, саногни маълум, ҳисобли. *Санокли пул. Санокли мол йўқолмас.* Мақол.

2 *кўчма* Бир нечагина, жуда оз. *Май байрамига санокли кунлар қолган эди.* С. Кароматов, Бир томчи қон. *Ҳозирча гуруҳимизда санокли одам бор.* С. Сиёев, Ёруғлик.

САНОҚСИЗ 1 Саналмаган, ҳисобланмаган.

2 *кўчма* Беҳисоб, жуда кўп, сон-саногни йўқ. *Ҳозирча ой чиқмаган, саноксиз юлдузлар, ўз раҳнамоларидан жудо бўлган етимчалар-*

дек, атрофга мўлт-мўлт жавдирашарди. Ф. Мусаҷонов, Ҳиммат.

САНСАЛОР: сансалор бўлмоқ Бирор иш, юмуш бажарилмай арасотда қолмоқ. *Ясли-боғча учун етарли миқдорда мебель келтирилиши керак эди. Аммо бу иш сансалор бўлиб қолган.* Газетадан. **Сансалор қилмоқ** Бирор ишни, юмушни бажаришдан ўзини четга олмоқ, бир-бирига солиб ишни чўзмоқ, мен қилмайман, сен қил, деб орқага судрамоқ.

САНСАЛОРЛИК Бирор иш, юмушни бажаришдан ўзини тортишлик; бир-бирига солиб, муаммони ўз вақтида ҳал қилмаслик; пайсалга солиб чўзишлик. *Расулжон буларнинг ҳаммасини кўрди, ўрганди, айниқса, ободончилик соҳасидаги ўрнашиб олган сансалорликдек ярамас илатни фаҳмлади.* Ж. Абдуллаҳонов, Хонадон.

САНСАЛОРЧИ Бирор ишни, юмушни бажаришдан ўзини тортувчи, бошқаларга ташлаб қўювчи; ишёқмас, лоқайд. *Сансалорчи пешонасини қашлаб, ўйланиброқ тураркан..* Газетадан.

САНСАЛОРЧИЛИК Сансалорликка йўл қўйиш; ишни пайсалга солиб, бошқаларга ташлаб кечиктириш. *Сансалорчилик бор ерда ривожланиш бўлмайди.*

САНСАНЛАМОҚ с.т. қ. **сенсирамоқ.** *Ҳожи Зокир энди кампирни сансанлаб, унга дўқ урарди.* С. Айний, Эсдалиқлар.

САНСИРАМОҚ шв. қ. **сенсирамоқ.** -Қол, — *Содиқ энди сансирашга ўтибди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

САНСКРИТ [ҳинд. санскрит — такомиллаштирилган, қайта ишланган; тузатилган; мумтоз] Ҳинд-европа тиллари гуруҳига мансуб қадимги ҳинд адабий тили (Бу тилда милоддан аввал диний, фалсафий, бадий ва илмий адабиётлар яратилган). *Араб, юнон, санскрит, қадимги славян тилларида бирлик, иккилик категориялари мавжуд бўлган.* «Фан ва турмуш».

САНТАЛ қ. сандал II.

САНТАЛАТ с. т. қ. **салтанат 1.** *Неча дағдаға, сантала билан Юсуф билан Аҳмаднинг олдида етди.* «Юсуф билан Аҳмад»

САНТИ- [лот. centum — юз] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўзи қўшилган сўз билдирган асосий ўлчов миқдоридан 100 марта кичикликни билдиради; мас., 1 см = 0,01 м.

САНТИГРАММ [санти.. + грамм] *махс.* Граммнинг юздан бир улушига тенг оғирлик ўлчови.

САНТИМЕТР [санти.. + метр] *махс.* Метрнинг юздан бир улушига тенг узунлик ўлчови. *Қалдирғочнинг қанотлари узун ва тор, танасининг узунлиги 10–23 сантиметрга етади.* «Фан ва турмуш».

САНЧИЛМОҚ 1 Санчмоқ 1, 2, 4 фл. ўзл. ва мажх. н. Болалар гулхан атрофида ўйнашарди, баъзилари қор устида чўққайиб, баъзилари шохлари қорга санчилиб чўзилиб ётган арча устига миниб олишганди. Ш. Холмирзаев, Ўн саккизга кирмаган ким бор. Бойнинг ҳар бир сўзи Раҳим домлага найзасини санчилди. Ҳ. Фулом, Машғал. Дабдурустандан берилган бу савол оғир юк бўлиб, елкасидан босди, дилига наштадек санчилди. Шухрат, Шинелли йиллар.

2 кўча Тик бориб туташиб кетгандек туюлмоқ, қадалмоқ. Боланинг хаёли шу тобда кўёшнинг олтин тиғлари санчилиб турган баланд гумбазда.. эди. К. Яшин, Ҳамза.

САНЧИҚ 1 Учили нарса қаттиқ санчилаётгандек туюладиган ўқтин-ўқтин оғриқ. Баногоҳ Омонгулнинг биқинига санчиқ турди. «Ёшлик». [Дилбархон] Ҳусанжон билан Ҳасанжонга ҳомиладор бўлди-ю, қаёқдандир мия санчиги пайдо бўлди. Х. Тўхтабоев, Садоқат.

2 кўча Аччиқ, кинояли гап; аччиқтирсик. Сўзининг ёмони — санчиқ, дарднинг ёмони — қуёнчик. Мақол. ■ Бола болалик қилиб, саволдаги санчиқни тушунмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

САНЧИҚЎТ бот. Айиқтовондошлар оиласига мансуб, қизғиш гулли, сершоҳ кўп йиллик ўт. Санчиқўтнинг экстрактлари қонни тўхтатиш ва қон босимини кўтариш хусусиятига эга. «ЎЗМЭ».

САНЧМОҚ 1 Учи ўткир нарсани куч билан босиб ёки зарб билан уриб киргизмоқ; суқмоқ, тиқмоқ, ботирмоқ. Холмат иккинчи рақибининг кўкрагига қилич санчди, бироқ ўзи ҳам бошидан яраланди. Н. Сафаров, Оловли йиллар. Тўтиқиз дўпни хомини тиззасига қўйиб, секин игна санчди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Мингбоши ҳудди орқасига биров бигиз санчиб олгандек сакраб тушди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Қадам, тақам. Анвар югуриб келиб, ёрлиқни олиб ўнди ва уни салласига санчиб,

орқаси билан юриб, илгариги ўрнига бориб тўхтади. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

3 Бирор нарса санчилгандек, ўқтин-ўқтин оғримоқ. Бу воқеани эшитиб, Меъморнинг юраги санчиб кетди. Мирмуҳсин, Меъмор. Шерзод кўкрагининг қаттиқ санчганидан уйғониб кетди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

4 кўча Аччиқ гап билан узиб олмоқ, чақмоқ. Қози ҳам, Асад қори ҳам жадид мактабига қарши эдилар. Шунинг учун Асад қори гап билан нишини яна Фуломжонга санчди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

САНЧҚИ 1 денг. Денгиз ҳайвонларини ов қилишда қўлланадиган махсус асбоб; найза. Пирнафас ака қайиқ, тўр, чўлпи ва санчқи сотиб олди. Ж. Шарипов, Хоразм.

2 айн. вилка. Темиргон бир кўлида китоб, иккинчиси билан санчқидан чучвара илиб ея бошлади. Ж. Абдуллахонов, Орият.

САНЪАТ [a. صنعت — иш, меҳнат; маҳорат; касб-ҳунар] 1 Ижтимоий маданиятнинг эстетик завок берувчи, мусиқа, мусаввирлик, ҳайкалтарошлик каби воқеликни бадий образлар воситасида акс эттирувчи ҳар бир айрим соҳаси. Тасвирий санъат. Меъморлик санъати. Санъат ва адабиёт. ■ Дунёдаги ҳар қайси соҳа ўз санъатига ва ўз маданиятига эга. «Ёшлик». Кинематографчилар ўз ижодий режалари, кино санъатини ривожлантириш тўғрисидаги ўйлари билан ўртоқлашдилар. Газетадан. Заргарлик санъати энг кўҳна санъатлардан бири бўлиб, у декоратив-амалий санъат хили сифатида кенг тарқалган. Газетадан.

2 Турли амалий-татбиқий соҳаларнинг ўзига хос иш услуби, системаси. Ҳарбий санъат. ■ Уч-тўрт километрга чўзилган тепалик ҳарбий-инженерлик санъати билан узоқ йиллар давомида қурилган мустаҳкам қалъага ўхшарди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 кўча Муайян фаолият соҳасидаги юксак маҳорат, усталик; истеъдод. Сўз санъати. Нотиқлик санъати. ■ Ёш хонандалар, раққосалар ўз санъатларини намойиш этдилар. Газетадан. Фурсатдан фойдаланмоқ ўзи бир санъат, ҳунар. Қ. Муҳаммадий. Қулдиришга санъат керак, қулишга соф юрак. Газетадан.

4 Адабиётшуносликда: бадий асар поэтикасини таъминловчи восита. Талмеҳ санъ-

ати. ■ Ружуъ — маънавий санъатлардан бири бўлиб, арабча «қайтиш» демакдир. «ЎТА».

5 Санъат (хотин-қизлар ва эркаклар исми).

САНЪАТКОР [a. + ф. صنعتکار — санъат билан шуғулланувчи, маълум бир санъат эгаси; ҳунарманд] **1** Санъат соҳиби, санъатнинг бирор соҳасини эгаллаган ижодкор; санъатчи. *Санъаткорлар оиласи.* ■ *Ҳозир ажойиб санъаткор, халқнинг меҳрини қозонган хушовоз хонанда Таваккал Қодиров ижодининг авж пардасига етган пайт.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Фестивалда ўз фильмларини намоиш қилаётган санъаткорлар ҳар қанча фахрлансалар, ўзларини бахтиёр ҳис қилсалар арзийди.* Газетадан.

2 Юксак маҳоратга эга бўлган; яратувчи. *Ҳа, Ойбек улкан сўз санъаткоригина эмас, фаол устоз, меҳрибон мураббий ҳам эди.* Газетадан. *..Санъаткор табиатнинг мўъжизалари билан кўришмай, танишмай утиб кетаётган одамлар ҳам кўп.* А. Мухтор, Чинор.

САНЪАТКОРЛИК Санъат билан шуғулланиш, санъаткор бўлиш. *Санъаткорлик — унга ота касб.* ■ *Тавба, бир-иккита чиқишдан сўнг машҳурлик, санъаткорлик мақомини даъво қилаётганларни тушуниш қийин.* Газетадан.

2 Маҳорат, моҳирлик. *Улуғ аجدодларимиз Самарқанд, Кўкон, Хива шаҳарларида бетакрор ислом обидаларини катта санъаткорлик билан яратишган.* Газетадан.

САНЪАТКОРОНА [a. + ф. صنعتکارانه — маҳорат, моҳирлик билан; санъаткор каби] рвш. Юксак дид, санъат билан; моҳирона. *Санъаткорона ўйилган нақшлар хонага алоҳида кўрк бериб турар, ганч сувоқ ойнадек ялтилар эди.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

САНЪАТЧИ айн. **санъаткор** **1.** Минбарда фақат санъатчилар қолишди. Созлар ғилофларидан чиқарилди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

САНЪАТШУНОС [санъат + ф. شناس — ўрганувчи] Санъатшунослик мутахассиси. *Санъатшунос олим.* ■ *Санжар Сиддиқов.. тарихчи, публицист, таржимон, тақризчи, санъатшунос ва педагог эди.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

САНЪАТШУНОСЛИК Санъат ва унинг турларини ўрганадиган фан; санъат назарияси. *Санъатшунослик тадқиқотлари.* ■

Муҳокамада санъатшунослик доктори Ж. Тешабоев мағруза қилди. Газетадан.

САНҚИ, санғи Сандироқлаб бекор юрадиган; бекорчи, саёқ, дайди. *Э, санқи бўлмай ўлсин Шотурсун ҳам! Ўшанинг дастидан ҳеч тинчлик йўқ менга!* Ф. Мусажонов, Сабоқ.

САНҚИМОҚ, санғимоқ Сандироқлаб, дайдиб бекор юрмоқ; саёқлик қилмоқ. *Ўрмонжон.. ҳар қаерларда санғиб юрадиган бебош бола эмасди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *-Ҳов, ким у бемаҳалда санқиб юрган нобакор?!* С. Сиёев, Ёруғлик.

САОДАТ [a. سعادت — бахт, омад муваффақият; хотиржамлик] **1** Энг катта бахт, юксак иқбол. *Ҳалол меҳнат — яхши одат, берур сенга саодат.* Мақол. ■ *Мен висол қувончидан ял-ял ёнган икки ёшга бахту саодат тиладим.* Газетадан. *Шоир бўлиб шодлик ва бахтни Қуйламоқлик — зўр саодатим.* Ҳ. Олимжон.

2 Саодат (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

САОДАТЛИ Бахт-иқболга эришган; бахтли, бахтиёр. *Бу бино Қумушнинг ўз уйи бўлиб, бу уй ичида Отабекнинг саодатли кунларининг ширин хотиралари сақланар.. эди.* А. Қодирйи, Ўтган кунлар. *Бахтли ва саодатли яшаш ҳаммага ҳам насиб этавермайди.* Газетадан.

САОДАТМАНД [a. + ф. سعادتمند — бахтли, роҳат-фароғатли] кт. айн. **саодатли.** *Саодатманд одам.* ■ *Оллоҳ таоло карами билан.. бу саодатманд кунга эришди.* Э. Самандар, Тангри қудуғи.

САПЁР [фр. sapeur < sapeur — ерости йўли, лаҳим қазииш] ҳарб. Инженерлик қўшинлари ҳарбий курилиш қисмларининг солдат ёки офицери. *Бу ердан йигирма километр нарида сапёрлар ҳозир қудуқ қазишяпти.* О. Ёқубов, Излайман.

САПСАН Лочинсимонлар оиласига мансуб йиртқич қуш (ов қуши сифатида фойдаланилади). *20-аср ўрталарида сони камайиб кетганлиги туфайли АҚШ, Канада, Германия, Швеция ва бошқа мамлакатларда сапсанини тутқунликда кўнайитириш йўлга қўйилди.* «ЎЗМЭ».

САПСАР **1** с. т. қ. **сафсар.**

2 Оч бинафшаранг, бинафша. *Сапсар бўёқ. Сапсар ипак.*

САПФИР [юн. sapphires < қад. ях. саппир — кўк тош] Шаффоф, тиниқ кўк ранг-

ли қимматбаҳо тош; кўк ёқут. Сапфир саноатда сунъий йўл билан ҳам олинади. «ЎзМЭ».

САПЧА Пишиб етилмаган кичкина қовун; хомак. -[Бозорда] Қовун туширади-ганларга ёрдамлашаман, сапча беришади, — деди Отабой. Ғ. Фулом, Шум бола. Энгашиб, палакларни титиб қарасанг, туғунак, сапча, хомаклар қийғос.. Н. Фозилов, Дийдор.

САПЧАЛАМОҚ шв. Сапча тугмоқ, хомакламоқ [Холбойнинг] Қовунлари сапчалади. К. Яшин, Ҳамза.

САПЧИМОҚ 1 Кескин ҳаракат қилиб, бирор кимса ёки нарсага ташланмоқ, ўзини (юқорига) отмоқ. *Рустам.. қисилган пружинадек осмонга сапчиди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. [Хушрўй] Иккинчи ва учинчи кунларда тўппа-тўғри кундош устига сапчиди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳазон уюмларини оқизиб келаётган тиниқ сумбула суви қирғоққа сапчир эди. М. Муҳамедов, Қахрамон изидан.*

2 Умуман, кескин ҳаракат қилмоқ; сакрамоқ, иргимоқ, тўсатдан ўрнидан турмоқ; иргиб туриб кетмоқ. *Жувон бехос ток урган-дек бир сапчиб тушди. С. Сиев, Ёруғлик. Раис, бехос сапчиган от устидан учиб тушай деди-ю, ўзини ўнглаб олиб, жиловни қаттиқ тортди. Т. Малик, Ажаб дунё. Бирдан аёл кишининг ўкраб йиғлаган овозини эшитиб, сапчиб ўрнидан турди-да, Қашқарча томон югурди. К. Яшин, Ҳамза.*

Бетига сапчимоқ Шартакилик билан жавоб қайтармоқ. **Ерга урсанг, кўкка сапчиди** Жуда шўх, тўполончи, шумтака болалар ҳақида айтиладиган ибора. *Исломбек жуда шўх бола бўлган, нақ ерга урсанг, кўкка сапчиди. «Ёшлик». Сапчиб кетмоқ (ёки тушмоқ)* Ташқи таъсир натижасида сесканиб ёки чўчиб, қўрқиб, ўрнидан кескин кўзғалиб қўймоқ; қалқимоқ. *Абдуқодирбой ўғлининг «шаккоклизидан» сапчиб тушди. К. Яшин, Ҳамза. -Заҳар ичибди! — деди табиб. Отабек сапчиб кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

САР [ф. سر — бош, калла; бошланиш; уч, чўққ; энг яхши] кам қўлл. Бош, калла. *Саф-саф тизилиб Сафсар оёғинга қўйиб сар, Банд-банд узилиб, Жоним билан банда бўлибдур. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.*

САРА [ф. سره — тоза, аралашмасиз; олий, юқори сифатли; танланган, энг яхши] Энг яхши, аъло, сархил, танланган. *Сара уруғ*

— бўлиқ ҳосил. Мақол. *Узумнинг сарасин ит ейди, Олманинг сарасин қурт ейди. Мақол.*

■ *От чопса, гумбурлар тоғнинг дараси, Урушда билинар марднинг сараси. «Алпомиш». Тўпламга шоирнинг энг сара масаллари танлаб киритилган. Газетадан. Биринчи ва иккинчи гуруҳлар ясоғлик уйларида ўтиришади. Овқатларнинг сараси уларга тортилади. Ойбек, Танланган асарлар.*

САРАК [ф. سرک — қўшимча, устама (ҳақ); ортиқлик, мўллик] айн. **сара**. *Бу ойда экинларнинг сараги саракка, пучаги пучакка ажралади. Газетадан. Ҳокимият қўлга текканда, дарров одамларнинг сараги саракка, пучаги пучакка ажралди-қолди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.*

2 Учи синмаган, бутун (тухум ҳақида).

САРАКЛАМОҚ шв. айн. **сарак-сарак қилмоқ қ. сарак-сарак.** *Жамолiddин бошини сезилар-сезилмас сараклаб, нонни кўзларига суртди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. -Бай-бай-бай.. чол қурғурнинг иқболини кўринг! — деди бошини сараклатиб Мирҳож. Ойбек, Улуғ йўл.*

САРАК-САРАК: сарак-сарак қилмоқ Бошини у ён, бу ён чайқатмоқ; силкитмоқ, қимирлатмоқ. *Ниёз тоға бошини сарак-сарак қилиб, ташқари чиқиб кетди. Н. Аминов, Тилло табассумлар.*

САРАЛАГИЧ Чигит ёки ғалланинг чиқиндиларини ёки сараларини ажратадиган, сархиллайдиган асбоб ёки машина. *Чигит саралагич.*

САРАЛАМОҚ 1 Сараларини ёмонларидан ажратмоқ, сархилларини термоқ, хилламоқ, танламоқ, ажратмоқ. *Кўчатларни сараламоқ. ■ Анор серташвиш нарса: уз, сарала, ташиб ол, анор тупини ерга кўм. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

2 Танламоқ, ажратмоқ. *Умарни биласан, одамларни саралаб чақирган. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.*

САРАЛАШ 1 Сараламоқ фл. ҳар. н. Уруғлиқни саралаш.

2 Чорвачилик ва паррандачиликда: наслдор ҳайвонлар ва паррандаларни селекцион белгиларнинг авлоддан авлодга ўтиш хусусиятини сақлаб қолиш мақсадида режа асосида чапиштириш. *Чорвачилик селекциясида саралаш усуллари ва шаклларида фойдаланиш кенг йўлга қўйилган. «ЎзМЭ».*

3 сирт. Мусобақа ёки чемпионат финалига чикувчи жамоаларни аниқлаш мақсадида тегишли спорт турлари бўйича мусобақалар ўтказиш. *Грузия терма жамоаси футболчилари Европа чемпионати саралаш учрашувини 2 сентябрь куни ўз майдонларида бошлайдилар.* Газетадан.

САРАМАС [ф. سرآماس — шишган бош; бошдаги шиш] *тиб.* Терининг, кўпинча бурун атрофининг, баъзан шиллик пардаларнинг яллиғланиши; тез тарқаладиган ўткир юкумли касаллик. *Сарамасга шубҳа туғилганда, дарҳол врачга мурожаат қилиш лозим.* «ЎЗМЭ».

САРАНГ *шв. кам қўлл.* Нима қиларини билмай саросималанмоқ, гаранг бўлмоқ. *-Ана шу чалкашлик туфайли, яъни қандай китоб қаерда, қачондан бери ётганини аниқлай олмай сарангмиз, — деди Исмоилов.* «Муштум». *Диққати ошиб, анча саранг бўлиб тургач, отга бир амаллаб миниб олди-да, алланималар дея гулдураганча, отни лўқиллатиб кетди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

САРАНДОЗ [ф. سرانداز — аёлларнинг бошга ўрайдиган рўмоли] Тўйда, саломда келиннинг бошига ёпиладиган, нафис, оқ матодан тикиладиган тўр. *Дастлаб безаксиз бўлган, кейинчалик сарандоз атрофига гир айлантриб ҳошия нақшли кашталар тикиб, четига уқалар тутиб безатила бошлаган.* «ЎЗМЭ».

САРАНЖОМ [ф. سرانجام — охир, интиҳо, хотима; ниҳоят, охир-оқибат] 1 Ҳамма ишни тартиб билан, жой-жойига қўйиб бажарадиган, тартиблиликни хуш кўрадиган, уй-рўзгорини, асбоб-анжомини батариб тутадиган, саришта. *Саранжом аёл. Саранжом ходим.*

2 Ҳамма нарса тартибга солинган, жой-жойида, батартиб; ораста, озода, саришта. *Саранжом ҳовли.* ■ *Ҳамма нарса ўз ерида, саранжом эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Саранжом(ини) *олмоқ* Уй-рўзгор юмушларини тартибга солмоқ; буюм ва жиҳозларни йиғиштириб ёки жой-жойига қўйиб тинчимоқ, хотиржам бўлмоқ. **Саранжом топмоқ** 1) йиғиштирилмоқ; тартибга келмоқ, жой-жойига тушмоқ. *Ҳамма ишлар саранжом топгандан сўнг.. тантанана билан йўлга тушишди.* Ойбек, Навоий; 2) *кўчма с. т.* жой-жойини топиб кетмоқ, йўқ бўлмоқ. *Отасидан қолган нарсалар аллақачон*

саранжом топиб кетди. Саранжом қилмоқ 1) йиғиб-териб, жой-жойига қўйиб тартибга келтирмоқ, саранжомламоқ. *Қурбонбой уйни саранжом қилиб бўлгандан кейин ҳовлида анча айланиб юрди.* С. Аҳмад, Сайланма; 2) *кўчма с. т.* ўзлаштириб юбормоқ, ўғирламоқ; гум қилмоқ. *Ҳисобчи.. шу йилнинг ўзидаёқ колхознинг ўнлаб қўйини саранжом қилиб юборди.* «Муштум»; 3) *кўчма с. т.* ўлдириб, йўқ қилмоқ, гумдон қилиб юбормоқ. [Мастура Гулжонга:] *Матқосимбойни саранжом қилишибди.* Ҳамза, Паранжи сирлари; 4) сўйиб, калла-поча ва гўштини ажратиб қўймоқ (қўй, мол ҳақида). *Бир барра қўзи бор эди, ота ҳозир шуни саранжом қилиб кирди.* Н. Фозилов, Дийдор.

САРАНЖОМЛАМОҚ 1 Саранжом қилмоқ, тартибга солмоқ, йиғиштирмоқ, саранжом-саришта қилмоқ, (буюмларни) жой-жойига қўймоқ. *Умар идорадаги қоғозларни саранжомлаб, ўзи ҳаммадан кейин кетди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

2 *кўчма с. т.* ўзлаштириб юбормоқ, ўғирламоқ, гум қилмоқ, йўқ қилмоқ. *Мукофотга бериладиган машинани ҳам саранжомлабди, азаматлар.* Газетадан.

3 *кўчма с. т.* Зимдан тинчитмоқ, жонига қасд қилмоқ; гумдон қилиб юбормоқ. *-Иккитасини ер тишлатаман, — деди шивирлаб Худойбердиев шеригига. — Аввал олдингисини саранжомлайман.* Н. Сафаров, Оловли излар.

САРАНЖОМ-САРИШТА *қ. саранжом* 1-2. *Саранжом-саришта хотин. Саранжом-саришта уй.* ■ *Хонадон соҳиби жуда саранжом-саришта одам эди.* «Шарқ юлдузи». *Ҳамма ёқ саранжом-саришта, покиза бўлиб турмаса, балого қоламан.* Ҳ. Назир, Бир туп гўза.

САРА-ПУЧАК *Сара* ва *пучак*. *-Мана бу.. йигитнинг касблари чойфурушлик бўлса ҳам, хушхатликда, шеърни чиройли ўқиш ва сарапучакка ажратишда каттагина фазилат эгаси, — деди Йўлдош.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

САРАСОБ: *сарасоб солмоқ шв.* Кўз ташламоқ, кузатиб турмоқ; эътибор бермоқ. *-Мен олдин сарасоб солмаган эканман, — дейди Салтонбу.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Атрофга сарасоб солдим-да, унга дўсти бўлмиш Пашканинг саломини етказдим.* «Шарқ юлдузи».

САРАТОН [а. سرطان — қисқичбақа] 1 (С-катта) астр. Ўн икки буржнинг бири, Жавзо ва Асад буржлари ўртасида жойлашган. *Саратон ўрта кенгликларда куз, қиш ва эрта баҳорда кўринади.* «ЎЗМЭ».

2 Шамсия йил ҳисобида тўртинчи ойнинг арабча номи (22 июнь — 21 июль даврига тўғри келади). *Саратон кирди. Бировнинг ишига саратонда қўл музлайди.* Мақол. ■ *Саратон кирмасданоқ Қоҳирада ҳаво қизиб кетади.* Мирмуҳсин, Ҳикоялар, қиссалар. *Кўчага чиқишим билан саратоннинг иссиқ тафти юзимга гун этиб урилди.* Газетадан. *Саратон чоғи бу, зарра шамол йўқ, Тутлар қавагида мудрар ғурраклар.* А. Орипов.

Саратоннинг сариқ куни Саратоннинг энг иссиқ кунлари.

3 тиб. Рак касаллиги; рак. *Саратон касаллиги.*

4 зоол. Дарахт, бута ва ўсимликларнинг барг ширасини сўриб зарар келтирувчи ҳашарот тури.

САРАТОНГУЛ [саратон + гул] Пиёздошлар оиласига мансуб, саратонда гуллайдиган кўп йиллик ўт. *Саратонгул совуққа чидамли, манзарали ўсимлик.* «ЎЗМЭ».

САРАТОНИЙ Эртапишар ёзги олма нави.

САРАХБОР [сар + ахбор] Шашмақомнинг ҳар бир мақомда ашула бўлими бошланадиган биринчи, бош шўъбаси. *Ўз навбатида, ҳар бир сарахборнинг бир неча (6 тагача) тароналари мавжуд.* «ЎЗМЭ».

САРАФАН [қад. р. сарафан — эркаклар чакмони < ф. سروپا — бир сидра кийим; ҳукмдор томонидан туҳфа қилинган кийим-бош] Хотин-қизларнинг енгисиз узун кенг уст кийими. *Юпқа матодан сарафан кийган қиз-жувонлар тикув машиналари ёнида саф-саф бўлишиб, кийим тикишяпти.* С. Умаров, Бир-бирига устоз.

САРАФРОЗ [ф. سرافراز — боши юқори кўтарилган; мағрур, ғурур-ифтихорли] Бирор мартабага кўтарилган, бирор инъом билан тақдирланган, эъзоз ва эътиборга лойиқ этилган; хурсанд, шод. *Сарафроз қилмоқ (айламоқ).* ■ *Қадами муборақлари билан бизни сарафроз айладилар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Устоз куёш каби ўз юлдузларин Нури зиё билан этар сарафроз.* М. Абдурасулов. — *Мақсадимизни равшан қилиб айтсак, бизни фармони ҳумоюн билан сарафроз қил-*

сангиз, — деди Навоий подшога. Ойбек, Навоий.

САРБАДОРЛАР [ф. سربدار — боши дорга осилган; бошини дорга тиккан] Мўғуллар зулмига қарши халқ кўзғолони қатнашчилари. *Сарбадорлар давлати 50 йилча ҳукм сурди.* «ЎЗМЭ».

САРБАЛАНД [ф. سربلند — боши юқори кўтарилган: машҳур, номдор; пок, софдил] поэт. Баланд, тик, юқори, улкан. *Ўт ёқиб кетдинг юракка, Мен тиярман кўз ёшим, Чунки истарман: бу гулхан Доим ўлсин сарбаланд.* Э. Воҳидов, Муҳаббат. *Қор каби покиза, тоғдек сарбаланд, Ўтюррак инсонлар дийдори — армон.* А. Орипов, Йиллар армони. *Кечаги сайхонда, чакалакзорда Сарбаланд бинолар саф тортган, гўзал.* М. Икром, Кўнгил гули.

САРБАСАР [ф. سربسر — барча, бутун, тўлиғича] поэт. Бошдан-оёқ, бирма-бир, кетма-кет. *Она ғознинг тўши каби юмшоқ қор Сукут билан қўйилади сарбасар.* Ғ. Фулом.

САРБАСТ [ф. سربست — эркин, озод; боши боғлиқ; қийин, мушкул; берк, нонаниқ] 1 Эрки ўзида, эркин, мустақил. *У сарбаст, зийрак, ҳаракатлари дадил, сўзлари ўткир, ўртоқлари орасида онабош қиз.* Ойбек, Улуғ йўл. *Ўзини юрт оғасидек эркин, сарбаст тутаётган Тешабойнинг мингбоши бўлиб келганми-йўқлигини билишни истар, билолмай тажанг бўларди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Шеър вазни турларидан бири. *Эркин шеър ижодкорлари сафида энг забардаст санъаткорлардан бири бўлган Шайхзода сарбаст вазнида ижтимоий-сиёсий масалаларни ёритишга интилди.* «Шарқ юлдузи».

САРБАСТЛИК Эркинлик. *Чоғир тилларга ва ҳаракатларга сарбастлик берди.* Ойбек, Навоий.

САРБОЗ [ф. سرباز — бош ўйнатувчи: бошни, жонни фидо қилувчи] тар. Амир, хон қўшинининг оддий пиёда аскар; аскар, солдат. *Ҳар уйда, ҳар кўйда мудҳиш жанг бўлди, Қалъа сарбозлари ҳангу манг бўлди.* М. Шайхзода. *Қуролли сарбозлар дарвозадан отилиб чиқишди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Сарбозлар, асосан, пиёда қўшинларни ташкил этган.* «ЎЗМЭ». *Отлар майдонда кишинашди, Сарбозлар найза ушлашди.* «Гулшанбоғ».

САРБОЗХОНА [сарбоз + хона] тар. Сарбозлар турадиган, истиқомат қиладиган жой, аскархона. *Карим охун кундуз кунлари*

сарбозхоналарда бўлар, ҳарбий машқлардан сўнг, кеч киргач.. тўғри Кофиробод гузарига йўл оларди. А. Ҳақимов, Илон изидан.

САРБОН [ф. ساريان – туя боқувчи, туя ҳайдовчи: бошлаб борувчи] **1** Карвонбоши; туякаш. Сарбон чол бош чайқайди, Туясини ниқтайди. Х. Даврон.

2 кўча Йўлбошчи, раҳбар, раҳнамо. Бригадани олдинга бошлашда Рустам сарбон бўлиб қолди. А. Эшонов, Сарбон. Агар ҳаёт бўстон эса, боғбон муаллим, Агар ҳаёт карвон эса, сарбон муаллим. Шухрат, Сенинг севгинг.

САРВ [ф. سرو – конус шаклли, игнабаргли дарахт; қадди расо, хушқомат] **1** бот. Жануб мамлакатларида ўсадиган, игнабаргли доим яшил тик дарахт. Икки четида сарвлар ва шамшодлар экилган салқин хийобонларда ҳеч кимса кўринмасди. М. Маҳмудов, Мангу куй излаб. Ой келиб, сарв узра қўнди, Бўлди ойрухсор сарв. Э. Воҳидов. Сарв турларидан ихота ўрмонлар, истироҳат боғлари барпо этишда фойдаланилади. «ЎЗМЭ».

2 кўча поэт. Қадди-қомати, баста келишган, хушқомат. Жонга ҳузур, дилга фароғат, Сарвим яхши, сунбулим яхши. О. Юнус.

САРВАР [ф. سرور – бошлиқ, раҳбар; йўлбошчи] **1** Йўлбошчи, раҳбар, раҳнамо. Чанг бўлдилар кўк баробар Чанг кўтарган лашкарлар. Кайҳисравлар ва Доролар, Искандардек сарварлар. Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

Сарвари кoinот Бутун борлиқни, замину кўкни яратувчи, сарвари олам [худонинг сифат (ном)ларидан бири]. Чоллар каби «ё ҳаётаннабий!» ёки кўпинча «ё сарвари кoinот!» деб, бошини эгарак жим ўтирди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Сарвар (хотин-қизлар ва эркалар исми).

САРВАТ [а. ثروت – бойлик, катта молдунё; мўл-қўлчилик] эск. кт. Бойлик, давлат. Олмиш юракдан ишқ жойин Шайтони сарват, ҳирси зар. «Саодат».

САРВАТДОР [а. + ф. ثروتدار – бойлик, мол-мулк эгаси] Катта бойликка эга бўлган; бадавлат, давлатманд. Кутилмаган ерда шаҳарнинг энг олдинги аъён ва сарватдорларидан бўлган Салим шарбатдор деганнинг Комилбек исмли ўғлидан совчилар келиб қолди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

САРВЗОР [ф. سروزار] Сарв дарахтлари ўсиб ётган жой, майдон, боғ. Ҳирот вилоятига салқин нафас ёйиб ўтувчи шамоллар сарвзорларда изғийди. Ойбек, Навоий.

САРВИНОЗ [ф. سروناز] Гўзал ва серишва нозанин. Мизробшоҳнинг қизи бор. Шундайин сарвинози бор. «Гулшанбоғ».

САРВИРАВОН [ф. سروروان – сарвдек юриш] Қадди-қомати келишган, юриши жозибали гўзал (аёл); нозанин; севиқли ёр. Эй сарвиравон, надур хаёлинг, Жон ўртади ваъдаи висолинг. Нодири.

САРВИХИРОМОН [ф. سروخرامان – сарвдек нозик юришлар] айн. сарвиравон. Ҳайронлиғим аҳволини, эй булбулу қумри, Фарёд чекиб, сарвихиромонима айтинг. Ҳ. Гулом, Машғал.

САРВҚАД [сарв + қад] Қадди тик, чиройли. Сарвқад қиз. ■ Йўл четидаги қатор сарвқад тераклар барги ялт-юлт қилади. «Ёшлик». Мен-ку шеър мажнунидирман, сарвқад Лайло қалам. Э. Воҳидов.

САРВҚОМАТ [сарв + қомат] қ. сарв **2**. Юзи гул, сарвқомат, сочи сунбул, Кўзи нарғис каби мастона, бир кел. Ҳабибий.

САРГАРДОН [ф. سرگردان – л.м. боши айланувчи: адашиб, дайдиб юрувчи; паршон, ночор, нотавон; дайди] **1** Бекорга оворай сарсон бўлиб юрган, ўз йўлини топа олмаган, парокандаликда юрган. Саргардон бўлмоқ. Саргардон кезмоқ. ■ Менга у қанча азоб берган, шу деб қанча юртларда яланг оёқ саргардон кезганман. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Бу жудолик мени қилди саргардон, Сиздан дуо тилар Ҳасандек полвон. «Ҳасанхон». Шералихон саргардон бўлиб.. етти йилдан сўнг бир чет бозорга келиб ўтирди. «Эрали ва Шерали».

Сарсону саргардон қилмоқ Овора қилмоқ, қийнамоқ, тўғри йўлдан адаштирмоқ.

2 этн. Қадимги ўзбек урф-одатларига кўра, оғир ётган беморнинг (ирим билан) бошидан айлантириб (ўгириб) бериладиган садақа пули. [Мастура:] Нега ҳаром бўлар экан? Саргардоннинг пули эмас бу, айланай! Дўппи тикиб тўплаганман, яхши йигит! Ҳамза, Паранжи сирлари.

САРГАРДОНЛИК Саргардон бўлиб юриш. -Фаму саргардонлик сен билан мени жаҳонгашта қилиб юборди, — деди Меъмор хотинига. Мирмуҳсин, Меъмор.

САРГАШТА [ф. سرگشته — л.м. боши айланган: ҳайрон; уятда қолган; саргардон] Бошидан кўп иш ўтган, овораю саргардон; ночор, нотавон. *Бобомнинг айтишларича, бир замонлар қишлоғимизга саргаштаю жаҳонгашта бир мусофир келиб қолган экан. С. Кароматов, Олтин қум. Бир қарасам, тинч, саргаштасан, Бир қарасам, жаҳонгаштасан. Х. Салоҳ, Излар ва ҳислар.*

САРГУЗАШТ [ф. سرگذشت — бошдан ўтган, кечирилган] Бошдан ўтган воқеа-ҳодисалар, бошдан кечирилган кечинмалар. *Саргузашт фильмлар. Саргузашт асарлар. ■ Тезроқ саргузаштнинг сўйла, чирогим. «Тоҳир ва Зухра». Ҳамма уни гапга солиб, кўрган-кечирган саргузаштларини билишга қизиқар эди. С. Аҳмад, Кадрдон далалар.*

САРДАК [ф. سرديگ — қозондаги овқатнинг юза қисми] 1 Қайнатма овқатнинг юзига чиққан ёғ. *Шўрванинг сардаги.*

2 Айрим қайнатма овқатларнинг алоҳида олиб совитиб қўйилган ёғли шўрваси. *Сардакка бостирилган товук.*

3 Қуюқ таом устига солинадиган (қўйиладиган), махсус тайёрланган қайла. *Тайёр таомни дастурхонга тортишда човлида сузиб, лаган ёки ликопчаларга тақсимлайсиз, сардаги ҳар бир ҳўрандага алоҳида пиёлаларда тортилади. Газетадан.*

САРДАКЛИ Юзасига сардак чиққан; сардак солинган, суртилган. *Она битта чапати ва бир тарелкада озгина сардакли гурунч келтирди. Ойбек, Нур қидириб.*

САРДАРА [ф. سردار — пештоқ; бош, асосий дарвоза] кт. Энг катта, асосий эшик; дарвоза. *Мадрасанинг сардараси. ■ Мана, яна сардара олдида иккиланиб тураркан, қизнинг сояси кўриниб қолармикан, деган умид билан чироқ порлаган таниш деразадан кўз узмасди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.*

САРДОБА [ф. سردابه / سرداب — совуқ сув] тар. Сув танқис бўлган ҳудудларда уни тўплаш ва сақлаш учун деворлари цилиндрсимон, юқори қисми аъло сифатли пишиқ гишт ва ганчдан гумбаз шаклида махсус қурилган, атрофида сув кирадиган тешиклари бўлган ҳовуз. *Турнақатор тизилган меш-кобчилар сардобадан сув олиб, катта йўлга сув епишарди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё. Карвон сардобани гир айланга ўраб, ҳамма ўзини муздек сувга урди. «Шарқ юлдузи».*

САРДОР [ф. سردار — л.м. калласи, боши бор: бош қўмондон, саркарда] 1 тар. Эрон ва Афғонистонда: йирик амалдор, қабила бошлиғи; Ўрта Осиёда: қўшин қўмондони; Усмонлилар салтанатида: дала армияси қўмондони. *Темур Малик жанг либосларини кийиб, сардор Шохмурод Кўҳистоний билан биргаликда отга миниб, қўшин тўпланаётган томонга жўнади. «Саодат».*

2 Умуман, қўмондон, бошлиқ. *Сенга бермас Гўрўгли ҳеч омона, Хон Гўрўгли Чамбил элнинг сардори. «Маликаи айёр». Кемада айғоқчилар сардоридан бошқа икки киши ҳам бор эди. Мирмуҳсин, Темур Малик.*

3 кўча Иўл-йўриқ кўрсатувчи; илғор, зарбдор. *Наманганнинг анори, кимни қилмас хумори, Наманганликлар нори, йигитларнинг сардори. Т. Тўла.*

САРДЎЗ [ф. سردوز] шв. Боғлаш, маҳкамлаш учун ишлатиладиган ингичка кандир каноп. *Кун қизий бошлагач, Аваз эшикка сардўз боғлаб, Полвонёп бўйидаги ўша салқин оромхонага равона бўлди. С. Сиёев, Ёруғлик. Қўлида оқ қоғозга бежирим ўралиб, устидан оқ сардўз билан чироили боғланган [совға]. М. Қўшжонов, Дийдор.*

САРЖА [фр. serge < лот. sericus — шойи, ипакли] Табиий ёки кимёвий толалардан саржа (шойисимон) ўрилишда тўкиладиган газлама. *Саржа астар.*

САРЖИН [р. сажень — уч аршинга тенг узунлик ўлчови] 1 Уч газга (аршинга) тенг узунлик ўлчови (2,13 м га тенг). *Икки саржин девор. ■ Йигитали бундоқ қараса, ҳозир кўприкнинг ўша ерида турган экан. Ўн-ўн беш саржинча пастда ҳайқариб сув оқмоқда. Д. Нурий, Осмон устун.*

2 Бўйи уч газ, баландлиги бир ярим газ қилиб маълум тартибда терилган палён ўтин; шу миқдордаги палён ўтин ўлчови. *Ўрмонжон Абдусамадқори билан тил бириктириб, икки юз йигирма беш саржин ўтин сотган ва пулини икковчи бўлишиб олган. А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари.*

3 с.т. Арралаб, ёриб тайёрланган ўтин. *Нурилло бир қучоқ саржинни ўчоқ олдида тарақлатиб ташлади. С. Юнусов, Кутилмаган хазина. Темир печкада тол саржини чирсиллаб ёнар.. эди. Ҳ. Фулом, Сенга интиламан.*

САРЖИНЧИ 1 Ўтин кесиш ва ёриб саржин қилувчи киши. *Бир куни бир одам боғи-*

даги тўнқаларни ёрдириш учун бозордан иккита саржинчи олиб чиқибди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

2 эск. Ер ўлчовчи.

САРЖИҒА [ф. + т. سر جيغہ] фольк. Бош кийимига тақиладиган жиға. Барчин Кўкалдошнинг бошидаги саржиғани кўриб, алларнинг зўри шу — Кўкалдош эканини билиб, алларга қараб, олти ойга муҳлат сўраб, бир сўз деб турган экан. «Алпомиш».

САРИ I (б.к. ва ж.к. билан) кўм. 1 Маълум томонга, томон қараб. Инсоф сари барака. Мақол. ■ Ахир, балиқ ҳам сувга интилади, кўкат ёруғлик сари бўй чўзади. С. Сиёев, Ёруғлик. [Аваз] Қараса, беихтиёр Табибийнинг уйи сари ўй солибди. С. Сиёев, Аваз.

2 (-ган аффиксли сфдш. билан) айн. са-йин 1. Қўёшли баҳор эртаси жуда ҳам ёқимлики, юрган сари, юргинг келади. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

Бир сари Майли эди, майли-ку. Бегона бўлса ҳам бир сари эди, гаплашиши осонроқ бўларди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. **Борган сари** айн. борган сайин қ. сайин 2. Лекин кўчада қатнов, қий-чув борган сари кучаймоқда. Ойбек, Танланган асарлар. **Инсоф сари барака** Инсоф қанча кўп бўлса, барака шунча кўпаяди, деган маънодаги ибора.

САРИ II шв. Энг яхши, сара. [Гўрўғли] Гиркўкка қамчи бериб, аждаҳога кўндаланг бўлиб, сари ёй билан отиб, қилич билан чопиб ташлаб, катта Мастонни бир ўлимдан айириб юборган жойи бор эди. «Хушкелди».

САРИ III шв. Сарик, сариқ рангли. Йилқи бозори, той бозори, Қурт билан сари мой бозори. «Равшан».

САРИ IV [хинд. + ф. ساری] (а-чўзқ) Ҳинд аёлларининг юбка шаклида белга бир неча бор ўралиб, бир учи рўмол қилиб бошга ташлаб қўйиладиган кийими. У сарини ечиб, уй кийимларини кийди, ювиниб, айвон четига ўтирди. Ойбек, Нур қидириб.

САРИЁҒ Мол сутидан ажратиб олинган ёғ; маска. Сигир сутидан широбча, қаймоқ, сариёғ тайёрланади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Ма, болам, кулча билан сариёғ. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

САРИМАҒИЗ: саримағиз бугдой Бугдойнинг олтинранг, сариқ, маҳаллий нави. Эгамберди, шу бугдойнинг вазнига бараварлаб саримағиз ундан торт, айбонанг учун устига

ўзимиздан бир пуд ун ҳам қўш! А. Қодирӣ, Обид кетмон.

САРИМОЙ шв. айн. сариёғ. Ҳар ноннинг устида куйдирилмаган саримой, кўпининг олдида қанд чой [бор эди]. «Далли». Саримойдай сўлқилдоғон ғоз ўмровли қизларинг. Ғ. Фулом.

САРИМСОҚ I Пиёзлар туркумига мансуб, икки ёки кўп йиллик ўсимлик ва унинг овқатга ишлатиладиган ўткир ҳидли, аччиқ пиёзи; сабзавот экини. Саримсоқ, райхон ҳиди димоққа урилди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

Саримсоқ пиёз айн. саримсоқ 1. Олдига ёйиб қўйган яхна гўшт, шоколад, саримсоқ пиёз, олмаларни битта-битта лунжига тикарди. С. Аҳмад, Сайланма.

2 Саримсоқ (эркаклар исми).

САРИН I Тоза ва янги; оромбахш, салқин ва ёқимли. Сарин баҳор. Сарин шабада. ■ Умида бир меъёрада шовуллаган куз ёмғирининг сарин салқинидан сал ором тоғандек бўлди, бўшашиб, креслога чўкди. А. Мухтор, Чинор. Октябрь ойида оқшомлар сарин ва мусавффо, кундузлар дўст нафасидек илиқ, оромбахш бўлади. Т. Жалолов, Олтин қафас. Мана, кузак келди, еллари сарин, Ёшликдаги каби тиниқ, беғубор. «Ёшлик».

2 Нафис ва ёқимли. «Наврўзи ажам» бошқа бир сарин куйга уланди ва машиқлар водий йигитлари севиб айтадиган «Тонг отгунча» яллосини бошладилар. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

САРИТОЛ бот. Толларнинг ёғочи мўрт хили; сариқ тол. Жаноқ ерда ўсган саритол, сўзларимга қулоғингни яхши сол. «Тоҳир ва Зухра».

САРИШТА [ф. سرشته — бирор ишни билиш, хабардорлик; калаванинг учи: бирор масалани ҳал қилиш йўли] айн. саранжом. Хотиннинг сариштаси — одамнинг фариштаси. Мақол. ■ Ёруғ, кенггина уй саришта эди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди. Баланд иморатлар, кенг ва саришта асфальт кўчалар Йигиталининг диққатини ўзига тортарди. Д. Нурий, Осмон устун.

САРИШТАЛАМОҚ Саранжом-саришта қилмоқ, тартибга келтирмоқ. Уй бекаси бепартиб хонани саришталашга тушди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

САРИҚ I 1 Сомон, зарчува, тилла каби нарсалар тусидаги ранг. Сарик ипак. Оч сариқ ранг. Тўқ сариқ. ■ Дарахтлардаги са-

риқ барглар тўкилиб тугалган, ер юзи ўзининг қишқи сариқ кийимини кийган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Малла ранг, малла (соч, тук, тери ҳақида) *Сариқ соч*. ■ *Рустам унинг узун мўйлови, кўкиш кўзларини қоплаб олгудай қуюқ, сариқ қошларини кўрди-ю, юраги шувиллаб, ўзини орқага ташлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

Сариқ ирқ Монголоид ирқининг эскирган номи.

3 *от* Тухумнинг оқсил моддаси ўрта-сидаги қисми. Тухумнинг оқини оқлаб е, сариғини — сақлаб. Мақол. ■ *Тухум пачақланган эди. Унинг сариғи оққа аралашиб, чаккамдан сизиб, юзимга оқмоқда эди. Ф. Фулом, Шум бола.*

4 *от с.т.* Жигардаги жиддий салбий ўзгаришлар туфайли тери, кўз оқининг саргайишидан иборат оғир ва юкумли касаллик номи; гепатит. *Сариқ касаллиги.*

Сариқ карточка *спрт.* Футбол матчида ҳакам томонидан ўйинчига огоҳлантириш ёки енгилроқ жазо белгиси сифатида кўрсатиладиган сариқ рангдаги карточка. *Матерацци ҳакам тарафидан сариқ карточка билан жазоланди.* Газетадан. **Сариқ матбуот** кўчма Уятли, шармандали, жанжалли воқеаларни ёритишни мақсад қилиб олган, сийқа, саёз, паст сифатли матбуот ҳақида. *Иккинчи жиддий қусур шуки, кўпчилик қаламкашлар бугун «сариқ матбуот» саҳифаларида эълон қилинаётган ўртамиёна машқларни шеър, ҳикоя, дея улардан андоза олиб, ижод қилмоқдалар.* Газетадан. *Шунинг учун ҳам кўча-кўйда «сариқ матбуот»нинг воқеа изидан қувувчи ҳикояларига одамлар ўрганиб боряпти.* Газетадан. **Сариқ палак** қ.х. Вилт касаллиги, вилт. **Сариқ сув айн. назла.** **Сариқ сумалак** 1) қамиш билан ёпилган том бўғотларида илк баҳорда ёгингарчиликдан кейин ҳосил бўладиган сарғиш сумалак; 2) шундай сумалак ҳосил бўладиган давр, қишнинг охири. -*Қишдан қитдай бор: хут-ют, сариқ сумалак, аймажиз.. қаторлашиб турибди, — кулумсиради Раъно.* Ойбек, Улуғ йўл. **Сариқ чақа** 1) чақа (пул); жуда оз миқдордаги, арзимас пул. *Мана, хотиним ётиб қолди, ёстиқдан бошини узишга дармони йўқ. Киссамда сариқ чақа йўқки, бечоранинг оғзига ёқар овқат берсам.* Ойбек, Танланган асарлар; 2) жуда паст, арзимайдиган; эътибор-

га лойиқ эмас. *Оммани эргашира олмаган раҳбарнинг қадри — сариқ чақа.* И. Раҳим, Ихлос. **Сариқ чақалик** (*ёки чақага арзимайдиган*) Ҳеч нарсага арзимайдиган, бир пулга қиммат, арзимас. -*Сўзни тангадай жаранглатиб сўзлашга устасиз. Аммо ҳозирги сўзингиз пучак, сариқ чақага арзимайди, — деди Мирҳайдар.* Ойбек, О. в. шабадалар.

САРИҚ II Ўрта Осиёдаги туркий халқлар таркибига кирган қабила номи. *Сариқларнинг Шимолий Хитойда қолган гуруҳлари шу ерда яшовчи уйғурлар билан қўшилиб, улар ичида сариқ-уйғур этник гуруҳини ташкил этган. «ЎЗМЭ».*

САРИҚЛИК Сариқ рангда бўлишлик, маллалик. *Рангнинг сариқлиги. Юзнинг сариқлиги.*

САРИҚСОР *зоол.* Қарчиғайлар оиласига мансуб йиртқич куш; сор.

САРИҚЧА Айрим ҳолларда тилнинг учига пайдо бўладиган сўгалсимон чиқик, тирсак. -*Алдасам, тилимга сариқча чиқсин! — қасам ичди бола.* «Ёшлик».

САРИҚҚАМИШ *бот.* Бошоқли ўсимликларга мансуб, попуксимон тўпгулли кўп йиллик ўсимлик.

САРКАЗМ [юн. *sarkasmos* < *sarkaro* — гўштни нимталайман, узиб, юлиб оламан] Сатирик тасвирда фош этувчи муросасиз кулги, истехзоли таъна асосига қурилган фикр-мулоҳаза; бадий услуб воситаларидан бири. *Адабиётшуносликда сарказм антик даврдан маълум. «ЎЗМЭ».*

САРКАРДА [ф. *سرکرده* — бошчилик қилувчи; бошлиқ, раҳбар; доҳий; қўмондон] **1 тар.** Қўмондон, лашкарбоши. *Саркарда Темур Малик ҳам терга ботиб, анча эсанкиради. Агар у бир лаҳза ташаббусни қўлдан берса, отдан қулаши ҳеч гап эмас эди.* «Саодат».

2 *кўчма* Бошлиқ, йўлбошчи. *Бир саркарда, йигитларнинг оғаси — Ўз элида обрўйи бор Авазнинг.* «Ғулихиромон»

САРКАШ [ф. *سرکش* — бош тортувчи; бўйсунмайдиган; мағрур] Бировга итоат этмайдиган, бўйин бермайдиган; итоатсиз, ўжар, қайсар. *Саркаш от. Саркаш одам. ■ Ота-она саркаш қизларининг жавобидан тахтадек қотишиди.* «Ёшлик».

САРКОМА [юн. *sarx, sarkos* — гўшт, эт + *otom* — хом, пишмаган: шиш, ўсма борлигини билдирувчи қўшимча] *тиб.* Асосан, би-

риктирувчи тўқималардан (суяк, пай-мушак ва б.) пайдо бўладиган хавфли ўсма.

САРКОР [ф. سرکار — ишбоши; бошқарувчи; назоратчи] 1 тар. Маълум иш ёки соҳани бошқарган лавозимли киши; йўлбошчи. *Солиқ йиғиш ишларини бошқариш бек томонидан тайинланадиган саркор қўлида бўлган.* Ф. Озодаев, Тошкент тарихидан очерклар. *Бир кўрайин Гўрўғли саркорини, Кўрайин ёнида қирқ навкарини.* «Равшан».

2 Хива хонлигида: мудофаа истехкомлари ва қалъаларида ўтсочар қурол-тўпни олиб чиқиш ишларига бошчилик қилган одам.

3 Умуман, раҳбар, ишбоши, бошлиқ. *Ух-лаёлмас тунда бироқ Бош инженер Теша саркор.* Миртемир. *Саркор олим ўз атрофига қобилиятли ёшларни жалб қилиб, машҳур илмий мактаб яратди.* Газетадан.

САРКОТИБ [ф. + а. سرکاتب — бош, асосий котиб, мирза] эск. 1 Котиблар бошлиғи; бош котиб. *Раис кнопкани босди, шу он кабинетга масъул саркотиб Али Муллаёров кириб келди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Умуман, котиб. *Иккита.. столнинг бирида колхоз саркотиб Умарали, иккинчисида ҳисобчи Абдулқосимлар шуғуланмоқдалар.* А. Қодирий, Обид кетмон.

САРКОФАГ [юн. sarkh, sarkos — гўшт, эт + phagos — еювчи, еб қўювчи; очкўз] 1 тар. Асосан, тош, мрамор, ёғочдан тўғри тўртбурчак шаклида, қайиқсимон қопқоқли қилиб ясалган, бадий безак ва тасвирлари, ёзувлари бўлган тобут; тоштобут.

2 кўчма махс. Атроф-муҳитни ядро реакторлари, қурилмалари чиқиндиларидан ҳимоя қилиш, унга радиоактив нурлар тушишининг олдини олиш мақсадида чиқиндиларни ёки ишдан чиққан реакторларни кўмиш учун қурилган қоплама иншоот.

САРЛАВҲА [ф. + а. سرلوحه — китобда лавҳа безак; титул варағи; эпиграф] Китоб, асар, мақола ва ш. к. нинг ёки уларнинг айрим қисмларининг номини ифодаловчи сўз ёки жумла. *Сарлавҳа қўймоқ.* ■ *Аҳмедов саҳифадаги материалларни кўздан кечирган, умумий сарлавҳани товуш чиқариб ўқиди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари. *Аҳмад очеркнинг сарлавҳасига ва авторига қаради.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 эск. айн. **пешлавҳа.** *Қишлоққа кирар йўлда Мана катта дарвоза. Дарвозага ёзилган «Колхоз» деган сарлавҳа.* 3. Диёр.

САРМАСТ [ф. سرمست — боши айланган, сархуш; кайфи ошган, маст; мағрур, кеккайган] 1 Андак кайфи бўлган, озгина ичган; ширакайф. *Сармаст одам.* ■ *Андак-андак меъёрида бошланган шароб ҳаммани сармаст этиб, гангир-гунгурни авжига миндира бошлади.* С. Кароматов, Бир томчи қон. *Маликул шароб маст-аласт майхўрларни сира хушламас эди, бироқ бу ёш сайёҳнинг сармаст қилиқлари самимий ва ёқимтой эди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

2 *поэт.* Мамнун, сархуш; масрур. *Ёмғирли кун эди, атроф жим, соқит, Маънос кўзларингга боқардим сармаст.* А. Орипов, Рухим. *Ажаб, ортиқ сармастман бугун, Кўкрагимга сиққудай олам.* Э. Воҳидов,

САРМОЯ [ф. سرمایه — капитал, пул; бойлик; асос, манба, сабаб] 1 Асосий савдо маблағи. *Ўйлаб қаранг-а, давлатимиз ҳар йили мамлакатни кўкаламзорлаштириш учун миллион сўмлаб сармоя ажратади.* Н. Сафаров, Катта қарвон йўлда.

2 Умуман, маблағ, пул. *Найманчада ибтидоий таълим мактаби очиш учун фуқаро ўз ташаббуси билан сармоя жамғармоқда.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Кўп қатори Абдурахмон ҳам хатга тушган эди. Нухат шўрва сотиб кун кўраётган отасининг сармояси ўғлини олиб қололмади.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

САРМОЯДОР [ф. سرمایه‌دار — сармоя эгаси] Катта сармоя эгаси. *Жанубий корейлик сармоядорлар юртбошимизнинг соҳани чуқур билишларига тан бердилар.* Газетадан.

САРМУНШИЙ [ф. + а. سرمنشی — муншийлар бошлиғи; девонхона бошлиғи] тар. Амир, хон саройида бош мунший, бош котиб. *Сармуний хонасида Анвардан бошқа яна икки номанавис бор эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

САРНАЙЗА [ф. سرنيزه — найза учи] тар. Милтиқ найзаси. *Унда-бунда отилган милтиқлар товуши орасидан бир-бирига тегиб шақирлаган қилич ва сарнайзалар садоси.. эшитилмоқда.* С. Айний, Қўллар.

САРНИГУН [ф. سرنگون — боши эгик; ағдарилган, тўнтарилган] Ағдарилган, тўнтарилган, оёғи осмондан бўлган.

Сарнигун бўлмоқ 1) ағдарилмоқ, тўнтарилмоқ; 2) кўчма шарманда бўлмоқ, боши эгилмоқ, ерга қараб қолмоқ. *Шунча давлат топиб, обрў топиб, эл ичида сарнигун*

бўлишга кимнинг тоби бор. Ҳамза. **Сарнигун қилмоқ** 1) ағдармоқ, тўнтармоқ; 2) кўча шарманда қилмоқ, юзини ерга қаратиб кўймоқ. — *Сен аҳмоқнинг бу ишинг ҳазрат олдида менинг юзимни сарнигун қилди, — деди Норбўта.* Ғ. Расул, Адолат.

САРНОМА [ф. سرنامه — хатнинг, мактубнинг боши; кириш, муқаддима] *к.т.* 1 Номанинг, мактубнинг бошида ишлатиладиган, мунтазам қолип ҳолига келиб қолган ибора, ифода (мас., *дуойи салом, алангали салом* ва ш.к.).

2 *айн. эпиграф.*

3 *кўча айн. шиор.* Сарнома қилиб олмоқ.

САРОБ [ф. سراپ — ҳаёлий манзара, сароб; куруқ ваъдалар] 1 Атмосферанинг оптик ҳодиса — нотекис ҳароратга эга бўлган ҳаво шароитида нурларнинг ўзига хос синиши натижасида уфқ ортидаги (узоқдаги) нарсаларнинг ҳаёлий, сохта тасвирларининг пайдо бўлиши. *Даштни тўлдириб турган қуёш сели остида «оқаётган» Аму сароби мавжланади.* С. Нуоров, Сув кўшиғи. *Узоқларда сароб жимирлайди. Кўл бетида қовжиратган янтоғу исирик сузиб юргандай..* С. Нуоров, Нарвон.

2 *кўча* Алдамчи тасаввур, ҳаёлот, хом-ҳаёл. [Навоий:] *Мен ҳақиқат деб ўйлаган нарсасароб бўлиб чиқди. Мен салтанатимизни мустаҳкамламоқчи бўлдим, аммо ҳаракатларим елга кетди. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Қани ўша бахт? Бахт деб излагани сароб экан.* «Ёшлик».

САРОЙ I Ўзбеклар таркибига кирган йирик қабилалар уюшмаси. *Саройларнинг таркибида бир қанча кичик ва катта қабилалар бўлган.* «ЎзМЭ».

САРОЙ II [ф. سرای — уй, бошпана; қаср; карвонсарой; ёпик бозор] I *тар.* Хон, амир, подшоҳларнинг доимий қароргоҳи бўлиб хизмат қилган ҳашаматли катта бино; қошона. *Подшо уни ҳашаматли саройга чақиртирибди.* «Олтин бешик». Бухоро амирининг саройидан бор-йўғи ўн-ўн икки чақиримлар чамаси узоқликдаги ғарби-жанубдан ўтадиган темир йўл станцияси — Когонда.. *кўрсатилмоқда эди бу томоша.* К. Яшин, Ҳамза.

2 *кўча* Саройдаги давлат бошқаруви; ҳокимият, салтанат. *Низомиддин нега салтанатга душман бўларкан? У ҳали бўз йигит, сарой олдида катта обрўга эга бўлган*

меъморнинг фарзанди. Мирмуҳсин, Меъмор. *У Худойберган оғанинг хон саройига яқинлигини билади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

3 *кўча* Саройга алоқадор, саройда яшовчи, хизмат қилувчи. *Сарой шоири. Сарой аъёнлари.* ■ *Рўза тутуш шоху малайга баробар келган мажбурият бўлгани учун, сурнай ва нақора сарой аҳлини саҳарликка уйғотмоқда.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Ўтар бобонинг отаси Гадоийниёз бобо ҳам хон табиби эди, сарой одамларидан ҳисобланарди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

4 Умуман, истиқомат қилиш ёки бирор ижтимоий фаолият учун мўлжаллаб, замонавий меъморлик услубларида қурилган ҳашаматли катта бино ва мажмуалар. *Спорт саройи. Маданият саройи.* ■ *Гоҳ суюниб, ҳаёлида олтин саройлар қуради, гоҳ куюниб, ўзини тубсиз чоҳ ёқасида кўради.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Ҳақиқий санъат саройи сингари қад кўтарган кўркем клуб биносининг олди шинам боғ.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

5 Карвонлар, савдогарлар қўнадиган, меҳмонхонали, ҳовли ва отхонали жой; карвонсарой, работ. *Меҳмонмисиз, тарафмисиз, айтинглар, Савдогар бўлсангиз, саройда ётинглар* «Гулнорпар». [Отабек:] *Молимизни ортан туякашилар шу саройга тайинланган эдилар.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

6 Омборхона, омбор. *Ғалла саройи.* ■ *Бизнинг Қаландар бой кузда камбағалларнинг пахтасини арзон-арзон сотиб олиб, саройига босиб қўяди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

7 *с.т.* Бостирма ёки тўрт девор билан ўралган кенг бино. *Молларни саройга қамамоқ.*

САРОЙБОН I [ф. سرايبان — саройни қўриқловчи; қоровул] Хон саройи қўриқчиси. *Шу Ёвмит элининг бир саройбони бор эди.* «Гўрўғлининг туғилиши».

САРОЙБОН II Карвонлар ва савдогарлар қўнадиган сарой эгаси, қўриқчиси. *Саройбон қотма юзли.. йигитни иккинчи қаватдаги тор бир ҳужрага жойлаштирар экан, унинг қаерданлигини, исмини, касбини сўради.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

САРОМАД [ф. سرآمد — ортик даражадаги, устун; машхур, пешқадам] *к.т.* Бирор соҳанинг кўзга кўринган, машхур арбоби; пешво, пешқадам. *У [Султонмурод] барча мавжуд илмларни эгаллаб, замона олимлари-*

нинг пешвоси, саромади бўлишга тиришади. Ойбек, Навоий. *Хуросон олимларининг саромади — мавлоно Шаҳобиддин*. Ойбек, Навоий.

САРОНА [ф. سرانه — пай, улуш, ҳисса; жон бошига (солиқ)] *тар.* Жон бошига қараб солинган солиқ. -*Мирзо йигит, — деди оқсоқол, — яқинда биз саронадан қутулган эдик.* Ойбек, Навоий.

САРОПАРДА [ф. سراپرده — подшоҳ чодири, қароргоҳи; ҳарам] *тар.* Хонлар, подшоҳларнинг бир қанча катта-кичик чодирлардан иборат муваққат қароргоҳи. *Саропарда ичидаги иккинчи муҳташам чодир «Саодат уйи» деб аталар эди.* П. Қодиров, Авлодлар довони.

САРОСАР [ф. سراسر — буткул, барча; бошдан-оёқ] *рвш. кт.* Бошдан-оёқ, бутунлай, батамом; давомиди. *Гўёки беморнинг дарди енгиллашгандек, Авазнинг кўнглида неча кунлар саросар кезиб юрган қора булутлар, офтоб нурларига дош беролмай, тарқаб кетгандек эди.* С. Сиёев, Аваз. *Сўнги дам чорасиз Муқанна сифат, Дил сўзим ўзинга айтмай саросар.* А. Орипов, Йиллар армони.

САРОСИМА [ф. سراسيمه — эсанкираш, довдираш; ғашлик, ғулғула; кўрқинч ҳолатида бўлган] Нима қиларини билмай, ўзини йўқотиш, парокандалик, гарансиш, кўрқиш ҳолати. *Саросимада қолмоқ. Саросимага тушмоқ. Саросимага солмоқ.* ■ *Содда қишлоқ боласи дилига тугилган гапларни айтолмай, кўп вақт ич-этини еб, саросимада юрди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Машраб ойисининг чехрасида акс этиб турган саросимага кўзи тушди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

САРОСИМАЛАНМОҚ кам қўлл. Ўзини йўқотмоқ; гаранг бўлмоқ; саросимага тушмоқ. *Табибулла, ҳозир чинданам Ваҳобов айтган денгиз тубига тушиб кетаётгандек саросималаниб, моторни ўчирди.* С. Кароматов, Сўнги бархан.

САРОСИМАЛИК Саросима ҳолати, саросима. *Саросималикка тушмоқ. Саросималикда қолмоқ.* ■ *Ёрмат ҳеч қандай қисилиш, саросималик сезмади, бўйини чўзиб, у ёқ-бу ёққа аланглади-да, одамлар орасини ёриб кирди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Суворийлар дам-бадам орқасига қайрилиб, от қамчилар, улар орқасидан узоқ уфқда сарғиш тутундай тўзон тобора қуюқлашиб, су-*

ворийларни саросималикка соларди. А. Ҳакимов, Илон изидан.

САРПАРДА I [ф. سرپرده — бош, асосий парда] *тар.* Капа, соябонли арава ва ш. к.нинг катта пардаси; ёпинчиқ.

САРПАРДА II [ф. سرپرده] *мус. 1* Мусиқа асари бошланадиган асосий парда. *[Умар пол-вон] Туябўзлов, жигарпора, сайқал, сарпардани бирин-кетин астойдил чалди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Нотада сатр бошига қўйиладиган ва ўзидан кейинги ноталарнинг номини ва баландлигини кўрсатадиган белги; калит. *Скрипка сарпардаси.*

3 Ўзбек сурнай йўлларида бири.

САРПИНКА [р. сарпинка — Сарпа дарёси ва Сарепта қишлоғи номидан] Гуллари йўл-йўл ёки катак-катак ип газлама.

САРПО [ф. سروپا — бош ва оёқ; бош-оёқ кийим] **1** *этн.* Маълум бир шахсга ёки кўпчиликка атаб кўпинча тўй маросимларида ёки турли тантаналарда совға учун тайёрланадиган янги бош-оёқ либос. *Мартабали меҳмонга сарпо кийдирмоқ. Келинга сарпо юбормоқ. Бешик сарпоси.* ■ *Қизнинг қўша-қўша кийимлари бўла туриб, онаси «Қизимга ўн сидра бош-оёқ сарпо қиласизлар», деб туриб олди.* Газетадан. *Низомжон гапира олмай, дирдир титраб турган эди, худди шу пайт куёвлик сарполарини кийиб олган Аъзамжон кириб келди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Умуман, кийим-бош. *Сарпо тикмоқ.*

САРПОЁҲ кам қўлл. салб. Саёқ, бекор, бемақсад сандирақлаб юрадиган; ялангоёқ. -*Мен ким-у, айт-чи, сен ким бўлибсан? Сенинг сарпоёқ ўғлинга гулдек қизимни бериб, охиратимни куйдирайми?* К. Яшин, Ҳамза. *Мен фалонман, онам пистончи деб валдирагунча, бу ерда қорангни кўрсатмай гум бўлмайсанми, сарпоёқ!* С. Сиёев, Ёруғлик.

САРПОЙЧАН Яланг оёқ; оёққа пайпоқ киймай ёки пайтава ўрамай пойабзални ўзини кийган ҳолда. *Қизил паранжисини чимматсиз бошига ташлаб, эски кавушини сарпойчан судраб олган Холнисо эшикдан кириб келди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Куз кириб, ҳаво анча салқинлаганига қарамай, Тешабой ташқарида яқтакчан, сарпойчан юрган эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

САРПО-СУРУҚ Турли хил сарполар. *Онамнинг қариндошлари сарпо-суруқ, иззат-икром билан кузатиб қолдилар.* Х. Султонов,

Онамнинг юрти. *Ота-бувадан қолган удумни бузиб бўлармишми? Сарпо-суруқ олиб, битта патнусда миёнча туғиб бораман.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

САРПЎШ [ф. سرپوش — қозон ва ш.к. нинг устини ёпувчи нарса, қопқоқ] *кам қўлл. айн. қопқоқ. -Хотин чиқиб кетгандан кейин, тандирнинг сарпўшини олиб, бир оз эркинроқ нафас олдим, — деди Шум бола.* Ғ. Ғулом, Шум бола. *Хурмача билқиллайди, Сарпўшини олиб қўй.* «Кўшиқлар».

САРРОВ [ф. سرراو] *бнқ.* Иморатнинг тўсини ёки стропилалари тагига қўйиладиган узун ёғоч тўсин. *Том ёпиш учун сарров солмоқ. Сарров қўймоқ.* ■ *Мирзатерак баланд ва тўғри ўсади, ундан тўсин, сарров ва синчустунлар сифатида яхши фойдаланилади.* Газетадан. *-Анави уяда, — Абдумажид осма лампани олиб, сарровга солинган қалдирғоч уясини ёритди.* С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлганлар.

САРРОЖ [а. سراج — эгарсоз, эгар-жабдуқ ясовчи] *От-арава абзали тайёрловчи уста. Сайисга айт: саррождан дарҳол харид қилсин қайрилма эгар.* А. Мухтор, Тонг билан учрашув. *-Ҳа, Абдунаби саррож ҳам бандаликни бажо келтирди, — деди чол Мирҳайдарга.* Мирмуҳсин, Тунги чақмоқлар.

САРРОЖЛИК 1 Саррож касби, ҳунари. *..тор ҳужрасига кириб, саррожлик ҳунарини қилар, қайишлар бичиб тикар эди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 Эгар-жабдуқ растаси. *-Кўкалдош мадрасасининг битта мезанаси қийшайиб қолди, саррожликни Мочаловнинг мишаблари талади, — деди Шум бола Ҳожи бобога.* Ғ. Ғулом, Шум бола.

САРРОФ [а. صراف — пул алмаштирувчи; кассир; солиқ йиғувчи] *Пул айирбошловчи; йирик пулни майдалаб бериш ёки чет эл пулини бирор мамлакат пулига алмаштириб бериш иши билан шуғулланувчи ва шундан фойда кўрувчи шахс. Тимга киравиришдаги тоқнинг икки томонида шойи чопон кийган, симоби салла ўраган саррофлар олдиларидаги баркашга тангаларни уйиб ўтирар эдилар.* М. Осим, Элчилар. *XI асрда яшаб ўтган Носир Хусравнинг маълумотларига қараганда, биргина Исфаҳонда 200 тача сарроф бўлган.* «Фан ва турмуш».

САРРОФЛИК Йирик пулни майдалаб бериш ёки чет эл пулини бошқа мамлакат

пулига айирбошлаш билан шуғулланиш, сарроф касби.

2 тар. Бозорда саррофлар дўкони жойлашган раста, саррофлар қатори. *Саррофликда пул майдаламоқ.*

САРСАБИЛ [ф. سلسبيل — жаннатдаги булоқ номи; соф, жаннатий сув] *бот.* Униб чиқмаган (ер остидаги) ёш пояси ва новдалари сабзавот сифатида овқатга ишлатиладиган кўп йиллик ўсимлик; сабзавот ва манзарали экин. *Сарсабилдан аспаргин олинади.* «ЎЗМЭ».

САРСАРИ [ф. سارسرى — бепарво, эътиборсиз; енгилтак] 1 *поэт.* Тинимсиз; жонсарақ. *Сарсари кезмоқ.* ■ *Мана, қимматлигим, яна баҳор келиб, Сени излаб юрди, кездди сарсари.* Зулфия.

2 Бекорчи; санқи, дайди. *Ажал, бошимизда кезма сарсари, Йўлимизни кесма, эй ёвуз шамол!* Р. Парфи, Кўзлар. *Ўтирсанг — заминчу юрсанг — соянгман, Изингда сарсари тўзонман, чангман.* Р. Бекниёз, Тўтиё.

САРСОН [ф. سراسام < سراسان — бошдаги шиш; бош айланиши; менингит] Ўз йўлини топа олмаган, овора, саргардон, адашган. *Сарсон ўтган неча насллар Тополмасдан туғилган жойин.* А. Орипов. *Мен йўлларда сарсонман, ҳуморимни излайман.* «Ойсулув». *Салимани бекорга сарсон қилгани учун йўл-йўлакай Замира аччиқ-аччиқ гап эшитиб олди.* Ҳ. Назир, Бир туп гўза.

САРСОНГАРЧИЛИК Беҳуда қатнаш, елиб-югуриш; овора бўлиш; дарбадар кезиш. [Рихсиев:] *Қанчадан-қанча оворагарчилик, сарсонгарчилик!* [Зиёдулла:] *Сарсонгарчилиги борми, шу баҳона Тарлон икковимиз шаҳарни сайил қилиб келяпмиз.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

САРСОНЛИК *айн. сарсонгарчилик.* Зулминг билан, золим фалак, *Сарсонликда бўлгум ҳалак.* «Тоҳир ва Зухра».

САРСОН-САРГАРДОН Ниҳоят даражада сарсон, овораи сарсон. *Қонуний талабимизни вақтинча бажармай, сарсон-саргардон қилган одамларни жазолаш ўрнига, уларнинг бошини силаб.. ўз обрўйимизни ерга уришимиз керакми?* Шукрулло, Сайланма.

САРСОН-САРГАРДОНЛИК Сарсонликдаги ҳаёт, аҳвол. *Уруш туфайли оналаридан бевақт жудо бўлган, сарсон-саргардонлик бошларига тушган гўдакларнинг аччиқ қисмати* Маҳкам акалар ошласи

билан Мубораххонни бир-бирларига боғлаб қўйган эди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

САРСУЗАН [ф. سرسوزان — катта игна] махс. Аёлларнинг бош кийимига тақиладиган (қадаладиган) тўғноғич; заргарлик бўйуми. ...яланг оёғидан заҳри қаттол зирапчани игна ёки сарсузан билан авайлабгина.. олган аёл эди. А. Дилмурод, Фано даштидаги қуш.

САРТ [ф. سارت < санск. sarthavaha — карвонбоши, савдогар] тар. Қадимда Ўрта Осиёдаги шаҳар ва қишлоқларда яшаб, деҳқончилик, савдо ва ҳунармандчилик билан шуғулланиб келган туркий халқлар (жумладан ўзбеклар).

2 Чор Россияси ҳукмронлиги даврида ҳозирги Ўзбекистон ҳудудидаги маҳаллий халққа европалар томонидан берилган ном. *Наҳотки, сарт одам бўлмаса? Гуноҳим нима экан ахир!* — деб ўйлади Ботирали. С. Аҳмад, Сайланма. *Бир неча қадам нарида, кўчанинг ўртасида, бир ўрис мишаб, икки сарт мишаб, қиличини яланғочлаб, Ёрматни олиб келишар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

САРТАРОШ [ф. سترارش — бошни қирувчи, қиртишловчи] Соч-соқол олувчи уста. *-Худога шукур, мана, Муллажон сартарош бўлиб, камлик кўраётгани йўқ,* — деди кампир Шодига. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Йигит ойнага боқиб, мўйловини чимириб, сартарошга раҳмат айтди.* Ойбек, Танланган асарлар.

САРТАРОШЛИК 1 Одамларнинг соч-соқолини олиш билан шуғулланиш, сартарош касби. *Ўтар бобо.. табиблик ва сартарошлик туфайли орттирган беш-ўн тангасини ҳовлини кенгайтириб, уй солишига сарфлади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 айн. сартарошхона.

САРТАРОШХОНА [сартарош + хона] Сартарош дўкони, сартарошлик. *Бир неча кундирки, сартарошхона очик. Аваз азонлаб туриб, дўконига шошилади.* С. Сиёев, Аваз.

САРТАХТА [ф. سرتخته — катта, асосий тахта] этн. Ўлик ювиладиган тўрт оёқли пастак (хонтахтага ўхшаш) стол.

САРТИА [ф. سارتيه < санск.] Сартлар (қ. сарт 2). *-Ҳазрати подшоҳимизнинг ўз фуқаролари мусулмонлар.. бизнинг Туркистон сартиялари ҳам фармонбардор бўлиб, хусусан ана шу қаттол жанг кунларида ёрдам бер-*

моқлари фарздир, — деди қаландарлардан бири халойиққа. Ғ. Ғуллом, Шум бола.

САРТОПО [ф. سرتاپا — бошдан оёққача] Бутунлай, батамом, бошдан-оёқ; бошидан охиригача. *У кунлар ўчди менинг Кўзларимдан сартопо.* Миртемир. *Айниқса, Хатиб домла бу кун сартопо бахтсизликка учраб, сувга тушган мушукдек тараниб қолади.* А. Қодирий, Обид кетмон. [Қози:] *Сен бир камбағалсан. Ўз жонингга жабр қилма, сартопо фалокатларга дучор бўлма, деймиз.* Ҳамза, Танланган асарлар. *Умрида қўшиқ айтмаган одам, қизаринқираб, ён-атрофга олазарак сартопо назар ташлаб олди.* Ш. Бўтаев, Қўрғонланган ой.

САРУПО [ф. سروپا — бош-оёқ (кийим)] юқ. усл. айн. сарпо. *-Жанобларини янги сарупо ва улуг мартаба билан табриклаймиз,* — деди Ҳусайн. М. Осим, Сеҳрли сўз.

САРФ I [а. صرف — пулни майдалаш; ишдан озод қилиш, харж, харажат; чиқим] 1 Бирор мақсад учун харж бўлган пул, маблағ; чиқим, харажат. *Пахтадан олинган қўшимча ҳосил барча қилган сарфларимиздан анча ортиқ бўлди.* Газетадан. *-Қаранг, бировларнинг болаларини пул сарф қилиб, вақт сарф қилиб, текинга ўқитса-я!* — деди Матқовул. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Умуман, бирор мақсад учун ишлатилган, кетган ёки кетадиган нарсa миқдори. *Материал сарфини тежаб-тергаб турмоқ.* ■ *Электр энергияси сарфини ҳар кунни назорат қилиш одатга айланиб қолади.* Газетадан.

САРФ II [а. صرف — турланиш, тусланиш] эск. айн. морфология. *Ўзбек тили сарфи.*

САРФАРОЗ [ф. سرفراز] эск. айн. сарафроз. *Барча неъмат бир томонун шеър, соз, Шеър бирлан бизни айланг сарфароз.* Э. Воҳидов, Мухаббат.

САРФИЙ [а. صرفى — морфологик, грамматик] эск. айн. морфологик.

САРФИЯТ [а. صرفيت — харажатлар, сарф қилинган нарсалар] кам қўл. кт. Сарф қилиниш; сарф-харажат. *Ўсимлик орқали ва каналлар орқали сув сарфияти даражаси, айниқса, Ўрта Осиё иқлими шароитида юқори бўлади.* «Фан ва турмуш».

САРФЛАМОҚ I Харажат, чиқим қилмоқ, сарф қилмоқ. Пул сарфламоқ. ■ *Пулни беҳуда сарфламанг, мулла, уч-тўртта гилам, бир-иккита сизир олиб қўйинг.* П.

Турсун, Ўқитувчи. *Тожи ёш хотинини яхши кўриб, унинг тўйи учун бор-йўғини сарфлаб юборган эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Ишлатмоқ, фойдаланмоқ, кетказмоқ, сарф қилмоқ. *Материални тежаб сарфламоқ. Меҳнат сарфламоқ. ■ Музей залларини безатишда илмий-таъмирчилик устахонаси меъморлари катта куч-ғайрат сарфладилар.* Газетадан. *Эгаллаган илмимни жамият йўлида сарфлайман.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

САРФ-ХАРАЖАТ Кетказилган сарф ва харажат(лар). Аммо уни [олтинни] очишга кетадиган сарфу харажат олтиннинг ўзидан ҳам қимматга тушади. С. Кароматов, Олтин кум.

САРХАЛ Таом пиширишда ёғни доғ қилиб, унда гўшт ва бошқа масаллиқлар қовуриб бўлинган дастлабки жараён. *Кампир бечора бир нафасда овқатини сархалда қолдириб, бетини юлиб, саннагани тушиб кетди.* «Шарқ юлдузи».

САРХАТ [ф. + а. سرخط — битим, келишув; тилхат; ҳуснихат] кт. Чиройли ёзув, ҳуснихат. *Сархат машқ қилмоқ. ■ Бахтим борки, ҳар нарса гўзал Кўринади менинг кўзимга. Водийларга қуёш тўккан ҳал, Шунинг учун сархат сўзимга.* Ҳ. Олимжон.

САРХИЛ Энг яхшиларидан терилган, сара. *Сархил мевалар. Узумнинг сархили. ■ Гадойбой сархил олма, нок, узумларни вагонларга жойлаб, Россиянинг узок-узок шаҳарларига жўната бошлади.* Ҳ. Фулом, Сенга интиламан. *Богда эса сархил мевалар пишиб, бол томиб ётганмиш.* Ҳ. Каримов, Санъат сеҳри.

САРХИЛЛАМОҚ Энг яхшисини, сархилини ажратиб олмоқ, сараламоқ. *Олма-ларни сархилламоқ. Узумни сархиллаб, саватларга жойламоқ.*

САРХОВ с.т. айн. сархок. Бу тўзон, сархови нураган деворлар оша ҳовлиларга ўтиб, дарахт ва ерларни қоплади. А. Мухтор, Опасингиллар.

САРХОК [ф. سرخاک — тупроқ боши: қабр] Деворларни ёғин-сочиндан сақлаш учун девор устига қўйиладиган серсомон лўмбоз. Сўз маъқулдан ошмас, девор сархокдан. Мақол. ■ *Узоқдаги тераклар, сархоки емирилган девордай қорайиб кўринади.* Газетадан.

САРХОНА [ф. سرخانه — асосий хонача: чилимининг ўтхонаси] Чилимининг юқори

қисмида жойлашган, тамаки солиб тутатиладиган сопол ёки ёғоч мослама, чилим ўтхонаси. *Сархонага тамаки солмоқ. ■ Асрор-қул чилимни шундай қаттиқ тортдики, сархонада аланга кўтарилди.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

САРХУШ [ф. سرخوش — ширакайф, кайф қилган; кайфи чоғ, хурсанд; безовта, жўшқин] **1** Кайфи бор, ширакайф; кайфли. -*Оёқларим ҳам қалтирай бошлади, кўчада сархуш одамлардай борардим, — деди Камолитдин.* Т. Жалолов, Олтин қафас. *Бир кеч зиёфатдан сархушроқ бўлиб қайтдим.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўча. *Отабек сархуш товуш билан жиддийгина қилиб [машшоққа] жавоб берди: -Билсангиз, ҳайдалиш куйини чалингиз, ажралиш куйини чалингиз!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 кўчма Бирор нарсдан кучли таъсирланиб завқланган, кайф қилган; ўта бахтиёр; масрур. *Мен сизни севаман ялпизлар атри, Қушчаларнинг сархуш сайроғи билан.* Х. Даврон, Тунги боғлар. *Бўса мени айлади сархуш, Ўйнаб туриб сочининг учин, Енгил тортдим гўёки бир қуш.* Уйғун.

САРХУШЛАНМОҚ **1** Кайф қилмоқ, ширакайф бўлмоқ. *Меҳмонлар оз-оздан ичиб, сархушланиб олдилар.*

2 кўчма Ўзини ўта бахтиёр сезмоқ, хурсанд бўлмоқ, масрурланмоқ. *Навбатдагилар қанчалик маҳтал бўлса, ўзининг устунлигидан шунчалик сархушланиди.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча. [Отабек] *Кўз ўнгида бировнинг сурати ўтиб, сархушланди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

САРХУШЛИК Кайфли, ширакайф ҳолат; хурсандлик, масрурлик. *Карим ўпкасини тўлдириб нафас оларкан, вужудида сўз билан таърифлаб бўлмас бир сархушлик туйди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

САРЧАШМА [ф. سرچشمه — булоқ, булоқ боши; манба] **1** Бош булоқ. *Қиз бечора қирқ қулоч сочини яғринига ташлаб, сарчашмага бориб, сув ичиб, юзини ювиб ўтирди.* «Нурали».

2 кўчма Бош манба. *Китоб — маънавият сарчашмаси. ■ Дилбарим, Эркин дилин сен Бир тиниқ сарчашма бил, Акс этар ишқ офтоби Қалбининг кўзгусида.* Э. Воҳидов, Ёшлик девони.

САРҚАТ **1** Бировдан қолган таом, қолдиқ овқат. *Ўзи тўймагanning сарқити қорин*

огритади. Мақол. ■ Фарзандим бор эди, деб бир марта йўқламади. Биттаю битта бола-си одамларнинг сарқити билан яшаётган-лигига номус қилмади. С. Аҳмад, Ойдин кечалар. Зокир қўлидаги қадаҳни тақ этказиб столга қўйди. Қадаҳ тарелкага урилиб, чилчил сунди, шиша синиқлари овқат сарқитларига аралашиб кетди, дастурхон ҳўл бўлди. П. Қодиров, Уч илди.

2 кўчма Ўтмишдан мерос бўлиб кел-ётган, баъзан замона руҳига тўғри келмайдиган одат, расм-русум, тартиб ва ш. к. Эскилик сарқитлари. ■ Шаҳар фуқароси ҳаётидаги эскилик сарқитларини тугатиш, дилсийҳлик, асаббужарликни олиб ташлаш — бу осон иш эмас. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Ҳаётнинг қанчалар издан чиқиб кетишига сабаб бўладиган сарқит одат — гиёҳвандликка лаънатлар ўқийлик! Газетадан.

САРҒАЙМА с.т. айн. сариқ 4. Айниқса, «Ҳожиматов дамламаси» деган дармондори, неча йилдириқ, сарғайма билан оғриган беморлар дардига даво бўляпти. Газетадан.

САРҒАЙМОҚ 1 Сариқ тус олмоқ. Куз тушди, барглар сарғайди. Ўрик олтиндай сарғайиб пишибди. ■ Иссиқ жон дейдилар, жон бўлса бўлар, Пайт келса, чечак ҳам сарғаяр, сўлар. А. Орипов, Йиллар армони.

2 кўчма Зориқиб, толиқиб кутмоқ, маҳтал, интиқ бўлмоқ. Идорама-идора бир имзо учун сарғайиб, ҳафталаб умрим зое кетган вақтлар бўлди. Х. Султонов, Онамнинг юрти. Айриқинг турангдан, сочининг ёйиб Йиғлай бер, бувишим, энди сарғайиб. «Алпомиш».

3 кўчма Қаттиқ ялинмоқ, илтижо қилмоқ; изтироб чекмоқ. Момо, сизга сўз сўзладик мунғайиб, Арз айтамин энди сизга сарғайиб. «Рустам».

САРҒАЙТИРМОҚ 1 Сарғаймоқ 1 фл. орт. н. -Жийдани сарғайтириб, анорни қизартирган, пахтани етиштириб, қовунни тўрлатган далалар ҳумор қилади, — деди Элмурод. Шуҳрат, Шинелли йиллар. -Сен билан гаплашаман, деб кўйлагимнинг этагини [дазмолда] сарғайтириб қўйдим, — деди Қодир Сатторга. «Шарқ юлдузи».

2 кўчма Кўп куттириб маҳтал, интизор қилмоқ. Унга йўқ, дейсан, бунга йўқ, дейсан, кимни хоҳлайсан ўзи? Мана, синглингнинг ҳам бўйи етиб қолди, қачонгача бизни сарғайтирасан? «Ёшлик».

3 кўчма Қаттиқ изтиробга, жуда оғир аҳволга солмоқ. Фаним босмас, дедим, ўлмай изимни, Фарзанд доғи сарғайтирди юзимни. «Гулшанбоғ».

САРҒАРМОҚ эск. кам қўлл. айн. сарғай-моқ 1. Ёшлик — зангор фасл, кечди, сарғарди.. Р. Парфи, Кўзлар.

САРҒИМТИЛ с. т. Сарғиш, бир оз сариққа мойил ранг (тус). [Мингбоши] Чилимни жуда узоқ тортиб чеккандан кейин, сарғимтил тутунни оғзидан совуриб туриб, ўтирганларга хитоб қилди.. Чўлпон, Кеча ва кундуз.

САРҒИМТИР айн. сарғиш. Сарғимтир чанг. ■ Қоп-қоронғи кечада ҳовлимизга алақандай сарғимтир нур чўзилиб кираверди. С. Аҳмад, Ҳукм. Завқли баҳор фасли тугаб, ўрик мева берди, майсалар қандайдир сарғимтир тусга кира бошлади. Ҳ. Шайхов, Рене жумбоғи.

САРҒИШ Сариқ рангга мойил, сариқроқ, сарғимтир. Сарғиш ўт. Сарғиш қум. Сарғиш соч. ■ Поезд саҳро бағрини ёриб, олдинга интилар, сарғиш қумтепалар, саксовулзорларни орқада қолдириб.. манзилга шошар эди. К. Яшин, Ҳамза. Муқаддам сарғиш жингалак сочли, серҳаракат, хушчақчақ йигитни эслади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

САРҲАД [ф. + а. سرحد — чегаранинг боши: чегара, худуд; чек, доира] кт. Чегара, худуд. Давлатнинг сарҳадлари. ■ Бу дунёда сарҳадлар шартли, Бу дунёда собитдир Ватан. У. Қўчқоров, Ҳаяжонга кўмилган дунё. Ҳали бу йўлингнинг поёни узоқ, Ҳали сарҳадларда ағёрларинг мўл. А. Орипов, Йиллар армони.

САРҲАФТА [ф. سرهفته — ҳафтанинг боши] этн. Куёв томонидан ҳар ҳафтада (ҳафта бошида) келин томонга бериб туриладиган совға-салом. Бугун бой отанинг ўзлари сарҳафта учун ярим соатдан сўнг келиш қилади. У. Исмоилов, Сайланма.

САРҲИСОБ [а. + ф. سر حساب — оғоҳ ва хабардор бўлиш: асосий ҳисоб-китоб, ҳисобот] Ҳисоб-китоб; якуний ҳисобот. Эҳтимол, ўтирганларнинг ҳар бири жамиятда тутган ўрни, унга қилаётган хизматларини чамалаб, ўзига сарҳисоб бераётгандир. С. Кароматов, Сўнгги бархан. Бош инженер хатни ўқиди-ю, ўзича ўтган йилги ишларни сарҳисоб қилди. Газетадан. Ўз ҳаётимдан ўзимга сарҳисоб айлар хаёл. Э. Воҳидов.

САРҲОВУЗ [а. + ф. سرحوض — бош, асо- сий ҳовуз] Катта ҳовуз. Бу икки боғнинг ора- сида сада дарахтлари билан ўраб олинган бир сарҳовуз бор эди. С. Айний, Эсдалиқлар.

САС поэт. Овоз, товуш; нидо. Боғ ичра кирдим мен тонгда, Борлиқ сокин: на сас, на товуш. Х. Даврон, Қақнус. Тош юрагинг юмшасин, Эшитсин қалблар сасин. Ҳ. Олим- жон. Ўрмон тўлди қуш сасига, Қўйлаб оқди ирмоқлар. Э. Воҳидов, Нидо.

САСИМОҚ 1 Сассиқ ҳид чиқармоқ, ёқимсиз, қўланса ҳид таратмоқ.

2 Сассиқ ҳид келмоқ; ёқимсиз ҳид урилмоқ (бурунга). Ҳаммом сасиб ётибди. ■ Йўлчи отхонанинг бир томонида уюлиб, са- сиб-бижиб ётган гўнгени аравага ортди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Айниб, ҳидланиб, бузилиб, чириб қол- моқ. Гўшт сасиб қолибди. Қондаги сабзи са- сиб қолибди. Асал айнимас, сариёғ сасимас. Мақол. ■ Беш килограмм келадиган балиқ- нинг қулоғини очиб қараб, [Шокиржон] ба- лиқчига пўписа қилди: -Ий-я, ириб қолибди- ку, сасиганга ўхшайди. «Гулистон».

4 Ўт чиқармасдан тутаб, қўланса ҳид чи- қариб ёнмоқ. Самовар сасияпти. ■ Сарой- нинг тўрида бошқаларга қараганда кўрка- роқ бир ҳужра.. наригиларида қора чироқ сасиганда, бу ҳужрада шам ёнарди. А. Қо- дирий, Ўтган кунлар.

5 кўча дағл. Ачиқ-тирсиқ, кинояли гап қилмоқ. Ачиган оғиздан сасиган гап чиқади. Мақол. ■ У [нотаниш киши] Мў- мин хунобга нафрат билан қараб олиб, уч- тўрт оғиз сасиди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий. -Уста, аскияни чойхонага чиқиб қиласиз. Бу — мажлис. Гапингиз бўлса, панада сасимай, манови ёққа чиқиб гапиринг! — деди раис. С. Аҳмад, Чўл бургути.

САСИР бот. Соябонгуллар оиласига мансуб, сариқ гулли кўп йиллик ўтсимон ўсимлик.

САССИЗ Овозсиз, товушсиз; овоз чи- қармасдан. Козим сассиз одим ташлаб, Азим тўпчининг ёнига борди. Э. Усмонов, Ёлқин.

САССИҚ 1 Ҳиди ёмон, ёқимсиз, қў- ланса. Сассиқ газ. Сассиқ саримсоқ. Бурун- ни сассиқ деб кесиб ташланмас. Мақол. ■ -Сассиқ балчиқда ётган сассиқ тўнғиз аввал ўзини қутқарса-чи, бировнинг ғамини ейиш ўрнига! — деди Зулфизар. К. Яшин, Ҳамза.

2 Сассиқ ҳид ўрнашиб қолган; ҳавоси оғир; бадбўй. Сассиқ ҳаммом. ■ Икки йил- гача.. мана шу сассиқ баракда чириб ёта- мизми? А. Мухтор, Туғилиш. Зумрад бензин анқиб турган сассиқ кабинадан сакраб ту- шиб, шийпондаги хотин-қизлар орасида го- йиб бўлди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

3 Айниб, ҳидланиб, бузилиб, чириб қол- ган, ачиган. Кўкариб кетган бу сассиқ сувда бижиллаб ётган ҳар хил қўртлар, тушган ерида бир-икки қилпанглаб, дарров ўларди. М. Исмоилий, Фарғона. т. о.

4 кўча дағл. Гап-сўзи кишига ёқмай- диган; қўланса (гап, сўз, муомала ҳақида). Сассиқ одам. Сассиқ сўз. ■ Эшон ҳам, отинойи ҳам иккиюзлама, ёлғончи ва сассиқ гап одамлар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Мени нима учун бундай қийнайсиз.. Кошкийди, қорача бўлиб туғилган бўлсам, кўргами, калгами тегиб, сизнинг таънангизни, сассиқ сўзларингизни эшитмас эдим! М. Исмоилий, Фарғона т. о.

5 кўча Бировни камситиш, ҳақорат- лашни билдиради. Оҳ болам, ёшлигим қай- тиб келса, бу сассиқ чолга ўлсам ҳам тег- масдим. С. Аҳмад, Сайланма. -Сен гапирма, сассиқ кампир, — деди Қумри, Қамчининг ёни- ни олиб, — эринг билан қўшмозор бўл! Ҳ. Фулом, Машғал.

Сассиқ алаф қ. алаф. Сассиқ кекирдак Овқат ҳазм бўлмаслиги натижасида қўлан- са ҳидли газ чиқариб кекирадиган. -Мен ҳам бугун «зиёфат» еявериб, жуда ҳам сассиқ кекирдак бўлиб кетдим, — деди Шум бола. Ғ. Фулом, Шум бола.

САССИҚҚОВРАК Зирадошлар оиласига мансуб, елим-смоласи зарарли ҳашарот- ларни йўқотишда қўлланидиган, пояси йў- гон доривор ўт.

САССИҚКЎЗАН зоол. Сувсарлар оила- сига мансуб, қимматбаҳо мўйнали йиртқич жонивор. [Амударё дельтасида] Сутэми- зувчилардан юмронқозик, кўён, сассиқкўзан, бўрсиқ.. ва бошқалар яшайди. «Иқтисодий география».

САССИҚЛИК Қўланса ҳидлилиқ, бад- бўйлик.

САССИҚПОПИШАК айн. попишак. Хизматкор ҳўкизни етаклаб бозорга бора- ётганда, бир дарахтдаги сассиқпопишак «поп-поп» дебди. «Олтин олма».

САССИҚҚЎНҒИЗ Ранги қора, металл-симон товланувчи, тупроқнинг юза қатламида яшовчи йиртқич кўнғизларнинг бири тури. *Сассиққўнғизлар тупроқ ҳосил бўлиш жараёнида фаол иштирок этади. «ЎЗМЭ».*

САТАНГ 1 Пардоз-андозга, кийинишга зеб берган; олифта, башанг. *Сатанг аёл. ■ Келинининг қуруқ, сатанг, эрига меҳри йўқлигидан хуфтон бўлиб турган Хайрибинининг юраги.. эзилди. Д. Нурий, Осмон устунни. -Эй бебош бола, сочи калта, думи юлуқ бир сатангга уйланиб олибсан-у, онанг бе-хабар, — деди Каромат. Ш. Саъдулла, Икки билагузук.*

Сатанг соқол тар. этн. Олифта аёлларнинг икки қулоқ орқасидан олдинга солинтириб қўйиладиган икки тутам соқолсимон сочи. *Ичкари уйдан қора атлас қўйлак, қора духобадан узун камзул кийган.. икки қулоғи тағидаги сатанг соқоли билан бир қарич келадиган марварид зиракни рўмол устидан чиқарган ёшгина хотин чиқиб, тўрага салом берди. Ойдин, Ҳазил эмиш.*

САТЕЛЛИТ [лот. satelles, satellitis — тансоқчи; йўлдош; шерик] **1** Бировнинг амри, фикри билан иш қилувчи, итоатгўй одам.

2 Расмий жиҳатдан мустақил бўлган, лекин амалда бошқа, ўзидан кучлироқ давлат амри, хоҳиши билан иш тутадиган давлат, ҳукумат. *Сателлит давлатлар.*

3 астр. Бирон-бир сайёранинг (табiiй) йўлдоши.

САТИЛ [а. سطل — пақир; ковш] *шв. 1* Челак, пақир. *Шу вақт ичкаридан бир қиз икки қўлида икки сатилни кўтариб, дарё лабига келди. «Гулихиромон». Бодомгул сатилларни кўтариб, ҳамон шудринг кетмаган ўтзорга оралади. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.*

2 Сирланган кастрюлька. *Сатилга қатиқ ивитмоқ.*

САТИН [фр. satin — атлас, шоҳи мато] **1** Ипаксимон ялтироқ ип газлама. *Олма гулли кўрпабоп сатин. ■ Сатин олдим кўрпалик, гуллари турлик-турлик. «Кўшиқлар».*

2 Сатиндан тикилган. *Зебихон ўз чодирига кириб, гулли сатин қўйлагини кийиб чиқди-да, машинага ўтирди. С. Аҳмад, Уфқ.*

САТИРА [юн. satira < satura lanx — турли мевалардан иборат овқат; аралашма] Адабиёт ва санъатда: кишидаги нуқсонлар ва ҳаётдаги камчиликлар, салбий ҳодисаларни

аёвсиз танқид қилиш, фош этиш ҳамда шундай мазмунда ёзилган бадиий асар; ҳажвиёт. *Сатирада ижодкорнинг мавзуга қараши ўз сезги ва ҳис-туйғуларидан устун туради. «Ўзбек адабиёти».*

САТИРАНАВИС [сатира + ф. نویس — ёзувчи] *айн. сатирик.*

САТИРИК Сатира жанрида асар яратувчи адиб, сатиранавис, ҳажвчи. *Сатирик бу ерда гротеск, муболага каби сатирага хос хусусиятлардан керагича, унумли фойдаланиши мумкин. «ЎТА».*

САТИРИК Сатирага оид, сатира характеридаги; ҳажвий; киноявий-кулгили. *Сатирик асар. ■ -Сизнинг насрий асарларингиз, ҳикояларингизда фикр ёрқин, тил ўткир ва гўзал сатирик чизиклар бордир, — деди Аҳмад Ҳусайн. Ойбек, Нур қидириб. Масалда сатирик ва юмористик элементлар муҳим ўрин тутди. «ЎТА».*

САТО [ф. سەتار — «сетор» с. нинг бузилган шакли] Танбурнинг камон билан чалинадиган тури (косаси танбурга нисбатан каттароқ ва юпқароқ бўлади). *Сатода, одатда, куйчан, оҳангдор асарлар турли нолиш ва қочиримлар билан бойитилиб чалинади. «ЎЗМЭ».*

САТР [а. سطر — чизик, йўл, қатор] Босма ёки қўлёзма матннинг ёки шеърнинг ҳар бир йўли; бир қатор. *Шеър сатри. Тўрт сатрдан иборат шеър. ■ Фурсат ғаниматдир, шоҳ сатрлар-ла Безамок чоғидир умр дафтарин. Ф. Фулом. Шеър ёзайин сенга бағишлаб, Мангу қолгин сатрларимда. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. Хатнинг сатрлари қора сиёҳда жуда усталик билан ўчириб юборилган. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

САТРАНЖ [а. + ф. سطرانج < ҳинд.] **1** қ. шатранж **1**.

2 эск. *айн. шахмат.* Маликанинг оҳу кўзлари сатранж тахтасининг катакларидан-ю, хаёллари чарх уриб, олисларда учарди. М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.

САТТА, сатти *шв. рвш. 1* Фақат, нуқул. Томошага жўнади сатта барваста қизлар. «Юсуф ва Аҳмад». -Бу унга йўракда теккан касал экан-да. Қизларнинг сатта ун гулидан бир гули очилмаганини топади-я, — деди Маҳмуда унга. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Бу энди қишлоқ эмас, сатти чордевор эди: томлари бузилган. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

2 Ҳадеб, ҳамиша. -Умарали сатта ўзини мастликка солиб, гапни чалғитади, — деди Ўрик домла. С. Аҳмад, Чўл бургути.

САТТОР [a. ستار — ҳимоя қилувчи, қўриқловчи; тўсиб, беркитиб турувчи; гуноҳларни кечирувчи, афв этувчи (Оллоҳнинг сифатларидан бири)] **1:** ўламан саттор Ўлсам ҳам, асло, сира, ҳеч. *Сора.. онасини уй ичига киришга ундади. Онаси эса, ўламан саттор, бу уйга кирмайман, деб қизини ўша заҳотиёқ эргаштириб кетмоқчи бўлди.* Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот.

2 Саттор (эркаклар исми).

САТУРН [лот. Saturnus — Қадимги Рим мифологиясида: экин-тикинлар маъбуд и ва зироатчилик ҳомийси] (*С — катта*) астр. Кўёш системасидаги сайёралардан Кўёшдан узоқлиги бўйича олтинчи, катталиги бўйича иккинчи, атрофида ҳалқаси мавжуд бўлган сайёра; Зухал, Кайвон. *Сатурнни илк бор Галлей 1610 йилда кашф этган.* «ЎЗМЭ».

САТҲ [a. سطح — юз, юза; сирт; текислик] **1** Бирор нарса-буюмнинг, жойнинг устки, юза томони; юз, юза, бет. *Ер сатҳи. Ҳовли сатҳи.* ■ *Ой сатҳига қадам қўйган дастлабки инсон америкалик астронавт Нил Армстронг эди. «Фан ва турмуш». Паром парчалари, кураклари, тахта ва резиналар сув сатҳида сузиб юрарди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Баландликларни ўлчашда асос қилиб олинган бошланғич юза, савия. *Денгиз сатҳидан минг метр баланд жой.* ■ *Томчилатиб суғоришда боғ сатҳидан маълум даражада баландроқ ерда ҳовуз қазилади.* «Фан ва турмуш». *Бу ёқдаги унгуру.. сой сатҳидан бир қулоч паст қазилаётган эди.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

3 айн. юз **1 8.** Квадратнинг сатҳи. Доиранинг сатҳи. Сатҳ ўлчовлари.

САУНА [фин. sauna — фин ҳаммоми] Ҳаммомнинг қуруқ, иссиқ ҳаволи тури; фин ҳаммоми. Сауна иссиқхонасининг деворлари ва терлаш суналари игнабаргли дарахт ёғочидан қилинади. «ЎЗМЭ». Уйнинг орти қора ойналар билан ажратилган бўлиб, [у ерда] сауна, туркча ҳаммом, терлаш хоналари жойлашганди. Н. Ёқубов, Жон.

САФ [a. صف — қатор; тартиб билан, ёнма-ён туриш] **1** Ҳарбийларнинг ёки умуман кишиларнинг ва нарсаларнинг маълум тартибда тизилиши, мунтазам қатори. Саф

тортмоқ. Бир сафга тизилмоқ. ■ *Шов-шув, ғала-ғовур бирдан босилиб, ҳамма сафга турди.* О. Ёқубов, Излайман. *Душман сафи бузилиб, ҳар томон тўзиб кетди.* «Нурали». *Йўлнинг икки четида узун мирзатераклар саф торган.* Н. Аминов, Суварак.

2 кўчма Бирор жараён, фаолиятнинг энг қизгин ўрни. *Ҳар бир виждонли одам бу курашнинг олдинги сафида бормоғи лозим.* Газетадан.

3 кўчма Бирор гуруҳга мансуб кишиларнинг мажмуи, қатори. *Ҳозирги долзарб кунлар масъулияти ҳар бир кишининг ўрни пахтазорда, теримчилар сафида бўлишини тақозо этмоқда.* Газетадан. *Минглаб аби-туриентлар талабалар сафига қўшилиш учун синов имтиҳонларидан ўтишяпти.* Газетадан.

Сафга кирмоқ **1)** бирор мунтазам тизилган қатордан жой олмоқ; **2)** бирор гуруҳдан жой олмоқ, унга қўшилмоқ. *Талабалар сафига кирмоқ. Илғорлар сафига кирмоқ. Сафга ўтмоқ айн. сафга кирмоқ. Сафдан чиқмоқ* **1)** мунтазам қатордан олдинга чиқмоқ. *Сафдан бир қадам олға чиқмоқ;* **2)** аъзоликдан чиқмоқ; **3)** кўчма қатордан чиқмоқ, ишдан чиқмоқ. *Эргашевлар окопи ёнида бирданига учта граната портлади. Эргашевнинг жанговар дўстлари яраланиб, сафдан чиқди.* Н. Сафаров, Қаҳрамоннинг туғилиши.

САФАР **1** [a. سفر — саёҳат, сайр; бирор жойга бориш; марта, гал] **1** Хизмат йўли билан ёки саёҳат қилиш, учрашиш мақсадида бирор ерга бориш; йўл. *Узоқ сафар. Бир ойлик сафар. Сафарга чиқмоқ. Сафарга отланмоқ. Сафардан қайтмоқ. Дўст сафарда синалар.* Мақол. ■ *Сидиқжон икки кундан кейин сафар ҳозирлигини кўриб, тушга яқин йўлга чиқди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироклари. *Бир-икки ойлик сафардан қайтиб келсам, уйимда анчагина хатлар йиғилиб қолибди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. *Сафаринг беҳатар бўлсин, савдогар, Эсон-омон келгин Хитой элидан.* «Ойсулув».

2 Гал, марта; бор. *Ўтган сафар. Бу сафар. Ҳар сафар.* ■ *Ҳар сафар ҳаққушининг ноласи эшитилса, Гавҳар аясининг пинжиги кириб кетар эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Кимдир бўғилиб бақирди. Бу сафар Чарос аниқ эшитди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Нариги дунёга сафар қилмоқ ҳазил Ўлмоқ, вафот қилмоқ. -Чекканим ғанимат, —

деди Али тажанг. — Ҳозир борман, бир минутдан кейин нариги дунёга сафар қиларман. Ойбек, Танланган асарлар. **Сафар қариди қ. қаримоқ.**

САФАР II [а. *صفر* — арабча ой номи] **1:** **сафар ойи** Қамария йил ҳисобида 29 кундан иборат иккинчи ойнинг арабча номи. [Мулла-дўст ўзига-ўзи:] Билмайман, мучалим тўнғиз бўлиб, сафар ойининг ўн бирида туғилибманми? Ҳамза, Майсаранинг иши. Воқеа сафар ойи иккинчи жумасининг ярим кечаси юз бериши керак эди. А. Мухтор, Чинор.

2 Сафар (эркаклар исми).

Сафар қочди этн. Хосиятсиз деб ҳисобланган сафар ойининг охирида бирор кампирга жулдур кийимлар кийдириб, уни қишлоқдан ҳайдаш одати; бунда гўё қишлоқ бало-офатлардан қутулар эмиш. **Сафар қочди қилмоқ** **1)** «сафар қочди» маросимини ўтказмоқ; **2)** кўчма с. т. умуман, қувғун қилмоқ, қувламоқ, маҳрум этмоқ. [Мулла-дўст ўз-ўзига:] Бу дунё ҳамма ёғидан бизни сафар қочди қилган, ўшанинг учун эллик тўртга кирибманки, иқболим наҳс фалокатдан сира ажрамайди. Ҳамза, Майсаранинг иши.

САФАРБАР [а. + ф. *سفربر* — сафарга йўловчи] Бирор тadbирга шай, тайёр. *Баҳор ойлари бошланди. Барча ишчи кучи ва техника далада сафарбар ҳолатга келтирилган.* Газетадан. *Теримга барча куч бўлди сафарбар, Ўлка бўйлаб кезди ҳар кун хушхабар.* Б. Бойқобилов, Мени кутинг, юлдузлар.

Сафарбар қилмоқ (ёки этмоқ) **1)** жанговар, тайёр ҳолатга келтирмоқ, долзарб, муҳим ишга жалб этмоқ, фаоллик билан ишга солмоқ. [Матбуот] *Халқни кураш ва ғалабага сафарбар қилаётибди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; **2)** армия (ёки жанговар отряд) сафига чақирмоқ, жўнатмоқ. *Улар [курсантлар] кетгач, ўрнига энди сафарбар этилган кишилар келди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

САФАРБАРЛИК 1 Армия сафларига чақириш, чақирилиш; жанговар ҳолатда бўлиш. *Сафарбарлик бошланиб, қишлоқдан йигитлар кетма-кет армияга жўнаб кетдилар.* «Саодат».

2 кўчма Бирор нарсасага тайёр, шай туришлик. *Қишлоқ меҳнаткашлари руҳида сафарбарлик, меҳнат шавқ-завқи мавж урмоқда.* Газетадан.

САФАРБОШИ Сафарда сафар қатнашчиларига, гуруҳга бошчилик қилувчи одам. *Сафарбоши билан Матвей Владимирович ҳам келган, Самарқандда яқинлари бўлмагани учун шу ҳовлида туриши керак эди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

САФАРДОШ Сафарда бирга бўлган кишилар (бир-бирига нисбатан), сафардаги ҳамроҳ. [Муҳаммадали] *Сафардоши Мулла Шокирни кўриши билан юзи ёришиб, ўрнидан туриб ўтирди.* М. Осим, Элчилар.

САФАРЧИ Сафарга чиққан ёки сафарда бўлган киши, сафар қатнашчиси. *Сафарчиларга намунали маиший хизмат кўрсатиш.* ■ *Моҳидил кўринишдан камҳафсала, аммо ичи жўш уриб турган участка бошлиғи билан.. доим ҳудди поездга кеч қолаётган сафарчидай шошиб-пишиб гапиришади.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

САФ-БАСАФ [а. + ф. *صافباصف* — саф-саф бўлиб] Саф тортиб, сафга тизилиб. [Тераклар] *Дубулғали аскарлардай Туришади саф-басаф.* О. Ҳакимов, Достонлар. *Саф-басаф гуллар аро Кезанда гулшан тонг қизи, Чайқалур гул денгизи, Бўлғай-да ҳумор, келадур.* Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим.

САФБАСТА поэт. [а. + ф. *صافبسته* — саф бўлиб тизилган, боғланган] Сафга тизилган, саф тортган; бир сафдаги. *Сиз меҳнатда ҳамкор, жангда сафбаста, Сиз эзгуликларга тугамас консиз.* Уйғун. *Энг олий бинолар икки кўчанинг Сафбаста қизлардай кўрки бўлади.* Ф. Гулом.

САФБОШИ Сафда турган ёки бирор ташкилот сафига уюшган кишиларнинг бошлиғи; йўлбошчи. *—Сафбоши оёғини тираб олгандан кейин саф унинг хоҳишига қараб оқади-да, — деди Болтаев Раҳимовга.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

САФДОШ 1 Ҳарбий хизматда бирга, бир сафда бўлган кишилар. *Жангчилар янги сафдошларини ўраб олишди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Бир соҳада ёки бир ташкилот сафида биргаликда иш олиб борувчи кишилар. *Бер қўлингни, дилкаш сафдошим, Бўлур ойга етгудек бошим.* Ҳ. Пўлат, Танланган асарлар. *Қаламкаш сафдошлар, газетхонлар.. фан, маданият арбоблари юбилар газетани қизғин муборакбод қилдилар.* Газетадан.

3 Тенгқур, тенгдош. *Устод Қавомнинг бу феълени сафдошлари билсалар ҳам, билмасликка.. олишарди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

САФИЛ [а. سفيل — паст, пасткаш, аб-лах] эск. кт. 1 Жуда ёмон, ночор; қабиҳ. Биз қиссамизнинг ҳажми сиғдирмаганликдан унинг шаҳардаги сафил ҳаётига тафсилий тўхтай олмаймиз. А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Ярамас, разил, палид, ифлос. Қадрига етмагани бу оннинг Халқ ичинда юзи қаро бўлсин! Ҳам сафил, ҳамда мохов била тенг, Бутун оламга можаро бўлсин! Ҳ. Олимжон.

САФЛАМОҚ Бир сафга тизмоқ, қаторга турғизмоқ, саф торттирмоқ. Аскарларни сафламоқ.

САФЛАНМОҚ 1 Сафламоқ фл. ўзл. н. Шу пайт бирдан: -Сафлан! — деган команда эшитилди. Отряд сафланди. К. Яшин, Ҳамза.

САФО [а. صفا — тозалик, тиниқлик, софлик; самимийлик; хотиржамлик] 1 Бегубор тозалик, мусаффолик, софлик. Инсон туғилмоқда — яни бир одам Кўз очди тонготор сафоси билан. Ж. Жабборов. Ўзбек тупроғидан келибман бу бор, Сенгадир ошифта қалбим сафоси. А. Орипов, Йиллар армони.

2 Хурсандчилик кайфияти, нашъу намо; ҳузур, гашт. Кайфу сафо қилмоқ. ■ [Гули:] Ғазалким, сўзлагай меҳру вафодин. Ғазалким, сўзлагай ишқдин, сафодин. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Бутун умрин кечириб кайф билан, сафо билан, Иши бўлмаган экан «ўткинчи» дунё билан. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

3 Сафо (эркаклар исми).

САФОБАХШ [а. + ф. صفا بخش — сафо бахш этувчи; ёқимли, дилкаш] поэт. Хурсандчилик кайфияти, ҳузур бағишловчи, кайф-сафо бахш этувчи; гаштли. Сафобахш боғлар. ■ Фарғонанинг бинафшаранг тоғларидан эсаётган сафобахш елдан тўйиб-тўйиб шимирмадингми ҳали? Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман. Қайин ўтин чарсиллаб, хушбўй ис таратиб, тоза, чиройли аланга билан гуруллаб ёнаркан, йигит бутун вужудда уйқу каби элитувчи, май каби сафобахш тотли ором сезади. Ойбек, Кўёш қораймас.

САФОГОҲ [а. + ф. صفاگاه — кўнгилхушлик жойи] поэт. Хурсандчилик, хуш кайфият, ҳузур бағишлайдиган жой, оромгоҳ.

САФОЙИЛ [а. صفاير / صفاير] Дастага ўрнатилган бир неча ҳалқали урма чолғу асбоби (ўтмишда асосан дарвиш-қаландарларнинг чолғуларидан бири бўлган). Улар

[қаландарлар] сафойилларини жаранглатиб, Машраб ғазалларини қўшиқ қилиб, ўйинга тушганларида, оломонни бир зумда сеҳрлаб қўярдилар. Н. Сафаров, Кўрган-кечирганларим. Бир куни Калта Минор ёнидан қаландар либосидаги букри кимса сафойилини шақиллатиб, бақириб ўтди. С. Сиёев, Аваз.

САФОЛАТ [а. سفالت — таг, остки қисм; асос; паст(каш)лик] эск. кт. 1 Жуда ёмон, ночор аҳвол, абгорлик. Сафолатга тушмоқ.

■ Кўчанинг икки томонида бўғот томли, қинғир-қийшиқ хароб уйлар, ярим қулаган деворлар оқшом қоронғисига дардли манзара ясайди, сафолатдан, йўқчиликдан қўрқинч сукутга чўкади, қоронғида аста-аста эриб йўқолади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ярамас хатти-ҳаракат ёки хулқ-атвор; разиллик, разолат. Ҳаёт оёқларига одат, шариат кийгизган разолат ва сафолат кишанларини парчалаб ташлаёлмаганидан, ҳалигача ёр кўксига бош қўйиб, «Севаман!» деб айтолгани йўқ. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

САФОЛАТЛИ айн. сафил. Унинг [Тўғонбекнинг] сафолатли кунларида танишиб, хужрасидан жой берган эски қадрдони Алоиддин Машҳадийни пул, кийим билан йўқлаб турарди. Ойбек, Навоий.

САФОЛИ Хурсандлик кайфиятини бағишловчи, сафо бахш этувчи; сафобахш, гаштли. Сафоли тун. ■ Ғуломжоннинг сафоли овози ҳар танга ширин жон бўлиб, ҳар онга ойдин он бўлиб қириб борди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Куй.. қанчалар сафоли куй бу! Садоланган қайси гулшанда! М. Али, Гумбаздаги нур.

САФОРАТ [а. سفارت — воситачилик; элчилик, элчихона] эск. кт. Муайян давлатнинг чет элдаги ваколатхонаси, дипломатик вакиллик.

САФОРАТХОНА [сафорат + хона] эск. кт. Муайян давлатнинг чет элдаги ваколатхонаси биноси.

САФОҲАТ [а. سفاهت — ақли камлик, пастлик; тентаклик; уятсизлик, сурбетлик] эск. кт. Нодонлик, нодонларча хатти-ҳаракат, аҳмоқона иш. Мана бул сабабдан.. фақир ва бечора болалар.. ниҳол умрларин сафоҳатга барбод беруб кетмакдадурлар. Ҳамза, Танланган асарлар.

САФРО [а. صفراء — сариқ ранг; оқимтир; ўт, сафро] Одам жигаридаги безлар

орқали мунтазам ишлаб чиқиладиган кў-
кимтир сариқ суюқлик; зарда, ўт. *Сафро*
одатда жигардан ўн икки бармоқли ичакка
оқиб тушиб, сўнгра ингичка ичакка ўтади. Н.
Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

Сафро ташламоқ Сафро қайт қилмоқ.
[Жўрабек] Душанба, сешанба кунлари сафро
ташлаб, руҳи ёришган кишидек, анча енгил
тортди. Мирмуҳсин, Қуламас қоя. **Сафроси**
қайнамоқ айн. зардаси қайнамоқ қ. зарда.
Инолчиқ Умархўжанинг тил учидаги тум-
тароқли сўзига қулоқ соларкан, сафроси қай-
нар, ер тепиниб, уни сўкишдан ўзини базўр
тутиб турарди. М. Осим, Ўтрор.

САФСАР 1 Бинафшаранг, бинафша
рангли. *Сафсар сиёҳда майда ёзилган сатр-
лар хира парда орқасидагидек эди.* С. Зун-
нунова, Кўк чироқлар.

2 айн. сафсаргул. Саф-саф тизилиб, *Саф-
сар оёғингга қўйиб сар, Банд-банд узилиб,*
Жоним билан банда бўлибдур. Э. Воҳидов,
Муҳаббатнома.

САФСАРГУЛ айн. гулсапсар. *Хужра*
атиргул, пуштигул, сафсаргулларга тўлиб
кетди.. К. Яшин, Ҳамза.

САФСАТА [а. سفسطه — софизм, сохта
хулоса; бекорчи, қуруқ гап; валдираш] **1**
Бемаъни гап, таги пуч, асоссиз даъво,
назария ва ш. к. *Хўш, ўзингча фалсафа деб*
ўйлаган бу.. сафсатанг билан нима демоқ-
чисан? М. Исмоилов, Фарғона т. о. -*Қўй бу*
сафсатангни, — деди Шамси Тўраевич Ба-
ширжоннинг сўзини бўлиб, — ҳамма нарсани
динга, худога тақайверма. Н. Аминов, Су-
варак.

2 Куруқ, бекорчи гап. *Бу сафсаталардан*
мафкуравий мухолифларимиз кўзлаган мақ-
сад аён. Газетадан.

Сафсата сотмоқ Бемаъни гаплар гапир-
моқ, ёлгон назариялар тўқимоқ. *Али десам,*
бали дейди, оғзимни очиргани қўймай, нуқул
сафсата сотади. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

САФСАТАБОЗ Куруқ гап сотишни, саф-
сатабозликни яхши кўрадиган, сафсата
сотувчи. *Сафсатабоз одам. ■ Кудрат у*
[Тешавой] ўйлаганчалик қуруқ сафсатабоз-
лардан эмас экан. Ж. Абдуллахонов, Йўл.

САФСАТАБОЗЛИК 1 Маънисиз гаплар
айтиш, таги пуч, асоссиз даъво қилиш,
ёлгон-яшиқ назариялар тўқиш.

2 Куруқ гап сотиш, валдираш, вайсаш.
Беҳуда сафсатабозлик билан вақт ўтказиш.

САФСАТАЧИ айн. сафсатабоз. *Сафса-
тачи одам.*

САФСАТАЧИЛИК айн. сафсатабозлик.

САФҲА [а. صحيفه — «саҳифа» с. нинг
метатеза ҳолати] *поэт. Саҳифа, варақ, бет.*
Сафҳада ягона сарлавҳа: «Ҳайкаллар», «Ҳай-
каллар».. Т. Тўла.

САХАЛАР Россия Федерацияси тар-
кибидаги Саха Республикасининг туркий
тиллардан бири бўлган саха тилида сўз-
лашувчи туб аҳолиси [рус манбаларида якут
(ёкут) деб аталади]. *Сахалар этногенези жу-*
да мураккаб. «ЎЗМЭ».

САХАРОЗА [юн. sakchar < санск. sakkhara
— шакар] Ўсимлик баргларида ҳосил бў-
ладиган қанд; углевод. *Асал глюкоза, фрук-*
тоза, сахароза ва минерал моддалардан таш-
кил топади. «Фан ва турмуш».

САХИЙ [а. سخى — қўли очиқ, саховатли,
ҳимматли, олийҳиммат] **1** Ҳеч кимдан нар-
сасини аямайдиган; хотам; хотамтой; танти.
Сахий одам. Сахий топса, бўлиб ер, бахил
топса, босиб ер. Мақол. *Сахий билан бахил*
бир қудуқдан сув ичмас. Мақол. ■ *Вақт-*
бевақт бировникига бир меҳмон келса, отини
ушлаб.. кўнглини хушлаб жўнатса, бул одам
— сахий. «Алпомиш».

2 Кишилардан ўз ёрдамини, хизматини
аямайдиган, ғамхўр; меҳрибон. *Сахий устоз.*
■ *Сахий педагог Меҳри опа тарбиялаган*
ёшларни республикаимизнинг ҳамма жойида
учратиш мумкин. Газетадан.

3 кўчма Табиий бойликларга бой; тўкин,
мўл; мўл-кўл. *Сахий ер. Сахий ёз.* ■ *Ер!*
Қандай бойсан, сахийсан, гўзалсан. Р. Файзий,
Чўлга баҳор келди. *Урушдан қайтган ғолиб*
отадек Қўни-қўнжи тўлиб сахий куз келди.
Ғ. Ғулом.

4 кўчма Нурини аямай тўкувчи; юқори
ҳароратли (қуёшга нисбатан). *Ана, йўлнинг*
иккала бети бўйлаб сахий қуёш нурини
беармон эмиб, ястаниб ётган тоқзорлар
орқада қолди. «Шарқ юлдузи». *Хазина ер, зи-*
лол сув, Ёз бўйи сахий қуёш. Ғайратий.

САХИЙЛИК Ҳеч кимдан нарсасини,
яхшилигини аямаслик; хотамлик. *Сахийлик*
қилмоқ. ■ *Сахийлик, меҳмондўстликда*
андижонликлар Хотамдан ўтса ўтардики,
аммо паст келмас эди. Шукрулло, Жаво-
ҳирлар сандиғи. *Сахийликни одат қилган*
бўлса ким.. Қўлидан давлати кетмасин унинг.
Э. Воҳидов.

САХОВАТ [а. سخاوت — қўли очиклик, олийҳимматлик, саховатлилик] 1 Баланд ҳимматлилик, сахийлик. *Кимхобни кийиб олгач, домла Ниёз «саховатда Ҳотамтойдан, адолатда Нўширавони одил» дан ортиқроқ у жанобнинг ҳақиға яна янги дуо ва санолар тўқиди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.*

Саховат қўлини чўзмоқ Ҳиммат қилмоқ; ёрдам қўлини узатмоқ. **Саховатнинг етти дарвозасини очмоқ** Ҳиммат билан эҳсону инъомлар улашмоқ.

2 кўчма Табиий бойлик; мўл ҳосил; тўкинлик, мўллик. *Деҳқон ерни ардоқласа, ер ҳам ундан саховатини аямаслигини тажрибада кўриб турибмиз. Газетадан. Осмонда офтоб саховат билан нур сочарди. «Шарқ юлдузи».*

САХОВАТЛИ 1 Саховатини аямайдиган, сахий; ҳотамтой, ҳимматли. *Саховатли одам. ■ Феъли кенг, саховатли, меҳмондўст ўзбекларнинг донғи ҳамма ёққа кетган. Мирмуҳсин, Умид.*

2 кўчма айн. **сахий** 2. Саховатли Фарғона боғларида пишиқчилик бошланди.

САХОВАТПЕША [а. سخاوتپيشه] айн. **саховатли** 1. —*Маскоп подшоҳи ростдан ҳам саховатпеша эркан! — деди Хўжа Калон бошини ғоз кўтариб. М. Осим, Элчилар. Ўйлаймизки, бундай саховатпеша кишилар ҳаммиша топилди. Газетадан.*

САХОВАТПЕШАЛИК Саховатпеша бўлишлик, саховатпеша эканлик; сахийлик, хотамтойлик. *Лекин Худоёрнинг саховатпешалиги ва маъмуриятпарварлиги меҳнаткашнинг хазинага олтин суратида йиғилган кучидан эмас, бевосита билак кучидан, кўз ёшидан эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.*

САХТИЁН [ф. سختيان — ошланган эчки териси] 1 *от* Эчки ёки қўй терисини ўсимлик мойлари билан ошлаб тайёрланган юмшоқ чарм. *Кўнчилар қайиш, сахтиён.. тайёрлаб, вофурушларга, улгуржи пойабзал тикадиган косибларга чакана сотадилар. Н. Сафаров, Кўрган-кечирганларим. Дағал сахтиёндан этик кийган оёқларини кериб.. пичан уюмларини аравага отарди. С. Анорбоев, Оқсой.*

2 сфт. кўчма Сахтиёндан тайёрланган. *Илк бор байрам куни сахтиён этик кийган бола каби чақнар кўзларим. А. Шер, Қадимги қўй. Ҳофиз Кўйкий қўйнидан нафис сахтиён*

муқовали китобни олиб, Бобурга авайлаб узатди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

САЧВОН с.т. айн. **чачвон**.

САЧОҚ 1 Гажим, попук, шокила. *Сулув отларга ярашган, Тилла сачоқ тизга тушган. «Гулихиромон».*

2 Отнинг тўпиғи устидаги бир тутам соч.

САЧОҚЛИ 1 Сачоқ тутилган (қадалган); гажимли. *Ёз ёни айвон ўчоқли, Қўли дастурхон сачоқли. «Кўшиқлар».*

2 Оёғида сачоғи бор, оёғи сачоқли (от ҳақида).

САЧРАМОҚ 1 Парчаланиб отилмоқ; сочилмоқ. *Балчиққа кесак отма, юзингга сачрайди. Мақол. ■ Машина утганда, лой, сув сачрайвериб, деворлар шалтоқ бўлиб кетган. Э. Усмонов, Ёлқин. Отларнинг тақаси тош йўлга урилганидан, гоҳо учқунлар сачрарди. «Шарқ юлдузи». Ой чиқди. Сербулут осмон худди сиёҳ сачраган занзори кўйлакка ўхшарди. С. Аҳмад, Уфқ.*

2 Ирғимоқ, сакрамоқ. *Тўғонбек тоқати тоқ бўлиб, сачраб ўрнидан турди. Ойбек, Навоий.*

3 Боши ёки гавдасини кескин ҳаракатлантirmoқ. *Отабек сачраб, Кумушга юз ўгирди: — Бу ўртага Зайнабни келтириб нимага тиқасиз энди? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Гавҳар, электр токи теккандай сачраб, унинг кучоғидан чиқди. П. Қодиров, Уч илдиз.*

4 кўчма Қаттиқ-қаттиқ гапирмоқ, тўсатдан ўшқириб, ғазаб билан танбеҳ бермоқ. *Унинг [онасининг] сачрайдиган, болаларига бақирадиган одати йўқ эди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.*

САЧРАТҚИ I бот. Ҳаворанг гулли кўп йиллик бегона ўт (халқ таъобатида фойдаланилади). *Қуёш шуъласи ялт этиб тегиши билан, сачратқи ўз тожбарглариини ёзади, ҳавони булут қопласа, гулларини юмиб олади. Газетадан.*

САЧРАТҚИ II шв. Баданда, юзда пайдо бўладиган йирингли тошма; иссиқлик. *Баъзан симоб каби лақиллаб турган чўғ парчалари ерга тўкилиб, ҳаммага сачраб кетади. Кимнинг қўли, кимнинг оёғи, кимнингдир юзи сачратқи ярадек жароҳатланиб ҳам олади. Ойдин, Бечора.*

САЪВА [а. صوة — чумчуқсимонларга мансуб қушча] зоол. Чумчуқсимонлар туркумига мансуб, ранг-баранг патли сайроқи қуш. *Ҳозир бу овозга томлар ва пахса де-*

ворлардаги даканг хўрозлар қичқириғи, саъва, булбуллар навоси қўшилишиб, Қудратнинг хаёлини олиб қочди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Унғурларда сакрайди оху, Наъматакда саъва миттижон. А. Орипов.

САЪЙ [а. سعى — ҳаж зиёрати чоғида Сафо ва Марва тепаликлари ўртасида югуриш; интилиш, иштиёқ; уриниш, ҳаракат; ҳафсала]: **саъй этмоқ** (ёки **қилмоқ**) Астойдил ҳаракат қилмоқ; тиришмоқ. *Саъй этмоқлик лозимдир бирга, Золимлардан қутулмоқ учун.* М. Али, Боқий дунё. *Аҳмад кўп ёмон ишларни саъй этиб, охири сабр косамизни тўлдирди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

САЪЙ-ҲАРАКАТ Астойдил ҳаракат; уриниш. *Бошда бундай саъй-ҳаракатлар Авазга табиийдек туюлди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Қўлмак сингари хор бўлмай деган дангаса одам саъй-ҳаракатдан тинмасин, дангаса бўлмасин, беҳуда хаёларни кўп сурмасин.* Газетадан. *Уларнинг саъй-ҳаракатлари туфайли жиноятчиликнинг олди олинади, ҳудудда осоишталик ҳукм суради.* Газетадан.

САҚАР [а. سقر — дўзах, жаҳаннам] *дин.* Мусулмонларнинг эътиқодига кўра, етти дўзахнинг бири; дўзах.

САҚИЧ Чайнаш учун мум ва арча ширасидан махсус технология билан тайёрланадиган модала. *Сақич чайнамоқ.* ■ *Майда савдогарлар сақич, гилвата сотишарди.* И. Раҳим, Ихлос. [Хон ўрдаси мирзосининг] *Мадрасада ўқиб юрган ўғли ва уйда сақич чайнаб ўтирган ўн олти ёшли қизчаси ҳам бор эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

Сақич бўлмоқ Гийбат, турли миш-мишлар сабабчиси (объекти) бўлмоқ. *Мен гапсўздан қўрқмайман-у, эл оғзига сақич бўлиш, миш-мишчиларни ўчакиштириш ҳам ҳавас эмас.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. **Сақич қилиб чайнамоқ** Бир гапни ҳадеб гапиравермоқ, эзмалик қилмоқ. *Аввало одамларнинг оғзига тушма, оғзига тушганингдан кейин, сақич қилиб чайналасан.* И. Раҳим, Зангори кема капитани.

САҚЛАГИЧ *тех.* Турли механизм, асбоб ва ш. к. да тасодикий ҳодисалардан сақлаб, хавфсизликни таъминловчи қурилма, асбоб. *Электр сақлагич.* Тўппонча сақлагичини босиб қўймоқ.

САҚЛАМОҚ 1 Эҳтиёт қилмоқ; эҳтиёткорлик билан (бирор жойда) асрамоқ, асраб-авайлаб ишлатмоқ. *Сандиқда пул сақ-*

ламоқ. *Омборда қиш учун ғалла сақламоқ.* ■ *Маҳсини уч кун ҳайитда кийиб, сақлаб қўйгандим, ана уни пуллаб, тагчарм оламиз.* Ойбек, Танланган асарлар. *Мана, ўшал нафис гулингни Китобимда сақладим бир йил.* Т. Тўла. *..бутун орттирганини «тишининг ковагида сақлаб» тўплайди-да, бир жийрон қашқа от олади ва доводдан сўнгги марта от миниб ўтади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ташқи таъсирдан муҳофаза қилмоқ; айниш, бузилиш-ёрилиш, нест-нобуд бўлишдан, барбод бўлишдан асрамоқ, эҳтиёт қилмоқ. *Оилани сақлаб қолиш учун, фарзандларим учун ҳаракат қилдим, лекин иложи бўлмади.* Газетадан. *Арча тоғ ёнбағирларидаги тупроқни сув ва шамол эрозиясидан сақлайди.* Газетадан.

3 Эҳтиёт қилиб, асли ҳолати, хусусияти ёки кўринишини ўзгаришсиз олиб қолмоқ. *Кампир холамиз бу сандиқларда энг олдин беҳи сақлаган бўлса ажаб эмас.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакатаи. *Лайлонинг онаси... эликлардан ошган, лекин ҳали ҳам ўзини яхши сақлаган, зуваласи пишиқ аёл экан.* М. Қориев, Ойдин кечалар. *Фикримизча, ҳар қандай шароитда жуфтлик хусусиятини сақлаган жуфт сўзлар луғатларда берилиши лозим.* «ЎТА».

4 Бирор кимсага атаб ёки бирор мақсад учун (буюм ёки емишларни) асраб қўймоқ. *Буларни кимга сақлаб қўйибсиз?* ■ *Сулувнинг миясига бир фикр келиб, миҳдай санчилди: отаси энг сўнгги кучини фақат қасос учун сақлаб олиб келган.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. *Мен унақа кек сақлайдиганлардан эмасман.* С. Аҳмад, Ҳукм.

5 Ҳимоя, муҳофаза, ғамхўрлик қилмоқ, қўриқламоқ. *Давлат чегараларини сақламоқ.* *Халқларнинг тинчлигини сақламоқ.* ■ *Бугунги кунда инсоният олдидан ниҳоятда муҳим муаммо турибди, у ҳам бўлса, ер юзидида тинчликни сақлаб қолиш.* Газетадан. *Табиатни муҳофаза этиш, ҳайвонот дунёсини сақлаш ҳозирги даврда муҳим аҳамиятга эга.* Газетадан.

6 Халос қилмоқ, қутқармоқ; омон қолдирмоқ. *Ўлимдан сақламоқ.* *Ҳалокатдан сақламоқ.* ■ *Менинг бурчим — ўлаётган одамнинг олдидан бўлиш, — деди у, — эҳтимол, унинг жонини сақлаб қоларман.* К. Яшин, Ҳамза. *Шунда Қиличқора айтибди: -Аждар-*

дан элни сақлайдиган мард топиладими? «Эртақлар».

7 Бирор хатти-ҳаракатдан қайтармоқ, тўхтатиб қолмоқ, тиймоқ. Ёмон сўздан сақла доим тилингени. «Нурали».

8 Риоя қилмоқ, муайян ҳолатга амал қилмоқ; сукут сақламоқ. Тартиб-одоб, интизом сақламоқ. ■ Жувон ўзини тартибга солиб бўлгунча, жойидан қимир этмай, одоб сақлаб турарди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

9 Белги, из, нишона олиб қолмоқ. Сақлаб қопти одам изларин Бу тоғларнинг мусаффо қори. Ш. Раҳмон. Бу осори атиқалар ўзида ўтмиш нафасини сақлаб қолган. Газетадан. Ҳар бир ўткинчининг қиёфасини ёдда сақлаб қолиш учун бутун фикру ўйлари, идрокларини бир нуқтага тўплаб турибдилар. С. Аҳмад, Юлдуз.

10 Доимий равишда қадрламоқ, эҳтиром билан эсламоқ. У [Алимардон].. чинакам санъатни қалбининг тўрида сақлашга қодир бўлган чинакам шинавандалар озмунча эмаслигини билмас, билишни хоҳламас эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

11 Асрамоқ, боқмоқ, тутмоқ. Хизматчи сақламоқ. Қуш сақламоқ.

Жон сақламоқ қ. жон 3. -Қочиб қолганми? — дедилар отам, — бостирмада беркиниб, жон сақлаган бўлиши ҳам мумкин. Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар. **Сир сақламоқ** Бирор воқеа-ҳодиса, гап-сўз ёки фактни ўзгалардан яшириб юрмоқ, ошкор этмаслик. Мен бу сирни шу чоққача ичимда сақлаб келаётган эдим, энди айтмасам бўлмайди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Ҳатто ота-онасидан ҳам сир сақлаган бир йигитнинг ўз ўғли бўлиб чиққани менга қизиқ кўринадир.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Худо сақласин** Сира кўрсатмасин; бошга тушмасин; асло, ҳеч қачон. Одамларнинг юзига қарай олмайдиган бўлиб қолишдан худо сақласин. Т. Ашуров, Оқ от. **Эсда (ёки ёдда, хотирада) сақламоқ** Ёдда тутмоқ, эсдан чиқармаслик, унутмаслик. **Ўз қўлида сақламоқ** Ўз қўлида, ихтиёрида, амрида тутиб турмоқ. **Ҳокимиятни ўз қўлида сақламоқ.**

САҚЛАНДИ шв. Асраб олинган, асранди. Сақланди қиз. ■ Сувга ташна бўлди Чамбилнинг чўли, Ташиналикдан ўлар чўлнинг булбули, Ташлаб кетин олдиндаги улоқни, Гўрўғлининг боқма, сақланди ули. «Бўтакўз».

САҚЛАНИШ 1 Сақланмоқ фл. ҳар. н. Материянинг сақланиш қонуни (флс.).

2 Ўз-ўзини ҳимоя қилиш; муҳофаза, ҳимоя қилиш. Атом радиациясининг таъсиридан сақланиш. Ёнғиндан сақланиш қоидалари. ■ Инсон турли зарарли касалликлардан, юқумли дардлардан сақланиши керак. Газетадан.

САҚМОН I шв. Сопқон, палахмон. Сақмон отмоқ.

САҚМОН II Қўзиларининг ёши ва ривожланиши бир хил бўлган эмизикли она қўйлар гуруҳи. Сақмонлар, одатда, янги қўзиларни бут сақлаш, парваришлаш мақсадига тузилади. «ЎЗМЭ».

САҚМОНЧИ Сақмондаги қўй-қўзиларга қаровчи чўпон, қўйчивон (қ. сақмон II). Ҳар бир сақмонга чўпон вазифасини бажарувчи сақмончи тайинланади. «ЎЗМЭ».

САҚОҚУШ зоол. айн. бирқозон, мешкобқуш.

САҒАЛ рвш. шв. с. т. Бир оз, андак; салпал. Сағал сабр қил. ■ Бу калтаги суйлаб ўтди, Калтак сағал тегиб қобди. «Баҳром ва Гуландом».

САҒАНА [ф. سفانة] с. т. Мақбара. Дўппайиб турган катта-кичик сағаналар тепасида ярим ой шаклидаги моҳча — тунукачалар совуқ йилтирарди. С. Сиёев, Ёруғлик. Умарқул онаси арвоҳини шод қилди: унинг Туркистондаги қабри устига сағана ўрнатди. Ҳ. Фулом, Машғал.

САҒИР [а. صغير — унча катта бўлмаган, кичик; майда; ёш бола] I Ҳали вояга етмаган етим бола. Сағир ҳаққига тегиб бўлмас. Сағирнинг ҳақи — сопқоннинг ўқи. Мақол. ■ -Десангиз, Ойнахон, ўзи [Маъмуржон] бир сағир бола, ҳеч кими йўқ, — деди меҳмон хотин. Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар. Душман кўрсанг, қўймай издан қувлагин, Сағир кўрсанг, анинг кўнглин овлагин. «Эрали ва Шерали». Мадамин шовқин солди: -Худойқул менинг жигарим, аммадан қолган сағир. Етти ёшидан боқиб одам қилдим. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ёш бола, кичкина бола. Маҳалла бу ҳангомадан уйғониб, Эшигига келди сағиру кабир. Муқимий.

САҒИРХОНА [сағир + хона] эск. Етимхона; меҳрибонлик уйи. Областда.. ота-онасиз қолган болаларни боқиш, тарбиялаш

мақсадида сағирхоналар очилди. М. Ўрин-хўжаев, Унутилмас кунлар.

САҒРИ 1 От, эшак, қорамол кабиларнинг орқа оёғининг устки қисми. *От сағридан, қўй бағридан.* Мақол. ■ *Бек от сағрисига аччиқ билан қамчи босди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Тўнғич ботир шернинг сағрисиға қилич урибди.* «Чалпак ёққан кун».

2 Гавданнинг думба билан бел ўртасидаги қисми. *Итнинг тиши.. сағримга ханжар ургандай ботган эди.* Ғ. Фулом, Шум бола.

3 Отнинг сағри терисидан тайёрланган, кавуш учун ишлатиладиган кўн, чарм. *Кўнчилик корхоналарида сағри тайёрлаш муҳим ўринни эгаллаган эди.* Ғ. Озодаев, Саноат.

4 Шундай чармдан қилинган (пойабзал ҳақида). *Қиш-ёз оёғида бир сағри кавуш.* Маҳси ҳам минг ямоқ. Ойбек, Танланган асарлар.

САҒРИЧИ Сағри тайёрловчи, кўнчи (қ. сағри **3**). *Абдуваҳоб сағричи бўлса, белбоғига осиб олган соқолтароғини қинидан олиб.. қўнғир соқолини таради.* Мирмуҳсин, Дорбозлар.

САҲАР [а. سحر — эрта тонг, тонготар] Ғира-шира тонг ёришган маҳал, эрта тонг пайти; субҳидам, тонг, азон. *Қовун есанг, саҳар е, саҳар емасанг, заҳар е.* Мақол. ■ *Вақт саҳарга яқин, теварак-атрофдаги хўрозлар кетма-кет қичқиришарди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Улар саҳар туриб, қишлоққа йўл олдилар.* «Муштум». *Ёз фасллари у дехқончилик қилади, саҳар кетиб, кеч келади.* М. Исмоилий Фарғона т. о.

Саҳар турмоқ 1) барвақт уйқудан турмоқ; 2) *дин.* рўза ойи кунларида барвақт туриб саҳарлик қилмоқ. **Эрта** (ёки **тонг, каллаи**) **саҳар** Жуда эрта, тонг отар-отмас. *Тонг саҳарда турмоқ.* ■ *Куз пайти кечқурунлари ва тонг саҳарда ҳаво тоза ва хийла салқин бўлади.* Газетадан.

САҲАРЛАБ рвш. Эрта билан, барвақт, эрта тонгда; субҳидамда, азонда. *Саҳарлаб турмоқ.* ■ *Аваз аранг тонг оттирди.* Саҳарлаб Эшжонни етаклади-ю, йўлга тушди. С. Сиёев, Аваз.

Каллаи саҳарлаб Жуда эрта, азонлаб, барвақт, тонг отмасдан. *Соҳиб қори кўриб қолса нима дейди, каллаи саҳарлаб боғимда нима қилиб юрипти бу хотин, демайди?* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Аёл тонг саҳарлаб*

жунжикиб уйғониб кетди, осмон оқариб келарди. М. Мансуров, Ёмби.

САҲАРЛИК *дин.* Рўза ойи кунларида тонг отмасдан, рўза тутиш вақти бошлангунга қадар ейиладиган овқат ва шунга белгиланган вақт. *Саҳарлик қилмоқ.* ■ *Рўза тутиш шоҳу малайга баробар келган мажбурият бўлгани учун, сурнай ва нақора [ноғора] сарой аҳлини саҳарликка уйғотмоқда эди.* П. Қодиоров, Юлдузли тунлар.

САҲАР-МАРДОН [а. + ф. سحرمردان — мардлар тонги] *айн.* саҳари мардон қ. мардон **1**. *Саҳар мардонда турмоқ.*

САҲАРХЕЗ [а. + ф. سحرخيز — саҳарда, эрта тонгда турувчи] Эрта билан барвақт, саҳарлаб туришга одатланган, саҳарда турувчи, азонда уйғонувчи. *Саҳархез одам.* ■ *Саҳархез Туробнинг овози ҳаммани оёққа турғизди.* С. Кароматов, Олтин кум. *Узоқ-узоқлардан саҳархез хўрозларнинг қичқириғи эшитилди.* А. Раҳмат, Эллик бир баҳодир. *Сарғашта саболар ҳам тин олдилар чаманда, Саҳархез булбуллар ҳам жим қолдилар чаманда.* Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим.

САҲБО [а. صحباء — олтинранг вино, май] *эск. поэт.* Қизил вино, шароб. *Сенсиз гулу боғ хору саҳро, Кўнглим тиламайди кайфи саҳбо.* Ҳабибий.

САҲВ [а. سحو — эътиборсизлик, парижонхотирлик; хато, хатолик] *кт.* Йўл қўйилган хато, камчилик. *-Мен ҳозир сизга Нодирабегим ғазаларидан ўқиб бераман.* Саҳв қилсам, кечирасиз, — деди Гулноз бувисига. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Дўстларим, шоир деманг, Эркин ғазал шайдосидир, Ёш денг-у, маъзур тутинг, Саҳв ўлса гар девонида.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

САҲВ-ХАТО, саҳву хато Камчилик ва хатолар. *Йўқ, бойни ўғри ё фирибгар демоқчи эмасман. Лекин саҳв-хато бўлиши мумкин.* С. Айний, Қуллар. *Агарчи мендан ўтган бўлса ҳар саҳву хато, дилдор Кечирсин, тавба қилдим, юз пушаймон, бир келиб кетсин.* Ҳамза.

САҲИЛ [а. سهل — енгил, осон; юмшоқ; текис, силлиқ] *эск. кт.* Вазни кам, енгил.

САҲИФА [а. صحيفة — варақ, бет; юз, юза; газета] **1** Китоб, дафтар ва ш. к. варағининг ҳар бир томони; бет. *Дафтарнинг саҳифаси.* ■ *Ҳаммаси бўлиб беш саҳифали ҳикоячага юз эллик саҳифа қоғоз қораланган.* Газетадан.

Мутриб хатчўн солинган бир саҳифани очди-ю, «ўқи!» деди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Варақ бетигаги матн. *Нарзи чўнтагидан газета олиб, уни чироққа тутиб, саҳифаларига кўз югуртирди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

3 Газета, журнал ва ш. к. нинг маълум масалага бағишланган ёки бирор умумий мавзу билан боғланган бир бети. *Газетанинг адабиёт саҳифаси. Шеър саҳифаси.* ■ Аҳмедов саҳифадаги материалларни кўздан кечиргач, умумий сарлавҳани товуш чиқариб ўқиди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 кўчма Давомли бутун бир ҳодиса, ҳаёт ва ш. к. нинг айрим даври. *Шоир ҳаётининг ишонли саҳифалари. Тарих саҳифалари.* ■ Тошкент фестивали уч қитъа кинематографчилари ижодида ёрқин саҳифалар очаётир. Газетадан. Янги йил ҳаётимизга кириб келиши билан олам янгилашгандек бўлади — тарих солномасининг яна бир янги саҳифаси очилади. Газетадан.

САҲИФАЛАМОҚ *плерф.* Терилган матнни саҳифаларга бўлмоқ; вёрстка қилмоқ. *Машиналар гириллаб, Саҳифалаб беради. Бир ёқдан корректорлар Солиштириб кўради.* Қ. Муҳаммадий. *Журналнинг ушбу сони саҳифаланаётганда, редакцияга хунук хабар келди.* «Фан ва турмуш».

САҲИҲ [а. صحیح — соғлом; тўғри, чин; ҳақиқий, ишончли] Энг ишончли деб ҳисобланган ҳадис. *Муҳаддислар ҳадисларни ҳақиқий ва ноҳақиқийга ажратиш (яъни кодификация қилиш) билан шуғулланиб.. улардан асосан саҳиҳларини тўплашга интиланганлар.* «ЎзМЭ».

2 Энг ишончли деб ҳисобланган ҳадислар тўплами. «*Саҳиҳи Бухорий*». «*Саҳиҳи Термизий*».

3 Тузатилган, тўғрилланган, бехато. *Дарслик ёзувчи киши саҳиҳ матнга таяниш таъминини эгаллаши лозим.* Газетадан.

САҲН [а. صحن — идиш, тарелка; ҳовли, очиқ майдон] Бирор чекли (чегарали) юза, майдон. *Ҳовли саҳни. Залининг саҳни.* ■ Ям-яшил саҳни билан осмон каби кенгдир бу боғ, Ерга кўк тушган каби юлдуз қатор минглаб чироғ. Ф. Фулом. *Боғнинг саҳнини Салим уч ярим таноб, Фазлиддин уч таноб мўлжаллади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳовли саҳнида катта ҳовуз, атрофи мармар тошлар билан ишланган.* Ж. Шарипов, Хоразм.

САҲНА [а. صحنه — томоша кўрсатиладиган жой] 1 Томоша кўрсатиладиган жойда, театр, кинотеатр, концерт зали ва ш. к. томошахоналарда спектакль, кино қўйиладиган баланд жой. *Театр саҳнаси. Саҳна дарпардаси.* ■ Қоронғилик секин ёришиб, саҳнада ҳарир кийимларга ўралган раққоса Малак хоним пайдо бўлди. Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир. *Андижон театри саҳнасида Лутфихоним Саримсоқова ижро этган ролини биринчи бор кўрганам ҳамон эсимда.* Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

2 Умуман, театр хизмати, театрдаги фаолият. *Умрини саҳнага бағишламоқ.* ■ Унинг ёши элликдан ошиб, дам олиш пайти яқинлашса ҳам, шу болаларни боқиш, тарбиялаш учун, уларнинг келажаги учун яна саҳнага қайтди. Газетадан.

3 кўчма Бадийи асардаги айрим қисм-воқеа, эпизод. *Учрашув саҳнаси.* ■ -Хўш, тўй саҳнасини яна бир марта такрорлаймиз, — деди кўзойнакли режиссёр. Газетадан.

САҲНАБОП Саҳна учун мос, саҳналаштирилиши осон асар. *Саҳнабоп асар.*

САҲНАВИЙ Саҳнага, саҳнадаги фаолиятга оид; саҳна учун мос. *Романнинг саҳнавий талқини.*

САҲНАДОШ Бир саҳнада, театрда бирга ишлаган ёки ишловчи, бир саҳна асарида роль ижро этувчи (бир-бирига нисбатан). *Қаламдош, саҳнадош биродарлар бундан буён ҳам ижодий алоқаларни мустаҳкамлаш ва ривожлантириш режаларини тузиб олишди.* Газетадан. *Узоққа бормай, ўз устозларим, тенгқур ҳамкасблар, саҳнадош дўстларимнинг босиб ўтган йўли, фаолияти бунга ёрқин мисол бўла олади.* Газетадан.

САҲНАЛАШТИРМОҚ 1 Бадийи асарни саҳнага қўйиш учун мослаб қайта ишламоқ. *Романни саҳналаштирмоқ.* ■ Бир йиғилишда Хуршид ўзининг бир пардали пьесасини ўқиди. Тўғрак қатнашчилари пьесани саҳналаштиришни ташкил қилишди. Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

2 Саҳнага қўймоқ, постановка қилмоқ. *Янги спектаклни саҳналаштирмоқ.* ■ Биринчи йили А. Қаҳҳорнинг «Оғрик тишлар» драмасидан, келгуси йили С. Аҳмадининг «Келинлар кўзғолони» комедиясидан кўринишлар саҳналаштирдим. Газетадан.

САҲОБА [а. صحابه — Муҳаммад пайғамбар сафдошлари] Муҳаммад пайғамбарнинг

сафдошлари ва яқин ёрдамчилари; кейинчалик уни бир марта бўлса ҳам кўрган кишилар. У [Анвар қори].. авлиёларнинг гурбати, саҳобаларнинг фақирлиги ҳақида турли оятлар, ривоятлар келтирди. Ойбек, Улуғ йўл. Саҳобаларнинг ислом тарихидаги алоҳида аҳамияти шундаки, Муҳаммад (сав) вафот этганидан сўнг, унинг таълимотини ҳаммалари бир бўлиб сақладилар. «ЎЗМЭ».

САҲРО [а. صحراء — чўл, дашт, биёбон] 1 Ўсимлиги жуда кам, сувсиз бепоеън дашт, биёбон; чўл. Саҳроий Кабир. Бийдек саҳро. ■ Тропиклардан унча узоқда бўлмаган ва ёғингарчилик жуда кам бўладиган жойларда саҳролар пайдо бўлади. «География». Кечга яқин улар яйлов тугаб, саҳро бошланадиган ерга етиб келдилар, сарғиш барханлар, чиройли гуллаган саксовул буталари кўринди. А. Мухтор, Чинор.

2 кўчма Арктика ва Антарктидадаги қор ва муз қоплаган ерлар.

САҲРОЙИ [а. صحرائى — саҳрога тегишли, саҳрода бўладиган] Саҳрода яшайдиган. Саҳроий халқнинг қишловларига от қўйиб, минглаб қўйларни ўлжа ҳайдашни севади. Ойбек, Навоий. - Саҳроий мўғул ашғор тинглашдан қочди! — деди кулиб Султонмурод. Ойбек, Навоий.

САҲҲОФ [а. صحاف — газета сотувчи; муқовачи, муқова ясовчи] 1 Китобларни муқоваловчи уста; муқовасоз. [Илгари] Бадий безакли қўлёзма китобларни яратишда наққош ва саҳҳоф сингари бир қанча мутахассислар иштирок этган. «Фан ва турмуш».

2 эск. Китоб сотувчи, китобфуруш. Саҳҳофлар катта пул тўлаб, устоз шоирларнинг девонларини унга [Абдусамадга] кўчиртирар ва фойдасига сотар эдилар. М. Осим, Сехрли сўз. Бобур саҳҳофларни чақириб, бу китобнинг энг баланд нархи қанча бўлишини сўради. П. Қодиоров, Юлдузли тунлар.

Саҳҳоф бозор тар. Саҳҳофлар китоб савдоси билан шуғулланадиган бозор. Ҳусайн шу бугун эрталаб саҳҳоф бозорини айланиб чиқиб, китоб ушлаб турган бир кампирга кўзи тушиб қолган эди. М. Осим, Карвон йўллариди.

САҲҲОФЛИК 1 Қоғозни саҳифалаш ва китобни муқовалаш касби. Кейинроқ тўнланган маълумотимга кўра, мулла Назрулло ёшлигида саҳҳофлик қилар экан. С. Айний, Эсдаликлар.

2 Бозорда саҳҳофлар ёки уларнинг дўконлари ўрнашган жой, саҳҳофлар растаси. Наққош бундай китобларни Раънонинг сўроғи, ялинишига қараб, саҳҳофликдан топиб келтирар, ўқитиб, ўзи ҳам эшитишни севар эди. Ойбек, Улуғ йўл.

СВАРКА [р. сварить — «уламоқ, пайвандламоқ» фл. дан ясалган от] с.т. айн. пайванд 2.

СВАРКАЧИ с.т. айн. пайвандчи

СВЕТОФОР [р. свет — нур, ёруғлик + юн. phoros — элтувчи] Пиёдалар ва транспорт воситаларининг кўчада, йўлда ва темир йўлдан ўтиш жойларидаги ҳаракатини ҳамда темир йўл транспорти қатновини тартибга солишда ишлатиладиган ва ёруғлик сигнали (асосан 3 рангда) берадиган электр қурилма. Автоматик светофор. ■ Узоқдан светофорнинг яшил чироғи кўринди. Ў. Ҳошимов, Пўлат чавандоз.

СВЕЧА [р. свет — «ёруғлик, нур; чироқ» с. дан ясалган от] 1 тех. Ички ёнишли двигателларнинг электр учқун чиқариб, ёнилғи аралашмасини ёндириб берувчи қисми. -Свечалардан учқун чиқяптими? — деди Раҳимжон. -Бўлмаса, ручкани айлан-тиринг-чи, кўрайлик. О. Ёкубов, Баҳор кунларидан бирида.

2 физ. Ёруғлик кучининг ўлчов бирлиги.

СВЕЧАЛИ 1 тех. Свечаси бўлган, свеча ўрнатилган.

2 физ. Ёруғлик кучи қанчадир свечага тенг бўлган. Юз свечали электр лампа.

СВИТЕР [ингл. sweater < sweat — терламоқ, тер чиқармоқ] Жун ипдан тўқилган, тугмасиз калта иссиқ кийим. Эшикда Санам кўринди. Устида кўкиш свитер. Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар. Рустам қизнинг хаёлида жонланди. «Бугун ҳам у свитер кийиб юрган бўлса керак», деб ўйлади у. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

СВОДКА [р. свести — «тўплаб хулоса чиқармоқ, бирор шаклга келтирмоқ» фл. дан ясалган от] эск. Бирор ишнинг бориши, режанинг бажарилиши ва ш. к. ҳақидаги кўрсаткичлар маълум тартибда жойлаштирилган ёзма маълумот. Пахта теримининг бориши ҳақидаги сводка. ■ Галла фронтдан олинган сводкага бир назар ташланг-а, республикамиз олган мажбуриятини бажарай деб қолди. Газетадан.

СЕАНС [фр. seance < seoig — мувофиқ бўлмоқ, ярашмоқ; ўринли бўлмоқ] 1 Кино ва б. томошаларнинг ҳар сафар бир марта кўрсатилиши. *Шу чоқ сеансга кўнғироқ бўлди-ю, томошабинлар бирин-кетин залга кетишди.* Газетадан.

3 Такрорланадиган бирор ишнинг ҳар сафарги бажарилиши. *Гипноз сеанси.*

СЕБАРГА [ф. سهبرگه — уч баргли] бот. Дуккакдошларга мансуб, сув бўйида, ўтлоқларда ўсадиган, барги уч бўлакли, бедасимон бир ёки кўп йиллик ўт; ем-хашак экини. *Келинчак оёқларини ариқча лабидаги себарга устига узатиб, юзини ҳўллади.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

СЕБОРЕЯ [лот. sebum — ёғ + юн. rheo — оқмоқ] Ёғ безлари функциясининг бузилиши натижасида келиб чиқадиган, кўпинча балоғатга етаётган ўсмирларда учрайдиган тери касаллиги. *Себорея, асосан, юз, бош, кўкракнинг юқори қисми ва елкада, яъни ёғ безлари кўп жойлашган ерларда учрайди.* «ЎЗМЭ».

СЕВАЛАМОҚ Майдалаб, томчилаб ёғмоқ; шиваламоқ (ёмғир ҳақида). *Икки кундан бери гоҳ севалаб, гоҳ шиддат билан ёғаётган ёмғир ҳамма ёқни ивитиб юборди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ташқарида севалаб ўтган майин ёмғир ҳам тинди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

СЕВГИ 1 Қарама-қарши жинсдаги одамларнинг (эр ва хотин, йигит ва қизнинг) бир-бирига нисбатан чуқур интим, чин қалбдан ва фидокорона илиқ муносабат туйғуси; ишқ, муҳаббат. *Севги пулга сотилмас, кўнгли пулга топилмас.* Мақол. ■ *Муҳаббат унинг [Гулнорнинг] юрагини ҳар кун яна чуқурроқ эгалаб, дардини кучайтиргач, севгининг чин маъносини тушуна бошлаганди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Севги одамнинг юрагига тиниқлик, нур, кўнглига эзгу орзулар солади дейишади.* С. Аҳмад, Суд. *Севгини тортиб бўларми Тошу тарозу билан..* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

2 Бирор яқин кимса ёки нарсага нисбатан меҳр-садоқат, меҳр-муҳаббат туйғуси. *Вақтим чоғ этган — Ватан севгиси! Кўксим тоғ этган — Ватан севгиси!* Ё. Мирзо.

СЕВГИЛИ 1 Кишининг кўнгил қўйган дилдори; ёр, маъшуқ(а), маҳбуб(а). [Темиржон] *Қандай бўлмасин, севгилисининг кўнғироқдай товушини эшитиш дардида из-*

тироб чекар, юраги дам-бадам ҳаприқиб турарди. Ж. Абдуллахонов, Орият. *Севгилим, сени деб куйдим қанчалар, Севгилим, юракда дардим лиммо-лим.* «Ёшлик».

2 сфт. Севикли, севимли, яхши кўрган. *Севгили ёр.* ■ *Ҳаёт, қулоқлари ёнида севгили оҳанги бирдан янграб кетгандан, шодлик ҳаяжони билан талпинди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СЕВГУВЧИ айн. севувчи. *Икки севгувчи қалбнинг орзулари, ўйлари, қарашлари ҳар масалада ғоят мос келар.. эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

СЕВИКЛИ 1 айн. севгили 1. *Шу келишган, хушбичим, башанг кийинган йигит, назарида, худди севикли Холдорбекка ўхшаб кетди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Энг қадрли, севимли. *Севикли ўртоқ. Севикли ўқитувчи.* ■ *Севикли устознинг кутилмагандаги буйруғи Зулфиқорнинг ҳафсаласини пир қилди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

СЕВИМЛИ 1 айн. севгили 1. *Акрамхон шу севимли қизнинг севиклиси бўлишни истар, аммо бундай бахтга эришиш осон эмаслигини биларди.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. *У[Зебо] севиб, севимли бўлганидан мамнун эди, бахтиёр эди.* Шўхрат, Шинелли йиллар.

2 Ёқтирадиган, яхши кўрадиган, суюкли. *Севимли касб. Севимли мусиқа.* ■ *Анвар ҳар ким учун севимли ва хушмуомаласи барчага баравар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Чой миллионлаб кишиларнинг севимли ичимлигидир.* Газетадан.

СЕВИМСИЗ Киши яхши кўрмайдиган, севмайдиган. *Офтоб ойим учун гўё.. Кумуш энди эрига севимсиз, шидан чиққан ва бурчакка тиқилган уводадек бўлиб кўрина бошлаган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СЕВИНАРЛИ Севинса арзийдиган, қувонарли. *Севинарли натижа.*

СЕВИНМОҚ Хурсанд бўлмоқ, шод бўлмоқ, қувонмоқ. *Ич-ичидан севинмоқ.* ■ *Гулнор, кутилмаганда кетмон олиб кетиш баҳонаси билан келган Йўлчини қўриб, ниҳоятда севинди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бойвачча, Ҳамдам Йўлдошевни товушидан таниб, севиниб кетди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина. *Ишнинг енгил кўчишини билиб севинган она Отабекнинг бу шартига дарров кўна қолди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ўзида йўқ севинмоқ Ниҳоятда, жуда ҳам хурсанд бўлмоқ. *Анвар капалак ва олтин-*

қўнғизларни гулзорда учуриб юборар, агар улар гулларга қўниб қолсалар, ўзида йўқ севинач эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

СЕВИНЧ Хурсандлик ҳис-туйғуси; шодлик, қувонч. *Юрагида севинчи тўла, чопади қиз, қуш каби енгил. Т. Тўла. - Эҳ, маза! Маза! — Попук севинчидан қўндай диконг-диконг сакради. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.*

СЕВИНЧИ Хушхабар учун бериладиган инъом, совға; суюнчи. *Ўзбек ойим ўрта эшикка бориб етмаган ҳам эди, нариги ёқдан қўшинининг боласи югуриб кириб қолди: - Се-винчи беринг, бек буви, кеннойим келдила! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ишим яхши, ким кел-са, хотининг Ҳасан-Ҳусан тугди, деб севинчи олавераман энди. С. Аҳмад, Таржимаи ҳол.*

СЕВИНЧЛИ Кишини хурсанд қиладиган, шод этадиган; қувончли. *Севинчли хабар. Севинчли кун.*

СЕВИШМОҚ 1 Севмоқ фл. бирг. н. *Группадаги талабалар Абдухалилни софдил-лиги, меҳнатсеварлиги учун севишарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

2 Бир-бирини севмоқ. *Омон билан Ой-чинор севишиб қолди, икковини унаштириб қўйишди. «Ойсулув».*

СЕВМОҚ 1 Ишқ-муҳаббат туйғуси билан муносабатда бўлмоқ; кўнгил қўймоқ, яхши кўрмоқ. *Жонгинам, мен сенга кўрсатай вафо, Гуллаган баҳорим, сени севаман. У. Исмоилов, Сайланма. Шу тондагина у [Алимардон] Муқаддамни севганини, қаттиқ севганини тушунди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

2 Меҳр-муҳаббат, садоқат кўрсатмоқ; ғамхўрлик қилмоқ. *Ватанни севмоқ. Онани севмоқ. ■ Она ўз ўғлини севади фақат.. Ҳ. Олимжон. Отам бўлмасангиз ҳам, мени отам муҳаббати билан севган содиқ ва меҳрибон бир кишимсиз, яъни маънавий отам. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

3 Ёқтирмақ, яхши кўрмоқ. *Муסיқани севмоқ. Гулни севган тиканни ҳам севади. ■ Нури кийинишни, безакни севар эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

Жини севмаслик Ёқтирмаслик, таъбига, дидига тўғри келмаслик; ёмон кўрмоқ. *Минг-боши, Содиқ аминни жини севмагани учунми, у бу ерда йўқ. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

СЕГМЕНТ [лот. segmentum — бўлак, лах-так; кесма < seco — кесаман] **1 мат.** Доира-нинг ёй ва ватар билан чегараланган қис-

ми; шарнинг кесувчи текислик билан аж-ратилган қисми.

2 анат. Кўп бўғинли жониворлар тана-сидаги ҳар бир бўғин ёки умуртқа поғо-насининг ҳар бир қисми.

СЕГОҲ [ф. سگاھ — уч ўринли, уч пар-дали] (С — *катта*) мус. **1** Ўн икки мақом тизимидаги маълум шўъба номи (қ. *шаш-мақом*).

2 Шашмақом ва Хоразм мақомлари тар-кибида бешинчи мақом номи. *Сегоҳнинг 2-гурӯх шўъбаси «Мўғулчаи сегоҳ» деб ном-ланиб, Талқинча, Қашқарча, Соқийнома ва Уфар қисмларини ўз ичига олган. «ЎЗМЭ».*

СЕДАНА [ф. سدانانه — уч донали, уч уруғли] бот. Бир йиллик ўтсимон зирavor ўсимлик ва унинг нон бетига сепиладиган хушбўй уруғи. *-Ахир седана сепилган, сўлқил-лаб турган бундақанги нонни ҳеч қаердан тополмайсиз! — деди Жамолiddин. М. Ис-моилий, Фарғона т. о.*

СЕДАНАЛИ Седана сепилган. *У седана-ли нонни яхши кўришимни билиб.. йўл-йўла-кай бозорга кириб, уч-тўртта ёпилган седа-нали нон олиб келарди. Мирмуҳсин, Умид.*

СЕДИ Гана Республикасининг пул бир-лиги.

СЕЗГИ 1 Нарса ва ҳодисалардаги айрим хоссаларнинг миядаги инъикоси. *Кўриш сез-гиси. Эшитиш сезгиси. Сезги аъзолари. ■ Сезги дунёни билишнинг биринчи босқичи ва таркибий қисмидир. «ЎЗМЭ». Сен чал бугун ялти ҳаёт куйини, Бутун сезги, ҳиссим билан тинглайман. Файратий. Қалтирарсан ажиб сезгидан.. Р. Парфи.*

2 Ақл-идрок билан ҳис этилган, фаҳм-ланган, пайқалган ички туйғу; фаҳм-фа-росат; инстинкт. *Қандайдир узук-юлуқ фикр-лар, кўнгилни ғаш қиладиган сезгилар уни чулғаб олди. Ойбек, Куёш қораймас. У она-ларга хос ички бир сезги билан шунча чақалоқ орасидан ўғлининг овозини — баланд йиғисини дарров ажратиб оларди. Ў. Ҳошимов, Қал-бингга қулоқ сол. Элмуроднинг кўнглида энди чолга нисбатан бўлган ҳалиги нафрат ўчиб, унинг ўрнига аянчагга ўхшаш бир сезги пайдо бўлди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

СЕЗГИР 1 Сезиш қобилияти кучли, ташқи таъсирни тез сезадиган. *Сезгир қиз. ■ У [Тожибой] энди тулкидек айёр, бўри-дек сезгир бўлиб қолган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Ибодов юмшоқ супурги бўлса-да,*

табиатан сезгир, зийрак одам эди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Тез фаҳмлаб оладиган; зийрак, хушёр; фаҳм-фаросатли. Бошлиқнинг хушмуомала, маданиятли бўлгани яхши-ю, қани энди у яна сезгирроқ, ғамхўрроқ ҳам бўлса. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Санъаткорнинг ички дунёси, мураккаб ижодий шахсияти алоҳида сезгир бўлади, ҳаётни тушуниш билан ўткирлашгандир. Газетадан.

3 Энг кичик ўзгаришларни ҳам қайд этадиган. Сезгир тарози. ■ Чуқур қудуқларга ва ер юзига ўрнатилган сезгир асбоблар қаттиқ ер пўстлоғида микроскопик дарзлар ҳосил бўладиган пайтни пайқайди. Газетадан. Адабиётни ҳақли равишда энг сезгир барометрга қиёс этишади. «ЎТА».

СЕЗГИРЛИК 1 Ташқи таъсирга нисбатан сезгир бўлишлик. Рецепторларнинг сезгирлиги. Қулоқнинг сезгирлиги.

2 Ҳушёрлик, зийраклик; фаҳм-фаросат. Гавҳар бланкаларни тўлдираркан, Талъатнинг зимдан қараб қўяётганини қизларга хос сезгирлик билан ҳис этарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

СЕЗГИСИЗ Сезиш қобилиятини йўқотган; ҳиссиз, туйғусиз. Бармоқларим сезгисиз бўлиб қолибди. Сезгисиз қилиб қўймоқ.

СЕЗИЛАРЛИ 1 Сезилиши, ҳис этилиши мумкин бўлган, фарқи анчагина катта, кучли. Қуёш ботганига анчагина бўлган. Қоронғилик қуюқлашган сари.. ҳаво сезиларли даражада совиб борарди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўча Кўзга кўринарли; арзирли, айтарли. Унинг иш фаолиятида сезиларли ўзгариш бўлмади. Сезиларли натижалар қўлга киритилди.

СЕЗИЛАР-СЕЗИЛМАС Билинар-билинмас, унча сезилмайдиган; пайқаш қийин бўлган, Ниҳоят, султоннинг кўкимтисарғиш юзига сезилар-сезилмас қизиллик югурди. О. Ёкубов, Кўҳна дунё. Ишлаб турган юракнинг жонли ҳужайраларидаги сезилар-сезилмас ўзгаришларни ўрганиш қийин. Газетадан.

СЕЗИЛМАС Унчалик сезилмайдиган, билинмайдиган; яширин. Сезилмас истеҳзо.

СЕЗИЛМОҚ 1 Сезмоқ фл. мажҳ. н. Зилзила юқори қаватларда кучлироқ сезилади. ■ Қумда кетаётган кишига нинанинг оғирлиги ҳам сезилади. Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Акс этмоқ, кўринмоқ, билинмоқ, намоён бўлмоқ. Ҳаёт ўчоқ ёнидаги шохларни гоҳ оёғи билан босиб, гоҳ тиззасига уриб синдиради, унинг шошқин ҳаракатларидан ҳаяжонланаётгани сезилиб турарди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Бобурнинг Самарқандга яна юриш қилиши қатъий экани унинг гап оҳангидан сезилди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Туюлмоқ, ўхшамоқ. Содиқнинг жавоби унинг устидаги юкни тағин ҳам оғирлаштиргандек сезилиб, у бошини қуйига энгаштирди ва чувак соқолини тузатиб, фикрда қолди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СЕЗИШ 1 Сезмоқ фл. ҳар. н. Оғриқни сезиш. Масъулиятни сезиш.

2 Сезги, сезув. Сезиш қобилияти. Сезиш аъзолари.

СЕЗМОҚ 1 Сезги аъзолари орқали ҳис этмоқ; ташқи таъсирни туймоқ. Совуқни сезмоқ. Ҳидни сезмоқ. ■ Мансурнинг илиқ қўллари пешонасини, сочини силаётганини сезиб, кафти билан юзини тўсди-ю, унсиз йиғлаб юборди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. [Гавҳарнинг] Юраги гутиллаб урар, шамолдан қулоқлари шанғиллар, тиззасининг кўзи муздай ерга тегиб турганини сал-пал сезарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Ақл-идрок билан фаҳмламоқ; кузатиш, тажриба орқали ҳис этмоқ. Кейинги вақтларда эрининг нимадандир қаттиқ изтироб чекаётганини Розия сезиб юрибди. С. Сиёев, Аваз. Азиза курсдош қизларнинг ғаши келаётганини сезган сайин ўзини ғолиб ҳисоблаб, роҳатланар.. эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Олдиндан ҳис этмоқ, пайқамоқ, фаҳмламоқ. Совлиқ қандайдир бир ёмонлик юз беришини сезгандек безовта маърар, икки оёғини тинмай силкитаётган кўзи томон интилари. С. Аҳмад, Юлдуз. Бу воқеадан хабар топган Султон Али мирзо ўлим хавфи ўзига ҳам яқинлашиб келаётганини сезди-ю, қандай қилиб бўлса ҳам қочиб қутулишининг пайига тушди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

4 Шундай деб ҳисобламоқ, шундай деб билмоқ; туюлмоқ. Лекин Яраш полвон ўз уйида ўзини мусофирдек сеза бошлади. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Фотима бирдан қалтираб, кучсиз, дармонсиз бўлиб қолгандек сезди ўзини. Т. Ашуоров, Оқ от.

СЕЗОН [фр. saison < лат. satio, sationis — экиш, экиш мавсуми] эск. айн. **мавсум**. Кузги сезон.

СЕЗОНЛИ айн. **мавсумий**.

СЕЗУВЧАН айн. **сезгир**. Юрак нозик, сезувчан бўлади. М. Жўра, Изтироб.

СЕЗУВЧАНЛИК Тирик организмнинг ташқи ва ички муҳит таъсирини қабул қилиш хусусияти. *Нерв системаси қанчалик қўзғалувчан бўлса, сезувчанлик шунчалик юқори бўлади ва аксинча.* «ЎЗМЭ».

СЕЙСМИК 1 Ер қобиғидаги тебранишларга, зилзилага оид, шу ҳодисалар билан боғлиқ бўлган. *Сейсмик тўлқинлар.*

2 Зилзила кўп бўлиб турадиган. *Сейсмик ўлка. Сейсмик зона.*

3 Ер қимирлашини (зилзила зоналарини) ўрганишга оид; ер қимирлашини махсус асбоблар ёрдамида қайд этиб турадиган. *Сейсмик хариталар. ■ Сейсмик ва микро-сейсмик районлаштириш хариталари асосида антисейсмик ишларнинг миқёси ва хусусияти аниқланади.* «Фан ва турмуш».

СЕЙСМО- [юн. seismos — ер қимирлаши] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, ўзи қўшилиб келган сўзнинг ер қимирлаши ва Ер қобиғидаги турли силкинишларга алоқадорлигини кўрсатади (мас., *сейсмограф, сейсмотектоника*).

СЕЙСМОБАРДОШ [сейсмо.. + бардош] сфм. Зилзила, сейсмик кучлар таъсирига бардош берувчи. *Сейсmobардош қурилиш.*

СЕЙСМОГРАММА [сейсмо.. + юн. gramma — ҳарф, ёзув] Ер қимирлаши ёки портлаш натижасида вужудга келадиган ер тебранишлари ёки силкинишларининг сейсмограф ёрдамида қайд этилган ёзуви, чизмаси.

СЕЙСМОГРАФ [сейсмо.. + юн. grapho — ёзаман] Ер қобиғидаги механик тебранишларни, сейсмик сигналларни автоматик равишда қайд қилувчи, ёзиб боровчи асбоб. *Ҳар хил турдаги ҳамма сейсмографлар ҳар кундаги ишларини қилиб, ошиқмай-тошиқмай ишламоқда эди.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

СЕЙСМОЛОГ Сейсмология мутахассиси, зилзилашунос. *Сейсмолог олимлар зилзила марказига сезгир асбобларни ўрнатиб қўйишди.* Газетадан. *Бобур мирзо Қандаҳор тоғларининг хусусиятларини худди сейсмологдай жуда келтириб таърифлайди.* Газетадан.

СЕЙСМОЛОГИК Сейсмологияга оид. *Сейсмологик харита. Сейсмологик тадқиқотлар.*

СЕЙСМОЛОГИЯ [сейсмо.. + юн. logos — фан, таълимот] Геофизиканинг ер қимирлашини, зилзилаларни ва улар билан боғлиқ ҳодисаларни ўрганадиган бўлими; зилзилашунослик. *Японияда зилзила кўп бўлади. Шу сабабли зилзилани ўрганувчи фан — сейсмология ниҳоятда ривожланган.* Ҳ. Ҳасанов, Экватордан ўтганда. *Сейсмология физика ва геология фанлари билан узвий боғлиқ.* «ЎЗМЭ».

СЕЙСМОМЕТРИЯ [сейсмо.. + юн. metreo — ўлчаيمان] Сейсмологиянинг сейсмик асбобларни ҳамда Ер қобиғидаги тебранишларни қайд этиш усуллариини ишлаб чиқувчи соҳаси.

СЕЙСМОТЕКТНИКА [сейсмо.. + тектоника] Зилзиланинг вужудга келишидаги геологик шароитларни ўрганувчи мустақил фан соҳаси. *Сейсмотектоника 20-асрда вужудга келган.* «ЎЗМЭ».

СЕЙФ [ингл. safe — хавфсиз, ишончли] Пул, ҳужжат, қимматбаҳо металллар ва б. қимматбаҳо нарсалар сақланадиган мустақкам, ёнмайдиган шкаф, қути; пўлат сандиқ. *Почта бошлиғи пўлат сейфни қулфлаб, энди сургўчламоқчи бўлиб турганда, ҳаллослаб кириб келган чолни кўриб, ишини тўхтатди.* Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. *Мухтор Алиев синчковлик билан у ёқ-бу ёққа кўз югуртириб чиқиб, сейфни қулфлади.* М. Хайруллаев, Ҳикоялар.

СЕКАНС [лат. secans — кесувчи, кесиб ўтувчи] мат. Тўғри бурчакли учбурчақда гипотенузанинг ўткир бурчақка ёпишган катетга нисбатидан иборат тригонометрик функция.

СЕКАТОР [лат. secare — кесмоқ, қирқмоқ] боғ. Боғдорчиликда унча йўғон бўлмаган шох ва новдаларни, янги кўчатларнинг ортиқча қисмларини кесиб тўғрилайдиган асбоб тоққайчи.

СЕКИН рвш. **1** Оҳиста ҳаракат билан, аста, ошиқмасдан, шошилмасдан. *Секин юрмоқ. Эшик секин очилди. Дарё секин оқарди.* ■ *Раёно секин бошини кўтариб кулумсиди ва юзини четга ўзирди.* А. Қодирий, Меҳробин чаён. *Қамалган тутун жуда секин тарқалмоқда эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Билинар-билимас, сезилар-сезилмас. *Шеригим мени секин туртиб имлади. Қа-*

булхонага чиқдик. А. Қаҳҳор, Бек. [Фотиманинг] Ўғлининг сочларига теккан бармоқлари секин қимирлади-ю, силашга ҳам журъат этолмай, тўхтаб қолди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Атрофда тобора одам кўпайиб борар, биров унга узоқдан таъзим қилар, биров қуюққина кўришар, нотаниш кишилар секин калла силкиб кўярди. С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Эҳтиёткорлик билан, аста-аста; озор бермай, авайлаб. Яранинг латтасини секин кўчирмоқ. Зиранчани секин олиб ташламоқ. ■ Талъат пиёгани секингина стол бурчагига қўйди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Вазминлик билан, ҳовлиқмасдан, оҳиста. Секин тушунтирмоқ. ■ Агар мен бир бойнинг ўғли бўлсам, Нури мени севса, ота-онасига айтмаганда ҳам, атрофдагиларга секин билдирган бўлар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

5 Паст товуш билан; эшитилар-эшитилмас. -Секин! Секин гапир! — Ҳакимбойвачча лабини тишлади, — хотинлар эшитса, гапсўз чувалади. Ойбек, Танланган асарлар. Алимардон секин уф тортиб қўйди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

6 Оз-оздан, асталик билан; кам-камдан. Иложсиз қолган деҳқон баҳони секин камайтириб, етти сўмга тушди. Ойбек, Танланган асарлар.

СЕКИН-АСТА айн. аста-секин. Секин-аста юрмоқ. ■ Қўёш секин-аста кўтарилиб, қалин шохлар орасидан мўралай бошлади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Қотмадан келган ҳаракатчан бу йигитнинг номи секин-аста одамларнинг тилига туша бошлади. Газетадан.

СЕКИНЛАМОҚ Тезлигини, суръатини пасайтирмоқ. Поезд секинлаб, гоҳ тўхтаб, гоҳ жадаллаб, қор босган бепоён саҳродан борар эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Шофёр секинлади-ю, тўхтамади. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

СЕКИНЛАТМОҚ 1 Секинламоқ фл. орт. н. Поездни секинлатмоқ. Юришни секинлатмоқ. ■ Саман лўкиллаб бориб, қадами-ни секинлатди. М. Мансуров, Ёмби.

2 с.т. Пасайтирмоқ, пастроқ туширмоқ (овоз, товуш ҳақида). -Бу жиҳати сизга кўп ғанимат, — деди маҳдум ва товушини секинлатди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Директор онанинг руҳий ҳолатини сездими,

дарҳол унга жой кўрсатиб, радиоприёмникни секинлатди. Газетадан.

СЕКИНЛАШМОҚ 1 Пасаймоқ, сустлашмоқ; сусаймоқ (тезлик, суръат ҳақида). Поезд секинлашди. Иш суръати секинлашди. ■ Хирмонга яқинлашганда, Гавҳарнинг қадамлари секинлаша бошлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Авазнинг қадами бир секинлашади, бир тезлашади. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Пасаймоқ, пастроқ тушмоқ (овоз, товуш ҳақида). Мусиқа овози секинлашди. Газетадан.

СЕКИНЛИК 1 Сустлик, ошиқмаслик; сезилар-сезилмаслик. Ҳаракатнинг секинлиги. Суръатнинг секинлиги. Товушнинг секинлиги. ■ Афсуски, бу иш жуда секинлик билан амалга оширилляпти. Газетадан.

2 Вазминлик; оғирлик. Секинлик билан тушунтирмоқ. ■ Увишган қалбимни секинлик билан Эзар эди бўм-бўш бу шаҳар. А. Орипов.

СЕКИН-СЕКИН рвш. 1 айн. аста-секин. Секин-секин юрмоқ. Секин-секин гапирмоқ. Секин-секин кўтарилмоқ. ■ Субҳ азони айтилиб, секин-секин тонг ёриб борди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Тадрижий равишда, даража-бадаража, поғонама-поғона; оз-оздан. Секин-секин унутмоқ. ■ Она ўлимига чидай олмаган каби кўринган Нури секин-секин тақдирга.. тан берган эди. Газетадан.

СЕКРЕТ [лот. secretus — ажратилган, ажратиб чиқарилган] биол. Одам ва ҳайвон организмидаги без ҳужайралари ишлаб чиқарадиган ва ажратадиган модда; ажралма (тупук, шиллик, гормон ва ш.к.). Организмнинг нормал ҳаёти учун секретлар муҳим аҳамиятга эга. «ЎЗМЭ».

СЕКРЕТАРИАТ [фр. secretariat < лот. secretarius — ишончли шахс] қ. **КОТИБИАТ** 1. Бош бошқарма секретариати.

2 қ. **КОТИБИАТ** 2. Мажлис секретариати. **СЕКРЕТАРЛИК** қ. **КОТИБЛИК**. Секретарлик лавозими.

СЕКРЕТАРЬ [лот. secretarius — ишончли шахс] 1 қ. **КОТИБ** 2-4. Идора секретари. ■ Нега хўп дедингиз, секретарингиз касалхонада, докладни сизга ким ёзиб беради? А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

СЕКРЕЦИЯ [лот. secretio — ажратиш] биол. Одам ва ҳайвонлар организмида без-

лардан секретларнинг ҳосил бўлиш ва ажралиб чиқиш жараёни. *Ички секреция. Ташқи секреция.* ■ *Секреция* — ҳужайра ичида синтез қилинган маҳсулотнинг аста-секин етилиб, кетма-кет бир органоиддан бошқасига ўтказилиб турадиган изчил жараёндир. «ЎЗМЭ».

СЕКС [лот. *sexus* — жинс] Жинсий майл билан боғлиқ кечинмалар, хатти-ҳаракатлар мажмуи.

СЕКСОЛОГИЯ [секс + юн. *logos* — фан, таълимот] Инсоннинг жинсий ҳаёти физиологиясини ўрганадиган фан. *Сексология* муаммолари билан турли соҳа мутахассислари.. шуғулланадилар. «ЎЗМЭ».

СЕКСОПАТОЛОГИЯ [секс + патология] Тиббиётнинг жинсий ҳаёт ва хатти-ҳаракатларнинг бузилишидан келиб чиқадиган касалликларни ўрганиш ва даволаш билан шуғулланувчи соҳаси.

СЕКСТИЛЛИОН, секстильон [фр. *sex-tillion*] Бир сони ва йигирма битта нул билан ифодаланган сон, миқдор.

СЕКТА [лот. *secta* — таълимот, оқим, мактаб] 1 дин. Мазҳаб, маслак; асосий, ҳукмрон диний йўналишдан ажралиб чиққан гуруҳ. *Секталар одатда мавжуд диний йўналишларга қарши мухолиф ҳаракат сифатида вужудга келган.* «Фалсафа қомусий луғати».

2 кўчма Ўз манфаатлари, фикрлари билан чекланиб қолган, кўпчиликдан ажралган кишиларнинг тор гуруҳи.

СЕКТАНТ [р] 1 дин. Бирор диний мазҳабга (сектага) мансуб киши.

2 кўчма Секта тарафдори ёки қатнашчиси (қ. **секта** 2).

СЕКТОР [лот. *sector* — қирқувчи, қирқиб ажратувчи] 1 мат. Доиранинг ёй ва икки радиус билан чекланган қисми ва шу шаклдаги нарса. *Сектор юзини ўлчамок. Доира сектори.*

2 эск. Яхлит бир ҳудуднинг маълум радиус ва чегаралар билан чекланган қисми, алоҳида ажратилган ҳудуд. *Мудофаа сектори. Чилонзорнинг еттинчи сектори.* ■ *Шаҳар беш секторга бўлинган.* Газетадан.

3 Баъзи идора ва муассасаларнинг муайян фаолиятга ихтисослашган бўлими. *Кадрлар сектори. Луғатшунослик сектори.* ■ *Тозалик сектори ётоқхонанинг ичи ва ташқарисидаги ишларга яхши раҳбарлик қилапти.* «Саодат».

4 Халқ ҳўжалигининг муайян иқтисодий ва ижтимоий белгилар билан ажралиб турадиган қисми, соҳаси. *Хусусий сектор. Давлат сектори.*

СЕКУНД [лот. *sekunda (divisio)* — иккинчи (бўлиниш)] 1 айн. **сония**. Бир неча секунд вақт. *Секунд стрелкаси.* ■ *Зокир унинг бир секунд тўхтаганидан дафтарни таниганини сезиб, дув қизарди.* П. Қодиров, Уч илдиэ.

2 мат. Бурчак градусининг уч минг олти юздан бир улушига тенг бурчак ўлчов бирлиги.

3 с.т. Жуда оз вақт; он, пайт. *Очилнинг энг яқин мақсади анигини билиш, мавҳумликдан қутулиш бўлгани учун дастлабки секундларда «зап билдим», деб ичида асабий кулиб қўйди.* П. Қодиров, Уч илдиэ.

СЕКУНДАНТ [лот. *sekundans, secundantis* — ёрдам, кўмак берувчи] 1 тар. Дуэль қатнашчиларидан ҳар бир рақибнинг дуэль шартлари ҳақида музокара олиб борувчи ва уларнинг бажарилишини кузатиб турувчи ишончли киши.

2 Бокс ва шахмат ўйинларида мусобақа қатнашчисига воситачилик қилувчи, ўйин давомида, танаффус вақтларида хизмат кўрсатувчи шахс. *Рингда секундант бўлиш.*

СЕКУНДЛИ 1 с.т. Бир секунд (сония) давом этадиган; бир онли. *Беш секундли сукунат.*

2 с.т. Жуда оз давом этадиган, бир онли. *Секундли иш.*

3 мат. Секунд катталигидаги, секунд билан ўлчанадиган. *39 градус 25 секундли бурчак.*

СЕКУНДОМЕР [секунд + р. *мерить* — ўлчамок] Жуда қисқа вақт оралигини секундлар билан ўлчайдиган соатсимон асбоб.

СЕКЦИЯ [лот. *sectio* — кесиш, қирқиш] 1 Баъзи идора, ташкилот, жамият ва ш. к. нинг алоҳида бўлими. *Олий Мажлис Доимий комиссиясининг соғлиқни сақлаш секцияси. Спорт клубининг шахмат секцияси.* ■ *Билим даргоҳида волейбол, баскетбол, стол тенниси, шахмат-шашка, эшакка эшиш секциялари ишлаб турибди.* Газетадан.

2 эск. қ. **шўъба**. Конференциянинг имло ва нутқ маданияти секцияси. *Терминология секцияси.* ■ *Кенгаида уч секция: ижтимоий-сиёсий терминология секцияси, лингвистик секция ва техника терминологияси секцияси ташкил этилди.* «ЎТА».

3 Магазиннинг муайян турдаги товарлар сотишга ихтисослашган бўлими. *Тайёр кишимлар секцияси.*

4 Машина, механизм, ускуна, асбоб кабиларнинг қувур, труба ва ш.к. тизимидаги бир қанча қисмлардан бири. *Бино секциялари. Трубопровод секцияси.*

5 Тураржой ёки sanoat биноларининг тугалланган алоҳида қисми. *Пошша хола кўз ўнгиди Дороббекнинг фэйзсиз секцияси [квартираси] гавдаланиб кетди. Д. Нурий, Осмон устун.*

СЕЛ [a. سيل — оқим; сой, анҳор, жилға] 1 Шиддатли, кучли ёгин; жала. *Томчи — сел бўлмас, Душман — эл бўлмас.* Мақол. ■ *Май ойи тугаб боряпти-ю, ҳалиям ҳар куни ёмғир, ҳар куни сел. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Баҳорда қаттиқ сел ёғиб, дала бетини қатқалоқ қоплади.* Газетадан.

2 Тоғли ҳудудларда шиддатли ёмғирдан, жаладан ёки қор эришидан ҳосил бўладиган, аҳолига, халқ хўжалигига катта зарар келтирадиган кучли лой-сув оқими. *Тўсатдан келган сел оқими Толлимаржон бош корпусида қурилаётган котлованга урилиб, ишни таққа тўхтатиб қўйди.* Газетадан. *Сел ювиб кетган ёки ёзнинг қаттиқ гирдоблари ялаган тақир ерларнинг майда тошлари оёқ остида ғижирларди. С. Айний, Қуллар.*

3 Гўштнинг суви, қони. *Сели билан қовурилган жигар.* ■ *Ҳа, мулла ака, қулинг ўргилсин кабоб бор, ейсизми? Сели жизиллаб турибди.* Ойбек, Улуғ йўл. *Неча бор эътибор бергандирсиз, ҳар қандай гўшт тузланганда, сели чиқиб кетади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.*

4 кўчма Куёшнинг кучли ҳарорати; куёш нури оқими. *Куёш селига мириқиб чўмилган ям-яшил дала барқ уради. Ж. Абдуллахонов, Орият. Осмон беғубор, тиниқ, офтоб сели гўдак кулгусидай ёқимтой эди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.*

5 кўчма Сел томчилари каби шиддатли ва беҳисоб. *Милтиқлардан ўқ сели ёғдирилиб, «ура» садолари қум саҳросини ларзага келтирди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

6 кўчма Бирон-бир воқеа-ҳодисанинг, жараённинг кучли, кўпайган ҳолати, оқими. *Ғам сели.* ■ *Элмурод шундай уйлар селида фарқ бўлиб, уйқуси қочди. Шухрат, Шинелли йиллар. Ёши йигирма иккига қадам қўйганда, Берунийни ҳам ҳодисалар сели юмалатиб, ўзи*

билан бирга жанубга олиб кетди. М. Осим, Жайхун устида булутлар.

Сел бўлмоқ 1) завқланиб ҳузур қилмоқ; яйрамоқ; эримоқ. секин бош чайқамоқ. *—Дутор чалганимда, [Сулаймон] сел бўлиб ўтирарди, — деди Меҳри опа. А. Эшонов, Дутор;* 2) дув-дув, жуда кўп оқмоқ. *Зубайданинг онаси қизига ялиниб-ёлвориб, кўзларидан ёш сел бўлиб оқиб, ўкраб-ўкраб йиғларди. К. Яшин, Ҳамза. Сел қилмоқ* Ҳузур бахш этмоқ, завқлантирмоқ, эритиб юбормоқ. *Болтабой суҳбатнинг гули, қушиқ айтса, одамни сел қиладиган, аскияда пайровдан чиқмайдиган йигит эди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Куйнинг навоси улфатларни сел қилди. М. Ҳазраткулов, Журъат.*

СЕЛАВА [a. + ф. سيلاب — сел суви] 1 с. т. Селоб.

2 айн. сел 3. *Селаваси оқиб турган гўшт.*

3 с. т. Турли ичкиликлар (пиво, ароқ, коньяк ва ш.к.) аралашмаси; коктейль.

СЕЛГИМОҚ Суви, нами қочиб, бир қадар қуримоқ. *Тоғ орқасидан аста шамол кўтарилди, ерлар селгий бошлади.* Ойдин, Ширин келди. *—Ҳечқиси йўқ, [костюмни] олиб қўйдим, бир оз селгисин, дазмол билан қурийдим, — деди Нодира Комилжонга. У. Назаров, Биринчи мактуб.*

СЕЛЕКТОР [лот. selector — саралагич, танлаб олувчи] тех. 1 Бир қанча маскан (нуқта)ларнинг марказ билан тезкор телефон алоқасини амалга ошириш мақсадида бошқа аппаратлар тармоғига уланган электромеханик қурилма, аппарат.

2 Телевизорнинг зарур телеканални танлаб олиш имконини берувчи, механик ёки электрон тарзда ишловчи механизми.

СЕЛЕКЦИОН 1 Селекцияга оид; селекция иши билан шуғулланадиган. *Селекцион станция.*

2 Селекция йўли билан ҳосил қилинган. *Бугдойнинг селекция навлари.*

СЕЛЕКЦИЯ [лот. selectio — танлаш, саралаш] қ.х. 1 Мавжуд қишлоқ хўжалик ўсимликлари ва ҳайвон зотларининг инсонга зарур белги-хусусиятларга эга бўлган навлари, зотлари ва дурагайларини яратиш усулларини ишлаб чиқувчи фан. *Селекциянинг илмий-назарий базаси генетика ҳисобланади. «ЎЗМЭ».*

2 Ўсимлик турлари ва ҳайвон зотларининг мавжудларини сифат жиҳатдан ях-

шилаш ва янгиларини яратиш. Бизда селекция иши тузук таъкил қилинган, дон ва бошқа экинларнинг кўпгина янги навлари етиштирилган. Газетадан.

СЕЛЕКЦИЯЧИ Селекция ишлари билан шуғулланувчи мутахассис. Селекциячи олимлар. ■ Мен кекса селекциячи бўлганим сабабли, ёш укаларимни муваффақият билан табриклайман. Мирмуҳсин. Умид. Ғаллакор деҳқонлар, олим ва мутахассислар, селекциячиларнинг биргаликдаги саъй-ҳаракати тўғрисида қисқа фурсат ичида бу улғу ва мураккаб мақсадга эришилди. Газетадан.

СЕЛЕКЦИЯЧИЛИК айн. селекция 1, 2. У [Дадабоев] қўлида тўлиб-тошиб турган гўза чаноғини олиб, йиғилганларга кўрсатди: -Вилт бу навга яқинлашмайди, бу — ҳозирги энг яхши нав, селекциячилигимизнинг муваффақияти. Мирмуҳсин. Умид.

СЕЛЕН [лот. Selenium < юн. Selene — Ой] Менделеев даврий системасининг VI гуруҳига мансуб кимёвий элемент; жигарранг тусли тўқ кулранг модда, металлоид. Селеннинг энг ажойиб хусусияти шундаки, ёруғлик нури таъсирида унинг электр ўтказувчанлиги кескин ўзгаради. «ЎЗМЭ».

СЕЛЕНОЛОГИЯ [юн. Selene — Ой + юн. logos — фан, таълимот] Ой сиртининг тузилиши ва кимёвий-минералогик таркибини ўрганувчи фан. Селенологияда астрофизик усуллар билан бир қаторда геофизик, гео-кимёвий усуллардан ҳам фойдаланилади. «ЎЗМЭ».

СЕЛЁДКА [«сельд» с. дан] Тузланган ёки дудлаган сельд балиғи. Чолнинг хотини.. тарелкада юпқа қирқилган нон, иккита селёдка, бир оз шакар олиб келиб, ўртага қўйди-да, чой келтиргани чиқиб кетди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

СЕЛИТРА [лот. sal — туз + nitrum — табиий сода; ишқор] ким. Азот кислотасининг натрий, калий, кальций ёки аммонийли тузи (техникада ва қишлоқ хўжалигида кенг қўлланади). Аммиакли селитра.

СЕЛКИЛАМОҚ У ён-бу ён чайқалмоқ, тебранмоқ, силкинмоқ; ҳилпилламоқ. Онда селкиллаб бормоқ. ■ Қўшоқнинг бу киноясига Жаниш селкиллаб кулди ва қўлини ўтга тутиб жавоб қилди. Ҳ. Шамс, Душман. Бу — бошига оппоқ салла ўраган, селкиллаган оппоқ соқолли кекса деҳқоннинг овози эди. Ҳ. Турсункулов, Ҳаётим қиссаси. Ос-

тингда ўйнайди минган суворинг, Энингда селкиллаб тилла туморинг. «Ойсулув».

СЕЛОБ [а. + ф. سيلاب < а. سيل — сел, тошқин + ф. آب — сув] 1 Сел сувлари.

2 шв. Тошқин; сел. Селоблар вақтида эса дарё тошиб, этагида ҳар йили талай экинзорларни нобуд қилмоқда. Газетадан.

Селоб ёш ёки кўз селоби шв. фольк. Дув-дув ёш. Оҳ урганда, кўздан оқар селоб ёш, Золим билан ҳаргиз бўлманглари йўлош. «Ал-помиш».

СЕЛОН Сидирға рангли астарбоп шоҳи. Ипакдан бахмалу шоҳи, банорас, Жужунча ҳам селону ҳар хил атлас. Ғ. Фулом.

СЕЛПИМОҚ Кескин ҳаракат қилмоқ, силтамоқ; силкитмоқ. Агар паровоз қаттиқ селпиб тўхтамаганида, бобо яна анча ухлар эди. Ё. Шукуров, Бобо Тошкентда. Сулаймон ака уста Баҳромни селпиб қичқирди: -Қўворинг! Қўворинг, дейман. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Абуали элликбоши, юзбошилар кўрсин, дегандек гир айланиб, қиличини селпирди. Мирмуҳсин, Меъмор.

СЕЛПИНМОҚ Кескин ҳаракат қилмоқ; силтанмоқ, силкинмоқ; тебранмоқ. Поезд ғизиллаб ўтиб кетди, сўнгги вагон кетидан шамол селпинди. «Ёшлик». Одиловнинг машинаси қум тепалар орасидан селпинмай борарди. Й. Шамшаров, Танланган асарлар.

СЕЛТАНГЛАМОҚ шв. Гандиракламоқ. Иккаласи чўлда селтанглаб келаётир. «Нурали». Абрай полвон орқасига селтанглаб бориб, кимнингдир фонусига қоқилиб кетди. Т. Мурод, Қўшиқ.

СЕЛХОНА [сел + хона] Сел сувларини оқишиш ва ҳудудни сел офатидан муҳофаза қилиш учун қурилган махсус гидротехник иншоот ёки шу мақсад учун мосланган жар, сой. -Модомики, сел хавфи борми, селхона бўлиши лозим. Сел ҳар йил бир томондан, бир издан келади, — деди Чўли бобо. Ҳ. Фулом, Сенга интиламан. Унинг [Умурзоқнинг] маслаҳати билан.. ортиқча сувни жарга — селхонага буриб юбориш чорасига киришилган эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

СЕЛЪДЕРЕЙ [фр. celer] Ошқўк сифатида истеъмол қилинадиган икки йиллик сабзавот ўсимлиги; қафас.

СЕЛЪДЬ [р. сельдь < қад. исланд. sild] зоол. Унча катта бўлмаган, овладиган денгиз балиғи. Астрахан сельди. Океан сельди.

СЕМАНТИК тлш. Семантикага, маънога оид. Сўзнинг семантик тизими. Семантик таҳлил. ■ Бундай феъллар коммуникатив алоқада муҳим семантик роль ўйнайди. «ЎТА».

СЕМАНТИКА [юн. *semantikos* – ифодаловчи, билдирувчи] тлш. 1 Тил бирликларининг маъноси. Сўзнинг семантикаси. ■ Ўғуз шевалари ўртасида лексик мослик билан бир қаторда, айниқса семантикада кучли фарқлар ҳам бор. «ЎТА».

2 айн. **семасиология**.

3 Семиотиканинг асосий бўлимларидан бири.

СЕМАСИОЛОГИК Семасиологияга оид. Семасиологик тадқиқот.

СЕМАСИОЛОГИЯ [юн. *semasia* – белги, аломат, ифода; маъно, мазмун + юн. *logos* – фан, таълимот] Тилшуносликнинг тил бирликлари маъносини ва уларнинг ўзгаришларини ўрганувчи бўлими. Семантик майдон назариясининг жорий этилиши ўзбек тили тарихий семасиологияси муаммоларини ҳал этишда муҳим роль ўйнайди. «ЎТА».

СЕМАФОР [юр. *semaphore* < юн. *sema* – белги, сигнал + *phoros* – ташувчи] Темир йўлда станцияга яқин жойга устун тарзида ўрнатиладиган, ўз қанотларининг турли хил ҳолати ёки яшил, сариқ, қизил рангли (ўчиб-ёниб турадиган) чироқлари воситасида йўлнинг очиқлиги ёки берклиги ҳақида машинистга сигнал бериб турадиган стационар қурилма. Ҳам ўнг, ҳам чап томондаги семафорларда гоҳ қизил, гоҳ кўк чироқлар ёнади. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

СЕМЕСТР [фр. *semestre* < лот. *semestris* – олти ойлик; ярим йиллик < *sex* – олти + *mensis* – ой] Олий ва ўрта махсус ўқув юрларида ўқув йилининг ярми. Биринчи семестр. Семестр имтиҳонлари. ■ [Раҳим Саидов] Баъзи семестрларда стипендиясиз қоларди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

СЕМИЗ 1 Этли, тўладан келган; тўла. Семиз одам. ■ Скамейкада ёш болали аёлни чап ёнида ўтирган семиз киши бепарво газета ўқирди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Саккиз меҳмон ичида иккиси бениҳоят семиз эди. Ойбек, Танланган асарлар. [Отабек:] Нега Зайнаб семиз-у, Қумуш озгин? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Яхши боқилган, этли; бўрдоқи; вазндор; ёғ босган. Семиз қўй. Семиз гўшт. ■

Сувонжон августнинг охирларида ўрмон хўжалиги пунктига келди. Унинг қўлида тўртта семиз каклиги бор эди. С. Анорбоев, Оқсой. Шарофатхон бир катта косада семиз қўй гўшtidан пиширилган шўрвадан келтирди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 қ. х. Ўсимлик учун фойдали моддаларга бой, серҳосил (ер ҳақида). Тайёр, семиз ер бўлса, 50 центнердан ҳосил олиш унча қийин эмас. Газетадан. Тупроқ – семиз, сув – яқин, ҳавоси очиқ, Қуёш эса йил бўйи бу ерга ошиқ. М. Шайхзода.

4 с. т. Йўғон, қалин, қаппайган; энли. Семиз китоб. ■ Кечқурун гузарга кириб турунг, кўрасиз. Семиз-семиз сумка кўтарган хотинлар ўтаверади. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Эни бир ярим, бўйи икки қарич чамаси келадиган газетанинг устига қора, семиз ҳарфлар билан: «Туркистон вилоятининг газети» деб ёзилган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Олдинда серсавлат Мойлихон ака, ортида жигарранг дипломат ва семиз қоғоз папка кўтарган Ғоибжон пилдираб келар эди. Н. Аминов, Қалтис хато.

СЕМИЗАК бот. Семизўтларга мансуб, тоғли жойларда ўсадиган бир йиллик ўсимлик.

СЕМИЗЛИК Семиз бўлишлик, тўлалик; йўғонлик. Семизликни қўй кўтаради. Мақол. ■ -Қаранг, бу ўлгурни, – болдоқли хотин қошини чимириб, ёнида семизликдан пишиллаб ўтирган аёлга қаради, – чой олиб кир десам, ҳали ўтинхонада ивирсиб юрибди. С. Зуннунова, Гулхан.

СЕМИЗЎТ Суғориладиган ерларда ўсадиган, поясида оқ сутсимон модда бўлган бир йиллик бегона ўт.

СЕМИНАР [фр. *seminaire* < лот. *seminarium* – кўчатхона; мактаб < *semen* – уруғ] 1 Олий ёки ўрта махсус ўқув юрларида талабаларнинг ўқув режасида белгиланган мавзуларни қанчалик ўзлаштирганликларини аниқлаш, уларнинг мустақиллигини ошириш мақсадида ўқитувчи раҳбарлигида ўтказиладиган машғулот. Семинар мавзулари тегишли профессор-ўқитувчилар томонидан тузилиб, кафедра мажлисида тасдиқланади. «ЎЗМЭ».

2 Бирор илмий муассасада, ташкилотда ходимлар малакасини ошириш, илмий ютуқлар ва тажрибани ўрганиш, айирбошлаш ва тарқатиш учун ўтказиладиган йи-

гилиш. *Врачлар семинари.* ■ Тошкентда яқинда катта ёзувчилар учун алоҳида, ёш ёзувчилар учун алоҳида семинарлар ташкил этилди. Н. Сафаров. Оловли излар.

СЕМИНАРИЯ [«семинар» с. дан] **1 тар.** Баъзи мамлакатларда, мас., 18-аср — 20-аср бошларида Россияда бошланғич мактаб ўқитувчилари тайёрлайдиган махсус ўқув юрти.

2 16-асрнинг 2-ярмидан Фарбий Европанинг айрим мамлакатларида ташкил этилган, айрим христиан черковлари учун руҳонийлар тайёрлайдиган ўқув юрти.

СЕМИОТИКА [юн. semeiotike — белгилар ҳақидаги таълимот] Ахборот, маълумотларни сақлаш ва узатиш учун хизмат қиладиган белгилар ва белги тизимларининг умумий хусусиятларини ўрганадиган фан соҳаси. *Лингвистик семиотика.* ■ Семиотика ғояси кейинчалик америкалик файласуф Ч.У.Моррис томонидан тартибга солиниб ривожлантирилди. «ЎЗМЭ».

СЕМИРМОҚ **1** Эт олмоқ, вазни кўпаймоқ; йўғонлашмоқ; тўлишмоқ. *Бир терининг ичида қўй неча марта семириб, неча марта озади.* Мақол. *Чумчуқ семирса, ботмон келмас.* Мақол. ■ *Камбағал уруғ-аймоқ, кўни-кўш-нилар, тўйда, азада семирадиган юримсак аёллар қоронғида туртиниб, пиёда жўнашди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма с. т. Жуда хурсанд бўлмоқ; кайфияти кўтарилмоқ. *Бу хушхабарни эшитиб, Абдумалик яна ҳам семирадиган бўлди.* Газетадан.

СЕМИРТИРМОҚ **1** Семирмоқ фл. орт. н.

2 Боқиб эт олдирмоқ; бўрдоқи қилмоқ. *Қўйларни семиртирмоқ. Молларни боқиб семиртирмоқ.*

СЕМИТ қ. **семитлар.** *Семит тиллари.*

СЕМИТЛАР айн. **сомийлар.**

СЕМИТОЛОГИЯ қ. **сомийшунослик.**

СЕМОН с. т. Цемент. *Юқори навли се-мон. Семон заводи. Семон пол.* ■ Семон ҳовузда анча сув тўпланиб, устида хазонлар, соддек майин бақатўнлар қалқиб юрибди. С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди. *Раҳимов узоқ ўтирмади. Мирвалини қўлтиқлаб, семон йўлкада бирпас кезиб юрди.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

СЕМУРҒ [ф. سيمرغ — ўтгизта қуш: афсонавий қуш номи] Шарқ халқлари оғзаки поэтик ижодидаги афсонавий қуш. *Семурғ*

ўйланиб қолди, Қалбини шафқат олди. Ҳ. Олимжон. Семурғ ўзбек халқ эртақ ва афсоналарида ижобий қаҳрамоннинг дўсти, Ҳимоячиси, ҳамроҳи, уни “Етти зулмат ичи”дан олиб чиқувчи фантастик қуш сифатида гавдаланади. «ЎЗМЭ».

СЕН ки. олм. **1** Ўздан кичикларга ёки яқин кишиларга мурожаат тарзида ёки уларнинг номи ўрнида ишлатиладиган сўз. *Сен менга мана бу хатни ўқиб бер.* ■ *Сен — Пушкиннинг севган малаги, Сен — Гёте орзу этган қиз.* А. Орипов. *Сенинг танингга ўқ ҳам ботмайди, найза ҳам.* А. Қаҳҳор, Бос тепкини.

2 с. т. (кўпл. шаклида) Тингловчига нисбатан менсимаслик, беписандлик каби маънони билдиради. [*Фотима:*] *Ҳали шошмай тур, сенларга бир жазо берайлик, бошқа диёнатсизларга ҳам ибрат бўлсин.* Ҳамза, Танланган асарлар.

3 Жонсиз нарсаларга мурожаат тарзида ёки уларнинг номи ўрнида ишлатилади. *Ажал, сен найзангни санчдингми чиндан Ўзбек шеғриятин паҳлавонига?* А. Орипов. *Рухимда бир маъносик сокинлик уйғотганда, Мен сени эсга олдим, биринчи муҳаббатим.* А. Орипов.

Сен е — мен е ёки сен же — мен же Овқат жуда ҳам кўп, ҳаммадан ҳам ортиб қоладиган даражада бўлганда айтиладиган ибора. **Сену менга бормоқ айн. сен-менга бормоқ қ. сен-мен.** *Худди шу масала устида Тожибой билан Абдурасул орасида жанжал чиқиб, иккови сену менга бориб қолишди.* П. Турсун, Ўқитувчи. (**Ҳап**) **сеними!** *Дўқ-пўписа ибораси. — Кўраман, кирмаганингни, — деди Бўтабой отланаётиб, — шу қилганингга, сеними!* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

СЕНАЖ [р. сено — пичан] Ўтларни сўлителиб, шиббалаб, витаминларга бойитилиб тайёрланадиган моллар озуқаси. *Сенажни пичан ва силос учун фойдаланиладиган барча турдаги ўтлар ва уларнинг аралашмасидан тайёрлаш мумкин.* «ЎЗМЭ».

СЕНАТ [лот. senatus < senex — кекса, қария: қариялар кенгаши] **1 тар.** Қадимги Рим давлатида: олий ҳокимият органи.

2 тар. Россияда: 1711—1917 йилларда қонун чиқарувчи ва давлатни бошқарувчи олий давлат органи.

3 Айрим мамлакатларда, жумладан Ўзбекистонда, парламент юқори палатасининг

номи. *Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг (жами 100 сенатор) ваколат мuddати 5 йил. «ЎЗМЭ».*

СЕНАТОР [лот. senator] Сенат аъзоси.

СЕНИКИ-МЕНИКИ: сеники-меники йўқ Ажратиш, қизганиш йўқ, ҳамма нарса ўртада. *Талабалар жуда иноқ, уларда сеники-меники йўқ. Сеники-меники қилмоқ* У сеники, бу меники, деб нарса талашмоқ, ўзиникини қизганмоқ.

СЕНИНГЧА крш. с. Сенинг фикрингча, ўйлашингча. *Сенингча ким ҳақ?*

СЕНЛАМОҚ айн. **сенсирармоқ**. *Дўстини сенламоқ. ■ Бозорком дам сизлаб, дам сенлаб, чолга ўдағайларди. Т. Ашуров, Оқ от. [Қоровул:] Э савдогарбача, мени сенлама! Пайғамбар ёшидаги одамман. Мирмуҳсин, Ҳикоялар, қиссалар.*

СЕН-МЕН: сен-менга бормоқ Айтишиб қолмоқ, уришмоқ. *Арзмаган нарсага сен-менга бориб қолдик.*

СЕНСАЦИОН Сенсацияга, шов-шувларга сабаб бўладиган. *Сенсацион воқеа.*

СЕНСАЦИЯ [лот. sensatio — сезиш, ҳис қилиш < sensus — сезги, туйғу] Кутилмаганда содир бўлган, кишиларни ҳаяжонга соладиган ҳайратли ҳодисалар ва бунинг натижасида кўпчиликда туғилган кучли таассурот, шов-шув. *Археологлар топган ҳар бир аjoyиб янгилик — ҳам илм, ҳам газета учун сенсацияга айланган эди. Газетадан. Карикатура озгина танқидийроқ бўлса, чоп этишмайди. Чунки сенсацияга тоқатлари йўқ. Газетадан.*

СЕНСИРАМОҚ 1 Бирор шахсга «сен» деб мурожаат этмоқ. *Полк командири, Йўлдошни ўзига яқин олиб сенсирай бошлагани, тагин аллақандай сифатлари билан ёш лейтенентни дарҳол ўзига қаратиб олди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.*

2 «Сен» деб мурожаат қилиш орқали беҳурмат муносабатда бўлмоқ. *Аҳмаджон қисмга янги келган куни бу йигит ундан: -Қаерликсан? — деб сўради. Ўздан кичик бу йигитнинг сенсирлагани Аҳмаджонга малол келди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

СЕНСУАЛИЗМ [лот. sensus — ҳис-туйғу, сезги] флс. Билиш назариясида сезгини, ҳис-туйғунинг билишнинг асосий манбаи деб тан олувчи фалсафий йўналиш.

СЕНТИМЕНТАЛ [ингл. sentimental < фр. sentiment — ҳис-туйғу < лот. sentire — сезмоқ,

ҳис қилмоқ] **1** Сентиментализмга оид, сентиментализмга асосланган, сентиментализм руҳи, гоёлари билан суғорилган. *Сентиментал роман.*

2 Кўнгли бўш, кўнгилчан, ҳаддан ташқари ҳассос ва йиғлоқи. *Сентиментал аёл.*

СЕНТИМЕНТАЛИЗМ [фр. sentimentalisme < sentiment — ҳис-туйғу] 18-асрнинг иккинчи ярми ва 19-аср бошларида Европа ва АҚШ адабиёти ва санъатидаги оқим. *Сентиментализмда ҳиссиёт яхшилик ва ёмонликни белгиловчи, инсоннинг қадр-қимматини аниқловчи асосий меъёр сифатида талқин қилинади. «ЎЗМЭ».*

СЕНТЯБРЬ [лот. september < septem — етти: еттинчи ой] Қадимги Римда 1 мартдан бошланадиган тақвим йилининг еттинчи оyi; Григорий календариди йилнинг тўққизинчи оyi. *Бешинчи сентябрь. Сентябрь оyi. Биринчи сентябрь — Мустақиллик байрами.*

СЕНЧА рвш. Сен каби, сендек, сенчалик. *Мен бу тўғрида сенча узоқни ўйлаб турмайман, дарров «лаббай» дейман. А. Қодирий, Обид кетмон.*

СЕНЧАЛИК Сенга ўхшаб; сен каби; сенча. *Шуларнинг [ота-оналар, ака-укаларнинг] ҳам меҳру муҳаббати бордир. Шулар ҳам соғинишар дейман? Ё сенчалик соғинишмасмикин? А. Қаҳҳор, Асрор бобо.*

СЕНЬОР, сеньора [исп. senor, senora < лот. senior — катта] Испанияда: эркаклар ва аёлларга ҳурмат билан мурожаат қилиш шакли.

СЕП этн. Қиз узатишда унга ота-онаси ва қариндош-уруғлари томонидан бериб юбориладиган мол, бисот. *Келинни келганда кўр, сепини ёйганда кўр. Мақол. ■ Шу замонда олтмиш норни чуқтириб, Орта берди Барчин сулув сепини. «Алпомиш».*

Сеп ёймоқ (ёки ёзмоқ) 1) келиннинг молини ёйиб кўз-кўз қилмоқ, у билан келин тушадиган уйни безатмоқ; 2) кўчма чирой бермоқ, ясантирмоқ. *Баҳорчи боғларга сеп ёйиб кетган, Чўлларга чашмаю бинафша элтган. С. Зуннунова.*

СЕПАРА [ф. سەپەر — уч паррали, уч қиррали] Қоп-қанор тикишда ишлатиладиган уч қиррали йўғон игна. *Сепара билан қоптикмоқ.*

СЕПАРАТ [лот. separatus — алоҳида, ажратилган < separare — ажратмоқ] сиёс. Ман-

фаатдор томонлар билан келишмай қилинган, бир томонлама, алоҳида. *Сепарат сулҳ.*

СЕПАРАТИЗМ [фр. *separatisme* < лот. *separatus* — алоҳида, ажратилган] *сиёс.* Ажралиб чиқишга, алоҳида бўлишга интилиш; давлатнинг бир қисмини ажратиб олиб, янги давлат тузилмасини тузиш ёки мамлакатнинг бир қисмини мухториятга айлантириш ҳаракати. *Сепаратизм ҳаракатлари.* ■ Кўпинча ички сабабларни кўпайтирувчи, гижгижловчи, ўз мақсадлари йўлида фойдаланувчи кучлар сепаратизмнинг пайдо бўлиши ва кучайишига олиб келади. «ЎЗМЭ».

СЕПАРАТОР [лот. *separator* — ажраткич] Газдан суюқ ёки қаттиқ зарраларни, суюқликдан қаттиқ зарраларни ажратиш, ара-лашмаларни таркибий қисмларга ажратиш учун мўлжалланган аппаратларнинг умумий номи. *Сут сепаратори. Галла тозалайдиган сепаратор.* ■ Газ сепараторида газ суюқ ва қаттиқ зарралардан тозаланади. «ЎЗМЭ».

СЕПКИЛ Кўпинча юз, бўйин, қўл терисида пайдо бўладиган сарғиш, қўнғир, қорамтир рангли, шакли ҳар хил бўладиган майда доғлар. *Мирзо Исмоилов қовоқларининг устигача сепкил босган, чуваккина юзини бужмайтирди.* С. Кароматов, Олтин қум. *Баланд тераклар остидаги оқ уйлардан бирида.. бурни устига беш-ўнта сепкил сочилган, жик-каккина қиз дамо-дам кўзларини микроскопга қадайдди.. Мирмуҳсин, Нукра.*

СЕПКИЛДОР Сепкили кўп; сепкил босган; сепкилли. *Сепкилдор қиз.* ■ Ўнг томонда ўтирган сепкилдор бола *Ботирдан кўзини олмайди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон. *Шодимат.. сепкилдор, лўппи юзи тарвақайлаб кулди-да, «Бормисан, ошна?» деб [Мусаевга] ўнг қўлини узатди.* А. Муҳиддин, Ошналар.

СЕПКИЛЛИ *айн. сепкилдор.* Сепкилли бола. ■ -Энди хотирни жам қил, Аркаш, — деди ёнидаги қизғиш сочили, сепкилли йигит қўшнисига кўз қисиб. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

СЕПЛАМА Наридан-бери, амал-тақал қилиб ясалган (ишланган); омонат. *Сеплама этик.*

СЕПЛАМОҚ Наридан-бери, бир амаллаб ясамоқ (қилмоқ); амал-тақал қилиб тўғриламоқ. *Оз бўлса, эплаб кўр, кўп бўлса, сеплаб кўр.* Мақол.

СЕПЛИ Сепи (моли) кўп. *Сепли қиз. Сепли келин. Сепли қизим бўлгунча, эпли қизим бўл.* Мақол.

СЕПМА *айн. сочма 1. Уруғни сепма қилиб эжмоқ.*

СЕПМОҚ 1 Сочмоқ, пуркамоқ, сачратмоқ (суюқликлар ҳақида). *Ҳар оқшом аяси ҳовлига кўлоблатиб сув сепарди. Кейин рай-хон иси билан ўтқир тупроқ ҳиди бутун ҳовлини тугиб кетарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кўлоқ сол. *Уста вишиллаб атир сепгач, мижозининг юзини елпиб, сўнг артиб кўяди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

Сув сепгандай (ёки куйгандай) Жим, жимжит. *Ҳаммаёқ сув сепгандай.* ■ *Сув сепгандай жимжит. Онда-сонда полиз атрофидан бедананинг ширали овози келади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Сув сепмоқ 1)** юраги ўртанган ғамли, аламли кимсага бир оз таскин-тасалли бермоқ, дардини юмшлатмоқ; совитмоқ. *Гапга хотима бермай, бошқа тарафлардан ҳам камчиликлар топиб, асосли суратда қутидорнинг Отабекка томон ҳароратланаётган юрагига сув сепмоқчи бўлди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) тўхтатмоқ, якун ясамоқ; пасайтирмоқ. *Жиринглаган телефон аланга ола бошлаган мунозара оловига сув сепди.* Газетадан. *Биринчи муҳаббат алангасига сув сепган.. бебурд, ёлғончи қизни [Ҳайдар] шу тобда аччиқ, аламли сўзлар билан қақиб олгиси.. келарди.* С. Аҳмад, Ойдин кечалар.

2 Бир текисда сочмоқ (кукун ҳолидаги нарсалар ҳақида). *Чучварага мурч сепмоқ. Гўштга туз сепмоқ.* ■ *Холниса ёзиқ хамирга бир оз урвоқ сепди-да, ўқлогини айлантириб, яна ёйишда давом этди.* С. Нуоров, Нарвон. *Бу одам шошмасдан тухумни арчиди, ҳафсала билан туз сепиб, оғзига солди..* А. Қаҳҳор, Асарлар.

Ярасига туз сепмоқ Гап ёки хатти-ҳаракат билан дардини кучайтирмоқ. *Болам, шу муштипар, шу бахтсиз онангнинг ярасига туз сепмасанг, юрак-бағрини қон қилмасанг, даданг келтирган хабарни айтаман.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 қ.х. Бир текисда тарқатиб сочмоқ; эжмоқ (дон-дун, уруғ, ўғит ва ш.к. ҳақида). *Меҳнат қилмай роҳат кўрмас, уруғ сепмай экин ўрмас.* Мақол. ■ -Ҳой чол, манави ер ўлгур шундай ётмасин.. *Озгина сабзи уруғи сепиб қўйсангиз-чи? — деди Тўхтабуви.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

4 кўчма Тарқатмоқ, сочмоқ. *Ёғду сепмоқ.* ■ *Кечанинг олтин чечаклари оғочлар орасидан нур сепди.* Уйғун, Асарлар. *Кенг, те-*

кис кўчага узоқдан чироқлар туман ичида хира, совуқ нур сепеди. Ойбек, Танланган асарлар.

Уруғини сепмоқ Бирор жараённинг авж олиши, кенг ёйилиши учун ҳаракат қилмоқ. *Яхшилик уруғини сепмоқ.* ■ *Низомулмулк фитна уруғини узоқни мўлжаллаб, жуда махфий сепмоқда.* Ойбек, Навоий. **Ўтга (ёки оловга) керосин сепмоқ** Гап ёки бирор иш-ҳаракат билан кимсанинг аламига алам қўшмоқ; кайфиятини баттар бузмоқ. *Қодирқул.. турқини бузмай, яна Ҳасан аканинг ўтига керосин сепди.* А. Муҳиддин, Инсон қалби оташ.

СЕПОЯ [ф. سه پايه — уч пояли, уч оёқли] 1 Тўғон, дамба қуришда, дарё ва анҳорларнинг қирғоқларини сув ювиб кетишидан сақлашда ишлатиладиган, учта ходани учбурчак шаклида бир-бирига маҳкамлаб, поялар ораси харсангтош ва б. материаллар билан тўлғазиладиган мослама. *Сепоячилар дарёнинг ўртасига сепоялар ўрнатдилар.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. **Кўприк хийла** узун бўлганлиги учун уч-тўрт жойида тагидан қўйилган зўр сепоя тиргаклари бор эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Бирор нарса осиш, илиш учун мўлжалланган уч оёқли асбоб. *Сепоя остида чимдиб димоғни, Челақда пишади антиқа шўрва.* М. Икром, Балиқ овида.

3 шв. Новдадан учбурчак шаклида тўқилган чамбарак. *Усават, (ичида) гушт бор.* Ёнидаги сепояда сут, қатиқ.. С. Нуров, Нарвон.

СЕПОЯЧИ Сепоя тўсиқлар ясовчи ва ўрнатувчи мутахассис. *Латифжон.. сепоячилар ичида дам кўриниб, дам кўринмай ишлаётган тенгдош дўсти Борис Ешковга тез-тез кўз ташлаб кўяр.. эди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

СЕПСИЗ Сепи йўқ; сепи бўлмаган. *Сепсиз қиз.*

СЕПСИМОҚ шв. айн. сепсимоқ. Ташқарида қатнов сепсилган, майин оқшом жимлигида бақа қуриллар.. эди. А. Мухтор, Кумуш тола. Кузнинг мадади билан очлик ҳам сепилди. А. Қаҳҳор, Ўтмишдан эртақлар.

СЕПСИМОҚ шв. Пасаймоқ, сусаймоқ; сийраклашмоқ. *Бўрон бир оз сепсиган эди, қир пастидан яна қуюқ тўзон кўтарилди.* А. Ҳасанов, Чироқлар.

СЕПСИС [юн. sepsis — чириш, ириш] тиб. Ўйринг ҳосил қилувчи микробларнинг инфекция ўчоғидан қонга ўтиб, қоннинг заҳарланиши натижасида келиб чиқадиغان оғир юқумли касаллик. *Киндикнинг йиринглаши чақалоқлар сепсисига сабаб бўлади.* «ЎЗМЭ». Сепсис касаллигида тил қуруқ, ёрилган ва қорамтироқ қарашланади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

СЕР- [ф. سير — тўқ, ҳаддан ташқари тўйган; кўп, мўл, зиёда] Отлардан кўпликни, мўлликни билдирувчи сифатлар ясовчи олд қўшимча, мас., *сербарг, серган, сергушт, серсув, серҳосил.*

СЕРАВЖ [сер. + авж] 1 мус. Авжи кўп, кўп авжли. *Серавж ашула.*

2 Яхши ривожланган, авж олган, тез етилаётган. *Яхши ишлов берилган, озиқлан-тирилган гўзалар серавж, ёппасига шоналамоқда.* Газатадан.

СЕРАЖИН Ажини кўп, ажин босган; юзлари бурушган. *Пўлатжон кўзини юмиб, меҳрибон онасининг серажин нуроний юзини кўз олдига келтирди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Чолнинг юзлари бузмайиб, серажин бетлари кичкина бўлиб кетди. С. Аҳмад, Уфқ.

СЕРБ қ. сербар. *Серб тили. Серб аёл.*

СЕРБАР Эни кенг; энли. *Сербар чит.* ■ *Мирзо Улуғбек белидаги сербар камарига осилган калитни олиб, эшикнинг қулфини жаранглашиб очди.* О. Ёқубов, Улуғбек хазинаси. *У ёш йиғитлардек чаққон, серҳаркат, сочида битта ҳам оқи йўқ, белида сербар камар.* Э. Аъзам, Кечикаётган одам. *Улар сербар йўлакдан ўтиб бориб.. тахта сўрига чиқиб ўтиришди.* Ш. Бўтаев, Қўрғонланган ой.

СЕРБАРАКА Баракаси кўп, жуда баракали. *Сербарака меҳнат. Сербарака йил.* ■ *Шоҳаншоҳ менга эмас, менинг юртимга, бойлигимизга ошиқ бўлган.. Шу сербарака юртим унга керак бўлиб қолган.* М. Осим, Тўмарис. *Ажиб сербарака бўлиб келди куз.. А. Ҳамдам.*

СЕРБАРГ Барги кўп, барги қалин; қуюқ, зич баргли. *Қўриқ ва бўз ерларда яратилган боғнинг ниҳоллари сербарг ва серновда бўлса ҳам, таналари ёш ва ингичка эди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

СЕРБЕЗАК Безаги, ҳашами кўп; серҳашам. *Баланд, сербезак шифтда, олтин суви югуртирилган кучли занжирда каттакон*

қандил ҳисобсиз чироқлари билан гавҳардай товланиб турар эди. М. Исмоилий, Бизнинг роман.

СЕРБЛАР Сербия ва Черногориянинг серб-хорват тилида сўзлашадиган асосий аҳолиси. *Серблар 12-асрда халқ сифатида шаклланган. «ЎзМЭ».*

СЕРБОЛА Бола-чақаси кўп; серфарзанд. *Уй бекаси бомбадан қулоғи хийла кар бўлган, юм-юмалоқ, серган, сербола аёл эди. Ойбек, Қуёш қораймас. Шу сербола, серхона, сергавго уйнинг нимасидир кўнглимга ором беради. А. Мухтор, Чинор.*

СЕРБОШОҚ Бошоғи кўп; кўп бошоқ чиқарадиган. *Сербошоқ буғдой.*

СЕРБУРМА Бурмаси кўп, кўп бурмали. *Сербурма юбка. Сербурма кўйлак.*

СЕРБУТОҚ Бутоғи кўп, бутуқлаб кетган. *Сербутуқ шох. ■ У эмаклаб, сербутуқ қора қайин тагига борди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

СЕРБЎЁҚ 1 Бўёғи кўп, бўёқдор; қалин бўёқли. *Сербўёқ расм.*

2 кўчма Кўп бўёқ берилган. *Жажжи қизча эдим, ҳавасларга бой, Сирли кўринарди сербўёқ олам. М. Эгамбердиева, Гулбарг.*

СЕРВАНТ [фр. servante] Идиш-товоқ, сочик, дастурхон ва ш. к. қўйиладиган, юқори қисми ойнабанд шкаф, буфет. *Сервант полкаларига ажойиб чинни ва биллур идишлар тартиб билан жойлаштирилган эди. Ф. Мусаёнов, Ҳиммат.*

СЕРВЕР [ингл. server] *тех.* Муайян дастурлар тўплами билан таъминланган ва умумкомпьютер тармоғида диспетчерлик, тақсимлаш ва бошқариш вазифаларини амалга оширувчи компьютер ёки компьютерлар гуруҳи.

СЕРВИЗ [фр. service — хизмат; идиш-товоқ тўплами] Маълум миқдордаги кишиларга мўлжалланган, бир хил бадий безакли идиш-товоқ тўплами. *Қаҳва сервизи. Чой сервизи. ■ [Карима] Диван устида чордана қуриб ўтириб, буфетдаги нодир сервизларни томоша қила бошлади. С. Абдуқаҳҳор, Уй останада бошланади.*

СЕРВИС [ингл. service — хизмат] Кундалик турмушнинг хилма-хил соҳаларида — магазин, меҳмонхона, сартарошхона, ёнилғи қуйиш шохобчалари ва ш.к. да аҳолига сифатли хизмат кўрсатиш ва шундай хизматнинг ўзи. *Шуниси қувонарлики, эндилик-*

да ўқув даргоҳимиз хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш методологиясини шакллантирувчи муассасага айланди. Газетадан.

СЕРВИТАМИН [сер. + витамин] Витаминларга бой, витамини кўп. *Сервитамин озиқ-овқатлар. ■ Ғўзаноюдан сервитамин озуқа ачитқилари, фурфурол тайёрлаш мумкин. Газетадан.*

СЕРВИҚОР Ғоят виқорли; кўркам, салобатли. *Сервиқор қоя. Сервиқор тоғлар. ■ Ҳовлиларга кираверишдаги катта ва сервиқор дарвозаларни айтмайсизми. Мирмуҳсин, Умид. Ўнда баҳайбат ва сервиқор Бошота чўққиси кўзга ташланади. Газетадан.*

СЕРГАК 1 Тез, дарҳол сезадиган; сезгир, зийрак. *Сергак соқчи. Сергак бўлмоқ. Сергак тортмоқ. ■ Кийикдек сергагу хушёр чавандоз Қадам қўйганда тоғлар қилган овоз. Ҳабибий. Малоҳат ҳам сергак ўтирар, икки қулоғи мунозарада эди. С. Нуоров, Нарвон.*

2 Тез фаҳмлайдиган; зеҳни ўткир; фаросатли. *Сергак ўқувчи. ■ Кўнгил қўйган йигитинг сергак бўла қолса, дилингдагини тушуниб, гапингга монанд жавоб қилса.. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.*

3 Уйғоқ; ухлаган эмас. *Маҳкам ёнига ағдарилиб ётди ва кўзини юмди. Лекин бутун вужуди сергак эди. П. Қодиров, Уч ил-диз. -Дарҳол дарвозалар яқинидаги маҳалларга хабар қил, ухламасинлар, сергак бўлиб турсинлар! — деди Темиртош. «Ёшлик».*

СЕРГАКЛАНМОҚ 1 Хушёр тортмоқ, зийрак, сергак бўлмоқ. *Дам қаттиқроқ, дам сустроқ эшитилаётган шовқиндан бировлар ваҳимага тушди, бировлар ҳайрон бўлди, бировлар сергакланди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 Хушига келмоқ (кайф, уйку, қўркувдан кейин). *Меҳмонларнинг мастликлари, кайфлари бирдан тарқалган, улар бир онда сергакланган эдилар. Ойбек, Улуғ йўл.*

СЕРГАКЛИК Сергак, зийрак бўлиш хусусияти. *Унда талант билан бирга интилиш, ҳаракат ва сергаклик бор. Ғ. Фулом, Талант ва маҳорат. Тулқинжон Ҳурининг сўзларини зўр диққат ва сергаклик билан тинглади. Ф. Мусаёнов, Ҳури.*

СЕРГАП 1 Кўп гапирадиган, эзма. *Сергап чол. ■ Корфармо Аҳмад Чалабий қирқ ёшларга борган, йўғон, қаншари паст, кўзлари ўйнаб турадиган сергап одам. Мир-*

муҳсин, Меъмор. Қизиқ, шундай камгап одам билан сергап, эзма Сабоҳат хола қандай қилиб қирқ йилдан ортиқ бирга турмуш қилишган? Ю. Шомансур, Қора марварид.

2 салб. Куруқ гап, сафсата сотишни яхши кўрадиган, гап чайнайдиган; доим жавраб юрадиган, вайсақи. *Бизда ҳам сергап, куруқ маслаҳат берадиганлар жуда кўп, лекин амалда ҳеч балода йўқ.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

СЕРГАПЛИК Сергап, эзма хусусиятга эгалик. *Мансурининг тутуриқсизлигида, сергаплигида ва мақтанчоқлигида унинг характери яхши гавдалантирилган. «ЎТА».*

СЕРГУЛ 1 Гули кўп, гуж-гуж гуллаган. *Дарҳақиқат, ўрик бу йил мисли кўрилмаган даражада сергул бўлди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Гули кўп, кўп гул, нақш солинган (босилган) ёки тикилган. *Сергул чит.* ■ *Саломатхон эса белигача тушиб турган сочларини сергул қийиқча билан боғлаб қўйибди.* С. Қодиров, Қанотлар.

СЕРГҮШТ 1 Этли, семиз, йўғон. *Сергүшт юзлари йилтиллаб турган раис аллақандай қоғозларга имзо чекиш билан овора эди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Холтой эса қора терга ботиб, бўкиб ўтирар, жиққа ҳўл бўлган кўйлаги сергүшт танасига ёпишиб кетган эди.* М. Хайруллаев, Алёёр.

2 Серэт, этли. *Сергүшт ўрик. Сергүшт шафтоли.*

3 Гўшти мўл, кўп гўшт солинган. *Сергүшт шўрва.* ■ *Сергүшт бугдой шавласининг хушбўй ҳиди анқиб, одамнинг димоғига урарди.* М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан.

СЕРДАВЛАТ Давлати жуда кўп; бой. *Сердавлат киши.* ■ *-Эсим курсин, айтмабман, худоё серфарзанд, сердавлат бўлинг.* П. Турсун, Ўқитувчи.

СЕРДАРАХТ Дарахти кўп, кўп дарахт экилган. *Сердарахт ҳовли.* ■ *Озода ишдан чиқиб, трамвайга ўтирмай, янги барг ёзган сердарахт, гавжум кўчадан уйига қайтди.* С. Аҳмад, Алла. *Сойнинг ўнг бетидаги сердарахт маҳаллада Мавлоно Фазлиддин бултурдан бери истиқомат қилаётган пешайвонли муъжаз бир уй бор.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

СЕРДАРОМАД Даромади кўп, кўп даромад келтирадиган. *Сердаромад иш.* ■ *[Али мешкобчи] Ўз наздида мешкобчилик серда-*

ромад бўлганлиги учун шу ишни қиларди. Мирмуҳсин, Меъмор.

СЕРДАХМАЗА Дахмазаси, ташвиши кўп; серташвиш. *Сердахмаза иш.* ■ *Тўйга айтиш жуда қизиқ, аммо айна пайтда жуда сердахмаза юмуш экан.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

СЕРДИҚҚАТ 1 Кўп диққат қиладиган; юракни сиқувчи. *Сердиққат иш.* ■ *Каштага гул тикиш сердиққат, сабр талаб қиладиган ҳунарлардан ҳисобланади. «Саодат».*

2 Ишга жиддий қарайдиган, жуда эътиборли. *Ҳунармандлар ўртасида ажойиб истеъдодли, сердиққат, серзавқ одамлар жуда кўп.* Ойбек, Навоий.

СЕРЕНАДА [фр. serenade < итал. serenata — оқшомги қўшиқ < sera — оқшом, кеча] **1** Ўрта асрларда Италия ва Испанияда маъшуқа шарафига, одатда маъшуқа эшиги ёки деразаси ортида туриб, торли мусиқа асбоби жўрлигида айтилган қўшиқ.

2 Чолғу ансамбли учун ёзилган, сюитага ўхшаш мусиқа асари. *Операда қаҳрамонни тасвирлаш учун.. қўшиқ, романс, серенада ҳам киритилади.* Газетадан.

3 кўчма Умуман, аниқ бир шахсга бўлган меҳр-муҳаббатни тараннум этувчи ҳар қандай мусиқий асар.

СЕРЁМҒИР Ёмғир кўп ёққан ёки ёмғир кўп ёғадиган. *Серёмғир ерлар. Серёмғир куз.* ■ *Кўклам серёмғир келиб, мардикор бозорда ишнинг мазаси бўлмади.* Ҳ. Фулом, Феруза.

СЕРЁҒ 1 Ёғи, мойи кўп; кўп ёғ, мой берадиган. *Серёғ гўшт. Серёғ кунжут.*

2 Жуда кўп ёғ солинган; ҳаддан ташқари ёғли. *Серёғ ош. Серёғ манти.* ■ *Девзира гуруч, зирavorлар ҳиди ҳар ёнга уфурган, сергүшту серёғ ош келдики, кимдир бояги завқли хитоблардан уялган бўлиб, секин уҳ тортди.* М. М. Дўст, Лолазор.

СЕРЁҒИН Ёғингарчилик кўп бўладиган, қор-ёмғир кўп ёғадиган. *Серёғин кун.* ■ *Деҳқон баҳорга кўз тикди. Аммо кўклам серёғин келди.* С. Сиёев, Аваз. *Баҳор кези бу ерлар серёғин бўлади, тоғ ва қирларга тушган ёмғир суви жилғаларни тўлғазиб, шу қишлоққа томон оқади.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

СЕРЖАНЖАЛ 1 Жанжал кўп бўлиб турадиган, жанжалли. *Сержанжал уйда барака йўқ.* Мақол.

2 Жанжалкаш; бўлар-бўлмаста жанжал қилаверадиган. *Сержанжал хотин.*

СЕРЖАНТ [фр. sergent < лот. serviens — хизматчи] Милиция, полиция ва армияда кичик командирларга бериладиган унвон ва шу унвонга эга бўлган шахс. *Кичик сержант.* ■ Мен билан ёнма-ён бир сержант ҳам отишиб туриб эди, бирдан унинг пулемёти тўхтаб қолди. Ойдин, Ҳикоялар.

СЕРЖАҲЛ Салга жаҳли чиқаверадиган, жаҳли тез; жаҳлдор. *Сержаҳл одам.* ■ Биринчи қараида у одам ғоят жиддий, ҳатто бирмунча сержаҳл кўринарди. Ф. Жўраев, Обид Жалилов. *Мунис тенгқурларига ўхшамасди: жуда эрка эди, сержаҳл эди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

СЕРЖИЛВА 1 Ранг-баранг тусда товланиб, жилваланиб турадиган, ғоят жилвали. *Сержилва атлас.* ■ Кўриқчи чол чайла томида милтиқни қучоқлаганча, сержилва юлдузли осмонга тикилиб, хаёл суриб ётарди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

2 кўчма Ранг-баранг оҳангда товланувчи, жилвали, ўйноқи. *Ўзбек мусиқаси мутлақо ўзига хос, оҳангдор, сержилва, ўйноқи мусиқади.* Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

3 айн. **серишва.**

СЕРЖИЛО айн. **сержилва** 1, 2. Тилла дейилганда, сержило ипак, ранг-баранг шоҳи атласлар, хушбичим кийим-кечаклар кўз олдимизга келади. Газетадан. *Сержило оҳанглари унинг [қизнинг] хаёлини узоқ-узоқларга олиб кетди.* «Ёшлик».

СЕРЖУН 1 Жун кўп, кўп жун берадиган. *Сержун қўйлар.*

2 Жун кўп, жун босган. *Икки тиззасига сержун билакларини қўйиб.. ўй сураётган кекса киши — уста Замон эди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

3 Кўпроқ жун қўшиб тўқилган. *Сержун газлама.*

СЕРЗАВҚ 1 Кишига катта завқ бағишлайдиган; ғоят завқли. *Серзавқ мусиқа.* ■ Ишчи хонадониди ноёб танбурнинг серзавқ машқи анчагача жаранглаб турди. Мирмуҳсин, Созанда.

2 Нарса, ҳодисалардан катта завқ олувчи; ғоят завқли. *Серзавқ шинаванда.* ■ Қирқта жўраси бор. Ҳаммаси серзавқ, юраги ўтли одамлар. Ойбек, Танланган асарлар.

СЕРЗАРДА Ҳадеб зарда қилаверадиган, зардаси, жаҳли тез. *Серзарда одам.* ■ Маъ-

суманинг эри димоғидан эшак қурт ёғадиган, серзарда бойвачча эди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ. *Раис серзарда, одамларни жеркиб ташлайди, дейишади, тўғрими?* Й. Шамшаров, Танланган асарлар.

СЕРИАЛ [ингл. serial < лот. series — қатор] Кўп серияли, кўп қисмли давомли фильм (кўпинча унча талабчан бўлмаган томошабинларга мўлжалланади, шунинг учун бадиий жиҳати пастроқ бўлади). *Мана шу сериални кўряписизларми, деган саволга эркага аёл, ёшу қари баварига ҳа, деб жавоб беришди.* «Саодат».

СЕРИЛДИЗ 1 Илдизи жуда кўп; илдиз отиб, тармоқланиб кетган. *Серилдиз дарахт. Серилдиз бута.*

2 Илдиз босган. *Серилдиз қирғоқ.* ■ Полковникнинг самимий мақтовидан жангчилар бир-бирларига қараб кулиб қўйишди ва серилдиз ерни тағин ҳам ғайрат билан қўпора бошлашди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

СЕРИШВА 1 Жуда ишвали, ноз-ишва қилаверадиган. *Серишва аёл.* ■ Маҳбубанинг ширин мақоли яхши, Ҳам серишва қошиқилоли яхши. П. Маҳмуд, Рубойилар.

2 кўчма Мафтун этадиган, ўзига тортадиган. *Ҳазал ҳам бўлурми мунча дилрабо, Бунчалар серишва, бунчалар серноз.* Э. Воҳидов.

СЕРИЯ [лот. series — қатор] 1 Бир хил, ўхшаш ёки умумий белги, хусусиятлари жиҳатидан ўзаро узвий боғлиқ бўлган нарсалар гуруҳи (китоб, брошюра ва ш.к.). *Илмий-оммабон адабиётлар серияси. Телевизорларнинг янги серияси.* ■ Сўнгги пайтда ҳар йили турли адабий сериялар ташкил этилмоқда. Газетадан.

2 Қимматбаҳо қоғозлар, ҳужжатлар ва ш. к. нинг ҳарф ёки рақамлар билан гуруҳланиб белгиланган разряди, категорияси. *Облигация серияси. Паспорт серияси.*

3 Давомли кинофильмларнинг ҳар бир мустақил бўлаги. *Кинофильмнинг иккинчи серияси.*

СЕРИЯЛАБ *рвш* Серияларга бўлиб, серия-серия қилиб. *Машиналарни сериялаб ишлаб чиқармоқ.*

СЕРИЯЛИ Серияларга бўлинган, сериялаб чиқариладиган. *Серияли маҳсулот. Уч серияли кинофильм.* ■ Дилрабо ҳинд рақслари уларни сеҳрлаб олди. *Икки серияли кино-*

фильм қандай ўтиб кетганини пайқамай қолишибди. Мирмуҳсин, Умид.

СЕРКА Бичилган эркак эчки, ахта така. *Той ота эргашир, кўй — серкага.* Мақол. ■ *Қўрқанидан кўзлари олайиб кетган кўк серка жар ёқасига етиб бориб.. соқолини селкилатганича, таққа тўхтади.* С. Анорбоев, Оқсой. *Адир устида чўпонларнинг ити, шохдор серка кўринди.* Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.

СЕРКЕПАК Кепаги кўп, кепаги меъ-ёридан ортиқ. *Серкепак ун.*

СЕРКИПРИК Киприги кўп, куюқ. *Салтанат катта, серкиприк кўзлари билан юзимга бир қаради-да, яна бошини эгди.* О. Ёқубов, Бир фелъетон қиссаси.

СЕРКЎСАК Кўсаги зич; кўп кўсак тукан. *Серкўсак гўза.*

СЕРМАЗМУН Мазмунан бой, чуқур мазмунли. *Сермазмун маъруза. Сермазмун асар. Сермазмун мақола.* ■ *Ўзини пахта устаси деб юрган баъзи кишилар Саодатнинг сермазмун лекциясини эшитиб, ҳайрон бўлиб қолдилар.* Ж. Шарипов, Саодат. *Ҳаётимиз тобора сермазмун, ширин, фароғатли бўлиб бормоқда.* Газетадан.

СЕРМАМОҚ шв. Силкитмоқ; силтамоқ; зарб билан силтамоқ. *Дўнглик устида атлас кўйлак кийган Зулайхо турар ва бизга оқ рўмолча сермаб, кимнидир чорлар эди.* П. Қодиров, Қадрим. *Ферузанинг кўзларида ўт чақнади, қўлини қиличдай сермаб, устунни кўрсатди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

СЕРМАШАҚҚАТ Машаққати кўп, жуда машаққатли. *Сермашаққат иш.* ■ *Чорвадорнинг меҳнати оғир ва сермашаққат.* Газетадан. *Чигит экиш бултурги йили шунақа сермашаққат бўлди, — дея суҳбатни давом эттирарди раис.* «Шарқ юлдузи».

СЕРМАЪНО Мазмун жиҳатдан бой, чуқур маъноли. *Сермаъно гап. Сермаъно ибора.* ■ *Эҳсон ундан [Саидийдан] чиройли, сермаъно хат кутади, чунки у, Саидийга бўлажак шоир, деб қарар эди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

СЕРМАҲСУЛ Маҳсули кўп, кўп маҳсул берадиган. *Сермаҳсул мол. Сермаҳсул тармоқ. Сермаҳсул ижодкор.*

СЕРМЕВА 1 Меваси кўп, кўп мева берадиган. *Зайтун дарахтининг бўйи 4—5 метрча бўлиб, у жуда сершоҳ, сермева бўлади.* Газетадан.

2 Мева дарахти кўп, мева дарахтига бой. *Сермева боғ.*

СЕРМЕҲМОН Уйидан меҳмон аримай-диган, меҳмондўст. *Сермеҳмон хонадон. Сермеҳмон халқ.*

СЕРМЕҲНАТ Кўп меҳнат талаб қиладиган; меҳнати кўп. *Сермеҳнат экин.* ■ *Чорва иши, ўғлим, жуда сермеҳнат иш, — деди Абдураззоқ ота.* С. Абдуқаҳҳор, Олтин водийларни кезганда. *Қурт боқиш жуда нозик ва сермеҳнат ишдир.* Газетадан.

СЕРМОЙ айн. серёғ. *Сермой кунжут. Сермой ош.* ■ *Нусратбек болишига ёнбошлаб, катта сопол товоқдаги сермой чалобдан ичди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

СЕРМОЛ 1 Моли, мол-дунёси, сепи кўп. *Сермол қиз.*

2 Моли, товари кўп. *Тишдан қараганда эски, кўримсиз, лекин катта, сермол дўконда Мирзакаримбой билан Салимбойвачча турар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Чорваси, чорва моли кўп. *Сермол ферма.*

СЕРМУЛОЗАМАТ Мулозаматни, такал-лунфни ўрнига қўядиган; ғоят мулозаматли. *Сермулозамат одам.* ■ *Ўша пайтлардаёқ Маъсумаларнинг эшигини сермулозамат, чаққон, гандон кампирлар — совчилар черта бошлаган эди.* «Шарқ юлдузи». *Аҳмад сермулозамат, узундан-узоқ хайрлашишни ёқтирмасди, сабр билан илтифотларнинг туғашини кутди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Қандайдир сермулозамат йигитлар келиб, Очил бува билан саломлашишди.* А. Мухтор, Чинор.

СЕРМУЙ айн. сержун **1.** Ибн Яминнинг уйи ташқарисиди тўпланган тўда ҳамон тарқалмаган, ҳалиги девона жазавага тушиб, сермуй кўкрагига муштлаб, оғзидан кўпик сочарди. К. Яшин, Ҳамза.

2 Тукли, сертук (гилам, газмол ва ш. к. ҳақида). *Сермуй гилам.*

СЕРНАМ 1 Нами жуда кўп; жуда нам. *Сернам пахта.*

2 Ғоят нам, зах. *Бугдой қанчалик сернам ерга экилса, ҳосил шунчалик мўл бўлади.* «Шарқ юлдузи».

3 Нам, рутубатли. *Ҳавонинг иссиқ ёки салқин келиши, қуруқ ёки сернам бўлишига қараб экин экиш муддатлари ҳам ўзгаради.* Газетадан.

СЕРНАСЛ Насли кўп, кўп насл қолдирган ёки қолдирадиган; кўп туғадиган; серпушт. *Сернасл мол.*

СЕРНАҚШ Кўп нақш солинган ёки ўйиб чизилган; жуда кўп нақшли. *Меҳмон сернақш дарвоза олдиға етиб келгач, мис ҳалқани тақиллатди.* М. Осим, Қарвон йўлларида. *Қўрмак, сернақш чолғу созандага илҳом, эҳтирос бахш этишини яхши тушунади уста.* «Гулистон».

СЕРНОЗ Нози, кўп; ноз-карашма қилишни яхши кўрадиган. *Серноз раққоса.*

СЕРОБ [ф. *سيراب* — намга, сувга тўйинган; суғорилган, чанқоғини қондирган] Етарли даражада кўп, мўл-кўл. *Бизда ҳамма нарса сероб.* ■ *Зап ўрик экан-да. Канал битиб, сув сероб бўлиб, боғ-роғ қилганимизда, албатта, шунинг данагидан экамиз.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Чўлда энг сероб гиёҳ бўлган шувоқ майда кулранг барглари титратиб, шамолда зўр бериб силкинади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

СЕРОБГАРЛИК айн. **серобгарчилик.**

СЕРОБГАРЧИЛИК Ҳамма нарса етарли бўлган пайт, мўлчилик; мўл-кўлчилик; маъмурчилик, фаровонлик. *Ҳамма ёқ серобгарчилик бўлиб қолди. Серобгарчиликда яшамоқ.*

СЕРОБЛИК 1 Серб, мўл-кўл бўлишлик. *Она шахримизнинг гуллаб-яшнаб туришининг боиси сувимизнинг сероблигидандир.* Газетадан. *Бозорда мева сероблигидан ҳеч қайёққа сизмайди.* Газетадан.

2 айн. серобгарчилик. *Бир ёқда — ташналик, сўлғинлик, иккинчи ёқда — сероблик, гулгунлик! Бир-биридан мадад ололмайди, бири-бирига ёрдам қилолмайди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Шалоладек булутинг оппоқ, Ёндиради сероблик ва қут.* Ю. Шомансур.

СЕРОБЧИЛИК айн. **серобгарчилик.** *Баркашларда тўлиб-тошиб тортилиб нонлар, Фаровонлик, серобчилик, ҳар уйда байрам.* Ҳабибий.

СЕРОҲАНГ Оҳанг жиҳатдан бой; рангбаранг оҳангли. *Сероҳанг куй. Сероҳанг овоз.* ■ «*Тинчлик*» сўзи.. *Бу — ёқимли, сероҳанг бир сўз, Ҳаёт — булоқ, тинчлик — унга кўз.* М. Шайхзода.

СЕРПАМОҚ шв. Зарб билан урмоқ, солмоқ; силтамоқ. *Қилич билан серпаб ўтмоқ.*

СЕРПАНТИН [фр. *serpentin* < лот. *serpens* — илон] Бал, маскаррад ёки карнавал қат-

нашчиларига ирғитиладиган, рангли қоғоздан ясалган узун илонсимон лента.

СЕРПАРДОЗ 1 Пардозга берилган; пардоз-андозни яхши кўрадиган. *Серпардоз хотин.* ■ *Элмира жуда серпардоз бўлиб қолди.* С. Зуннунова.

2 Кўп пардоз берилган. *Серпардоз уй.*

СЕРПАХТА Пахтаси кўп, пахта кўп солинган. *Серпахта кўрпа. Серпахта чопон.* ■ *Унинг [сандалнинг] бурчагида.. устига серпахта чопонини тортиб Хўжаназарбой ётмоқда эди.* С. Айний, Куллар.

СЕРПЕНТАРИЙ [лот. *seprens, serpentis* — илон] Тирик ҳолатда заҳар олиш учун заҳарли илонлар боқиладиган, парвариш қилинадиган жой, илонхона.

СЕРПИЁЗ Пиёзи жуда кўп, кўп пиёз солинган. *Серпиёз сомса.* ■ *Столда ширинликлардан кўра серпиёз шакароб, шўртанг бодринг бор эди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

СЕРПУЛ Пулдор; пули кўп. *Серпул одам.* ■ *Зокировнинг касби-кори нотайин, аммо серпул.* М. Жўра, Изтироб. [*Хотин:*] *Иккита анор учун хотинингизни серпул одамга оширгани уялинг!* А. Қаҳҳор, Анор.

СЕРПУШТ [ф. *سيرپشت* — кўп насли] Сернасл; кўп бола туғадиган; кўп тухум берадиган; тез урчидиган. ■ *Ўргимчаккана жуда серпушт бўлади.* Газетадан.

СЕРПУШТЛИК биол. Ҳайвонларнинг табиий ўлим ўрнини қоплаш учун зарур бўлган пушт қолдириш хусусияти. *Серпуштликни ошириш чорвачиликда катта аҳамиятга эга.* «ЎЗМЭ».

СЕРРАЙМОҚ 1 Бир жойда анграиб, ҳаракатсиз турмоқ. *Серрайиб турмоқ.* ■ *Низомжон нима қилишини билмай, серрайиб туриб қолди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Қиз даҳшат аралаш серрайиб қотиб қолди.* У. Назаров, Одамлар.

2 салб. Бирор иш қилмасдан, анграиб ёки кеккайиб турмоқ. *-Нимага серрайиб турибсан? Бу ёққа кел, чурвақа! — деб қичқирди мингбоши болага қараб.* М. Исмоилий Фарғона т. о.

СЕРСАВЛАТ Ғоят савлатли, жуда ба-савлат. *Лаганлар бўшаётганда, эшикдан серсавлат бир қора одам кириб келди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Сунага келиб ёнбошлаган элик ёшлар чамаси бу аёл анча серсавлат, ёшлигида ҳусндор бўлгани билиниб турарди.* У. Исмоилов, Сайланма.

СЕРСОЯ 1 Кўп соя берадиган; сояси кўп. *Серсоя сада.* ■ *Дарахт кам бўлса-да, лекин қуюқ, серсоя.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Жуда соя, салқин. *Салкам миллион туп дарахти бор Тошкентда нима кўп, серсоя кўчалар, жойлар кўп.* П. Қодиров, Уч илди.

СЕРСОҚОЛ Соқоли узун ва қалин, соқоли кўп; соқоли ўсиб кетган. *Серсоқол чол.* ■ *Меъмор аравадан тушганидан сўнг, бу томонга келаётган серсоқол Чўли бобо қар-ишисига чиқиб, у билан эски танишлардек қўл беришиб омонлашди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

СЕРСУВ 1 Суви кўп, суви мўл, тўла. *Серсув кўллар.* ■ *Болалик хотиралари билан алоқадор бу дарёчани у серсув, тубсиз наҳрларга алишмайди.* С. Нуоров, Нарвон.

2 Сувли; ширадор; сершарбат. *Серсув шафтоли. Серсув турп.* ■ *Пахтасеб — олминг бир тури. Кичкина, сарғиш бўлади. Лекин жуда мазали, серсув.* Ш. Холмирозев, Олма емадим.

СЕРСУТ Кўп сут берадиган, сути кўп. *Серсут сигир.* ■ *Отам сигирнинг серсут ёки камсутлигини маърашидан билар эдилар.* А. Қажҳор, Асарлар.

СЕРСУЯК Суяги кўп. *Серсуяк гўшт.* ■ *Сўнагул мени ёш боладай йиғлатиб, кичкинагина, серсуяк мушти билан кўз ёшларимни артиб кетди.* А. Мухтор, Асарлар.

СЕРТАВОЗЕ Ғоят тавозели; сертаъзим. *Сертавозе одам.* ■ *[Тўламати] Каттаю кичикни барабар «ако» дейдиган сертавозе бу йигитдан қандай гап чиқаркин, деб кутиб турди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Ҳозир у [Ирода] нимаси биландир қадимий эртақлардаги сертавозе канизакларни эслатиб юборди Аҳмада.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

СЕРТАКАЛЛУФ айн. *сермулозамат. Сертакаллуф одам. Сертакаллуф бўлмоқ.* ■ *Чўққи соқоли бу одам ғоят сертакаллуф.* эди. Т. Малик, Иблис девори. *Бу мулоийм, сертакаллуф аёла рўпара келган ҳар қанақа тошюрак ҳам юмшайди.* С. Анорбоев, Оқсой.

СЕРТАРМОҚ 1 Тармоқланган; ён-атрофга қараб ўсган. *Бодом илдизи сертармоқ бўлгани сабабли тупроқ эрозиясига қаршилик қилади.* «Фан ва турмуш»

2 Тармоқлари, соҳалари кўп ва хилма-хил. *Сертармоқ соҳа.* ■ *Ҳозир фанлар жуда чуқурлашиб, сертармоқ бўлиб кетган.* С. Нуоров, Нарвон.

СЕРТАШВИШ 1 Ташвиши кўп; ғоят ташвишли, серхархаша. *Серташвиш иш. Серташвиш жой.* ■ *Серташвиш асрда дунёга келдинг..* Э. Воҳидов.

2 Ғам-ташвиши кўп, тиниб-тинчимас. *Серташвиш одам.* ■ *Бирам серташвиш, бирам серташвишсанки, болагинам!* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Соддагина чодирда ёлғиз яшаган Навоий дилгир, серташвиш эди.* Ойбек, Навоий.

3 Ташвиш ифодалайдиган; ташвишли. *Дилоромнинг серташвиш кўзлари бир зумда чақнаб кетди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Азмиддин Талъатбейнинг серташвиш юзига.. совуқ кўзларига қараб, ўйга толди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

СЕРТАЪЗИМ айн. *сертавозе. Сертаъзим одам. Сертаъзим бўлмоқ.*

СЕРТИКАН Тикани жуда кўп. *Сертикан гул.* ■ *Салқин, нам шамол тепалардаги кактус дарахтларининг сертикан шохларини секин чайқатади.* И. Раҳим, Тақдир.

СЕРТИФИКАТ [фр. certificat < лот. certum — аниқ, тўғри, рост + facere — қилмоқ]

1 Давлат органларининг молиявий қарз (заём) мажбурияти; шунингдек, кўрсатувчига бериладиган давлат заёмлари облигациялари ва қимматдор банк қоғозлари.

2 Омонатчининг, белгиланган муддат ўтгач, банкка қўйилган омонат суммасини ҳамда унинг фойзаларини олиш ҳуқуқи ҳақидаги ёзма ҳужжат.

3 Ташқи савдо амалиётида: тегишли ваколатли органлар томонидан бериладиган ва товарнинг сифати, оғирлиги, ишлаб чиқарилган жойи ва б. хусусиятларини тасдиқлайдиган ҳужжат. *Маҳсулот сертификати.*

4 Бирор нарса, воқеа ҳақидаги расмий ёзма гувоҳнома; диплом. *Шайхонтоҳур туманида компьютер саводхонлиги бўйича ташкил этилган курсни якунлаган ёшларга сертификатлар топширилди.* Газетадан.

СЕРТИФИКАТЛАШ Бирон-бир маҳсулот ёки хизмат сифат тавсифининг сифат стандартида талаб этилган даражага мос келишини аниқлаш, тасдиқлаш. *Бугунги кунда маҳсулот ва хизматларни сертификатлашда республикамизда фаолият юритаётган 50 дан ортиқ сертификатлаш идоралари ва 250 дан ортиқ синов лабораторияларининг аҳамияти муҳим.* Газетадан.

СЕРТОМИР 1 Томири жуда кўп. *Сер-томир гўшт.*

2 Томирлари бўртиб чиққан. *Ойим қирқ беш ёшлардаги.. қотма аёл бўлиб, қўллари эркактарникига ўхшаш йўғон, гўштдор ва сертомир эди. Ў. Ҳакимали, Навбаҳор.*

СЕРТОМОҚ Овқатхўр; овқатни кўп ейдиган. *Сертомоқ одам. Сертомоқ мол.*

СЕРТУК 1 Туки кўп, хурпайган, пати қалин (гилам, мато, рўмол, шунингдек, айрим мевалар ҳақида). *Боғ кўчалардан аста ўтиб борардик, оёқ остида билк-билк иссиқ тупроқ, ўрқачли пахса деворлардан сертук олтин шафтолилар осилиб ётарди. Мирмуҳсин, Умид.*

2 Тукли, жун босган. *Алиохун ўрнидан туриб, кенг, сертук кўкрагини қавартиб кетишди. Ойбек, Танланган асарлар.*

СЕРТУПРОҚ 1 Тупроғи кўп, тупроқ босган. *Даладан қайтган моллар шовқин-сурон билан катта сертупроқ кўчани чангитиб келмоқда. С. Аҳмад, Муҳаббат.*

СЕРТУХУМ 1 Кўп тухум солинган; тухуми кўп. *Сертухум хамир. Сертухум қуймоқ.*

2 Кўп тухум қиладиган; серпушт. *Сертухум товуқ.*

СЕРУЙҚУ Кўп ухлайдиган, ҳадеб ухлайверадиган, уйқудан бош кўтармайдиган. *Серуйқу одам.*

СЕРУНУМ 1 Яхши унум, маҳсул берадиган. *Серунум иш.*

2 *айн. серҳосил. Серунум ер. ■ Серунум меҳнат уларни тўқ турмушга қараб етаклар эди. Ҳ. Олимжон, Танланган асарлар.*

СЕРУРУҒ 1 *айн. серпушт.*

2 Уруғи кўп. *Серуруғ тарвуз.*

3 кўча Қариндош-уруғи жуда кўп. *Серуруғ одам. ■ Ҳурматли кишилардан бири омонатини топширибди-да. Ўзям жана серуруғ эканми? Одамларнинг кўплигини қаранг. Т. Ашуров, Марварид тут.*

СЕРФАЙЗ Ғоят файзли, кўркам, кўзни қувонтирадиган. *Серфайз боғ. Серфайз ҳовли. Серфайз кўча. Серфайз тўй. ■ Улар серфайз ҳовлига кириб келганларида, эндигина тонг ота бошлаган эди. «Ёшлик».*

СЕРФАРЗАНД Фарзанди, боласи кўп. *Серфарзанд она. ■ - Боқижон бўлса, ҳамма ака-укаларига қараганда серфарзанд. Уетти фарзанднинг отаси. Н. Сафаров, Оловли излар.*

СЕРФАҲМ Фаҳм-фаросатли; зийрак; ақли ўткир. *Рустам эси кириб қолган, китоб ўқиб, ҳар гапнинг маънисига тушунадиган, серфаҳм, ўйли, ақлли йигит эди. «Муродхон».*

СЕРФИҚР Кўп фикрлайдиган; оғир-вазмин. *Серфиқр одам. ■ [Ўзбек ойим:] Қумушинг ўзингга ўхшаш серфиқр кўринадир, Зайнаб бўлса менга ўхшаш қувноқ! А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

СЕРХАРАЖАТ *айн. серхарж. Бир бойнинг икки ўғли бўлиб, каттаси маишатпараст, серхаражат, пулни ўринсиз сарф қиладиган экан. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.*

СЕРХАРЖ Чикимдор, кўп харажат қиладиган, кўп пул сарф қиладиган. *Серхарж одам.*

СЕРХАРХАША 1 Ҳадеб хархаша қилaverадиган, жуда инжик; эркатой. *Серхархаша бола. ■ Айниқса, Мавлон аканинг «тўрва қоқдис» — икки яшар Нишонтой жуда серхархаша бола. Ҳ. Ғуллом, Машғал.*

2 Инжик; нозиктабиат; ҳеч нарса ёқмайдиган. *Серхархаша аёл. ■ Йўлга чиққандан бошлаб камгап, хомуш бўлиб қолган Ғаввос Андохудан чиқиб, қум ичига киргач, серхархаша, гап ёқмайдиган бўлиб қолган эди. Мирмуҳсин, Меъмюр.*

СЕРХОСИЯТ Хосияти, фойдаси кўп. *Серхосият ўсимлик. ■ Она сути чиндан ҳам серхосият. «Фан ва турмуш».*

СЕРЧИҚИМ 1 Чикими, харажати кўп; маблағни кўп талаб қиладиган. *Серчиқим иш. ■ Ҳозирча қўлда бажарилаётган бу ҳар иккала ишнинг серчиқим эканлигини шундан ҳам билиб олаверинг.. Газетадан.*

2 *айн. серхарж. Серчиқим одам.*

СЕРЧИҚИТ Серчиқинди, кўп қисми чиқитга чиқиб кетадиган. *Серчиқит хомашё. Серчиқит дон.*

СЕРШАРБАТ *айн. сершира. Шафтолининг сершарбат этлари ёзнинг иссиқ кунларида «чанқоқ босди» бўлади, десерт сифатида ишлатилади. К. Маҳмудов, Мевалар.*

СЕРШИРА Жуда ширин; ширалор. *Сершира қовун. Сершира анжир. ■ Венгер мускати сершира ва хушбўй бўлиб, ўзига хос ҳиди ва мазаси бор. Р. Мусамухаммедов, Мўл узум ҳосили.*

СЕРШОВҚИН 1 Шовқини кўп; шовқин-суронли. *Сершовқин кўча. Сершовқин цех. ■ Маҳкам.. Сирдарё бўйидаги сершовқин, гавжум ишчилар шаҳарчасида кат-*

та бўлган эди. П. Қодиров, Уч илди. Темиржон сершовқин, серқатнов йўлка бўйлаб бемақсад, беихтиёр борар экан, ҳеч нарса ҳақида ўйламасликка уринарди. Ж. Абдуллахонов, Орият.

2 Шовқин чиқарадиган, шовқин кўтарадиган. Шиорлар ва гуллар билан безатилган катта зал сершовқин болаларга тўлиб кетди. О. Ёкубов, Каптар.

СЕРШОНА Шонаси кўп, кўп шоналаган. Сершона гўза. Сувга қонган гўзалар сершона бўлиб ўсади.

СЕРШОХ Шохи кўп, куюқ, зич; шохлаб кетган. Сершоҳ дарахт. ■ Катта сершоҳ ёнғоқ соясиди унтача аёл узумларни тозалаб, яшикларга жойлашарди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

СЕРЯМОҚ Ямоғи кўп, кўп ямоқ солинган. Серямоқ чопон. ■ [Алиохун] Дўпписига тўғналган игнани олди, қаердандир ип топиб, эски, серямоқ кўйлагининг йиртиғини ямашга ўтирди. Ойбек, Танланган асарлар.

СЕРЯПРОҚ айн. сербарг. Серяпроқ дарахт. ■ [Фуломжон] Қўшни эшигини тўсиб турган серяпроқ, қалин шохлар орасига кириб, мингбоши ҳовлисига қаради. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СЕРЎТ Ўти кўп, ўти қалин, зич. Серўт яйлов. ■ Кенжа серўт жойларни қидириб, сурувни тоғ томонга ҳайдади. «Олтин бешик».

СЕРҚАВИҚ Қавиғи кўп, ораси яқин қилиб зич қавилган. Серқавиқ кўрпа. ■ Қамчи.. серқавиқ бўз тўни устидан чандиб боғлаб олган қўш белбоғини.. ушлаганча жавоб берди. Ҳ. Фулом, Машғал.

СЕРҚАДОҚ Қадоғи кўп, ҳамма ёғи қадоқ, қадоқ босган. Серқадоқ қўл. ■ Ҳамроали серқадоқ қафтларини пешонасига соябон қилиб, ўша томонга тикилди-да, ўзича.. қичқирди. Ш. Фуломов, Ташаббус.

СЕРҚАЙМОҚ Қаймоғи кўп, кўп қаймоқ берадиган. Сигирлардан қишин-ёзин бирдек кўп, серқаймоқ сут соғиб олсак, етарли озуқа ғамлаб қўйсак, гўшт ҳам, сут ҳам, ёғ ҳам, жун ҳам купаяди. Ҳ. Нурий, Яшил хирмон.

СЕРҚАТИҚ Қатиғи кўп, кўп қатиқ солинган. Серқатиқ мастава. ■ У серқатиқ гўжа ичиб, қорнини тўйғизиб олган бўлса-да, ошпаз Абдулматкарим пиширган овқатларга қараб, кўнгли суст кетарди. М. Осим, Ўтрор.

СЕРҚАТНОВ 1 Транспорт ва йўловчилар кўп қатнайдиған. Серқатнов кўча. ■ Темиржон сершовқин, серқатнов йўлка бўйлаб бемақсад, беихтиёр борар экан, ҳеч нарса ҳақида ўйламасликка уринарди. Ж. Абдуллахонов, Орият.

2 Тез-тез келадиған; кунда-шунда. Серқатнов меҳмон. ■ Шундан сўнг Пошша хола бу ерга, яъни Йигиталининг уйига серқатнов бўлиб қолди. Д. Нурий, Осмон устунни. Алихон редакцияга.. айниқса сўнги вақтларда анча серқатнов бўлиб қолган эди. М. Хайруллаев, Фурур.

СЕРҚИЛИҚ 1 Ножўя ёки келишмаган қилиқлари кўп, жуда қилиқдор. Серқилиқ бола.

2 кўча Тез ўзгариб турадиған, инжиқ. У узоқ Фарғона қишлоғининг серқилиқ табиатини болалигидан билгани учунми, буюқда қолгандай, эгнига брезент чакмон, бошига оқ наMAT қалпоқ кийган. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

СЕРҚИЛТАНОҚ Қилтаноқли, қилтаноғи кўп. Серқилтаноқ балиқ.

СЕРҚИРРА 1 Қирраси кўп, қиррадор. Серқирра стакан. Серқирра тош. ■ Олмосдек серқирра, офтобда чуққилари ярқираб турган баланд қорли тоғлар кўзни қамаштирарди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 кўча Ҳар тарафлама, кенг; мазмунга бой, сермазмун. Серқирра истеъдод. Серқирра олим. ■ Шоир ижоди шунчалик серқирра, сербарака, сержилоки, ҳаммаси ҳақида бир мақолада айтиб ўтишга асло имкон йўқ. «ЎТА». Забардаст олим Тошмуҳаммад Ниёзович Қориниёзийнинг мураккаб ва серқирра ҳаёт йўли ҳаммамиз учун ҳайратомуз ва ибратлидир. «Фан ва турмуш».

СЕРҚОШ Қоши куюқ ва қалин. Очил бува ўтқир қора кўзли, серқош, чиройли йигит бўлган. А. Мухтор, Чинор.

СЕРҚУЁШ Қуёш нури кўп тушадиган; қуёшли кунлари кўп. Серқуёш ёз. Серқуёш Ўзбекистон. ■ Шу кунларда серқуёш республикамиз далаларида иш қизғин. Газетадан.

СЕРҚУМ 1 Қуми кўп, қум босган. Серқум соҳил. Туби серқум дарё.

2 Қум кўп солинган. Серқум сувоқ.

СЕРҒАЙРАТ Ғайрати кўп; жуда ҳам ғайратли. Серғайрат бола. ■ Бозорқул бундай пайтларда бош эгиб, хомуш ўтирарди, буеун эса серғайрат, жонсарак. А. Мухтор, Чинор.

Галифе шими, брезент этиги, бутун қиёфаси унинг соғлом, ишчан, серғайрат одамлигини таъкидлар эди. С. Нуоров, Нарвон.

СЕРҒАЛВА 1 Ғалваси, жанжал-сурони кўп; ғалвали. *Серғалва жой.* ■ *Сайёра шу серғалва хонадонга келин бўлиб тушиб, нима ҳузур-ҳаловат кўрди?* Газетадан. *Одам яшар замон юкин орқалаб, Серғалвароқ кечасидан бугуни.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

2 Кўп ғалва, жанжал қилаверадиган; жанжалкаш. *Серғалва одам.*

СЕРҲАРАКАТ 1 Доим ҳаракат қилиб турадиган, тиниб-тинчимас; тез ва чаққон ҳаракат қиладиган; ҳаракатчан. *Муқаддам сарғиш жингалак сочли, серҳаракат, хуш-чақчақ йигитни эслади.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Нажмиддин Бухорий олти-миш ёшлардан ошган, наст бўйли, елкалари кен, серҳаракат одам.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Кўп ҳаракат талаб қиладиган. *Серҳаракат ўйинлар.*

СЕРҲАФСАЛА Ҳафсалали, ҳар бир иш-ни ҳафсала билан қиладиган, эринмайди-ган. *Серҳафсала одам.* ■ *Саидакбар ҳожи қутини очди-ю, кўзи тиниб кетди. Унда чиндан ҳам завқли, серҳафсала устанинг мўъжизакор санъати ўзининг бутун жозибасини намойиш қилиб турарди: бу олтин узук эди.* Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

СЕРҲАШАМ Ҳашами кўп, ҳашамдор; жуда ҳам ҳашаматли. *Серҳашам бинолар.* ■ *Улар кирган уй меҳмонхона бўлса керак. Ниҳоятда серҳашам эди.* С. Аҳмад, Пойқадам.

СЕРҲИКМАТ Ҳикматга бой. *Серҳикмат мақоллар.*

СЕРҲИММАТ Жуда ҳимматли, сахий. *Серҳиммат одам.*

СЕРҲОСИЛ Ҳосилдор, унумдор, кўп ҳосил берадиган, *Серҳосил ер. Серҳосил тупроқ.* ■ *Ўзбекистон деганда, поёнсиз пахтазорлар билан бирга серҳосил мевазорлар, полизу яйловлар кўз олдимизга келади.* «Саодат».

СЕСАРКА [р. цесарка < caesar — цезарь: Қадимги Римда бой, таниқли уруғ номи]: **сесарка товук** Товуқлар туркумига мансуб, куркасимон хонаки парранда.

СЕСКАНМОҚ Ташқи таъсирдан чўчиб ёки бирор нарсдан жирканиб сапчиб тушмоқ. *Сесканиб кетмоқ.* ■ *Тўйбека.. совуқ сув келтириб, Кумушининг манглай ва кўксига сепган эди, сесканиб ўзига келди.* А. Қодирий,

Ўтган кунлар. [Зухраҳон] *Эти сесканиб, бундай қараса, катта-катта чумолилар оёғида ўрмалаб юрибди.* А. Муҳиддин, Куёв қочди.

СЕССИЯ [лот. sessio — мажлис, йиғилиш] **1** Иш, машғулотли даврий равишда амалга ошириладиган ваколатли органларнинг, суд ёки жамиятларнинг иш, йиғилиш ўтказадиган даври. *Қонунчилик палатасининг навбатдаги сессияси. Суднинг сайёр сессияси.*

2 Биржалар фаолиятининг ташкилий шакли: кун давомида савдо қилиш учун белгиланган қатъий вақт. *Сессиялардан олдин ёки кейин тузилган савдо битимлари ҳақиқий ҳисобланмайди ва рўйхатдан ўтказилмайди.* «ЎЗМЭ».

3 Олий ва ўрта махсус ўқув юртларида: белгиланган вақтларда ўқув режасида кўзда тутилган имтиҳонларни топшириш даври. *Қишки сессия.* ■ *— Бу метод ҳозир бизга иш бермайди, — тушунтирди Зокир юмшаб. — Вақт зиқ. Группаларда муҳокама қилдир-гунимизча, сессия этиб келади.* П. Қодиров, Уч илдиш.

СЕТ [ингл. set] Теннис ўйинида одатдаги уч партиянинг ҳар бири. *Иккинчи сетда даядил ҳаракат қилган вакилларимиз ҳисобни тенглаштиришди.* Газетадан.

СЕТКА [р. сетка — кичкина тўр] **1** Ип, пластмасса ва б. дан тўқиладиган тўр ҳалта. [Ҳола] *Қўлидаги сеткага нон, овқат, бир-икки бош узум солиб, йўл ўртасида бир студент йигитдан клиникага қандай боришини сўради.* Мирмуҳсин, Умид. *Биров ишга шошиляпти, биров бозордан келяпти, икки қўлида сетка.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

2 икт. айн. **жадвал.** *Тариф сеткаси.*

СЕТОР [ф. سەتار — уч торли] Уч торли, чертиб чалинадиган, тамбурсимон мусиқа асбоби. *— Хонандалар сукутда, сеторлар ғилофда, — деди Андугоний.* Мирмуҳсин, Меъмор.

СЕСАНБА [ф. سەشنبە] Ҳафтанинг душанбадан кейинги, иккинчи куни. *Алқисса, таҳлил ҳафтада уч кун эрди: шанба, якшанба, душанба; аммо сешанба куни ҳар бир жамоанинг ўз олдига гаплари бор эрди.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

СЕЯЛКА [р. сеять — «экмоқ» с. дан ясалган от] қ. х. Уруғларни маълум чуқурликда бир текис экиш, экинларни ўғитлаш иш-ларига мўлжалланган қишлоқ хўжалиги

машинаси. *Эртадан чигит экмoқчи эдик, сеялкаларни тайёрлаб қўйяпман. Ойдин, Келин ўғил туғибди. Сеялкалар чигитни майин тупроқли далаларда бир хил чуқурликда ташлаб кетади.* Газетадан.

СЕЯЛКАЧИ Сеялкада ишловчи, сеялка билан уруғ сепувчи деҳқон. *Сеялкачиларнинг қўли қўлига тегмайди, ҳозир улар билан суҳбатлашиш ҳам қийин.* Газетадан.

СЕХР [а. سحر — жозибa, фусункорлик; сеҳргарлик, афсун, жоду; жодугарлик] **1** Файритабиий кучлар, сеҳрли афсун ва дуолар ёрдамида мўъжиза яратувчи ҳаракат ва дуолар; афсун, жоду. *Девлар бунни сезиб, сеҳр билан битта таёқни дуторга, қовун пўчоғини доирага айлантириб, мафтун қилувчи куй чалиб, қўшиқ айта бошлабдилар.* «Олтин бешик». *Ўлгингизнинг бу иши бежиз эмас: марғилонлик сеҳр қилдими, жоду қилдими, ҳайтовур, сиз шу йўсинда юра берсангиз, эрта-индин ўғилдан ажраласиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Дейдиларки, сенинг кўзларинг Афсунгармиш, сеҳр этармиш.* Р. Парфи, Кўзлар.

2 кўчма Сўз ёки хатти-ҳаракатдан келиб чиқадиган мафтункорлик, фусункорлик, жозибa. *Куй сеҳрига берилмоқ.* ■ *Кўп заҳмат сўнгида англаб етолдим Устоз Алишернинг буюқ сеҳрини.* Э. Воҳидов. *Алимардон ўз овозининг сеҳри бутун тўйхонани ром этганини сезиб, завқ билан ашула айта бошлади.* Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.

СЕХРБОЗ [а. + ф. سحر باز] кам қўлл. айн. сеҳргар.

СЕХРГАР 1 [а. + ф. سحر گر — сеҳр, жоду қилувчи, афсунгар, жодугар] **1** Сеҳр билан ўзи ёки бошқаларни ҳар хил қиёфага киритувчи; афсунгар, жодугар (эртак ва афсоналарда). *Чиройли йигит қиёфасига кириб олган сеҳргар Иблис, севгилимни қўлтиқлаб кетаётганини кўриб, ёниб кетдим.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. *У сеҳргар бир думалаб, чумчуқ қиёфасига кирди-да, «пир» этиб учиб кетди.* «Олтин бешик».

2 кўчма Мафтун қилиб, ўзига боғлаб олувчи; фусункор. *Сеҳргар кўзлар. Сеҳргар қиз.* ■ *Радиодан дутор садоси таралар, сеҳргар куй Темиржоннинг қалбига кириб борар, унинг юзида маъсум латофат уйғотарди.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

СЕХРГАРЛИК 1 Сеҳр-жоду қилиш ҳунари, касби. *Афлотуннинг қизи отасининг*

сеҳргарлик-жодугарлик ҳунарини ўрганиб олган эди. «Луқмони ҳаким».

2 Халқ эътиқодига кўра, зиён етказиш ёки ундан халос қилиш, касалликларни тузатиш борасидаги мўъжизавий қобилият.

3 кўчма Кишининг эс-ҳушини олиб қўйиш; жозибадорлик, фусункорлик.

СЕХР-ЖОДУ Сеҳр ва жоду. *Сеҳр-жоду қилмоқ.*

СЕХРКОР айн. сеҳргар **2.** [Гулхайрининг] *Товуши майин, баҳор шабадасидай сеҳркор мавжлашиб, тўппа-тўғри дилга қуйиларди* гўё. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

СЕХРЛАМОҚ 1 Сеҳр-жоду билан эс-ҳушини олиб, ўз измига бўйсундирмоқ (эртак ва афсоналарда). *Буларнинг ҳаммасини сеҳргар Иблис сеҳрлаб қўйди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

2 кўчма Эс-ҳушини олиб қўймоқ, мафтун қилмоқ, ўзига тортмоқ; ром этмоқ. *Йинаётган йигит ўз санъати билан даврадагиларни сеҳрлаб қўйган эди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Лаълининг катта тим қора кўзлари йигитни сеҳрлаб қўйди.* Д. Нурий, Осмон устун.

СЕХРЛИ 1 Сеҳрлаш, мўъжиза яратиш хусусиятига эга, сеҳрловчи; сеҳрланган. *Сеҳрли таёқча* ■ *Шундай бўлгач, сеҳрли қалпоқчанинг ёрдамига муҳтожман.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. *— Мен бир сеҳрли булоқ топдим, — деди йигит.* «Эртаклар».

2 кўчма Мафтун этувчи, мафтункор, фусункор, ўзига жалб этувчи. [Гулнор] *Бир ёз кечаси тўлин ойнинг сеҳрли нурида, мана шу тераклар остида йўлчини кутмаганимиди?* Ойбек, Танланган асарлар.

СЕХРЧИ айн. сеҳргар **1.** [Ўзбек ойм:] *Марғилонликнинг домласи сеҳрчи ҳинди эди, мен бўлсам бу ердан ҳинди домла топа олмадим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СИ I [лот. si] Муסיқада: муайян изчилликдаги товушқаторнинг еттинчи товуши ва унинг нота белгиси. *Музикада еттита асосий товуш бор: до, ре, ми, фа, соль, ля, си.* И. Акбаров, Музика саводи.

СИ II [фр. si < Systeme International — «халқаро тизим» бирикмасининг қисқартмаси] Халқаро бирликлар тизими — физик катталикларнинг асосий ва ҳосилавий ўлчов бирликлари тизимининг қисқача номи.

СИБИЗГА *с.т.* Найнинг бир тури; чўпон найи (қ. **най 3**). *Қамиш сибизга. Сибизга чалмоқ. ■ Мен ҳам қўлга олиб сибизга созим, Тўйингга шошарман эдан илгари. Э. Воҳидов.*

СИБИЗГАЧИ Сибизга чалувчи.

СИБИР [*р.* Сибирь — Россия Федерацияси ҳудудининг Осиё қисмидаги табиий ўлка]: **сибир қилмоқ** *с. т. тар.* Сибирга сургун қилмоқ. [Ҳоким:] *Йўқ, ҳукм қатъий. Фофир бир умр сибир қилинди! Ҳамза, Бой ила хизматчи.*

СИБИЗГА *с.т. айн.* Сибизга. *Ана, чўпон йигит яшил майсазорга ёнбошлаб, қамиш сивизгасини чалаётибди. Ҳ. Фулом, Машғал.*

СИГАРА [*фр.* cigarette < *исп.* cigarro] Чекиш учун найча шаклида тигиз, зич қилиб ўралган ва сирти елимланган тамаки барглари.

СИГАРЕТА, сигарет [*фр.* cigarette — кичик сигара] Бор бўйича тамаки тикилган, муштуксиз, шунингдек, зарарли моддалар таъсирини камайтириш мақсадида махсус филтр билан таъминланган қоғоз найча. *Сигарета тутатмоқ. Филтрли сигарет. ■ Аҳмад коридорга чиқиб, чўнтагидан сигарет олиб тутатди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Солиҳ чекаётган сигаретасининг кулини қоқар экан, узилиб қолган гапини давом эттирди. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.*

СИГИР Бузоқлаган урғочи қорамол. *Говмиш сигир. Сигир соғмоқ. Сийлаганни сигир билмас. Мақол. ■ Ҳовли этагидеги огилхона томондан сигирнинг пишиллагани, алланиманинг тап-тап этиб ерга тушгани эшитилди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

Сигир йили Мучал йил ҳисобида иккинчи йил (қ. **мучал**). *Унинг йили — сигир.*

СИГИРХОНА Сигир турадиган жой, молхона, огилхона. *Самин бобо ухладиев деганда, Сайфи билан икки-уч бўлак кунжарани қўлтиқлаб, сигирхонамизга йўрғаладик. С. Сиев, Ёруғлик.*

СИГИРҚУЙРУҚ Бўйи 60–105 см, барглари бандсиз, меваси ва пояси тук билан қопланган, сариқ шингилсимон тўпгулли ўсимлик; бегона ўт (халқ табобатида жароҳатни даволашда ишлатилади). *Сигирқуйруқни [заҳарли бўлгани учун] мол емайди. «ЎЗМЭ».*

СИГНАЛ [*нем.* Signal < *лот.* signum — белги] 1 Бирор маълумот, буйруқ, хабар ва ш. к. ни яқин ёки узоқ масофага етказиш, кишиларни ўзига қаратиш, огоҳлантириш,

тартибга чақириш учун қўлланадиган шартли белги, ишора, товуш ва ш.к. *Светофор сигналлари. Товушли сигнал. Аниқ вақт сигнали. Машина сигнали. Сигнал чироқлари. ■ Шофёрнинг «Йўл очинглар» маъносида бераётган сигнали бефойда эди. Н. Сафаров, Оловли излар. Мансур ҳовли ўртасига етиши билан орқадан машина сигнали эшитилди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

2 кўчма Бирор ҳодисанинг олдини олувчи, у ҳақда огоҳлантирувчи, таъкидловчи хабар ёки белги, ишора. *-Шундай кўнгилсиз аҳволлар тўғрисида сигналлар бўлганмиди? -Бўлган эди. Бу ерда ўртоқ Эргашевнинг хушёрлигига тан бериш керак. А. Қаҳҳор, Мунофиқ. Шундан буён икки ой ўтди, ҳали ҳам матбуот сигналига жавоб йўқ. «Муштум».*

СИГНАЛИЗАТОР Сигнализация ускунаси ёки унинг сигнал берувчи қисми.

СИГНАЛИЗАЦИЯ [*фр.* signalisation — белгиларни масофага узатиш < signum — белги] Сигналлар системаси ва сигнал берувчи асбоблар, қурилмалар мажмуи. *Автоматик сигнализация. Сигнализация ва алоқа воситалари. ■ [Сигнализация] Вазифасига қараб, авариянинг олдини олиш, қақириш, буйруқ бериш, ўт ўчириш, қидириш, огоҳлантириш учун мўлжалланган сигнализацияларга бўлинади. «ЎЗМЭ».*

СИДЕРИК [*лот.* sidus, sideris — юлдуз; осмон ёритқичи]: **сидерик айланиш даври** *астр.* Сайёра, астероид ёки кометанинг Қуёш атрофида, табиий йўлдошнинг ўз сайёраси атрофида бир марта тўлиқ айланиб чиқиш даври (*таққосланг: синодик айланиш даври*).

Сидерик ой *астр.* Ойнинг Қуёш атрофида тўлиқ бир айланиш даври; *таққосланг: синодик: синодик ой.*

СИДИРИЛМОҚ Сидирмоқ *фл.* ўзл. ва мажх. н. *Териси сидирилиб кетди. ■ У [Лолахон] энгини шимариб олган, кулча бетлари терга ботган, қизил рўмолчаси бошидан сидирилиб, узун соч ўримига илашиб қолган. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Гавдадан кўчган нўст оёқдан ечилган пайпоқдек илон гавдасидан сидирилиб тушади. «Зоология».*

Ичи сидирилиб кетмоқ Ичида ҳеч нарса қолмаслик, қорни очиб кетмоқ. *Кўк чой ичавериб, ичим сидирилиб кетди.*

СИДИРМОҚ 1 Қўл бармоқлари ёки кафтни босиб, бир томонга ҳаракатлан-

тирмоқ. *Эргаи қизарган юзини кафти билан сидириб қўйди.. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Раҳим Саидов титроқ қўллари билан соч толасини юз-кўзи аралаш сидириб, кичкина ёстиқча билан битта бўлиб ётган сочларига секин қўшиб қўйди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.*

2 Қўл бармоқлари билан тортиб ёки суриб туширмоқ, тозалармоқ. *Пайпоқни сидириб, тўпиққа туширмоқ. ■ - Ёмонликка яхшилик, — деди ўт ёнида дийдираб ўтирган Уббинёз соқолидаги лойни сидириб. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. - Ҳозир жуда қорним очди, — деди Турғунбой пешонасидан терларини сидираркан. Т. Ашуrow. Оқ от.*

3 Артиб, қириб ёки кўчириб олиб ташлармоқ. *Бу ерда.. майдоннинг ҳар бир қатлами сидириб олиниб, тақир ерда 500 машина сиғадиган катта автобаза қурилаётган экан. С. Сиёев, Ёруғлик. Бўтабой ариқ четларидаги ўтларни кетмонлаб сидирди. С. Аҳмад, Ҳукм. «Овни нима қиламан!» деб ўйлади Ёдгор нон ушоқларини сидириб оларкан. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

4 кўчма Олиб ташлармоқ; холи қилмоқ; кетказмоқ. *Энг мусаффо ҳаёл бўлиб ишқ, Қиз қалбидан сидирди доғни. О. Ҳожиева. Кулги юраклардаги ғашликни сидирди. М. Исмоилий, Бизнинг роман.*

Сидириб солмоқ Жеркиб бермоқ, коиймоқ. *- Санобар билан бир оз ҳазиллашдик, кулишдик. Ушанда унинг кеннойиси зарда билан уни чақириб, «йигит кишининг олдида ҳадеб ҳингиллайверасанми», деб сидириб солган эди, — деди Баҳром. М. Қориев, Ойдин кечалар. Юзини (ёки бетини) сидириб ташлаб Андиша қилмасдан, уятни йиғиштириб қўйиб.*

СИДИРҒА 1 Бир рангдаги, бир тусдаги; гулсиз, сийдам. *Сидирға духоба. Сидирға ранг. ■ Ёнидаги бўш стул устида турган сидирға қора бахмал дўпписини олиб, тақир бошига кийди. С. Анорбоев, Оқсой.*

2 Ялпи равишда, ёппасига, бир текис, узлуксиз равишда. *Мана уч кечаю кундуз ҳавонинг қовоғи солиқ: қора ёғнинг тутунидай қоп-қора булут Асака билан Ўзган оралиғини сидирға қоплаб олган. Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа. Қор тоғда сидирға бўлмай, қатиқ тўқилгандай олачалтоқ. Шухрат, Жаннат қидирганлар.*

СИДИРҒАСИГА *рвш.* Ёппасига, ялписига, узлуксиз равишда. *Меваларни сидир-*

ғасига совуқ урибди. ■ - Сидирғасига ўқий-вер, бу нимаси, бизлар ҳам эшитайлик, шайтон қиз! — дейди Роҳат келинойи. Ойбек, Болалик.

СИДРА (фақат *снқ.* сонлар билан) 1 Марта, карра, бора. *Жабборов техникани яна бир сидра кўздан кечириш учун беш кун имконият борлигини айтди. Н. Ҳайитқулов, Ер тафти. - Бугун икки гектардан бир сидра теримда 38 центнер ҳосил кўтарибмиз, — деди бригадир. С. Акбарий, Чўлдаги парвоз.*

2 Одатда бир бутунликини ташкил этувчи нарсаларнинг тўлиқ йиғмаси, тўплами. *Бир сидра кийим. ■ Бола-чақа маъмур. Егани олдида, емагани кетида. Кийим-кечакдан эса уч-тўрт сидрадан, — деди Нафас Йўлдошев. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.*

3 Айни бир пайтда; маълум муддатда; қачонлардир. *Бир сидра. Бир сидра шундай воқеалар ҳам бўлиб ўтган эди. ■ Кумушининг заҳарли муаммо мактуби бир сидра Отабекнинг кўз ўнгидан ўтиб кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

СИДҚ [a. صدق — ростлик, тўғрилиқ, самимийлик; ҳақиқат] Чинлик, ростлик, садоқат, содиқлик, самимийлик. *Мастура қилиб нолишни, Сидқ билан тўқди кўздан ёшни. «Эрали ва Шерали».*

СИДҚИ *фольк.* Рост, ҳақиқий; ростоакмига, чин кўнгилдан, дилдан қилинадиган ёки айтиладиган. *Сидқи қасамлардан онт айтиб, ваъдани қаттиқ қилиб дўст бўлди. «Муродхон. [Энаси ўғиллариға:] Эна деган тилингдан мен, шўр бебахт, Сидқи йиғла, пирим келсин тезроқ. «Эрали ва Шерали». ..Энди сидқи сўрашайлик сиз билан, Ўз юртимда она-отам омонми? «Зулфизар билан Авазхон».*

СИДҚИДИЛ [a. + ф. صدق دل — кўнгил, қалб садоқати] *рвш.* Астойдил, чин юракдан; ҳақиқий. *Мана сен, ота-бобонг бизга сидқидил хизмат қилдинлар [деди Махсум]. С. Анорбоев, Оқсой. Сидқидил бирла қўлига ким они тутса агар, Мақсадиға етказиб, кўнгил ризо қилди қалам. Ҳамза.*

СИДҚИДИЛДАН *рвш.* Чин дилдан, юракдан; астойдил; садоқат ва самимият билан. *Мен унинг бу ишларни сидқидилдан адо этаётганига, мамлакат учун астойдил қайғураётганига инондим. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.*

СИДҚИДИЛЛИК Садоқатлилик, чин садоқат; самимиятлик. *Сидқидиллик кўрсатмоқ. Сидқидиллик билан бажармоқ.* ■ У буюрган ишни сидқидиллик билан тез ва аниқ ўтайди. Шухрат, Шинелли йиллар.

СИЁ [ф. *سیاه* — қора; қоралик] с.т. айн. **сиёҳ.** Очилган гунча гулидек, *Сиё сочлари сунбулдек, Ширин овозли булбулдек Сиз ёрима мендин салом.* «Кўшиқлар».

Дили сиё Кўнгли ғаш, хафа. *Кампирнинг дили сиё.. Боя сўкчак тагидан ўнчага ўлик қурт териб чиқди. Н. Сафаров, Олияхон Султонова. Ноз-неъмат муҳайё бўлса-ю, дилинг сиё, руҳинг сўниқ бўлса, ҳаётда не лаззат бор?* М. Жўра, Изтироб.

СИЁСАТ [а. *سیاست* — бошқариш; раҳбарлик қилиш, бошлаб бориш] Давлат ҳокимияти шакллари аналга ошириш ва бошқариш; давлат ҳокимиятининг мамлакатни бошқарувда ва халқаро муносабатларда тутган йўли; давлатни бошқариш санъати. *Ички сиёсат. Ташиқ сиёсат.* ■ *Мустақиллик туфайли Ўзбекистон Республикасининг давлат сиёсати янгича маъно ва мазмун касб эта бошлади.* «ЎЗМЭ». Бу кунги шароит тажрибали хонни бошқача сиёсат ушлашга мажбур этди. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

2 кўчма Ҳийла-найрангга асосланган, йўлига қилинган иш, хатти-ҳаракат; устомонлик. *Шу жойда раиснинг обрўси сал дарз кетибди. У ўзининг бийлигини сиёсат билан ўтказмоқчи бўлган экан-у, бўлмабди. Н. Фозилов, Дийдор. Деҳқон, косиб халқи нотинчланиб қолди: албатта, уларнинг болалари кетади-да, фармонда мардикор дейилган, аммо, Салим ака, менимча, бу нарса бир сиёсат, бир алдов бўлса керак.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 с. т. Дўқ, пўписа, қўрқитув. [Навоӣ:] *Таҳдид ва сиёсат эмас, меҳрибонлик даркор.* Ойбек, Навоӣ. [Беклар:] *Сиёсат учун битта ивгогарнинг бошини кестирмоқ зарур!* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Ҳа, одамлар айтар эди, Азроил жон оладиган бўлганда, шундай сиёсат билан, ҳайбат билан келади, деб. «Муродхон».

СИЁСАТБОЗ [а. + ф. *سیاست باز* — куруқ сиёсатчи] Сиёсатбозликни яхши кўрадиган, куруқ сиёсат билан иш кўрадиган. *Сиёсатбоз кишилар.*

СИЁСАТБОЗЛИК Куруқ сиёсат билан иш тутиш, сиёсат сўқиш, сафсатабозлик. *Сиёсатбозлик қилиш.*

СИЁСАТДОН [а. + ф. *سیاست دان* — сиёсатни биладиган, тушунадиган] Сиёсат билан шуғулланадиган, сиёсатни яхши биладиган, тушунадиган; сиёсатчи. *Сиёсатдон одам.* ■ *Сиз, айтайлик, хорижий мамлакат билан музокара олиб борадиган дипломат ёки сиёсатдонсиз.* «Фан ва турмуш». *Хуллас, атоқли шоир, сиёсатдон, бастакор ва таржимон Комил ижоди.. адабиётимиз тарихидан мустақкам ўрин эгаллаган.* «ЎТА».

СИЁСАТЛИ Гапи ўткир, гапини ўтказа оладиган, ҳайбатли, ўз салобати, теран фикри, қаттиққўлиги билан кишиларни ҳайқитирадиган. *Сиёсатли бошиқ.* ■ *Бир ҳайбатли, сиёсатли нарсалар экан. Булар билан олишиб бўлмаса керак.* «Ёдгор».

СИЁСАТЧИ Сиёсат билан шуғулланувчи, сиёсатдон, сиёсат арбоби. *Сиёсатчилар нега сиёсий партиялар фаолияти ҳақида фикр билдирмаяптилар?* Газетадан.

СИЁСАТШУНОС [сиёсат + ф. *شناس* — ўрганувчи, текширувчи] айн. **сиёсатдон.** *Сиёсатшуносларнинг фикрига қараганда, эфир доирасида берилган вақт давомида Януковичнинг.. нисбатан бир оз устунлиги сезилган.* Газетадан.

СИЁСИЙ [а. *سیاسی* — сиёсатга, дипломатияга доир] Сиёсатга оид, сиёсат билан боғлиқ бўлган, сиёсат соҳасидаги. *Сиёсий масала. Сиёсий партия. Сиёсий шарҳловчи.* ■ *Мустақил Ўзбекистон сиёсий партияларнинг шаклланиши ва фаолияти учун зарур шарт-шароитларни яратиб берди.* «Мустақиллик» луғати.

2 Давлатга, давлатчиликка ва фуқаролик ҳақ-ҳуқуқига оид. *Сиёсий тузум. Сиёсий ҳуқуқ.* ■ *Ўзбекистон Республикасининг сиёсий тузumi 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Конституцияси, шу асосда қабул қилинган конституциявий қонунлар ҳамда бошқа расмий ҳужжатлар билан белгиланган.* «Мустақиллик» луғати.

Сиёсий харита Дунёнинг, қитъаларнинг давлатларга бўлинишини, давлатлар ёки уларнинг айрим қисмларининг ҳозирги кундаги сиёсий-маъмурий тузилишини кўрсатувчи харита. *Дунёнинг сиёсий харитаси.* ■ *Европа сиёсий харитасида Могилёв шаҳри*

кичик бир нуқта бўлиб кўринди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

СИЁҚ [a. سيارق — оқим, жараён, бирор нарсанинг бориши, давом этиши; матн парчаси] (3-шахс бирл. **сиёқи ва сиёғи**) 1 Авзо, афт-ангор, турқ, кўриниш. Ҳавонинг **сиёқи** бузуқ. ■ Ўғил ҳам отага шунча ўхшарми, Кўзингда, сўзингда отанг **сиёқи**. О. Ҳақимов. Достонлар. Чандастлиги учар қушни олгудек, **Сиёқидан** йўлбарсга чанг солгудек.. Я. Қурбон. Энажон, сўрама қайғу ҳам доғим, Ғам билан сарғайди гулдай **сиёғим**. «Равшан».

2 Ҳолат, аҳвол, феъл-атвор. Гўёки Собировнинг «ўғри» деб қилган ҳақоратида чидамаган **сиёқда** гузарга чиқиб, бақириб-чақирди. А. Қодирий. Обид кетмон. -[Ку-мушинг] Кундошликка чидайидиган **сиёқи** йўқ, ҳар кун Зайнабингиз билан ғиди-биди қилавериб, сизни қийнаб қўярмикан дейман, — деди Отабек. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Йўлдошвойнинг] **Сиёқидан** зўр генерал бўлишини фаҳмлаб турибман. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

3 Мазмун, маъно. [Тошмурод:] Гапининг **сиёғига** қараганда, Йўлдош қизини сенга келинликка беришга рози. Газетадан.

СИЁҲ I [ф. سياه — қора; қоронғилик; бахтсиз, ғамгин] 1 сфт. поэт. Қора, қора рангли. Кўзимга қўйибман **сиёҳ** сурмани, Жоним отам, севганимга бер мани. «Қўшиқлар». Қор кетди заминда, Бўртди илк **сиёҳ**, Қоронғи, **сиёҳ** тунда Шам ёнди гўё. Х. Даврон.

2 от кўчма Хат ёзиш учун ишлатиладиган рангли суюқлик. Қора **сиёҳ**. Қизил **сиёҳ**. **Сиёҳ** билан ёзилган хат. ■ Ой чиқди: сербулут осмон худди **сиёҳ** сачраган зангори кўйлакка ўхшарди. С. Аҳмад, Уфқ.

Дили сиёҳ с.т. айн. **дили сиё** қ. **сиё**. Ҳайдар Фуломович ҳам уйига дили **сиёҳ** бир ҳолатда қайтди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. Олчинбекнинг бу аянчи аҳвали Шаҳзоданинг **дилини сиёҳ** қилди. К. Яшин, Ҳамза. **Рўйи сиёҳ** Юзи қора, қора юзли. **Рўйи сиёҳ** бўлдиқ ушбу шаҳарга, Бошимиз кесади, осади дорга. «Эрали ва Шерали».

СИЁҲ II эск. айн. **сиёқ**. Ҳавонинг авзойи бузуқ, ёғадиган **сиёҳи** бор. ■ [Олимовнинг] Шу зеҳни, ғайрати турса, келгусида агроном бўлиш **сиёҳи** бор. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. [Зикриё қори:] Пўлат деган шу бўлади,

тақсир. Бунинг икки дунёда ҳам эл бўладиган **сиёҳи** йўқ. Н. Сафаров, Шарқ тонги.

СИЁҲДОН [ф. سياهدان — **сиёҳ** идиши] тар. **Сиёҳ** қуйиб қўйиладиган идишча, ёзув-чи-зув асбоби, довот. Шиша **сиёҳдон**. ■ Столи устида қоғозу қалам, **Сиёҳга** тўладир **сиёҳдони** ҳам. Ж. Жабборов. **Сиёҳдон**, азизим, қаро кўзлим, **Қаро** тунлар аро ёриган кўзгу. Ғ. Фулом.

СИЗ (кш. олм. 2-ш. кўпл.) 1 Ўзидан катта кишининг ёки ҳурмат билдириладиган шахснинг номи ўрнида қўлланувчи сўз (тингловчига нисбатан). Бу сизнинг китобингизми? ■ [Оқсол:] Қимирламамиз, отахон! Сиз келганда, биз турсак ярашади, биз келганда, сиз турсангиз, хунук кўринади. А. Қаҳҳор, Асарлар. [Меъмор:] Майманадаги Ҳорун бўзчи — сиз бўласизми? Мирмуҳсин, Меъмор. -Акрам ака! — қизнинг овозида гина аралаш илтижо бор эди. — Сиз мени тушунишни ҳам хоҳламайсиз! Газетадан.

2 Кўпчиликка қилинган мурожаатда қўлланади. Мана, Назира хола ҳам, Шаҳодат хола ҳам келишди. Яхши бўлди. Ўзим ҳам сизларни йиғиб, икки оғиз гаплашмоқчи эдим. А. Қаҳҳор, Хотинлар. -Сизлар ким бўласиз? — деди Чўли бобо. -Мана бу йигит бек ҳазратларининг инилари, — деди Меъмор. Мирмуҳсин, Меъмор.

СИЗЛАМОҚ Ўзидан каттага ёки бирор одамга ҳурмат юзасидан «сиз» деб мурожаат этмоқ. Сизлаб гапирмоқ. ■ Акрамхон ундан жавоб мушти кутиб, жангга ҳозирланган чоқда даъвогар энди ғазаб билан эмас, ҳазил билан ва сизлаб жавоб қилди. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

СИЗЛОВУҚ айн. **сизлогич**. У[Ҳасан] худди бўйнига сизловуқ чиққандай, калласини бир ёнга қийшайтириб, афтини бужмайтириб, салом-аликсиз тўғри тўрга ўтаверди. С. Сиёев, Аваз.

СИЗЛОҒИЧ Тук, соч халтачаси оғзининг йирингли яллиғланиши; фолликулит. Сизлогичнинг олдини олишда тери тозалигига алоҳида эътибор бериш айниқса муҳим. «ЎЗМЭ».

СИЗМОҚ 1 Бирор нарса орқали ёки унинг орасидан аста-секин ёки томчилаб ўтмоқ. Молхона томининг бўғотидан сизиб тушаётган йирик-йирик томчилар ора-чора ярақларди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. [Собирнинг] Лабларининг четидан шўртанг

томчилар сизиб кирди. М. Мансуров, Ёмби. Ориф ака тош тагидан сизиб чиққан бир чашимадан ётиб сув ичди. А. Мухтор, Чинор.

2 кўча Аста-секинлик билан, оҳиста. Янғроқ куй юракка сизиб кириб, гўё сизни анвои гуллар чаманзорига етаклагандек бўлади. Газетадан. Нусратбекнинг кўнглидан: «Гулхайри бирон жойга кетсайди», деган истак сизиб ўтди. С. Нуров, Нарвон.

СИЗОТ, сизот сув Ер остидан сизиб чиқадиغان сув, зах суви. Сизот оқар зовурлардан, Отилади шағал ва қум. Миртемир. Зовурни қанча чуқур олсангиз, сизот сув шунча тез йўқолади. Ҳ. Нуъмон, Қахрамон пахтакор.

СИЗСИРАМОҚ айн. **сизламоқ**. Ўзидан катталарни сизсирамоқ. ■ Ҳожи.. хотинини сизсираб: -Сиз икки келин ушлашни билмабсиз, Зайнабага жабр қилган кўринасиз.. — дер эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СИЗФИМОҚ шв. айн. **сизмоқ 1, 2**. Майин ел чўққиларни қучиб ётган қор нафасини олиб келади; музликдан сизғиб тушаётган сув шилдираб оқади. Й. Шамшаров, Тошқин. Ток барглари орасидан сизғиб ўтган тангадек офтоб нурида олтиндек товвланиб турган антиқа беҳиларга меҳмоннинг кўзи тушиб, завқланди. М. Хайруллаев, Алёр.

СИЙДАМ шв. Сидирға, бир тусдаги; гулсиз. Бу — инглиз ҳарбий либоси устидан сийдам беқасам тўн кийган 35 ёшлар чамасидаги киши эди. С. Азимов, Оппоқ тонг қўшиғи. Ўрта ёшлардаги, сийдам зангор бахмал дўппи кийган бир киши гапга аралашди. С. Абдулла, Таниш башаралар.

СИЙДИК 1 Буйрак орқали ажралиб чиқадиغان ва таносил аъзолари орқали ташқарига чиқариб ташланадиган суюқлик; пешоб. Сийдик пуфаги (қовуқ). Сийдик йўллари. Сийдик тутилиши. ■ Организмдан сийдик билан бирга сув, тузлар ва бошқа чиқиндилар, шунингдек, организмга кирган ёки унинг ўзидан ҳосил бўлган турли заҳарли моддалар чиқиб кетади. «ЎЗМЭ».

2 с.т. Пушт, насл; сперма, маний. Ўз сийдигидан бўлган бола. ■ Мен сенларнинг амрингизга қўшилмадим-у, унинг сийдигидан бўлган сенларга қўшиламанми? С. Айний, Қуллар.

СИЙЛАМОҚ 1 Ҳурматини бажо келтирмоқ, иззат-икром қилмоқ, эъзозламоқ. Отасини сийлаганни боласи сийламас. Ма-

қол. ■ [Ўзбек ойим:] Ҳали қудаларимизни муддаодагидек сийлай олганимиз йўқ, шу ҳолда жўнатсак, бизнинг шаънимизга яхши эмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Қадрига етмоқ, ҳурматламоқ. Эр — сийлаган ерда азиз. Мақол. ■ Сийланган жойида азиздир инсон. А. Орипов.

3 Меҳмон қилмоқ, зиёфат қилмоқ; қўллаб юбормоқ (асосан билан сўзи билан биргаликда). Умид Ҳафизани эскимо ва ширин данак билан сийлади. Мирмуҳсин, Умид. Овқатдан кейин бобо меҳмонларни қимиз билан сийлади. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Сарихон [подшоҳи] катта ўтовларга тушириб, элини йиғиб, қўйни сўйиб, зиёфат қилиб, сийлай берди. «Ойсулув».

4 с.т. Савдо-сотикда ҳурмат юзасидан ортиқроқ, оғирроқ, яхшироқ қилиб бермоқ ёки камроқ ҳақ олмоқ. Сизга беш сўм сийладим. Ўн килограмм ҳамма қатори, беш килограмм сизга сийладим. ■ Одамлар, ҳеч бўлмаса икки-уч тупдан сийланг, деб яли-наверди. Ҳ. Назир, Бир туп гўза.

СИЙЛИ шв. Сийланган; иззат-икромли, эътиборли, обрўли. Ҳақиқат сўзласа сизга Аҳмадхон, Сийли ердан келган экан бу меҳмон. «Зулфизар билан Авазхон». [Авазхон:] Бориб Хидиройга меҳмон бўлайлик, Тургин, ойим, сийли жойга борайлик. «Зулфизар билан Авазхон».

СИЙЛОВ 1 Сийламоқ фл. ҳар н.

2 Сийлаб, ҳурмат қилиб бериладиган нарса, совға, туҳфа. Унинг эғнида Дурди қилич берган сарпо — ипак чопон, киссасида «бу биздан сийлов», деб Дурди қилич инъом этган тангалар шарақлайди. Ж. Шарипов, Хоразм.

3 Савдода хариднинг ортиқроқ, оғирроқ, яхшироқ қилиб берилган ёки ҳақнинг камроқ олинган қисми. Оғири сизга сийлов. Сийлови билан тортиб бермоқ.

Ўзингга сийлов (бўлсин) кест. Ўзингга буюрсин (яъни менга, бизга кераги йўқ). Маслаҳатинг ўзингга сийлов. ■ [Асад:] Жўхори-пўхорингиз уста бувам билан ўзингизга сийлов. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

СИЙМ [ф. سيم — кумуш, нуқра] поэт. Кумуш. Хўжасида бўлса ҳам қанча-қанча сийму зар, Қарангки, жулдур кийган Эзон мангу қолибди. А. Орипов.

СИЙМБАР [ф. سيمبر — оқбадан, гўзал, зебо] Оппоқ, нозик баданли. Қайрилиб

боқди қиё ул сиймбар, қайрилма қош, Мен ҳамон урмоқда эрдим тўлғона тошларга бош. Газетадан.

СИЙМИН [ф. سيمين — кумуш каби, оппоқ] *поэт.* Кумушранг, кумушга ўхшаш. Кўда моҳ аста кезар, сочар хомуш Борлиқ узра сиймин ҳал. Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

СИЙМО [а. سيمو — юз, чехра; белги, аломат, қиёфа] *кт.* 1 Шахс, зот. Улуғ сиймо. ■ [Қосимбек:] Мовароуннаҳрдаги темирлар орасида энг соҳибистеъдод, соҳибқудрат сиймо — Бобур мирзодирлар. П. Қодиоров, Юлдузли тунлар. Шоир ва академик Фафур Фулом шеърятда ўзига хос, мисли йўқ сиймолардан биридир. «Саодат».

2 Қиёфа, кўриниш; чехра, юз. Улуғвор сиймо. Гўзал сиймо. ■ Бизга ғоят азиз, ғоят мўтабар Шифокорнинг илиқ сиймоси. Э. Воҳидов. — Унинг [қизнинг] сиймосида мен ҳаёт гўзаллигини кўрдим. Табиат бунёд этган ноёб гул эди у, — деди Самар. М. Қориев, Ойдин кечалар. Кундузхон бундан икки йил аввал йўқотган онасининг меҳрибон, мунис сиймосини қидиради. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

3 Бирор шахс образи. Ўйчан мисраларда таржимон Маргаританинг изтироб тўла сиймосини усталик билан тасвирлайди. «ЎТА».

СИЙМОҚ Қовуқни бўшатмоқ, ёзилмоқ. Эрим урмайди дема, Болам сиймайди дема. Мақол. ■ Отлиқ отини тўхтатиб, ундан тушди, от сийганда, ундан узоқлашиб турди. С. Айний, Қуллар.

Билиб туриб, сувга сиймоқ Билиб туриб, ножўя ёки номақбул иш қилмоқ; гуноҳ қилмоқ (ота-боболар эътиқодига кўра, сувга сийиш катта гуноҳ ҳисобланган).

СИЙМТАН *айн.* сиймбар.

СИЙНА [ф. سينه — кўкрак, кўкс; кўкрак қафаси; қалб, дил] *кт. поэт.* 1 Кўкрак, кўкс. Эслаганда, қизнинг сийнаси Чуқур бир оҳ билан қўзғалур. Ҳ. Олимжон. Мирқосимнинг қўлидаги чақалоқ бирдан йиғлаб юборди. Лаъли уни қўлига олиб, бағрига босди-да, лорсиллаб турган оппоқ сийнасини тутди. Ҳ. Фулом, Машғал. Ханжарнинг тиғи унинг [Шаҳзода-хоннинг] сийнасини бир неча бор ялаб ўтди. К. Яшин, Ҳамза.

2 кўчма Дил, қалб, юрак. Булбул учиб, қўнар зоғлар, Сийнам тўла алам-доғлар. «Эрали ва Шерали». Неча вақтлар қўлим

боғли, Банди бўлиб, сийнам доғли. «Юсуф ва Аҳмад».

3 кўчма Кучоқ, бағир; оғуш. Булоқ она Ер сийнасидан Шеър сингари қайнаб оқади. Э. Воҳидов. Сенинг учун очикдир кенг жаҳоннинг сийнаси. Ф. Фулом.

СИЙНАБАНД [ф. سينه بند — кўкракпеч, ошхўрак; бюстгальтер, лифчик] Аёлларнинг ички кийими; лифчик. У сийнабандидан рўмолчага ўроғлиқ алланарса чиқариб, эрининг олдида ташлади. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

СИЙПАЛАМОҚ 1 Силамоқ, силаб эркаламоқ. Мен унинг узун, нозик бармоқларига қарадим-у: «Насиб қилса, бир кун мана шу бармоқларни сийпалаб, тилла узук тақаман», деб қўйдим ичимда. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Ушлаб, силаб кўрмоқ, силаб текширмоқ, пайпасламоқ. Давлатёрни чамадоннинг ялтироқ жезлари жуда қизиқтирди. Уларни кўллари билан сийпалаб кўриб: — Бу папкани ҳукумат берганми ё сотиб олганмисиз? — деб сўради. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 кўчма айн. сийпамоқ 2 (шабада, шамол ҳақида). Кўм-кўк ўтзорлар ичидан ёқимли шабада эди-ю, қиз билан йигитнинг юзларини сийпалади. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. Баҳор шабадаси юзни сийпалаб, кўкатларнинг ҳидини димоққа уради. Ҳ. Нуъмон, Фасллар.

4 кўчма Яширишга, юмшатишга, билдирмасликка уринмоқ; хаспўшламоқ. Хуришданнинг илжайиб, сийпалаб гапиришида қандайдир сир бор эди. Д. Нурий, Осмон устун.

СИЙПАМОҚ 1 Кўл кафти билан силамоқ. Силаганни сизир билмас, сийпаганни — ҳўкиз. Мақол. ■ Дуодан сўнг барча юз сийпади. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. ..эшон аллақандай бир дуони ўқиб, соқолини сийпади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Оҳиста, майин урилиб, тегиб ўтмоқ (шамол, шабада ҳақида). Майин шабада столдаги расмларни сийпаб, уларга жон киргизгандай бўлди. Р. Файзий, Кишиларимиз қиссаси. Азим теракларнинг шоҳлари оралиғидан ой мўралади, унинг яланғоч тўшини куз ели сийпаб ўтди. Й. Шамшаров, Танланган асарлар.

3 кўчма Гап-сўз, муомала билан вазиятни юмшатмоқ. Сийлагани пул топмасанг, Сийпагани тилинг бор. Мақол.

СИЙРА [а. سيره — таржимаи ҳол, турмуш тарзи; тарих] *дин.* Муҳаммад пайғамбар ҳаёт йўлини баён қилишга бағишланган, илк

ислом даврида яратилган диний-тарихий асарларнинг умумий номи.

СИЙРАК 1 Туки кам, қалин, қуюқ эмас. *Сийрак соқол. Сийрак соч.* ■ Мўмин ака пешонасини тириштирди, сийрак бароқ қошлари бир-бирига туташди. О. Ёқубов, Бир фелъетон қиссаси. *Исфандиёр пинагини бузмади. Сийрак мурти бир учиб қўйди, холос.* С. Сиёев, Аваз.

2 Кўп эмас, кам; онда-сонда. *Чойхонада одам сийрак эди.* С. Зуннунова, Янги директор. *Бугун майдондаги арчалар кўзимга аввалгидан сийрак, катта кўриняпти.* Ҳ. Назир, Сўнмас чироқлар. *Бу оилада.. ҳар кун ширин-ширин овқатлар тайёрланади. Аммо меҳмон сийрак бўлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Кўзи, тешиклари катта-катта. *Сийрак тўр. Сийрак элак кунда керак, Пахта элак ҳайитда керак.* Мақол.

4 Арқоқ-ўришларининг оралари очиқ-очиқ қилиб тўқилган. *Сийрак дока.*

5 Унчалик зич бўлмаган, сийраклашган (газ, ҳаво ва ш.к. ҳақида). *Сийрак булут.* ■ *Бу ер бўлса денгиз сатҳидан икки-уч мин метр баланд, ҳаво анча сийрак.* С. Анорбоев, Оқсой.

6 Кам учрайдиган, онда-сонда бўладиган. *Сийрак ҳодиса.* ■ *Ўчадиган чироқ ёниб ўчади, мақоли каби Туркистон хонларида сийрак кўрилган бу маъмуриятпарварлик бизга қолса шу омилардан туғилган ва бунда самимий ҳеч нарса йўқ.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

СИЙРАКЛАШМОҚ 1 Сийрак бўлиб, озайиб қолмоқ. *Кўкдаги юлдузлар ойнанинг ўткир шувласида эригандай сийраклаша бошладилар.* С. Зуннунова, Янги директор.

2 Камаймоқ, озаймоқ. *Кўчадаги қатнов сийраклашиб, қоронғи туша бошлади.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Бирпасда перронда одамлар сийраклашиб қолди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Кенгайиб ёки маълум ҳажмдаги миқдори камайиб, салмоғини йўқотмоқ, сийракланмоқ (газ, ҳаво ҳақида). *Юқорига кўтарилган сари ҳаво сийраклашади.*

СИЙРАКЛИК Зич, тигиз эмаслик; камлик, кўп эмаслик. *Кўчатларнинг сийраклиги.* ■ *У ҳаяжонлана бошлаганидан ва ҳавонинг бу ерда сийраклигидан юраги гупилаб урди.* С. Кароматов, Олтин қум.

СИЙРАТ [а. سيرت — таржимаи ҳол, турмуш тарзи; обрў, эътибор, тарих, умр йўли] кт. Ички олам; руҳият. *Одамнинг суратига қарама, сийратига қара.* Мақол. ■ *Хуллас, сурат бор-у, сийрат йўқ. Сийратсиз тана ўлик эмасми?* С. Сиёев, Ёруғлик.

СИЙҚА 1 Ишқаланавериб, суртилавериб сайқал топган ёки едирилиб теп-текис бўлган, сип-силлиқ. *Сийқа тош. Сийқа чақа.* ■ *Бу кун ҳам қуёш, ҳудди совқотаётгандек, осмонда бир муддат сийқа танга каби хира ялтираб, кўздан йўқолди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Бировлар савдо-сотиқ ёки харж билан овора бўлса, бировлар чўнтак-ларида сийқа чақаси йўқ, бозор расталарида гаранг судралади.* Ойбек, Танланган асарлар.

Сийқа бош 1) сочлари тўкилиб кетган, кал бош; 2) кал одам.

2 кўчма Кўп қўлланган, ишлатилавериб кўнгилга урган, меъдага теккан (гап, сўз, ибора ва ш. к.) *Сийқа гап.* ■ *-Подшоҳнинг амри вожиб, — деди аллома, сийқа, эски гапни ишлатишга мажбур бўлиб.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

Сийқаси чиққан Сийқаланиб кетган, кўп чайналган, (ишлатилавериб) кўнгилга урган, эскирган. *..улар [ишни орқага судровчилар] уялмай-нетмай.. сийқаси чиқиб кетган «бажарамиз»ларини такрор-такрор айтишади.* Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз.

3 кўчма Ғоя, мазмун ва бадиийлик жиҳатидан юзаки, саёз. *Сийқа фикр. Сийқа асар.* ■ *Сотиболдиевнинг баҳслашиши ҳам алланечук сийқа, бачкана эди.* П. Қодиров, Уч илдиш.

СИЙҚАЛАМОҚ Бирор предметни (тошга, темирга) ишқалаб ёки эгов ва ш.к. билан сайқал бериб силлиқламоқ. *Фиштни сийқаламоқ. Тезоқар сувлар ҳатто тошларни сийқалаб юборади.*

СИЙҚАЛАНМОҚ 1 Сийқаламоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. *Сийқаланган тош. Сийқаланиб кетган муҳр. Сийқаланган танга.* ■ *[Равшан бобо] Сийқаланган қабр тошини қўли билан силади.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

2 кўчма Кўп ишлатилаверишдан, такрорлайверишдан сийқаси чиқмоқ, кўнгилга, меъдага урмоқ, эскирмоқ. *Сийқаланган ибора.*

СИЙҚАЛАШМОҚ 1 Сийқа, силлиқ бўла бормоқ, силлиқлашмоқ.

2 кўчма Мазмуний ёки бадий жиҳатдан саёзлашмоқ; кўп қўлланиб меъдага урмоқ, жонга тегмоқ. *Бора-бора Қорача Ҳожибнинг ҳазиллари сийқалашиб, ҳамманинг энсасини қотира бошлади.* М. Осим, Ўтрор.

СИЙҚАЛИК Сийқа хусусиятига, хосасига эгалик. *Тошнинг сийқалиги. Асарнинг сийқалиги.* ■ Умуман, адабиёт фани ўқитилганда, сийқаликдан қочиш керак. Газетадан.

СИЙҒОҚ Кўп сиядиган, қовуғи бўш, беихтиёр сийиб қўядиган. *Сийғоқ бола.*

СИЙҒОҚЛИК Қовуғи бўшлик, беихтиёр сийиб қўйиш, сийдикни тута олмаслик. *Тунги сийғоқлик — уйқуда беихтиёр сийиб қўйиш, асосан, ёш болаларда учрайди.* «ЎЗМЭ».

СИЛ [а. سَل — туберкулёз] 1 Турли аъзолар, асосан, ўпкада ўзига хос яллиғланиш билан кечадиган сурункали юқумли касаллик; туберкулёз. *Ўпка сили. Суяк сили. Сил шифохонаси.* ■ Тамака тутуни таркибидagi заҳарли моддалар турли хил ўпка хасталиклари — бронхит, сил, рак касалликларига олиб келиши мумкин. Газетадан. *Сут ўпка яраси ва силга қариш ишлатиладиган халқ дори-дармонидир.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

Сил бўлмоқ 1) сил касалига йўлиқмоқ; 2) кўчма с. т. жуда сиқилмоқ, зерикиб, қон бўлиб кетмоқ. [Фотима ўз-ўзига:] *Ҳеч бир киши билан сўзлашмасдан, сил бўлишга яқин келдим.* Ҳамза, Тухматчилар жазоси. **Сил касали** (ёки касаллиги) айн. сил. **Сил қилмоқ** 1) сил касалига йўлиқтирмоқ; 2) кўчма с. т. юрагини сиқавериш, тоқатини тоқ қилиб юбормоқ. *Сил қилиб юбормоқ.* ■ *Пошшахоннинг жаҳлига теккан яна бир нарса — Султонхоннинг бепарволиги! Шу бепарволик, шу ўйнаб-қулиб юришлар Пошшахонни сил қилади, сил!* Чўлпон, Кеча ва кундуз. *Юрагимда қабоҳат армон бўлди, Бунинг заҳматлари мени сил қилди.* «Баҳром ва Гуландом».

2 Шу касал билан оғриган бемор. *Силларни даволамоқ. Силларни изоляция қилмоқ.*

СИЛА I рвш. Идишнинг чети, лаби, оғзи билан баравар қилиб. *Косани сила қилиб тўлдирмоқ. Ошга сила уч пиёла гуруч солмоқ.*

СИЛА II Олабуга балиқлар оиласига мансуб, денгиз, дарё ва қўлларда яшайдиган, овланадиган балиқ.

СИЛАБ-СИЙПАБ рвш. 1 Бирор нарса устидан, юзасидан қўлни аста юргизиб,

силаб. *Бир хаёли унинг ёнига боргиси, тиззаси устида турган қўлини силаб-сийпаб, кечирим сўрагиси келди.* «Ёшлик». *Ошпаз қадрдонининг қоқсуяк елкаларини силаб-сийпаб кўришар экан: — Ранжитганим учун кечир, бу гал мандан ўтди, ўртоқ, — деди овози қалтираброқ.* «Ёшлик».

2 Силлиқлаб, пардоз-андоз қилиб, у ёқ-бу ёғини тўғрилаб. *— Кийимларимни кийиб, ўзимни силаб-сийпаб бинойдай бўлиб, бозор томон жўнадим, — деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола.

3 кўчма Енгил, оҳиста тегиб, уфуриб. *Енгилгина шўх еллар, Қанот силжиб учади. Силаб-сийпаб юзларимни, Буйларимдан қучади.* Т. Тўла.

4 Силаб ва сийпаб, эркалатиб, ардоқлаб. *Болани силаб-сийпаб эркалатмоқ.*

5 Алдаб-сулдаб, йўлини қилиб. *Материал йўқ. Ҳатто муҳтарам сайёҳ учун ҳам материал тополмай, жума куни келинг, деб силаб-сийпаб жўнатганимни кўрдингиз-ку!* Б. Раҳмонов, Юрак сирлари.

СИЛАМА: **силама сандиқ** Мол-дунё билан лиммо-лим тўлдирилган сандиқ; сандиқ тўла. *Силама сандиқ мол.*

СИЛАМОҚ I Устидан қафт юргизмоқ, сийпамоқ. *Дарға оппоқ соқолин силаб, Қараб қолди бўлиб паришон.* Э. Раҳим. *Инобат, худди бўғилиб кетаётгандай, рўмолини ечиб, томоғини силади.* О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

2 Устидан қўлини астагина юргизиб, сийпаб эркалатмоқ. *Фуломжон отхонага кириб, тўкилган бедаларни охурга териб солди, қоронғида ҳам саманининг пешонасини силаб, суйиб қўйди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 кўчма Майин, оҳиста тегмоқ (шамол, ел, шабада ҳақида). *Ариқлар бўйида майсалар шивирлашарди, шабада қирмизи юзларни силаб, қўшиқ куйларди.* Газетадан. *Майин эсаётган шамол.. дарахтлар соясида югуриб бораётган Саодатнинг юзини, сочларини силаб ўтади.* Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси.

Бошини (ёки пешонасини) силамоқ қ. бош. *Нодира онаси ўрнида Анварнинг бошини силади, ювиб-таради ва Анварнинг истиқболи учун қайғурди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. **Нон (ёки пахта) силамоқ этн.** Даволаш мақсадида танадаги оғриқ жой устидан нон ёки пахтани босиб-босиб қўймоқ, айлантирмоқ, сийпамоқ.

СИЛЕН бот. Чўлда ўсадиган ва қумни яхши ушлайдиган кўп йиллик бошоқли ўт.

СИЛЖИМОҚ 1 Жойидан қўзғалмоқ, сурилмоқ. *Нарироқ силжимоқ.* ■ *Ҳозир Криловнинг машҳур масали эсимга тушди: оққуш, чўртанбалиқ ва қисқичбақа аравани уч тарафга тартади-ю, арава ҳеч силжймайди. «Шарқ юлдузи». [Бўлим мудири] Шундай кулдики, юпқа гардишли кўзойнаги силжиб кетди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.*

2 кўчма Кетмоқ, жўнаб кетмоқ. *[Офтоб ойм:] Янглишяписиз, ойи! — [Ўзбек ойм:] Янглишсам, янглишмасам, Кумуш бу уйдан силжймайди. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.*

3 Бир тарафга қараб ҳаракатланмоқ, илгариламоқ. *Поезд жанубга қараб силжир эди. Газетадан. Эримбет чўккалаганича, эшик томонга силжиди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Туманлар силжийди мисли оқ уюр, Парчин булутлару ўтлоқлар бедор. Х. Даврон, Болаликнинг овози.*

4 Сизиб ўтмоқ, сизмоқ, сизғимоқ. *Шипдан сув силжиб томчиламоқда.* ■ *Қалин ток барглари орасидан силжиган қуёш нурлари унинг юзида, сочларида товланиб ўйнайди. Ойбек, Танланган асарлар.*

5 кўчма Ривожланмоқ, илгари босмоқ. *Таржима назарияси сўнги даврда жиддий тарзда олдинга силжиди. Ғ. Саломов, Таржима назариясига кириш. Шу тарзда ишлар жуда секин силжиди. П. Қодиров, Уч илди.*

СИЛЖИШ 1 Силжимоқ фл. ҳар. н. Йўлчи учун Мирзакаримбойникидан силжиш — Гулнордан айрилиш демак эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Яхши томонга ўзгариш, олға босиш. *Кейинги йилларда қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда ҳам ижобий силжишлар рўй берди. Газетадан. Чиннисозларнинг ишида жадаллик, силжиш бор. Газетадан.*

3 махс. Модда ёки жисм қатламларининг (қисмларининг) бир-бирига нисбатан сурилиши, кўчиши. *Сейсмик силжиш. Муз қатламларининг силжиши.*

СИЛИКАТ(ЛАР) [лот. silex, silicis — чақмоқтош] 1 Таркибида силикат (кремний) кислота тузлари бўлган минераллар (дала шпати, слюда ва ш. к.). *Сунъий силикатлар.* ■ *Кўпчилик силикатлар кимёвий жиҳатдан барқарор; улар кислоталар таъсирига чидамли. «ЎЗМЭ».*

2 Шундай минераллардан тайёрланган материаллар (шиша, чинни, цемент, гишт ва ш. к.). *Силикат бетон. Силикат бўёқлар.* ■ *Силикат гишт силлиқ ва кўркам бўлганидан, устидан пардоз бериш талаб этилмайди. «ЎЗМЭ».*

СИЛИЦИЙ [лот. silicium < silex, silicis — чақмоқтош; кремний] айн. **кремний**.

СИЛКИЛАШМОҚ 1 Қийишмоқ, талашмоқ, талашиб-тортишмоқ (савдода, битишувда). *-Бир қанча силкилашишлардан кейин бой менга хизмат ҳақи учун ойига она сүтидан ҳалол икки пуд ун, хом-пишиқ аралаш етти қадоқдан олма берадиган бўлди, — деди Шум бола. Ғ. Фулом, Шум бола.*

2 Айтишиб қолмоқ, сен-менга бормоқ, ади-бади айтишмоқ. *Арзимаган нарсага силкилашиб қолишибди.*

3 Бел олишувда, курашда бир-бирини силтамоқ, силтаб тортмоқ, тортишмоқ. *Полвонлар бир-бири билан силкилашди.*

СИЛКИМОҚ Куч билан у ён-бу ёнга силтамоқ, кескин тебратмоқ. *Қизнинг назарида, она перронда ҳамон рўмол силкиб тургандек эди. С. Аҳмад, Меҳрибон. Майсаларни силкиб, шитирлаб бирдан Югуриб ўтди ел — безовта, сергак. Х. Даврон, Болаликнинг овози. Сидиқжон эгарга яхшироқ ўрнашиб, отнинг жиловини силкиди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

Бош силкимоқ 1) бош(ни) қимирлатмоқ. *Турсунбой ота эгарга қийишқ ўтириб, хиргойи қила бошлади. От қўшиқ мақомига бош силкиб, аста-секин йўртиб кетмоқда. С. Аҳмад, Ҳукм; 2) бошни қуйига ҳаракатлантириш билан тасдиқ ишорасини қилмоқ. Секретарь ҳам унинг гапини тасдиқлагандек, вазмин бош силкиб қўйди. Ш. Фуломов, Қалб ундайди. Этак силкимоқ айн. этак қоқмоқ қ. этак. Қанот силкимоқ айн. қанот қоқмоқ қ. қанот 1. Қўл силкимоқ 1) қўлни ҳавода у ён-бу ёнга тебратмоқ. Ҳамма кўчада. Ҳамма унга оқ йўл тилаб, қўл силкимоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат; 2) айн. қўл силтамоқ қ. силтамоқ. Али тажанг умидсизларча қўлини силкиб, туриб кетди. Ойбек, Қуёш қораймас.*

СИЛКИНИШ Силкинмоқ фл. ҳар. н. *Сухбат шунчалик қизиган эдики, ташқарида бўралаётган қор бўрони билан палаткаларнинг силкиниши унча сезилмас эди. Файратий, Узоқдаги ёр.*

Ер силкиниши айн. зилзила 1. *Ер силкиниши ҳозир ҳам жуда катта талафотларга сабаб бўлмоқда.* Газетадан.

СИЛКИНМОҚ 1 Силкимок фл. ўзл. н. *Ой тепага келган. Тол барглари шабадада силкиниб йилтирайди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Арава гижирлаб борар, гап мавзудан мавзуга кўчар, Турғуной гапга аралашолмай, бедалар ичида бир бог бедадай силкиниб борар эди.* А. Қаҳҳор, Мастон. *Машина бир силкиниб юриб кетди.* Э. Раимов. *Ажаб қишлоқ.*

2 Ўз гавдасини кескин кўтариб туширмоқ, қаттиқ тебранмоқ. *Туя силкинса, бир эшакка юк тушар.* Мақол. ■ - *Кўшиқ айтсанг-чи, Турғуной, — деди Мастон бир силкиниб, устидаги юкларини яхишироқ ўрнаштириб.* А. Қаҳҳор, Мастон. *Толипов жонҳолатда силкиниб, қичқириб юборди.* «Шарқ юлдузи».

СИЛКИТМОҚ 1 Силкимок фл. орт. н. *Аҳмаднинг тили калимага келмай қолди, «йўқ» деган маънода бош силкитди.* Ф. Мусаёнов, Ҳиммат. *Дутор қуруққина йиғламас эди, балки бутун коинотни «зир» эттириб ва хаста юракларни «дир» силкитиб йиғлар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ларзага солмоқ. *Момақалдиқдай кўкни силкитиб гумбурлаётган тўп отишмасини эшитди.* Ойбек, Кўёш қораймас.

СИЛКИШМОҚ 1 Силкимок фл. бирг. н. *Станция биқинидаги қувурлар устида қизлар кўшиқ айтиб ўтиришарди.* Улар Моҳидил билан қўл силкишиб кўришишди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

2 айн. силкитмоқ. - *Зарари йўқ, — деди Каримий, бир бош силкиш билан пешонасидани сочларини орқасига ташлаб.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

СИЛЛА: силласи қуримоқ 1) куч-қуввати кетмоқ, ниҳоятда чарчамоқ, тинка-мадори қолмаслик. *[Аматжоннинг] Силласи қуридим, қорни очдим, кичкина кетмонни елкасига ташлаб, қапа томон юрди.* С. Сиёев, Аваз. *Бу ерлардан эртага ҳам дон олиш керакми? Ким экади, ким ўради, ким янчади? Силласи қуриган аёлларми, эти устухонига ёпишган болаларми?* Т. Малик, Ажаб дунё; 2) кўчма ёмон, ночор аҳволга тушмоқ. *Мутрибнинг ҳашинами байтида Аваз йўқчилик, фақирликдан силласи қуриган, аммо кўнгли қаноатга тўла некбин шоир қалбини кўргандек бўлди.* С. Сиёев, Аваз.

СИЛЛАБИК [юн. syllabikos < syllabe — бўғин]: **силлабик ёзув** График белгилари бўғин ҳосил қилувчи фонема ёки фонема қўшилмаларини ифодалайдиган ёзув. *Энг кейин шаклланган силлабик ёзувлардан япон ва корейс ёзувларини кўрсатиш мумкин.* «ЎзМЭ». **Силлабик шеър тизими** Ҳар сатрда бўғинлар сони бир хил, тенг бўлишига асосланган шеър тизими. *Демак, силлабик шеър тизими ўзбек шеърятига хос бўлган асосий шеър тизимдир.* «ЎзМЭ».

СИЛЛИҚ 1 Текис, теп-текис, ғадир-бурдурсиз. *Тош шу қадар силлиқки, гўё ҳайкал-тарош хўп ҳафсала билан йўнган-у, кўтаролмай ташлаб кетган дейсиз!* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Шерали Оғажонга қўл узатиб кўришаркан, унинг хотинларникидек силлиқ юзига.. қараб, эшитилар-эшитилмас «ғоят мамнунман», деб қўйди одоб юзасидан.* С. Кароматов, Олтин қум.

2 Сирпанчиқ, сирғанчиқ, ойнадек. *Силлиқ муз.* ■ *[Бектемир] Нам, силлиқ қияликдан сирпаниб, яна сувга «шалоп» этиб тушди.* Ойбек, Кўёш қораймас.

3 Бежирим, текис, жилоли. *[Жўраҳоннинг] Дурраси силлиқ сочларидан сидирилиб, настга тушди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 кўчма с. т. Қад-қомати келишган, бежирим, чиройли. *Сирти силлиқ жувон.* ■ *Дуруст, силлиққина йигит экан, деб ўйлади у юраги тирналиб.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Олимхон замонасига мувофиқ, олифтанома, ёшига нисбатан чиройли, силлиқ киши эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

5 кўчма Камчиликсиз, равон (тил, услуб, нутқ ва ш. к. ҳақида). *Силлиқ услуб. Силлиқ гапирмоқ. Силлиқ нутқ.* ■ *Почтаевнинг тўғри, силлиқ гаплари узоқдан дон-дон янграб эшитиларди.* А. Мухтор, Туғилиш.

6 Кишига ёқадиган, қаттиқ теғмайдиган, юмшоқ. *Силлиқ муомала.* ■ *[Собир ака:] Силлиққина қилиб жавоб бердим. Сен нима дейсан, аяси? О. Ёқубов, Пьесалар.*

7 Муаммосиз; кўнгиладигдек, тўсиқсиз; бекам-кўст; бежанжал. *Аммо олдиндан тузилган режалар ҳамиша ҳам силлиққина амалга ошавермайди.* С. Кароматов, Олтин қум. *Бу учинчи хотинимдан ҳам ҳамирдан қил суғургандек — силлиққина қутулмоқчи эдим, бироқ отим ишининг пачавасини чиқариб қўйди.* «Муштум».

Силлиқ кўчмоқ Бетўсиқ, қаршиликсиз, бежанжал бажарилмоқ, ечимини топмоқ (бирор хатти-ҳаракат ҳақида). *Ишининг силлиқ кўчаётганидан боши кўкка етган Вафо аттор: «Хўш, хўш, бажонидил, бажонидил», дея у билан узоқ хайрлашди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

8 Товушсиз; сездирмасдан. *Алимардон мушукдай силлиққина кириб келганини ва синф журналини алмаштираётганини ҳеч ким сезмай қолди.* Газетадан.

9 махс. Бир текисда, бир маромда, равон, шовқинсиз. *Тўғри, ишни қойил қиласан, машиналар доим силлиқ айланади.* Ф. Мусажонов, Камтарин ишчи.

Сувдан силлиқ чиқмоқ Бирор жанжалли ёки жиноий ишдан беайб тарзда, жавобгарликсиз қутулмоқ. *У ташвишдан, тўғрироғи, жавобгарликдан ўзини холи қилиш мақсадида танқид қилинган ва қилинмаган чойхоналарнинг деярли ҳаммасини беркитишни.. лозим топди.* Мўминов гўё бу билан сувдан силлиқ чиқмоқчи бўлди. Газетадан.

СИЛЛИҚЛАМОҚ 1 Турли материаллар (металл, тош, ёғоч ва б.) га ишлов бериш билан уларни силлиқ қилмоқ, сайқал бермоқ. *Тошни силлиқламоқ. Яхмалакка сув сеппиб силлиқламоқ.* ■ *У толдан қилинган янги кетмон сопини ойна билан қиртишлаб силлиқлар, хаёлида эса Эралини ачитиб олаётган эди.* А. Муҳиддин, Ганишер.

2 кўча с. т. Қайта ишлаб, камчиликлардан холи, бекам-қўст, равон қилмоқ. *Услубни силлиқламоқ. Тилни силлиқламоқ.* ■ *Гулнор ўз дўсти, сирдоши Зайнаб билан маслаҳатлашиб, Йўлчиға хат ёзишга қарор қилган ва сўзларини айтиб турган; отин қиз эса, Гулнор сўзларини силлиқлаб, қоғозга кўчирган.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўча Кўпол, дағал гапни тўғриламоқ, юмшатмоқ. *-Дадангиз шунчалик деган бўлсалар, худо хайр берсин, — деди Сидиқжон, кўпол равишда айтган гапини силлиқлаш учун..* А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари.

СИЛЛИҚЛИК Текис эканлик, бежиримлик; равонлик. *Юзнинг силлиқлиги.* ■ *У [Нусратбек] онасининг.. қаттиқ қўлларини уқалаётганида, ўзининг қўллари оппоқ, семиз, силлиқлигини сезиб уялган эди.* С. Нуоров, Нарвон.

2 Хушмуомалалик, юмшоқлик; осонлик. *Шу орада ғаламис оралаб, илоннинг ҳақини*

еган, деган гап чиқиб қолди. Силлиқлик билан, ўз аризамга биноан қуён бўлиб қолдим. С. Аҳмад, Сайланма.

СИЛЛИҚЛОВЧИ 1 Силлиқламоқ фл. сфдш.

2 Буюмларга сайқал берувчи, сайқалловчи ишчи, уста.

СИЛЛОГИЗМ [юн. syllogismos — ҳисоблаш, ҳисобга олиш, хулоса чиқариш] Ўзаро мантикий боғланган икки қатъий мулоҳазадан учинчи — янги қатъий мулоҳаза ҳосил қилиш; дедуктив хулоса чиқариш тури. *Силлогизмнинг таркиби хулоса асослари ва хулосадан ташкил топган.* «ЎЗМЭ».

СИЛЛОГИСТИКА [юн. syllogistikos — хулоса чиқарувчи] Аңъанавий формал мантиқнинг дедуктив хулоса чиқариш қоидаларини ўрганувчи бўлими. *Замонавий математик мантиқда силлогистика алоҳида бўлим сифатида ажратилмайди.* «ЎЗМЭ».

СИЛОВСИН 1 зоол. Мушуксимонлар оиласига мансуб, оёқлари узун, тумшуги чўзиқ, кўзи жуда ўткир йиртқич ҳайвон. *Тоғда силовсинни ҳам, қоплонни ҳам кўрдик.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. *Ҳозир ҳам оёғидаги силовсин терисидан тикилган енгил ва чидамли чориққа, сарғиш комбинезон шим ва костюми устидан кийиб олган нимча пўстинига, елкасига осиб олган сафар халтасига қараган киши уни альпинистдан ажратиши қийин.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

2 Шу ҳайвоннинг териси, мўйнаси. *Бек бўлиб.. силовсин тўн, зарли камар бойладинг.* «Хушкелди».

СИЛОН Бўри ва итдан туғилган дурагай (гибрид).

СИЛОС [исп. silos — дон сақланадиган ўра] қ. х. Чорва моллари учун ўт, маккажўхори, картошка, кунгбоқар ва ш.к. ларнинг кўк пояларидан махсус йўл билан тайёрланадиган тўйимли ем, озуқа. *Силос бостирмоқ.* ■ *Ҳосил мўл, тобида силос қилмасанг, шираси камайиб.. кетади.* Ф. Нуруллаев, Бўз йигит. *Силос, асосан, маккажўхори, оқ жўхори поясидан ёки пояси ва донидан тайёрланади.* «ЎЗМЭ».

СИЛОСХОНА [силос + хона] Силос бостириладиган иншоот, чуқур, ўра ва ш. к. *Силосхоналарга маккажўхори кўкпояси узоқ вақт тўкилса, силоснинг сифати бузилади.* Газетадан.

СИЛОҲ [а. سلاح — қурол, қурол-аслаҳа; кўшин тури] эск. кт. Қурол-яроғ, аслаҳа. Душманимиз ҳануз силоҳини тарк этмади. Ойбек, Навоий.

СИЛСИЛА [а. سلسله — занжир; қатор, саф; тизим] кт. 1 Маълум тартибда кетма-кет тизилган нарсалар. Тоғлар силсиласи. ■ Деразалардан қорға қўйилган дарахтлар, томлар, дала ва узоқда тоғ силсиласи кўринади. Уйғун, Хуррият. Бу — Кўҳисиёҳ. Унинг остида яланғоч кўнғир қоялар силсиласи.. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 кўча Бирин-кетин содир бўлувчи ҳодисалар тизмаси, занжири. Ҳаёт силсиласида Олтин ҳалқа дегудек, Одамлар, ёш онани Қўтлаб қўйингиз бу чоқ. А. Исроилов, Биз — дунё одамлари. Унинг барча романлари, энг аввало, тарихий-социологик йўсиндаги тадиқотлар силсиласидир. «ЎТА».

3 Сулола; шажара. Бағрига қон шимган бу қадим тупроқ Кўп кўрган авлодлар силсиласини. А. Исроилов, Биз — дунё одамлари.

СИЛТАМОҚ 1 Куч билан кескин тортмоқ ёки итармоқ. Отнинг жиловини силтамоқ. Варракни силтаб тортмоқ. ■ Анвар аллақачон ерга сакраб тушган, эшикни силтаб юборган эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. [Йигит] «Шуни тўлдириб ун кўтариб келаман», дегандай катта қопини силтаб, елкасига ташлади. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Қиз ҳам уйнаб турган сочини силтаб, орқасига ташлади-ю, унинг кўзларига тик қаради. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

2 кўча Сўзини кесмоқ; жеркимоқ. Эрталаб [Сотти] кампирнинг қулоғига шивирлаётган эди, кампир уни силтаб ташлади: -Болам, бу одадингни ташла. С. Аҳмад, Сайланма. Арзимас нарсага унинг [Шакарнинг] чарслиги тутиб, болани силтайдиган, қарғайдиган қилиқ чиқарди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

Орқага силтамоқ қ. орқа. Этак силтамоқ айн. **этак қоқмоқ қ. этак. Қўл силтамоқ 1)** қўлни кескин силкитиб, норозилик, жаҳл, умидсизлик каби маъноларни ифодаламоқ. -Бас, кўп вақиллама! — деди махдум қўл силтаб. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Низомиддинов жаҳл билан қўл силтади. С. Аҳмад, Хукм; 2) бепарво бўлмоқ; воз кечмоқ. Шундан кейин ҳақли савол туғилади: бугун улкан зафарлар олдида боғлардан кечдик, булбул

қушларга қўл силтадик. Эртага-чи?! Газетадан; 3) эътиборсизлик, масъулиятсизлик билан қарамоқ. Болалар тарбиясига қўл силтаган шахс келажак олдида жавобгардир. Газетадан.

СИЛТАНМОҚ 1 Силтамоқ фл. мажх. н.

2 **Силтамоқ 1** фл. ўзл. н. Холида қўлимдан беҳолгина силтаниб чиқди-ю, япроқлари оқшом шабадасида оҳиста силкиниб турган ўрик тагидан бурилиб, муюлишда кўздан ғойиб бўлди. Ў. Ҳошимов, Хаёлларга бўламан тутқун. Шу пайт машина силтаниб, жойидан жилди.. М. Мансуров, Ёмби.

Кейинга (ёки орқага, ортга) силтанмоқ

1) ривожланмаслик; судралмоқ; орқада қолмоқ. Ишимиз олға силжиш ўрнига орқага силтанаётгандай бўларди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси; 2) орқага сурилмоқ, кечиктирилмоқ. Тўйнинг кейинга силтаниши.. эса тақдир иши.. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

СИЛТОВ 1 Силтамоқ фл. ҳар. н. Қўл силтови.

2 Кескин тортиш, кўтариш ёки итариш; кескин қўл ҳаракати. Илкис бир силтовдан арқон чирт узилди. «Шарқ юлдузи». Уларни ажратмоқчи бўлганлар яна силтов еб, четга чиқишар эди. Қ. Кенжа, Нотаниш гул.

3 кўча Туртки, баҳона, сабаб. Тўй силтови билан тўн битар. Мақол. ■ -Бугун театрда яхши нарса бор. Кўриш керак, — Карим уларни тўхтатмоқчи, шу силтов билан Ойтўтини олиб қолмоқчи бўлди. Ойдин, Ҳикоялар.

4 Қаттиқ гап, туртки, жеркиш. [Нодирнинг] Келинойисига нисбатан илтифотсизлиги билиниб турса ҳам, айтганини бажарар, ҳатто дағдаға, силтовларига бутунлай ўрганиб қолгандай эди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

СИЛУЭТ [фр. silhouette — ёндан кўриниши сояга ўхшатиб карикатураси чизилган француз давлат арбоби Эде Силуэт (18-аср) номидан] 1 Шакл ва нарсаларнинг текис юзада яратилган бир тусдаги тасвири.

2 Нарсалар ва қиёфанинг унинг соясига ўхшатиб чизилган шакли. Силуэт билан Германияда Ф.О. Рунге, А. Менцель, П. Коневка; Россияда Ф.П. Толстой, Е.М. Бем ва бошқалар шуғулланган. «ЎЗМЭ».

3 кўча Шарпа, қора, кўзга чалинган нарса. Тоғ силуэти. ■ Чироқ шуъласида икки хотиннинг юзи, бурунлари бир-бирига те-

гар даражада яқин. Четдан қора силуэтдай кўринар эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Кўчадан кузатган киши кўзига аҳён-аҳёнда уйнинг у ёқ-бу ёғига юраётган киши силуэти чалинади. Газетадан.

СИЛҚИМОҚ 1 с. т. Сирқимоқ, сизмоқ; томчиламоқ. Умри опа силқиб келаётган кўз ёшларини рўмолининг учи билан артиб, Боқи-жоннинг пешонасини силади. Газетадан. Шох-шабба орасидан сув силқиб томчиларди. Ойбек, Куёш қораймас.

2 кўчма Аста тўпланиб чиқмоқ; пайдо бўлмоқ. Булар, албатта, шоиранинг юрагидан силқиган азиз ва қадрдон ҳис-туйғуларнинг бир зумгина оройиши, ўйчанлик ва соқинликдир. «ЎТА».

СИЛҚОВЛАНМОҚ Ҳолсизланмоқ, мадорсизланмоқ, ҳаракати сусаймоқ. Нуқра бу гапни ҳеч кимга айта олмади. Унинг силқовланиб юргани сабабини билолмай эри ҳам фиғон бўларди. Мирмуҳсин, Ҳикоялар, қиссалар.

СИМ I [ф. سيم — металл чивик, ип; ку-муш] 1 Ип, чилвир, чивик кўринишдаги узун металл буюм. Пўлат сим. Мис сим. Йўғон сим. Ингичка сим. Сим тўр. Сим ғов. ■ [Ҳожар:] Нима? Оғзингизни ёпинг! Молхонага сим билан тортиб қўяман, остонадан ўлиги чиқади. Ҳамза, Паранжи сирлари. Йўл чеккасидаги янтоқлар худди занг босган симдай қовжираб ётар.. эди. Н. Фозилов, Дийдор.

Тиканли сим Ғов, тўсиқ учун ишлатиладиган махсус сим. Ҳар қадамда.. танкка қарши қазилган чуқур, бир неча қатор тортилган тиканли сим.. А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 Электр ёки телефон линиясига тортиладиган ўтказгич. Электр сими. Телефон сими. Сим тортмоқ. ■ Вагонлар ўнточа келади. Уларнинг тепасидан бир-бирига электр сими тортилган. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

Сим қоқмоқ с. т. Телефон орқали гаплашмоқ, телефон (кўнғироқ) қилмоқ. [Назокат] Кечга яқин сим қоқди. Ҳимматилла у билан жуда яхши гаплашди. Шухрат, Умр поғоналари.

3 Мусиқа асбобларининг металл ипи; металл тор. Танбур сими. ■ Агар алдамаса шу совуқ симлар, Гар шул эшитганим бўлмаса рўё, Сен она эмассан, дорсан, табиат, Сен бешик эмассан, жаллодсан, дунё! А. Орипов.

4 Симдан ясалган, тўқилган. Виктор шундай деди-ю, эски сим каравот тагидан сандиқдек зил-замбил чамадонини тортиб олди. С. Кароматов, Олтин қум. Этакдаги сим тўр ортида товуқлар қақағлайди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

Сим жўяк шв. Сим хаткаш ёрдамида тортилган жўяк, ариқ.

СИМ II кт. айн. **сийм**. Хазинанинг симу зарга эҳтиёжи не даражада! Ойбек, Навоий.

СИБАР поэт. айн. **сиймбар**. Осмонга қарасам — юлдуз ўйнайди, Ерга боқсам — ёр кетишга қўймайди. Юзига қарасам холи ярашиб, Симу симбарига кўзим тўймайди. «Кўшиқлар». Сарвқомат нозик ситора, Оп-поқ томоқ, қора қош симбар, Бир-бирига интиқ икки дил, Бир-биридан олис икки жон. М. Али, Боқий дунё.

СИБАТ фольк. айн. **сумбат**. Менга ҳам берибди сину симбатни, Мен не қилай давлати йўқ келбатни?! «Равшан».

СИБИОЗ [юн. symbiosis — биргаликда яшаш] Икки ва ундан ортиқ турларнинг бир-бирига фойда келтириб бирга яшаши. Худди шунга ўхшаш симбиоз кавш қайтарувчи сутэмизувчилар билан улар орасида яшайдиган инфузориялар орасида ҳам мавжуд. «ЎЗМЭ».

СИМВОЛ [юн. symbolon — белги, рамз; аломат; тимсол] 1 айн. **рамз** 1. Оқ каптар — тинчлик символидир.

2 Кимёвий элементга берилган латинча номнинг қисқартирилган шакли. Мас., Na — натрий элементининг, N — азот элементининг символи.

3 Бирон-бир ғояни ўзида мужассамлаштирувчи бадий образ.

4 У ёки бу фанда қабул қилинган бирон-бир катталиқнинг, бирликнинг шартли белгиси. Кимёвий символлар.

СИМВОЛИЗМ [юн. symbolon — белги, рамз; тимсол | 1 Символлар, рамзлар мажмуи.

2 19-аср охири — 20-аср бошларида дастлаб Францияда, кейин Европанинг бошқа мамлакатларида пайдо бўлган адабий оқим [Символизмда белги, рамз (символ) поэтик образлиқнинг чўққиси, ғоянинг энг мукамал ифодаси сифатида намоён бўлади]. Символизмнинг юзага келиши Париж Коммунаси тугатилгандан кейин француз воқе-

лигида вужудга келган ижтимоий-тарихий шароит билан боғлиқ. «ЎЗМЭ».

СИМВОЛИК эск. айн. **рамзий**. Символик тасвир. Символик образ.

СИМВОЛИСТ Символизм тарафдори, символизмга амал қилувчи киши.

СИМВОЛИСТИК 1 Символизмга ва символистга оид, символизм руҳидаги. Символистик асар.

2 Символик, рамзий. Символистик образ.

СИМДЎЗИ [ф. سيمدوزى — кумуш ипда тикилган] Зардўзликда бадий буюмлар кашта гуллари оқ ёки зарҳалланган кумуш ипда қоплаб тикиш усули.

СИМЁН 1 Ориқ, рангпар, пачақ одам. *Туф де, кўзинг тегади, касофат! Шу сўзингни менга айтсанг, тишингни суғуриб олардим. Кошкийди менда тиш бўлса-ю, сенда гавда, симён.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма сўк. Ярамас.

СИМЁҒОЧ Электр симларини ўтказиш учун ерга тик ҳолатда ўрнатилган баланд, йўғон хода. *Алишер дарвозамиз олдидаги симёғочга суянганча, йиқилган машинани томоша қилиб турган экан. Ў. Усмонов, Сирли соҳил. Симёғоч учига ўрнатилган лампочка ёруғида ҳовуз суви ялтираб кўринади. М. Ҳазратқулов, Журъат.*

СИМИЛЛАМОҚ 1 Сирқирамоқ, зирқирамоқ. *Оёқларим симиллаб оғрияпти.*

2 шв. айн. **имилламоқ**.

СИМИРЕНКО [украин олими Л. П. Симиренко номидан] Пўсти яшил, эти кўкимтир-оқ, серсув, хушбўй кечпишар олма нави. *Ўзбекистонда симиренко нави 20-асрнинг 70-йилларида боғларда ўстирилиши жиҳатидан I-ўринни эгаллаган. «ЎЗМЭ».*

СИМИРМОҚ 1 Ичга тортиб ичмоқ. Қимизни симиρμοқ. ■ *Валиев илеб қолган чойни симириди. Э. Усмонов, Ёлқин. Отанинг қўлига бериб қўбизни, Кетидан тутдилар тўла қимизни. Симириди-да, ота қўбизни тортди, Эшитганлар чуқур завқларга ботди. М. Алави.*

2 Чуқур нафас билан ичга ютмоқ. *Тоза ҳаводан симиρμοқ баҳонасида Расулжон тезроқ ҳовлига чиқа қолди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. Ота райҳон ҳидини симириди. А. Эшонов, Ота.*

3 кўчма Мириқиб вужудига сингдирмоқ; туймоқ; руҳан ҳис қилмоқ. [Султонмурод] *Ишқ дардини тотли май каби симиρμοқдан*

гўё лаззатланади. Ойбек, Навоий. Шеър зулойдан симирдим бир пиёла тўлдириб, Воҳ, кўринди менга ҳар бир қатраси уммон қадар. Э. Воҳидов.

Сув келса симириб, тош келса кемириб Ҳар қандай қийинчиликларни енгиб, уларга бардош бериб. *Ўлиб-тирилиб, тиришиб-тирмашиб, сув келса симириб, тош келса кемириб, эндигина одам қаторига кирдим. Ҳ. Султонов, Отамнинг юрти.*

СИМКОР [ф. سيمكار — ҳунармандларнинг ўз шогирдларига тўлайдиган иш ҳақи] тар. 1 Хўжайинлар томонидан шогирдларга ёки ёлланиб ишловчи ҳунармандларга ишбай асосида тўланган иш ҳақи. *-Йўқ, йўқ — деб кулди уста Олим, — мен сизга ўхшаб дўконнинг устида сира тухум босган эмасман, симкорни кўзим қиймайдир, десангиз мен ишонар эдим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

2 Ишбай асосида иш ҳақи олиб ишловчи шогирд ёки ҳунарманд. *Эсимда, ёшлик чоғимда шаҳардаги симкорлар иш ташлаганлар, боёнларнинг кўпи ён берган. У. Исmoilов, Сайланма.*

СИММЕТРИК Симметрия қонунлари асосида жойлашган ёки ясалган; симметрияга эга бўлган. *Симметрик бино. Симметрик шакл. ■ Тенглик типидagi (мас., айният, эквивалентлик, ўхшашлик) муносабатлар ҳам симметрик бўлади. «ЎЗМЭ».*

СИММЕТРИКЛИК 1 Бирор нарса, предмет қисмларининг симметрия ҳолатида бўлиши. *Иншоот қисмларининг симметриклиги.*

2 мат. Икки ўринли, икки ҳадли муносабатларнинг хоссаси.

СИММЕТРИЯ [юн. symmetria — ўлчовдошлик; мутаносиблик, мослик] Бирор нарсанинг маълум нуқта, тўғри чизиқ ёки текисликка нисбатан қарама-қарши томонларда бўладиган қисмларининг жойлашишидаги мутаносиблик, ўхшашлик, мослик, уйғунлик. *Симметрия маркази. Симметрия ўқи. Симметрия ҳолатини сақламоқ.*

СИМОБ [ф. سيماب — кумуш суви] Менделеев даврий системасининг II гуруҳига мансуб кимёвий элемент; оддий температура шароитида суюқ ҳолда бўладиган кумушранг оғир металл. *Симоб кумуш рангли, суюқ ва тез буғланувчи металл бўлиб, ўзининг суюқлиги ва текис юзада.. ҳаракат-*

ланиши билан бошқа металлдан фарқ қилади. «Фан ва турмуш». Ёниб бўлаётган шам шуъласида шайхнинг мижджаларида ёш томчилари симоб зарраларидай милтираб турарди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

СИМОБИЙ (Й) [ф. *سیمایی* — симобдай, симобга ўхшаш] Симоб рангидаги, кумушранг; кумушсимон оқ ялтироқ. *Симоби салла.* ■ *Робия товонига тушадиган узун симоби чакмонини бошига ёпинди-ю, Тоҳирнинг отига мингашиб чиқиб кетди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Бошига симобий салла, эгнига банорас тўн кийган бир отлиқ дарвоза олдида эгардан тушди-да, жиловни ўз хизматкорига тутқазди.* М. Осим, Ўтрор.

СИМОБИ 1 Таркибида, ичида симоб бўлган. *Симоби руда.*

2 Симоб воситасида ишлайдиган. *Симоби манометр.*

СИМПАТИК [юн. *sympathes* — раҳмдил, ҳамдард; хайрихоҳ] **симпатик нерв системаси** тиб. биол. Одам ва умуртқали ҳайвонлар вегетатив нерв системасининг ички аъзолар фаолиятини яхшилаш, тартибга солишда иштирок этувчи, организмнинг ташқи муҳит билан таъсирлашуви учун зарур бўлган энергия ажралувини фаоллаштирувчи қисми. **Симпатик сиёҳ** Махфий ёзишмаларда қўлланадиган, фақат қизитилганда ёки махсус кимёвий эритма билан ҳўлланганда кўринадиган туссиз (рангсиз) сиёҳ.

СИМПАТИЯ [юн. *sympatheia* — раҳмдиллик, ҳамдардлик; хайрихоҳлик] Бирор шахс ёки нарса-ҳодисага нисбатан бўлган ижобий муносабат. *Фирдавсий Рустам образини зўр муҳаббат билан тасвирлаб, бутун симпатиясини унинг томонига тўкиб солади.* Газетадан. *Антитеза усулидаги тасвирда ёзувчи ёки шоир бирор шахс ёки воқеага нисбатан китобхонда симпатия ёки антипатия уйғотади.* «ЎТА».

СИМПОЗИУМ [лот. *symposium* < юн. *symposion* — мусиқа, шеър ўқиш билан ўтadиган йиғин, зиёфат] Бирор илмий масала бўйича ўтказиладиган халқаро илмий кенгаш; илмий анжуман. *Геолог олимлар халқаро симпозиуми.* ■ *Римда ўтказилган халқаро симпозиумда маълум қилинишича, сўнгги 25 йил давомида грипп эпидемиясини юзага келтирадиган вируслар миқдори 231 тага етди.* Газетадан. *Кузда, Темурийлар даври санъатида бағишлаб ўтказилган ЮНЕСКО симпозиуми*

арафасида, телевидениеда студентларнинг топқирлик мусобақаси ташкил қилинган эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

СИМПТОМ [юн. *symptoma* — воқеа, саргузашт; ўхшашлик; белги, аломат] тиб. Бирор касаллик ёки патологик ҳолатнинг белгиси. *Ҳар қандай касаллик симптомлар йиғиндиси (синдром) га қараб белгиланади.* «ЎЗМЭ».

СИМРАЙМОҚ с.т. Норози, энсаси қотган ҳолда қараб турмоқ. *Нуғмон унинг орқасидан бир зум симрайиб қараб турди.* «Шарқ юлдузи».

СИМ-СИЁ(Х) Қоп-қора, тим қора; қоп-қоронғи, тим қоронғи, зим-зиё. *Олдинда Ҳаким, орқада тўрт оғайни йўлга тушишди.* *Сим-сиё тун.* *Атроф жим-жит.* М. Ҳазратқулов, Журъат. *Не зотлар ўтдилар ҳасратга тўлиб, Кунлари зимистон, туни сим-сиё.* А. Орипов, Йиллар армони.

СИМСИЗ Сими йўқ, симдан фойдаланмай ишлайдиган. *Симсиз алоқа.* ■ *Бондарни симсиз телефон дейишлари бежиз эмас.* Шўхрат, Шинелли йиллар.

СИМ-СИМ 1 рвш. Симиллаб; давомли равишда. *Кунлар ўтди. Оёқ оғриғи анча босилди. Аммо энди унинг [Йигиталининг] авзойи бадани мисдай қизиб, сим-сим зирқирайдиган, ўзи эса аҳён-аҳён лоҳас бўладиган бўлиб қолди.* С. Кароматов, Тоғ гўзали. *— Қандай оғрийдими? Сим-сим оғрийдими ёки пичоқ санчгандай? — деб сўради ҳамшира.* Н. Аминов, Қалтис хато.

2 кўча. Бир маромда, майдалаб. *Ёмғир ёғади сим-сима. «Ёшлик».* *Ёмғир сим-сим ёғар, саман тоғнинг ёлғизоёқ йўлидан шилт-шилт босиб борар эди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

СИМТАРАШ шв. Қашлағич.

СИМТЎР Симдан қилинган тўсиқ. *Атрофи симтўр билан ўралган майдончада болалар футбол ўйнашмоқда.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Палата жимжит эди, пашша учса ҳам эшитилади, лекин учадиган пашшанинг ўзи йўқ — деразаларнинг сиртидан майда тешикли симтўр тutilган..* М. М. Дўст, Лолазор. *Этакдаги симтўр ортида товуклар қақағлайди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

СИМФОНИК [юн. *symphonos* — оҳангдош] Симфония мусиқа шакли билан боғлиқ, шунга алоқадор. *Симфоник мусиқа.* *Симфоник этюдлар.* ■ *Ошхона ёнидаги сим-*

ёғочда ўрнатилган радиодан симфоник куйлардан берилаётган концерт янграрди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

Симфоник оркестр Торли, пуфлама ва урма (зарбали) чолгу асбоблари ижрочиларини бирлаштирувчи оркестр.

СИМФОНИЯ [юн. symphonia — оҳангдошлик < syn — бирга + phone — товуш] 1 Инструментал (чолгу асбобларида ижро этиладиган) муסיқанинг симфоник оркестр учун ёзилган, одатда 4 қисмдан иборат бўладиган олий шакли. *М. Ашрафийнинг биринчи симфонияси.* ■ Бундан ташқари, торли оркестр, пуфлама созлар оркестри ва бошқа оркестрларга мўлжалланган симфониялар ҳам учрайди. «ЎЗМЭ».

2 кўчма Турли-туман товуш, ранг, оҳанг ва ш. к. нинг уйғун, ҳамоҳанг ҳолда кўшилиши, бирикиши. *Меҳнат симфонияси.* ■ Олмадаги майна эса, калта-калта «чах-чах»и билан чумчуқларнинг бетартиб симфониясига жўр бўларди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

СИНАГОГА [юн. synagoga — йиғилиш; тўпланиш жойи] Яҳудийлик ибодатхонаси ва яҳудийлар жамоаси. *Ўзбекистонда ҳозир 7 та — Тошкентда 3 та, Самарқанд ва Бухорода 2 тадан синагога фаолият кўрсатади.* «ЎЗМЭ».

СИНАЛГАН 1 Синамоқ фл. сфдш. Синалган ёв — урушга яхши. Мақол.

2 Синашта, синовлардан, текширувлардан ўтган, ишончли. *Синалган одам. Синалган қурол.* ■ Орадан икки ой ўтди. Улар энг яхши ва синалган разведкачилардан бўлиб қолишди. А. Раҳмат, Соқов бола.

СИНАМАЛИ эск. 1 Амалда, тажрибада синаб кўрилган, синовдан ўтган.

2 айн. **татбиқий, амалий.** Синамали ҳандаса (амалий геометрия).

СИНАМОЛ Текширилган, синалган, синовдан ўтказилган, ишончли. *Синамол от.* ■ Ҳозир улар менга синамол эмас, ҳали бизларнинг бир-биримизга душманлигимиз бор. «Муродхон». -Менимча, биз.. синамол ўзгартишларни чўтга солмасдан тadbир кўрмоқдамиз, — деди Мир Алихон. С. Азимов, Қонли сароб.

СИНАМОҚ 1 Синовдан ўтказмоқ, текширмоқ, текшириб кўрмоқ. *Тайёр машиналарни синамоқ. Синамаган отнинг сиртидан ўтма.* Мақол. Эр йигитни майдонда сина.

Мақол. ■ У [Азиз Абдураззоқ] фақат шеър ёзиб қолмай, насрий ҳажвчиликда ҳам кучини синамоқда. «Муштум. Шилдир-шилдир қамишга сирғам тушди, ёр-ёр, Синалмаган йигитга синглим тушди, ёр-ёр. «Оқ олма, қизил олма».

2 Бир предметни (мас, дорини, таомни) ишлатиб кўриб ёки истеъмол қилиб, таъсирини аниқламоқ. *Тоҳиржон киноя билан жилмайди: -Барча дорини синадим. Меники бедаво дард.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Имтиҳон қилиб, билим даражасини аниқламоқ. *Ўқувчиларни физикадан синаб кўрмоқ.*

4 Ўсмоқчилаб сўрамоқ, кўйнига қўл солмоқ. *Унинг [Ҳотамнинг] саҳийлиги ростми, ёлғонми — синаш мақсадида, бир-икки одам ўша тулпорни сўраб, олдига боришибди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

5 Бошидан кечирмоқ, ўз тажрибасида, ҳаётида кўриб билмоқ. *Қарзга йўлиққандан кўра, балойи ногаҳонга йўлиққан яхши. Ҳаммасини синадик.* Ойбек, Танланган асарлар. *Синасин ўз бахтини, Бахти қўлласин уни.* Ҳ. Олимжон.

СИНАМОҚЧИЛИК Ўсмоқчилаб текшириш, синаш. *Унга [Ҳафизанинг онасига] шу керак эди — бу хабарни синамоқчилик учун ҳам айтган эди.* Мирмуҳсин, Умид.

СИНАНТРОПЛАР [лот. Sina — Хитой + юн. anthropos — одам] Суяклари илк бор Хитойдан (1927–37) топилган энг қадимги одамлар. *Синантропларнинг суяк қолдиқлари билан бирга улар фойдаланган.. тош қуроллар, уларнинг оловдан фойдаланганига гувоҳлик берувчи кул ва ҳайвонларнинг куйган суяк қолдиқлари топилган.* «ЎЗМЭ».

СИНАШ 1 Синамоқ фл. ҳар. н. Машиналарни синаш. Кучини синаш. *Курашда (мусобақада) куч синаш.* ■ Биринчи куёвнинг феъл-атвори унга маъқул тушмагани учун, куёв бўлажак йигитни ҳар ёқлама текширишини, синашни истар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. **синов 2.** Синаш стенди. Синашдан ўтмоқ.

СИНАШМОҚ 1 Синамоқ фл. бирг. н. Улар меҳмонни ҳўп синашди. ■ [Қудрат:] Ҳозирча мен сиз билан бахт синашиб кўрмоқчиман. Н. Сафаров, Уйғониш.

2 Ўзаро бир-бирини синамоқ, бир-бирининг хислат-фазилатларини яқиндан ўрган-

моқ, синашта бўлмоқ. *Ҳамма фикру зикри, бутун борлиғи билан кенг даврада куч синашиб юрган икки зўр полвонга тикилиб қолган эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СИНАШТА 1 Яхши синалган, текширилган, таниш, қадрдон, яқин. *Қоровул синашта эди, итоаткорона бош эгди: -Тушундим, хўжайин. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Пошишон савдони синашта кишилар орқали зимдан амалга оширадиган йўлни топди. Д. Нурий, Осмон устун.*

2 Бошидан кечирилган, синаб, тотиб кўрилган; тажрибадан ўтказилган. *Бу дард айниқса Отабекка уч йилдан бери синашта. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

СИНГАЛ қ. сингаллар. Сингал аёл.

СИНГАЛЛАР, синхаллар Шри Ланка Республикасининг асосий аҳолиси. *Сингалларнинг аجدодлари миллоддан аввалги 5-асрда Шимолий Ҳиндистондан кўчиб келиб, маҳаллий қабилалар билан аралашган. «ЎЗМЭ».*

СИНГАРИ айн. каби. Ҳар бир она сингари Тўқсон буви ҳам ўз ёлғизининг бахтли бўлишини истарди. Н. Сафаров, Оловли излар. *Оёқ босган жойлардаги шўр ерлар қор сингари ғирчиллайди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.*

СИНГАРМОНИЗМ [юн. syn — бирга + harmonia — уйғунлик, оҳангдошлик] тлш. Туркий тилларда ва баъзи бошқа тилларда унлилар уйғунлиги; қўшимчалардаги унлиларнинг ўзакдаги унлиларга мослашуви. *Эски ўзбек адабий тилида эса сингармонизм қонуни анча изчил ва айрим ҳолларда тўлиғича амал қилган. «ЎЗМЭ».*

СИНГАРМОНИК Сингармонизмга оид, сингармонизм қоидаларига, талабларига бўйсунувчи. *Сингармоник мослашув.*

СИНГГА(К): сингга(к) нон Сингиб пишган нон. *Дастурхончи.. дастурхон ёзиб, унинг бетини тандирдан энди узилган, буғланиб турган синггак нонлар.. билан тўлдириб ташлади. Ойбек, Навоий.*

СИНГДИРИШ 1 Сингдирмоқ фл. ҳар. н. Абдужалил тегирмончи мулла Обид ҳақидаги ўзининг васвасасини уларга ҳам сингдиришга муваффақ бўлади. А. Қодирий, Обид кетмон.

2 физ. Ютилиш, абсорбция. *Ёруғликни сингдириш.*

3 айн. ассимиляция 3.

СИНГДИРУВЧАН физ. Ўзига тез сингдириб оладиган, тез ютадиган, шимадиган. *Сингдирувчан жисм.*

СИНГИЛ (3-ш. бирл. сингли ва синглиси) 1 Бир ота-онадан туғилган қизларнинг кичиги (опаларига, акаларига нисбатан). *Кичик сингил. Ўртанча сингил. ■ Энди ишим ўнг бўлади: энди аям, укам, синглим зорикмайди. Ойбек, Танланган асарлар. Солиҳ маҳдум онаси ва ўн олти ёшли Наима исмли синглиси билан Қўқонда қолди. А. Қодирий, Меҳробдан қаён.*

2 Ўзидан кичик қизларга, аёлларга мурожаат қилинганда қўлланадиган сўз. *-Кўп ўқигансиз, лекин кам биласиз, синглим! — деди ўқитувчи [Гавҳарга]. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Офтоб ойимни.. Ўзбек ойим ўтқазгани жой топмас, «қуда» сўзи ўрнида «синглим» деб хитоб қилар, ошни ҳам унинг раёйини сўрамасдан буюрмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

Қайни сингил айн. қайнсингил.

СИНГИЛЛИК Кимсага сингил мақомида бўлиш; сингил каби муносабатда бўлиш. *Сингиллик қилмоқ. ■ Шунини қолинга солиб бермасангиз бўлмайди, синглим. Бир сингиллик қилинг! А. Қаҳҳор, Қўнчинор чироқлари.*

СИНГИМОҚ 1 Шимилмоқ, шимилиб ёки сизиб, ички қатламга, қисмига ўтмоқ. *Мой бўёқ тахтага яхишигина сингийди. ■ Улар: «Ер тўймагунча, эл тўймас, лалмикор қирларнинг тупроғига қор суви сингимагунча, буғдой унмайди», деб нолир эдилар. П. Турсун, Ўқитувчи.*

Қумга сингиб кетгандай ёки қумга сингиган сувдай 1) бекорга, беҳуда, фойдасиз, нафсиз. *Шунча берган таълимларим қумга сингиган сувдай сингиб кетаверибди-да. «Латифалар»; 2) жимжит, унсиз, шовқинсиз, сув куйгандай. Комбат шаҳарда мудофаа тутишга буйруқ берди. Душман қумга сингиб кетгандай жим эди. А. Убайдуллаев, Қонли издан.*

2 Ҳазм бўлмоқ, ўзлашмоқ (овқат, озиқ ҳақида). *-Уч тутам ҳола, уч танга пул, — деди.. йигитча. — Агар ҳаммасини есангиз, ош бўлсин, сингисин. С. Айний, Эсдаликлар. Вақтида овқатланмаслик меъда шиллиқ қаватини яллиғлантиради.. натижада киши қайт қилади, еган овқати сингмайди. Газетадан.*

3 физ. Ютилмоқ, шимилмоқ. *Ёруғликнинг жисмга сингиши.*

4 кўча Бағрига, қўйнига кириб ёки рангига, тусига ўзлашиб кетмоқ ёхуд бирдек бўлиб, изсиз йўқолмоқ. *Отабек сунбул исли сочлардан руҳ олар, Кумуш гўё унинг бағрига сингиб кетган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Уларнинг бир-бирига монанд гавдаси чироқлар нуруни кесиб ўтиб, қоронғилик қўйнига сингиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

5 кўча Ўрнашиб қолмоқ, жо бўлмоқ. *Қишлоқ муҳити, ота-онанинг ўта оқ кўнғиллик руҳида берган тарбияси Йигиталининг қон-қонига сингиб кетганди. Д. Нурий, Осмон устун. Бу одам маҳалла ҳаётига, ҳар бир кишининг дилига кириб, шу қадар сингиб кетган эдики, отпусага ё командировкага кетса, бутун маҳалла ҳувиллаб қолгандай бўларди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Пишиб ётган боғларга боқдим, Ҳисларимга сингиб кирди куз. Х. Даврон.*

6 кўча Йўқолмоқ, йўқ бўлмоқ; йўқ бўлиб, хотирага айланиб қолмоқ. *Йиллар қаърига сингиб кетган болалик, олисда судралиб юрган булут парчаларидек, куз ўнгидан ўтаверади. С. Аҳмад, Ҳукм.*

Сингиб пишган нон Қизариб, мағзигача яхши пишган нон. *Умид дастурхон устидаги новвоту пашмак, қаймоғу асал, тандирда сингиб пишган нонларни кўриб таъсирланди. Мирмуҳсин, Умид.*

СИНГИР айн. пай I 1.

СИНГИШ I Сингимоқ фл. ҳар. н.

2 физ. Ютилиш, абсорбция.

3 айн. **ассимиляция** **3.** Тилларнинг сингиши.

СИНГИШМОҚ I Чуқур ўрнашмоқ, ўзлашмоқ, жо бўлмоқ, сингмоқ, сингимоқ. *Оқшом тинчлигида оламнинг бутун гўзалликлари кўнғилмга сингишиб киргандай бўлади. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. Кўзларига ўрнашган, сингилган ғам кетмаган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 Ўрганиб олмоқ, одатланмоқ; мослашмоқ. *Қарийб етти йиллик гавжум ҳаёт давомида Йигитали шаҳар шароитига бутунлай сингишиб кетган эди. Д. Нурий, Осмон устун.*

3 Бағрига, қўйнига ёки рангига, тусига кириб йўқолмоқ; бирга қўшилиб, бирдек бўлиб кетмоқ. *Тоғлар, қирлар, далаларда оқшом тушиб, қош қорая бошлаган, атрофдаги дарахтлар, уйлар ва экинзорларнинг бари бир-бирига сингишиб, кўкжимтир туман*

пардасига ўралаётган эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

4 кўча Ўрганиш бўлиб қолмоқ, одат тусига кирмоқ, ўзлашиб кетмоқ. *[Қандалатхон] Эри устидан «хукмронлиги»ни Ҳусниддинга ҳам кўрсатмоқчи бўлди. Лекин Ҳусниддинга бу қилиқ сингишмай, аввал бир неча кун таъби тирриқ юрди. Мирмуҳсин, Феълан кучсизлик.*

СИНГМОҚ айн. **сингимоқ**. *Дилга сингди юрт муҳаббати. Э. Воҳидов. Намозбекни ўлдириб, қотиллар тунага сингди. Х. Даврон.*

Меҳнати синган Кўп меҳнат сарфлаган. *Пардаев — Ватанга меҳнати синган камтарин одам. С. Анорбоев, Ўзбекистон олтини. [Салимхон Обидий:] Бу селекция институтига.. қанча меҳнатим синган. Мирмуҳсин, Умид.*

СИНДИКАЛИЗМ [фр. syndicat — касаба уюшмаси, бирлашмаси < юн. syndikos — бирга ҳаракат қилувчи, ҳаммаслак] сиёс. Ишчилар ҳаракатида 19-аср охири — 20-аср бошларида кенг тарқалган, касаба уюшмалари (синдикат)ни меҳнаткашларни уюштиришнинг энг олий шакли деб қаровчи ва ишлаб чиқариш воситалари касаба уюшмалари ихтиёрига берилиши керак, деб ҳисобловчи оқим. Ҳозир қатор мамлакатлардаги сўл партия ва ҳаракатларнинг гоялари ва мафкураларида синдикализм таъсири сезилади. «ЎЗМЭ».

СИНДИКАЛИСТ сиёс. Синдикализм тарафдори, синдикализм йўлини тутувчи.

СИНДИКАТ [фр. syndicat < лот. syndicus — ишончли шахс, вакил < юн. syndikos — бирга ҳаракат қилувчи, ҳаммаслак] **1** иқт. Ишлаб чиқариш ва юридик мустақиллигини сақлаган ҳолда, умумий тижорий фаолиятни (нарх белгилаш, маҳсулотни сотиш, хомашё харид қилиш ва б.) амалга оширувчи корхоналар (ишбилармонлар) бирлашмаси; монополиянинг бир кўриниши. **Банк синдикати.** ■ **Синдикат таъсис этган умумий савдо ширкати синдикатнинг ҳар бир аъзоси билан савдо-сотиқ тўғрисида шартнома тузади.** «ЎЗМЭ».

2 Францияда ва б. баъзи мамлакатларда касаба уюшмаларининг номи.

СИНДИРМОҚ **Синмоқ** фл. орт. н. *Тош отиб, ойнани синдирмоқ. Йиқилиб, оёғини синдириб олмоқ. Иш юришмаса, буламиқ дандон синдирар. Мақол. Беҳуда ҳаракат*

белни синдирар. Мақол. ■ Акрамхоннинг онаси девори қулаётган уйдан қочиб чиқаман деб, остонага қоқилибди-да, оёғини синдирибди. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар. Йигит охири Забаржадни ялинтириб, ғурурини синдирди. «Ёшлик». Ўз отам синдирди менинг шаънимни, Энажон, олиб кел шу эшонимни. «Эрали ва Шерали».

Белини синдирмоқ қ. бел I. Душман белини синдириш учун озмунча қурбон бермадик. Н. Сафаров, Оловли излар. Колхозчи қул эмас-ку? Бир жувоннинг тўрт ой белини синдириб топганини мен, сиз, анавийлар ёзда салқин, қишда иссиқ ерда ўтириб олар эканмиз. С. Сиёев, Отлиқ аёл. **Илигингни** (ёки **оёгингни**) **синдираман** Дўқ-пўписа ибораси. Ҳа, кўчага чиқмайсан, эшитдингми? Ҳой бола!.. Илигингни синдираман-у, касалингни боқиб ўтиравераман. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси. **Нон** (ёки **патир**) **синдирмоқ** айн. **нон ушатмоқ** қ. **ушатмоқ**. Тийин устида тиш синдирадиган одам Жуда хасис, зикна одам. Малик Раҳимовни бир тийиннинг устида тиш синдирадиган зикна одам, деб бўлмайди. «Муштум». **Хари** (ёки **чўп**) **синдирмоқ** Бирор киши ҳеч қутилмаган ишни қилганда айтиладиган ибора. **Шохини синдирмоқ** қ. **шоҳ** II. [Зухра] Утган сафар мажлисда Хўжабековнинг шохини, қолаверса, ўзининг ҳам шохини синдириб, Шербекнинг қўлини баланд қилиб кетган эди. С. Анорбоев, Оқсой. **Қанотини синдирмоқ** қ. **қанот** I.

СИНДРОМ [юн. syndrome — йиғилиш, тўплавиш; бир-бирига дуч, тўғри келиб қолиш] тиб. Келиб чиқиш механизми умумий бўлган ва организмнинг муайян оғриқли (касал) ҳолатини ифодаловчи белгилар (симптомлар) нинг мос, тўғри келиши.

Орттирилган иммунитет танқислиги синдроми (ОИТС) тиб. Одамларда лимфатик системанинг зарарланиши оқибатида организмнинг ҳимоявий куч-қуввати заифлашуvidан иборат вирусий касаллик (асосан жинсий алоқа ва қон орқали юқди, ўтади).

СИНЕКДОХА [юн. synekdoche — муносабатдошлик, ўзаро боғланиш] ад. тлш. Метонимиянинг кўринишларидан бири; бутун (катта) нарсанинг номини унинг қисми (кичик) номи билан ёки аксинча аташдан иборат кўчим тури.

СИНИШ I **Синмоқ** фл. ҳар. н. **Пиёланинг** синиши. Дарахт шохининг синиши. ■ Гоҳо қамчининг заҳарли чарсиллаши, таёқнинг «қарс» этиб синиши ва ғазабли ҳайқирик эшитилади. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

2 **физ.** Бир муҳитдан иккинчи муҳитга ўтишда ёруғлик йўналишининг ўзгариши. Ёруғликнинг қайтиши ва синиши. Синиш бурчаги.

3 **иқт. қ.** **банкротлик**.

СИНИҚ I **сфт.** Синган, парчаланган, бирор ери учган ёки дарз кетган, ёрилган. **Синиқ** **пиёла**. ■ Ана шу «боғи эрам» энди эгасиз уйдаи хувиллаб ётибди. **Синиқ** **деразалардан** қушлар учиб кириб-чиқиб турибди. С. Сиёев, Отлиқ аёл. **Кўча ўртасида** **бир синиқ шиша** Қараган одамнинг олар кўзини. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома. Анчадан кейин Муқаддам чил-чил бўлган мушукчанинг синиқ бўлақларини босиб ўтиб, ёмғирўшини кийди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

2 **сфт.** Синиб ишдан чиққан, яроқсиз ҳолга келган. **Синиқ арава**. ■ Тўтибу аллақерда чанг босиб ётган синиқ дуторни олиб чиқиб артаётганида, Тожибой кириб келди. С. Зуннунова, Гулхан.

3 **от кўчма** Синган нарсанинг бўлақлари. **Жасура йиғламсираганча** **пиёла синиқларини** **тера** бошлади. Э. Аъзамов, Жавоб. [Нигора] **Полдан термометр синиқларини** **тери**б, ўрнидан турганида, ўзини анча босиб олган эди. С. Анорбоев, Оқсой.

4 **от кўчма** Одам аъзосининг шикастланиб синган қисми, синган қўл, оёқ ва ш.к. **Хирурглар кенг гулзор ўртасига стол қўйиб**, **синиқларни гипсламоқда**, **ярадорларни бинтламоқда**. «Шарқ юлдузи». **Синиқнинг битишидан** **муимейнинг сифатини** **аниқлаганлар**. «Гулистон».

5 **от кўчма** Ярим ой ёки Ойнинг сувга бўлак-бўлак бўлиб тушган акси. **Осмонга қарасам — ойнинг синиғи**, **Ерга кўз ташласам — сувнинг тиниғи**. **Кўзига қарасам — ёлқинлар сочиб**, **Жонимга ўт солди ёрнинг қилиғи**. «Кўшиқлар». Шуълаланиб, шарқираб ётар Кўк сувларда ой синиқлари. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.

6 **кўчма** Рангпар, сарғимтил, сўлгин. **Ичкаридан янги беқасам тўн кийган**, **жуссаси кичик**, **муллаваччага ўхшаш ранги синиққина** **бир йигит** **иккита тугун** **кўтариб** **чиқди**. А. Мухтор, Чинор. **Дўппили одам** **ранги зар-**

чанинг рангидай синиқ, мендайин бир кал экан. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

7 кўча Паст ва шикаста, титроқ (гап оҳанги, овоз ҳақида). - *Менга бир киши керак эдилар, — деган синиқ овоз келди ташқаридан. Т. Малик, Ажаб дунё. Синиқ, титроқ товуш билан: - Нимага хафа бўламан, айтаверинг, — деди Ҳаётхон. М. Исмоилий, Фаргона т. о.*

8 кўча Маъюс, сўниқ; кайфияти паст, хафа ҳолда. [Усмонжоннинг] *Отаси бормикин? Етимликда ўсганми, жуда синиқ йигит кўринади, — ўйлади Адолат. С. Зуннунова, Гулхан. - Икковиям тирноққа арзимаиди, морожний оберганим, кинога оптушганим учун шунақа, — деб синиқ илжайди [Собир]. А. Кўчимов, Ҳалқа. Шарифа синиқ кулжсиради. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўча.*

Кўнгли (ёки руҳи) синиқ Кўнгли чўккан; дили вайрон, машқи паст. *Ғарибнинг кўнгли синиқ. Мақол. ■ Унинг ёмон яшамётганлигини, лекин руҳи бир оз синиқроқ эканлигини сезди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Синиқ чизиқ мат. Бурчак ҳосил қилиб, йўналишини ўзгартирган чизиқ. Агар синиқ чизиқнинг учлари устма-уст тушса, бундай синиқ чизиқ «ёпиқ синиқ чизиқ» дейилади. «Геометрия».*

СИНИҚЛИК 1 Бирор нарсанинг синиқ эканлиги. *Пиёланинг синиқлиги кўзга ташланди.*

2 Руҳан хафа эканлик. *Руҳий синиқлик. Кўнгли синиқлиги.*

3 Овознинг маъюс, титроқ бўлиши. - *Албатта, мени олмас, — деди Нозик; унинг товушида шу чоққача эшитилмаган бир синиқлик оҳанги бор эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.*

СИНИҚ-МЕРТИК У ер-бу ери синган, учган ёки дарз кетган; чақа бўлган. *Синиқ-мертик идишлар. ■ Ўртада манқалдонда олов, олов атрофида синиқ-мертик чойнаклардан уч-тўрттаси терилган. Ғ. Фулом, Шум бола. Гулнор бутун жиҳози бир наमत, тоқчадаги бир неча синиқ-мертик коса, пиёла ва.. бир неча эски, ямоқ-ясоқ чит кўрпадан иборат бўлган қоронғи, зах уйига кириб, танчага оёқларини узатиб ётар эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

СИНИҚМОҚ Рангини олдирмоқ, рангпар бўлиб қолмоқ, сарғаймоқ. *Ранги синиқибди. ■ Отабек кирганда, ўзининг синиқ-*

қан юзи, ичкарига ботинқираган кўзи билан Кумуш илжайиб, унга қаради. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Онасининг синиққан ранг-рўйига қараб, Давроннинг боши эгилди. С. Кароматов, Сўнгги бархан.

СИНИҚЧИ *шв.* Синган-чиққанни тузатувчи табиб. *Эрига қараб: - Қорақўзни синиқчига обориб келмайсизми? Бечоранинг қўли чиқиб кетган шекилли, — деган эди, Шамол тоға уришиб берди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

СИНИҒАР [*< синглиси ғар (бўлгур)*] сўк. Нафрат, ғазаб, сўкиш, койишни ифодаловчи сўз. [*Зиёд:*] *Шу десанг, кўтариладиган хонаси келиб қолган экан, қуруғидан оборсалар, қайтарворганмиш синиғар. М. Мансуров, Ёмби.*

СИНКА *с.т.* Синька. *Деҳқоннинг эғнида синкага солинган хомсурп ятак. С. Аҳмад, Ҳукм. - Қизил булутлар энди сарғимтир тусга кириб, кўз олдимда рангини ўзгартираверди-да, бирдан синкага солгандек зангори рангага бўялди, — деди чол. С. Аҳмад, Чўл бургути.*

СИНКРЕТИК [*юн. synkretismos — бирлашиш*] Қоришиқ; бирлашган; қисм, бўлақларга ажралган. *Яна шу нарсани таъкидлаш жоизки, мазкур моддий таъсирнинг маънавий акс-садоси табиат олами билан инсоннинг маънавий-психологик олами ўртасидаги синкретик гармонияни вужудга келтиради. «ЎТА».*

СИНЛИ *шв.* Бўй-басти, қад-қомати келишган. *Синли, синли, синбатлим, Қора шердай ҳайбатлим. «Қўшиқлар». Ҳайвонлар ичида ўзинг синлисан, Тубушқон туёқли, марал беллисан. «Фольклор».*

СИНМОҚ 1 Парчаланмоқ, майдаланмоқ, бўлақларга ажралмоқ, узилмоқ. *Шиша синди. Қалам синиб қолди. Кўза кунда синмайди, кунда синида. Мақол. Қайин дарахтининг эғилгани — сингани, Эр йигитнинг уягани — ўлгани. Мақол. ■ Қўлидаги дасталанган пахта гулли пиёладан бири ерга тушиб, чил-чил синди. Т. Ашуров, Оқ от. Оёғининг остида ногоҳ Чирс ётар-у, синиб тушар шох.. Х. Даврон, Болаликнинг осмони. Ел кетма-кет бўқирар, бунга чидай олмаган шохшаббалар қарс-қурс синиар.. эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

2 Зарб еб шикастланмоқ, парчаланмоқ (гавда суяклари ҳақида). *Умар билаги синиб, боши ёрилиб, тупроқда беҳуш ётарди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина.*

Бели синмоқ 1) бели шикастланмоқ. Меъмор *Нажмиддин Бухорий кўтарган аламини фил кўтарса, бели синарди*. Мирмуҳсин, Меъмор; 2) кўча зарбага учрамоқ, хонавайрон бўлмоқ. *[Азизбой:] Ҳо, ҳо.. Кўп чиранма, Пўлат! Азизбой билан олишганлардан кўпининг бели синиб кетган-а!* Н. Сафаров, Шарқ тонги. **Бошида калтак синмоқ қ. калтак.**

3 Шикастланиб ишдан чиқмоқ, яроқсиз ҳолга келмоқ. *Арава синди, ҳўкиз ўлди*. Мақол. ■ *-Хафа бўлманг, ака, — деҳқоннинг елкасини қоқиб юпатди Йўлчи, — фалокат эмас — арава синади, тузатилади*. Ойбек, Танланган асарлар. *Синган сози қайтадан Тилга киргандай, Хазон бўлган баҳори Гулга киргандай*. Ғайратий.

4 кўча Конкуренцияда, рақобатда енгилмоқ, банкротлашмоқ, хонавайрон бўлмоқ. *[Саидаҳмад:] Замон жуда лойқаланиб кетяпти, ҳали қарасанг, у бой синибди, ҳали қарасанг, бу бой*. Ойбек, Улуғ йўл.

5 кўча Маънавий зарба олмоқ. *Одамнинг кўнгли нозик бўлади: бир кичкина нарса билан ё синади, ё кўтарилади*. М. Исмоилий, Бизнинг роман. *-Азар боланинг руҳи синса, шунақа бетга чопар, каттага сўз қайтаридиган, қайсар бўлади, — деди [Акбархўжа]*. П. Турсун, Ўқитувчи.

6 кўча Енгилмоқ, маҳв бўлмоқ. *Синмас ирода. Ҳақиқат букилади, аммо синмайди*. Мақол.

Бели синмаган пул Янги, шалдиरोқ пул.

СИНОАТ [а. صناعة — санъат, маҳорат; касб-хунар] Ажиб иш, сирли ҳодиса. *Бу қандай синоат? ■ Нима сир бу? Не синоат? Ё кўнгилда уйғонди туйғу? М. Али, Боқий дунё. Мўъжиза рўй бермаган бўлса-да, бироқ ҳар куни бизни ҳайратлантирарли синоатлар бўлиб турди. «Фан ва турмуш». Назаримда, буларнинг ўртасида мендан бошқа ҳамма биладиган бир синоат бор эди. Х. Султонов. Онамнинг юрти.*

СИНОВ 1 Синамоқ фл. ҳар. н.

2 Сифатини, чидамли-чидамсизлигини аниқлаш учун ўтказиладиган текшириш. *Синовдан ўтказмоқ. Синов муддати.* ■ *Малакали лабораториялар синовидан муваффақиятли ўтган бундай сополлар асрлардан асрларга ўтади, сақланади*. Газетадан.

3 Сабот ва чидам зарур, керак бўлган палла, воқеа-ҳодиса; имтиҳон. *Сиз тақдир-*

нинг синовларига бардош бериб келган мард одамсиз. М. Осим, Ибн Сино қиссаси. *Эл бошига иш тушса, дўст синовдан ўтади. «Шарқ юлдузи». Ёш оиланинг бузилиб кетишига йўл қўймаслик мақсадида суд уларга 6 ойлик синов муддати беради*. Газетадан.

4 Олий ва ўрта махсус ўқув юртлари талаба ва ўқувчиларининг ҳамда абитуриентларнинг ўқув режасидаги фанлардан олган билими ва малакаларини аниқлаш ва баҳолаш усули. *Институтда синовлар бошланди.* ■ *Минглаб абитуриентлар студентлар сафига қўшилиш учун синов имтиҳонларидан ўтишяпти*. Газетадан.

Синов дафтарчаси Олий ва ўрта махсус ўқув юртлари талаба ва ўқувчиларининг муайян таълим муассасасида ўқишини тасдиқловчи, уларнинг баҳолари қайд этилувчи академик ҳужжат. *Синов дафтарчаси битирувчига тегишли мутахассислик юзасидан диплом [сертификат] беришга асос бўладиган расмий ҳужжат ҳисобланади. «ЎзМЭ».*

СИНОВЧАН Бирор ҳолатга, воқеа-ҳодисага зимдан назар ташлайдиган, разм соладиган, билиб олишга интиладиган. *Обид Йўлдошевич бу табрикнинг қанчалик самимийлигини билмоқчи бўлгандай, Муҳаммад-жонга синовчан назар билан тикилиб, раҳмат айтди*. П. Қодиров, Уч илдиш. *Туладан келган хушсураат одам оқ оралаб қолган қалин сочларини силаб, Матлубага синовчан тикилиб ўтирарди*. О. Ёкубов, Излайман.

СИНОВЧИ 1 Синамоқ фл. сфдш. *Кампир синовчи кўзлари билан йиғитга узоқ тикилди, бошини оҳиста чайқаб, сўнг енгил бир хўрсиниб деди..* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Махсус синовдан ўтказувчи мутахассис. *Синовчи учувчи.*

3 айн. **синовчан**. *Махдум унга синовчи назар билан тикилиб турарди*. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СИНОД [юн. synodos — мажлис; йиғилиш] 1917 йилгача чор Россиясида: Рус православ черковининг олий бошқарув органи; ҳозирги вақтда — Москва ва Бутун Русь патриархи қошидаги маслаҳат органи.

СИНОДИК [юн. synodos — бирикиш; қўшилиш; бирикма]: *астр. синодик айланиш даври* Кўёш системасидаги бирор сайёранинг ўз орбитаси бўйлаб ҳаракатланиб,

Ердан кузатилаётганда, Куёшга нисбатан дастлабки вазиятига қайтишигача ўтган вақт. **Синодик ой** Сайёралар ёки Ойнинг кетма-кет келадиغان иккита бир хил фазаси орасидаги (мас., ой кўринган кундан янаги ой кўринадиغان кунгача бўлган) вақт; таққосланг: **сидерик: сидерик давр, сидерик ой**. Ойнинг кетма-кет келадиغان иккита бир хил фазаси орасидаги вақт синодик ой дейилади. «Астрономия».

СИНОЛОГ Синология олими, мутахассиси; хитойшунос. *Синолог олим*.

СИНОЛОГИК Синологияга, хитойшуносликка оид. *Синологик тадқиқотлар*.

СИНОЛОГИЯ [лот. Sina — Хитой + юн. logos — фан, таълимот] Хитой тарихи ва маданияти, тили ва адабиёти ҳақидаги фанлар мажмуи; хитойшунослик. *Синология соҳаси*.

СИНОНИМ [юн. synonymos — бир хил номли] тлш. Шакли ҳар хил, маъноси эса бир хил ёки бир оз фарқли бўлган тил birlikлари қаторидаги ҳар бир тил birlikи. *Ўзбек тилидаги синонимлар. Синоним сўзлар*. ■ Гулҳаний тили лексикасининг хусусиятларидан бири шуки, «Зарбулмасал»да маълум бир предмет, нарса номи бир неча адекват синонимлар орқали ифодаланади. «ЎТА». Синонимлар асарга сайқал беришда, фикрни жозибали ифодалашда катта аҳамиятга эга. «ЎТА».

СИНОНИМИК тлш. Бир-бирига синоним бўлган; маънодош. *Синонимик сўзлар*. ■ Ҳар бир синонимик қаторнинг чегараси, ундаги сўзлар асосий сўз [доминанта] га қийёслаш орқали белгиланади. «ЎТА». Синонимик мақолларни эса ҳар бир халқ, ўзининг миллий хусусиятлари ҳамда маҳаллий шарт-шароитлардан келиб чиқиб, мустақил равишда яратади. «ЎТА».

СИНОНИМИКА тлш. 1 Бирор тилнинг синонимлари мажмуи. *Ўзбек тили синонимикаси*.

2 Лексикологиянинг синонимларни ўрганувчи бўлими.

СИНОНИМИЯ [юн. synonymia — бир хил номга эгалик] тлш. Тил birlikларининг маъно жиҳатидан яқинлик, маънодошлик ҳодисаси. *Грамматик синонимия*. ■ Шунингдек, полисемантик сўзлардаги антонимик муносабат ҳамда антонимик сўзлар сино-

нимияси уларда стилистик имкониятлар кенг эканлигини кўрсатади. «ЎТА».

СИНОПТИК I [юн. synoptikos — барча нарсани барабарига кузата, кўра олувчи] мтр. Об-ҳавони кузатувчи, об-ҳавонинг қандай бўлишини одатда синоптик хариталар асосида олдиндан айтиб берувчи мутахассис, метеоролог. *Ҳарчи синоптиклар бир кун илгари табиий офат содир бўлиши мумкинлиги ҳақида огоҳлантирган бўлишса ҳам, тоғдан бостириб келган сел анча талафот етказди*. Газетадан.

СИНОПТИК II мтр. Об-ҳаво шароитларига, метеорологияга оид; турли хил мураккаб ахборотлар мажмуини тезлик билан кузатиш имконини берадиغان. *Синоптик кузатишлар*. ■ *Таҷрибакор кексалар тахмини ва синоптиклар прогнозига кўра бу йл қиш эрта тушиши кутиляпти*. Газетадан.

Синоптик карта (ёки харита) Айни бир вақтда ер устида ва осмонда об-ҳавони кузатишдан олинган натижалар рақамлар ва шартли белгилар билан акс эттирилган географик об-ҳаво харитаси (бундай харита об-ҳавони синоптик таҳлил қилиш ва олдиндан айтиб беришга хизмат қилади). *Радио орқали икки синоптик карта: бири — Европадан, иккинчиси — Америкадан қабул қилинди*. «Фан ва турмуш».

СИНОПТИКА [юн. synoptikos — барча нарсани барабарига кузата, кўра олувчи] Метеорологиянинг синоптик хариталар асосида об-ҳавони олдиндан айтиб бериш мақсадида атмосферадаги кенг кўламли физикавий жараёнларни ўрганувчи бўлими.

СИНОҚ шв. айн. **синов**. Келди дўстлар йироқдан.. Мексикадан, Ироқдан, Кўндан бахт манзилига, Ўтиб минг хил синоқдан. Ё. Мирзо, Ўғил меҳри. *Синоқларнинг қийноғида яшадиқ бутун*. М. Шайхзода, Чорак аср девони.

СИН-СИМБАТ, сини-сумбат шв. Ташқи қиёфа, бўй-баст, қад-қомат. Бўри полвон Абрай полвоннинг син-симбатига синчиклаб тикилди. Т. Мурод, Кўшиқ. Хўб йигит экан. Балли отанга, сини-сумбатинга. «Равшан».

СИНТАГМА [юн. syntagma — тизим, саф; қўшилган бирор нарса] тлш. Бир ёки бир неча сўздан иборат синтактик, интонацион-мазмуний нутқ birlikи.

СИНТАКСИС [юн. syntaxis — тузиш, бириктириш; тузилма, таркиб, бирикма] тлш. 1 Бирор тилдаги сўзларнинг сўз бирикма-

ларига ва гапларга бирикиш усуллари, шунингдек, сўз бирикмалари ва гапларнинг турлари ва маънолари. *Ўзбек тили синтаксиси*. ■ *Гапнинг зарур белгиларидан бири бўлган интонация — синтаксиснинг фонетика билан, тилининг фонетик системаси билан ҳам боғланишини кўрсатади.* «Ҳозирги ўзбек адабий тили».

2 Грамматиканинг сўзларнинг сўз бирикмалари ва гапларга, содда гапларнинг эса қўшма гапларга бирикиш усулларини, сўз бирикмалари ва гапларнинг тузилиши, маъноси ва вазифаларини ўрганадиган бўлими. *Юқориди қайд этилган фикрлардан шундай хулоса келиб чиқадики, синтаксис сўз бирикмасини ва гапни текширади, унинг асоси гап ҳақидаги таълимотдир.* «Ҳозирги ўзбек адабий тили».

СИНТАКТИК Синтаксисга оид. *Синтактик таҳлил. Сўзнинг синтактик вазифаси.*

СИНТЕЗ [юн. synthesis — бирикиш, қўшилиш; бириктириш, қўшиш] 1 Предмет ва ҳодисаларни бир бутун ҳолда, уларни ташкил этувчи қисмларнинг бирлиги ва ўзаро боғланишида ўрганадиган илмий-тадқиқот усули; *зид. анализ.* *Синтез усули билан фақатгина табиий фанларнинг эмас, балки техник ва ижтимоий фанларнинг интеграциялашуви натижасида кибернетика, бионика, семиотика, тизимлар назарияси яратилди.* «Фалсафа».

2 *ким.* Бир хил кимёвий бирикмалардан бошқа бирикмаларни ёки содда элементлардан мураккаб бирикмаларни ҳосил қилиш; шундай бирикмаларнинг ҳосил бўлиши. *Саноатнинг йирик тармоқлари, жумладан, бўяғичлар, пластмассалар, синтетик каучуклар ва бошқаларни ишлаб чиқариш органик синтез асосида ривожланди.* «ЎЗМЭ». *Ҳужайра ҳаётида оқсил синтези асосий жараён ҳисобланади.* «Фан ва турмуш».

3 *қўчма* Бирор фаолиятнинг умумлашган бирлиги, умумлашмаси; ҳосил бўлган яхлитлик. «*Зайнаб ва Омон*» поэмаси Ҳамид Олимжоннинг урушдан бурунги ижодий фаолиятининг синтезидир. «Ўзбек адабиёти».

4 Бир неча хил санъат тури қўшилмаси, бирикмаси (инсонга ҳар томонлама эстетик таъсир кўрсатади). *Санъатимизда замонавий меъморчилик билан монументал санъат синтези тобора табиий тус олмақда.* Газетадан.

СИНТЕЗАТОР [юн. synthesis — бириктириш, қўшиш, боғлаш] Маълум дастур асосида барча куй ва усуллар, турли чолғу асбоблари ва табиат товушлари, қушлар овози, шунингдек, табиатда мавжуд бўлмаган янги товушларни чиқариб берувчи мураккаб электрон мусиқа асбоби. *Синтезатор мусиқаси.* ■ *Ўзбекистонда турли русумдаги синтезаторлар 1980 йилларнинг бошларида пайдо бўлиб.. баъзида концерт жараёнида ҳам жорий этилмоқда.* «ЎЗМЭ».

СИНТЕЗЛАМОҚ 1 Синтез йўли билан текширмоқ, умумлаштирмоқ, бирлаштирмоқ, синтез қилмоқ.

2 *ким.* Синтез йўли билан ҳосил қилмоқ, олмақ, синтез қилмоқ. *Янги препарат синтезламоқ.*

3 Бир-бирига қўшиб, сингдириб юбормоқ. *Чунки у [Ш. Холмирзаев] ҳикоя ечимида узоқ ўтмишга алоқадор одат билан янги давр воқелигини бадиий синтезлай олди.* «ЎТА».

СИНТЕТИК [юн. synthetikos — бириктирувчи, қўшувчи, уловчи] 1 Синтезга, бутунлигича узвий боғланишда олиб текширишга асосланган. *Тадқиқотнинг синтетик усули.*

2 Узвий боғланишда бириктиб умумлашган, узвий боғланишда умумлаштирилган. *Синтетик образ.*

3 Синтез йўли билан ҳосил қилинган, олинган. *Синтетик каучук. Синтетик тола. Синтетик полимерлар. Синтетик кир ювиш воситалари.* ■ *Синтетик кристалларнинг 10 мингга яқини — анорганик моддалар.* «ЎЗМЭ».

4 *тлш.* Қўшимчалар қўшиладиган; морфологик шакли. *Майл категорияси ўрғанилганда, шу кунгача унинг синтетик йўлда ясалишига кўпроқ эътибор берилиб, аналитик йўл билан ясалишига деярли аҳамият бермай келинади.* «ЎТА».

СИНУВЧАН Салга синадиган, мўрт, но-зик. *Синувчан ғишт. Қариганда суяк синувчан бўлиб қолади.*

СИНУВЧАНЛИК махс. Металларнинг уларга бирон куч таъсир эттирилганда пайдо бўладиган зўриқишларга қаршилик кўрсатиш хоссаси. *Бирон-бир маҳсулот учун материал танлашда уларнинг синувчанлик хоссаси ҳисобга олинади.* «ЎЗМЭ».

СИНУС [лот. sinus — эгрилик, қийиқлик] *мат.* Тўғри бурчакли учбурчак ўткир

бурчаги қаршисидаги катетнинг гипотенузага нисбатидан иборат тригонометрик функция. *Бурчакнинг синусига қараб унинг катталигини аниқламоқ.* ■ *Раҳматулла Ибодов Мирзо Улуғбек тузган жадвалдаги синуслар қийматининг тўғрилигини текшириб чиқди.* Газетадан.

СИНУСОИДА [юн. sinus — букилган, эгилган жой, қийшиқлик + eidos — кўриниш; қиёфа; хил, тур] *мат.* Синуснинг бурчак ўзгаришига боғлиқ ҳолда ўзгаришини график тасвирловчи тўлқинсимсион ясси эгри чизиқ.

СИНФ I [а. صنف — хил, нав; тоифа, бўлинма] Кишиларнинг тарихан шаклланган ишлаб чиқариш тизимида, ижтимоий меҳнатни ташкил этишда муайян мавқе ва ўринга эга бўлган, ишлаб чиқариш воситаларига, ижтимоий бойликнинг тақсимланишига бир хил дахлдорлиги ва манфаатларининг умумийлиги жиҳатидан бирлашган катта гуруҳи; нисбатан барқарор бўлган катта ижтимоий қатлам. *Ижтимоий синфлар. Мулкдорлар синфи. ■ Ўзбекистонда фуқароларга мулкдор бўлиш ҳуқуқининг берилиши жамиятни қарама-қарши синфларга бўлиб ўрганиш ғоясини ҳам инкор этади. «ЎЗМЭ». Ҳозир социологияда жамиятни синфларга ва бошқа ижтимоий гуруҳларга бўлишнинг турли мезонлари илгари сурилмоқда. «ЎЗМЭ».*

СИНФ II [а. صنف] I Ўқувчилар томонидан бир ўқув йили давомида эришила-диган умумий билим савияси; мактаб таълимининг ҳар бир босқичи; мактабнинг асосий таркибий бирлиги. *Синфдан синфга ўтмоқ. ■ Таълат ўнинчи синфни кумуш медаль билан тамомлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. 10- «А» синфида ўқийдиган Рустам.. кузда пахта байрамига атаб мактабда ўтказилган кечада рубоб чалиб, ашула айтганида ҳам уни яхши кўраркан. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

2 Ўқув юртларида машғулот ўтказиладиган хона, аудитория. *Ёруғ синф. Синф доскаси. ■ Синфга киришим билан, болалар қичқилиб юборишди: -Ур-ре-е, Ҳожиди келди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Ўқувчи «биз кўпчиликмиз, ўқитувчи ҳаммамизни баравар кўролмайди», деб уйлайди. Ҳолбуки, ўқитувчи синфдаги ҳар бир боланинг нима қилаётгани-*

ни аниқ билиб туради. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 *кўча* Бошланғич ва ўрта мактабларда ўқув йили давомида ягона ўқув дастури асосида таълим олувчи ўқувчилар жамоаси. *Синф раҳбари. ■ Синф бир оғиздан «Ассалому алайкум!» деб қичқирди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Мактабда ёмон бўлсам, ё икки кун бормасам, бутун синф оёққа турарди. «Ёшлик».*

4 Бадийий ўқув юртларида ўқувчиларнинг бирор ўқув фани бўйича ихтисослаштирилган гуруҳи. *Композиция синфи. ■ Маликани Ўзбекистон халқ артисти С. Қобулова синфига ўқишга қабул қилиш мақсадида тайёрлов курсида ўқитишди.* Газетадан.

5 биол. Ўзаро қариндош ҳайвонлар ёки ўсимликлар туркумларини бирлаштирувчи категория. *Сутэмизувчилар синфи.*

СИНФДОШ Бир синфда ўқийдиган ёки ўқиган болалар (бир-бирига нисбатан). *Синфдошлар билан учрашув. ■ Зебунисо — Зумраднинг синфдоши. У жуссаси чоғроқ, камгап, мулоҳазали қиз эди. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Шундоқ тўполончи боланинг бирданига ювош бўлиб қолганини кўриб, синфдошлари ҳайрон эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

СИНФИЙ [а. صنفى — синфга оид, тур, тоифага алоқадор] 1 Синфларга, ижтимоий қатламга оид. *Синфий жамият.*

2 Бирор синфга хос бўлган, бирор синфга мансуб. *Ишлаб чиқариш, савдо-тижорат, воситачилик, хунармандчилик.. эркин ижодий фаолиятда машғул хусусий.. таббиркорлар мустақил Ўзбекистонда шаклланаётган мулкдорлар синфининг илдам ўсаётган ички синфий қатламларидир. «Мустақиллик» луғати.*

СИНФХОНА с.т. айн. **синф** II 2. *Йўлдошев дарсга кирганида, синфхона сеҳрли овозга тўларди. Газетадан. Коридорлар, заллар, синфхоналар, фан кабинетлари юксак дид билан қайта жиҳозланди. Газетадан.*

СИНХРОН [юн. synchronos — бир вақтли, даврли < syn — бирга + chronos — вақт, давр] 1 Бир-бирига мос равишда, айнаи бир вақтда, баб-баравар содир бўлган ёки бўладиган, синхронизмга, синхронликка эга бўлган. *Синхрон айланиш. Синхрон ҳодисалар. ■ Имо-ишоралар «тили»ни, аиниқса, синхрон таржима ва кинофильмлар ўғирмаси билан шуғулланувчи таржимон-мутахассис-*

лар аниқ фарқламоқлари даркор. *Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.*

2 Айни бир давр тилини давр, вақт омили ва лисоний ўзгаришларга боғлиқ бўлмаган ҳолда тавсифлашга оид, алоқадор. *Синхрон таҳлил.*

СИНХРОНИЗАТОР *тех.* Маълум жараёнларни ёки машина, механизм ва ш.к. нинг ишини синхронлайдиган, ўзаро мувофиқлаштирадиган, мослаштирадиган қурилма, мослама.

СИНХРОНИЗМ [юн. synchronismos — бир вақтлилиқ] Икки ёки бир неча ҳодиса, жараён ва ш. к. нинг бир-бирига мос равишда айтиб бир вақтда, баб-баравар содир бўлиши.

СИНХРОНЛАМОҚ Икки ёки бир неча ҳодиса, жараён ва ш.к. нинг ўзаро мос равишда айтиб бир вақтда, баб-баравар содир қилмоқ, содир бўлишига имкон яратмоқ.

СИНХРОНЛИК Ўзаро мос равишда, айтиб бир вақтда содир бўлишлиқ. *Ҳаракатларнинг синхронлиги.*

СИНЧ *бнк. 1* Бино ва иншоотлар деворининг таглик ёғоч билан саррови ўртасига қадалган ёғочлар. *Лайлак уя бостирманинг олди кўтарилиб, орқаси кўча томонга босиб кета бошлади. Унча зич қилиб қоқилмаган синчлар орасидан дув этиб гувалалар тўкилиб тушди. Д. Нурий, Осмон устун.*

Синч девор Синч қадаб, гувала териб қурилган девор. *Ўртасига атиреул, райҳон ва гултожхўроз экилган ҳовлининг ўнг томонидаги йўлак бўйлаб юриб, юқоридаги синч девор(ли) пастак уйга киришди. «Муштум».* **Синч уй** Деворлари синч қадаб қурилган уй. *Пастак гувала уйлардан тортиб, болохонали синч уйларнинг кўпи пинагини бузмай, гердайиб турарди. «Шарқ юлдузи».*

2 Иморатнинг, деворнинг шу қисми учун боп ёғоч. *Иморатга синч олмоқ.*

СИНЧАЛАК *зоол. шв.* Читтак. *Девор тагидан пирр этиб синчалак учди. А. Эшонов, Дутор.*

СИНЧАЛОҚ Жимжилоқ, кичик бармоқ. *Шунда кампир маликадан бу гапни эшитиб, синчалоғини тишлаб, тўхтаб қолди. «Эртаклар». Маматурди қора синчалоғи билан ўнг қулоғини бир кавлаб олгач, жулдур дўпписини елкасига ташлаб, уйдан чиқади. Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

СИНЧИ *фольк.* Отларнинг зотини, наслини, ёшини, феъл-атворини яхши би-

ладиган одам. *[Шербек] Отнинг тилини Йўлдош новчадай биладиган синчи йўқлигига иқдор бўлса-да, бирор марта номини оғзига олмаган эди. С. Анорбоев, Оқсой. Синчи, отнинг таърифини қилиб, «чини шул» деб, бир сўз айтиб турган экан.. «Алпомиш».*

СИНЧИКЛАМОҚ; синчиклаб Зўр диққат билан, майда-чуйдасигача, икир-чикиригача, ипидан игнасигача, миридан сиригача қолдирмай. *Синчиклаб қарамоқ. Синчиклаб текширмоқ. ■ Ёдгор оёқларига тош боғлангандай имиллаб олдинга чиқаркан, Маҳмуда Алиевна ўзига синчиклаб қараб қўйганини пайқади. Ў. Ҳошимов, Қалбингта кулоқ сол. Врач болаларни синчиклаб кўрар экан, уларни оналарга хос сўзлар билан эркалайди. М. Хайруллаев, Оппоғим.*

СИНЧИЛИК Отларнинг зотини, феъл-атворини, ёшини аниқлаш билан шуғулланиш; синчи касби. *Баракалла Равшаннинг синчилигига, биз ҳам синчилик даъвосини қилиб юрган эканмиз, синчилик мана бундай бўлар экан. «Гўрўғли».*

2 Бирор нарсани синчиклаб, диққат билан ўрганиш, кузатиш хусусияти. *Баъзида телба-тескари гапириб қўйгани билан, қурғурнинг синчилик сиёғи бор. «Ёшлик».*

СИНЧКОВ Синчиклаб, зўр эътибор билан қарашга, текширишга одатланган, ҳеч нарсани назар-эътибордан четдан қолдирмайдиган. *Синчков назоратчи. ■ Мирзамухаммад Расулович етти ўлчаб, бир кесадиған, мулоҳазали, синчков, зукко одам эди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Онаси водопровод жўмраги оладида юз-қўлини юваётган қизига синчков назар билан қаради. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.*

СИНЧКОВЛИК Зўр диққат, эътибор билан кузатиш хусусияти. *Кузатувчининг синчковлиги. ■ Нодира [чолга] синчковлик билан қараб, ундан гап сўрамоқчи бўлиб турарди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина. Алимардон билан Муқаддамнинг тўйи ўтганидан бери у одамларга ўзгача бир синчковлик, ички алам, ишончсизлик билан қарайдиган бўлиб қолди. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.*

СИНЧКОР *айн. синчли.* Синчкор иморат. *■ Синчкор уйлар қуриш усули ҳам халқимизда кўп асрлардан бери маълум. Газетадан.*

СИНЧЛИ Деворлари синч қадаб қурилган; синчкор. *Синчли девор.* ■ *Синчли уйнинг афзалликлари ота-боболаримиз замонидан маълум.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *Зилзила бу маҳаллаларни ҳам тебратиб, томларнинг чангини чиқарса-да, лекин синчли уйлари қўлатолмаган эди.* «Шарқ юлдузи».

СИНЬКА [р. синий — кўк, кўкиш ва синить — кўкка бўямоқ; кўк бўёқ] Газлама, кийим-кечак ва ювилган оқ буюмларга кўкиш тус бериш учун ишлатиладиган кукун бўёқ. *Ювилган кирни синькага солмоқ.* ■ У [Тожибой] *то гапириб бўлгунча терлаб, синькага солинган яктаги жиққа ҳў бўлиб, олатароққа айланиб кетди.* С. Аҳмад, Муҳаббат.

СИНЬКАЛАМОҚ Синькага солиб кўкиш тус бермоқ. *Кўйлакни синькаламоқ.*

СИОНИЗМ [қад. яҳ. Қуддус яқинидаги Сион тепалиги номидан] 19-аср охирида вужудга келган, яҳудийларнинг Фаластинга келишини рағбатлантириш ва у ерда яҳудийлар давлатини тузишни мақсад қилиб қўйган яҳудий миллий ҳаракати.

СИОНИСТ Сионизм тарафдори. *Жаҳон сионистлар ташкилати 1897 йилда тузилган, қароргоҳи — Исроил ва АҚШда.* «ЎЗМЭ».

СИПАР [ф. سپر — қалқон; тўсиқ, ғов] 1 тар. Қалқон, совут; ўқ, найза, қилич ва ш. к. қуроллар зарбидан сақланиш учун қўлланган доира ёки бирор бошқа шаклдаги қадимий аслаҳа; қалқон. *Қиличга бу рад бериб, Бошига сипарин тутди.* «Ширин билан Шакар».

СИПО [ф. سپاه — қўшин, аскар] 1 Камтар, камсуқум, оддий. *Сипо одам. Сипо кийинмоқ.* ■ *Комила беқасам кийиб, сўрида сипогина ўтирган Азимжонга кўз қирини ташлаб қўйди.* А. Мухтор, Чинор. *Баланд бўйга сипо қилиб тикилган гуддор кўйлаги ёпишиб турарди.* Ҳ. Зиёхонова, Биринчи мактуб.

2 Оғир, вазмин, босиқ. *Ўзини сипо тутмоқ.* ■ *Йигит улар билан сипо саломлашиб, қўлидагиларни столга қўйди.* А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат. *Энди шўхлик қаёқда дейсиз, Юришларим сипо ва ўйчан.* А. Орипов, Йиллар армони.

СИПОГАРЛИК айн. **сипогарчилик.** Саид сипогарликни қўлдан бермаган ҳолда, уларни эркалаган бўлади. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

СИПОГАРЧИЛИК Ўзини жуда оддий, камтарона тутишлик; одмилик; хушмуомалалик. [Бой] *Сипогарчиликни йиғиштириб қўйиб, аслига қайтди.* Н. Фозилов, Оқим.

СИПОЛИК Камтарлик, камсуқумлик; босиқлик. - *Мен у кишининг гапларига бирор қўшимча қилишга ожизман, — деди Саидғози ва креслода савлат тўкиб ўтирган раисга қараб, сиполик билан бош иргатди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Қора кийиниб олган Бадиа меҳмонларга чой-нон қўйиб, сиполик билан хизмат қиларди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

СИПОРИШ [ф. سپارش / سفارش — топшириқ, буюртма; фармойиш, амр; тавсия, кафолат] 1 эск. кт. Топшириқ, вазифа, ўгит, насиҳат. [Ҳасанали].. *«ўлганимдан кейин.. бир вақтлар Ҳасанали ота ҳам бор эди деб ёдласа, менга шуниси кифоя!»* деб қарор берган ва ҳозирдан бошлаб Отабекка бу тўғрида сипоришлар бериб, ундан самимий вағдалар олиб юргувчи оқ кўнғили бир қўл эди. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

2 Эъзоз-эҳтиром, илтифот, мулозамат ёки хушомад. *Тешабой Ашурмирзонинг таънаю тавъзирдан ҳали қанчалик ерга кириб кетган бўлса, ҳозирги сипоришдан кўкрагига шабада тегиб, қаддини [шунчалик] ростлаб олди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. [Нор Мас-турага:] *Келинг, хола. Ҳаммага сипориш қилсангиз ҳам, менга савдони очик қилаверинг.* Ҳамза, Паранжи сирлари.

СИПОРИШЛАМОҚ Мулозамат, иззат-икром ёки хушомад қилмоқ. - *Вой, ош айлансин сизлардан. Одам бор ерга одам келадиди-да, адаси, — деб гапини сипоришлади энди Ноиба ва дастурхон ёзишга шошилди.* М. Мансуров, Ёмби.

СИПОҲ [ф. سپاه — ҳарбий бирлашма; қўшин, армия] тар. Подшоҳ, хон, амир саройида узоқ хизмат қилган лавозимли киши; амалдор. *Сипоҳнинг оинаси бўлмас. Мақол.* ■ *Эшикни қия очиб, нотаниш кишиларга совуқ назар ташлаган, юзлари гўштдор уй эгаси сипоҳларга хос пурвиқорлик билан «Хизмат?» дегандек қаради.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Жангчи, аскар. *Дехқон бўлсанг — қошида бўл, сипоҳ бўлсанг — бошида бўл.* Мақол. ■ *Қиличи синиб, қалқони тешилган сипоҳлардек, она-бола китоб-дафтарларни кўтариб, боғ дарвозаси томон юриша бошлади.* Мирмуҳсин, Умид. *Муҳаммад Раҳимхон йўл ёни-*

да саф тортган сипоҳларга қараб бош чай-қади. С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Шахмат ўйинида: пиёдалан катта доналар (фил, от, рух, фарзин). Бир пиёдага бир сипоҳни қурбон бермоқ.

4 кўчма айн. сипо. -Қачондан бери сипоҳ бўлиб қолдинг? — таъна қилди бошланг. Шухрат, Шинелли йиллар. Шерназарбой ҳаммадан сипоҳ кўринган эди. Ж. Шарипов, Хоразм.

СИПОҲГАРЧИЛИК айн. сипогарчилик. Сипоҳгарчилик қилмоқ. ■ [Шарофат] Сипоҳгарчиликни қўлдан бериб қўймаслик учун бирпас жим қолди-да, кейин қошини бир оз чимириб, сўз бошлади. А. Қахҳор, Қўшчинор чироқлари.

СИПОҲИ(Й) [ф. سپاهی — аскар, жангчи] 1 айн. сипоҳ 1, 2. Махдум машқхонадан чиқиб, ичкари киришга одим узган ҳолатда дарвозадан сипоҳи кийимида бир киши кирди ва махдумга салом бериб, яқинига юриб келди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

СИПОҲЛИК 1 тар. Амалдорлик, иш бошилиқ.

2 Аскарлик, жангчилик.

3 айн. сиполик. Йўлдошга айтиб қўйинг, ҳадеб менинг жигмга тегавермасин. -Ҳўп, — деди Турсунов сипоҳлик билан. Ибохон, Улуғ йўл.

СИПОҲСОЛОР [ф. سپاهسالار — бош қўмондон; кўшин етакчиси] тар. ҳарб. Лашкарбоши, бош қўмондон. Хива хонлигида жами отлиқ ва пиёда қўшинга сипоҳсолор қўмондонлик қилган. «ЎЗМЭ».

СИПСАР [ҳинд. < سپسر — тимсоҳ < ф. سپاهسر — қора бош] Ҳиндистон дарёларида яшайдиган, тумшуғи ингичка ва узун тимсоҳ.

СИП-СИЛЛИҚ 1 Силлиқ с. нинг куч. Сип-силлиқ тахта. Сип-силлиқ ойна. Сип-силлиқ бош. ■ Директорнинг столи сип-силлиқ эди. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

2 Худди бегуноҳ каби; бежанжал, беишқал, текис. Саодат давом этди: -Ўтган кенгашда директорингиз бу ҳақда оғиз очмади, сип-силлиқ бўлиб, минбардан тушиб кетди. А. Мухтор, Қарс икки қўлдан чиқади. Баталов билан Бобожонов милиция ходимларининг бошини айлантириб, сип-силлиқ чиқиб кетишди. «Муштум».

СИПҚАРМОҚ Бир симиришда ичмоқ, таги-тугигача симирмоқ. Аҳмад Танбал мин-

натдорона бош ирғаб, майни сипқарди-ю, кейин дастурхондаги тандиркабобга қўл чўзди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бобо Хурмо, киприксиз кўзларини мастона уйна-тиб, бир эмас, икки коса шарбатни устустига сипқарди-да, ҳикоясини бошлади. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

СИПҚИРМОҚ с.т. айн. сипқармоқ. Полвоннинг томоғи тақиллаб турган эди: -Бўпти, олдиқ, — деди ва бир сипқариб, пиёлани бўшатди. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Ёзда ариқ лабида ўтириб, бир пиёлага анор сувини сиқиб сипқирмоқни ким севмайди дейсиз?! И. Тўлқин, Али бобо боғи.

СИР 1 [а. سر — махфий нарсa, яширин иш ёки гап; қалб, кўнгил] 1 Ўзгалардан махфий тutilган ёки ўзгаларга номаълум бўлган бирор иш, гап, нарсa ва б. Ҳарбий сир. Юракдаги сир. Сир сақламоқ. Сир тутмоқ. Сирни ошкора қилмоқ. Душманнинг кулгани — сирингени билгани. Мақол. Ўз дўстим деб сир айтма, дўстининг ҳам дўсти бор. Мақол. ■ Отабек нима деб айтишга сўз тополмай қолди. Чунки юрак сирини ифода қиларлиқ жумла топиш мумкин эмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аҳмад юрагида яшириб юрган сир туну кун, бир дақиқа ҳам унга тинчлик бермасди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Ҳали очилмаган, аниқланмаган, илмфан ҳали ўрганиб етмаган, инсон учун ҳали номаълум нарсa. Коинот сирлари. ■ Ойга учирилган иккинчи ракета космос сирларини билишга доир қимматли маълумотлар берди. «Фан ва турмуш». Олимларнинг ушбу ҳолдан Чимирилди қошлари. Бу қанақа сир бўлди, деб Тамом қотди бошлари. А. Орипов, Йиллар армони. Одамзод доимо дунё сирларини билишга ҳаракат қилиб келган. «Фан ва турмуш».

3 Бирор соҳа ёки фаолият турининг ўзигагина хос бўлган хусусият; малака. -Бўтам, сиз кошинпазлик ҳунаридаги ҳамма сирларни диққат билан ўрганганмидингиз? [деб сўради Меъмор]. Мирмуҳсин, Меъмор. Бадиий ижод сирларида, ижод психологиясига қизиқиш омавий маънавий эҳтиёжга айланиб қолган экан, уни ўрганиш фойдали. У. Норматов, Талант тарбияси.

МИРИДАН СИРИГАЧА Ипидан игнасиғача, бошдан-оёқ; батафсил. Зиёдуллага бу хунар ёқиб тушган, уни миридан сиригача эгаллаб олиш учун бутун кучи, зехнини ишга солган

эди. Ҳ. Назар, Ўтлар туташганда. **Сир босмоқ** Салобати босмоқ, ийманмоқ. *Меҳмоннинг сирин босганлигиданми ёки меҳмон кутиш ташвишиданми, у нимагадир ичидагини ташига чиқармас эди.* И. Раҳим. Хислат.

СИР II 1 Ялтироқ минерал ёки мойбўёқ. Унинг [мачитнинг] баланд ва сирин кўчиб кетган эски устунли айвониди уч-тўртта намозхон ўтиришибди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Бу мақбаранинг ичи сир берилган жуда гўзал тошлар билан безалган бўлиб, Хоразм наққошлик санъатининг юксак намуналаридан биридир.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Металл буюм ва идиш-оёқ сиртига қопланадиган шишасимон масса; эмаль. *Сирин кўчган кастрюлька.* ■ *Хаял ўтмай, бир чойнакда кўк чой, сирин кўчган патнусда тўртта бозор нони кўтариб келди Қудрат.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 Симобининг бирор металл билан қотишмаси ёки металлнинг симобдаги қотишмаси; амальгама. *Сирин кўчган ойна.*

СИР III [р. сырой — ҳўл, нам; хом, пишмаган] айн. **пишлоқ.** *Аёл сумкасидан сирин билан колбаса олиб, [Олимжон ва Манзуранин] меҳмон қилди.* А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар. *Рестораннинг орқа эшигидан икки тўр халтани яхна гўшт, сир, коньяк, кўкпиез ва помидорларга тўлдириб чиққан Нусратбек уйга ошиғич қайтиб келди.* С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.

СИРА I рвш. **1** Асло, асти, мутлақо, ҳеч. *Бунинг сира иложини йўқ.* ■ *Аҳмад бу гапни сира кутмаган эди, ток ургандек эти жимирилашиб кетди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Авжи қиш вақтин бўлса ҳам, ерда сира қор йўқ.* С. Зуннунова, Янги директор. *У ўтирганлардан сира тап тортмасдан шеърини баланд овоз билан ёддан ўқиди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 [фақат бўлишсиз фл. билан] Ҳеч қачон, ҳеч вақт. *Энди бу ерга сира келмайман.* ■ *Бари бир, мен Гулнор опани унутмайман сира, уни кўргани тез-тез келиб тураман.* Ойбек, Танланган асарлар. *Канал очилган кун эсингизда борми? Каналдан оққан чироқлар кўз олдидан сира кетмайди.* Бу ўйин эмас, халқнинг орзуи эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари.

3 (фақат сўроқ гапларда) Бирор марта, ҳеч. - *Шаҳодат муфтингизнинг афтига сира қарайсизми.* *Шоирингизнинг ничингларини*

пайқайсизми? — деди Анвар Султоналига. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Сиз отамисиз, нимасиз ахир, ўғлингизни тийиб олиш сира эсингизга келадими?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СИРА II 1 Мунтазам, изчил қатор; кетма-кетлик, тартиб, навбат. *Сонлар сираси.*

2 Саф, қатор. *Пиёдалар сирасида кекса муаррих ва шоир Мирзо, Табибий, Баёний кўринди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

3 кўчма Қатор, таркиб. *Ҳар ҳолда, шахмат ҳар қандай ўйиндан шу қадар катта фарқ қиладики, бу фарқ шахматни узил-кесил ўйинлар сирасига қўйишга имкон бермайди.* М. Муҳитдинов, Мия гимнастикаси. *Мулла Абдурахмон.. Раёнонинг эрга берилганлигининг хабарини эшитгач, бу тасодифни истиқболнинг хайрли фоллари сирасига киритди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

4 Фикрнинг, гапнинг асосий мазмуни, моҳияти, мағзи; гапнинг пўскаллари. - *Сўзламайман, — деди Тўйбека [Кумушга], — лекин сирасини сўзлайман...* Оҳ, кўрсанг эди бир куёвни! А. Қодирий, Ўтган кунлар. - *Гапнинг сирасини айтақолсангиз-чи, холажон, — дедим ниҳоятда чидамай.* Т. Алимов, Тўй қолди.

Сирасини айтганда Тўғрисиини айтганда, гапнинг тўғриси. *Сирасини айтганда, пойтахтлик конструкторлар бизга ёрдамга келишади, деб ўйламаган эдик.* Газетадан.

СИРАСИГА рвш. кам қўлл. *Сурункасига, қаторасига; бетўхтов. Уч кун сирасига ёмғир ёғди.*

СИРА-СИРА **Сира I 1, 2** с. нинг куч. *Сира-сирин билмайман.* ■ *Гулчеҳра Султон билан Дилбар ўртасида ғов бўлишини сира-сирин истамасди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон. *Муллажон унинг кўзига мўлтираб қаради.* Бу қараш Башоратга сира-сирин таъсир қилмади. С. Аҳмад, Сайланма.

СИР-АСРОР, сирин асрор [сир + асрор] Барча сирлар (қ. **сир I**). *Бир ҳафта ўтмаёқ, бу уйдаги сир-асрор Инобатга ойнадек бўлди-қўйди.* С. Аҳмад, Сайланма. *Онасини хат танимас, лекин турмушнинг кўп сир-асрорига ақли етадиган, мулоҳазали аёл.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош қўса.

СИРАЧ I бот. Пиёздошларга мансуб, адир ва тоғларда ўсадиган кўп йиллик ўсимлик.

2 Шу ўсимлик илдизидан олинадиган кукун. *Буни [тайёр маҳсуларни] сотиб, чарм,*

ип, сирач, мум сингари косибчилик учун керакли ашёларни олади. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Қоғоз, чарм ва ш. к. ни ёпиштириш учун шу кукундан сувга қориб тайёрланган, қўпинча этикдўзликда, косибчиликда ишлатиладиган елим. Акбарали.. отасининг ёнида ип эшиб, сирач қорар, ойисининг ўғирда жўхори талқон туйиб, заранг косага бир қошиқ шинни солиб беришини тоқатсизлик билан кутарди. А. Мухтор, Чинор.

4 кўча с. т. Сурбет, хира, елим (одам ҳақида).

СИРАЧЛАМОҚ Сирач суртмоқ, сирач суртиб ёпиштирмоқ, сирач билан ёпиштириб ясамоқ. Агар ҳаво варракбон бўлиб, шамол турса, варракни шошиб-пишиб сирачлайман-да, қуримасданоқ кўтариб, томга югураман. Ойбек, Болалик.

СИР-АЪМОЛ [сир + аъмол] айн. **сир-синоат**. Унинг {Ражаб тегирмончининг} сираъмоли Ҳасан овчиға маълум. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

СИРГОҲ [а. + ф. سرگاه — сирлар макони] кам қўл. Сирлар макони, сирли макон. Аввало шунга айтмай: бу олам, дарҳақиқат, ғоят мураккаб сиргоҳ ва коргоҳдир. В. Зоҳидов, Гўзаллик нимада?

СИРДОШ 1 Бир-бирига сирини ишониб айтувчи, ҳамдард кишилар (бир-бирига нисбатан). Ёмон билан йўлдош бўлма, Нодон билан сирдош бўлма. Мақол. ■ Улар бир-бирларига сирдош, ҳамфикр, меҳрибон бўлиб улғайдилар. К. Яшин. Ҳамза. Илгарилари ўт билан сувдек бўлган кундошлар энди сирдош бўлиб, чекка-чеккада пичирлашадиган бўлдилар. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 кўча Барча сир-асрори, тарихининг гувоҳи; асрдош. Бахмал соҳилингга кўз тикиб қолдим, Асрлар сирдоши, эй улуғ дарё. Ғайратий. Дарё — саҳронинг азалий сирдоши. У ҳам қум рангида тўлғанади, у ҳам саҳродек чексиз ва қадимий. А. Мухтор. Бўронларда бордек ҳаловат.

СИРЕНА [фр. sirene < лот. siren < юн. seiren — юнон мифологиясида ўз қўшиқлари билан денгизчиларни хавфли, ҳалокатли жойларга чорловчи, бош ва кўкрак қисми аёл қиёфасидаги афсонавий қуш] Маёқ, кема ва ш. к. да қўлланиладиган ва сиқилган ҳаво ёки буғ билан ишлайдиган, кучли товуш сигнали берадиган асбоб ва унинг

сигнали. Кема сиренаси. ■ Йўлдош блиндаждан чиққанда, ўрмоннинг аллақайси бир еридан сирена чинқириғи эшитилди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

СИРЕНЬ [нем. Sirene < лот. syringa < юн. syrinx — найча; сибизға] қ. **настарин**. Сирень кўчатики кузда ўтқазган маъқул. «Фан ва турмуш». Сиренлар, сиренлар, ҳар кун эрталаб Деразани очиб кўраман сизни. Ҳ. Салоҳ, Чашма.

СИРИЛМОҚ 1 Сирмоқ фл. мажҳ. н. Духоба сирилган диван. ■ Шерали, бошлиқ кабинетидан чиқиб, рўпарадаги устига қора чарм сирилган эшикни очиб, хонага кирди. С. Кароматов, Олтин қум.

2 Сирмоқ 2, 3, 4 фл. ўзл. н. Отлар эрталабдан бери сирилиб ётибди.

Пиёз пўстидай сирилмоқ Очликдан сулаймоқ, оч қолмоқ, оч ўтирмоқ. Чой-пой ичсак бўлар эди. Қорин ҳам пиёз пўстидай сирилиб кетди-ку. О. Толибов, Анқов.

СИРИУС [лот. Sirius — Катта Ит юлдуз туркуми] Катта Ит юлдуз туркумининг бир юлдузи; осмон сферасидаги энг ёруғ ва Қуёшга яқин қўшалоқ юлдуз. Сириус қўшалоқ юлдуз бўлиб, компонентлари бир-бирининг атрофида 50 йил давр билан айланиб туради. «ЎЗМЭ».

СИРИҚ шв. 1 Шипни тутиб, кўтариб туриш учун уй ўртасига ўрнатилган йўғон устун, тиргович. Йигитчиликда уйнаб-қулиб қолиш керак. Мана, ўзингиз ҳам қора сочу қора кўз, сириқдек йигитсиз. Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.

2 Темир ёки ёғоч косов.

СИРКА 1 [ф. سرکا / سرکه] Сирка кислота-нинг сувдаги эритмаси — меваларни консервлашда, овқатга қўшиладиган зиравор сифатида ишлатиладиган ўткир ҳилли, ачиқ-нордон мазали суюқлик (уй шаронтида узум, олма ва ш.к. ширин меваларнинг шарбатидан ҳам махсус усулда тайёрланади). Узум сиркаси. Овқатга сирка солмоқ. ■ Овқатга мурч, пиёз, сирка кабиларни.. қўшиб, лимон суви ёки нордонроқ дорилар бериш иштаҳа пайдо қилиши мумкин. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. Тўлаган энгашиб, дастурхоннинг бир четига соқолини артди, дон тиқилган товўқдай бўйини чўзиб кекирди, сирка ичкандай афтини буруштириб: -Жуда тўйдим.. Азбаройи худо!.. А. Қаҳҳор, Танланган асарлар.

Сиркаси сув кўтармайдиган (одам) Гап кўтармайдиган, таъби нозик одам. *Мажлисда унга: -Сен бола, чучварани хом санаб юрибсан. Шошма ҳали, жўжани кузда санаймиз. Бу қанақаси, сирканг сув кўтармайдиган бўлиб қопти, — дейишди.* С. Аҳмад, Сайланма. *Ҳақиқатда, [Исмоил ота] сиркаси сув кўтармайдиган одам.* У. Назаров, Исмоил тажанг.

СИРКА II Бит тухуми. *Ёмондан ит яхши, Сиркадан бит яхши.* Мақол. *Боланинг эркаси — битнинг сиркаси.* Мақол.

СИРКАЛАМОҚ I Юмшатиш, таъм бериш учун сирка қўшиб аралаштирмақ. *Пиёзни сиркаламоқ.* ■ *-Бўлмасам-чи, — деди йиғит кулумсираб, — гўшт-да бу, онахон, дудланган, сиркаланган, саримсоқ пиёзи бор, жа хушхўр.* Н. Аминов, Қалтис хато. *Бодрингни қишга тузлаб, сиркалаб ва консерва қилиб олиш эндиликда ғоят кенг урф бўлган.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

СИРКАЛАМОҚ II Тухум қўймоқ. *Бунақа жойда ҳар хил қурт, ҳашаротлар сиркалаб, гуж-гуж урчийди.* С. Нуоров, Нарвон.

СИРКОЙИ Узумнинг аччиқ тури.

СИРКОР I айн. **сирчи.** *Сиркор уста.* ■ *Меъморларимиз.. сиркор, наққош ва ўймакорлар билан яқиндан ижодий алоқада бўлишлари кутилмаган натижалар беради.* Газетадан.

2 Сирланган, сир (мойбўёк) бериб ишланган, сирли. *Сиркор уй. Сиркор сопол идиш.* ■ *Ҳамма икки тавақали сернақш, сиркор эшикнинг очилишини ва ўз номларининг айтиб чақиришларини кутиб турарди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ. *Исломбой чироғи чарақлаб турган ойнабанд, сиркор айвонда уст-бошидаги қорни қоқиш баҳонасида тўхтаб, ўртадаги деразадан разм солди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

СИРКОРЛИК I Нарсалар сиртига мойбўёк бериб безатиш билан шуғулланиш; сиркор касби. *Сиркорлик касбини ўрганмоқ.*

2 Сир (мойбўёк) билан ишланган безак, гул. *-Тўғри, — деди шиндаги сиркорликка зехн солиб ўтирган дўкон мудир [Холназаровга], — кеча комиссия магазинда бир буфет кўрдим.* «Муштум».

СИРЛАМОҚ I Сир (мойбўёк) билан бўямоқ, гул солмоқ. *Деворларни сирламоқ.* ■ *Фақат болохона тагидаги уй ўзгарибди: Оқланибди, янги эшик ўрнатилибди, сирлан-*

ган деразаларда келинлик нишони бўлган нафис дарпардалар.. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Сир ёки эмаль билан қопламоқ. *Сопол буюмларни сирламоқ. Тоғорани сирламоқ.* ■ *У устидаги фуфайкасини ечаётиб, бурчақда турган чиройли, чети гулдор, сирланган оқ тоғарачага кўзи тушиб қолди.* Н. Фозилов, Дийдор.

3 Амальгама билан қопламоқ. *Кўзгуларни сирламоқ.*

СИРЛАШМОҚ Бир-бирига сирларини айтмоқ, дардлашмоқ, дилидаги гапларини тўкмоқ. *[Ўзбек ойим ва Офтоб ойим] Сирлашиш учун бошқа уйга чиқиб кетдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *-Мана, ич, — деди мешкобчи заранг косани тўлдириб узатиб, — ич, жигарим, энди сирлашадиган фақат иккимиз қолганга ўхшаймиз.* Мирмуҳсин, Меъмор.

СИРЛИ I 1 Бошқалардан сир тutilган, яширин, махфий, сири бор. *Чўли бобонинг жой солаётганлар ёнига кетганидан фойдаланиб, Ҳорунбек Меъморга оҳиста сирли бир гапни шивирлади.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Улар серсоя дарахтлар остидаги салқин йўлакдан кетиб боришаркан, суҳбатлари яна қуюқлашиб, сирли тус олди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Замирида қандайдир бир сир яширинган; ажиб, ўзига жалб қилувчи. *Шеъринг — ғоят бир сирли олам.* Газетадан. *Унинг узун киприклари ойдинда қоп-қорайиб кўринар, аллақандай сирли гузаллик берарди чеҳрасига.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *«Тўй» сўзини эшитган Ойнисанинг вужудини сирли бир аланга қамради, юз-кўзи ўт бўлиб ёнди, тошкентликнинг отини ҳам ташлаб, уйи томон қочди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Бу гапингам тўғри, севги инсоннинг жуда сирли туйғуси деб бекорга айтмаганлар.* С. Кароматов, Олтин қум.

3 Ниманидир, қандайдир сирни яширган, аллақандай бир сири бўлган. *Саидғозингловчиларни энтиктириш учун бир оз тўхтаб, залга сирли назар ташлади.* С. Анорбоев, Оқсой. У *[Баҳром] менга қараб сирли кулди.* М. Қориев, Ойдин кечалар. *-Аканг келяпти, — сирли товуш билан деди Эргаш, — тагин анов кунга ўхшаб бир дўппосласа нима қиласан..* Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

4 Қўрқинчли, ваҳимали; юракка қўрқув соладиган. *Шамол ўрмонни сирли, ваҳимали*

садолар билан тўлдирди. Ойбек, Қуёш қораймас. *Бир маромда пишқираётган океан аёлнинг кўнглига ваҳм солар, қоп-қора тошлар қўрқинчли ва сирли кўринарди.* «Ёшлик».

5 Илмий жиҳатдан ўрганилмаган, очилмаган, аниқланмаган, маълум бўлмаган. Ҳамза кўнглида Ҳиндистон сафари иштиёқи туғилган пайтдан бошлаб бу сирли мамлакат ҳақидаги ёзма ва оғзаки маълумотларни ўргана бошлаган эди. К. Яшин, Ҳамза. *Тузди-ю Мирзо Улуғбек Кўрагоний жадвалин, Сирли осмон тоқига илк Қўйди нарвон ўзбегим.* Э. Воҳидов, Мухаббатнома.

СИРЛИ II 1 айн. сиркор II. Ағёрнинг сирли меҳмонхонасидан дўстингнинг сомонхонаси яхши. Мақол. ■ - *Бу яхши! Бухородек шахри азимда юзта кулол бўлса ҳам оз. Бозорларда идишлар кўпайсин, янги биноларга сирли сополлар кўпроқ етказиб берилсин, — деди Меъмор.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Сир ёки эмаль билан қопланган, сирланган. Сирли челақ. ■ *Қўлига сирли сопол коса тутган бир қизча қадамларини авайлаб босиб келди-да, косани Ойимхонга топширди ва тез чиқиб кетди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *У тахта эшик занжирини тушириб, ичкари кирди. Кизиз ўртасидаги тузунга кўзи тушди. Очса — сирли тоғорада ош, икки шиша ароқ, нон, бозори қулчалар..* «Ёшлик».

СИРМА Усти бирор мато билан қопланган, устига бирор мато сирилган. Сирма пўстин.

Сирма тўн (ёки чопон) Пахтаси астар ва миён астар орасига олиб қавилган, устидан авра сирилган тўн. Унинг бошида қулоқчинли телпак, энида кўк сирма калта чопон, чап енгига қизил мата боғлаб олибди. П. Турсун, Ўқитувчи.

СИРМОҚ I 1 Устини мато билан таранг қилиб қопамоқ. Диванни қизил духоба билан сирмоқ.

2 Гавдага ёпишиб таранг турмоқ (кийим ҳақида). *[Аъзам] Бир келса, Таманнонинг ўзи ёлғиз. Худди бир маҳал кўрганидай, баданга сириб тикилган шим ва кофтада. Шухрат, Жаннат қидирганлар.*

3 Маҳкам қилиб боғламоқ. *Уста.. чорсини белига сириб боғлаб, минбарга чиқди.* С. Аҳмад, Ҳодивой.

4 Арқонни калта қилиб боғламоқ, қантариб қўймоқ. *Отни устунга сириб боғламоқ.*

СИРМОҚ II Бирмунча вақт овқат бермай оч қўймоқ, оч қолдирмоқ ёки ўзини овқатдан тийиб, оч ўтирмоқ. - *Овқат-повқатинг борми, опкелсанг-чи, ўлдирдинг-ку сириб, — деди Икромжон Жаннат холага.* С. Аҳмад, Уфқ. *Жувозга қўшилган отдек чўзилиб, қулоғингиздан кун кўриниб қолибди-ку! Овқатдан ўзингизни сирманг, пул топилади, соғлиқдан ажраб қолманг яна.* С. Нуров, Нарвон.

СИРОП [фр. sirop < а. شراب — шарбат] Мева шарбати ва шакарни қайнатиб тайёрланган қуюқ қиём; шарбат. *Олча сиропи.*

СИРОТ [а. صراط / سراط — йўл] дин. Ислом манбаларида қиёмат куни, охиратда жаннатга бориш йўлида жаҳаннам (дўзах) узра тортиладиган қилқўприк [Форсларда ва мусулмон туркий халқларда «пулсирот, пули сирот» деб юритилади. Бунда форсча «пул» (پل) сўзи «кўприк» демакдир. *Таққосланг: Тахтапул — ёғоч кўприк]. Сирот кечмай, қаҳ-қаҳ кулма.* Мақол. ■ *Қурбонлик қилмаган кишилар жаннатга ўзларича ўтишга уринсалар ҳам, сирот кўпригидан йиқилиб, дўзахга тушиб, қаттиқ азобланар эмиш.* Газетадан.

СИРПАНМОҚ 1 Силлиқ юза, сирт устида монесиз, тўсиқсиз сурилмоқ; сирғанмоқ, тойғанмоқ. *Сирпаниб йиқилмоқ. Сирпаниб кетмоқ.* ■ *[Адолатнинг] Бошидан сирпаниб кетган паранжиси оёқларига ўралашиб қолди.* С. Зуннунова, Гулхан. *Кабутарлар дам учиб, дам сирпаниб кўниб, гўмбаз теварагида қувонч билан иноқ ўйнашар эди.* Ойбек, Навоий.

2 Силлиқ муз, яхмалак ёки қор устида учмоқ, сирғанмоқ. *Тепаликдан сирпаниб тушмоқ. Конькида сирпанмоқ.* ■ *Лой, тойғоқ йўлдан эшагимиз қийналиб қадам ташлар, гоҳ сирпаниб, гоҳ йиқилгудек мункиб кетарди.* «Ёшлик».

СИРПАНЧИҚ 1 Силлиқ, тойғоқ юза, сирт; сирғанчиқ. *Сирпанчиқ муз.* ■ *Қаттиқ совуқ бўлиб, кўчалар сирпанчиқ бўлган кунларнинг бирида Афанди Тошкентга ташриф буюрди.* «Муштум».

2 Сирпаниш, коньки отиш учун махсус музлатилган жой, майдон. *Сирпанчиқда коньки учмоқ.* ■ *Болалар танаффусда бири қорбўрон ўйнаб, бири сирпанчиқ учиб юришарди.* Газетадан.

Сирпанчиқ отмоқ Силлиқ муз ёки қор устида учмоқ, сирпаниб ўйнамоқ. *Вали йўл-йўлакай сирпанчиқ отиб келаркан, ўзидан олдинда кетаётган қизчани туртиб юборди.* Газетадан.

3 тех. Станок, мослама, қурилма ва ш. к. нинг сирпанувчи қисмлари сурилиб юрадиган силлиқ йўналтирувчи қисми.

СИРРА: **сирра бўлмоқ** Нима иш қилишини билмай гаранг бўлмоқ, серраймоқ. *Офтоб ойимга бу хат музлик сувга шўнғитиб олиш таъсирини берган ва ўтирган ерида сирра бўлиб қотиб қолган эди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. *Ҳардамхаёллиқ билан эшикни очиб, Қобил тоғанинг уйига кирдим-у, ўтиришни ҳам, чиқиб кетишни ҳам билмай сирра бўлиб қолдим.* Газетадан.

СИР-СИНОАТ [сир + синоат] қ. **сир** I 1, 2. *Ростдан ҳам нима бўляпти ўзи? Ё ўртада мен.. билмаган қандайдир сир-синоат бормикин?* О. Ёқубов, Излайман.

СИРТ I Нарсаларнинг ташқи томони, ташқи юзи. *Ер сирти. Ой сирти. Сирти кўк идиш. Мол олasi сиртида, одам олasi ичида.* Мақол. ■ *Бу чойнакнинг сирти ажойиб нақиллар билан безатилган экан.* «Олтин олма». *Кун тиф тортиб, дарёнинг у томонидаги адирларнинг сирти тўқ яшил, жилғалари қора тусга кирди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Нарса ёки кимсанинг ташқи қиёфаси, кўриниши; зоҳирӣ томони. *Сирти ялтироқ, ичи қалтироқ.* Мақол. *Сирингени сиртинга чиқарма.* Мақол. ■ *Демак, у сиртдан ҳуснга қанчалик бой бўлса, маънавий жиҳатдан ҳам шунча бой экан-ку!* К. Яшин, Ҳамза. *Булар сиртдан мағрурдек кўринадилар. Бироқ бу мағрурликка кирмайди, буни кибр дейилади.* Шукрулло, Сайланма.

3 Ташқари, чет. *Душманнинг сиртида эмас, ичида бўл.* Мақол. *Синалмаган отнинг сиртидан ўтма.* Мақол. ■ *Зумрад ҳануз сиртда ийманиб турарди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Мен қўл қўйиб, муҳр босар эдим-у, лекин сиртдан туриб сизларга ёрдам берганим мақбул.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Йўқ, шоир ҳиссини бўлмайдиган алдаб, Сиртдан баҳо бериб бўлмас кишига.* Шукрулло, Сайланма.

4 мат. Геометрик шаклнинг ташқи юзи, умумий қисми. *Шар сирти. Цилиндрнинг ён сирти. Ботиқ сирт. Уюрма сирт.* ■ *Фанда сиртнинг хусусиятларини ўрганувчи бутун бошли йўналишлар мавжуд.* «Фан ва турмуш».

5 геогр. Тизма тоғ чўққилари. *Агар мана шу Музлок тоғнинг чўккалаган нор туянинг ўркачига ўхшаган сиртига чиқилса, кишининг кўзи олдида бир-бирига зид икки дунё очиларди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СИРТДАН 1) ташқи томондан, ташқи кўринишидан. *Қиз сиртдан кўримсизроқ бўлса-да, кўзларида қандайдир сеҳр бордек эди.* «Ёшлик»; 2) шунчаки йўлига. *Капсанчилар сиртдан муросага келган бўлиб, зиммаларига тушган вазифаларни мумкин қадар тезроқ бажаришга сўз бериб тарқалишди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари; 3) ғойибона, четдан. *Сизни сиртдан танирдим, сиз тўғрингизда кўп эшитганман.* К. Яшин, Ҳамза; 4) зимдан; яширинча. *Сиртдан гапириб юрмоқ. Сиртдан иш битирмоқ. Сиртдан қараганда* Бир қарашда, шунчаки йўлига, юзаки қараганда. *Эсон бобо сиртдан қараганда бепарводек кўринса-да, милтиқни ўғли олганини аниқ билгач, юрагига гулу тушди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина. *Сиртдан ўқиш* Ўқув юртига қатнамай, мустақил шуғулланиб ўқиш (яна қ. **сиртқи**). *Тоштемир сиртдан ўқиб, педагогика институтини тугаллаб, диплом олишни орзу қилар эди.* Газетадан. **Сиртига сув юқтирмаслик** Сира ўзига олмаслик, парво қилмаслик. *Миркомил ака ғала-ғулага азият чекадиганлардан эмас. Сиртига сув юқтирмайди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

СИРТЛОН зоол. Ўлимтик билан озиқланадиган, бўйнида ёли бор, ранги яшаш жойига мослашадиган йиртқич сутэмизувчи ҳайвон. *Икки сиртлон бир сиртлоннинг сиртин йиртар.* Мақол. ■ *Ҳазабингени яширолмай Мисли сиртлон, мисли шер, Тишларингени ёвга санчсанг — Бу энг қутлуғ, улуг шеър.* Х. Даврон, Болаликнинг осмони.

СИРТМОҚ I Арқон, чизимча ва ш. к. ларнинг бўйинбоғ шаклида суриладиган ва сиқиладиган қилиб боғланадиган учи. *Сиртмоқ солмоқ. Дорнинг сиртмоғи.* ■ *Қари солдат дор тағидаги тўнкаларни қимирлатиб кўрди, сиртмоқнинг туғунини синчиклаб текширди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. *— Раҳмонқул дорга осиладиган бўлса, мен ўзим сиртмоқ ташлаб бераман, — деди Ҳани ота.* Ф. Фулом, Маъшал.

2 кўча Асорат, сиқув, исканжа. *Ажал сиртмоғи.* ■ *«Агар сенга ўхшаганлардан яна бир-иккитаси бўлса, покиза ҳаётнинг булғаланиши, соф муҳаббатнинг тухмат сирт-*

моғида жон бериши ҳеч гап эмас!» деганимни ўзим ҳам сезмай қолдим. М. Жабборов, Севинч ёшлари. Агар ишлари чаппасидан келса-ю, Шайбонийхоннинг қопқонига тушсалар, ажал сиртмоғи энг аввал Бобурнинг бўйнига тушишини ҳаммалари билардилар. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

СИРТМОҚЛАМОҚ Сиртмоқ солмоқ, сиртмоқ солиб боғламоқ ёки бўғмоқ. *Подшо айтди: -Ингичка симдан чилвир қилинглар, ҳалқа қилиб бўйнига солинглар, сиртмоқлаб, тилла дорга илинглар. «Эрали ва Шерали».*

СИРТҚИ 1 Нарса ёки кимсанинг ташқи, устки томонига оид; сиртидаги, ташқи. *Бинонинг ички ва сиртқи томони. Сиртқи кўриниш.*

Сиртқи дори Ичга ютиб ёки ичиб истеъмол қилинмайдиган дориларнинг умумий номи (мас., кўзга томизиладиган, ярага суртиладиган ва ш.к. дорилар).

3 Ўқув юртига қатнамай ўқишга доир. *Сиртқи ўқиш. Сиртқи таълим. Институтнинг сиртқи бўлими.* ■ Ваҳобжон ўтган йилнинг августида сиртқи институтга имтиҳон топиширгани Тошкентга тушган эди. С. Аҳмад, Тоғ афсонаси.

СИРЧИ 1 Мойбўёқ билан ишловчи уста; сиркор. -Аммо сиз, болаларим, ишнинг оғирини ўз зиммаларингизга олинг. Бундан буёғи сирчиларга, кошинпазларга ёрдам қилинг; кўпи кетиб, ози қолган [деди Меъмор шоирларига]. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Кўзгу ясовчи уста.

СИРЧУМЧУҚ Қораялоқлар оиласига мансуб қуш. *Ўзбекистон чўлларида қора бошли сирчумчуқ ёки қора сирчумчуқ уя қўради. «ЎЗМЭ».*

СИРҚИМОҚ 1 Сизиб ўтмоқ, томчилаб оқмоқ. *Бочкадан сув сирқиб турибди.* ■ Унинг эски тринка шимининг почаларидан сув сирқиб оқар, эғнидаги бенур чит кўйлаги шалаббо бўлиб, баданига ёпишиб кетган эди. Н. Фозилов, Дийдор.

СИРҚИНДИ 1 Идиш тагида қолган суюқлик, қолдиқ. -[Газнинг] Ҳаммасини тортиб олиб бўлмапти, масофа узоқ, сирқиндиси қолади, — деди йигитларга. А. Мухтор, Чинор. -Ёнмайдиган сирқинди мой экан! — деди Маҳмуд жувозкаш йигитга таъна қилиб. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 кўчма Қолдиқ, сарқит; эскилик сарқити. *Мен ёзмоқчи бўлиб турган ҳикоянинг*

қаҳрамони ҳам ўша эски сирқинди типларидан бири эди. Ф. Фулом, Тирилган мурда.

СИРҚИРАМОҚ айн. **зирқирамоқ**. Ёдгор совиб қолган чойдан ичди. Колбаса емоқчи бўлган эди, тиши сирқираб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Дадавойнинг кирза этикдаги болдир суяклари тиззасига-ча сирқиради, кетаётган ерида бир нафас тўхтаб, нафасини ростлашга мажбур бўлди.. Х. Фулом, Тошкентликлар.

СИРҚИТМОҚ 1 Сирқимоқ фл. орт. н.

2 Бир томчи ҳам сув, суюқлик қолдирмай бўшатмоқ. *Идишни сирқитмоқ.* ■ Шарифийён бирпас сукут сақлаб, ароқнинг қолганини пиёлага сирқитиб, бир кўтаришда ичди ва қаттиқ уф тортди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

СИРҚОВ Касал каби лоҳас, ланж, беҳол. *Она юртнинг ҳатто суви Не сирқовга даво, дерлар. Миртемир, Асарлар.*

СИРҚОВЛАНМОҚ Бетоб кишидек беҳол, бемажол юрмоқ; дармонсизланмоқ; ланж, лоҳас бўлмоқ. *Фарида касал одамдек сирқовланиб, ҳеч нима ёқмай юрди. Мирмуҳсин, Чиникиш. Охунбува ака қиши билан сирқовланиб юриб, кўклам чиқиш олдида дунёдан ўтди, беш бола тепасида чирқираганча қолди. Х. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.*

СИРҒА Қулоққа тақиладиган безак буюм; исирға, зирак. *Кумуш сирға.* ■ Ҳусниддин тўхтаб туриб, марварид сирғаларини серкиллашиб келаётган Қандолатхон билан омонлашди. Мирмуҳсин, Феълан кучсизлик. Даволовчи врач келди. Унинг ҳам эғнида оқ халат. қалин лаблари бўялган, қулоғига шапалоқдек сирға тақиб олган, хушрўй жувон. Н. Аминов, Қалтис хато.

СИРҒАЛИҚ шв. Қулоқнинг сирға тақиладиган пастки юмшоқ қисми; солинчак.

СИРҒАЛИМОҚ 1 айн. **сирпанмоқ** 1. Осмонўпар иморатлардан завқланиб, гоҳ ўн-га, гоҳ сўлга сеҳн солиб бораркан, тасодифан оёғи сирғалиб, чалқанчасига қулаб тушибди. «Муштум».

2 Сурилиб, айланиб кетмоқ. *Кетмоннинг силлиқ дастаси қўлида сирғалиб кетавергач, кафтига туфлаб қўйди. «Ёшлик».*

3 Сирт устида пастга қараб секин ҳаракатланмоқ. *Бола отасининг қўлидан сирғалиб тушиб, ўзи чопқиллаб кетди. М. Маҳмудов, Мангу куй излаб. Хонзода бегимнинг сўлгин юзига кўзларидан ёш сирғалиб тушди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Кампирнинг ёноқ-*

лари бўртиб чиққан. Рўмоли сирғалиб, елкасига тушган. Т. Малик, Ажаб дунё.

4 Сездирмасдан, секингина сурилмоқ, силжимоқ, юрмоқ. *Дераза олдидан иккита шарпа сирғалиб ўтди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Руқия чаққонлик билан ҳовлидан сирғалиб чиқиб кетди. К. Яшин, Ҳамза.*

СИРҒАЛУВЧИ Сирғанувчи, сирпанувчи, сурилувчи. *Станокнинг сирғалувчи қисми.*

Сирғалувчи ундошлар тлш. Фрикатив товушлар.

СИРҒАНИШ 1 Сирғанмоқ фл. ҳар. н. Музда сирғаниш.

2 физ. Бир юзанинг иккинчи юзада айланмай силжиши. *Сирғаниш коэффициенти. Сирғаниш подишпниги.*

СИРҒАНМОҚ айн. сирпанмоқ **1.** Сирғаниб кетмоқ. Сирғаниб йиқилмоқ. ■ Шамол дераза ойнасига қайириб ураётган томчилар кўз ёшидай секин пастга сирғаниб тушарди. П. Қодиров, Уч илдиэ.

СИРҒАНУВЧИ 1 Сирғанмоқ фл. сфдш.

2 махс. Бирор юзада айланмасдан силжувчи. *Сирғанувчи нур. Сирғанувчи вектор.*

СИРҒАНЧИҚ айн. сирпанчиқ **1.** Сирғанчиқ муз. ■ Эрталабдан ёмғир шивалай бошлади. Қақраб ётган ерларнинг юзи ялтираб, сирғанчиқ бўлиб қолди. С. Зуннунова, Янги директор. Шишадай ялтираб қолган ер бети музлай бошлаган, оёқ ости сирғанчиқ эди. О. Ёкубов, Бир фелъетон қиссаси.

СИРҒИЛМОҚ айн. сирғалмоқ. [Гулноз] Бу гал ҳам қўл учини сочиққа артди-да, супадан сирғилиб тушиб, уйига кирди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. -Атрофдаги барча нарсаларни унутиб, уни [асарни] ўқий бошладим. Ёноқларимдан кўз ёш доналари сирғилиб оқарди, — деди Ҳалима. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман. У [Тоштемур] ёмғирда бир нафас турди-да, кейин тўндан секин сирғилиб чиқиб кетди. Ҳ. Фулом, Сенга интиламан.

СИРҒОҚ 1 Серёмғир вақт, ёгингарчилиқ. *Эскичасига «қирқ кун қурғоқ ёки қирқ кун сирғоқ», дердилар. Мана шу «сирғоғи» бошланганга ўхшайди. Мирмуҳсин, Жамила.*

2 айн. сирпанчиқ **1.** Сирғоқ йўл.

СИР-ҲОЛ [сир + ҳол] Сир-асрор, ҳолаҳволлар мажмуи. *Алтомиш билан Барчин бири-бирини кўриб, сир-ҳолини билиб, шундай бўлиб юрди. «Фольклор».*

СИСТЕМА [юн. systema — яхлит; қисмлардан таркиб топган] **1** Иш-ҳаракат, турли

жараён ва ш. к. ларда қисмларнинг ўзаро жойлашиши ва боғлиқлигидаги тартибот, тизим.

2 Нарса, ҳодиса ва тушунчаларнинг таснифи. *Линнейнинг ботаник системаси.*

3 Бирор таълимотда асос бўлган қоидалар, қарашлар, тамойиллар мажмуи. *Декартнинг фалсафий системаси.*

4 Бирор иш методлари, тартиб-усуллари мажмуи. *Даволаш системаси. Таълим-тарбия системаси. ■ Таълим-тарбия савиясини оширишда кабинет системасига ўтиш ўзининг афзалликларини кўрсатаётир. Газетадан.*

5 Қонуний тартибда жойлашган ва ўзаро узвий боғланган қисмлардан, элементлардан таркиб топган бутунлик. *Тилнинг товуш системаси. Терминологик система. Қон томирлар системаси. ■ Маълумки, замин — Ер сайёраси Қуёш системасида коинотнинг бир кичик бўлаги сифатида пайдо бўлди ва тараққий этди. Газетадан. Олимларнинг яқинлик билан айтишларича, марказий нерв системаси ғоят нозик нерв ҳужайраларидан иборат. «Саодат». Элементлар даврий системасини яратган Менделеев университетга кириш учун бир неча марта уринган, лекин ҳар сафар.. химиядан «йиқилган». «Фан ва турмуш».*

6 Вазифаларига кўра бир хил ёки ташкилий жиҳатдан бир бутун бўлиб бирлашган ташкилотлар ёки муассасалар мажмуи. *Халқ маорифи системаси. Фанлар академияси системаси.*

7 Бир мақсад, аини бир иш, вазифани бажариш учун белгиланган мослама, машина, механизм ва ш.к. дан таркиб топган яхлит техник қурилма. *Иситиш системаси. Энергетик система. Суғориш системаси. ■ Унинг ташаббуси билан боғча газлаштирилди, қишда буғ билан иситиш системасига ўтказилди. Газетадан.*

8 Бирор ишни ташкил этиш, уюштириш ёки амалга ошириш шакли, принципи. *Сайлов системаси. Меҳнатга ҳақ тўлаш системаси.*

9 Ижтимоий тузум, ижтимоий қурилиш шакли.

10 Меъёрий, одатий, мунтазам тусга кирган, шу тарзда амалга ошадиган иш-ҳаракат, жараён. *Эрталабки гимнастика ўзига хос системага айланди.*

СИСТЕМАЛИ 1 Муайян системага асосланган; мунтазам, тартибли. *Системали иш.*

Ишни системали равишда олиб бормоқ. ■ Боладаги мавжуд қобилиятни юзага чиқариш уни системали меҳнатга ўргатишдан иборат экан. «Фан ва турмуш».

2 Мутгасил, мунтазам. *Машғулотларга системали равишда қатнашмоқ.*

СИСТЕМАСИЗ Маълум системаси, режаси бўлмаган; тартибсиз, бетартиб, пала-партиш. *Системасиз иш. Системасиз баён.*

СИСТЕМАТИК Муайян системага, тартибга асосланган; системали, тартибли, мунтазам. *Систематик машғулот.*

СИСТЕМАТИКА [юн. systematikos — тартибга солинган] **1** Бир турдаги, ўзаро боғлиқ нарс ва ҳодисаларни уларнинг умумий белгиларига кўра таснифлаш, гуруҳлаш.

2 Биологиянинг ҳозирда мавжуд бўлган ва қилиб кетган ҳайвон, ўсимлик ва микроорганизмларни ҳар томонлама тавсифлаш, улар ўртасидаги қариндошлик муносабатларини, турларнинг пайдо бўлиш йўллари аниқлаш ва турлар бўйича таснифлаш билан шуғулланадиган бўлими. *Ҳайвонлар систематикаси. Ўсимликлар систематикаси.* ■ *Систематика тирик табиатни муҳофаза қилишни таъкил этишда бениҳоя катта аҳамиятга эга. «ЎЗМЭ».*

СИТАМ [ф. ستم — жабр-зулм, жабрлаш; зўравонлик] **1** Жабр, жафо, зулм. *Ситам қилмоқ.* ■ *Барча шодлик сенга бўлсин, Бор ситам, зорлик менга. Барча дилдорлик сенга-ю, Барча хушторлик менга.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома. *Мана, ўша дамлар келди, юрагида йиғилган ҳамма дарду ситамлари, ҳамма алам, ҳамма исёнларини тўкса арзийдиган қасосли онлар келди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё. [Гули]: Алишер, не учун хўрлик яралган, Нечун жабру ситам, зўрлик яралган. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.*

СИТАМГАР [ф. ستمگر — зўравон, жабр, ситам қилувчи] **1** Жабр-зулм қилувчи; эзувчи, золим. *Ситамгар фалак.*

2 кўча Ноз-истифнолари, ғамзаю ситамлари билан куйдирувчи, адо қилувчи. *Ситамгар ёр.* ■ *Мен кимга бориб йиғлай, ул шўҳи ситамгардан! Юрт-элга бутун телба, афсона қилиб кетди. Ҳамза.*

СИТАМДИЙДА [ф. ستمديد — жабр-зулм, ситам кўрган] *кам қўлл. айн. аламдийда.*

СИТАМКОР [ф. ستمکار — зўравон, зулмкор] *кам қўлл. айн. ситамгар. Отаси ўлимидан кейин уйдан қувиб юборган ситамкор ўғай*

онага у яна керак бўлиб қолибди-да! Мирмуҳсин, Умид. Нима қилдинг, ситамкор дунё, Нега мени яратдинг ёлғиз? «Шарқ юлдузи».

СИТАМЛИ Аламли, дард-оғриқли; дард-алам ифодаловчи. *Севгининг ширин онлари.. сингари ситамли алами, шафқатсиз кулфати ҳам бўлади. М. Жўра, Изтироб.*

СИТИЛМОҚ **1** Ситмоқ фл. ўзл. ва мажж. н. *Яраси ситилибди.*

2 Эскириб, тўзиб, у ер-бу еридан йиртилмоқ ёки чокидан кетмоқ. *Чопон чокидан ситилибди.* ■ *Салтонбу ситилиб кетган эски кўрпага ўралиб, дарча ёнида ётган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

Кўзим ситилсин (ёки ситилиб оқсин) Қасам ибораси. *Мен агар шу акамни ёр демасам, Ситилиб оқсин икки кўзимнинг бириси. «Кўшиқлар».*

СИТМОҚ Сиқиб ичидагини чиқармоқ, ажратмоқ. *Ярани ситмоқ.* ■ *Баёзи одамлар данаги олинган олча мураббосини яхши кўрадилар. Лекин олчанинг данагини қўл билан ситганда, шарбати оқиб кетади. «Саодат».*

Ситиб чиқармоқ **1)** қисиб чиқариб юбормоқ, олиб ташламоқ. *Зирапчани ситиб чиқармоқ;* **2)** кўча тазийқ билан йўқ қилмоқ, чиқариб ташламоқ. *Ахир дину имонни муслмон дилидан ситиб чиқариб бўлмайди-ку? К. Яшин, Ҳамза.*

СИТОР [ҳинд. ستار / ستار] Ҳиндистон ва Покистонда: торли-тирнама мусиқа чолғу асбоби. *Ситорни такомиллаштирган ва (унинг) илк моҳир ижрочиси Хусрав Деҳлавий ҳисобланади. «ЎЗМЭ».*

СИТОРА [ф. ستاره — юлдуз; тақдир, қисмат] *эск. кт. айн. юлдуз.*

Ситораси иссиқ айн. истараси иссиқ қ. истара. *Охири бир куни «Сорахон хунук, бу — рост, аммо ситораси иссиқ», деган фикрга келди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

СИТРО [фр. citronnade — лимондан тайёрланган ичимлик] Мева шарбатидан тайёрланадиган, чанқов босувчи ичимлик. *Лимонад, ситрога ўхшаш ичимликларни тайёрлаган чоғда бутилкага насос ёрдами билан, босим остида карбонат ангидрид юборилади. «Кимё».*

СИТУАЦИЯ [фр. situation < лот. situatio — аҳвол, вазият] қ. **вазият** **1, 4.** *Қулай ситуация.*

СИФАТ [а. صفت — хосса, хусусият, хислат, характер] **1** флс. Нарса, воқеа, ҳодиса ва ш. к. ни уларнинг ўзига хос белги ва ички

хусусиятларига кўра ифодаловчи фалсафий тушунча. *Миқдорнинг сифатга айланиши.*

2 Нарсанинг, кимсанинг ижобий ёки салбий хусусияти, фазилати, хислати. *Инсон сифатлари ичида камтарлик энг яхши фазилатдир.* Газетадан. *Навоий Хусайн Бойқарода шоирлик, илмпарварлик сифатларини кўрди.* Ойбек, Навоий. *[Домла ўз-ўзига:]..Хурматли китобларда айтадилар: «Сабрлилик — худонинг ояти, сабрсизлик — шайтоннинг сифати».* Шуларга амал қилиб, бир оз сабр қилмоқ керак. Ҳамза, Танланган асарлар.

3 Молнинг, маҳсулотнинг ёки ишнинг яроқлилик даражаси, қўйилган талабларга қанчалик жавоб бера олишини белгиловчи хусусияти. *Маҳсулотнинг сифатини яхшиламоқ. Ишнинг сифатини оширмоқ.* ■ *Ноннинг сифати унинг намлиги.. ва ғоваклики каби хоссалар билан белгиланади.* Ф. Маҳкамов, Дастурхонимиз файзи. *Фабрикамизда илғорлар жуда кўп, улар ҳам маҳсулот кўлами учун, ҳам сифати учун курашадилар.* Газетадан.

4 Қўшма сўз таркибида «ўхшаш», «-симон» каби маъноларни билдиради, мас., *девсифат, одамсифат, улуссифат.*

5 тлш. Предметнинг белгисини билдирувчи сўзлар туркуми. *Нисбий сифат. Туб сифат. Сифат даражалари.*

Сифатида Вазифасида, ўрнида, =дек. *Бир адиб сифатида айтишим мумкинки, бундай фазилатга эришиш осон эмас.* С. Кароматов, Олтин қум. *Мен телепатияга ишонаман. Фарба телепатия махсус фан соҳаси сифатида ўрганилаётган эмиш..* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

СИФАТДОШ тлш. Феълнинг сифатга хос вазифани бажарувчи, предмет белгисини билдирувчи шакли, мас., *чиниққан бола, куйлаётган қиз.*

СИФАТЛАМОҚ Бирор жиҳатдан характерламоқ, сифатини ёки сифатларини таърифлаб бермоқ. *Яхши томондан сифатламоқ.*

СИФАТЛАНМИШ тлш. Сифатловчи аниқлаб-сифатлаб келадиган сўз; аниқланмишнинг бир тури.

СИФАТЛАШ I Сифатламоқ фл. ҳар. н. *Яхши томондан сифатлаш.*

2 ад. Предметнинг бирор хусусиятини ажратиб кўрсатиш ёки унга бошқа бир предметга хос хусусиятни кўчиришдан иборат

бадий-тасвирий восита; эпитет. *Шунга асосланиб, тасвирий воситалардан ўхшатиш, метафора, сифатлашни ўхшашли кўчимларга; синекдоха, метонимия, муболаға, кичрайтириш, аллегория, қочирақ ҳодисаларини ўхшашсиз кўчимга киритиш мумкин.* «ЎТА».

СИФАТЛИ I Сифат жиҳатидан талабга тўла жавоб берадиган, сифати яхши. *Сифатли мол. Сифатли иш.*

2 Аниқловчи орқали ифодаланган сифатга эга бўлган. *Аъло сифатли мол. Ёмон сифатли маҳсулот.* ■ *«Майин жун деб юқори сифатли қўй гўшти, диркиллаган думба ёғидан айриламиз ден»,— Шербек ёлғиз ўзи кетаётиб ўйга чўмди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Деворда ва ерда қимматбаҳо гиламлар, аъло сифатли чет эл гарнитур.* Ф. Мусаёнов, Ҳиммат.

СИФАТЛОВЧИ тлш. Предметнинг белгисини-сифатини билдирувчи сўз; аниқловчининг бир тури.

СИФАТСИЗ Сифат жиҳатидан талабга тўла жавоб бера олмайдиган, сифати ёмон, паст. *Сифатсиз маҳсулот. Сифатсиз иш.* ■ *Ичкиликнинг иқтисодий зарари ҳам катта: у меҳнат интизомини бузади, унумдорликни пасайтириб, сифатсиз маҳсулот ишлаб чиқаришга йўл очади.* Газетадан. *Сув исрофгарчилигига, суғоришни сифатсиз ўтказишга қатъий барҳам берингиз!* Газетадан.

СИФИЛИС [Syphilis — итальян врач Ж. Фракасторонинг шу касаллик ҳақидаги достони қахрамони — чўпон Сифилус номидан] айн. захм II.

СИФОН [юн. siphon — найча] **I** Суюқликни юқорироқ сатҳдаги идишдан пастроқ сатҳдаги идишга ўтказувчи, турли узунликдаги тирсаклари бўлган букик найча.

2 Карбонат ангидрид босими остида найча орқали қуйилувчи ичимликни газлаштириш учун мўлжалланган идиш.

СИФР [а. صفر — ноль; ҳеч нарса] эск. айн. ноль **I**.

СИХ [ф. سبخ — кабоб сихи, чўпи; учли таёқ; бигиз] Кабоб пишириш учун металлдан, баъзан ёғочдан тайёрланадиган учи найза чўп. *Бир сих кабоб. Гўштни сихга тортмоқ.* ■ *Дастурхонда кабоб сихлари, ичиб тугалланмаган коньяк, вино шишалари турибди; каравотда кимдир хуррак тортмоқда.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Ўртага кабоб келди. Аъзамжон ака ўз қўли билан икки-икки*

сихдан расамади билан меҳмонларнинг ликопчасига қўйди. С. Аҳмад, Сайланма.

Сих ҳам куймасин, кабоб ҳам Ҳеч кимга, ҳеч қайси томонга зарар бўлмасин, иш икки томон учун беозор битсин. - *Биласизми, нима?* — раис уларни келиштирмоқчи бўлди, — келинг, сих ҳам куймасин, кабоб ҳам деганларидек, иккаласига беш баҳо бериб қўя қоламиз, майлими? «Муштум».

СИХЛАМОҚ 1 Сихга тортмоқ, сихга тизмоқ.

2 Учини сихга ўхшатиб найзаламоқ.

СИХМОЛА [сих + мола] қ.х. Тишли мола, борона. Аямларнинг бригадаси шийпони олдида сихмола кўрандим. Ўшани кечаси обкелиб, ишлатволиб, тағин жойига элтиб қўйсак-чи? Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа.

СИЧҚОН 1 Ер юзида кенг тарқалган, хавфли касалликлар тарқатадиган кичик кемирувчи сутэмизувчи ҳайвон. *Шу пайт аммамнинг яқинда болалаган тарғил мушуги, оғзида сичқон тишлаганча, уйга кириб кетди.* Р. Азизхўжаев, Яшил чайла. *Қаердадир юлғун тагида чўл сичқоними, нимадир ногоҳ шитирлади-ю, Зулхумор чўчиб тушди.* М. Мансуров, Ёмби.

2 Мучал йил ҳисобида биринчи йил номи. Унинг йили — сичқон.

Сичқон йили Мучал йил ҳисобида биринчи йил (қ. мучал).

Арслоннинг ўлиги — сичқоннинг тириги Катта мартабали киши мартабасидан тушганда ҳам, оддий кишилардан юқори туради, катталигича қолади, деган маънодаги ибора. **Сичқон сигмас инига, галвир боғлар думига** Имкониятларини ҳисобга олмай дахмаза орттирган кишига нисбатан айтиладиган мақол. **Сичқон сурди** Касалликдан эндигина тузалган киши биринчи бор уйдан чиқиб, бирор жойга борганда айтиладиган ибора. -*Ҳамзахонни бугун-эрта сичқон сурди қилиб, кўчага олиб қақамиз, холажон, худо хоҳласа, — деди Умар полвон қўлидаги тугунни Жаҳонбугига узатиб.* К. Яшин, Ҳамза. **Сичқоннинг ини минг танга** Қочишга жой топа олмай қолинган пайтда айтиладиган ибора. *Мадрасалар ҳам жимжит, фалакиёт мударрислари, Ҳандасая риёзиёт муллолари учун сичқоннинг ини минг танга бўлиб кетган эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

СИЧҚОНЧА тех. Компьютерни бошқариш пулти. *Компьютер сичқончаси.*

СИҚИЛИШ 1 **Сиқилмоқ** фл. ҳар. н. *Троллейбусда одам сиқилиб кетди.. Бундай ҳолларда йўловчиларнинг бир-бирларига уринишлари, туртинишлари, сиқилишлари табиий.* М. Исмоилий, Одабийлик қиссаси.

2 Одамлар тирбанд ҳолат, тиқилинч. *Сиқилишда қолмоқ.*

3 физ. тех. Ташқи куч таъсири остида жисмнинг ҳажми торайиб, зичланиши. *Жисмларнинг сиқилиши.*

СИҚИЛМОҚ 1 **Сиқмоқ 1, 2** фл. ўзл. ва мажҳ. н. *Совуқдан сиқилган жисм. Сиқилган газ.* ■ *Иккита забардаст одамнинг ўртасида сиқилиб, қимирлашга ҳам журъат этолмай кетаверди!* Ф. Мусаёнов, Нозик масала.

2 (ч. к. билан) Танглик сезмоқ, толиқмоқ, зориқмоқ. *Пулдан сиқилмоқ. Рўзғордан сиқилмоқ.*

3 Руҳан эзилиб ёки зерикиб диққат бўлмоқ, диққати ошмоқ, зиқ бўлмоқ. *Уқунларни эсласам агар, Сиқиламан, юрагим титрар.* Ғайратий. *Анвархоннинг кўнгли эзилган эди, қаршисида ўтирган, руҳан сиқилган йигитнинг аҳволини яхши тушунган эди.* Ойбек, Улуғ йўл.

Юраги сиқилмоқ Юраги зиқ бўлмоқ; руҳан эзилмоқ, қийналмоқ. *Кампири минғирлаган овоз билан зорлана бошлаганда, чолнинг юраги сиқилиб кетди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

СИҚИЛУВЧАНЛИК физ. Моддаларнинг турли кучлар таъсирида ўз ҳажмини ўзгартириш хусусияти. *Газнинг сиқилувчанлиги.* ■ *Табиатда мавжуд моддаларнинг барчаси сиқилувчанлик хусусиятига эга. «ЎЗМЭ».*

СИҚИМ Нарса чангаллаб сиқилган кафт ва шу кафт орасига олинган нарса миқдори; қисим. *Сиқимини тўлдириб-тўлдириб писта олмоқ. Ошга бир неча сиқим сабзи солмоқ.* ■ *Мирвали банги бировнинг қўлидаги беданани қўриб, дидига ўлтирадиган бўлса, сиқимида салмоқлаб қўриб, «ҳамма жойи ҳам келган экан», деб қўяди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

Бир сиқим 1) кафт билан чангаллаб олинган миқдордаги, бир қисим. *Қўлимда бир сиқим Тошкент тупроғи, Узоқ ўтмишларга элтади ҳаёл.* Р. Бобожон, Танланма; 2) озгина, бир чўқим. *«Камбағал одамга бир си-*

қимгина ош яхши..» деб, таомдан сўнг бирон соат ғоз патида ясалган тишковлагични олиб, тишини ковлаб юради.. Мирмуҳсин, Умид; 3) кичкина, ушоқ. Кампирдан садо чиқмади. У бир нарсадан қўрқиб кетган боладай, иягини тиззасига қўйиб, зинада бир сиқимгина бўлиб ўтирарди. О. Ёқубов, Диёнат. Қарасам, пункт бошлиғи, қабул қилмайман, деб тағин тихирлик қиялпти: нимадандир ғайирлиги ёки қандайдир тамаси борга ўхшади. Узи бир сиқимгина йигит. Газетадан.

СИҚИМЛАМОҚ Кафт билан чангаллаб олмоқ, чангаллаб сиқмоқ, ушламоқ, қисимламоқ. Қўрқанимдан ётган еримдаги ўтларни сиқимлаб юла бошладим. С. Сиёев, Ёруғлик. Дашт қўйнига кирди-ю Илк бора наъра солди. Ташна ер бағридан у Сиқимлаб тупроқ олди. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома. Воҳид жонжаҳди билан сиқимлаган наъматак тиканлари кафтига эмас, юрагига санчилди гўё! «Саодат».

СИҚИШ 1 Сиқмоқ фл. ҳар. н. Қўлга олиб сиқиш.

2 физ. тех. Босим, куч таъсири остида ҳажмини кичрайтириб зичлаш, қисиш.

СИҚИШТИРМОҚ 1 Сиқиб, зичлаб жойлаштирмоқ. Нарсаларни чамадонга сиқиштириб жойламоқ. ■ Омон мумкин қадар қўйларни темир йўлга яқинлаштирмасликка уринар ва кўчанинг девор томонига сиқиштириб олиб борар эди. Ғ. Фулом, Шум бола.

2 Сиқув остига, исканжага олмоқ, сиқув остида текширмоқ. Нор опа Жанишнинг ўша нарсаларини ундириш учун келиб, оқсоқолни сиқиштираётган экан. Ҳ. Шамс, Душман.

СИҚИҚ 1 Сиқилган, қисилган, сиқимланган. Сиқик мушт.

2 Тор, кичкина. Кичик масжид қишлоқнинг Эшон маҳалла деб аталган қисмида бўлиб, сиқикроқ бир хонақоҳ ва торроқ бир айвондан иборат. А. Қодирий, Обид кетмон.

3 Ҳақ-ҳуқуқдан, эркинликдан маҳрум; сиқув, исканжа остидаги; танг. Сиқик вазият. Сиқик ҳаёт. ■ Султонхон, бечора, кундошларини «аҳмоқ» деб ўйлайди. Ҳолбуки, у сиқик мухитда.. яшовчиларнинг ҳаммаси бир-бирини алдашга, бир-бирини «аҳмоқ» қилиб қолдиришга уринади.. Чўлпон, Кеча ва кундуз.

4 Чекли, чекланган, танг. -Ер жўнидан сиқикроқмиз, — деди бошини аста қимирлатиб Ўктам. Ойбек, О. в. шабадалар.

5 Мухтасар, ихчам. ..сиқик ва чуқур маъно билдирадиган мақоллар тугал бир поэтик асар мазмунига тенг келади. Газетадан. Чиндан ҳам истиора энг сиқик шаклдаги ўхшатишни эслатади. «ЎТА».

6 от Сиқув, тазийқ, исканжа. [Сулаймонов] Турли фикрлар сиқиғидан чиқиб, бир қарорга келгандай, Раҳмон отани олиб келишларини сўради. И. Қаландаров, Шохидамас, баргида.

СИҚИҚА ОЛМОҚ Роса сиқмоқ, қийнамоқ, исканжага олмоқ. -Бечора Мумин ака! — раис хоҳолаб кулиб юборди. — Бу ёқда сиз [Юлдузхон], бу ёқда журналист ўртоқ.. Тоza сиқикқа олдиларинг-ку шўрликни. О. Ёқубов, Бир фелъетон қиссаси.

СИҚИҚЛИҚ 1 Торлик; эрксизлик; чекланганлик. Вазиятнинг сиқиклиги. Жойнинг сиқиклиги.

2 Сиқув, тазийқ, исканжа остидаги шароит, ҳаёт.

СИҚМА Сиқиб чиқариладиган. «Улуғбек» хўжалик магазинига кирсам, чиройли идишда сиқма пойабзал мойи турибди. «Муштум». Шароит фалакда космонавтларни концентрат, сиқма овқат истеъмол этишга мажбур этади. «ЎТА».

СИҚМОҚ 1 Ўраб, қамраб ёки босиб эзмоқ, қисмоқ. Тошни сиққан билан сув чиқмас. Мақол. ■ Унинг юзлари ҳудди шарбати сиқиб олинган анор пўстига ўхшаб кетарди. С. Аҳмад, Пойқадам. Дарвоза очилиб, йўғон қоматини спортчилар киядиган қалин трико сиқиб турган Шамси Тўраевич кўринди. Н. Амйнов, Суварак. У йигитни тагига босиб олиб, бўйнидан сиқди-да, юзини ерга ишқаб, ура кетди. Т. Ашуров, Оқ от.

2 Сириб боғламоқ. Тонгда жангчилар оч қорнини камар билан маҳкам сиқиб, йўлга тушдилар. Ойбек, Қуёш қораймас.

3 Босим билан ҳажмини кичрайтириб зичлаштирмоқ. Газни сиқмоқ.

4 Тазийқ билан суриб бормоқ, танг ҳолда қолдирмоқ. Рақибни бурчакка сиқиб қўймоқ. Машина қўл меҳнатини сиқиб чиқармоқда. ■ Душман бу қийинчиликлардан фойдаланиб, станция томон сиқиб келди. Ойбек, Қуёш қораймас.

5 Эркинлик, ҳуқуқ бермай ёки ўринсиз талаб, даъво, бўҳтон ва ш. к. билан руҳан эзмоқ, қийнамоқ. Болаларни бўлар-бўлмасга сиқавермоқ. Уни, овқатни бузибсан, деб роса сиқдик.

Юракни (ёки қалбни, дилни) **сиқмоқ** Юракни эзмоқ ёки зиқ қилмоқ. *Хавотирли сукут онлари чўзилгандан чўзилар, юракни сиқар, ваҳимага тўлдириб, чорасизлик — ожизлик чоҳига қулатмоқда эди. «Ёшлик».*

6 (ч.к. билан) Бирор нарсадан чеклаб қўймоқ; зориқтирмоқ. *Пулдан сиқмоқ. [Хушрўй] Иккинчи ва учинчи ҳафталарда ўчоқ бошини ўз қўлига олиб, кундошини иккита ёш боласи билан томоқ важдан ҳам сиқа бошлайдир. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Албатта, кампир келинларини рўзғордан сиқмасди. Аммо режани бузмай, масаллиқни исроф қилмай иш тутарди. С. Аҳмад, Сайланма. Бечора холани худо ҳусндан сиққан, жамолида жиндаккина кулиб турадиган ери йўқ. Мирмуҳсин, Умид.*

Сиқиб сувини ичмоқ Қаттиқ тазйиқ кўрсатмоқ, ниҳоятда қийнамоқ, азоб бермоқ. *[Директор] Буфетчининг ҳам сиқиб сувини ичяпти. С. Зуннунова, Янги директор.*

СИҚТАМОҚ: йиғламоқ-сиқтамоқ Ёлвориб йиғламоқ, йиғи-сиғи қилмоқ. *Хотин йиғлайди, сиқтайди, охири турмушлари бари бир қовушмаслигига кўзи етгач, лоақал пулдан қуруқ қолмаслик пайига тушади. «Муштум». Йиғлаб-сиқтаётган Саодатни четга суриб, бемор тепасига борди-да, шприцдан чарсиллатиб, четроққа дори сачратди. А. Мухтор, Асарлар.*

СИҚУВ 1 **Сиқмоқ** фл. ҳар. н. Бўғзим арқон сиқувин сезур, Зирқирайди оғирликдан бел. Х. Даврон, Қақнус.

2 Тазйиқ, исканжа, сиқиқ. *Сиқувни кучайтирмоқ. Собир йиғилишларда Рашидни сиқувга олар, ҳар хил баҳоналар билан кўпчиликнинг олдига уни ерга уришга интиларди. А. Кўчимов, Ҳалқа. Тепалик мудофаачилари душманнинг икки томондан қилаётган сиқувига бардош бердилар. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

Сиқувга олмоқ айн. **сиқиққа олмоқ** қ. **сиқиқ** **6.** *Бригадирларни сиқувга олди.. келгуси йилда бундай хунук аҳвол такрорланмаслиги учун сўз берди. Н. Сафаров, Узокни кўзлаган қиз. Асрор индамади. Бахтига аёл уни сўроққа тутиб, сиқувга олмади. «Ёшлик».*

СИҒАРЛИ Бирор миқдордаги ёки катталикдаги нарса сиғадиган, элтадиган. *Ўн литр сув сиғарли идиш. Дарвозаниң бир қаноти сезилар-сезилмас гижиллабгина бир одам сиғарли очилди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

СИҒДИРМОҚ 1 **Сиғмоқ** фл. орт. н. *Ҳамма нарсани чамадонга сиғдирди. Бу куннинг кўркамлигидан олган таассуротини Али ичига сиғдирилмади: -Зап яхши кунми! — деди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. У [Ортиқ] сўкиниб, нима қиларини билмай, жаҳлини ичига сиғдира олмай, қўлидаги кружкани қулочкашлаб ерга урди. М. Мансуров, Ёмби.*

2 Ўз ичига жо қилмоқ, элтмоқ. *Минг литр суюқлик сиғдирадиган цистерна. Минг киши сиғдирадиган зал.*

СИҒИМ Бирор миқдордаги нарсани сиғдириш, элтиш қобилияти, ички ҳажм. *Умуман республикамызда деярли Сирдарё сиғимига тенг миқдордаги ер ости сувлари бор. С. Кароматов, Сўнгги бархан.*

Иссиқлик сиғими физ. Модда температурасини бир градусга кўтариш учун сарф бўладиган иссиқлик миқдори. **Электр сиғими** физ. Ўтказгичнинг электр заряд тўплаш хусусиятини ифодаловчи электр катталиқ; миқдор жиҳатидан яккаланган ўтказгичнинг потенциалини бир бирликка ўзгартириш учун зарур бўлган заряд миқдорига тенг. *Конденсаторнинг электр сиғимини аниқламоқ. Кеманинг сув сиғими денг. Сузиб кетаётган кеманинг ўз оғирлигига тенг миқдорда сиқиб чиқарадиган сув миқдори.*

СИҒИМЛИ 1 Бирор миқдордаги сиғимга эга бўлган. *Беш юз литр сиғимли цистерна. Механизациялашган фермалар ва комплекслар, 76,4 минг куб метр сиғимли силос ва сенаж иншоотлари қурилди. Газетадан.*

2 Кўп элтадиган, сиғдирадиган, сиғими катта. *Сиғимли идиш.*

СИҒИНДИ Ўзга юртда ёки бировникида ҳақ-ҳуқуқсиз қарам бўлиб яшовчи одам. *Шунда Бойсари: -Энди биз ўз элимизда сиғинди бўлиб.. юрадиган бўлсак, бу элда бизнинг туртилигимиз қолмади, — деди. «Алпомиш».*

СИҒИНИШ 1 **Сиғинмоқ** **1, 2** фл. ҳар. н. *Турли диний маросимларни бажариш ҳам сиғинишнинг бир кўринишидир. «ЎЗМЭ».*

2 айн. **ибодат 1.**

СИҒИНМОҚ 1 дин. Худога, азиз-авлиёларга, илоҳий кучга эга деб ҳисобланган нарсаларга сажда қилиш; диннинг асосий элементи. *Ҳозир пир ўзларини эмас, сизларни ўйлайдилар, тонг саҳарларда жойнамозга тиз чўкиб: «Ҳақ йўлдан адашган гумроҳ бандаларингга ғазаб қилма», деб худога си-*

гинадилар. С. Аҳмад, Ҳукм. Назирқулнинг отаси Шоҳимардонга сиғиниб, қўчқор олиб бориб сўйди. С. Аҳмад, Ҳукм. Инсон ўзини танигунча кўп нарсаларга сиғинган. Газетадан.

2 кўчма Бирор кимсага, нарсага ортиқ берилмоқ, уни ҳаддан ташқари улуғламоқ. Пулга сиғинмоқ. Қуш бутуққа сиғинар. Мақол. ■ Жаҳолатда қолган халқ ағлам ҳар борганида, «садағанг кетай, эшоним», деб унинг оёғига тиз чўкиб сиғинар, назр-ниёз берар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 Нажот истаб бормоқ, бош урмоқ. Музга суянма, ёвга сиғинма. Мақол. ■ Аймоқ халқи бизни дўстдек кутар деб, Юртингизга биз сиғиниб келганмиз. «Ёдгор».

СИҒИШМОҚ 1 Сиғмоқ 1, 3 фл. бирг. н. [Толзорга] Одам сиғишмай кетарди, кўрпача тугул палос етишмай қоларди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

2 Айни бир вақтда ёки бир ерда мавжуд бўлмоқ, бирга, ёнма-ён яшамоқ. Бир-бири билан сиғишмайдиган қарама-қарши фикрлар.

3 Бирор кимсаникида ёки бошқалар ўртасида чиқишиб, эл бўлиб яшаб, ишлаб кетмоқ, эликишмоқ. У ҳеч қаерда, ҳеч кимникида сиғиша олмайд.

СИҒМОҚ 1 Жо бўлмоқ, жойлашмоқ, кетмоқ. Кўп нарса сиғадиган идиш. Қучоққа сиғмайдиган дарахт. Бир қўлтиққа икки тарвуз сиғмас. Мақол. ■ [Бу ерда] 500 машина сиғадиган катта автобаза қурилаётган экан. С. Сиёев, Ёруғлик. Ё кечки салқин билан, ё эртага эрталаб шаҳар ҳовлига [беда] олиб тушаман. Қандай беда денг, боғи қучоққа сиғмайди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Лойиқ, мос келмоқ (кийим, пойабзал ҳақида). Этик оёғимга сиғмади.

3 Бемалол кирмоқ, ўтмоқ. Ип игнанинг тешигига сиғмади. ■ Зиндон ёнидан бир арава сиғадиган тор кўча ўтган. С. Сиёев, Ёруғлик.

4 Ўзига паноҳ топмоқ, бемалол, хотиржам яшамоқ, турмоқ. Ундан чиқиб қаяёққа, кимникига бораман, кимнинг уйига сиғар эдим. А. Қаҳҳор, Мاستон. Ўз юртинга сиғмай, бунда келасан, Дарбадар бошинга бало бўласан. «Ширин билан Шакар». Аваз ўз уйига сиғмай қолди. С. Сиёев, Ёруғлик.

5 кўчма Тўғри келмоқ, мос бўлмоқ. Устозлар туранда, ўзи ҳақида сўзлаш шарқона одобга сиғмайди. Газетадан. Унобакор яқинда

бир ғайридин ожизага уйланмиш. Бу иши энди ҳеч қайси низомга сиғмайди! К. Яшин, Ҳамза.

Ақлга сиғмаслик қ. ақл. Чунки, сен айтгандек, беш-олти кунда Қўқонга бориб келиш сира ақлга сиғмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Гап сиғмаслик Бошқа гапга ўрин йўқлик. Шарофат орага бошқа гап сиғмаслигини кўриб: -Боламни олиб кетгани келдим, — деди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Ичига сиғмаслик (севинч, шодлик, дард ва ш. к. ҳақида) Тўлиб-тошмоқ. Ҳамза шу аснода юз берган даҳшатли манзарани кўриб эзилиб кетди, у тутатар, газаби ичига сиғмай ғажинар, «тақа-тақ» қилиб ўтиб бораётган вагонлардан кўз узмасди. К. Яшин, Ҳамза. Кўнглига (ёки дилига) сиғмайди айн. юрагига сиғмайди 2. Пешонасига сиғмади қ. пешона 2. Ойинг фаришта эди, қизим. Нима қилайликки, пешонамизга сиғмади. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Тасвирга (ёки таърифга) сиғмайди Тасвирдан, таърифдан ташқари, таърифлаб ҳам бўлмайдиган; ажойиб. Гўзаллиги таърифга сиғмайди. ■ Тошкент тонготари нақадар гўзал, Чиройли, тасвирга сиғмас, сермазмун. Ғайратий. Терисига сиғмай Ҳаддан ташқари қувониб. Улар [йигитлар] қопларини тўлдириб, териларига сиғмай, олма-узум олиб келаётганида, мўғуллар ушлаб олдилар-да, қулоқ-бурунларини кесиб, қўйиб юбордилар. М. Осим, Ўтрор. Мавлоно Соҳиб Доро жиянининг «абжад» ҳисобини яхши ўрганиб олганини, фаҳм-фаросати ўсганини кўриб, терисига сиғмай кетди. М. Осим, Сехрли сўз. Хаёлга сиғмайдиган Хаёлга ҳам келтириб бўлмайдиган, хаёлда ҳам тасаввур қилиб бўлмайдиган.

Юрагига сиғмайди 1) ичида ётмайди, бировга айтмаса бўлмайди. Ўз юрагинга сиғмаган сир ўзганинг юрагига сиғмас. Мақол; 2) кўнгли кўтармайди, кўнглига ёқмайди, хуш келмайди (фақат нохуш, дилгир кайфиятдаги кишига нисбатан айтилади). Қўлидан ғўнғир-ғўнғир гапдан бошқа иш келмайдиган бу одамнинг лип этиб кириб келавериши кейинги вақтда Қудратиллахўжанинг юрагига сиғмай қолган эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Юрагига (ёки кўнглига, дилига) қил (ҳам) сиғмайди** Ҳеч нарса ёқмайди, ниҳоятда юраги гаш, хафа. Умрини ҳалол, беғуноҳ ўтказган йигитнинг ҳозир кўнглига қил сиғмайди. С. Аҳмад, Ҳукм. Ҳад-

ди сифмаслик қ. ҳад I 3. Мозорга тил тек-
кизишга қандай ҳаддинг сифди, муртад?! К.
Яшин, Ҳамза.

СИХАТ [а. صحت — соғлик, саломатлик;
чинлик, ҳақиқийлик; тўғрилиқ] Тан соғли-
ги, соғлик, соғломлик. *Сиҳатингиз яхшими?*
Тан-жонингиз сиҳатми? *Сиҳат тиласанг* —
кўп ема, иззат тиласанг — кўп дема. Мақол.
■ *Серёмғир, рутубатли Мозандарон Ибн*
Синонинг сиҳатиға футур етказган, қув-
ватдан кетказган эди. М. Осим, Ибн Сино
қиссаси. *Сиҳати бугун хийла дуруст, лекин*
аввалги кунлардаги каби руҳиятига эзгин бир
титроқ солиб, қулоқлари остида бетиним
денгиз шовқинию ўтакаси ёрилган одам-
ларнинг оху фарёдлари тўхтовсиз эшитил-
моқда. Н. Қиличев, Чигириқ.

СИХАТ ТОПМОҚ айн. **сиҳатланмоқ**.

СИХАТГОҲ [а. + ф. صحتگاه — даво-
ланиш жойи, шифохона] Беморлар ётиб
даволанадиган махсус профилактик даво-
лаш муассасаси; санатория. *Юртимизда ҳам*
шундай гўшалар мавжуд бўлиб, улардан бири
Тошкент вилоятининг Қибрай туманидаги..
«Ботаника» сиҳатгоҳидир. «Ғулистон». *Биз*
дам олаётган сиҳатгоҳ тоғли ҳудудда жой-
лашган. «Шарқ юлдузи».

СИХАТЛАНМОҚ Касалдан яхши бўлиб
турмоқ, тузалмоқ. *Бир ой касалхонада ётиб*
сиҳатланиб кетдим.

СИХАТЛИК Тан-жони соғлик, саломат-
лик. *Сиҳатлик тиламоқ.* ■ *Нигора қадам*
босган чўпонларнинг чайлаларига у билан бир-
га шодлик, сиҳатлик кириб боради. С. Ано-
боев, Оксой.

СИХАТ-САЛОМАТ [сиҳат + саломат]
Соғ-саломат, эсон-омон. *Қалай, сиҳат-са-*
ломат юрибсизми? ■ *..Маъсума бека пи-*
ширган овқатлардан шогирдлар қатори у
ҳам тановул этиб: -Саховатли Меъмор ҳаз-
ратларининг умрлари узоқ бўлиб, доимо си-
ҳат-саломат бўлсинлар, — деб дуо қиларди.
Мирмуҳсин, Меъмор. *Минг шукурким, кел-*
динг бугун сиҳат-саломат, шодман. Ҳамза.

СИХАТ-САЛОМАТЛИК Соғ-саломат-
лик, эсон-омонлик. *Асосан устоднинг си-*
ҳат-саломатлиги, ўз аҳволи ҳамда исмини
очиқ зикр этиб бўлмайдиган бир киши ҳақида
ҳам гап кетарди. Мирмуҳсин, Меъмор. *Умр*
лаззати эса сиҳат-саломатлик билан боғлиқ
эканини ҳаммамиз биламиз, шундай экан, уни
жуда қадрлашимиз керак. Газетадан.

СИХАТСИЗ кам қўлл. Сиҳати, соғлиғи
ёмон; касалманд, касал. *Сиҳатсиз одам.* *Си-*
ҳатсиз бўлиб қолмоқ.

СКАЛЬПЕЛЬ [лот. scalpellum — пичоқ-
ча] тиб. Жарроҳлик амалиётида тўқима ва
аъзоларни кесишда ишлатиладиган махсус
металл пичоқча. *Скальпель ўткир, ушлашга*
қулай, осон тозаланадиган ва стерилланади-
ган бўлиши керак. «ЎЗМЭ».

СКАМЕЙКА [р. скамья < лот. scamnum
— ўтиргич, ўриндиқ] Икки ёки тўрт оёқли
узун ўриндиқ. *Лолаҳон скамейканинг бир*
чеккасига омонатгина ўтирар экан, рассом-
га ялт этиб қараб қўйди. М. Хайруллаев,
Тилла маржон. *У [Аҳмад] катта дарахтнинг*
соясига қўйилган скамейкани танлади. Ф.
Мусаҷонов, Ҳиммат.

СКАНДИЙ [лот. Scandium < Scandia —
Скандинавия ярим ороли номидан] Мен-
делеев даврий системасининг III гуруҳига
мансуб кимёвий элемент; оч сариқ тусдаги
енгил, юмшоқ металл. *Скандий кимёвий хос-*
салари жиҳатидан фаол металллар жумласи-
га киради. «ЎЗМЭ».

СКАНЕР [ингл. scanner] Информатикада:
тасвирни, матнни компьютерга киритиш
мосламаси.

СКАРЛАТИНА [итал. scarlattina < лот.
scarlatum — оч қизил ранг] Кўпинча бола-
ларда учрайдиган, нафас сиқилиши ва исит-
ма, томоқнинг оғриқли яллиғланиши, бутун
тана бўйлаб тарқалган қизил тошмалар
билан намоён бўладиган оғир юқумли ка-
саллик. *Скарлатинанинг енгил, ўртача оғир*
ва оғир турлари ажратилади. «ЎЗМЭ».

СКАФАНДР [фр. scaphandre < юн. skaphe
— қайиқ + анег, andros — одам] Сув остига
тушишда, шунингдек, стратосфера ва кос-
мосга учишда кийиладиган, нафас олиш
учун кислород билан таъмин этиб турувчи
аппарати бўлган махсус герметик кийим.
Гаввослар киядиган скафандр резиналанган
матодан тикилади. «ЎЗМЭ».

СКВАЖИНА [қад. р. скважень — жар-
лик, дара; фор] Бурғилаб кавланган қудуқ.
Газ скважинаси. Нефть скважинаси.

СКВЕР [ингл. square — тўртбурчак май-
дон < лот. exquadrate — тўртбурчак қилиб
қирқмоқ] қ. **хиёбон**. *Сквер томондан оқиб*
тушган баҳор суви тротуарнинг зиҳида кўп-
лаб ётар, ўша ёқдан келган кишиларнинг лой

излари асфальтга муҳрдай босилиб, қуриб қолган эди. П. Қодиров, Уч илдиэ.

СКЕЛЕТ [лот. *skeletonos* — қуриб қолган < *skello* — қуришдан] *анат.* Одам ва ҳайвон организмда таянч ва ҳимоя вазифасини бажарадиган қаттиқ тўқималар мажмуи. *Одам скелети. Ички скелет. Балиқнинг тоғай скелети.* ■ Одам скелети 200 дан ортиқ суякдан иборат бўлиб, тузилиши одамсимон маймунларникига ўхшайди. «ЎЗМЭ».

СКЕПТИК [юн. *skeptikos* — кўриб чиқишга, ўйлаб кўришга мойил] **1** *флс.* Скептицизм тарафдори. *Скептиклар антик диалектикадек қудратли қуролга эга эдилар.* «Фалсафа».

2 Ҳеч нарсага ишонмайдиган, ҳамма нарсага шубҳа ва ишончсизлик билан қарайдиган одам.

СКЕПТИК 1 *флс.* Скептицизмга оид, скептицизмга асосланган, скептицизм руҳи билан суғорилган. *Скептик идеализм.*

2 Ишончсизлик руҳи билан суғорилган. *Масалага скептик қараш.*

СКЕПТИЦИЗМ [юн. *skeptikos* — кўриб чиқишга, ўйлаб кўришга мойил] **1** *флс.* Объектив ҳақиқатни тўғри ва аниқ билиш мумкинлигига ишончсизлик билан қаровчи идеалистик фалсафий оқим. *Гарчанд скептицизм таълимоти кўп жиҳатдан билиш жараёнининг мураккаб муаммоларини аниқлашга ҳаракат қилган бўлса-да, лекин объектив билишга нисбатан умидсизлик билан қараш ва рад этиши агностицизмга олиб борди.* «ЎЗМЭ».

2 Ҳамма нарсага шубҳа ва ишончсизлик билан қараш; ишончсизлик.

СКИПИДАР [р. < пол. *spikanard* < лот. *spica nardi* — нард (хушбўй ўсимлик) бошоғи] Игнабаргли дарахтларнинг смоласини сув буғи иштирокида ҳайдаш, шунингдек, ёғочни қуруқ ҳайдаш йўли билан олинадиган ўткир ҳидли рангсиз, тиник, учувчан суюқлик (лок-бўёқ ишлаб чиқаришда, тиббиётда ва б. соҳаларда ишлатилади).

СКИФЛАР Милоддан аввалги 7- ва миллодий 3-асрларда Дунай ва Волга дарёлари оралиғидаги ҳудудда яшаган чорвадор аҳоли. *Скифлар давлати. Скифлар маданияти.* ■ ..скиф қабиалари аслида туркий тилларнинг турли лаҳжаларида сўзлашувчи орийлар эди. «ЎЗМЭ».

СКЛАД [р. складывать — «тахламоқ, жойлаштирмақ, йиғиб, жойлаб қўймоқ» фл. дан ясалган от] *эск. қ. омбор. Тахта склади. Кўмир склади.* ■ Складда газламалар шифтгача тахлаб қўйилган. Газетадан.

СКЛАДЧИ *қ. омборчи.*

СКЛЕРОДЕРМИЯ [юн. *skleros* — қаттиқ, берч + *derma* — тери] *тиб.* Терининг, тери ости тўқималарининг, баъзан ички аъзоларнинг қалинлашиб, қаттиқлашиб қолишидан иборат сурункали касаллик.

СКЛЕРОЗ [юн. *sklerosis* — қотиш, қаттиқлашиш] *тиб.* Турли аъзолар, томирлар девори ва тўқималарнинг айрим специфик элементлари ўлиб (камайиб), уларнинг ўрнини бириктирувчи тўқима(лар) эгаллаши натижасида уларнинг қаттиқлашиши. *Мия-қон томирлари склерози.*

СКОЛИОЗ [юн. *skoliosis* < *skolios* — қийшиқ, эгри] Умurtқа поғонасининг ён томонга қийшайиши. *Келиб чиқишига кўра, туғма ва орттирилган сколиоз фарқ қилинади.* «ЎЗМЭ».

СКОТЧ [ингл. *scotch (tape)*] Идора, де-вонхоналарда ишлатиладиган ёпишқоқ лента, тасма.

СКРЕПЕР [ингл. *scraper* — курак, қирғич; ковш < *scrape* — қиртишламоқ, қириб тозаламоқ] *тех.* Ерни қатлам-қатлам қилиб қазиб, ковшни тупроққа тўлдириб, уни белгиланган жойга тўкиш, суриш ва текислаш ишларини бажарадиган машина. *Ялангликда скреперлар, бульдозер ва экскаваторлар, полвон тракторлар саф-саф бўлиб тизилган. Й. Шамшаров, Танланган асарлар. Сал нарида эса, қудратли бульдозерлар ва скреперлар чуқурларни тўлдириб, тепаликларни ағдариб, ер текисларди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.*

СКРЕПКА [р. скрепить — «бириктирмақ, маҳкамламоқ, қадаб қўймоқ» фл. дан ясалган от] Қоғозларни, ҳужжатларни бир-бирига тиркаш, вақақларни устма-уст қилиб бириктириб маҳкамлаш учун ишлатиладиган сим қисқич.

СКРИПКА [р. скрипеть — «ғижирламоқ, ғарч-ғурч қилмоқ» фл. дан ясалган от] Камонча билан чалинадиган тўрт торли мусиқа асбоби. *Скрипка садоси. Скрипка чалмоқ.*

СКРИПКАЧИ Скрипка чалувчи созанда. *Моҳир скрипкачи.* ■ 19-асрда виртуоз скрипкачи ва машҳур композиторлар Н. Па-

ганини, П. Сарасате ва бошқаларнинг хизмати катта бўлди. «ЎЗМЭ».

СЛАВЯН қ. славянлар. Славян тиллари. Славян аёл.

СЛАВЯНЛАР Келиб чиқиши бир, тили ўзаро яқин бўлган Европа халқларининг энг йирик гуруҳи (уч катта гуруҳга бўлинади: шарқий славянлар, ғарбий славянлар, жанубий славянлар).

СЛАВЯНШУНОС [славян. + ф. شناس — ўрганувчи, билувчи] Славяншунослик мутахассиси.

СЛАВЯНШУНОСЛИК Славян халқларининг тиллари, тарихи, адабиёти ва маданиятини ўрганувчи фанлар мажмуи.

СЛАЙД [ингл. slide] Шиша пластинка ёки плёнка каби шаффоф асосга туширилган оқ-қора ёки рангли фотографик тасвир. *Вилоятлардаги турли хил нон тайёрлаш усуллари фотостендларда, слайдларда, кинолавҳаларда кўрсатиш мумкин.* Газетадан.

СЛАЛОМ [норвегча slalom — пастга тушадиган из] 1 Ўтиш жойлари байроқчалар билан белгилаб қўйилган махсус йўл бўйлаб чангида тоғдан тушиш. *Тоғ-чанги слалом.*

2 Табiiй ёки сунъий тўсиқлар бўлган дарё ёки каналларда байдарка ва каноэда сузиш. *Эшакка эшиш слалом.*

3 Муайян узунликдаги шатак арқони билан махсус трассани бир хил тезликда босиб ўтиш. *Сув чангилари слалом.*

СЛАНЕЦ [қад. р. сланец < статья — «ёймоқ, ётқизмоқ, тўшмоқ» фл. дан] Қатлам-қатлам тузилишга эга бўлган, юпқа пластиналарга ажраладиган метаморфик тоғ жинси. *Ёнувчи сланец. Гилли сланец.* ■ *Мукамал қават-қаватланган гилли сланецлар томларни ёпишда ишлатилади.* «ЎЗМЭ». У [олтин] сланецлар, қумтошлар, гранитлар ичида учрайди. С. Кароматов, Олтин кум.

СЛЕСАРЬ [нем. Schlosser < Schloß — қўлф, зулфин, тамба] Металл буюмларни қўлда ишлаш, яшаш, тузатиш бўйича мутахассис ишчи; чилангар. *Юқори малакали слесарь. Монтажчи слесарь. Ремонтчи слесарь.*

СЛЁТ [р. слететься — «ҳар ёқдан йиғилиб, ёпирилиб келмоқ» фл. дан] Оммавий ташилотларнинг ёки бир касбдаги кишиларнинг катта йиғилиши, кенгаши. *Илғор механизаторлар слёти*

СЛОВАК Словак миллатига мансуб. *Словак тили. Словак аёл.*

СЛОВАКЛАР Ғарбий славянларга мансуб халқ; Словакия Республикасининг асосий халқи. *Археологик тадқиқотлар словакларнинг аجدодлари — ғарбий славян қабилалари ҳозирги Словакия ҳудудида 4–5-асрда пайдо бўлганлигини кўрсатади.* «ЎЗМЭ».

СЛОВЕН Словен миллатига мансуб. *Словен аёл.* ■ *Адабий словен тили 19-аср ўрталарида тўлиқ шакланган.* «ЎЗМЭ».

СЛОВЕНЛАР Жанубий славянларга мансуб халқ; Словения Республикасининг асосий халқи. *Югославия таркибидан ажралиб чиққан словенлар 1991 йил 25 июндан мустақил давлат барпо этганлар.* «ЎЗМЭ».

СЛЮДА [қад. р. слуд — юпқа, шаффоф муз қатлами] Юпқа қатламларга ажраладиган қаттиқ шаффоф минерал; муҳим фойдали қазилма. *Слюдалар ёпишқоқлиги ва эгилувчанлиги туфайли тез ўзгаради, енгил жиёланади.* «ЎЗМЭ».

СМЕНА [р. смениться — «алмашинмоқ, бошқасининг ўрнига келмоқ» фл. дан] 1 Ўрин алмашиниб ишловчи, ўқувчи, дам олувчи ва ш. к. кишилар гуруҳининг бошқа кишилар гуруҳи билан алмашинувига қадар давом этадиган вақт бўлаги. *Икки сменада ишлаш. Биринчи сменада ўқиш.* ■ *Эртаси иккинчи сменадан қайтишда Набиғул Қодир билан бирга кетди.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. *Қудрат бу бола билан кечагина яқиндан танишди. Уларнинг иккиси бир мактабдан бўлса ҳам, сменалари бошқа, қишлоқлари ҳам бошқа эди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чакмоқлар.

2 Шу вақт давомида бирга ишловчи, ўқувчи, дам олувчи ва ш. к. кишилар гуруҳи. *Янги смена ишга чиқди. Смена ишдан қайтди.* ■ *Смена мастери уни биринчи марта ер остига олиб тушганида, Иномжоннинг бўладигани бўлган эди.* С. Аҳмад, Мўтти.

СМЕНАДОШ 1 Бир сменада ишловчи, ўқувчи ва ш. к. кишиларнинг ҳар бири (бошқаларга нисбатан).

2 Бир-бирини алмаштирувчи, ўрнини олувчи, ўрнини босувчи. *Биз дам олаётган пайтда сменадошларимиз ишни давом эттирдилар.*

СМЕНАЛИ Сменалари бўлган, сменаларга бўлинган. *Уч сменали иш. Икки сменали ўқиш.*

СМЕТА [р. (с)метить — «мўлжалламоқ, кўзламоқ» фл. дан ясалган от] Олдиндан тузилган кириш-чиқим ҳисоби ва шундай ҳисоблар ёзилган ҳужжат. *Харажатлар сметаси. Қурилиш сметаси. Сметага киргизмоқ.*

■ *Техник чақириб, план ва смета тузиш, неча пуд тунука керак бўлишини билиш зарур экан. А. Қодирий, Обид кетмон. Баъзан ишлаб чиқаришга, объектиларни қуришга алоҳида харажатлар сметаси тузилади. «ЎЗМЭ».*

СМЕТАНА [қад. р. сметати — «йиғмоқ, уюм қилиб тўпламоқ» фл. дан: куюқ сут, қаймоқ] Суюқ қаймоққа ивितки кўшиб тайёрланадиган маҳсулот. *Сметана таркибидан сут ёғидан ташқари оқсил, сут қанди, органик кислоталар, минерал тузлар, шунингдек.. витаминлар мавжуд. «ЎЗМЭ».*

СМОЛА [р. смола — елим; қатрон, чирк] Игнабаргли ва б. баъзи бир ўсимликлардан ажралиб чиқадиган, ҳавода қотиб қоладиган елимшак модда; шира. *Қарағай смоласи. Куюқ смола. Хушбўй смолалар. Синтетик смола.* ■ *Баҳайбат қарағайлар шох ва тана қисмининг синган ва зарарланган жойларидан кўплаб смолалар ажралиб чиқа бошлаган. «Фан ва турмуш». Бу янги материалга цемент ҳам, сув ҳам ишлатилмайди. Улар ўрнига полимер смоласидан фойдаланилади. «Фан ва турмуш».*

СМОЛАЛАМОҚ Смола суртмоқ ёки сингдирмоқ. *Қайиқларни смолаламоқ.*

СМОЛАЛИ Смола берадиган; серсмола. *Смолали дарахтлар.*

СМОРОДИНА [қад. р. смород — ўткир, кучли ҳид] қ. қорағат. *Смородина озиқ моддаларга бой, сернам, сувни яхши ўтказадиган, ер ости сувлари камида 1,5 метр қучурликда бўлган ерларда яхши ўсади. «ЎЗМЭ».*

СНАЙПЕР [ингл. sniper < snipe — панадан туриб отмоқ] Махсус таълим олган мерган, моҳир отувчи. *Снайперлар милтиғи.* ■ *Дивизияда снайперлар курси очилиб, унга Тешабой Одилов раҳбар этиб тайинланди. Газетадан.*

СНАРЯД [р. снаряд — асбоб; қурол, тўп ўқи, ёрилувчи бомба] 1 Артиллерия қуролларидан отиладиган ўқ-дори тури. *Портловчи снаряд. Ёндирувчи снаряд.* ■ *Артиллерия учун снаряд сув ва ҳаводек зарур бўлгани учун, Воҳидов фурсатни бой бермай, снарядларни елкасига қўйиб таший бошлади. Газетадан. Тепада снарядлар портлар, гильзадан ясалган*

заиф исчиноқ ҳар ларзада пирпираб, қоронғи ер қағридаги ҳаётни зўрга ушлаб тургандек туюлар эди. А. Мухтор, Асарлар.

2 Баъзи техник қурилмалар номи. *Ер қа-зувчи снаряд.*

3 Гимнастика асбобларининг умумий номи. *Снарядда машқ қилмоқ.* ■ *Унда [мусобақада] россиялик спортчи Т. Лисенко снарядни 77 метру 80 сантиметрга улоқтирди. Газетадан.*

СОВАТОР [р. со.. — бирга + автор] эск. айн. *ҳаммуаллиф. -Йўқ, ростини айтинг, — деди Яхшибоев қовоғини очмай. — Айтинг, соавтор бўлсам хафа эмасмисиз? М. М. Дўст, Лолазор.*

СОАТ [а. ساعت — аниқ бир вақт, лаҳза; 60 дақиқали вақт] 1 Сутканинг йигирма тўртдан бир улушига тенг вақт ва шу муддатни кўрсатувчи вақт ўлчови. *Бир соат — олтмиш минут. Орадан уч соат ўтди.* ■ *Отабек Марғилонга ҳар нимадир бир соат илгарироқ етиш учун ошиқар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эллик қадамча йўлни, назаримда, бир соатда босгандай бўлдим. С. Сиёев, Ёруғлик.*

2 Туш пайтидан ёки ярим кечадан бошлаб шу ўлчовда ҳисобланадиган вақт оралиғи; пайт. *Қутидор, одатига қарши, бозордан кундуз соат учларда қайтиб келди-да, Отабекни сўради.. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Мажлис роппа-роса соат бирда бошланди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. [Ҳасанали] Ухламай кутиб ўтирди. Аммо [Отабек] тунги соат ўн бир бўлса ҳам келмас, ўн иккида ҳам дараксиз эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Солиҳ иш вақти тугашига икки соат қолганда нарсаларини йиғиштирди. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.*

3 Вақтни сутка давомида шу ўлчовда ўлчайдиган асбоб. *Олтин соат. Чўнтак соат. Девор(ий) соат.* ■ *Чарм камзулли йигит ён чўнтагидан занжирли соатини олди, қопқоғини қирс эткизиб очди. С. Сиёев, Ёруғлик. Врач Мамлакатнинг томир уришини соати-га қараб ўлчади. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.*

4 Ўқув машғулотини учун белгиланган 40 минутли ёки 45 минутли вақт, дарс. *Ўзбек тили учун ҳафтада тўрт соат ажратилган.* ■ *Бир ўқувчининг бир соат дарс қолдириши ҳам унинг билимига таъсир қилади. Газетадан.*

5 Умуман, вақт, фурсат, пайт, он. *Толе соатини кутмоқдан ўзга иложимиз йўқ [деди*

подшоҳ Навоийга]. Ойбек, Навоий. Бу кунги кеч Отабек билан Ҳомиднинг қайси бирларининг сўнг соатлари етганлиги шу қоронғи тун каби қоронғи эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Меъмор бўлса икки шогирдининг сал қуюшқондан чиқиб, талтайишаётганидан энсаси қотиб келарди: қани шундоқ яхши соатларда унинг ёнида ўғли Низомиддин ҳам бўлса! Мирмуҳсин, Меъмор.

6 Маълум мақсад учун белгиланган, хос вақт. Қабул соатлари. Иш соати. ■ Ўрдага алоқаси бўлмаган кишилар боққа киролмаслар, фақат ҳафтада бир кун кўнгул очил соатларида, баъзи мустасно зотлар учун боғнинг йўли очик бўлар эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

7 Соат (эркаклар исми).

СОАТЛАБ *рвш.* Бир неча соат; кўп вақт. Соатлаб кутмоқ. ■ Булар душман позициясига яқинроқ бориб, бирон қулай жойда соатлаб, баъзан куни бўйи пойлаб ётишади. А. Қаҳҳор, Асарлар. Кечагидай эсимда, худди шу вокзалда дадам билан изғиринда соатлаб поезд кутганмиз. Газетадан.

СОАТЛИ 1 Соат давомидаги, бирор соат давом этган ёки этадиган. Икки соатли маъруза. Олти соатли иш куни. ■ Баъзи мунишийлардаги ярим соатли бу ўзгаришдан таажжуб қилинмасинким, бунинг сабаби оддий ва очикдир. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Шаҳар билан Келеснинг ораси ярим соатли йўл. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Соатлар бўйича тузилган. Соатли графика.

3 Соати бўлган, соати бор. Соатли киши.

СОАТСОЗ [а. + ф. ساعت ساز — соат ясовчи, тузатувчи] Соат ясовчи ёки тузатувчи уста. Биринчи пружинали соатни женевалик соатсоз Густав Фиш иختиро этган. Газетадан.

СОАТСОЗЛИК Соат яшаш, тузатиш билан шуғулланиш, соатсоз касби. Соатсозликни ўрганмоқ.

2 Соат ишлаб чиқариш. Соатсозлик заводи. ■ А. Розиковнинг шикоят асосида соатсозлик устахонасидаги нуқсонлар очиб ташланди. «Муштум».

СОБ: соб бўлмоқ 1 Тамом бўлмоқ, тугамоқ. Пулим соб бўлди. ■ Отасидан қолган қўр-қут соб бўлгандан кейин Нурматжон наст ишни ўзига эп кўрмади, тузук иш уч-

рамади. А. Қаҳҳор, Асарлар. Қиш охирлаб, тўйлар соб бўлди. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

2 кўчма Ҳамма имкониятдан айрилмоқ; умиди узилмоқ. — Мен учун ҳамма нарса соб бўлди! — деди Қиём. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

3 кўчма Жисман ва маънан инқирозга юз тутмоқ. Шу шўрлик аёлини [касалини] бир кириб кўрайлик! Уч кунлиги борми, йўқми.. соб бўлган дейишади.. А. Қаҳҳор, Асарлар. — Уйини нима қиламан? Соб бўлган одамман мен, — гўнғиллади Нусратилла. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

СОБ ҚИЛМОҚ Тамом қилмоқ, тугатмоқ. Гапни соб қилмоқ.

СОБАЧКА [р. собачка — кучукча; милтиқ тепкиси; бирор деталь тиши] *тех.* Турли машина ва механизмларда айланувчи деталларнинг тескари айланишига йўл қўймайдиган тишсимон қисм.

СОБИР [а. صابر — сабрли, чидамли, матонатли] 1 Сабрли. Собир одам. ■ Очил бува сафарни тугатганидан, эзгу бир фарзани бажо келтириб, кони савобга ботган одамдек мамнун кўринар, сокин ва собир эди. А. Мухтор, Чинор.

2 Собир (эркаклар исми).

СОБИТ [а. ثابت — мустаҳкам, барқарор, матонатли, букилмас] 1 Бир гапта, мақсадда, маслақда мустаҳкам турадиган; оғишмайдиган. Собит курашчи. Собит дўст. ■ Бу дунёда сарҳадлар шартли, Бу дунёда собитдир Ватан. У. Қўчқоров, Ҳаяжонга кўмилган дунё. Наҳот, дейман, дунёда собит нарса йўқ асло, Наҳотки етукликнинг тимсоли йўқ бус-бутун? А. Орипов, Юртим шамоли.

СОБИТ ҚОЛМОҚ Бир гапта, мақсадда оғишмай мустаҳкам турмоқ. Агар биз, шу ўтирган оғайнилар, бояги гапта собит қолсак, сиримизни яна яшириб кетиш мумкин. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Собит (эркаклар исми).

СОБИТҚАДАМ [а. ثابت قدم] (тўғриси собит қадам) *айн.* собит 1.

СОБИТҚАДАМЛИК (тўғриси собит қадамлик) Ўз мақсади, маслагидан оғишмаслик, саботглик. Аммо шоира иродали бўлгани учун собитқадамлик билан ижод этишда давом қилади. «ЎТА».

СОБИҚ [а. سابق — қувиб ўтувчи; олдиндаги; аввалги, бурунги] Ўтмишда бўлиб ўтган, илгариги. *Собиқ директор. Собиқ мустамлака мамлакатлар.* ■ -Илиниб турганини сезасанми, раис, — деди у хаёл суриб, — энди сен ҳақиқий раис эмас, *собиқ* раиссан. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Тунов куни билет олгани вокзалга чиқсам, *собиқ* курсдошим Элмуродни кўриб қолдим. С. Сиёев, Эраклар эртаги.

СОБОЛЬ [р. соболь — юмронқозиқ; олабула, олачипор; хол-хол] Жуни қалин, майин, қора-қўнғир рангли сутэмизувчи ҳайвон (қимматбаҳо мўйнаси учун кўп овланиши натижасида камайиб кетган). *Соболь ҳар хил ҳайвонлар ва ўсимликлар билан озиқланади.* «ЎЗМЭ».

СОБОР [р. собор — (руҳонийлар) йигини] Олий мартабали руҳонийлар ибодат қиладиган йирик христиан ибодатхонаси. *Тошкентдаги Спасс Преображенск собори (1888), Самарқанддаги Покровск собори (1902) кабилар Византия меъморлиги таъсирида.. қурилган.* «ЎЗМЭ».

СОБУН [а. صابون — совун] эск. кт. айн. совун.

СОВЕТ I [р. совет — кенгаш; маслаҳат] 1 тар. Давлат ҳокимиятининг вакиллик органи, жамиятни сиёсий жиҳатдан ташкил этиш шаклларида бири. *Олий Совет. Шаҳар совети.*

2 эск. Турли хил коллегиял органларнинг номи (яна қ. **кенгаш**). *Ҳарбий совет. Педагогика совети.* ■ Унинг ёнидаги стулда ота-оналар советининг раиси — телевизорда ҳам бир-икки марта одоб ҳақида суҳбат ўтказган чўққисоқол пенсионер чол — Қосим ота жойлашган. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

СОВЕТ II тар. эск. I Совет мамлакатига, СССРга алоқадор, Советлар мамлакатига мансуб. *Совет Иттифоқи. Совет халқи.*

2 Совет давлат органларига ва уларнинг фаолиятига оид. *Хўжалик ва совет ташкилотлари.*

3 СССРда пайдо бўлган, вужудга келган, шаклланган. *Совет ҳукумати. Совет киши. Совет мафкураси.*

СОВИМОҚ I Иссиғи, ҳарорати пасайиб, совуқ ҳолга келмоқ, бирмунча совуқ бўлмоқ. *Сув совиди. Ҳаво совиди.* ■ Ёдгорнинг назарида, уй янаям совиб кетгандек кўринди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Отақўзи бирдан қайнаб тошди-ю, совиб қолган бир пиёла чойни бир кўтаришда бўшатди. О. Ёқубов, Диёнат.

2 Баданидан ҳоври кўтарилиб, ҳарорати нормаллашмоқ. *От совиди.* ■ Чув деб отга камчини, Чинор бериб боради. Совидими жонивор, Ўзин отиб боради. «Ойсулув».

3 кўчма Ҳовридан тушмоқ, пасаймоқ. *Тез қайнаган тез совир, дейдилар.* С. Сиёев, Аваз. *Мамашанинг қилиқларида хафа бўлмайсида, кўшини. Кейин совиб қоладилар.* «Муштум».

4 Жўшқинлигини, хуружини, авжини, қизигини йўқотмоқ, сусаймоқ, сўнмоқ. *Бозор совиди. Базм совиб қолди.* ■ Олчинбек унинг [Ҳамзанинг] бу таклифини на рад этди, на қувватлади. Шу билан суҳбат совиб қолди. К. Яшин, Ҳамза.

5 кўчма Кўнгли қолиб, меҳр-муҳаббатини, майлини, ихлосини йўқотмоқ. *Ишдан совимоқ.* ■ Дарслардан совидим, ҳеч ким билан ишим йўқ. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. [Аваз:] Оға, ўн кунча бўлди, қўлимга қалам олмадим. Назмдан тамом совидим. С. Сиёев, Аваз.

Кўнгли совимоқ қ. кўнгил. Тупроғи совимай (ёки совимасдан) Вафот қилганидан ҳеч қанча вақт ўтмай. -*Дада, уялмайси, андиша қилмайси?* Акамнинг тупроғи ҳали совимай туриб-а? — деди Низомжон. С. Аҳмад, Уфқ. -*Қандай ота у? — қичқирди Нури.* -*Ойимнинг тупроғи совимасдан, чўри қизга уйланадими?* Ойбек, Танланган асарлар.

СОВИТКИЧ тех. I Озиқ-овқат маҳсулотлари ёки тез айнийдиган маҳсулотлар паст температурада сақланадиган иншоот ёки қурилма; холодильник. *Икки камерали совиткич.* ■ Уй-рўзғор совиткичида температура +6° дан — 18° гача бўлиши мумкин. «ЎЗМЭ».

2 Кондиционер. *Қалдирғоч.. хонани бир айланиб, деразанинг юқори кўзига ўрнатилган совиткич устига кўнди.* Ш. Холмирзаев, Сайланма.

СОВИТМА Совитиб тайёрланган, совитилган. *Совитма ош.*

СОВИТМОҚ I Совимоқ фл. орт. н. Уйни совитмоқ. *Компотни совитиб ичмоқ.* ■ [Гулнор] Онаси тайёрлаб чиққан хўрда ошни одатда жуда совитиб ичишни яхши кўргани учун четга олиб қўйди. Ойбек, Танланган асарлар. Агар ҳоким ҳеч кимни, айниқса Қудрат акани, қамамаган бўлса, аҳолини кўр-

қитмаслик, ишдан совитмаслик учун қамамаган. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 махс. Боқувдаги отни секин-аста юргизиб, оёқларининг чигилини ёзмоқ ёки қизиб турган отни секин-аста юргизиб, ҳовридан туширмоқ. *Отни бир оз совитдим. Беда солдим.* Ҳ. Фулом, Машғал.

3 этн. Иссиқ-совуқ, амал қилиб кўнглини қолдирмоқ, ихлосини қайтармоқ. [*Домла Фотимага:*] *Совитмоқ учун бир қанча нарсаларга дам солмоқ керак, айниқса, чойга, қандга, ундан кейин бир банд қилиб бераман, эрингиз ётадиган жойга қўясиз.* Ҳамза, Тухматчилар жазоси.

Иссиқ ўрнини (ёки жойини) совитмоқ Яхши ўрнашиб ишлаб ёки яшаб турган жойини алмаштирмоқ.

СОВЛИҚ Кўзилаган, соғиладиган кўй; она кўй. *Кўй соғдиришининг ўзига яраша ёш-ти бор. Она совлиқни бўйнидан қучиб тура-сан. У типирчилмаслиги керак.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

СОВРИЛМОҚ с. т. Совурилмоқ. *Гоҳо атрофдаги йўлтўсар беклар Дастидан соврилди карвонлар — юклар.* М. Шайхзода, Тошкентнома. *Йиллару йилномалар соврилган йўқ шамолга, Ҳақиқат бўлди бугун тушлару афсоналар.* Миртемир, Танланган асарлар.

СОВРИН Улоқ, пойга, мусобақа ва ш.к.ларда ғолибларга бериладиган мукофот. *Адирда эса сумалак пиширилади, ош тортилади.. [кўпқари] уюштирилади, ғолибларга соврин улашилади.* Ж. Абдуллахонов, Орият. *Бош соврин таъсис этилди: турнир ғолиби тошкентлик усталар ишлаган катта чинни вазани олади.* Газетадан.

СОВРИНЛИ Соврини бор, совринга эга. *Ўйлайманки, йигитлар совринли ўринлардан бирини олишга ҳаракат қилишади.* Газетадан. *Мусобақада республикамиз ёшлари ҳам совринли ўринларга даввогарлик қиладилар.* Газетадан.

СОВУМОҚ айн. **СОВИМОҚ.**

СОВУН [а. صابون — совун] Ювиниш ёки кир ювиш учун ёғ ва ишқорлардан тайёрланадиган, яхши кўпирадиган хўжалик буюми. *Атир совун. Кир совун. Совун кўпиртирмоқ.* Ёмоннинг совунида кир ювма. Мақол. ■ *Бунда кумуш шамдондан тортиб жуфт-жуфт қилиб боғлаб қўйилган қоракўл тери-гача, яшик-яшик кир совундан тортиб юзма-*

юз қилиб бойланган тагчармгача бор эди. С. Аҳмад, Уфқ.

Совун тош с. т. Каустик сода. **Совунига кир ювмабди** Кимсага ҳали иши тушмабди, уни ҳали синаб кўрмабди. *Ўзлари йўл излаб, товонларига қурт тушиб қолсин. Улар ҳали Ортиқнинг совунига кир ювишмабди.* М. Мансуров, Ёмби.

СОВУНАК [а. + ф. صابونە < a. صابونہ] Наврўзгулликлар оиласига мансуб, илдиизи совун ўрнида ишлатиладиган бир йиллик ўтсимон ўсимлик.

Совунак ҳолва Парвардасимон оқ ҳолва. *Дастурхонда қатлама патири, ўрикқоқи, майиз, совунак ҳолвадан Ҳазорасп олмасигача бор.* С. Сиёев, Аваз.

СОВУНГАР [а. + ф. صابونگر — совун тайёрловчи] **1** Совун ишлаб чиқарувчи қосиб, ҳунарманд. *Совунгарнинг ўғли Қаҳҳор менинг тенгдош ўртоғим, уларникида бот-бот бўлардим.* М. Жўра, Ноширнома. *Мен унинг тегмайман, деганига қараб турадиган жониворманми? Гўштини сихга тортиб, ёғни совунгарга сотаман, биласанми?* Ҳамза, Танланган асарлар.

2 Совунгарлик саноатининг ишчиси. *Корхона совунгари.*

СОВУНГАРЛИК **1** Совун ишлаб чиқариш касби.

2 Совун ишлаб чиқариш. *Совунгарлик саноати.*

3 Бозорда совунгарлар растаси.

СОВУНДАРАХТ Мевасида сапонин моддаси бўлган ва совун ўрнида ишлатиладиган паст бўйли дарахтлар ёки буталар туркуми.

СОВУНДОН Совун солинадиган идиш; совун кути. *Хола тиш чўтка, совундонларга боладек қизиқиб термилди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

СОВУНЛАМОҚ Совун суртмоқ, совун суртиб ювмоқ ёки ювинмоқ. *Кирни совунламоқ. Қўлни совунлаб ювмоқ.* ■ *Амаки ўлғудай хасис эди, умрида оёғини совунлаб ювмас — қиёматда пулсиротдан ўтиб кетаётганида тойиб кетармиш..* Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома. *У сувни шариллатиб қўйиб, қўлини наридан-бери ювмоқчи эди, деразадан кузатиб турган буви яна ўшқирди: -Совунлаб юв, икки марта лаб совун сур! Башарангни ҳам юв! Мирмуҳсин, Умид.*

СОВУНЛИ Совун кўпиги аралаштирилган. *Супургини ишлатишдан олдин совунли*

қайноқ сувда ҳўлаб олсангиз, кўнга чидайди. «Саодат».

СОВУНЧИ айн. **совунгар** 1. Умарали совунчининг невараси-да, Шоқосим анча нобон бола чиққанидан хабарим бор. Аммо бунчалик газандалисини билмасдим. Мирмуҳсин, Умид.

СОВУНЎТ Пояси тўрт қиррали, ёйилиб ўсадиган, барглари чўзинчоқ бегона ўт.

СОВУРИМОҚ **Совурмоқ** фл. ўзл. ва мажх. н. Хирмондаги ҳамма дон шамолда бир соатда совурилди. ■ **Шаҳарлар хароба, бир уюм тупроқ, қишлоқларнинг кули кўкка со-вурилган.** Ф. Фулом, Танланган асарлар. **Меҳнатларим зое кетмади, елга совурилмади.** «Ёшлик».

СОВУРМОҚ 1 қ. х. Шамолда шопириб тозаламоқ, шопирмоқ. **Ўт иши — қовурмоқ, Ел иши — сокурмоқ.** Мақол. ■ [Бободехқон] Кун қизиб турган пайтларда, бошидан офтоб ўтишига қарамай, янчиқ янчибди. Кечки шамолда бугдой совурибди. С. Анорбоев, Бободехқон сўзи.

2 кўчма Беҳудага кеткизмoқ, беҳуда сарф, харажат қилмоқ. **Пулни сокурмоқ.** ■ **Мен учун ҳам, ўзи учун ҳам пулни аямай сокурар ва ҳеч қачон менинг моянам билан қизиқмасди.** «Ёшлик».

3 Маҳв этмоқ, йўқ қилмоқ, беҳудага чиқармоқ. **Тилакларимни сокурганинг етмай, тилак уйимни йиққанинг нимаси.** М. Исмоилий, Фаргона т. о. **Шоирнинг юрагида ҳақиқат душманларига қарши, ҳаммадан севгани — ҳаёт гулини сокурмоқчи бўлган ёвуз кучларга қарши ғазаб ёнар эди.** Ойбек, Навоий.

Кулини кўкка сокурмоқ Батамом йўқ қилмоқ, маҳв этмоқ, ағдариб ташламоқ. **Чингиз фармони билан шаҳарга ўт қўйилиб, кули кўкка совурилди.** Мирмуҳсин, Темур Малик. **Кўкка (ёки беҳудага) сокурмоқ айн. сокурмоқ** 1,2. Шамол қутурар, қорни оппоқ тўзонга айлантириб, кўкка сокурар эди. Ойбек, О. в. шабадалар. - **Бизни давлат пулини кўкка сокурувчи тентаклар, хаёлпарастлар, деб аташаётганлар ҳам йўқ эмас, — деди До-ниёров Моҳидилга.** Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

СОВУТ тар. Танани найза, ўқ, қилич зарбидан сақлаш учун кийиладиган, пўлат симдан тайёрланган ҳарбий кийим. **Авазхон отасидан дуо олиб, совутини кийиб, қалқонини эйнига [эғнига] солиб, ўн олти газ исфиҳони олмосини белига осиб жўнади.** «Маликаи айёр».

Темур Малик икки қават совут ва дубулға кийиб, кема тумшугига чиқди. М. Осим, Карвон йўлларида.

СОВУҚ 1 от Паст ҳарорат, паст температура. **Совуқ оёқдан урар, Иссиқ — бошдан.** Мақол. ■ **Тошкентдан келган лектор «Ойда ҳаёт борми?» деган мавзуда лекция ўқиб: -Ойда кечаси юз градус совуқ, кундузи юз градус иссиқ бўлади, — деганди.** С. Аҳмад, Уфқ. **Албатта, йўл яхши бўлиб, жадалроқ юришса, совуқ унча билинмас, лекин из тушмаган йўлдан юриш мушкул.** О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

Совуқ емоқ (ёки қотмоқ) айн. совқотмоқ. Бировнинг ишига саратонда қўл совуқ қотадди. Мақол. ■ **Кун иссиқ, пиджаксиз кетай дейман-у, кечасига қолсам совуқ емай, деб қўрқаман.** Шухрат, Шинелли йиллар. **Совуқ олмоқ (ёки урмоқ)** Совуқ қаттиқ таъсир этиб ёки музлатиб ишдан чиқармоқ, шикастламоқ. ..Эндигина авж олаётган ниҳолларни бир кечада совуқ урди. Газетадан. **Қуруқ (ёки қора) совуқ** Ҳаво очиқ ёки қор ёғмай турган вақтдаги қаттиқ аёз. **Тошкентда.. ўтқир қуруқ совуқ!.. Соқолларда, мўйловларда, киприкларда қиров.** Ойбек, Танланган асарлар. **Бир тундаёқ қора совуқ гўзани урган эди.** Ойбек, О. в. шабадалар.

2 от этн. Совуқлик овқатларни кўп истеъмол қилиш натижасида организм фаолиятининг сусайиши. **Совуқни оширадиган овқат.**

Совуғи ошди 1) совуқлик овқатни еявери-б ланж бўлди. **Совуғинг ошса — давлат, Иссиғинг ошса — қиёмат.** Мақол. ■ -**Сутқатиқларинг совуғимни ошириб юбояпти.** **Шаҳарда бозор яқин эди, асал олдириб турардим, — деди.** Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар; 2) кўчма безор бўлди, кўнглига урди. **Ўзимиз ҳам етимваччалар орасида хўп чидам билан ўқидик-да, а? Қайси бирини кўрмай, ҳали ҳам совуғим ошади.** П. Турсун, Ўқитувчи.

3 Температураси белгили чегарадан паст ёки жуда ҳам салқин, аёз. **Совуқ ҳаво. Совуқ кун.** ■ **Мен эса дарчадан тўниб боқаман, Совуқ куз тунидан маъни чақаман.** А. Шер, Қадимги куй.

4 сфт. Ҳарорати, температураси паст. **Муздек совуқ сув.** ■ **Ичкилик деганни совуқ сувдек симирган билан унча кайф қила олмайсиз.** А. Қодирий, Кичик асарлар. **Совуқ**

шамол оқими ҳам юз терисига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. «Саодат».

5 Иситилмаган, қизитилмаган. *Совуқ уй.*

■ *Театр биноси совуқ, томошабинлар пальто ва қалпоқларда ўтиришарди.* Газетадан. *Совуқ, рутубатли хонамга шу кеч Олиб қайтдим изтиробингни.* А. Орипов, Йиллар армони.

6 Совиган ёки совитилган, яхна. *Совуқ овқат.* ■ *Қодир уйғонди, у ҳаддан ташқари чанқаган эди, чойнакда қолган совуқ чойни шимириб, атрофига қаради.* А. Қаҳҳор, Канотсиз читтак.

7 сфт. кўчма Ўзига жалб қилмайдиган; ёқимсиз. *Совуқ одам. Совуқ башара. Ўзи совуқнинг қилиғи ҳам совуқ.* Мақол. *Қулоқдан кирган совуқ сўз Кўнгилга бориб муз бўлар.* Мақол. ■ *Бир вақтлар деҳқонларга, деб ҳавас билан қурдирган бу уй-жой, ғишт ётқизилган кенг супа.. кўзига совуқ, ғариб, мунгли кўринди.* С. Нуров, Нарвон. *Қора қишда тўй қилмай, Баттар бўлгур нокас гов, Баччағарнинг аслида Феъли совуқ эдиёв.* А. Орипов, Йиллар армони. *Кўйинг, Нуъмонжон ака, қиз болани қўлтиқлаб юришни ҳам билмайсиз-а! Бирам совуқ, бесўнақайсиз.* М. Бобоев, Гўзаллик истаб.

Турқи (ёки сўхтаси) совуқ Гап-сўзи, ташқи кўриниши билан кишига ёқмайдиган кимса ҳақида айтиладиган ибора. *Э, мени энди кўрайспизми, Муяссархон, эски билганингиз сассиқ чол — сўхтаси совуқ Назар Яхшибойман-да.* М. М. Дўст, Лолазор.

8 Кўнгилга ёқмайдиган, хуш келмайдиган; кўпол, дағал. *Совуқ ҳазил. Совуқ жавоб. Совуқ муомала.* ■ *[Йигит] Даврон томон яқинлашаркан, совуққина шжайганча: -Одамни кўрқитиб юбордингиз, ока, — деди.* Н. Қиличев, Чиғирик. *Пўлат у [Хусниддин] билан жуда совуқ саломлашди — энсаси қотиб, қўлининг учини берди.* Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

9 Ёқимсиз, кўнгилсиз, нохуш. *Совуқ хабар.* ■ *Ёдимга унинг ўша қисқа, лекин менинг энг азиз ҳис-туйғуларимни янчиб ташлаган совуқ мактуби тушди.* О. Ёкубов, Икки муҳаббат. *Машриқий бу совуқ хабарни эшитгач, бағри ўтда ёниб, нима қилишини билмай, Сурия билан бирга тушган расмидан Сурияни қирқиб олиб, ёқиб юборди.* Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

Совуқ уруш сиёс. Мамлакатлар ўртасидаги муносабатларда турли йўл ва воситалар билан кескинлик, душманликни кучайтиришга қаратилган сиёсат.

СОВУҚЛИК 1 Ҳарорати, температура-си паст эканлик. *Ҳавонинг совуқлиги. Уйнинг совуқлиги.*

2 айн. **совуқ 1.** *Манглайида совуқлик ҳис этиб, Кумуш кўзини очди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Совуқ гап, муомала, қилиқ; ёқимсизлик; кўполлик. *Қилиқнинг совуқлиги.* ■ *Ганининг кўрслиги, муомаласининг совуқлиги учун қишлоқилар уни Соли совуқ деб атардилар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Ҳозир унинг [Сидиқжоннинг] кўзига жувон бирон совуқлиги билан эркакни ўзидан қочирадиган қари қиз эмас, кўп йигитларни ўзига шайдо қилган.. бир нозанин бўлиб кўринди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

4 айн. **совуқчилик.** *Орага совуқлик солмоқ.* ■ *[Ёрқиной] Дадасининг терс юрганидан қайнонаси олдида ўзини гуноҳкор сезарди. Хайрият, орадаги совуқлик хийла юмшабди.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

5 Халқ табobatiда: паст калорияли овқатлар (ёвғон хўрда, сут-қатиқ, сабзавот ва ш. к.); зид. **иссиқлик 3.** *-Э, чойи кабуд, мижозга совуқлик қилур, — деди у.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СОВУҚСИРАМОҚ Совуқ емоқ, танасига совуқ ўтмоқ; ўзини бир оз совуқ егандай ҳис қилмоқ. *От сувини ичгандан кейин совуқсираб, диркиллаб кишнаб, ўттиз икки нағмада ўйнай беради.* «Нурали».

СОВУҚХОНА 1 айн. **музхона.**

2 Маҳаллий ҳаммомларнинг иссиқхонасига кираверишда жойлашган, иссиқхонадан чиқиб, дам олиб, нафасни ростлаб ўтириладиган алоҳида совуқроқ хона. *Совуқхонада ювинмоқ. Совуқхонага чиқиб дам олмоқ.*

3 тар. Зиндоннинг алоҳида муздек совуқ бўлмаси.

СОВУҚЧИЛИК Бир-бирини ранжитиш, ўзаро адоват, низо ва ш. к. туфайли юзага келган ҳолат, совуқ муносабатлар. *Орага совуқчилик солмоқ.* ■ *Шу сабаб бўлиб, оналар ўртасига совуқчилик тушиб қолиши ҳам ҳеч гап эмас.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. *Орага расмиятчилик тушдими — совуқчилик аломати.* «Шарқ юлдузи». *Совуқчилик қуда қақирқдан бошланди.* «Шарқ юлдузи».

СОВУҚҚОН 1 Бўлар-бўлмаста ҳовлиқиб ёки тутақиб кетмайдиган; оғир, вазмин. *Совуққон одам.* ■ *У [Тўғонбек] шахзодага ниятларини дилга яширишни, ҳар қандай шароитда ҳам яширин ишлашни, ҳар вақт совуққон бўлишни кенгаш берди.* Ойбек, Навоий.

2 Ўтиборсиз, бепарво. *Совуққон раҳбар.*

СОВУҚҚОНЛИК 1 Оғир, вазмин бўлиш хусусияти. *Ўзини совуққонликка солмоқ.* ■ *Албатта, эл фойдасидан кўра ўз манфаатини олдинга сурувчи бу чўталчи бекларга қарши ҳожининг совуққонлик сақлай олиши ва асабийлашмаслиги мумкин эмас эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Сўз Гулшан билан учрашиш ва ундан олинган жавобга етганда, Анварнинг туси ўзгариб, киприк остлари учиб кетди. Аммо кутилмаган равишда яна совуққонлик сақлади.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Мансабдор шахснинг, умуман, бирор кимсанинг ўз вазифаларига ўтиборсизлиги, бепарволиги; масъулиятсизлик. *Ўз ишига совуққонлик билан қарамоқ.* ■ *Кейинги пайтда баъзи тиббиёт ходимларининг ўз ишларига совуққонлик ва тамагирлик билан муносабатда бўлаётганликлари аниқланди.* «Саодат».

СОВХОЗ [р. советское хозяйство — «совет хўжалиги» бирикмасининг қисқартмаси] тар. эск. Собиқ СССР да қишлоқ хўжалигида ташкил этилган йирик давлат хўжалиги. *Совхоз директори. Совхозда ишламоқ.*

СОВЧИ этн. Уйланувчи йигит томонидан бирор хонадоннинг вояга етган қизини кўриш ва уни келин қилиб беришга қиз томон розилигини сўраш учун вакил қилинган киши. *Яхши отга қамчи керакмас, Яхши қизга — совчи.* Мақол. ■ *Қиш ичи ҳам кети узилмаган совчилар бир-икки ҳафтадан бери келишдан тўхтаганлар.* Чўлпон, Кеча ва кундуз. *Қўшни маҳаллалик Орият бувининг униқига совчи қўйиши Саломат холанинг етти ухлаб тушига кирмаган эди.* «Саодат». Аҳмад негадир паришонроқ бўлиб юрган кунларнинг бирида катта қизига совчи келди. С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.

СОВЧИЛИК Қиз кўриш ва қиз томон розилигини сўраш мақсадида бировнинг хонадонига бориш; совчи бўлиш. *Совчиликка бормоқ. Совчилик қилмоқ.* ■ *[Онаси] Қаёққа совчиликка борса, ўғлингиз латта экан, деб қайтаришарди.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Саври хола*

ўғлини хижолатдан қутқармоқчи, азобдан халос этмоқчи, Малоҳатникига совчиликка бормоқчи бўлди, аммо азадор уйга қандай боради! «Шарқ юлдузи».

СОВҚОТМОҚ Баданидан совуқ ўтиб, оғриқ сезмоқ, жунжимоқ. *У боягина тўрвадаги балиғини кўтариб, қишлоқ йўлидан изғиринга юзма-юз келаётганида, танаси бунчалик совқотмаган эди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

СОВҒА 1 Кимсанинг кўнглини олиш ёки хизматларини тақдирлаш учун тортиқ қилиб берилган нарса; ҳадя, тўхфа. *Қимматли совға. Совға бермоқ. Душманинг совғасидан кўрқ.* Мақол. ■ *Шаҳар санитария бўлимининг бошлиғи ҳам машинасидан тушиб, у билан жуда қуюқ кўришиб, кўкрак чўнтагида турган авторучкасини совға қилди.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Тўйга келолмаган оғайниларидан уч-тўрттаси, Бадалбекни табриклаш учун, совғага магнитофон кўтариб келиб қолишди.* С. Аҳмад, Сайланма.

2 кўчма Кўпчилик учун тайёрланган ва тантанали равишда эгаларига топширил(ади)ган нарса. *Сайёҳлар, пойтахтимиз меҳмонлари байрам арафасида ана шундай ажойиб совға [янги меҳмонхона] оладилар.* Газетадан. *Тарихий саналар ва байрамларни меҳнат совғалари билан кўтиб олиш — шонли ва азалий анъаналардан бири.* Газетадан.

СОВҒА-САЛОМ Бирор кимсага аталадиган ёки олиб бориладиган совға ва саломлар. *Жавҳар Янги йил олдидан, онасининг қистови билан совға-салом кўтариб, қизчасини кўргани борган экан.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *Қодиржон Фарғонадан олиб келган совға-саломларни кўтариб, тўғри Шавкат аканикига борди.* «Ёшлик».

СОВҒОТ эск. кт. Совғалар, тўхфалар.

СОДА [итал. soda < лот. soda — натрий] **1** Натрий карбонатларнинг умумий техник номи. *Ичимлик сода. Каустик сода.* ■ *Нўхатни тезроқ ва юмшаб пишиши учун ивтиганда, чой содаси қўшсангиз ҳам бўлади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. *Қадимги кишининг кўмга сода ёки ишқор қўшилса, унинг эриш температураси бир қадар пасайишини билишган.* «Фан ва турмуш».

СОДАЛИ Таркибида сода бўлган, сода қўшилган, сода эритилган. *Содали сув.* ■ *Кунжутли ёки содали нонлар асосан қиздирилган тандирларда пиширилгани маъқул.* Газетадан.

СОДДА [ф. ساده — мураккаб бўлмаган, оддий; соддадил, кўнгилчан; камтар] 1 Тузилиши, таркиби жиҳатидан мураккаб бўлмаган; оддий. *Содда механизм. Кимёвий содда моддалар.*

Содда гап тлш. Ўз таркибида биргина предикатив бирликка эга бўлган, маълум фикр ифодалай оладиган гап. **Содда кесим** тлш. Бир мустақил сўз орқали ифодаланган кесим. **Содда сон** 1) *мат.* ўздан бошқа сонларга бутун бўлинмайдиган сон; 2) *тлш.* биргина сўздан ифодаланган сон. **Содда сўз** Таркибида биргина лугавий маъноли қисм бўлган сўз.

2 Ечилиши, осон, енгил, жўн. *Содда масала.* ■ *Тешабойнинг ҳисоби содда: бирга — ўн! М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

3 Тушунилиши осон, раво. *Мақола оммабон, раво ва содда тилда ёзилган эди, Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Маршал аслида сўз қидирмасдан, содда ва аниқ иборалар билан гапирса-да, бу сўзларни оҳиста талаффуз этарди.* Газетадан.

4 Ортиқча ҳашами, беағи йўқ, жуда ҳам оддий. *Содда уй.* ■ *Соддагина чодирда ёлғиз яшаган Навоий дилгир, серташвиш эди. Ойбек, Навоий. [Кумуш] Шу соддагина яса-нишдан сўнг иккинчи тоқчада тироғлик турган кўзгу ёнига борди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

5 Ортиқча такаллуф ёки қувлик-шумликни билмайдиган; оддий, камтар, соддадил. *Содда одам.* ■ *Шерали бу содда, самимий қизнинг болаларча хатти-ҳаракатини кўриб, таажжубланди. С. Кароматов, Олтин кум. Содда хотин эрининг куйиб-пишиб айтган бу гапларига астойдил ишонди. Сирни бировга айтмасликка ваъда берди. С. Аҳмад, Сайланма. Нойиб кулди: -Соддасан, Акбарали! Подшолик ҳамма вақт юртнинг обрўли одамларини ҳимоя қилади. Обрў давлат билан топилади, мунг биласан. Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

6 Гўл, лақма. *Содда сири — тилида, писмиқ сақлар дилида. Мақол.* ■ *Мен содда шунинг гапига ишониб ўтирибман. А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари.*

7 Соддаларча қилинган, юзаки. *Элмурод Тожибойнинг.. содда ва беғубор мулоҳазасидан завқланиб кулди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

СОДДАДИЛ [ф. سادهدل — очиқ кўнгилли, ишонувчан; гўл, лақма] Қувлик-шумликни

билмайдиган, кўнгил очиқ, кўнгил тоза, софдил. *Соддадил йигит.* ■ *Бу соддадил чолнинг куйиб-пишиб отини мақташидан атрофдагилар ҳам завқланиб кулишди. Мирмуҳсин, Меъмор. Соддадил авом халқ Олло таолонинг каломини ўртага қўйиб айтилган бу панду насихатларга қулоқ солмай иложи йўқ эди. К. Яшин, Ҳамза.*

2 Содда, гўл. *Қовун сайил мавсуми ва кўклам чоқларида бир талай соддадил ва нодон одамлар қўй, қўчқор, сигир ва бузоқ етаклаб.. шайхларга назр қиларди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

СОДДАДИЛЛИК 1 Қувлик-шумликни билмаслик; софдиллик; гўллик, лақмалик. *Шўхлик ва қувноқлик, самимийлик ва соддадиллик болаларга хос хусусиятлардир. Газетадан. Соддадиллик қилиб, фириб еди-ю, қаҳрамонлик қилиб, ўзини оқлади. Н. Сафаров, Жангчи шоир.*

2 Соддадил кишиларга хос иш, хатти-ҳаракат. *Ҳайдарнинг соддадиллик билан ҳеч нарсани яширмай очиқ айтиши, ҳатто амал-қисининг чизган чизигидан чиқмаслигини тан олавериши унинг оққўнғил одамлигини билдиради. Э. Усмонов, Ёлқин.*

СОДДАЛАШМОҚ 1 Тузилиши, таркиби жиҳатидан оддийроқ ҳолга келмоқ, соддароқ бўлмоқ. *Бошқарув аппарати соддалашди. Тенглама соддалашди (мат.).* ■ *Либоснинг кундалик қисми бўлган безаклар бичими соддалашди. Газетадан.*

2 Муомала, юриш-туриш жиҳатидан оддийлашмоқ, оддийроқ, соддароқ бўлиб қолмоқ.

СОДАЛИК 1 Ишонувчанлик, ҳар бир нарсани тўғри қабул қилишлик. *Соддалик қуриб кетсин, «Холматов», деганларида ҳам хаёлимга ҳеч нарса келмабди. О. Ёкубов, Излайман.*

2 Гўл ёки соддадил кишиларга хос иш, хатти-ҳаракат. *Соддалик қилмоқ.* ■ *Темиржон соддалик қилиб, Ғойибжоннинг гапига чиппа-чин ишонарди. Ж. Абдуллахонов, Орият. -Отини сўрамадингизми? -Уни қаранг-а, бу ҳам соддалик-да, сўрамабман. Ойдин, Суҳбати жонон.*

СОДИР [а. صادر — келиб чиқадиган; ташқарига чиқадиган; рўй берувчи] 1: **содир бўлмоқ** Воқе бўлмоқ, рўй бермоқ, юз бермоқ. *Толиб ака гўё ҳеч нарса содир бўлмагандек юраверди, Аҳмадни ўз ҳолига ташлаб қўйди.*

Ф. Мусаждонов, Ҳиммат. Аҳмад энг яқин одамларидан жудо бўлиб қолганини, мудҳиш воқеа содир бўлганини тушунди. Ф. Мусаждонов, Ҳиммат.

2 Содир (эркаклар исми).

СОДИҚ [а. صادق — самимий, софдил; чин, ҳақиқий] 1 Сидқидилдан берилган, садоқатли. Содик дўст. ■ [Аваз] Юраги бо-зиллаб, теваракка нолон боқиб.. ўзига содиқ рафиқ, сафдош, аниқроғи, бир раҳнамо излаб юргандек эди. С. Сиёев, Аваз. [Бобур] Кет-ганларни қайтариб келиш учун энг содиқ беклардан бирини Андижонга юборди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Мен буюк юрт ўғ-лидирман, Мен башар фарзандиман, Лекин аввал сенга бўлсам Содик ўғлон, ўзбегим. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

2 Содик (эркаклар исми).

Субҳи содиқ Қуёш чиқишидан сал ол-динги тонг ёришиши. Ана шундай тароват-ли субҳи содиқда Меҳтаробод маҳалласидан икки киши йўлга чиқди. С. Сиёев, Аваз.

СОДИҚЛИК Садоқатли бўлиш, сидқи-диллик, вафодорлик, садоқат. Ватанга со-диқлик. Дўстларнинг содиқлиги. Содиклик кўрсатмоқ. ■ Адолат бу аҳил эр-хотиннинг ҳаётини доим ҳавас қилар, уларни бир-бири-га содиқлиги учун ҳурматлар, ўзининг ҳам ҳаёти ана шундай бўлишини орзу қиларди. С. Зуннунова, Гулхан.

СОЗ I [ф. ساز — розилик; рухсат; кели-шув; мослик, мувофиқлик] 1 Яхши, тузук, дуруст, қулай. Оз сўз — соз сўз. Мақол. Иш қурулинг соз бўлса, машаққатинг оз бўлар. Мақол. ■ Наманган бораман, содир ҳавоси, Мевалари ширин, дарднинг давоси. С. Абдулла. Бу гулшан соз эди, соз устига соз этгали келдик. Қадрдонларни шод айлаб, сарафроз этгали келдик. Ҳабибий, Танланган асарлар.

Соз тупроқ Механик таркибига кўра энг оғир тупроқ тури. Ағдарма машиналар йўл очилайтган жойга соз тупроқ ташиб кел-тирмоқдалар. Газетадан.

2 Ўзаро яхши муносабат, муомала; ҳам-жихатлик, иноқлик, иттифоқлик. Қариндош-лар билан созингиз чиқмас эмиш. Н Норқо-билов, Бекатдаги оқ уйча.

Соз(и) келмоқ Гапи, феъл-атвори мос келмоқ. [Зиёдулла:] Сафар ака, биласиз, биз-нинг Тарлоннинг тўриғингиз билан сози кел-майди. Вақтини топдими, жиққамушт бў-лади. Т. Мурод, От кишнаган оқшом. Ҳан-

гомаси соз келмасми, Ҳар кимнинг тенгқури бўлса. «Оқ олма, қизил олма».

3 мус. Созланган, сози тўғрилланган. Дутор ҳали соз эмас.

4 Мусиқа асбоби торларининг ёки му-сиқа асбобларининг ўзаро мос товуш уй-ғунлиги. Роялнинг сози бузилибди. Созини тўғриламақ.

СОЗ II [ф. ساز — тор; мусиқа асбоби] 1 Миллий мусиқа асбобларининг (мас., дутор, танбур, ғижжак) умумий номи. Қирқида кў-лига соз олган қиёматда қулоғини бурар. Мақол. ■ Аста-секин бошланган чапак тобора авж олиб, соз овозини босиб кетди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Бу симфония орасидан авторнинг якка созда чалган турли пардадаги овози яққол эшитилиб туради. «ЎТА».

2 Туркия, Эрон ва Озарбайжонда тар-қалган торли-тирнама мусиқа асбоби.

3 Мусиқа асбобининг ёки хонандалар-нинг овози, садоси, навоси. Йўрғаларди созга бир гўзал дўндиқ, Ҳамма эшитарди завқ би-лан кўшиқ. М. Алавия.

СОЗ III шв. Қамиш, қамишзор.

Соз силовсин Қамишзорда яшовчи си-ловсин, ёввойи мушук.

СОЗАНДА [ф. سازنده — қурувчи, яра-тувчи; чолғучи] Миллий мусиқа асбоблари-дан бирида машқ қилувчи мусиқачи; маш-шоқ, навозанда. Ҳовузнинг икки ёнидаги ик-ки супани хонанда ва созандалар эгаллаган, создарнинг куйи боғдаги булбуллар овозига қўшилиб, юракларда ширин орзулар.. уй-ғотарди. О. Ёкубов, Кўҳна дунё. Ҳовлининг бир томонида, баланд сўрида хонанда ва созандалар мақомни янгатмоқда. Мирмуҳ-син, Умид.

СОЗЛАМОҚ I Соз қилмоқ, тўғриламақ, яхшиламоқ; тартиб бермоқ. [Рихсиев] Қиш бўлсаям, ҳашар қилиб, ҳовлини созлади. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

2 Яхшиламоқ, яхши қилмоқ. Саҳар тур-дим-у, кайфиятни созлаб, мактабга жўна-дим. С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Мусиқа асбоблари товушини ўзаро мослаштирмоқ, уйғунлаштирмоқ, созини тўғриламақ. Гуландом дуторни олиб созлар-кан, деди: —Дутор бўлмаса, бу зиндонда юра-гим ёрилиб ўлар эдим. Ойбек, Танланган асарлар.

4 тех. Бирор технологик жараён ёки ре-
жимга мосламоқ, ростламоқ, тўғриламоқ.
Станокни созламоқ.

СОЗЛИҚ *шв.* Қамиш босган ботқоқ ер;
қамишзор. *..Биз текис йўл қолиб, созлиқни*
кечиб кетдик. А. Мухтор, Давр менинг тақ-
диримда. *У [Комил] йигитларни хирмоннинг*
орқасидаги созлиққа бошлаб ўтди. О. Ёқубов,
Эр бошига иш тушса.

СОЗЧИ *шв.* Созанда, машшоқ. *Қурбон*
созчи гармонь садафларини босиб, ажойиб
сеҳрли куйлар ҳосил қилар, ўзи ёзган шеърни
куйга солиб, қўшиқ айтарди. Ж. Шарипов,
Хоразм. *Холдор созчи қирқ йил чалган эди соз,*
Гўзал чертар эди танбур-дуюрни. Ойбек,
Камончи.

СОЙ 1 Икки адир ёки тоғ оралиғидаги,
кўпинча оқар сувлар ҳаракати ва б. нати-
жасида ҳосил бўлган пастлик жой, сув йў-
ли, водий. *Бой бойга боқар, сув сойга оқар.*
Мақол. ■ *Ҳозир кўклам кунлари: қирлар,*
сойлар кўк-қизил.. пушти, гўлос ва тагин
аллақанча рангли чечаклар билан устларини
бежаб, ошиқларга янги ҳаёт, янги умид
бердилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Шундай водийда, пастликда доимий
ёки мавсумий оқадиган кичик дарё, ариқ,
ирмоқ. *Сой суви. Сойда чўмилмоқ. Сойдан ке-*
чиб ўтмоқ. Чой тўкилиб, сой бўлмас, Юлдуз
йигилиб, ой бўлмас. Мақол. ■ *У бомдодни*
адо этгач, харсанг тошлар оралаб шарқираб
оқаётган сой бўйига тушиб, табиатнинг
мислсиз жамолини томоша қилди. Мирмуҳ-
син, Меъмор.

3 махс. Милтиқ стволи ичидаги бурама
арикча.

СОЙЛИК Ер юзасининг ботик жойи,
пастлик, водий, сой. *Сойликлардан чўққига*
қадар Сўқмоқ йўллар узоқ чўзилмиш. Х. Са-
лоҳ. *Козим сойликка тушиб, яна юқорига*
ўрмалади. Э. Усмонов, Ёлқин.

СОКИН [а. ساكن — тинч, ювош, хотир-
жам; кўзғалмас, ҳаракатсиз; бир жойда и-
стиқомат қилувчи] **1 сфм.** Сукунатга чўмган,
жимжит. *Ойдин оқшомларда қишлоқнинг со-*
кин кўчаларида Мансур билан жимгина ке-
зишларнинг ҳам.. ажиб бир гашти бор эди. Ў.
Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Кафе сокин*
ва тинч, одам сийрак, атроф катта дарахт-
лар билан ўралган. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.
Қиз ҳамон қўнғироқдек кулар, сокин боғ унинг

шодон қаҳқаҳаси билан тўлган эди. Ў. Ҳо-
шимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 сфм. Ҳаракатсиз, тинч. *Денгиз сокин.*
Менинг кўнглим Бўрон тилаб турибди.. Х.
Даврон, Қақнус. *Кузак шамоллари эсдилар*
яна, Сокин юрагимда туйғулар қўзғаб. А.
Орипов, Ҳайрат. *Оптоқ булут изғир саросар,*
Оптоқ булут сокин осмонда. Р. Парфи, Кўзлар.

3 сфм. Паст, босиқ (овоз ҳақида). *Ёдгор*
ғувиллаб кетаётган бошини базўр кўтариб
қаради: Маҳмуда Алиевна ҳамон ўша сокин
овозда гапирар эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга
қулоқ сол. *Ним шабадада.. азим чинорнинг*
сирли бағридан чиқиб келган сокин ва қуд-
ратли шовуллаш оламини тутди. А. Мухтор,
Асарлар.

4 рвш. Аста-секин, бир маромда. *Тиниқ*
мовий осмонда парча-парча оқ, пуштиранг
булутлар сокин сузади. Н. Аминов, Ёлғончи
фаришталар. *Номига яраша қорамтир сув*
сокин, виқорли оқади, тоللарнинг йўғон қиз-
ғиш илдиэларини ювади. Ҳ. Фулом, Бинафша
атри.

5 рвш. Хотиржам, осойишта. *Сарой вазири*
подшо ҳузурида ўзини сокин ва бетакаллуф
тутган ҳакимни биринчи маротаба кўриши
эди. М. Осим, Ибн Сино қиссаси. *Темиржон-*
нинг боқишлари сокин, қомати ҳам худди та-
биатига мос тушгандай нозиккина. Ж. Аб-
дуллахонов, Орият.

СОКИНЛИК 1 Жимлик, жимжитлик,
сукунат. *Тун сокинлигини онда-сонда итлар-*
нинг ҳуриб қўйишлари бузарди, холос. «Ёшлик».
Қишлоқ узра сокинлик инди, Тун чодирин се-
кин ташлайди. «Шарқ юлдузи».

2 Босиқлик, хотиржамлик. *Мутрибнинг*
туриш-турмушидаги хокисорликми, ҳалимлик
ё сокинликми, нимадир Авазга тез ва кучли
таъсир қилади. С. Сиёев, Ёруғлик. [Про-
фессорнинг] *Қорамғиз чехрасида алланечук*
хотиржамликми, сокинликми, шунга ўхшаш
ифода кўриниб турар.. эди. Ў. Ҳошимов, Нур
борки, соя, бор.

СОКИТ [а. ساكت — жим, индамай ту-
рувчи; камгап, индамас; осойишта, тинч,
ювош] Сукут сақловчи; жимжит, осуда. *Ём-*
ғирли кун эди, атроф жим, сокит, Маъюс
кўзларинга боқардим сармаст. А. Орипов.
Олима! Ҳаёлчан, қўлда қаламинг, Жим, сокит
хонада ўйларинг чексиз. Газетадан.

СОЛ 1 Бир-бирига арқон ва ш.к. билан
маташтирилиб, сувда оқизиладиган ходалар.

Кемачилар узун ёғочларни.. сол билан оқизиб, Гамакўприк ёнида қирғоққа чиқардилар. Ж. Шариппов, Хоразм.

2 Тахта-ёғочларни ёки сувда чўкмайди-ган нарсаларни бир-бирига бириктириб ясалган супа; платформа. *Сирдарёда юрибди Сол ҳам қайиқ, ёр-ёр. Қишлоғингизда борми Бизга лойиқ, ёр-ёр.* М. Алавия. *Эртасига эрта билан от-араваларни сол устига чиқариб, дарёдан ўтказиш машаққати бошланди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

СОЛДАТ [нем. Soldat < итал. soldato — маош, мояна олувчи < soldo — пул, танга] Аскар, жангчи, ҳарбий киши. *Дарвоза олдида иккита солдат соқчилик қилиб турар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Полковник солдат ва офицерларнинг жангга тайёргарлиги қандай бораётганлигини текширди.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

СОЛДАТЛИК Солдат бўлиб хизмат қилиш; аскарлик. *Солдатлик бурчи. Солдатлик мундири. Солдатликка чақирилмоқ.*

СОЛДАТЧА 1 сфм Солдатлар учун белгиланган, солдатларга хос. *Солдатча этик.*

2 рвш. Солдатлардек, солдатларча. *Солдатча юрмоқ.*

СОЛДИ-ПИШДИ Тезпишар тарвуз номи.

СОЛИДОЛ [лот. solidus — қуюқ, қалин + oleum — мой, ёғ] Автомобиль, трактор деталларини ва б. механизмларнинг қисмларини мойлаш учун ишлатиладиган қуюқ мой.

СОЛИК [а. سالك — йўлчи, йўлдан юрувчи; очиқ, бўш йўл; суфийликда учинчи босқичга етишган зоҳид] Тасаввуфда: сулуқ (тариқат)ни ихтиёр қилган, лекин ҳали бирор мақом ёки мартабага эришмаган мурид.

СОЛИМ Улоқни маррага етказган кишига бериладиган соврин. *Кунда чиқиб бул кўпкари қилади, Кунда солим, улоқ бериб туради.* «Алпомиш». *Фолибни солим берадиганларнинг ҳузурига ўзи етаклаб бормаса, кўнгли жойига тушмайди.* Ш. Бўтаев, Қўрғонланган ой.

СОЛИНМОҚ 1 Солмоқ 1-2, 4-5, 7-9, 12-19, 21 фл. мажҳ. н. *Жажжигина хона биллур қандилдан ёғилаётган нурга тўлган, деворлардаги кекса артистларнинг суратлари солинган рамкалар ойнаси ярақлаб турарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Ўзукларга солинган Кўздай бўлди Ойчинор.* «Ойсулув».

Сув йўқ, сув солинган кўзача отнинг тагида қолиб синган. А. Қаҳҳор, Асарлар. *Шимининг тиззаси билан ўнг чўнтагининг тагига ямоқ солинган эди.* С. Кароматов, Олтин қум. *Сунанинг қаршисига, ўн қадамча нарига мўъжазгина бир чорпоя қўйилиб, унга самоварнинг эски-туски палослари солинди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Тўғри, идишларни ўз вақтида қайтармаган савдо ташкилотларига жарима солиняпти.* Газетадан. *Зайнабнинг.. оғаси томонидан ушланиб, кишанга солинган можароси эшитилди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. *Ҳовлининг уч томони бир уй, бир айвон қилиб қаторасига солинган янги бинолар билан ўралган, бир томони гилосзор боғча.* Ойбек, Танланган асарлар. *Набиғулнинг акаси Қодирга попоп машина билан гул солинган қора бахмал бир рўйжа кўрсатди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Лекин схематик, тили ғализ, баъзи қоида ва шаблонга солинган.. асарлар кишиларга ёқмаяпти.* «ЎТА». *Агар соябон аравада кетаётган икки хотиннинг висир-висирига қулоқ солинса, балки Тешабойнинг сирини билиб олиш мумкин бўлар?* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Солмоқ 17 фл. ўзл. н. *Фуломжон.. шунча гуллар ичидан излаган гулини топмадим, қўллари осилиб, боши солиниб чиқди гулзордан.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Осилмоқ, осилиб тушиб турмоқ. *Маъмуржоннинг ўсиқ қошлари солинди, гўё шу қошлар оғирлигидан кўзлар ерга қарарди.* Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар.

СОЛИНЧАК Қулоқнинг сирға тақиладиган пастки юмшоқ қисми; сирғалиқ. *Солинчакларда бадомнусха кумуш ғажаклар, ойнадор болдоқлар ҳалқа-ҳалқа бўлди.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

СОЛИСТ [итал. solista < лот. solus — бир, ягона] **1 қ. яккахон.** *Муҳиддин қори уни [Уста Олимни] ўз ансамблида солист-музикачи бўлиб ишлашга таклиф қилди.* Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман. *Ака-сингил оркестрда солист бўлиб ишлай бошладилар.* Газетадан.

2 Операда мустақил партияларни ижро этувчи хонанда, балетда якка номер (рақс)-ларни ижро этувчи артист.

СОЛИСТКА Солист аёл.

СОЛИШМОҚ 1 Солмоқ 1-25 фл. бирг. н. *Болалар расм солишмоқда.* ■ *Ўртоқларим солишар қулоқ, Ҳикоянгни сўйлаганимда.* Р. Бобожон, Танланма. *Уч йигит сандалнинг*

оёқ томонига ўтириб, дилдираётган нота-ниш кишини ўраб, ганга солишди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Жанг қилмоқ, уришмоқ, муштлашмоқ. У [Асқар полвон] қоида, усул ва тартибга риоя қилмасдан, девдек солишади. Ойбек, Куёш қораймас.

СОЛИШТИРМА Солиштиришга, қиёслашга асосланган, солиштириш, қиёслаш учун асос бўладиган; қиёсий. Ҳайвонларнинг солиштирма анатомияси.

Солиштирма оғирлик физ. Бир жинсли жисмининг ҳамм бирлигига тўғри келувчи оғирлиги. Маяйян жисми солиштирма оғирлигининг қиймати ўлчов ўтказилаётган жойнинг географик кенглигига ва Ер сиртидан баландлигига боғлиқ. «ЎЗМЭ».

СОЛИШТИРМОҚ 1 Солишмоқ **2** фл. орт. н. Ҳўрозларни роса солиштирдик.

2 Қиёс қилмоқ, таққосламоқ. Ўтган йилги натижаларни бу йилги натижалар билан солиштирмоқ. Қўлғизмани солиштириб ўқимоқ. ■ Беихтиёр у [Низомжон] опаси билан Асрорани солиштира бошлади. С. Аҳмад, Уфқ.

СОЛИҚ 1 Давлат томонидан амалдаги қонунлар асосида юридик ва жисмоний шахсларнинг даромади ёки мол-мулкидан ундириладиган ва бюджетга ўтказиладиган мажбурий тўлов. Маҳаллий солиқ. Даромад солиғи. Солиқ йиғмоқ. Солиқ тўламоқ. ■ Унинг [Мусулмонқулнинг] ўз кайфига ойда эмас, ҳафтада солиб турган солиқлари фуқароларнинг терисини шилса.. остириб, кес-тириб туриши хосни ҳам эсанкиратди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Солиқ имтиёзлари беришнинг хилма-хил шакллари жаҳондаги кўпгина мамлакатларнинг солиқ амалиётида қўлланади. «ЎЗМЭ».

2 Бирор харажатни қоплаш, бирор маърака-маросимни ўтказишга ёрдам бериш мақсадида ўзаро келишиб, кўпчиликка (асосан қариндошлар ва яқин кишиларга) сочилган, тақсимланган тўлов, йиғим.

3 этн. Олиқ-солиқдаги битимга мувофиқ, куёв томондан келин томонга берилиши лозим бўлган пул ва нарсалар.

СОЛИҚ II Қуйи солинган, осилган, солиғи. Унинг [Дадаат аканини] қовоғи солиқ, кўринишидан жаҳлдор одамга ўхшарди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Ранги қув ўчиб, бе-хуш каби қотган.. Аҳмад Ҳусайн боши қуйи солиқ эди. Ойбек, Нур қидириб.

СОЛИҚЧИ Солиқ олувчи, йиғувчи, тўпловчи. Илгарилар бу ерга елкасига милтиқ тақиб, ёнбошига чарм халта осган отлиқлар келар, одамлар уларнинг қорасини узоқдан кўрибоқ, «солиқчи» дердилар ва бекинишга жой ахтариб, тирқираб кетардилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

СОЛИҒЛИҚ 1 Солиб жойлаб қўйилган, солинган. Қинга солиғлиқ ханжар. ■ Китобнинг қатига дафтар, қалам ҳам солиғлиғича қолган. Мирмуҳсин, Умид.

2 Қуйилган, солинган. Самоварда сув солиғлиқ турибди.

3 Солинган, ёзилган, тўшалган. -Бу ёққа ўтиринг, — деди у, эрини палос солиғлиқ супага таклиф қилиб. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 Солиб қўйилган, солинган, бекитилган. Тугмалари солиғлиқ. ■ Секин келиб, кўча эшикни итарсам, ичидан қулф солиғлиқ. «Муштум».

5 айн. солиқ II. Одилов.. Мавлоннинг кўнглини кўтаришга уринди. Мавлон эса, қовоғи солиғлиғича.. индамай ўтираверди. Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

СОЛИХ [а. صالح — хушахлоқ; яхши, очиқ кўнглили; яхши, эзгу; фойдали; тўғри; салоҳиятли, яроқли] **1** Эзгу, савобли; энг яхши; фойдали. Қуръонда.. солих амал ҳам имон таркибига киритилган. «ЎЗМЭ». Яхши одамлар, гарчанд ўзлари жисман орамизда йўқ бўлсалар ҳам, солих ишлари ва ибратли хислат-фазилатлари билан тирикларнинг ҳаётига кўмакдош бўлиб яшайдилар. Газетадан.

2 Кишига фақат яхшилик қиладиган, мўмин-қобил, яхши. Фарзанди солих. ■ Ўғлингизга ўқитиб дину диёнат йўлини, Солиҳу дуппа-дуруст аҳли мусулмон қиламан. Ҳамза.

3 Солих (эркаклар исми).

СОЛКАШ [ф. سالکش — йил ўтказувчи, йил тортувчи] Йил оша мева қиладиган. Солкаш олма. ■ -Жийда солкаш кўринади, бу йил мева қилмаяпти, — деди Шум бола. Ғ. Фулом, Шум бола.

СОЛЛАНМОҚ I Осилиб тушмоқ, осилмоқ, эгилмоқ. Қор босган дарахт шохлари солланиб ётибди. **3.** Дўсматов, Ёкут. ..қия очиқ қолдирилган иши тўтқилич бир эшикда химарилган дарпарданнинг узун этаклари солланиб турарди. У. Исмоилов, Сайланма.

СОЛЛАНМОҚ II У ён-бу ён тебранмоқ, чайқалмоқ. *Дарҳақиқат, тор кўча ичидан.. Нозикхон амиркон кавушини ғирчиллатганча солланиб келарди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Кўёш бир маромда нур сепар, теваарак товланар, дарё ҳам ўзгача жило ёйиб, солланиб оқар, фақат ўша Сўлимбек йўқ эди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.*

СОЛМА шв. Кичкина ариқ, ариқча. *Эшигининг олди солма, Солмадан, оға, сув олма. «Қўшиқлар».*

СОЛМОҚ I Бирор нарса ичига ёки устига жойламоқ, қўймоқ, ташламоқ. *Нарсаларни чамадонга солмоқ. Дастрўмонли чўнтакка солмоқ. Пичоқни қинга солмоқ. Самоварга олов солмоқ. Милтиққа ўқ солмоқ. ■ Чол «хўп» деб, бўрини қопга солиб, устига похол ёпиб бекитиб қўйибди. «Чалпак ёққан кун». Бўзўғоннинг насихатин олмадим, Шу Маҳмудни зиндонимга солмадим. «Юсуф ва Аҳмад». Бир балиқчи дарёга қармоқ солиб ўтирган экан. «Эртақлар». Насиба боласини беланчакка солиб аллаламоқда. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. Лаълихон соат беши мўлжаллаб, ошнинг гурунчини солди. Ойдин, Кўнгил тўлдими, яхши йигит?*

Юзига солмоқ Таъна қилмоқ, бирор нарсани таъна билан эсига солмоқ. *Яхшибоевнинг юраги шув этиб кетди. Ҳозир юзимга солади, деб ўйлади, мен ўғлингни ўқишга киритиб қўювдим, дипломатликка ўқиётувди, энди нега рассомлик қилиб юрибди, деб айтади. М. М. Дўст, Лолазор. Ўт солмоқ Қийнамоқ, азоб бермоқ. Қўйнига қўл солмоқ қ. қўл.*

2 Ўрнатмоқ, қўймоқ. Узукка кўз солмоқ. Рамаларга ойна солмоқ. Тиш солмоқ.

3 Ўтиргизмоқ. [Хуморхон:] *Марасул ака, машинангизга солиб, бир айлантириб келсангиз-чи! А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.*

4 Меъёри билан қўшмоқ; қўймоқ. Овқатга туз солмоқ. Ерга ўғит солмоқ. Самоварга сув солмоқ. ■ Эрталабки нонуштага бериладиган овқатга сариеғ солинмайди. С. Аҳмад, Юлдуз.

5 Бермоқ, ташламоқ (молга бериладиган овқат ҳақида). Тоштемир қудуқдан бир неча марта сув чиқариб, отларни суғорди, охурларга беда солди. Ҳ. Фулом, Феруза.

6 Бирор ҳолатга туширмоқ ёки бирор ҳолатни юзага келтирмоқ, пайдо қилмоқ. Ёқубжонни аввалига лаънатладим, кейин

оқладим. Негаки, у менинг мудроққа мойил танимга гулгула солди, хаёлларимни остин-устун қилиб юборди. М. М. Дўст, Лолазор. Иигиталининг бемаҳал келиши Сафаралининг кўнглига бир оз шубҳа солган бўлса ҳам, у қувонган бўлиб: -Иигитали келди, Муҳаббат, — деди. Н. Фозилов, Дийдор. Қизнинг қийғоч қоши, жарангли кулгилари кимларнингдир юрагига ларзалар солган. «Саодат». Кумушнинг бу ҳоли бечора онанинг юрагини эзар, юз хил васвасаларга солар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

7 Бирор тартиб, йўналиш, ўлчов, вазият ва ш.к. га туширмоқ; мослаштирмоқ. Ишни изга солмоқ. ■ Чунки асарнинг тилини безаш, ўз услубига солиб таржима қилишни.. услублаштириш деймиз. «ЎТА».

8 Ёпиштириб тикмоқ, уламоқ. Улоқ солмоқ. Ямоқ солмоқ.

9 Тўшамоқ, ёзмоқ. Ўрин солмоқ. Кўрпача солмоқ. Дастурхон солмоқ. ■ Гўрўғли билан Шерниёзнинг йўлларига пойандозлар солишди, иззат-икром билан Қосимхоннинг олдига олиб боришди. «Гулшанбоғ». Кумушни ўрин ёзишга қўймай, ўзи пар тўшакни олиб, ерга солди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

10 Тўшамоқ, ётқизмоқ. Йўлларга шағал солмоқ.

11 Рўпара қилиб, қаратиб қўймоқ, тутмоқ. Хатни чироққа солиб ўқимоқ. ■ Қиз ўзини ойнага солди. «Шарқ юлдузи». Карим, Ота писмиқ, Қорахўжалар Миролим буванинг дарвозахонасида ўзларини офтобга солиб ўтирибди [деди Саид]. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Тоғай кутган ҳол юз берди: отаси шишани ёруққа солиб кўра бошлади. «Ёшлик».

12 Қуритиш, ачитиш, пишириш учун қўймоқ. Майиз солмоқ. Қоқи солмоқ. Вино солмоқ. ■ Жаннат хола шошиб ун чалиб, қуймоқ солди-да, болтани қўлига олиб, тўқайга қараб кетди. С. Аҳмад, Уфқ.

13 Тўлов мажбуриятини юкламоқ, белгиламоқ. Солиқ солмоқ. Жарима солмоқ. ■ Менга қолса, бу кунларда [халққа] ўттиз икки танга эмас, ўттиз икки қора пул солиш ҳам оғирдир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

14 Бирор кимса ёки кўпчилик муҳокамасига қўймоқ, ҳукмига топширмоқ, ҳавола қилмоқ. У киши мажлисга солган иш бўлмай қолмайди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Бир-бирига солмоқ Бир-бирига ҳавола қилмоқ, тўнкамоқ, сансалорликка солмоқ.

Ўртага солмоқ 1) кўпчилиكنинг муҳокама-сига қўймоқ, ҳукмига топширмоқ. *Албатта! Умумий мажлис қиламиз; ўртага сола-миз.* А. Қаҳҳор, Бек; 2) кўча рўкач қилмоқ. *Иккинчи марта эрга чиқишим ҳақида бирин-чи оғиз очган қайнонам бўлди. Болаларимни ўртага солди.* Ҳ. Фулом, Машъат; 3) кўча ўртада баҳам кўрмоқ, умумлаштирмоқ. *Кап-санчилар Баҳрободда собиқ батрак ва чора-кордан ташкил топган бир колхоз борлиги-ни, улар ер-сув, от-улов, асбоб-ускуналарини ўртага солиб, шериклик деҳқончилик қилиш-ларини эшитган.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чи-роқлари.

15 Бирор нарсa ёки кимсага йўналтир-моқ, қўймоқ. *Овга қуш солмоқ.* ■ *Добил ча-либ, қушлар солиб келай деб, Ёлғиз бориб қолдим Ховдак кўлига.* «Гулшанбоғ». *Навкар, от солиб борди-ю, Ҳасан қайғичини улоқдай азот кўтариб, эгарга ўнгариб олди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Кеча манави картага Дилдор трак-тор солмаган эди.* С. Аҳмад, Уфқ.

16 Бирор ишга, ҳаракатга туширмоқ, йўлламоқ, ташламоқ. *Бутун кучларни жангга солмоқ.*

17 Ёллаб ишга туширмоқ. *[Бухгалтернинг хотини] Ўзи ишламагани-ишламаган, яна одам солиб берасан, деб ҳар кун и хархаша қилгани ортиқча.* Қ. Мақсудов, Саодатли чаманда. *Менга қаранг, уйга ҳеч уста сол-ганмисиз? «Ёшлик».*

18 Арқон, занжир каби нарсалар уриб, ташлаб банд этмоқ, боғламоқ. *Бўйинига сирт-моқ солмоқ. Оёқларига кишан солмоқ.* ■ *Эҳ-ҳе, ҳали шундайми? Нури опангиз тушини сувга айтсин, занжир солиб судрасалар ҳам, бошқа ёққа бормаيمان.* Ойбек, Танланган асарлар.

19 Қисмларини бир-бирига туширмоқ, ўрнига қўймоқ. *Машинага ип солмоқ. Кўй-лакнинг тугмасини солиб олмоқ.* ■ *Болалар тезгина эшикни ёпиб, орқасидан занжирни солиб қўйдилар.* Ойдин, Ҳазил эмиш.

20 Барпо қилмоқ, кўрмоқ, ясамоқ. *Уя солмоқ. Уй солмоқ.* ■ *Ҳозир биров иморати-ни ўхшатиб солса, бошқалар ҳам ундан қол-май деб тиришади.* Н. Норқобилов, Тўқна-шув. *Амударё ва Сирдарёнинг қуйи қисми балиқларнинг уруғ ташлайдиган, ёввойи ҳайвонларнинг урчийдиган, қушларнинг уя соладиган жойидир.* «Фан ва турмуш».

21 Ҳозирламоқ, тайёрламоқ; кўрмоқ. *Чи-лим солмоқ. Арғимчоқ солмоқ.* ■ *Дарвозадан*

ўн беш одимлар нарида.. дарвоза беклари гулхан солиб, чилим чекиб ўтирадилар. А. Қо-дирий, Ўтган кунлар.

22 Зарб билан урмоқ, туширмоқ. *Тарса-ки солмоқ. Мушт солмоқ. Айлантириб сол-моқ. Қилич солмоқ. Қулоқ-чаккасига солиб қолмоқ.* ■ *Қўлинг қичиган бўлса, биқинига солмайсанми, бетигаям урасанми, нодон! «Ёш-лик».* *Кучинг етмас экан, нима қилардинг беллашиб, тош-пош билан жон жойига сол-майсанми ўхшатиб.* «Ёшлик».

23 Чизмоқ, ишламоқ, ясамоқ (гул, нақш ва ш.к. ни). *Расм солмоқ.* ■ *Ҳозирги ўсмир-лар ҳар хил нарсаларнинг сура-ти солинган кийимларни кўпроқ яхши кўришади.* Газета-дан.

24 Осилтирмоқ, солинтирмоқ. *Эр йигит-нинг бош солгани — ўлгани.* Мақол. ■ *Али-мардон каравотга қўлларини тираганча, бо-шини қуйи солиб ўтирарди.* Ў. Ҳошимов, Қал-бингга қулоқ сол.

25 Ечмоқ, олиб ташламоқ, туширмоқ (кийимни). *Кўйлак ечар, — деди Кумри тур-ган қуйи ва кўйлагини ечиб ташлади.* — *Иш-тон солар.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

26 бот. Тугмоқ, гулдан мева ҳолига ўт-моқ. *Қовоқ бешта солибди.* ■ *Уч туп тар-вузнинг ҳар бири ўнтадан солган экан.* «Чал-пак ёққан кун».

27 Қўшма феъллар таркибига киради, мас., асос солмоқ, ваҳима солмоқ, гапга сол-моқ, дам солмоқ, даҳшат солмоқ, дод сол-моқ, эсга солмоқ, қорин солмоқ, қулоқ сол-моқ. ■ *[Ҳазратқа]* Тўғри келган одам-нинг кўксига ўзини ташлаб, увасо солади. М. Ҳазратқулов, Журъат. *Гулнорпари ўтқизди-да, канизини гапга солди.* «Гулнорпари». *Нормат қўшиққа қулоқ солиб, ичкаридаги одамнинг чиқишини кута бошлади.* С. Аҳмад, Уфқ.

28 =а/=й ёки =(н)б аффиксли равиш-дош билан келиб, шу равишдош орқали ифодаланган иш-ҳаракатнинг батамом ёки рўйирост бажарилганлигини билдиради. *Бор гапни айтиб солмоқ.* ■ *Яхшибоев индамай турди. Сездик, Қўзибойнинг дардлари чўнг, дардларини тамом тўкиб солмоқчи — тасалли кор қилмайди.* М. М. Дўст, Лолазор. *Низом-жон чидамади. Юрагида тўлиб-тошган гап-ларни узил-кесил тўкиб солмоқчи бўлиб, қиз-ни излаб, яна далага қараб кетди.* С. Аҳмад, Уфқ.

29 =а/=й аффиксли равишдош билан кўмакчи феъл вазифасида келиб, шу равишдош орқали ифодаланган иш-ҳаракатнинг дарҳол бажарилганлигини билдиради. *Бола тура солиб, уйига қочди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Замон кела солиб, у одамдан сўради. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

Бошига солмоқ Атайлаб ёмонлик қилмоқ. *Бу ерларга келган кетмайди омон, Бошингга соларман охират замон. «Маликаи айёр».* =**га солмоқ** ..қилиб кўрсатмоқ. *Ўзини ухлаганга солмоқ.* ■ [Мақсуд қори:] *Менга қара, эшон бола, ўзингни гўлликка солма. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. -Ўзингизни овсарликка солаверсангиз, ҳужжатни биз кўрсатамиз, — деди ниҳоят терговчи.. «Ёшлик». Тошнўлат унинг тағдор гапларига дафъатан тушунмади, ўзини лоқайдликка солиб, уни қувватлаган бўлди. К. Яшин, Ҳамза. =дан олиб, =га солмоқ* Ҳадеб, зўр бериб такрорламоқ, қайта-қайта айтмоқ, атамоқ (койиш, ҳақорат сўзлари ҳақида). *Борди-ю, ишинг сал «эртага» қолганини билса.. тўрадан олиб, тўрага солади. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Мажлис тарқагандан кейин Наимий Онахондан узр сўради, ўзини нодондан олиб, нодонга солди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Йўлга солмоқ* 1) тартибга чақирмоқ, тўғри йўл кўрсатмоқ. *Аҳмад маҳалладаги болаларни йўлга солиб турарди. «Ёшлик»;* 2) бирор иш-ҳаракатни қилишга ундамоқ. *Ўғлимни шу одам йўлга солган, хотининг билан ажраш, деган;* 3) ҳийла-найранг билан айтганини қилдирмоқ. *Мени алоаб солалмайсан йўлингга.. «Маликаи айёр».* **Назар** (ёки **разм**) **солмоқ** Қарамоқ, боқмоқ. *Икки пари юзидан пардасини олди. Гўрўғлига қараб, бир назар солди. «Гулшанбоғ».* *Самандар ҳаяжон ичида қизга бош-оёқ разм солди. С. Кароматов, Бир томчи қон. Оғиз солмоқ* Келинликка ёки хотинликка сўрамоқ. *Шу йили кўкламда Мирҳамид миробнинг бевасита иштирокчиси томонидан ёзилган. «ЎЗМЭ».* Бағдод тарихидан шундай солнома, Битмиш кўп қадимда қай бир аллома. А. Шер, Қадимги куй.

СОЛНОМА [ф. سالنامه — йилнома; тақвим < سال — йил + نامه — хат, ёзув, битик] 1 айн. **йилнома.** Тарих солномаси. ■ Солнома, одатда, тарихий воқеаларнинг бевосита иштирокчиси томонидан ёзилган. «ЎЗМЭ». Бағдод тарихидан шундай солнома, Битмиш кўп қадимда қай бир аллома. А. Шер, Қадимги куй.

2 эск. айн. календарь, тақвим.

СОЛО [итал. solo — якка, ягона < лот. solus — бир, битта] мус. Якка созанда, хонанда, раққоса ижро этиши учун мўлжалланган асар ва унинг ижроси. *Скрипка соло-си.* ■ -Овозим яхши бўлгани учун мен унинг [Ҳамзанинг].. қўшиқларининг солосини ижро этардим, — деди Фаёзов. Э. Зокиров, Хоразм санъатининг фахри.

СОЛОР [ф. سالار — бошлиқ, йўлбошчи] эск. Саркарда, бошлиқ.

СОЛТОБ [ф. سالتاب] шв. Ёши катта, анча ёшга бориб қолган, қартая бошлаган. *Ўрта яшар бўлайин деган каниздан қартайган кўҳна солтоб канизлар паст тушиб, қалпоқ сочиб турибди. «Равшан».*

СОЛЬ [лот. sol — қуёш] Мусиқа гаммасининг бешинчи товуши ва унинг нота белгиси.

СОЛЯРИГРАФ [лот. solaris — қуёшга доир + юн. grapho — ёзаман] Қуёш радиациясини қайд этиб боровчи асбоб. *Соляриграф Қуёш ва Қуёш системасидаги сайёраларни ўрганишда қўлланади. «ЎЗМЭ».*

СОЛЯРИЙ [лот. solarium < sol — қуёш] қуёш ваннасини қабул қилиш ёки қуёш (нурлари) билан даволаш учун махсус жиҳозланган очиқ майдонча ёки хона.

СОЛЯРКА [р. < лот. solaris — қуёшга доир] Нефтни ҳайдаш, қайта ишлаш жараёнида ҳосил бўладиган, ўзига хос ҳидли мойсимон суюқлик; соляр мойи (кўпинча мотор ёнилғиси сифатида, шунингдек, техника, кўнчилик, тўқимачилик соҳаларида ишлатилади). *-Бу қозонлар торф билан ишлайди, солярка билан эмас, — жавоб берди куёв. Ҳ. Аҳмар, Яккама-якка. [Кўчқор:] Илгари тезак ёқиларди, энди тезакни солярка билан ёқяптиз. «Ёшлик».*

СОЛҚА 1 Яхши тортилмаган, ўртаси осилиб тушган, солинган. *Солқа дор. Солқа тортилган арқон.*

2 Осилиб тушган, лўмбиллаган ёки керкан. *Солқа лунж.*

СОЛҚАЛАНМОҚ айн. **солқимоқ** 1.

СОЛҚИ шв. Солқа.

СОЛҚИМОҚ айн. **салқимоқ** 1.

СОЛҒИТ шв. Солиқ, ўлпон. *-Солғитлар жонга тегди! Хоннинг зулми ошди! — деган гаплар ҳавони қоплар эди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

СОМБРЕРО [исп. sombrero < sombra — соя, қўланка] Асосан, Марказий ва Жа-

нубий Америкада тарқалган, соябони кент шляпа.

СОМБУСА эск. кт. айн. сомса.

СОМЕ(Ъ) [а. سامع — эшитадиган, эшитувчи; 3-ш. бирл. **соеми**] кт. 1 Эшитувчи, тингловчи. Кўпинча Абу Убайд «Китобуш-шифо» дан бир бобни ўқир, унга диққат билан қулоқ солиб ўтирган сомеълар, тушунмаган ерларини сўрар эдилар. М. Осим, Карвон йўлларида. Хотира йиғлатар найга айланиб, Сел бўлиб тин олар соме Регистон. А. Исроилов, Биз — дунё одамлари. Севаргул ўйчанлик билан чўнқайиб, тиловатга соме ўтираркан, тагин беихтиёр таажжубланди. Н. Қиличев, Чиғирқ.

2 дин. Курьон ўқиётган қори янглишганда ёки унутиб тўхтаб қолганда луқма солиб турувчи иккинчи қори.

СОМЕЛИК Соме бўлишлик, иккинчи қори вазифасини бажариш. Қишлоқлар менинг қори эмаслигини, ёлғондан сомеликка ўтганимни пайқаб қолибдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

СОМИЙЛАР [а. سامى — олий, олиймақом < а. سام / қад. яҳ. Шем (Сим) — Исм, Ном: Нуҳ пайғамбарнинг ўғилларидан бирининг номидан] Шимолий ва Шарқий Африкада, шунингдек, Олд Осиёда яшаган ва сом тиллари оиласига кирадиган тилларда сўзлашган қадимий (аморийлар, финикийлар, оссурийлар, оромийлар, сурёнийлар ва б.) ва сўзлашувчи ҳозирги (араблар, амхарлар, Исроил яҳудийлари, сурияликлар) халқлар. Фандаги маълумотларга кўра, сомиёларнинг аجدодлари қадимда Саҳрои Кабирнинг шимолида яшаган деб тахмин қилинади. «ЎЗМЭ».

СОМИЙШУНОС [а. + ф. سامىشناس — сомиёларни ўрганувчи] айн. семитолог.

СОМИЙШУНОСЛИК айн. семитология.

СОМОН Бугдой, арпа, шоли янчилганда, пояларининг эзилиб майдаланишидан ҳосил бўладиган, маҳаллий бинокорликда ва ем-хашак сифатида ишлатиладиган маҳсулот. Майда сомон. Йирик сомон. Молларга сомон бермоқ. Узоқнинг бугдойидан яқиннинг сомони афзал. Мақол. ■ У ярим ойдан бери ничан тайёрлаш, беда ўриш, сомон ҳозирлаш билан банд. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

Сомон сувоқ Сомон солинган лой билан қилинган сувоқ. Сомон сувоқ қилинган айвон

деворидаги катта михга илинган эски радиорепродуктор.. бир алфозда хирилларди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

Сомон йўли астр. Ҳаво очиқ тунда оддий кўзга ёруғ йўл каби кўринадиган юлдузлар туркуми. Сомон йўли юлдузлари туплами тартибсиз бўлмай, ўзаро тортиш кучи билан боғланган системани ҳосил қилади. «ЎЗМЭ».

СОМОНИЙ Тожикистон Республикасининг асосий пул бирлиги номи (2000 йилдан).

СОМОНХОНА Сомон сақланадиган жой, хона. Ағёрнинг сирли меҳмонхонасидан дўстининг сомонхонаси яхши. Мақол. Бузоқнинг югургани сомонхонагача. Мақол. ■ Бу данғиллама бинонинг ичкари томони катта сарой бўлиб, унинг отхонаси, сомонхонаси ва узун кетган айвони бор. Ҳ. Шамс, Душман.

СОМОНЧИ Сомон келтириб ёки ёзда сомон босиб, қишда сотувчи савдогар.

Сомончи йўли айн. Сомон йўли қ. сомон. Осмони заминда, арава орқасидан кўтарилган тўзондек бўлиб, Сомончи йўли кўринди. С. Аҳмад, Уфқ. Бу ўлик океан устига тўнкарилган осмонгина гўё барҳаёт: тубсиз қоронғилик тепасида Сомончи йўли нуқрадай жимирлайди. А. Мухтор, Асарлар.

СОМСА Ёйилган хамирга гўшт, қовоқ ва ш. к. солиб тугиб, одатда тандирга ёпиб, шунингдек, газ духовкаларида ҳам пишириладиган егулик. Гўшт сомса. Қовоқ сомса. Ис-малоқ сомса. Сомса ёпмоқ. ■ Сут-қаймоққа йўғрилган жимжимадор патири кулчалар, ҳали совиммаган тандир сомсалар.. ҳаммаси фаросат, дид билан қўйилган. С. Анорбоев, Оқсой. Ошхона деразаси ёнида туриб, сомса ясаётган уйғур йигит ҳам гўзал қиздан нигоҳини узмасди. Мирмуҳсин, Умид.

СОМСАПАЗ Сомса пишириб сотувчи шахс. Узоқда қатор чойхоналар, дўконлар кўринар, муқошида ўчоқ устига мукка тушган сомсапаз оловни қовлаб, тутун бурқитар эди. Ойбек, Улуғ йўл.

СОМСАПАЗЛИК Сомса пишириш ва сотиш билан шуғулланиш. Сомсапазлик қилмоқ.

2 тар. Бозорда сомсапазлар дўкони жойлашган раста.

СОН I I мат. Нарсаларнинг қанчалигини, саноғини, ададини ҳисоблаш учун хизмат қиладиган восита; математик тушунча. Бутун сонлар. Каср сонлар. Сонлар нисбати.

Сонлар назарияси. ■ Сон тушунчасининг ривожланишига ўрта аср математиклари ҳам катта ҳисса қўшди. «ЎЗМЭ».

2 с. т. Рақам. Бир сони. Йигирма беш сони.

3 Миқдор, санок; адад. Келаётган аёлларнинг сони йўқ. Ойбек, Танланган асарлар. Сўнги қирқ йил мобайнида республикамизда илмий ходимларнинг умумий сони 103 марта.. кўпайди. «Фан ва турмуш».

Сон мингта Жуда ҳам кўп, неча-неча мингта. ..Ёшуллини, марҳума Қурбоной қизимизни мақтаганлар сон мингта. Уларни қўяйлик, менинг ўзимни мақтаганлар-чи? М. М. Дўст, Лолазор.

Сони бор, салмоғи йўқ қ. салмоқ.

4 Номер; тартиб номери. Иккинчи сон ўрта мактаб. ■ «Мулла Насриддин»нинг у сонини очиқ эслай олмасам ҳам, кўрганлигим хотирамда равшан бор. А. Қодирий, Кичик асарлар.

5 тлш. Предметларнинг миқдорини, сон-саноғини ва санок жиҳатидан тартибини билдирувчи сўз туркуми. Санок сонлар. Тартиб сонлар. Чама сонлар.

Сон кирди (ёки теғди) Дуруст бўлиб қолди, тузалди. Унга ҳеч сон тегмайди. ■ [Кўчқорнинг] Кўполликлари ҳам йўқолиб борапти. Кийим-бошига сон кириб қолди. А. Ёқубов, Ш. Шодиев, Топилган қиз. Сонга қўшилмоқ (ёки кирмоқ) 1) ҳисобга, қаторга кирмоқ. Кимгаки бўлмаса ақлу билим ёр, Қўшма уни одам сонига зинҳор. «Фан ва турмуш»; 2) яхшиланмоқ, тартибга тушмоқ. Сонсиз хотиннинг уйи сонга кирмас. Мақол. ■ [Ошно:] Бу ерлар ҳам сонга киради, яшилдан либос кияди, боғу бўстонга айланади.. М. М. Дўст, Лолазор. Сондан чиқмоқ 1) ҳисобдан, қатордан, одамгарчиликдан чиқмоқ. -Ҳадеб уйда ўтиравериш ҳам одамни сондан чиқаради, — деди кампир Санамга. Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар; 2) яроқсиз ҳолга келмоқ. Уруш ҳаммани сондан чиқарди. «Ёшлик».

СОН II 1 Одам ва ҳайвон оёғининг тизза билан тос ўртасидаги қисми. Сони йўғон одам. Сон суяги. Сув унинг сонигача чиқди. ■ Саид сув тўла чўмични узатаётганда, бир қўл тум сув отасининг сонига тўкилиб кетди. «Ёшлик». Хумор келин Бўрижоннинг қўлидан гаврон таёқни олиб, хўкизларининг сағрисига, сонига зарб билан урди. С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди. Куйган банда уриб йиғлар

сонига, Шаҳид бўлган бўялади қонига. «Эрали ва Шерали».

2 Ҳайвонлар оёғининг шу қисмидаги гўшти. Султонов кийикнинг сонини сонга, тўшини тўшга ажратиб саранжомларкан.. ўзига қарашиб турган Ортиққа кўзи тушган сари, кўнгилгашиги ортиб борарди. М. Мансуров, Ёмби.

СОНАТА [итал. sonata < лот. sonare — янграмоқ] Умумий бадиий ғоя билан бирлашган, турли мавзу ва характердаги, ўзаро фарқланувчи (секин, вазмин ёки тез) бир неча (одатда 3—4) қисмдан иборат бўлган, икки ёки бир неча чолғу асбоби учун ёзилган мусиқа асари. Бетховеннинг тўртинчи сонатаси [тингловчиларда] яхши таассурот қолдирди. Газетадан.

СОНАТИНА [итал. sonatina — сонатача] мус. Сонатанинг ўз соддалиги, ижро услубининг оддийлиги билан ажралиб турадиган кичик ҳажмли тури.

СОНЕТ [итал. sonetto < лот. sonax — жанрангдор, баланд, чинқироқ] Белгиланган қатъий қонун-қоидалар (ҳажм, ритм, вазн, қофия) асосида яратиладиган, 14 мисрадан иборат шеърӣ жанр. Сонетнинг шеър тури сифатида шаклланишида Ф. Петрарканинг хизматлари катта. «ЎЗМЭ».

СОНИЯ [а. سانية — иккинчи] қ. секунд 1. Шундан бир-икки сония ҳам вақт ўтмади, йўлак оғзида бир кўлага кўринди. А. Қодирий, Кичик асарлар. Сўйланг-чи, вафонинг надир қиммати, Сиз ҳам кутганмисиз бирор сония? А. Орипов, Йиллар армони. Орага бир сония сукунат чўкди. Н. Норқобилов, Тўқнашув.

СОНЛИ 1 Бирор сон ёки сонлар билан ифодаланган. Сонли масштаб.

2 Маълум миқдордаги, маълум миқдорга эга. Кўп сонли талабалар жамоаси. ■ Мақсадимиз кам сонли халқлар вакиллари маданиятини ривожлантиришга кўмаклашишдир. Газетадан.

3 Номери бор, номерли. Бешинчи сонли ўрта мактаб.

СОН-САЛМОҚ Сон ва салмоқ, миқдор ва оғирликлар мажмуи. Сон-саноғи йўқ.

СОН-САНОҚ Сон, миқдор ва унинг саноғи, ҳисоби. Навбатда турганларнинг сон-саноғи йўқ. ■ Предметнинг сон-саноғини билдирган сўз туркуми сон деб аталади. «Ўзбек тили» дарслиги.

СОН-САНОҚСИЗ Беҳисоб кўп, сон-саноғи йўқ, беадад. *Ҳаво очиқ, кўкда сон-саноқсиз юлдузлар чарақлаган.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Кузги осмонда сон-саноқсиз юлдузлар чарақлаб ётарди.* «Шарқ юлдузи». *Сон-саноқсиз кишилар кетмон билан ер кўпоряпти.* С. Аҳмад, Уфқ.

СОНСИЗ айн. **сон-саноқсиз.** *Сонсиз арилар ва баҳор кўнғизлари гуллар орасида учишиб, ажиб мусиқа тарқатарди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Кенг йўлларда оқиб келади Шаҳар томон сонсиз оломон.* Э. Раҳим.

СОНСИЗ-САНОҚСИЗ айн. **сон-саноқсиз.** *Фарзандларинг бордир сонсиз-саноқсиз. Во ажаб, қадрингни гоҳида билмас.* А. Орипов, Она сайёра.

СОП I Баъзи асбобларнинг қўл билан ушланадиган қисми; тутқи, даста, банд. *Теша сопи. Қошиқнинг сопи. Ўғирнинг сопи. Йўқолган пичоқнинг сопи олтин.* Мақол. ■ *Олтмиш ёшлардаги жиккак чол тешасининг сопини белбоғидан ўтказиб, сўрига келади.* С. Аҳмад, Жимжитлик. - *Чиқинглар, — Бек атрофга сергак қулоқ тутиб, ҳеч сас эшитмагач, шундай шивирлади ва ханжарининг сопидан янада маҳкамроқ чангаллади.* «Ёшлик». *Бундай тигли, сопи гулдор пичоқни фақат Хўжанд усталари ясарди.* Мирмуҳсин, Темур Малик.

Кетмоннинг сопини ушламаган Деҳқончилик ишидан хабари йўқ, умрида кетмон билан иш қилмаган; хом. *Ўзингиз айтингчи, ахир, бу елкаси офтоб кўрмаган сояпарварлар, кетмон сопини ушламаган номардлар колхозда нима қилиб беради?* П. Турсун, Ўқитувчи. **Сопини ўзидан чиқармоқ** Ёнидан маблағ ёки куч сарф қилмай, бошқалар ҳисобига иш битирмоқ. - *Актга қўл қўйилиб, уйингизга етиб олгунча, ҳар қандай ис-писдан холи бўлиб қолади.* Сопини ўзидан чиқаряпман-да, — деди Одил Эгамбердига. Б. Раҳмонов, Хўжайин кўчди.

СОП II кам қўл. айн. **соб.** *Ишқ дардида соп бўлмоқ. Ишдан урилиб соп бўлмоқ.* ■ *Ҳа, бир алами бордир-да.. Ё нос соп бўлдимикин?* Хўмори тутган бўлса керак. П. Турсун, Ўқитувчи.

СОП III фольк. Энг зўр, асл. *Ўн минг уйли кўнғирот элининг соп деган бойваччалари.. ўз кайфу сафоси билан ўтириб эди.* «Алпомиш».

СОПЛАМОҚ I Соп ўрнатмоқ, даста қўймоқ, қилмоқ. *Пичоқ(ни) сопламоқ. Болта(ни) сопламоқ.*

СОПЛАМОҚ II с. т. Батамом кеткизмоқ, соп, тамом қилмоқ. *Бор пулни сопладим.*

СОПЛИ Соп ўрнатилган, сопи бор. *Калта сопли кетмон.* ■ [Саидқул] *Пичоқни қинидан чиқарди. Дандон сопли ўткир тиг эди, сопига гуллар чекилган, ялтилаган асл мол.* М. М. Дўст, Лолазор.

СОПОЛ [ф. سفال — кулолчилик маҳсулоти; лой идиш] Махсус лойдан ясаб, оловда қиздириб тайёрланадиган маҳсулот. *Сопол товоқ. Сопол қувур. Сопол тувак. Сопол чинни бўлмас, бегона — уни.* Мақол. ■ *Нусратбек болишга ёнбошлаб, катта сопол товоқдаги сермой чалобдан ичди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Бахт мана бу чиройли сопол кўза эмаски, сочиб олиб келсанг-да ёки ота-онанг олиб берса-ю, маҳлиё бўлиб ўтирсанг.* А. Мухтор, Асарлар.

СОПОЛАК [ф. سفالک — кичкина сопол] 1 Сопол парчаси.

2 Болаларнинг бир қанча ўйинларида ишлатиладиган ясси сопол ёки тош. *Сополак ташламоқ.* ■ *Баъзи одамлар қизларига тўп-тош, лапар ўйнашлари учун силлиқ сополаклар ҳам териб кетишади.* Ш. Бўтаев, Қўргонланган ой.

СОППА-СОФ Ҳеч қандай касали йўқ, бутунлай соғ, соғлом. *Мунозаранинг ўрни эмас. Кўрганингиздек, соппа-соғман.* «Ёшлик».

СОПРАНО [итал. сопрано < сопга — устида, юқорида] мус. 1 Аёллар ёки болаларнинг энг юқори хонандалик овози. *Сопрано бошқа овозлардан «бош» регистр устунлиги билан фарқланади.* «ЎЗМЭ».

2 Шундай овозга эга бўлган хонанда аёл.

3 Хордаги баланд овозли партия.

4 Баъзи созларнинг юқори регистрли тури.

СОПҚОН тар. Ичига тош солиб отиладиган қадимги содда қурол. *Сағирнинг ҳақи — сопқоннинг ўқи.* Мақол. ■ *Йигитлар дарахтларда, тоғ унгулларида туриб, сопқон отиб, ёвни шунча думалатиб турсалар ҳам, у газандалар борган сари кўпая берибди.* Ойдин, Олтмиш газ арқон. *Сопқондан қушларга тош отиб юрган..* Ш. Холмирзаев, Сайланма.

Отилмаган сопқон ҳам бошга тегаети, ҳам кетга (ёки қуймучга) Уддасидан чиқа олмай қилинган иш кишининг ўзига зарар етказди, деган маънода ишлатиладиган мақол. - *«Отилмаган сопқон ҳам бошга, ҳам қуймуч-*

га тегар» деганларидек, қассоб гапни ўзи бошлаб қўйиб, пировардида ер ёрилса, ерга кирғудай бўлди, — деди Абдурашул. П. Турсун, Ўқитувчи.

СОР [ф. *сар* — чуғурчук] Қарчиғайлар оиласига мансуб йиртқич куш; сариқсор. Сорларнинг икки тури *Халқаро табиатни муҳофаза қилиш иттифоқининг Қизил китоби*га киритилган. «ЎЗМЭ». ..Қор бетига чиқса, дарҳол тулкию сор қушларга ем бўладиган курсичқонлар [кабелъ] симларни емириб ташлаган экан. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

СОРТ [фр. *sorte* < лат. *sors, sortis* — қуръа; қисм, улуш; хизмат, мансаб; тур, хил, жинс] 1 Молнинг, маҳсулотнинг муайян сифатий белгиларга эга бўлган категорияси, нави; нав. *Биринчи сорт пахта. Учинчи сорт газмол.*

2 эск. қ. нав. *Пахтанинг янги сортларини етиштирмоқ.* ■ Барча маҳсулотнинг 28 фоизи биринчи сортга қабул қилинди. Газетадан.

СОСТАВ [р. *состав* — бириктирилган нарсаси; тизим, таркиб] 1 эск. қ. таркиб 1, 2, 3. *Тилнинг луғат состави. Шишанинг состави.*

2 Жунашга тайёр қилинган ёки йўлдаги бир-бирига тиркалган вагонлар мажмуи. *Юк вагонлари состави.* ■ Эшелон бошлигининг сигналидан кейин паровоз буғ чиқариб, чўзиқ гудок берди-да, катта... составни судраб кетди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

СОСТАВЛИ эск. айн. таркибли. *Составли сўзлар.*

СОТИЛМОҚ 1 Сотмоқ фл. мажх. н. *Одоб бозорда сотилмас.* Мақол. ■ Бир томон чиннифурушлик, бир томонда атторлар растаси. Бир томон эса ҳар хил ширинликлар ва бошқа моллар сотиладиган «гулбозор». Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма нафр. Ўз виждонини сотиб, қарши томонга ўтмоқ; сотқинлик, хоинлик қилмоқ. *Душманга сотилмоқ.*

СОТИХ [р. *сотый* — юзинчи; юздан бир улуш қисм] Гектарнинг юздан бир қисмига тенг сатҳ ўлчови бирлиги. *Уларнинг йиғирма сотих томорқаси бўлиб, унда отаси экиб кетган хил-хил мевали дарахтлар кўп эди.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. Ариқнинг нариги бетида ўн сотихча томорқамиз бор эди. «Ёшлик».

СОТМОҚ 1 Пулга айирбош қилмоқ, белгили келишилган пул эвазига бермоқ. *Арзон*

сотмоқ. Қиммат сотмоқ. Пулга сотмоқ. Ўз нархига сотмоқ. ■ -Йўлингдан қолма! — деди у Зулфизарга ўқрайиб. — Сендақаларга сотадиган узумим йўқ! К. Яшин, Ҳамза.

СОТИБ ОЛМОҚ 1) пулга алмаштириб олмоқ, харид қилмоқ. *Бизнинг Қаландар бой кузда камбағалларнинг пахтасини арзон-арзон сотиб олиб, саройига босиб қўяди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.; 2) пул бериб, ўз томонига оғдириб олмоқ, оғдирмоқ. *Қамбарали акани сотиб олгани кучингиз етмаса керак. Милтиқ билан бўлмади, энди пул билан рахна солмоқчимисизлар.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари; 3) кўчма ўзига орттирмоқ, дардисар қилмоқ (жанжал, гап ва ш.к.ни). *Ҳар куни аҳвол шу. Қаерда машаат, кўпқари бўлса — шуники. Уриш-жанжални-ку, излаб юриб сотиб олади, лаънати.* Н. Фозилов, Оқим.

2 кўчма нафр. Сотқинлик, хоинлик қилмоқ. *Дўстини сотмоқ. Ватанни сотган эр бўлмас.* Мақол.

Гап сотмоқ қ. гап 1. Сафсата сотмоқ қ. сафсата 2.

СОТУВЧИ 1 Сотмоқ фл. сфдш. *Олма сотувчи.*

2 Магазинда савдо-сотиқ билан шуғулланувчи ходим. *Сотувчилар харидорларга холис хизмат кўрсатиш билан банд.* Газетадан.

СОТУВЧИСИЗ: сотувчисиз магазин Сотувчиси бўлмаган, харидорлар ўзига ўзи хизмат қиладиган магазин.

СОТҚИН нафр. Ўз виждонини сотиб, қарши томонга ўтган; сотилган, хоин. *Сотқин одам.* ■ Ул нобакор Балх ҳокими сотқин тузиб, исён байроғини баланд кўтарди. М. Осим, Карвон йўлларида. Мулла Турсуннинг сотқин ва риёкор эканлиги кўпчиликка маълум бўлди. «Саодат».

СОТҚИНЛИК Сотқин, хоин бўлиш хусусияти; хоинлик.

СОФ [а. *صاف* — тоза, шаффоф, тиниқ] 1 Беғубор, тоза, мусаффо. *Соф ҳаво. Соф сув.* ■ Соф, яшил табиат юракларга куч бағишлади. Ойбек, Кўёш қораймас. Соф осмонда маъсум боққан, Тўлин ойдир йўлдошим. Бойчечак. Уфқларга оташ қалаб, Тонг отади соф, нафис. Э. Воҳидов.

2 Бошқа нарсаси аралашмаган; асил, тоза. *Соф олтин. Соф ҳолда учрамайдиган кимёвий элементлар.* ■ Бир грамм соф радий

олиш учун бир неча тонна уран рудасини қайта ишлашга тўғри келади. «Фан ва турмуш».

3 Ўзга унсурлардан холи; тоза. У [рус жувон] айвонга қараб келаётган кишини таниб: -Э, Ғуломжон, келинг! — деди соф ўзбек тилида. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 кўчма Доғ тушмаган, ҳар қандай айб, гуноҳ, нуқсондан холи; тоза, покиза, ҳалол. Соф виждон. Соф муҳаббат. ■ Назаримда, шу ўй унинг содда, соф юрагига шундай азоб бермоқдаки, бу азоб олдидан устида қанот ёзиб турган ўлим ҳам писанд эмасдек туюлар эди. А. Мухтор, Асарлар. Гулнор.. соф номусига отилган қорани бутунлай ювиб ташлашга жазм қилди. Ойбек, Танланган асарлар. Бу бозор аҳлига, бу ердаги софу нософ икир-чикир бандаларга менинг нима даҳлим бор?.. А. Мухтор, Асарлар.

Соф фойда Чиқим, харажат ва ш. к. чиқариб юборилгандан кейин қолган пул, даромад.

СОФА [фр., итал. sofa — диван < а. صفة — тош супа, ўриндик; бостирма, айвон] Пастак, кенг, ёндори суянчиги билан бир хил баландликда бўлган диван.

СОФДИЛ [а. + ф. صافدل — кўнгли тоза, самимий] Кўнглида кири, гидири йўқ, дили, қалби пок, соф. Софдил одам. ■ Софдил, камтар, билимдон дўст учун кўксингни оч, Яхшилардан сўз очиб, энг яхши сўз дуррини соч. С. Абдулла. Наврўз баҳорини соғинган ҳар бир софдил инсонга қарата дил сўзларини изҳор этамиз. Газетадан.

СОФДИЛЛИК Кўнглида кири йўқлик, ҳалоллик; самимийлик. Сидиқжон, унинг юзида истеҳзоли бир табассум бор гумон қилиб, ер остидан қаради. Бироқ жувоннинг юзида самимият, софдилликдан бошқа ҳеч нарса йўқ эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Очiq чехра билан, софдиллик билан, осонгина жуда табиий қилиб айтилган.. гап уни ҳаяжонга солди. И. Раҳим, Ихлос.

СОФИЗМ [юн. sophisma — айёрлик қилиш; алдаш] Расман тўғри, чинга ўхшаб туюладиган, аслида ёлғон тўзилган (чиқарилган) хулоса, сохта исбот; маккорлик воқитаси. Софизм соддадил кишилар қалбида ҳақиқатга, адолатга шубҳа уйғотувчи, уларни тўғри йўлдан адаштирувчи маккорлик қуролдир. «ЎЗМЭ».

СОФИР [а. سافر — очiq, очiq-ойдин; йўлчи, сайёҳ] эск. айн. элчи.

СОФИСТИКА [юн. sophistike — мунозарани айёрлик билан олиб бориш, унинг йўналишини ўзгартириб юбориш маҳорати] флс. Мантиқ қонунларини атайин бузиб, ёлғон далилларга асосланган ҳолда муҳокама юритиш.

СОФЛАМОҚ 1 Бегона ёки зарарли нарсалардан тозалаб, соф ҳолга келтирмоқ; покиза, мусаффо қилмоқ. Ҳавони софламоқ. Сувни софламоқ.

2 махс. Аралашмалардан тозалаб, маълум талаблар даражасига етказмоқ. Ёғни софламоқ.

СОФЛИК 1 Тоза, беғубор бўлиш хусусияти. Сувнинг софлиги. Муҳаббатнинг софлиги. Дилнинг софлиги. ■ Анчадан буён давом этиб келаётган баҳслардан бири она тилимизнинг софлигини сақлаб қолиш ҳақида бораётир. «Муштум».

2 Ҳар қандай айб, гуноҳ, нуқсондан холилиқ; поклик, ҳалоллик. Бойназар ака ҳар соҳада ҳалоллик, софлик бўлишини яхши кўради. Ш. Шокиров, Бойназарнинг байроғи.

СОХТ [ф. ساخت — тайёрлаш, ишлаб чиқиш; иш, амал] Ташқи кўриниш, қиёфа. Салла, оқ тўнлар кўруб, сохтимни инкор айламанг, Бўлмасам ҳамки асл девона, кал девонаман. Муқимий. Ҳамма вақт яхши кўринадиган қоровул шу тобда унинг [Элмуроднинг] назарида жуда сохти совуқ одамга ўхшаб кетди. П. Турсун, Ўқитувчи.

СОХТА [ф. ساخته — тайёрланган, ишлаб чиқилган; сунъий, ясама] 1 Қалбакилик мақсадида аслига ўхшатиб ишланган, ясалган; ясама, қалбаки. Сохта пул. Сохта имзо. ■ Мен билан Отабекни қаматиб, дор остига юбуровчи, Отабек тилидан сохта талоқ хати ёзиб, бир-биримиздан жудо этувчи.. баттол Ҳомид экан. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Демак, Сиддиқ Шарипов — отангизнинг сохта исми-шарифи. «Шарқ юлдузи». У бу ишга пухта ўйлаб киришган. Унинг сохта ҳужжатлари шундан далолат бериб турибди. «Ёшлик».

2 Етарли асосга эга бўлмаган, асоссиз, пуч. Сохта даъво. Сохта назария. ■ [Фотима:] Бўлмаган сохта далиллар билан гапирувчи ифлосларнинг сўзига кириб, бу хилда қилиш яхши эмас. Ҳамза, Тухматчилар жазоси.

3 Ёлғондакам, таги пуч, юзаки. *Сохта* обрў.

4 Самимиятсизлик билан шунчаки қилинган, носамимий, юзаки, ясама. *Сохта* кулги. *Сохта* мулоимлик. ■ -Э, сизмидингиз, Шоқосим ака, танитай қолганим учун кечирасиз, — деди [Ҳафиза] жиндек сохта жилмайиб. Мирмуҳсин, Умид. Аппон чол унинг сохта, зўраки тақаллуфидан ғазабланди. «Ёшлик». Меҳмонлар орасида «Марҳабо», талантлар!» телевизион конкурснинг икки қатнашчиси ҳам бўлиб, улар сохта камтарликданми ёки тортинчоқликданми, бир чеккада қимтинибгина ўтиришарди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

СОХТАГАР [ф. ساخته گر] айн. **сохтакор**.

СОХТАКОР [ф. ساخته کار — сунъий, ясама, қалбаки иш қилувчи] Қалбакилик, алдамчилик билан иш тутувчи; қаллоб. *Энди турмушга кўр кўз билан қарама, қизим. Магазинчи йигитинг сохтакорроқ кўринади, эҳтиёт бўл.* А. Муҳиддин, Куёв қочди.

СОХТАКОРЛИК Қалбакилик, қаллоблик; қинғирлик. «Автомобилчи».. раҳбари Ч. Абдуназаровнинг иш тажрибасидан шунақанги сохтакорликлар чиқиб қолдики, суд бундай жиноятлар учун фақат жарима солиш жазоси билан чекланганлигига ҳайрон қоласан киши. Газетадан.

СОХТАЛАШМОҚ 1 Самимийликни йўқотиб, ёлғондакам, сохта, ясама тус олиб бормоқ, юзакилашмоқ. *Сохталашган мулоимлик.*

2 Ҳақиқатдан йироқлашмоқ. *Сохталашган маълумотлар.*

СОХТАЛАШТИРМОҚ Ҳақиқатдан йироқлаштирмоқ, ҳақиқатни бузиб кўрсатмоқ. *Тарихни сохталаштирмоқ.* ■ Шундоқ ҳам кўҳликка қизга пардоз-андоз ҳам ортиқчалик қиларкан. Қайтага ҳуснини сохталаштириб турарди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

СОХТАЛАШТИРУВЧИ Ҳақиқатни бузиб кўрсатувчи. *Тарихни сохталаштирувчилар.*

СОХТАЛИК Қалбакилик, юзакилик, ясама эканлик. *Ҳужжатнинг сохталиги.* ■ ..фақат ароқ ичмаган Отамуродгина бу яқинликнинг сохталигию бу меҳрибончиликларнинг шунчаки, йўлига эканини сезиб, ичидан ғижиниб ўтирар, нимагадир унинг кўнгли ғаш эди. М. Мансуров, Ёмби.

2 Сохта иш, хатти-ҳаракат; қаллоблик. *Гоҳ ахлоқ табиатига бегона қилиқлар ҳам учраб қолади. Буларни сохталик ё риёкорлик деб аташ мумкин.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

СОХТ-СУМБАТ Ташқи кўриниш, қиёфа; қад-қомат. *Сохт-сумбати келишган йигит.* ■ Афанди, семизнинг сохт-сумбатига қараб туриб: -Ўн беш кундан кейин ўласан, дори ҳайф кетади, — деди. «Латифалар».

СОЦИАЛ [лот. socialis — ижтимоий] Кишилар ҳаётига, уларнинг жамиятдаги ўзаро муносабатларига оид; ижтимоий. *Социал тараққиёт. Социал тузум. Социал муҳит. Жамиятнинг социал таркиби.* ■ Студентлар.. лекцияларнинг мағзини қақиб, социал баҳо берадиган бўлишлари ҳам керак. П. Қодиров, Уч илдиз.

Социал таъминот Фуқароларни қариганда, касалланган ва меҳнат қобилятини йўқотган ҳолларда давлат томонидан моддий жиҳатдан таъминлаш тизими; ижтимоий таъминот.

СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТ [социал + демократ] тар. Социал-демократия тарафдори; социал-демократлар партиясининг аъзоси (қ. **социал-демократия**).

СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИК тар. Социал-демократия ва социал-демократга оид. *Социал-демократик партия. Социал-демократик қарашлар.*

СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЯ [социал + демократия] Халқаро ишчилар ҳаракатида: 19-аср охирида пайдо бўлган, дастлаб инқилобий кураш йўли билан, кейинчалик демократик методлар, ислохотлар йўли билан ижтимоий адолатга, эркинлик ва тенгликка асосланган тузумни ўрнатишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган ғоявий-сиёсий оқим.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ [лот. socialis — ижтимоий] Хусусий мулк ҳисобланган ер, ишлаб чиқариш воситалари ва ш.к. ни жамият мулкига, умум мулкига айлантириш.

СОЦИАЛИЗМ [фр. socialisme < лот. socialis — ижтимоий] 1 тар. Мақсади ва идеали ижтимоий адолатни, эркинлик ва тенгликни амалга оширишдан иборат бўлган, хусусий мулкни ижтимоий (умумий) мулкка айлантириш орқали мазкур принципларга эришиш мумкин, деб ҳисобловчи таълимот. *Социализм ғояси.* ■ *Социализмда*

инсон хусусий мулкдан тамоман ажратилди. «ЎЗМЭ».

2 20-асрда бир қатор давлатларда: жамият ҳаётининг барча соҳаларига давлатнинг аралашувини тақозо этувчи ижтимоий-иқтисодий тузумнинг номи; собиқ СССР да ҳукм сурган тоталитар тузум. [Шўролар даврида] Айрим мамлакатларга, жумладан, Ўзбекистонга нисбатан «капитализмни четлаб, социализмга ўтиш» мумкинлиги тўғрисидаги сохта таълимот ҳам ўйлаб топилди. «ЎЗМЭ».

СОЦИАЛИСТ [лот. socialis — ижтимоий]

1 Социализм тарафдори (қ. **социализм** 1).

2 Социалистик партия аъзоси.

СОЦИАЛИСТИК 1 Социализмга оид (қ. **социализм** 2). *Социалистик система.*

2 Социализм принципларига асосланган, шунга жавоб берадиган. *Социалистик тузум.*

3 Социал-демократияга оид. *Социалистик партия.*

СОЦИОЛИНГВИСТИКА [лот. socialis — ижтимоий + лингвистика] Тилнинг ижтимоий табиати, унинг ижтимоий вазифалари, ижтимоий омилларнинг тилга таъсир кўрсатиши ҳамда тилнинг жамият ҳаётидаги ўрни билан боғлиқ қўлаб муаммоларни ўрганувчи илмий-назарий соҳа.

СОЦИОЛОГ Социология билан шуғullanувчи олим, жамиятшунос.

СОЦИОЛОГИК Социологияга оид. *Социологик тадқиқот. Социологик тафаккур.*

СОЦИОЛОГИЯ [лот. soci(etas) — жамият + юн. logos — фан, таълимот] Жамият ҳақидаги ва айрим ижтимоий тартиботлар, жараёнлар, ижтимоий гуруҳлар, шахс ва жамият муносабатлари, кишиларнинг ўзаро муомала қонуниятлари ҳақидаги фан. [Ўзбекистонда] *Социология фанини мустақилликдан сўнггина лозим даражада ривожлантириш имконияти туғилди. «ЎЗМЭ».*

СОЧ 1 Одамнинг бош терисидан ўсадиган қил толалар қопламаси ва уларнинг ҳар бири. *Сийрак соч. Қуюқ соч. Бошида битта ҳам соч йўқ. Соч олдирмоқ. ■ Силкиниш орқасида унинг [қизнинг] юзини тўзғиган соч толалари ўраб олиб, жонсиз бир суратга киргизди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. У машинани бир маромда юргизар, кабинага кирган шамол ўримга сўз бермаган соч толаларини елкасидан олиб, бўйнига ташлар, юзларини беозор савалагандай бўларди. С. Аҳмад, Юлдуз.*

2 Бирор тарзда ўстирилган ва тартибга солинган шундай толалар мажмуи. *Ўртадан фарқ очиб қўйилган соч. Калта қилиб қирқилган соч. Ўрилган соч. ■ У [Кумуш] бу кечаси кўрган баъзи тушларини Отабекнинг бу кун келишига йўйди-да, эрталабдан туриб, сочларини ечди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ўн саккиз ёшлардаги, оқ-сариқ, иккита йўғон соч ўрими кифтларига тушган қиз шахдам-шахдам қадам босиб келиб, болаларга қўшилди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

Чилвир соч 1) майда ўрилган соч. *Комендантнинг чилвир соч қизчаси Нусратбекнинг ёнига югуриб келди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди; 2) шундай сочли аёл. Учиб ўтган қалдирғоч, Ишқимга қилгин шлож, Интизордир чилвир соч, Етказгил саломимни. Ё. Мирзо.*

3 кўчма Тола, нур сингари нарсалар ҳақида. *Қорли тоғлар орқасидан Атлас сочин тараб қуёш, Гоҳ мўралаб ўйнатар қош, Ханда сочар дудоғидан. Файратий.*

=да сочи оқарган Бирор ишда узоқ йиллар ишлаган, умрини шу ишга сарф қилган. *-Биз меҳнатда тондик бахтимиз, Меҳнатда соч оқарса, майли! Ё. Мирзо. Сочини ёймоқ* Бошига мусибат тушиб ёки доғда қолиб оқ-воҳ қилмоқ, мотам тутмоқ. *Сочин ёйиб, кўкрагига мушлайди, Болам, дейди, кўзларини ёшлайди. «Нурали». Сочини супурги қилмоқ* Чўрилардек бутун хизматини қилмоқ. *Сочини юлмоқ (ёки юлиб йиғламоқ)* Дод солмоқ, дод-фарёд қилмоқ. *Бу гапнинг учи чиқарилса, хотинлар сочини юлади, хотинларгина эмас, кўпгина эркаклар ҳам тезда рози бўла қолмайди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Тепа сочи тикка турмоқ (ёки бўлмоқ) қ. тепа.*

СОЧ II Чумчуқсимонлар туркумининг шақшақлар оиласига мансуб кичкина сайроқи куш; майнанинг бир тури.

СОЧБОҒ Ёши улғайган аёллар сочига осиб юрадиган безакдор танга ва ш. к. юки бўлган, олатда, қора шойидан қилинган боғич. *Сочим узун, сочбоғимни солмийман, Бўйим тенги зар берсангиз, олмийман. «Қўшиқлар». Оёғида эски кўрза этик, узун сочлари учиди сочбоғ.. Ш. Холмирзаев, Сайланма.*

СОЧИЛМА Сочилиб ётадиган, сочилган. *Сочилма қум.*

СОЧИЛМОҚ 1 **Сочмоқ** фл. мажҳ. н. Бу йил уруғ барвақт сочилди. *Ерга гўнг сочилди.*

2 Сочмоқ 1-5 фл. ўзл. н. *Фикр сочилди.* ■
Богларда гуллар очилган, ҳидлари ҳар ён сочилган. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СОЧИЛУВЧАН физ. Сочилган; тўкилувчан. *Сочилувчан модда.*

СОЧИЛУВЧАНЛИК Сочилиш хусусияти. *Модданинг сочилувчанлиги.*

СОЧИСУНБУЛ айн. болтириқ.

СОЧИҚ I I Сочиб ташланган, сочилиб ётган. *Олимжон тор кўчадан Борар эди қишлоққа, Кўзи тушиди беш, ўн чоғ Йўлда сочиқ ёнғоққа. Қ. Муҳаммадий.*

2 айн. чочиқ II 2. *Ой келиннинг бошидан сочиқ сочинг, ёр-ёр. «Қўшиқлар».*

СОЧИҚ II Юз-қўл ёки идиш-товоқ артиш учун ишлатиладиган буюм. *Қўл сочиқ. Қозон сочиқ.* ■ *[Қудратжон] Жўмракда қўлини юваётган адасига уйдан сочиқ олиб чиқди. Мирмуҳсин, Умид. Холиса духовкадаги димланган товуқни ағдариб қўйиб, қўлларини сочиққа артди. С. Нуров, Май-саларни аёз урмайди.*

СОЧМА I қ. х. Сочиб, сепиб экиладиган; сепма. *Сочма экин. Сочма қилиб экмoқ.*

2 от Питра.

Сочма ўқ айн. питра. *Душман Исмоиловни жуда яқиндан туриб, сочма ўқ билан отган! Ҳ. Фулом, Машъал.*

3 Питрали ўқ билан отадиган милтиқ. *Ботирали сочманинг тепкисини босиб, ҳар иккала қирғовулни қулатди. Ҳ. Фулом, Машъал.*

4 эск. айн. проза.

Сочма шеър Лирик кечинмалар сочма нутқ шаклида ифодаланган, жўшқин ритми билан шеърга ўхшаш бўлган насрий асар; насрий шеър.

5 геол. Нураган тоғ жинслари, минераллар ва руда бўлаклари қайта тўпланган жой; сочма кон. *...орадан олтмиш тўққиз йил ўтгач, Л.И. Брусницин худди шу ердан биринчи марта сочма олтин топишга муваффақ бўлган эди. «Фан ва турмуш». Сочма конлар шағал, қумтош ва қумлар тарқалган жойларда вужудга келади. «ЎзМЭ».*

СОЧМОҚ I айн. сепмоқ **1, 2.** Уруғ сочмоқ. *Йўлларга қум сочмоқ. Ҳовлига сув сочмоқ. Арпа сочсанг, арпа ўрасан. Мақол. Тер тўкиб сочсанг уруғ, Ер сени қўймас қуруқ. Мақол.*

2 Ҳар ён-ҳар ёнга тарқатиб ташламоқ, паришон қилмоқ. *Бошидан гул сочмоқ.* ■

Улардан сал тепада, бархан устида йиртилиб, таги кўчиб кетган бир пой ботинка, ундан нарида оғзи очиқ, бўм-бўш рюкзак ётар, унинг ичидаги нарсалар атрофга сочиб ташланган эди. М. Мансуров, Ёмби.

3 кўчма Тарқатиб юбормоқ, қочирмоқ. *Нормат, унинг хаёлини сочиб юбормаслик учун, ўз ўрнига чўзилди-да, анча вақт ўй суриб, ниҳоят ухлаб қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

4 Тарқатмоқ, ёймоқ. *Узунчоқ омборнинг тўрида йиғирма бешинчи лампочка хира нур сочади. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Ёз. Июнь қуёши кўкдан заррин нур сочади. «Саодат».*

5 Тарамоқ, ёймоқ, тўкмоқ. *Хилма-хил гуллар хушбўй ҳид сочиб, бўстонни яшнатиб турар, шишадек тиниқ сувлар шилдираб оқиб ётар экан. «Чалпак ёққан кун».*

6 Бирор ўлчовда, меъёрга тақсимлаб тарқатмоқ, солмоқ. *Харажатни ҳаммага барабар сочмоқ.* ■ *Қарорим шундан иборатдир-ким, эртадан бошлаб юртга ўттиз икки тангадан солиқ сочасиз! А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

Заҳрини сочмоқ қ. заҳар 3. *-Нима дейман? — хотинига заҳрини сочди Малик муаллим. — Бор гапни ўзбекча қилиб тушунтирдим-ку сенга. А. Кўчимов, Ҳалқа.*

СОЧОҚ I I айн. сачоқ.

2 Сигир, от, эшак думининг учидаги попуги.

СОЧОҚ II шв. айн. сочиқ II.

СОЧОҚЛИ I айн. сачоқли.

2 Учида попури бўлган. *Сигир унга жавобан сочоқли думини ҳавода ўйнатган эди, учи шилп этиб Тошхоннинг юзига тегди. А. Мираҳмедов, Ўт юраклар.*

СОЧПОПУК I Аёлларнинг сочга тақадиган, қора ип, ипак ёки жундан эшилган, учлари попуксимон безак буюми. *У[Назокат] сочпопугига осилтирган чўлписини жириглашиб юрар, иккала қошини туташтириб қалин ўсма қўяр, ҳатто устахонада ҳам кўп вақтини ўсма тортиш билан ўтказар эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Сочпопугим учида Кўзмунчоғи бир шода. «Оқ олма, қизил олма».*

2 айн. баргак II 2. Қизлар сочида толбаргакдан сочпопук. *С. Аҳмад, Ҳукм.*

СОЧТАРОШ кам қўл. айн. сартарош.

СОЧҚИ шв. айн. чочиқ II 2. *Бир кампир язнамнинг бошидан сочқи сочди. С. Сиёев,*

Саратонда қор ёғди. Аскар боши узра сочқилар сочилди. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

СОЮЗ [қад. р. союз — занжир; алоқа, боғланиш; иттифоқ, бирлашма, уюшма] эск. Ижтимоий бирлашма, уюшма; жамоат таъкилот. Менинг асаримни юксак мукофотга тавсия этган Ўзбекистон ёзувчилар союзи, Тошкент давлат университети филология факультети студентларига, асарга катта баҳо берган ҳамкасбларимга.. чуқур миннатдорчилик билдираман. А. Қаҳҳор, Асарлар.

СОЯ [яп. shoyu] Дуккаклар оиласига мансуб, ловияга ўхшаш бир йиллик ўсимлик ва унинг озиқ-овқат саноатида кенг қўлланиладиган дони. Соя унидан сут, творог, қандолат маҳсулотлари тайёрлашда фойдаланилади. «ЎЗМЭ».

СОЯ [ф. سايه — кўланка; пана жой; ҳимоя, ҳомийлик] 1 Қуёш нури тушмайдиган салқин жой; кўланка. Сояда дам олмоқ. Ёнғоқ бутун ҳовлини соя қилиб турибди. Сада соя берар, тол хода берар. Мақол. ■ Ортиқ, сувсизлик юрак-бағрини ўртаб, иссиққа чидамай, юлғун тагига сурилади, бошини сояга олиб, қўлларини қумга тиқиб, салқин излайди. М. Мансуров, Ёмби. Шунча қилдим тол дарахтни парвариш, Сояси бор, мевасини кўрмадим. «Кўшиқлар».

2 Ёруғликни, нурни тўсувчи нарсалардан тушган тасвир, кўланка. Эгерининг сояси ҳам эри. Мақол. Қўрқоқ от ўз соясидан хуркар. Мақол. Теракнинг сояси тагига тушмас. Мақол. ■ Чодирнинг чети кўтарилиб, майкачан бўлиб олган Азизхоннинг сояси кўринди. С. Аҳмад, Уфқ.

Соя солмоқ (ёки ташламоқ) 1) соя бермоқ, соя ҳосил қилмоқ, соя қилиб турмоқ. Шипга осиглиқ қирқинчи чироқнинг қалпоғи уй деворларининг тепа ёғига чўзиқ соя солган. Ҳ. Фулом, Машғал. У [Азиза] қуюқ соя ташлаган дарахт остига ўтириб, хаёлга толди. «Ёшлик»; 2) кўчма ғашлик солмоқ, хира қилмоқ. -Кумуш менга тик қаролмас, юзларига хижолат соя солган эди, — деди Камолитдин. Т. Жалолов, Олтин қафас. **Соя қайтди** Кун ярмидан оғди, кечга қараб кетди. Кечки пайт, соя қайтганда, Анзират хола унга [Сидиқжонга] даричанинг олдидаги супага жой қилиб берди. А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари.

3 кўчма Шарпа, кўланка. [Қудрат:] Урушнинг шум сояси бу ерга ҳам етибди. Н. Сафаров, Уйғониш. **Вазир:** -Подшонинг ўзи худонинг сояси, подшо сўзи Қуръон эмасми, лаънати! Қани, халойиқ қаерда, дарров айт! — деди. «Тоҳир ва Зухра». -Вой, Роҳиланинг ўғли келибдими?! Роҳила шўрлик кутавериб, соя бўлиб қолувди. Бир жойга айтгани бор экан, беармон ўладиган бўлди, — деди энамиз севиниб. «Ёшлик».

4 кўчма Ҳомийлик, паноҳ. Маъқул, маъқул, бой ота, сояи давлатингиз кам бўлмасин. Ойбек, Танланган асарлар. -Биздан Тўрахўжаевга кўндан-кўн дуо денг, тақсир! Биз бу ерларда ўша одамларни соя қилиб юрибмиз, — деди Мадамин. П. Турсун, Ўқитувчи.

Офтобни сояга етказмай (ёки келтирмай) Бир зум ҳам кечиктирмай, дарҳол. [Холмат:] Тасаддуғингиз кетай. Дўпписини олиб кел, десангиз, ахир биз жаллод.. кимнинг ажали етса, пойқадамнингизда офтобни сояга етказмай, бошини кесиб келтирамиз-да! Ҳамза, Бой ила хизматчи. **Сояда қолдирмоқ** Ўз устунлиги билан кимсани панада, орқада қолдирмоқ. Йиллар ўтган сари Исмохоннинг таърифи кўп усталарни сояда қолдириб кетди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси. **Сояда қолмоқ** Панада қолмоқ, кўзга кўринмай, четда қолиб кетмоқ. Жўра полвон бригадасига андижонлик полвонларни танлаб олган эди, аммо биронтаси Азизхонга етолмас, унинг соясида қолиб кетарди. С. Аҳмад, Уфқ. **Сояси юпқа** 1) нозик, нимжон, заиф; 2) гап кўтара олмайдиган, таъби нозик. [Гулчеҳра:] Келинпошанинг сояси жуда юпқа, тил теккизманлар унга. Ойбек, Улуғ йўл. **Соясига кўрпача солмоқ (ёки салом бермоқ)** 1) жуда ҳам ҳурмат қилмоқ, ҳурматини жойига келтирмоқ. -Қўрқдингизми? — дейди Абдужалил тегирмончи ўз даъвосига асос солиб, — қишлоқ халқи бизнинг соямизга салом беради. А. Қодирий. Обид кетмон; 2) ҳушомадгўйлик, лаганбардорлик қилмоқ. У [Яхшибоев] келди нимаю келмади нима, боғ қилмоқчи бўлса, ана, мендан бошқа мингта боғбон бор, соясига кўрпача соладиган шогирдлари кўп, майли, ўшалар экиб, ўшалар кўкартириб бера қолсин. М. М. Дўст, Лолазор. **Ўз соясидан кўрқмоқ (ёки чўчимоқ, ҳадиксирамоқ, хурқмоқ)** Ҳар нарсадан кўрқмоқ, жуда ҳам кўрқоқ бўлмоқ. **Кўрқоқ от соясидан хуркар.** Мақол. ■ Яхши эмас, Фармонқул ака, нега қуёнга ўхшаб ўз

соянғиздан ҳадиксирайдиган бўлиб қолдингиз? С. Маҳкамов, Шогирд.

СОЯБОН [ф. سایه بان / саиёбан — бостирма, айвон; чодир; шамсия, зонтик] **1** айн. **зонтик**. *Шойи соябон. Соябон тутмоқ.* ■ Бўронбек чарм шапкали бошини соябон тагига яширди. Ҳ. Фулом, Машғал. *Нариги хонада дарс тайёрлаб утирган неварасига, соябон тутиб, кўчадан тезда адасини чақириб келишни айтди.* Мирмуҳсин, Умид.

2 с. т. Шляпа, шапка ва ш. к. нинг соя берувчи қисми. *Шапканинг соябони.* ■ Бежиримгина тилла гардишли кўзойнагию сербар похол соябони ўзига бирам ярашган Валентина ҳорғин жилмайди. М. Мансуров, Ёмби. *Рўпарасида шляпанинг кенг соябони тагидан Хуморхоннинг кўзлари ёниб турарди.* А. Мухтор, Туғилиш. **Кўлини (ёки кафтини) соябон қилмоқ** Кўлини (кафтини) пешонасига қўйиб, кўзларини қуёшдан паналамоқ. *Зокир ота кўлини соябон қилиб, шудгорнинг узоқ этагигача чамалаб кўрди.* Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

3 Умуман, қуёш нуридан ёки ёмғирдан сақловчи ҳар қандай қурилма, пана. *Автобус станцияларига соябонлар қурилмоқда.* ■ *Қуёш тиккага келиб, аёвсиз қиздираётгани учун, ҳар ер-ҳар ерда соябонлар тикилган.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. *Шундай гаштли кунлардан бирида практикантлар, бошларида соябон, тепа устида давра қурганча, орқаларини офтобга тоблаб, карта ўйнаб ўтиришар.. эди.* М. Мансуров, Ёмби.

4 кўчма Паноҳ, ҳомийлик, хайрихоҳлик. *Тоғлар боши хиёбон, Бир худойим соябон.* «Нурали». *Қон йиғлайсиз бу кун онам меҳрибон, Отам экан ҳаммамизга соябон.* «Зулфизар билан Авазхон».

СОЯБОНГУЛЛИЛАР, соябонгулдошлар Соябонга ўхшаш тўпгулли ўсимликлар (зира, кашнич ва ш. к.)

СОЯБОНЛИ Соябони бўлган, соябон тутилган. *Соябонли киши. Соябонли арава. Кафенинг ранг-баранг соябонли столлари.* ■ *Ичмайдиган, чекмайдиган одам, ранги тоза, руҳи тетик, кенг соябонли шляпасини бошидан олганида, офтоб урмаган манглайига қоп-қора сочлари ёйилиб тушди.* А. Мухтор, Кумуш тала.

СОЯКИ [ф. سایکی] Хўраки ва винобоп узум нави. *Бир бош сояки.*

2 Шу узумдан солинган вино. *Бизда асосан узумнинг сапери, сояки, оқ мускат каби вино сортлари, майизбон қора кишими навлари ўстирилади.* М. Мирзааҳмедов, Гулистонликлар бўстонида.

3 Шу узумдан қуритилган майиз. *Аҳмадхон учун маҳрамлар, Тахсимчага соп келди, Сояки, майда майиз.* «Гулшанбоғ».

СОЯЛИ Сояси кўп, серсоя. *Майдоннинг юқорисидаги тевараги шосупалар, сояли дарахтлар билан ўралган сарҳовуз..* С. Айний, Қуллар.

СОЯЛИ Таркибида соя маҳсулоти бўлган. *Сояли шоколад.*

СОЯПАР айн. **сояпарвар**. [Полвон:] Ўлғудай дангаса, сояпар кишилар. *Ишлашмайди, меҳнат кунларидан қирқиб қўйдим.* К. Яшин, Пьесалар.

СОЯПАРВАР [ф. سایه پرور — сояни яхши кўрувчи; сояда ўстирилган] **1** бот. Сояда ўсадиган, сояни яхши кўрадиган. *Сояпарвар ўсимликлар.*

2 салб. Ишламай, соя-салқин жойларда ётишни яхши кўрадиган, ишёқмас; ялқов. *Мен кучимни, теримни тўкай, фойдасини сояпарвар бойлар кўрсин. Мен икки қўлимни бурнимга тикиб қолаверай. Қани инсоф?!* Ойбек, Танланган асарлар. *Сенга ўхшаган сояпарвар, бўйни йўғонлар ўзини салқинга уриб, жўжахурузнинг шўрвасини ичиб ўтирганда, хотинлар терлаб-пишиб кетмон чопган.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

СОЯПАРВАРЛИК Дангасалик, ишёқмаслик, енгил яшашга мойиллик. *Дангасаликка, сояпарварликка.. асло йўл қўймаслик керак.* Ойбек, О. в. шабадалар.

СОЯ-САЛҚИН Қуёш нури тушмайдиган, соя ва салқин. *Соя-салқин жой. Соя-салқин хиёбонлар.* ■ *Қўйлар илгаригидек ўтламайди, ҳовлиқиб соя-салқин жой излайди, дуч келган бута, саксовул остига бош суқиб ётиб олади.* «Ёшлик».

СОЯСИДА (б. к. билан) кўм. взф. Туфайли, орқасида, орқали. *Шарофатларингиз соясида кўп кишилар билан танишдик.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СОЯЧИРОҚ этн. Бесоқолларни қизлар қиёфасида кийинтириб, меҳмонхонада бир неча чироқ ёруғида томоша қилиш ёки ўйнатиш одати.

СОҚА I [а. ساقه — олиб борувчи, ҳайдаб келувчи, бошқариб борувчи] шв. Дарё ёки

анҳорлардан катта ариқларга сув олинадиган жой; ариқ боши. *Элимизнинг оғаси, Адрас тўннинг ёқаси, Ёнимизнинг соқаси Мироб акага бир салом. «Қўшиқлар».* Амининг қайсарлиги тутиб, қирғоқларидан нарига кетди, соқаларга сув бермай қўйди. Э. Раҳим, Ҳаёт амри билан.

СОҚА II шв. Соққа.

СОҚА III [а. ساقه — поя, палак; орқадан борувчи; арьергард] **1** ҳарб. Ҳарбий юриш ёки машқлар чоғида асосий кучлар ортидан соқчилик қилиб борувчи махсус қисм.

2 ҳарб. Жанг пайтида турли ташқи зарбалардан сақланиш мақсадида тизза ва тирсакларга кийиладиган металл қалқонча.

3 шв. Бирор кимсадан ёки бирор ердан таркаган; авлод, зот. *Аваз ўғлон қирқ йигитнинг оғаси. Ботирларнинг Аваз олтин соқаси.* Эргаш Жуманбулбул ўғли.

СОҚИЙ [а. ساقى — май, шароб куювчи] Май куювчи; косагул. *Дўстлар, соқий бўлинг бизга бу кеча, Дўст юзидек иссиқ тонг йўқ дунёда!* Ғ. Ғулом, Танланган асарлар. Ака Ғафур Ғулом, эрка, шўҳ ҳамон, Доно шоир учун жом қуй, эй соқий. *Шунчалик ардоқлаб турибди замон, Бу умр боқийдир, бу умр боқий.* А. Орипов, Йиллар армони.

СОҚИЙЛИК Май куйиб беришлик, косагуллик. *Соқийлик қилмоқ.* ■ *Соқийликни Сафобой ўз қўлига олди.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

СОҚИЙНОМА [соқий + нома] **1** Шарқ мумтоз адабиётида соқийга мурожаат шаклида ёзилган, шоирнинг кечинмалари ҳам акс этадиган лирик жанр. *Соқийномани мустақил жанр сифатида ишлатиш форс шоири Умид Техронийдан бошланган.* «Ўзбек адабиёти».

2 Енгил ва жонли суръатдаги доира усули ва мазкур усулда айтиладиган ашула йўллари номи. *Соқийнома йўллари рақсга жўровоз сифатида ҳам айтилган.* «ЎЗМЭ».

СОҚИТ [а. ساقط — йиқилган, ағдарилган; тўкилган; нуқсонли, қусурли; бузуқ]: **соқит қилмоқ** (ёки **этмоқ**) Олиб ташламоқ, холи қилмоқ. *Албатта, унинг [Бобурнинг] фотиҳ, шоҳ ва давлат арбоби сифатида жуда мураккаб ҳаёт кечирганлигини ҳам эътибордан соқит қилмаслик керак.* «Ёшлик». *Шунда азага келганлардан уч-тўрттасини чақириб, уларга васиятни ўқиб бердим-да, гуноҳ-*

ни бўйнимдан узил-кесил соқит этдим. М. М. Дўст, Лолазор.

СОҚОВ I Тилсиз, гунг, гунгалак. *Туғма соқов. Кар ва соқов.* ■ *Ўзларини буткул ҳузур-ҳаловатга топширган ширакайф меҳмонлар тасодифан кириб қолган, кўзларида қўрқув аралаш бесаранжомлик акс этган соқов болага ажабсиниб тикилишди.* «Ёшлик».

Соқов бўлиб қолмоқ 1) бутунлай тилсиз, гунг бўлиб қолмоқ; **2)** кўчма бирор сабаб билан вақтинча тили ишламай, гапиролмай қолмоқ. *У, бир лаҳза тилига сўз келмай, соқов бўлиб қолди.* Мирмуҳсин, Темур Малик.

2 Баъзи товушларни қийналиб талаффуз қиладиган ёки тутилиб гапирадиган; дудуқ.

СОҚОВЛАНМОҚ Тутилиб гапирмоқ дудуқланмоқ. *Ҳар сафар учрашганда, янгидан танишгандек, аввал бир қизаришиб олиб, кейин гап тополмай соқовланиб, тутилиб гап бошлашарди.* Мирмуҳсин, Умид. *Кўкрагини баланд тутди-да, яқтак чўнтагидан носини олиб, бир чимдимини тил тагига ташлади.* Бир оз соқовланиб сўзлади. Ойдин, Ширинга мактуб.

СОҚОВЛИК тиб. Туғма ёки илк болалик даврида рўй берган карлик оқибатида келиб чиқадиган нуқсон; гунглик, тилсизлик. *Эшитиш қобилияти сақланиб қолганда эса соқовликка нутқ маркази ёки марказий нерв системасининг зарарланиши сабаб бўлади.* «ЎЗМЭ». *Севаргул ниҳоят соқовлик азобидан қутулиб, бурро-бурро гапириб юборганиданми.. хийла хушҳол эди.* Н. Қиличев, Чигирик.

СОҚОЛ I Иякни қоплаб ўсадиган қилтуқлар. *Қора соқол. Куюқ оппоқ соқол. Соқол олдирмоқ.* ■ *Йигитнинг кўрки — соқол, Бозорнинг кўрки — баққол.* «Қанотли сўзлар». *Элик йил уста бобо деб ном чиқарган отасининг соқолидан, обрўсидан айрилиб, эшакка тескари миниб кетаётганини тасаввур қилди.* С. Сиёев, Аваз.

Чўққи соқол қ. чўққи. - *Мен дегрезликман, — деди узун пешмат, мошранг духоба дўппи кийган бу чўққи соқол киши.* Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

2 кўчма Баъзи ўсимликларнинг сочсимон попути. *Маккажўхорининг соқоли.*

=да соқоли оқарган айн. =да сочи оқарган қ. соч I.

СОҚОЛЛИ Соқоли бор, соқол қўйган. *Соқолли киши.* ■ *Баширжоннинг кўзига яна*

Ислом отанинг нафрат ва ҳазардан қийша-йиб кетган соқолли қиёфаси кўриниб кетди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

СОҚОЛТАРОҚ Соқол тарайдиган кичкина тароқ.

СОҚЧИ 1 Муайян жойни, ҳудудни муҳофаза қилувчи қуролланган кўриқчи, посбон. *Чегара соқчилари.* ■ *Чегарада тиканли симлар, милтиқли соқчилар — қуш учиб ўтиши мушкул. Газетадан. Шаҳар атрофини ўраб олган пахса деворлар устида соқчиларгина у ёқдан бор ёққа юриб турар.. эди. Ойдин, Ҳикоялар.*

2 Кўриқчи, қаровчи, қоровул. *Сурув ўз соқчиларига тўла ишонч билан пиш-пиш мудрамоқда. С. Анорбоев, Оқсой.*

Соқчи кема Соқчилик хизмати учун белгиланган ҳарбий кема.

3 Бирор кимсанинг хавфсизлигини сақлаш учун белгиланган шахс, шахсий кўриқчи. *[Сардор:] Ўз еримда жонимни ҳовучлаб, соқчи билан юраманми энди? «Шарқ юлдузи». Қўлга тушмоқдан қўрқадиган ташмачидай, мени ўзига соқчи қилиб олармиди? М. М. Дўст, Лолазор.*

4 Муҳофаза, ҳимоя қилувчи, кўриқловчи, сақловчи, посбон. *Тинчлик соқчилари.*

СОҚЧИЛИК Кўриқчилик, посбонлик, қоровуллик. *Назирқул бундай яширин суҳбатларга кўп марта соқчилик қилган. С. Аҳмад, Ҳукм.*

СОҚҚА 1 Зўлдор, шар.

Сайлов соққаси тар. 1917 йилгача: сайлов кутисига ташланадиган, розилик ёки қаршилиқни ифодаловчи оқ ёки қора шарча. *Бу мингбошилиқнинг ҳар бир соққаси бир камбағалнинг бир ойлик пулига тушган-а! Ҳамза, Танланган асарлар.*

2 Чўт донаси.

3 Болалар ўйинларида: тикилган ганақни уриш учун белгиланган ошиқ, ёнғоқ ва ш. к. *Тоирларникига келиб, кўллари, тирноқларининг ораси кўкариб кетгунича хом ёнғоқ арчишиб, соққа ўйнашди. Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. Жаҳонгирхон кўчада Соққа ўйнаб юрибди. «Нурали».*

Кўз соққаси анат. Кўзнинг шарсимон юмалоқ қисми. *Кўзларини шундай олайтирдик, кўз соққалари ўқдай отилиб кетадиганга ўхшади. П. Турсун, Ўқитувчи.*

СОҒ 1 Касали йўқ, сиҳат-саломатлиги яхши; соғлом. *Соғ тиш. Соғ юрай десанг, озо-*

да бўл! Соғ танда соғлом ақл. Мақол. ■ Соғ бориб, саломат келгин, Авазжон, Боргин, болам, сени ҳаққа топширдим. «Маликаи айёр». Ёшсан, соғсан, ишла, ўйна, улфат қур, ҳар бир шўхлик йигитликда ярашади, болам. Ойбек, Танланган асарлар.

СОҒ II шв. Ўнг. *О, бу гўзал йўллар, ажойиб йўллар, Гул билан қопланган соғу сўллари. Уйғун, Тонг кўшиғи. Баҳайбат калтаги душман кўлинда, Жонкуяри йўқдир соғу сўлимда. «Гулшанбоғ».*

СОҒАЙМОҚ Дарди, касали ариб, яхши бўлмоқ, шифо топмоқ, сиҳатланмоқ. *Уч ҳафта ўтгач, қизча касалхонадан соғайиб чиқди. «Фан ва турмуш». Агар унинг ота-онаси оғир-вазминлик билан менинг соғайишимни кутишганда эди, оиламиз бузилиб кетмасди, ўғлим етим қолмасди. Газетадан.*

СОҒАР [ф. *ساغر* — май ичиладиган пиёла; қадах] эск. Шароб кўйиб ичиладиган идиш. *Маю майхонаю соқию мутрибни ҳавас қилдим, Менинг-чун ҳар сўзи мутрибу соқию соғар хат. Ҳабибий.*

СОҒДИРМОҚ 1 Соғмоқ фл. орт. н. *Бойсари: -Қизимга Кўкқамиш кўлида қўй соғдириб, қорвадорлик илмини ўргатайин, қўй соғмоққа уста бўлсин, — деди. «Алпомиш».*

2 Соғиб олиш пайтида жим турмоқ. *Бегона одамларга сира соғдирмайдиган сизир.*

СОҒИМ 1 Бир галги сут соғиш, бир гал соғиб олинган сут. *Соғимни оширмоқ. Соғим даври.*

2 айн. соғин. *Туркистон халқлари бўлса оқ подшо учун соғим сизирнинг ўзи бўлиб қолганди. Н. Сафаров, Оловли излар.*

СОҒИМЛИ Соғиш учун қулай, соғишли. *Эмчаклари соғимли сизир.*

СОҒИМСИЗ Соғиш учун ноқулай. *Эмчаклари соғимсиз сизир.*

СОҒИН Сут берадиган, соғиладиган.

Соғин сизир 1) сут берадиган, соғиладиган сизир. *Эгамберди, менда бир соғин сизир бор, шунинча кетинг, ўзингизга.. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса; 2) кўчма текин даромад манбаи. -Хўжаназарнинг ўзи колхоздан чиқдимиз? — деб сўради хотини эрдан. -Йўқ, уни колхоздан қувмасалар, ўз ихтиёри билан чиқмайди, чунки ҳозирча колхоз у учун бир соғин сизир. С. Айний, Қуллар.*

СОҒИНМОҚ 1 Айрилиқдаги яқин кишисини жуда кўргиси келмоқ; қўмсамоқ; соғинч ҳиссини сезмоқ. *Эй дилрабо, ишқинг*

била девона бўлдим соғиниб, Булбул каби тун-кечалар гирёна бўлдим соғиниб. Ҳамза. Эрини соғиниб юрган Холисанинг юраги негадир бирдан орзиқиб кетди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Биламан, чарчагансизлар, болачақаларни соғингансизлар. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Умуман, кўмсамоқ, хумор қилмоқ. *Капалак гулни соғинар, булбул — куйни. Мақол.* ■ *Биз бари бир баҳорни ҳар гал соғиниб кутиб оламиз. «Саодат». Қарши бобо ҳар қанча ҳурматга арзийди. Агар бирон кун уйда қамалиб ётса, далани соғиниб қолади. А. Кўчиров, Ҳалқа. Ғуломқорининг ашуласини жуда соғиниб қолдик. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

Калтакни соғиндингми? Калтак егинг келяптими?

3 Раво кўрмоқ, истамоқ. *Кўшинингга ёмонлик соғинма. Мақол.* ■ *[Ҳасанали:] Энди сиздан шуни ҳам сўрайин: хўжасига содиқ бир қул, сизнинг таъбирингизча, маънавий бир надар, ўз ўғлига ёмонлик соғинарми, бу тўғрида жавоб берингиз-чи? А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

СОҒИНЧ Соғиниш ҳис-туйғуси. *Ҳафиза онаси бағрида кўзига андак ёш олди, бу — соғинч ёшлари эди. Мирмуҳсин, Умид. Ўтган кунларимга боқиб мунтазир, Соғинчдан ёнади ёнган бу жоним. А. Орипов, Йиллар армони. Гулхайри пинҳона учрашувларга кучли эҳтирос, орзиқиш, ҳаяжон, соғинч билан келарди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.*

СОҒИНЧЛИ Соғинч билан тўлиб-тошган, соғинч ифодаловчи. *Соғинчли салом.* ■ *Хат ёзаман, ўнг қўлимда қаламим, Ёрга етгай бу соғинчли саломим. Газетадан. Сизлардан соғинчли салом битилган мактублар олганимиз тақдирда, бошимиз кўкка кўтариларди. Газетадан. Соғинчли бир оҳанг денгизни бўйлар, Мовий сатҳ айланар ойдин кўшиққа. А. Шер, Қадимги куй.*

СОҒЛИК, соғлиқ Соғ-саломат бўлишлик, саломатлик, соғломлик. *Соғлигим — бойлигим. Мақол. Тани соғлик — туман бойлик. Мақол.* ■ *Тенг миқдорда сабзи, қизилча, бодринг шарбатларидан коктейль қилиниб, овқатдан олдин ичилса, соғлик ва кайфият яхши бўлади. «Фан ва турмуш». Соғлиқни сақлашнинг асосий табири бадантарбия бўлиб, кейин овқат ва ундан сўнг уйқу тадбиридир. «Саодат».*

СОҒЛОМ 1 Дард-касалдан холи; соғ. *Соғлом одам.* ■ *Зеро, она бўлиш бахти фар-*

зандларни соғлом ва баркамол тарбиялашдек машаққатли меҳнат билан чамбарчас боғлиқ. «Саодат». Соғлом бўлиб доимо, Ёнгинамда юргин сен. «Кўшиқлар».

2 Соғлиқни сақлаш талабларига тўла жавоб берадиган; беғубор, тоза, соф. *Соғлом турмуш шароитлари.*

3 кўчма Зарарли таъсирдан, салбий ҳислат, иллат ва ш.к. дан холи; тоза, пок. *Соғлом оила. Соғлом ижтимоий муҳит.* ■ *Мазкур йиғилишда мутахассислар бугунги иссиқ иқлим шароитида соғлом турмуш тарзи, тўғри овқатланиш ва кийиниш, шунингдек, сайёҳлик масалаларига алоҳида урғу бердилар. Газетадан.*

4 кўчма Руҳий жиҳатдан шикаст етмаган; расо. *Соғ танда — соғлом ақл. Мақол.* ■ *Соғлом ақл китобсиз яшай олмайди. Газетадан.*

5 кўчма Ғоявий-мафкуравий, маънавий жиҳатдан тоза, пок. *Соғлом фикр.* ■ *Жумҳуриятдаги соғлом маънавий-руҳий вазиятни таъминлаш борасида зўр масъулият юклатилганини англаб турибмиз. Газетадан.*

СОҒЛОМЛАНМОҚ Зарарли таъсир, салбий ҳислат, иллат ва ш. к. дан қутулмоқ; мафкуравий, маънавий жиҳатдан тоза, пок, соғлом бўлмоқ; соғломлашмоқ. *Идора аппарати соғломланди.*

СОҒЛОМЛАШМОҚ 1 Дард-касали ариб, яхши бўлмоқ, соғаймоқ, тузалмоқ.

2 айн. **соғломланмоқ.** *Халқаро муносабатлар соғломлашиб бормоқда.*

СОҒЛОМЛИК Соғлик, саломатлик, касал эмаслик. *Ақлнинг соғломлиги. Фикрнинг соғломлиги.* ■ *Тишченко деган аёл унинг [Малоҳатнинг] соғломлигига, кучига, абжирлигига, айниқса, зехнига қойил бўлиб юрар экан. А. Қаҳҳор, Жонфигон.*

СОҒМОҚ Эмчакни ийдириб, унинг учларини чўзиб ёки машина ёрдамида сутни чиқариб олмоқ. *Сигирни соғмоқ. Шақ-шақ этган келинни сигир соққанида кўр. Мақол.* ■ *Шу билан бирга қорамолларга йил бўйи ширали кўк масса бериб туриш ҳам соғиб олинаётган сут миқдорини кўпайтиришга хизмат қилади. Газетадан.*

Соғиб ичмоқ Бировнинг бутун топган-тутганидан, куч-қувватидан ўзиникидай фойдаланмоқ. *Амалдор идорани сигирдай соғиб ичарди. Газетадан.*

СОҒОНА [ф. سغانه] 1 Қабр устига қурилган ёдгорлик; мақбара. *Қаерга борасиз, Қулбобо, сиз бизнинг бобомизсиз.. ажалингиз етса, отамнинг гўри ёнига сиз учун катта бир соғона ясаб, сизни элиб кўмамиз.* С. Айний, Қуллар.

2 Мозор, гўр, қабр. *Асқар ота бориб, соғонанинг бош томонига чўкка тушди ва баланд овоз билан қуръон ўқиди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар.

СОҒ-САЛОМАТ айн. **сиҳат-саломат.** *Туз-насиба тортса, қайтиб келармиз, Соғ-саломат келиб, сизни кўрармиз. «Маликан айёр». Улар соғ-саломат манзилларига етишди. «Ёшлик».*

СОҒУВЧИ 1 **Соғмоқ** фл. сфдш.

2 Фермаларда молларни соғувчи ходим. *Илгор соғувчилар. ■ «Барлос» фермаси кони хазина-да. Кўпчилик ўзини шу ерга уради. Шунинг учун соғувчини ҳам, молбоқарни ҳам танлаб олишади. «Ёшлик».*

СОҲА [а. ساحة — очиқ кенг жой; ҳовли; майдон] 1 Инсон фаолияти, илм-фан, маданият ва ш. к. нинг ҳар бир тармоғи. *Фан соҳалари. Қишлоқ хўжалигининг етакчи соҳалари. ■ Геоботаника номи билан юри-тилувчи соҳа ер қабрининг сир-асроридан кишиларни воқиф этиб туради. Газетадан. Ноқобил кадр, қайси соҳада бўлмасин, ривожланиш олдидаги бир тўсиқ. «Саодат». Этнонимика соҳасининг ҳозирга қадар ҳал этилмаган ва мунозарали масалалари бор. «ЎТА».*

2 кам қўлл. Майдон, ер. *Ойнинг тўла тутилиш соҳаси (астр.). ■ Сарв ёғочлари билан банд катта соҳа. Ойбек, Навоий.*

СОҲИБ [а. صاحب — ҳамроҳ; дўст, ўртоқ; эга, хўжайин] 1 Эгалик қилувчи; эга. *Уй соҳиби. ■ Орол денгизининг жанубидаги шу бепоён чўлларнинг соҳиби бўлган кўчманчи массагетлар келин кутмоқда. М. Осим, Карвон йўлларида. Қувурларни алмаштириб олишдан хонадон соҳиблари воз кечдилар. Газетадан.*

Соҳиби давлат Давлат эгаси, бадавлат, давлатманд. **Соҳиби тож** Тож эгаси, тождор (шоҳлар, подшоҳлар ҳақида).

2 Бирор илм-хунар ёки хислат, фази-латни эгаллаган. [Қози:] *Яна ўзингиз соҳиби ақлсиз. Ҳамза, Танланган асарлар. Шу тарзда бу серқирра фаолият соҳибининг мероси шеърлар, дoston ва манзумалар, ҳикоя ва*

повестлар, очерк ва публицистик асарлардан иборатдир. Ф. Фулом, Танланган асарлар.

Соҳиб(и) каромат Каромат қилувчи, кароматли; мўъжизакор. *Одамлар Султон девонани «оташнафас вали» деб мақташар эди. Ўша нодон, алданган кишиларнинг мақтаб.. юрган соҳиби каромати, бир алжиллаб ўтирган банги экан. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Қалам соҳиби ёки соҳиб қалам Қалам тебратувчи; ёзувчи. Сени яхши танийман-ку! Сен — соҳиб қалам, сен — шоир-сан.* А. Орипов.

3 Соҳиб (эркаклар исми).

СОҲИБА [а. صاحبه — дугона; эга] 1 Эгалик қилувчи аёл, соҳиб аёл. *Уй соҳибаси. Хуш овоз соҳибаси.*

2 Соҳиба (хотин-қизлар исми).

СОҲИБЖАМОЛ [а. صاحب جمال — хусн, чирой эгаси] 1 Гўзал ҳусн-жамол эгаси; хушрўй, барно, зебо. *Соҳибжамол аёл. ■ Хотинининг юзига тик қарашга чоғланди-ю, аммо қани энди у малак, у баргикарам кўй-лакки соҳибжамол кўз олдида кетса. М. Мансуров, Ёмби. Рўмолини лабга босиб Соҳибжамол кулади.. «Ёшлик».*

2 Соҳибжамол (хотин-қизлар исми)

СОҲИБИ [а. + ф. صاحبى] Ўрта Осиёда халқ селекциясида яратилган узум нави. *Оқ кишмиш, қора, оқ чиллаки, чарос ва баён ширин, соҳиби ҳамда каттақўрғони каби ранг-баранг шиғил-шиғил бошлар кўзларни қамаштиргудек серҳосил. Н. Сафаров, Оловли излар.*

СОҲИБКОР [а. + ф. صاحبكار — ишбилармон, иш берувчи, ёлловчи] 1 Ўз ишининг устаси; омилкор. *Соҳибкор боғбон. ■ Дилбар Фарғонадан соҳибкор халқим Ҳар йили узатар тонналаб мева. А. Орипов, Йиллар армони. Пахтакору чорвадор, пиллакору ғаллакор, боғбону соҳибкор — ҳаммасининг юзи ёруғ. «Саодат».*

2 Корхона эгаси; ишбилармон.

СОҲИБКОРЛИК Боғбонлик, узум, мева етиштириш билан шуғулланиш. *Ишқомда туғилиб, чайлада катта бўлган бу истарали йигит соҳибкорликни ўн беш ёшидаёқ эгаллаб, санъат даражасига кўтарган эди. А. Мухтор, Чинор.*

СОҲИБҚИРОН [а. صاحبقران — қирон эгаси] 1 Астрология ва афсоналарда: Зухра ва Муштарий ёки Зухра ва Қуёшнинг эклиптика даврининг маълум бир даражасида

тўқнаш келиш вақти (қирон)да туғилган бола (бундай боланинг бахтли, голиб, музаффар ва улуғ мартабали бўлиши башорат қилинган). *Ёвни яқсон этинг, соҳибқиронлар, Мангу омонликда ўтсин наслимиз!* Ғ. Фулом, Танланган асарлар.

2 Шарқ мамлакатларида: қудратли ҳукмдор, жаҳонгир унвони.

3 Амир Темурнинг шарафли унвони. *Соҳибқирон бобомиз Самарқандда гўзал боғлар бунёд этган.* Газетадан.

СОҲИЛ [а. ساحل — қирғоқ, сув ҳавзасининг чети, лаби] **1** Сув ҳавзаларининг чети; бўй, қирғоқ. *Чакалақзордан бир ҳакка «шақшақ»лаб, узун думини чўзганча, нариги соҳилга учиб кетди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Дарё соҳилидаги табиий яшил майсазорлар, чакалақзорлар атроф муҳитга катта ижобий таъсир кўрсатади.* «Фан ва турмуш».

2 Сув ҳавзалари бўйлаб жойлашган ерлар. *Кумуш рангли булутлар Сув олади Оролдан. Лолазорга айланар Соҳил эрта баҳордан.* 3. Диёр.

СОҲИР [а. ساحر — сеҳрли, афсонавий; сеҳргар, жодугар] Сеҳрли, фусункор. *Соҳир кўзлар.* ■ *Тоғ қизларин ибo, назокатлари Кузнинг рухсорида бўлади зоҳир, Унсиз латофатдир марҳаматлари, Гоҳ улар ҳикматли, гоҳида соҳир.* А. Суюн, Замин тақдири. *Қизликнинг энг маъсум, соҳир туйғулари Абдулмўминга бахшида бўлмаганмиди?* А. Ибодинов, «Латофат» дўқонидаги қатл.

СПАЗМ, спазма [фр. spasme < юн. spasmus — тиришиш, томир тортишиш] Мускулларнинг беихтиёр таранглашиши, тортишиши. *Скелет мускуллари спазмида ҳаракат қилиш қийинлашади, силлиқ мускуллар спазмида турли аъзолар функцияси бузилади.* «ЎЗМЭ».

СПАРТАКИАДА [лот. Spartacus (Спартак) — қадимги Римда милоддан аввалги 73–71-йилларда кўтарилган қуллар қўзғолонининг раҳбари + (олимп)иада] Спортнинг бир неча тури бўйича анъанавий оммавий мусобақалар (20-асрнинг 20-йилларидан бошланган). Умумий якунда голиб чиққан ўқувчилар шаҳар спартакиадасида туман терма командаси шарафини ҳимоя қилиш ҳуқуқини қўлга киритишади. Газетадан.

СПЕКТАКЛЬ [фр. spectacle < лот. spectaculum — томоша] Саҳнага қўйилган драматик асар, театр томошаси. *Кечада А. Қаҳ-*

ҳор номидаги Сатира театрининг артистлари спектакллардан нарчалар ва миниатюралар ижро этишади. Газетадан. *Болалар ва ёшлар театрлари спектаклари ўсиб келатган ёш авлодни эстетик руҳда тарбиялашга даъват этилгандир.* Газетадан.

СПЕКТР [лот. spectrum — тасаввур; кўзга кўринадиган, кўриб бўладиган нарса, тасвир] **1** Муайян система ёки жараёни тавсифловчи бирон-бир катталиқнинг барча қийматлари йиғиндиси. *Оптик спектр. Акустик спектр.*

2 Мураккаб нурнинг шиша призма ва ш. к. синдирувчи муҳит орқали ўтганида ҳосил бўладиган ранг-баранг чизиқлар мажмуи. *Кўёш спектри. Спектрнинг барча ранглари.* ■ *Ҳисоблашнинг стандарт усуллари спектрдаги турли компонентларнинг хараكتеристикаларини бир-биридан фарқ қила оладиган юқори малакали ходимларни талаб қилади.* «Фан ва турмуш».

СПЕКТРАЛ Спектрга оид.

Спектрал таҳлил Моддаларнинг спектр чизиқларига қараб уларнинг кимёвий таркибини аниқлаш усули.

СПЕКУЛЯНТ эск. Спекуляция билан шуғулланувчи одам; олибсотар, чайқовчи.

СПЕКУЛЯЦИЯ [лот. speculatio — кузатиб, изма-из бориб, диққат билан қараб топиш] **1** Фойда олиш, бойиш мақсадида камёб нарсаларни сотиб олиб, уларни қиммат нархда пуллаш, сотиш; чайқовчилик.

2 Қимматбаҳо қоғозлар (акция, облигация ва ш. к.) ни сотиб олиш ва қайта сотиш ўртасида юзага келадиган фарқдан фойда олиш мақсадида уларнинг олди-сотдиси билан шуғулланиш.

СПЕРМА [юн. sperma — уруғ; пушт] *айн. маний.*

СПЕРМАТОЗОИД [сперма + юн. zoon — тирик организм + eidos — кўриниш] физиол. Одам, ҳайвон ва кўпчилик ўсимликларнинг эркаклик жинсий ҳужайраси. *Муҳит температураси, босими, кислоталигининг ўзгариб туриши сперматозоид функциясининг бузилиши ва тезда ҳалок бўлишига олиб келади.* «ЎЗМЭ».

СПЕЦИФИК [лот. specificus — турни, жинсни белгиловчи, турга оид] Бирор кимса ёки нарсанинг ўзига хослигини кўрсатувчи, фақат бир киши ёки нарса-ҳодисанинг ўзи учунгина характерли бўлган. *Модданинг*

специфик хусусиятлари. Ўрмоннинг специфик шароити.

СПЕЦИФИКА [лот. *specificus* — турни, жинсни белгилловчи, турга оид] Бирор нарса, ҳодиса учунгина хос, характерли хусусиятлар мажмуи. *Ўрта Осиёда ирригация қурилишларининг спецификаси. Пахтачиликнинг спецификаси. Тошкентда метро қурилишининг спецификаси.*

СПЕЦИФИКАЦИЯ [лот. *specificatio* < *species* — тур, жинс + *facere* — қилмоқ, бажармоқ] Машина, асбоб-ускуна, қурилма ва ш.к. нинг батафсил тавсифи акс эттирилган жадвал шаклидаги техникавий ҳужжат.

СПИДВЕЙ [ингл. *speed* — тезлик + *way* — йўл] *спрт*. Трекда ёки яхмалак йўлакда ўтказиладиган мотоцикл пойгаси.

СПИДОМЕТР [ингл. *speed* — тезлик + метр] Автомобиль, мотоцикл ҳаракат тезлигини ва қанча йўл босиб ўтилганини кўрсатувчи асбоб. *Сўхбат чоғида унинг [шофёрнинг] варақаси тўла тўлдирилмаганлиги, автомобиль спидометри ишламаслиги ва техник камчиликлари борлиги аниқланди.* Газетадан.

СПИКЕР [ингл. *speaker* — сўзловчи, но-тиқ] 1 Буюк Британияда умум палатасининг раиси.

2 Бир қатор мамлакатлар парламентларида парламент раиси ёки палата раиси.

СПИРАЛ *сфт*. Спираль шаклидаги, спиралсимон. *Спирал зинапоя.*

Спирал галактикалар Ташқи кўриниши спирални эслатувчи гигант юлдуз системалари. *Спирал галактикалар кўпинча бир томонга ўралган икки шохобчадан иборат бўлади. «ЎЗМЭ».*

СПИРАЛСИМОН Спираль шаклидаги; спирал.

СПИРАЛЬ [лот. *spiralis* < *spira* — бурилган, эгилган жой; эгик, букич; ўрам] 1 Муайян нуқта атрофида кўп марта ўралиб, унга борган сари яқинлашадиган ёки ундан узоқлашадиган ясси эгри чизиқ. *Спираль хоссаларидан фан ва техниканинг турли соҳаларида фойдаланилади. «ЎЗМЭ».*

2 Винт шаклидаги узлуксиз бурама сим. *Электр плита спирали.*

СПИРТ [ингл. *spirit* < лот. *spiritus* — нафас, дам; жон, рух] 1 Серкрахмал, ширали маҳсулотлардан (буғдой, картошка ва ш. к.

дан) ҳайдаш йўли билан ҳосил қилинадиган, алкогольга бой, ўткир таъмли, туссиз, ёнувчи суюқлик. *Вино спирти.*

2 *ким*. Таркибида водород атоми билан кислород атоми бирикмаси бўлган бир гуруҳ органик моддалар номи. *Ёғоч спирти.*

СПИРТЛАМОҚ 1 Спирт сингдирмоқ, спиртга тўйинтирмоқ.

2 Янги солинган узум виносига унинг қувватини ошириш ва ширасини сақлаш учун спирт қўшмоқ.

СПИРТЛИ 1 Ичида спирти бўлган, спирти бор. *Спиртли идиш.*

2 Спирт қўшилган, таркибида спирт бўлган. *Спиртли ичимликни узлуксиз истеъмол қилиш туфайли киши руҳияти бузилади, қулоқ аслида бўлмаган товушларни эшитди, кўз йўқ нарсаларни кўради.* Газетадан.

СПИРТОВКА [«спирт» с. дан] Спирт билан ёнадиган горелкали мослама.

СПИРТСИЗ Спирт солинмаган, спирт қўшилмаган, таркибида спирти бўлмаган. *Спиртсиз ичимликлар.*

СПОНСОР [ингл. *sponsor* < лот. *spondeo* — кафил бўламан, кафолат бераман] қ. ҳо-мий.

СПОРА [юн. *spora* — сочиш; экиш; уруғ] биол. Ўсимлик организми, замбуруғлар ва баъзи содда жониворларнинг кўпайиш ва яшаш учун хизмат қилувчи бошланғич уруғи, муртаги. *Йўсин споралари.*

СПОРАЛИ Споралар орқали кўпаядиган. *Спорали ўсимликлар.*

СПОРТ [ингл. *sport* < *disport* — ўйин, эрмак; ўйин-кулги] Соғлиқни мустаҳкамлашга ва жисмоний жиҳатдан ҳар томонлама ўсишга қаратилган бадантарбия машқлари, шулар бўйича мусобақалар, кураш, туризм ва ш. к. мажмуи; жисмоний маданиятнинг таркибий қисми. *Спорт зали. Спорт гимнастикаси. Спорт ўйинлари. Спорт билан шуғулланмоқ.* ■ Умиднинг бокс спорти ҳақида баъзан узоқ гапириб, Ҳафизани зериктирган вақтлари ҳам бўлган эди. Мирмуҳсин, Умид. Қолаверса, болаларимиз от спорти билан шуғулланса, соғлом, баққуват бўлиб, юртимизга посбон бўлади. Газетадан.

СПОРТСМЕН [ингл. *sportsmen*] айн. спортчи.

СПОРТЧИ Спортнинг бир ёки бир неча тури билан мунтазам суратда шуғулланувчи киши. *Ҳозирги юксак тараққиёт*

даврида маҳоратли спортчилар кўрсаткичи ҳам мунтазам ўзгаряпти. «Фан ва турмуш». Мева ва сабзавот шарбати эса спортчилар ҳамда жисмоний меҳнат аҳлларига айниқса фойдали. «Фан ва турмуш».

СПРАВКА [р. справиться — «бирор киши ёки нарса ҳақида суриштириб маълумот тўпламоқ» фл. дан ясалган от] эск. айн. **маълумотнома 1-2.** Соғлиғи ҳақидаги справка. Иш жойидан справка олмоқ. ■ [Набигул:] Фарғонада бир бойга хизматкор бўлганман. Борсам, справка топа оламан, аммо бормайман, ўртоқжон. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

СПРАВОЧНИК [р. «справка» с. дан] эск. айн. **маълумотнома 3.** Амалий врачлар учун справочник. Математикадан справочник. ■ Кутубхонадаги справочник материалларга кўз югуртирдим. Газетадан.

СПРИНТ [ингл. sprint — қисқа масофага югуриш] спрт. Қисқа масофага югуриш, сузиш ва ш. к. бўйича ўтказиладиган мусобақа.

СПРИНТЕР [ингл. sprinter] спрт. Қисқа масофадаги мусобақаларга ихтисослашган спортчи (енгил атлетика, сузиш, конькида югуриш, велоспойга каби спорт турларида).

СТАБИЛ [лот. stabilis — турғун, доимий] Мустаҳкам, ўзгармайдиган, барқарор, турғун. Стабил баҳо. Стабил кучланиш (эл.). ■ Стабил ва мўл ҳосил олиб туриш — стабил ва пул даромадлар олиб туриш демакдир. Газетадан.

СТАБИЛИЗАТОР [лот. stabilis — турғун, барқарор] 1 тех. Самолётнинг бўйлама турғунлиги ва бошқарилувчанлигини таъминлайдиган куйруқ қанотининг кўзғалмас қисми.

2 Бирор жараёни, мас., электр токи ёки кучланишини автоматик тарзда бир текис тутиб турадиган асбоб. Телевизор стабилизатори.

3 ким. Бирор материал (пластмасса, лок, бўёқ, елим ва ш.к.)нинг турли ташқи таъсирлар оқибатида рўй берадиган ўзгариши (эскириши)ни секинлаштирадиган модда.

СТАБИЛИЗАЦИЯ [лот. stabilis — турғун, доимий] Стабил ҳолатга келиш ёки келтириш, стабиллашиш ёки стабиллаштириш. Иқтисодиёт стабилизацияси. Стабилизация қурилмаси.

СТАБИЛЛАШМОҚ Стабил, турғун, барқарор ҳолга келмоқ, текислашмоқ, тур-

ғунлашмоқ. Баҳолар стабиллашди. Ҳосилдорлик стабиллашди.

СТАБИЛЛИК Барқарорлик, турғунлик, мустаҳкамлик. Тезликнинг стабиллиги. Валютанинг стабиллиги.

СТАВКА I [р. ставить — «жойлаштирмақ, ўрнатмоқ» фл. дан ясалган от] эск. 1 Олий бош қўмондон қароргоҳи (уруш даврида). Ставкага бормоқ.

2 Куролли кучлар раҳбариятининг олий органи (уруш даврида). Ставка кўрсатмалари.

СТАВКА II [р. ставить — «баҳоламоқ, санамоқ, бирор киши ёки кимсага қандайдир тарзда муомалада бўлмоқ» фл. дан ясалган от] 1 Солиқ, иш ҳақи ва б. турли хил тўловлар миқдори, меъёри. Ойлик ставка. Солиқ ставкаси. ■ Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ставкаларини пайсаятириш ҳисобига аҳолининг реал даромади ошди. Газетадан.

2 с.т. Бир ойлик иш соати ёки куни. Мен ишга энди келишим, Назар Яхшибоевич. Бу ерда ярим ставка ишлайман, келаман-у келаман. М. М. Дўст, Лолазор. Институтни битириш билан «Москвич» сотиб олди. Яқин поликлиникага номига ярим ставка ишга кириб қўйиб, кундузи гулчилик қилди. М. Мансуров, Ёмби.

СТАДИОН [юн. stadion — Юнонистонда спорт мусобақалари ўтказиладиган жой] Футбол ва б. спорт ўйинлари майдони, югуриш йўлчалари ва томошабинлар учун трибуналари, ёрдамчи иншоотлари ва хоналари бўлган спорт мажмуаси. «Пахтакор» стадиони. ■ Арслон наридан-бери овқатланиб, қайта кийинди-да, стадионга — футболга кетди. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

СТАДИЯ [юн. stadion — қадимда: масофа ўлчов бирлиги] Бирор нарсанинг ривожланишидаги ўзига хос хусусиятларга эга бўлган давр, ҳар бир муайян босқич. Қурт боқшининг биринчи стадияси.

СТАЖ [фр. stage] 1 Бирор соҳадаги иш-фаолиятнинг давомийлиги, умумий муддати, вақти. Меҳнат стажи. ■ Улар менинг «икки йил ўқишга киролмай, бир шамоллаб, стаж орттиргани» келганимга чиппачин ишонишди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Янги ишга кирган кишининг бирор ишда, соҳада амалий тажриба орттириши,

раҳбарият томонидан унинг қобилиятига баҳо берилиши учун белгиланган вақт. *Бу ишда менинг стажим йўқ.*

СТАЖЁР [фр. stagiaire] Кейинчалик муайян лавозимда ишлаш учун синов муддати ўтаётган ва таълим олаётган киши.

СТАЖИРОВКА [«стажёр» с. дан] Тажриба орттириш учун белгиланган синов муддати ва шу муддат давомидаги амалий иш тажрибаси; стажёр бўлиб ишлаш, синов муддати ўташ. *Шу билан бир қаторда таълим олиш ва стажировкадан ўтиш учун ёшларни мамлакатнинг sanoat марказларига кўпроқ юбориб туриш фойдали бўлади.* Газетадан.

СТАЙЕР [ингл. stayer — чидамли одам] Узоқ масофаларга югурувчи ёки сузувчи спортчи; таққосланг: **спринтер**.

СТАКАН [қад. р. — стокан, достакан < т. тостакан — ёғоч косача] Ичимликлар ичиш учун ишлатиладиган, дастасиз цилиндрик шиша идиш. *Қиррали стакан. Биллур стакан. Бир стакан сув.* ■ Сомсахона орқасига ўтиб, вино будкасида стакан сўраб олди-да, дўкондан олиб чиққан чоракта ароқни кулқуллаиб қўйиб ичди. С. Аҳмад, Уфқ.

СТАН [р. стан, станок — манзил, қароргоҳ; дастгоҳ] *тех.* Металл чиғирлайдиган, ёядиган машина. *Прокат стани.*

СТАНДАРТ I [ингл. standard — меёр, намуна, ўлчам] I Ўзига ўхшаш бошқа объектларни таққослаш учун асос қилиб олинган намуна, андоза, эталон.

2 Стандартлаштирилаётган объектга нисбатан қўлланиладиган меёрлар, қоидалар, талаблар мажмуини белгилувчи расмий меёр-ий-техник ҳужжат. *Давлат стандартлари.* ■ *Нуқсонлар, нон сифати бўйича давлат инспекциясининг текширишича, давлат стандартига ва нон ёпиш технологияси қоидаларига rioя қилмаслик натижасида келиб чиқади.* «Фан ва турмуш».

СТАНДАРТ II I Стандартга мувофиқ, мос бўлган, стандарт талабларига жавоб берадиган. *Стандарт уйлар. Стандарт деталлар.* ■ *Синалаётган янги навлар, ҳосилдорлиги ва қимматли хўжалик белгилари бўйича, стандарт навга қиёслаб баҳоланади.* «ЎЗМЭ».

2 *кўчма* Бир қолипдаги, шаблон. *Стандарт гап.* ■ *Келганлар мен билан икки сўзли*

стандарт табрик айтиб сўрашдилар. Ш. Ри-зо, Қор ёғди, излар босилди.

СТАНДАРТЛАМОҚ Бир стандартга келтирмоқ, стандартга мувофиқ, бир хилда, бир қолипда ишламоқ, ясамоқ, ҳозирламоқ. *Стандартланган бинолар.*

СТАНДАРТЛАШ Фан, техника ва амалий тажрибаларнинг умумлаштирилган ютуқларига таянган ҳолда стандартлар белгилаш ва уларни тармоқларда қўллаш жараёни. *Стандартлаш халқ хўжалигини бошқаришда муҳим роль ўйнайди.* «ЎЗМЭ».

СТАНДАРТСИЗ Стандартга мос келмайдиган, стандарт талабларига жавоб бермайдиган, стандартдан ташқари; ностандарт. *Стандартсиз мол. Стандартсиз ускуналар.*

СТАНОК [р. станок — кичкина дастгоҳ] I *тех.* Металл, ёғоч, қаттиқ материалларга ишлов бериш, улардан бирор нарса тайёрлаш ҳамда газлама тўқиш учун хизмат қилувчи машина. *Пармалаш станогли. Силлиқлаш станогли.* ■ *Минг-минглаб кишилар машина, станоклар, конвейерлар қаршисида эртадан-кечгача туриб меҳнат қилишади.* «Фан ва турмуш». Сўнгги маълумотларга қараганда, духоба тайёрлаш учун янги пневматик-автоматик станоклар тайёрланиши назарда тутилмоқда. Газетадан.

2 *ҳарб.* Тўп, пулемёт ва ш. к. қурооллар ўрнатилган, олатда, гилдиракли асос. *Пулемёт станогли.*

СТАНОКЛИ I Станогли бор, станок билан таъмин этилган. *Замонавий станокли цехлар.*

2 Станокка ўрнатилган. *Ўн тўртинчи вагон томига қўл пулемёти, охирги вагонга иккита станокли пулемёт ўрнатилди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

СТАНОКСОЗ [станок + ф. ساز — ясовчи, қурувчи] Станок ясовчи, станок ишлаб чиқарувчи ишчи, мутахассис.

СТАНОКСОЗЛИК Станоклар ишлаб чиқариш; машинасозлик саноатининг станоклар ишлаб чиқарадиган тармоғи. *Станоксозликни ривожлантириш. Станоксозлик саноати.*

СТАНСА с. т. эск. Станция. -Жўна, бошқа юмушларни қил. *Ман ўзим ҳайдайман, стансада юмушим ҳам бор, — деди-да, Ёрмат ҳайдовчи ўрнига ўтириб олди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Стансаси йўқ с. т. Тайини йўқ, бетайин. **Стансанг ишлайдими?** дағл. Миянг ишлайдими? Ақлинг борми?

СТАНЦИЯ [лот. statio — тўхташ жойи; бекат] 1 Темир йўл поездлари ёки куруқликдаги бошқа транспорт воситалари тўхтайдиган жой; шу жойга тегишли иншоот ва хизматлар мажмуи. *Темир йўл станцияси. Метро станцияси.* ■ *Поезд Тошкентдан чиққандан бери йўл-йўлакай ҳар разъезд, ҳар станцияда вагонларга гул отаверишган эди. С. Аҳмад, Уфқ. Чоллар, келинчақлар, ҳассага таяниб қолган кампирлар станция биноси тепасидаги радиокарнайга тикилишган. С. Аҳмад, Уфқ.*

2 Махсус вазифа бажарувчи айрим муассасалар, корхоналар ёки илмий-текшириш иши олиб боровчи муассасалар номи. *Телефон станцияси. Метеорология станцияси. Селекцион станция.* ■ *Шу боисдан бу ерда сейсмик станция қурилди ва кенг кўламда сейсмологик, геофизик кузатишлар бошлаб юборилди. «Фан ва турмуш». Зиммамизда бир ярим мингта дизель насос станцияларини электр энергиясига ўтказишдек катта вазифа турибди. Газетадан.*

3 Бортида илмий асбоб-ускуналари бўлган космик аппарат. *Космик станция.* ■ *Мутлақо қутилмаганда «Салют-7» орбитал станцияси билан алоқа узилди. «Фан ва турмуш».*

СТАРТ [ингл. start — жўнаб кетиш; ҳаракатнинг бошланиши] 1 Масофани босиб ўтиш ва олдинга ҳаракат қилиш билан боғлиқ спорт мусобақаларининг бошланиш ўрни. *Старт чизиги. Старт майдони.* ■ *Раҳим цирк полвонларидай кўкрагини олдинга чиқариб, лапанглаб, стартга яқинлашди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

2 Югуриш, велоспойга ва ш.к. спорт мусобақаларининг бошланиш пайти. *Старт бермоқ.*

3 Учиш аппаратларининг ердан кўтарилиш жойи ва пайти.

СТАРТЕР [ингл. starter < start — бошламоқ, ишга туширмоқ] Ички ёнув двигателини ишга солиш, юргизиб юбориш учун хизмат қиладиган мослама, асбоб.

СТАТИК 1 [юн. statikos — турувчи, жойлашувчи; тўхтаб турувчи] Статикага, ҳаракатсизлик ҳолатига, мувозанатга оид, статика қонунларига асосланган. *Статик на-*

грузка. ■ *Ҳаракатсиз ҳолатдаги иш, масалан, қўлни чўзиб турган ҳолатда юкни ушлаб туриш статик иш деб аталади. «Анатомия».*

2 Ҳаракатсиз ҳолатни акс эттирувчи, ҳаракатсиз, турғун ҳолатдаги. *Статик тасвир.*

СТАТИКА [юн. statike] 1 Механиканинг жисмларнинг муайян кучлар остидаги мувозанат шарт-шароитларини ўрганадиган соҳаси. *Геометрик статика усулларида фойдаланиб, қаттиқ жисмларнинг мувозанат ҳолатлари ўрганилади. «ЎЗМЭ».*

2 Мувозанат, тинчлик ҳолати.

СТАТИСТИК [юн. statos — арзирли] Статистика мутахассиси, статистика билан шуғулланувчи киши.

СТАТИСТИК 1 Статистикага оид. *Статистик маълумотлар.*

2 Статистика методлари асосида олиб бориладиган, шу асосда тўпланган маълумотларга таянадиган. *Статистик кузатишлар. Статистик жадваллар.*

СТАТИСТИКА [нем. Statistik < умал. stato — давлат < лот. status — бойлик, мол-мулк] Турли хил ялпи миқдорий маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилиш методларини ишлаб чиқадиган, шу йўл билан ижтимоий ҳаётнинг умумий қонунларини ўрганадиган ижтимоий фанлар тармоғи. *Статистика мураккаб ва сертармоқ фанлар мажмуидан иборат бўлиб, ижтимоий ҳаётнинг хилма-хил ҳодисаларини ўрганади ва таҳлил этади. «ЎЗМЭ».*

2 Жамият ҳаётидаги ҳодисалар ва жараёнларга доир ахборотларни йиғиш, қайта ишлаш, таҳлил ва эълон қилиш билан боғлиқ амалий фаолият соҳаси. *Статистика амалиёти билан Ўзбекистон Республикаси Статистика давлат қўмитаси ва унинг вилоят, шаҳар, туман бошқарма (бўлим)лари шуғулланади. «ЎЗМЭ».*

3 Ижтимоий ҳаётнинг бирор соҳасини тавсифловчи якуний кўрсаткичлар йиғиндиси.

СТАТУС [лот. status — аҳвол, ҳол, ҳолат] Халқаро ҳуқуқда: ҳуқуқий ҳолат, вазият (*яна қ. мақом II 3*). *Дипломатик статус. Давлатнинг мустақиллик статуси.*

СТАТЬЯ [р. статья — мақола; банд, модда] қ. *модда II 2. Даромад статьялари. Буромад статьялари.*

СТАХАНОВЧИ [ўтган асрнинг 30-йилларида кўмир қазиб олишда ўта юқори кўрсаткичларга эришган машҳур шахтёр А. Стаханов номидан] *тар.* Стахановчилик ҳаракатининг қатнашчиси; ўтган асрнинг 30–40-йилларида ишлаб чиқаришда янги техникани эгаллаган ва юқори меҳнат унвондорлигига эришган новатор ишчи. *Жонфигон ўтган йил баҳор кечаларининг бирида.. истироҳат боғига кирган экан, қараса, шаҳарнинг манман деган стахановчилари қаторида хотинининг ҳам каттакон портрети турибди.* А. Қаҳҳор, Жонфигон.

СТАЦИОНАР I [лот. stationarius – қўзғалмас, ҳаракатланмайдиган] 1 Ҳамиша бир жойда туриб ишлайдиган, кўчмас ишхона, муассаса ва ш. к.

2 Касаллар доимий жой (койка)га эга бўладиган ва бутун сутка (лар) давомида ётадиган даволаш муассасаси. *Стационарда даволанмоқ.*

СТАЦИОНАР II 1 Бир жойда туриб ишлайдиган, кўчмас. *Стационар устакхона. Стационар кутубхона.*

2 Бутун сутка давомида касалхонада ётиб даволаниш билан боғлиқ.

СТАЧКА [қад. р. стака́ться – тил бириктирмоқ, келишмоқ] *тар. айн. забастовка.*

СТВОЛ [қад. р. стибол – поя; шохча] 1 Милтиқ, тўп сингари отиш қуролларининг ўқ отилиб чиқадиган найсимон қисми. *Милтиқ стволи. Пулемёт стволи.* ■ *Танклардаги тўпларнинг узун стволлари олов пуркай бошлади.* Ойбек, Қуёш қораймас.

2 кон. Вертикал шахтанинг оғзидан тубигача бўлган қисми. *Шахта стволи.*

СТЕЛЛАЖ [нем. Stellage < голл. stellen – қўймоқ, жойлаштирмоқ] Турли нарсалар қўйиш, мас., китоб сақлаш учун ясалган сўйичаксимон устма-уст тоқча (полка)лар.

СТЕЛЬКА [р. стель – «ёймоқ, солмоқ, тўшмоқ» фл. дан ясалган от] Пойабзалнинг ичига қўйиладиган юпқа чарм, мата ёки картон патак.

СТЕНД [ингл. stand – таглик, поя, устун; пештахта] 1 Кўргазма, музей ва ш. к. да намойиш учун экспонатлар қўйиладиган мослама, шчит. *Адабиёт музейида «Навоий» стенди. Экспонатларни стендларга қўймоқ. Стенд ташкил этмоқ.* ■ *Стендларда ойна тагига қўйилган турли-туман минераллар*

йилт-йилт товланар эди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

2 Тайёр машина ва ускуналар синаладиган қурилма. *Двигателни стендга ўрнатиб, синовдан ўтказмоқ.*

3 Ҳавода учиб бораётган нишонга сочма ўқ билан отиш учун жиҳозланган махсус жой, майдонча.

СТЕНО- [юн. stenos – тор, сиқик, қисқа] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, «тор, сиқик, тигиз, қисқа» маъноларини ифодалайди.

СТЕНОГРАММА [стено.. + юн. gramma – ёзув, ёзув белгиси] Оғзаки нутқни қоғозга сўзма-сўз ёзиб олиш; стенографик усул билан ёзиб олинган матн. *Маъруза стенограммаси.*

СТЕНОГРАФИК 1 Стенографияга оид. *Стенографик усул. Стенографик алифбо.*

2 Стенография усули билан ёзиб олинган. *Стенографик ҳисобот. Стенографик материаллар.*

СТЕНОГРАФИСТ Оғзаки нутқни стенография усули билан ёзиб олувчи мутахассис.

СТЕНОГРАФИСТКА Стенографист аёл. *Агар стенографистка қиз ушлаб қолмаганида, дераза тагидаги гули қуриб қолган тувакка боши билан уриларди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

СТЕНОГРАФИСТЛИК Стенографист касби, стенография билан шуғулланиш. *Стенографистлик курси. Стенографистликни ўрганмоқ.*

СТЕНОГРАФИЯ [стено.. + юн. grapho – ёзаман] Оғзаки нутқни турли шартли белгилар ва қисқартмалар билан тез ёзиб олиш усули ва шундай ёзувнинг ўзи. *Стенография курси. Маърузаларни стенографияда ёзиб бормоқ.*

СТЕНОГРАФИ *айн. стенографист.*

СТЕНОКАРДИЯ [стено.. + юн. kardia – юрак] *тиб.* Юрак ишемик касаллигининг кўкрак қафасининг марказий ёки чап қисмида тўсатдан пайдо бўладиган гижимловчи оғриқ билан, кўрқув ва ваҳима билан кечадиган шакли.

СТЕПЛЕР [итал. stepler] Қоғоз варақларини металл чангакчалар билан бириктириш, тикишга мўлжалланган дастаки ёки механик мослама.

СТЕРЕО- [юн. stereos – қаттиқ; жисмга оид, ҳажмий, фазовий] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи тарки-

бий қисми: «қаттик, қатъий»; «ҳажмдорлик, фазовий тақсимланиш» маъноларини ифодалайди (мас., *стереотип, стереометрия, стереокимё* ва б.).

СТЕРЕОКИМЁ [стерео.. + кимё] *ким.* Молекулалардаги атомларнинг фазовий жойлашиши, тузилиши ва бунинг физик-кимёвий таъсири ҳақидаги таълимот, фан.

СТЕРЕОМЕТРИЯ [стерео.. + метр] *мат.* Геометриянинг бир текисликда ётмаган, фазодаги геометрик шакллари ўрганадиган бўлими.

СТЕРЕОСКОП [стерео + *юн.* skopeo — кўраман] Бир нарсанинг иккита тасвирини бирга кўшиб, бўрттириб, ҳажмдор қилиб кўрсатадиган оптик асбоб.

СТЕРЕОСКОПИК 1 Ҳажми, фазовий шакли яққол кўзга ташланадиган, бўртиб кўринадиган, бўртма. *Стереоскопик тасвир. Стереоскопик фотосурат.*

2 Ҳажмдор тасвир ҳосил қиладиган, бўрттириб, ҳажмдор қилиб кўрсатадиган. *Стереоскопик кино.*

СТЕРЕОТИП [стерео + *юн.* typos — из, тамға; аломат] **1** *плгрф.* Китоб, газета, журнал ва ш.к. ни кўп нусхада нашр этиш учун терилган матннинг металл, резина ёки пластмассадан қилинган яхлит қолипга кўчирилган нусхаси; босма қолип.

2 *Стереотип 1* га оид, стереотипдан кўчириб босилган. *Стереотип нашр.*

3 *кўчма* Бир хил, бир қолипдаги. *Фильмни яратиш учун муаллифлар янги, маънодор шакллар, қаҳрамонларни янгича кўрсатиш йўллари излаб, ўрганиб қолинган стереотип ва схематизмдан воз кечаётганликларини намойиш этдилар.* Газетадан.

СТЕРЕОТИПИЯ *плгрф.* Стереотиплар тайёрлаш ва улардан фойдаланиб, китоб ва ш. к. босиш усули, техникаси.

СТЕРЖЕНЬ [*қад. р.* стержень — дарахт танасининг ўзаги] Металл ёки бошқа материалдан тайёрланган таёқчасимон деталь. *Металл стержень. Затвор стержени.*

СТЕРИЛ [*лот.* sterilis — тоза, пуштсиз, наслсиз] Стерилизация қилинган, стерилланган, микроблардан холи қилинган. *Стерил пахта. Стерил бинт.* ■ *Аппарат бутун асбоблари билан стерил бўлиши лозим.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

СТЕРИЛИЗАТОР Лаборатория идишлари, тиббий асбоб-ускуналарни стериллаш учун хизмат қиладиган қурилма, мослама.

СТЕРИЛИЗАЦИЯ, стериллаш [*лот.* sterilis — тоза, пуштсиз, наслсиз] Қайнатиб, қизитиб, қатрон қилиб ёки кимёвий йўл билан микроблардан тозалаш, зарарсизлантириш.

СТИЛИСТИК Стилга, стилистикага оид, услубий. *Стилистик хато. Стилистик жиҳатдан ғализ жумла.* ■ *Бу синонимик қаторлардаги сўзлардан фақат нейтрал стилистик бўёққа эга бўлган баъзи сўзларгина атрибутив функцияда қўлланади.* «ЎТА».

СТИЛИСТИКА [«стиль» с. дан] **1** Тилшуносликнинг тил ва нутқ бирликларини ўрнида қўллашни, тилнинг тасвирий воситаларини ўрганувчи бўлими. *Лексик стилистика. Фонетик стилистика.* ■ *Стилистика учун адабий-нейтрал услуб муҳим қимматга эгадир.* «ЎТА».

2 *айн. услубшунослик.*

3 Адабиёт назариясининг бадий адабиёт асарларининг тил хусусиятларини ўрганувчи бўлими.

СТИЛЬ 1 [*юн.* stylos — ёзув, хат таёқчаси] **1** Муайян давр ёки оқим адабиёти ва санъатидаги, шунингдек, алоҳида бир муаллиф ёки алоҳида асардаги тасвирий воситаларнинг ғоявий ва бадий жиҳатдан ўзаро боғлиқлиги; шундай воситалар мажмуи; услуб. *Адабиётда романтик стиль. Архитектурада шарқ стили.*

2 *айн. услуб 2.* Ёзувчининг стили. *Китобий стиль. Публицистик стиль.*

3 *айн. услуб 3.* Бадий стиль. *Илмий стиль.*

СТИЛЯГА [«стиль» с. дан] *салб.* Кийиниш ва юриш-туришда кўпчиликнинг дидага мос келмайдиган, ғайриоддий, европача модага зеб берувчи йигит ёки қиз. *Шаҳар стилиягаларини бир чўқишда қочирадиган бу қиз Иномжонни тамоман лол қилиб қўйган эди.* С. Аҳмад, Мўтти.

СТИМУЛ [*лот.* stimulus — ҳайвонларни ҳайдаш учун белгиланган учли таёқ] Бирор ишга қизиқиш тугдирадиган, рағбатлантирадиган, ундайдиган нарса, омил. *Меҳнат унвондорлигини оширувчи стимуллар. Моддий стимул. Маънавий стимул. Стимул бермоқ.*

СТИПЕНДИАТ [*лот.* stipendiat] Стипендия олувчи шахс. *Президент стипендиати.*

СТИПЕНДИЯ [*лот.* stipendium — тўлов] Олий ва ўрта махсус ўқув юртларининг кундузги бўлимлари талаба ва ўқувчилари-

га, аспирант ва докторантларга, махсус курсларнинг тингловчиларига ҳар ойда бериб туриладиган нафақа, пул.

СТИХИЯ [юн. stoicheion — унсур, элемент; ибтидо, асос] 1 Кучли табиий офат (ёнғин, тошқин, довул, зилзила ва ш. к.). *Табиат стихиясини енга оладиган бирдан-бир куч — одамлар.. улардаги жасурлик.* И. Раҳим, Ихлос.

2 *кўчма* Кўр-кўрона, бебош ҳаракат; уюшмаганлик; уюштириб ва идора қилиб бўлмайдиган ижтимоий куч.

СТИХИЯЛИ 1 Стихияга оид, кишиларнинг иродасидан, хоҳишидан ташқари табиий кучлар таъсири остида юзага келадиган.

2 Уюшмаган, тўғри ташкил этилмаган, идора қилиб бўлмайдиган. *Стихияли ижтимоий ҳаракат.*

СТИХИЯЛИЛИК Уюшмаганлик, тўғри ташкил этилмаганлик; режасизлик. *Ҳаракатнинг стихиялилиги.*

СТИХИЯЧИЛИК Стихияли ҳаракат, бошбошдоқлик. *Стихиячиликни онглиликка айлантириш.*

СТОИК [юн. stoikos] флс. Стоицизм издоши, тарафдори.

СТОИЦИЗМ [юн. Stoia (Стоя) — стоиклар мактаби асосчиси Зенон биринчи марта нутқ сўзлаган пешайвон номидан] Юнон фалсафасида милoddан аввалги 2–3-асрларда юзага келган, инсон (доно киши) эҳтирос ва ҳою ҳаваслардан холи бўлиб, ақл-идрокка бўйсуниб яшамоғи керак, деб ҳисоблаган фалсафий оқим. *Гераклит ғоялари таъсирида стоиклар бошланғич оловнинг фаол ролини, унинг ҳамма нарсанинг яратувчиси эканлигини қайд қилганлар, лекин улар кейинчалик ҳаво, сув, тупроқнинг ролини ҳам эътироф этганлар.* «Фалсафа».

СТОЛ [қад. р. стол — курси, ўриндик; тахт] 1 Дастурхон тузаш ёки ишлаш учун мўлжалланган, тиргак ёки оёқчаларга ўрнатилган кенг горизонтал тахтли баланд курси; мебель тури. *Тўғарак стол. Тортмали стол. Ёзув столи. Овқат столи. Операция столи.* ■ [Абдулла Қаҳҳор] *Ҳар куни муайян вақтда ёзув столида ўтиришлари шарт эди.* К. Қаҳҳорова, Чорак аср ҳамнафас. *Лобархон катта уйдаги столга дастурхон тузаб.. чойнакдаги чойни қайтариб турарди.* Газетадан. *Жувон бир коса хушбўй ва хуштаъм*

овқатни столга қўйиб, секин нари кетди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 *кўчма с. т.* Амал, лавозим. [Заргаров:] *Нимадан тап тортаман!.. Олса, столини олади-да, артелимга бориб, яна раислигимни қилавераман.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

3 Махсус ишлар билан шуғулланувчи муассаса ёки муассасадаги бир бўлим. *Паспорт столи. Адрес столи.*

СТОЛБА [р. столб — ерга тик ўрнатилган хода] айн. **СИМЁҒОЧ**. *Электр тармоғи столбалари.* ■ *Поезд шу қадар елмоқдаки, Норматнинг назарида поёнсиз дашт чир айланиб, телеграф столбалари унга қараб чопиб кетаётгандай.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

СТОМАТИТ [юн. stoma, stomatos — оғиз + itis — яллиғланишни билдирувчи қўшимча] тиб. Оғиз бўшлиғидаги шиллиқ парданинг яллиғланиши.

СТОМАТОЛОГ Стоматология бўйича мутахассис, врач. *Ҳозир стоматолог кабинетлари замонавий аппаратлар билан жиҳозланган.* «Саодат».

СТОМАТОЛОГИК Стоматологияга оид. *Стоматологик операция.* ■ *Стоматологик касалликларни даволашда турли доридармонлар, лазер ва инфракизил нур, ультратовуш, физиотерапия усуллари ва ш.к. дан фойдаланилади.* «ЎЗМЭ».

СТОМАТОЛОГИЯ [юн. stoma, stomatos — оғиз, + logos — фан, таълимот] Тиббиётнинг оғиз бўшлиғи, тиш, жағ ва юз касалликлари ва уларни даволаш ҳақидаги бўлими. *Ҳозирги замон стоматология фани терапевтик, хирургик, ортопедик, болалар стоматологияси каби бўлимларни ўз ичига олади.* «ЎЗМЭ».

СТОП-КРАН [ингл. stop — «тўхтатмоқ» фл. дан буйруқ шакли + кран] Вагонларга ўрнатилган ва поездни дарҳол тўхтатиш зарурати туғилганда босиладиган тормозлаш ричаги.

СТРАТЕГ [юн. strategos] 1 *ҳарб. тар.* Юнонистонда кенг ҳарбий ва сиёсий ваколатларга эга бўлган лашкарбоши.

2 Йирик ҳарбий операцияларга раҳбарлик қилувчи саркарда, стратегия билимдони.

3 *кўчма* Бирор фаолият соҳасига моҳирлик билан раҳбарлик қилувчи киши.

СТРАТЕГИК 1 Стратегияга оид, стратегия билан боғлиқ. *Стратегик режа.*

2 Ҳарбий аҳамиятга, урушнинг умумий мақсади нўқтаи назаридан аҳамиятга молик бўлган. *Стратегик хомашё. Стратегик қурилишлар.* ■ *Бу тепаликдан туриб, дарё кўприкларини кузатиб туриш, ўққа тутиш мумкин. Бу жиҳатдан 119-тепалик — жуда-жуда муҳим стратегик объект.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 Мустақил ҳаракат қиладиган йирик ҳарбий бўлинмаларга ёки бутун армияга оид. *Стратегик фронт. Стратегик авиация. Стратегик разведка.*

4 кўчма Бирор-бир иш-фаолиятни, жараёни тайёрлаш ва амалга ошириш учун муҳим бўлган умумий ёки асосий йўл-йўриқларни қамраб олган. 1994 йил 1 июлдан миллий валютанизм — сўмнинг муомалага киритилиши билан мамлакатимиз энг катта иқтисодий стратегик қадам қўйди. Газетадан.

СТРАТЕГИЯ [юн. *strategia* < *stratos* — қўшин + *ago* — бошлаб бораман] 1 ҳарб. Уруш олиб бориш санъати; уруш ва ҳарбий операциялар ўтказишнинг умумий режаси. *Яшин тезлигидаги уруш стратегияси.*

2 Уруш олиб бориш ҳақидаги фан. *Стратегия курси. Стратегиядан маърузалар. Ҳарбий стратегия назарияси.*

3 кўчма Ижтимоий-сиёсий курашга раҳбарлик қилиш санъати, шунингдек, умуман, бошқарувни тўғри ва истиқболли режалаштириш санъати. *Фан тараққиётида ҳар бир муҳим давр илмий изланишларнинг маълум стратегиясини ўртага ташлайди. «Фан ва турмуш».*

СТРАТОСТАТ [лот. *stratum* — тўшам, қатлам + *statos* — турғун, кўзғалмас] Стратосферага учуриш учун белгиланган аэроустат; ҳаво шари. Ҳозир стратостатлардан илмий тегишириш мақсадларида.. метеорологик ракеталар учуриш ва бошқаларда фойдаланилади. «ЎЗМЭ».

СТРАТОСФЕРА [лот. *stratus* — тўшам, қатлам + *sphaera* — шар] Атмосферанинг тропосферадан 8–10 километрдан то 50 километр баландликкача бўлган оралиқда жойлашган қатлами. *Стратосферадаги озон қатлами ультратрафинаш нурларни Ер сиртига ўтказмайди, акс ҳолда, Ерда ҳаёт бўлмас эди.* «ЎЗМЭ».

СТРАХОВАНИЕ [р. страховать — «эҳтиёт қилмоқ, хавфсизлигини таъминламоқ» фл. дан ясалган от] қ. **СУГУРГА**.

СТРЕЛКА [р. стрела — «ўқ, найза; мил, тил» с. нинг кичр.] 1 Турли ўлчов ва назорат асбобларида: ўз ўқи атрофида айланиб, ўлчанаётган нарса миқдорини кўрсатувчи ингичка учли, камбар найза. *Соат стрелкаси. Манометр стрелкаси.* ■ *Очишнинг ҳислари ҳаракатдаги нўлатлар орасига тушиб қолган магнит стрелкасидай титраб, у ёқдан бу ёққа бориб келар эди.* П. Қодиров, Уч илдиз. [Ҳайдовчи] *Газни шундай қаттиқ босдики, кўз очиб-юмгунча спидометр стрелкаси «100» дан ўтиб, «120»га яқинлашиб қолди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

2 Шу шаклдаги чизик ёки белги. *Йўл кўрсатувчи стрелка.* ■ *Хаританинг ҳар хил жойларига рангдор қаламлар билан белгилар, стрелкалар, рақамлар қўйилган эди.* М. Муҳамедов, Одерга.

3 т. й. Темир йўлларда бир изни иккинчи изга улаш, ҳаракатдаги составни бир йўлдан иккинчи йўлга ўтказиш учун хизмат қиладиган мослама. *Трамвай стрелкаси. Стрелкани бир издан иккинчи изга ўтказмоқ.*

СТРЕЛКАЛИ Стрелкаси бўлган. *Стрелкали гальванометр. Стрелкали чизик.*

СТРЕЛКАЧИ Темир йўл изларининг стрелкасини буриб, ўзгартириб турувчи ишчи. *Разъезд стрелкачиси.* ■ *Бир куни бригада сменадан чиқиб келаётганда, Иномжон улардан сурилиб, стрелкачи қиз Мўттихоннинг олдида қолади.* С. Аҳмад, Мўтти.

СТРЕСС [ингл. *stress* — босим; кучланиш, танглик] Одам ва ҳайвонларда кучли ташқи таъсиротлар натижасида содир бўладиган ўта ҳаяжонланиш, безовталиқ, асабийлик ҳолати. *Одамда бир хил кучдаги стресс ҳам хавфли, ҳам ижобий бўлиши мумкин. «ЎЗМЭ».* *Турмуш тарзимизда кулгининг аҳамияти шу қадар муҳимки, кўпгина муаммоларни кулги ёрдамида енгиб, стресс оқибатида пайдо бўладиган касалликларнинг олдини олишимиз мумкин.* Газетадан.

СТРОНЦИЙ [лот. *Strontium* < *Strontion* (Строншион) — Шотландиядаги кичик бир қишлоқ номи] Менделеев даврий системасининг II гуруҳига мансуб кимёвий элемент, кумушсимон оқ енгил металл. *Кальций бор жойда ҳамшиша стронций учрайди.* «Фан ва турмуш».

СТРУКТУРА [лот. *structura* — тузилиш; боғланиш] Муайян нарсаларнинг тузилиши, қурилиши; таркибий қисмларнинг ўзаро

боғлиқлиги. *Тупроқнинг структураси. Сўз структураси. Бошқариш аппаратининг структураси.* ■ Структурани билиш — элементларни, уларнинг ўзаро алоқадорликларини аниқлаш, бу элементлар бир бутунлигининг ўзига хос табиатини тушуниб олишдир. «ЎЗМЭ».

СТРУКТУРАВИЙ Структурага, тузилишга, таркибга оид. *Структуравий тишунослик.* ■ Оламда сифат жиҳатдан турли системаларда структуравий муносабатларнинг беҳисоб кўп даражалари, тиллари мавжуддир. «Фалсафа». Кейинги вақтларда табиатишунослик ва ижтимоий фанлар соҳаларида.. структуравий таҳлил усуллари ишлаб чиқилди. «ЎЗМЭ».

СТРУКТУРАЛИ Муайян структурага, тузилишга эга бўлган. *Структурали тупроқ.*

СТУДЕНТ [лот. studens, studentis — кунт, ғайрат билан ишловчи, шуғулланувчи] айн. талаба. *Институт студенти.* ■ Бир гуруҳ ўқори курс студентлари турадиган бу уйда.. ҳар хонанинг калити маълум бир жойга яшириб кетиларди. П. Қодиров, Уч илдиз.

СТУДЕНТКА Студент қиз.

СТУДЕНТЛИК қ. талабалик. *Элмуроднинг студентлигида.. Маяковский ҳақида доклад қилганида фамилиясини билиб олган эди йигит. Шухрат, Шинелли йиллар. Студентлик йиллари ихлос билан ўқидик. М. Қориев, Ойдин кечалар.*

СТУДИЯ [итал. studio — ҳафсала, кунт; ўқий, ўрганиш] 1 Рассом ёки ҳайкалтарош ишхонаси.

2 Рассом ёки актёрлар тайёрлайдиган мактаб.

3 Таълим-тарбия машғулоти амалий-ижодий иш билан биргаликда олиб бориладиган, актёр, созанда, рассом ва ш. к. тайёрлайдиган мактаб. *Балет студияси. Опера студияси.* ■ Москвадаги ўзбек театр студияси ўқувчилари жиддий постановкалар тайёрлаган эдилар. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

4 Саҳнавий (ёки тасвирий) санъат асосларини ўрганадиган, асосан ёшлардан ташкил топган театр (ёки рассомлар) ижодий жамоаси. *Бу орада ёнимга зарварақ тўн кийган икки артист келиб ўтирди. Студиянинг таомилига кўра, мен ҳам уларга нарво қилмай, ўтиравердим. Ҳ. Аҳмар, Яккама-якка.*

5 Бадий ва б. фильмлар яратувчи ижодий ва техник ходимлар жамоаси; шу жамоа ишлайдиган жой, киностудия. *Ҳужжатли фильмлар студияси.* ■ Фильмлар Тошкент студиясининг ўз ижодий кучлари билан ўз павильонида олиниб, ўз фабрикасида тайёрланади. Газетадан.

6 с. т. Радио эшиттириш ва телекўрсатувлар олиб бориладиган махсус бино; радиостудия ёки телестудия.

7 Умуман, сурат олиш, овоз ёзиш ва ш. к. мақсадлар учун жиҳозланган иш жойи. *Тошкентда яқинда грампластинкалар учун овоз ёзиб оладиган студия очилган эди. Л. Пўлатов, Янги студияда.*

СТУЛ [р. стул < нем. stuhl] Одатда суянчиғи бўладиган, бир кишилик ўриндик; курси. *Дадам сувоғи кўчган деворларга, эски шкаф, оёғи маймоқ стулларга бир қараб қўйди. С. Сиёев, Ёруғлик. Ҳафиза Умиднинг кўзларига тикилди. Бир лаҳзадан кейин стулга ўтирди. У Умиднинг юрагида бир нима борлигини сезарди. Мирмуҳсин, Умид.*

СТУН айн. сутун. У [Марайим] хаш-паш дегунча стунга тирмашиб чиқиб, картонни эски деворий газетанинг устига михлаб тушди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Султон Муҳаммаднинг давлати — стунлари чириган кўҳна бир иморатдир. М. Осим, Ўтпор.

СТЮАРДЕССА [ингл. stewardess] Самолёт ёки кемаларда йўловчиларга хизмат кўрсатувчи шахс. *Стюардесса қиз. Стюардессалар махсус мактабларда тайёргарликдан ўтадилар.*

СУБСТАНЦИЯ [лот. substantio — моҳият] флс. Қадимги фалсафа тарихида бутун борлиқ ва ҳодисаларнинг моҳияти, дастлабки асоси. *Арастунинг ўзи эса субстанция — моҳият, барча категорияларнинг реал асоси.. деб таъкидлайди. «Фалсафа».*

СУБСТРАТ [лот. substratum — тўшама, асос] 1 флс. Турли-туман ҳодиса ва жараёнларнинг умумий моддий асоси, ҳодисалар ўртасидаги умумийлик ёки ўхшашликнинг негизи.

2 тилш. Маҳаллий аҳолининг келгинди (босқинчи)лар тили томонидан сиқиб чиқарилган тили; шу тилнинг келгиндилар тилидаги излари, қолдиқлари. *Формал ҳажмининг бу даражадаги ихчамлиги мураккаб семантик субстратнинг ифодаланишига, бирор даражада бўлсин, монелик қилмайди. «ЎТА».*

СУБТРОПИК [лот. sub — остида, яқинида, ёнида + тропик] Субтропикларга оид, хос. *Субтропик иқлим. Субтропик ўсимликлар.* ■ *Цитрус ўсимликларидан бири — лимон субтропик ва тропик мамлакатларда ўсади. Газетадан. Совуқ ҳаво бостириб кириши натижасида гоҳи субтропик зонада ҳам қор ёғиши мумкин. «Фан ва турмуш».*

СУБТРОПИКЛАР Ер шарининг Шимолий ва Жанубий яримшарларидаги тропик зоналар билан мўътадил зоналар ўртасида жойлашган икки географик зона.

СУБУТ [а. ثبوت — қатъийлик, барқарорлик, мустаҳкамлик] Сўзнинг, ваъданинг ёки тутган ишининг ишончга сазоворлиги, тайинлилиги; эътибор, бурд. *Субути йўқ одам.* ■ *Субутинг йўқ сенинг. Булар ишни расво қилганда, яна бошқа ёққа ўтиб оласан!* А. Мухтор, Туғилиш.

СУБУТЛИ Субутини, эътиборини йўқотмаган, ишонса бўладиган; бурди бор, тайинли. *Пахта даласи — мардлар майдони, гапининг устидан чиқадиган, лафзи ҳалол, субутли одамлар.. майдони. С. Абдуқаҳҳор, Қувондик.*

СУБУТЛИЛИК Ўз сўзида, ваъдасида қатъийлик, барқарорлик. *У[Раҳима] оз вақт ичида.. покизалиги, субутлилиги билан халқни ўзига жалб этди. Н. Сафаров, Раиса.*

СУБУТСИЗ Субутини йўқотган, ишониб бўлмайдиган; тайини, бурди йўқ, бетайин, бурдсиз. *Ваъдага вафо — марднинг иши, Ваъдасиз — субутсиз киши. Мақол.* ■ *Олимжон — содда ва оққўнғил йигит, сўзлари вазмин ҳам маъноли. У Анварга ўхшаган субутсиз эмас. Т. Расулов, Марҳамат.*

СУБУТСИЗЛИК Ўз сўзида, ваъдасида турмаслик, беқарорлик, субути йўқлик. *Темур афандининг субутсизлигидан гижиниб айтди.. «Латифалар».*

СУБЪЕКТ [лот. subjectum — остида, асосида турувчи] Мантиқда: муҳокама қилинётган, ҳукм чиқарилаётган предмет; мантикий эга.

2 Фаол иш-ҳаракат қилувчи, билувчи, онг ва иродага эга бўлган индивид ёки ижтимоий гуруҳ. *Индивид — ижтимоий мавжудот, шу маънода субъект ижтимоий мазмун касб этади, яъни жамиятнинг ўзи ҳам субъект бўлиб келиши мумкин. «ЎЗМЭ».*

3 тлш. айн. эга 2. Гапнинг субъекти.

СУБЪЕКТИВ 1 Бир шахснинг, субъектнинг ўзигагина хос, ўзигагина тегишли; шахсий. *Субъектив омиллар.*

2 Бир кишининг шахсий фикрига, қарашларига асосланган, бир тарафлама, бир томонлама. *Субъектив кечинмалар. Субъектив баҳо. Субъектив қарашлар.*

Субъектив идеализм флс. Инсон онгидан ташқарида ва инсон онгига боғлиқ бўлмаган ҳолда ҳеч қандай реаллик, воқелик йўқ, деб талқин қилувчи фалсафий таълимот; идеалистик фалсафанинг икки асосий оқимидан бири. *Субъектив идеализм.. янги замоннинг йирик мутафаккирлари — Лейбниц, Кант, Фихте, Шеллинг фалсафий қарашларида аксини топди. «Фалсафа».*

СУБЪЕКТИВИЗМ 1 айн. субъектив идеализм қ. субъектив.

2 флс. Нарса ва ҳодисаларнинг мавжудлиги ва ўзгариб боришини қонуниятлар асосида эмас, балки субъект фаолиятига боғлаб тушунтирувчи идеалистик таълимот.

3 Субъектив қараш, масалага бир томонлама, ўз шахсий фикри, мулоҳазалари нуқтаи назаридан ёндашиш. *Ҳаёт ҳодисалари талқинида авторнинг ҳароратли «субъективизми» лирик, ҳиссий стихиядан озик олади. «ЎТА».*

СУБЪЕКТИВИСТ Субъективизм тарафдори (қ. субъективизм 1, 2).

СУБЪЕКТИВЛИК айн. субъективизм. Баҳонинг субъективлиги. *Фикрнинг субъективлиги.* ■ *Воқелик ёзувчининг қалб призмасидан ўтади, тасвир объектига муносабат субъективликнинг нозик моментларида кўринади. «ЎТА».*

СУБҲ [а. صبح — эрталаб, тонг, тонготар] Эрта тонг пайти; сабоҳ, саҳар. *Тинмагур шаҳримизнинг Субҳида шунча овоз. Ғ. Фулом. Субҳ чоғида магар чиққанда ёрим тўлғаниб, Гул ёқасин чок этар, булбулда афғон қўзғалур. Ҳабибий.*

Субҳи козиб (л. м. ёлғон тонг) Тонготардан анча олдин, тонг ёришгандек туюладиган пайт. *Ҳа, субҳи козибда эмас, субҳи содиқда, хўрозлар қичқирар-қичқирмас, булбулу майналар хонишини бошлар-бошламас, тўрт аскар ошналарининг қўрғонига етиб келишганди. «Ёшлик».* **Субҳи содиқ** (л. м. чин тонг) Ҳақиқий тонготар пайти. *Шарқ уфқидан аста-аста қоронғилик кўтарилиб, ўрнига субҳи содиқ жойлашмоқда эди. А. Қо-*

дирий, Кичик асарлар. *Излаб бораётган Барчин ёри ҳам, бахмал ўтовда ётиб, субҳи содиқ туққан вақтда бир туш кўрди.* «Алпомиш».

СУБҲИДАМ [a. + ф. صباح — эрта тонг; тонг саҳарлаб] Эрта тонг пайти; тонг, субҳ. *Субҳидамда турмоқ. Субҳидам чоғи.* ■ Субҳидам сабоси кўзғалиб, Зулфингни тортқилар оҳиста. А. Шер, Қадимги куй. [Ёдгорбек] Ювиниб айвонга чиққанида, кеч кузнинг саҳарги совуқ ҳавосидан бадани жунжикди. Лекин бари бир субҳидам тоза ва ёқимли эди. «Ёшлик».

СУБҲОН [a. سبحان — мақтов, мадҳ] дин. Мақтов, мадҳия; мадҳлар.

Субҳон олло Оллонинг мадҳи; Оллога мадҳлар бўлсинки.. [Уста Олим:] *Субҳон олло! Қандай юрагингиз бор экан, Отабек! А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

СУБҲОНИ 1 Эртапишар серҳосил маҳаллий ўрик нави.

2 Шу ўрикдан солинган туршак.

СУВ 1 Водород билан ксилороднинг кимёвий бирикмасидан иборат рангсиз, ҳидсиз шаффоф суюқлик; табиатда муз ва буғ ҳолида ҳам учрайди, барча тирик организмларнинг ва кўпгина моддаларнинг таркибий қисмини ташкил қилади. *Қор суви. Денгиз суви. Оқар сув. Турғун сув.* ■ *Зиллол сувлар, эрам каби боғу бўстонлар, Менинг совғам қошоналар, олтин тупроқлар. Ғайратий. Атмосферада сув буғ, туман, булут, ёмғир, қор ҳолатида бўлади.. «ЎЗМЭ».*

2 Шундай суюқлик ичимлик сифатида. *Минерал сувлар.* ■ *Садақанинг афзали чанқоқ одамларга сув улашмоқдир.* «Фан ва турмуш». *Организмга йод озиқ-овқат ва сув билан киради.* «Фан ва турмуш».

Жон (ёки ҳаёт) **суви 1** ҳаёт бағишловчи, ҳаёт-мамот масаласини ҳал қилувчи сув. *Улар ўзларига, ўз ерларига, ўз уйларига ҳаёт суви келтириш учун.. курашга борадилар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о; **2** кўчма ҳаёт бағишловчи, жон, файз киритувчи нарса. *Ташқарида бир қўша созандалар дутор, танбур, ғижжак, рубоб, най билан дунёга жон суви сепиб, шаҳарнинг машҳур ҳофизлари ашула айтадилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Машқ бошланиши билан бутун вужудимга ҳаёт суви югурди.* А. Қодирий, Кичик асарлар. **Сув ичмоқ 1** сув истеймол қилмоқ. *От бошига иш тушса, сувлиғи билан сув ичар, Эр бошига*

иш тушса, этиги билан сув кечар. Мақол; **2** сугорилмоқ. *Шолининг орқасидан курмак сув ичибди.* Мақол. ■ *Кўз тикиб турган ерларимиз эски ариқдан сув ичолмайди, янги ариқдан тақир ичолмайди, яна азалгидай қақраб ётаверади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Сув йўли** Кемалар қатнайдиған йўл. **Сув қўймоқ** Сугориш учун сувнинг йўлини очмоқ, сугормоқ. *Экинга сув қўймоқ.*

3 Сой, кўл, дарё ва ш. к. нинг сувли сатҳи ҳақида. *Сув бўйи. Сувнинг нариги бети. Сувнинг кўтарилиши.*

4 Тармева, сабзавот ва ш.к. таркибидаги шира, шарбат, суюқлик. *Анор суви. Сабзининг суви.* ■ *Боғингда очилган қизил гулларинг, Узумнинг сувидай ширин тилларинг.* «Кўшиқлар».

5 Тирик организм ва аъзолардан ажралиб чиқадиган суюқлик, шира. *Ошқозон суви.* ■ [Ёрмат] *Тумов орқасида бурнидан тўхтовсиз оққан сувни ҳам сезмайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Оғзининг суви келди Ҳаваси келди; егиси, ичгиси келди. *Ундан нарида каттакон дошқозонда ош дамлаб қўйилибди. Зарчува солинган, сап-сариқ. Оғзининг суви келиб кетди.* «Ёшлик».

6 Умуман, турли нарсалар таркибидаги намлик. *Суви қочган нон, олмачой билан нонушта қилишаётганда, Гадойбой пайдо бўлди.* Ҳ. Фулом, Феруза.

7 кўчма с. т. Маза-матраси, шираси ёки жири йўқ (мева ёки овқат ҳақида). *Қовун қипқизил сув чиқди. Бу шўрва эмас, шилдир сув.*

8 Каштачиликда: тўғри ёки тўлқинсимон чизик шаклидаги гул элементи. *Суви оқ, гули турли қийиқча.*

9 эск. Ўн танобга тенг ер ўлчов бирлиги. *Ҳар ўн таноб ер бир сув ҳисобланиб, мана шу майдон ҳисобидан ариқ тозалашга бир ҳашарчи юборилар эди.* И. Жабборов, Кўҳна харобалар сири.

10 Турли бирикмали номлар таркибида келади, мас., сув каламуши, сув эчкилари, сув ости кемаси.

Анча (ёки кўп, қанча-қанча) **сувлар оқди** Кўп замонлар ўтиб кетди, анча вақт бўлди. *Ҳа, қизим, ундан буён қанча-қанча қорлар ёғди, қанча-қанча сувлар оқди, у вақтларда ёш эканмиз, фаросат оз экан, кўп-кўп камчиликлар ўтди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Сиркаси сув кўтармайдиган одам қ. сирка**

1. Сиртига сув юқтирмаслик қ. сирт. Сув бўлмоқ 1) терлаб жиқ ҳўл бўлмоқ, терга ботмоқ. *Бемор иситмалаб, сув бўлиб ётибди*; 2) эриб сувдек бўлмоқ. *Темирчининг қўлида темир эриб сув бўлар*. Мақол. **Сув йўғида таяммум қ. таяммум**. Сув текин қ. текин. **Сув қилиб (ёки сувдек) ичмоқ (ёки ичиб юбормоқ) айн. сув қилмоқ** 2. **Сув қилмоқ** 1) зимдан ўзлаштирмоқ, ўзлаштириб, гумдон, йўқ қилмоқ. *Наврўзда дув-дув гап тарқалганди: Саидхон колхознинг фалонча пулини гумдон қилиб, қамалиб ётганмиш, писмадончи молни сув қилиб, қўлга тушиб қолганмиш*. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка; 2) миридан сиригача пухта эгалламоқ, беш қўлдай билиб, ёдлаб олмоқ. *Ўн етти кун деганда [Мўминжоннинг] хати келди.. яна хати келгунча, билмадим, неча марта ўқиб чиққанминман уни*. Худди сув қилиб юбордим. Қ. Мақсумов, Мухаббат қўшиғи. **Сув қуйгандек (тинч, жимжит)** Чурқ этган овоз йўқ, жимжит. *Навоийнинг уйи сув қуйгандек жимжит, ҳамма оёқ учида юрар, бир-бирлари билан шивирлашиб гапиришар эди*. М. Осим, Сеҳрли сўз. **Сувга оқизмоқ (ёки ташламоқ)** Беҳудага кеткизмоқ, совурмоқ, шамолга учирмоқ. У [деҳқон] *молини сотмади — сувга оқизди*. Йўқ, сувга оқизгандан баттар бўлди. Ойбек, Танланган асарлар. **Сувга тушган нондек бўшашмоқ** Жуда ҳам бўшашиб кетмоқ, ҳовридан тушмоқ. [Отабек] *Сувга тушган нондек бўкиб, бўшашиб, юз хил совуқ, ярамас хаёллар қўлида эзilib, ўзининг дунёда борми-йўқлигига ҳам тушунмай кета берадир*. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Сувга тушса, қуруқ чиқадиган** Жуда қув, айёр, ҳар қандай мушкул вазиятдан сип-силлиқ қутулиб чиқадиган. **Сувга уриб кетмоқ** Зим-зиё бўлиб кетмоқ, бедарак йўқ бўлмоқ, йўққа чиқмоқ. *Дунёдан умиди бўлмаган одамда дид ҳам, орзу-ҳавас ҳам сувга уриб кетар экан*. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Сувда маза бор, бунда маза йўқ кест**. Жуда бемаза нарсга ҳақида. **Сувдай билмоқ (ёки ичмоқ, эзиб ичмоқ)** Жуда яхши билмоқ, чуқур, пухта билиб олмоқ, эгалламоқ. [Эртўғон ота] *Сув илмин сувдай ичган Дарёларнинг султони*. Қирқ колхозга сув сурган Миробларнинг полвони. Қ. Мухаммадий. **Сувдай сероб бўлинг** Ҳеч нарсадан камчилигингиз бўлмасин. **Тагига сув кетди** Таги, замири бўшади. *Бойликнинг тагига сув кетди*. Ойбек, Танланган асарлар. **Тушингизни**

сувга айтинг қ. туш. Ўзини ўтга (ҳам), сувга (ҳам) урмоқ қ. ўт 1. **Ўт билан сувдек** Бир-бири билан сира ҳам келиша олмайдиган даражада зид, қарама-карши, ит-мушук. *Илгарилари ўт билан сувдек бўлган кундошлар энди сирдош бўлиб, чекка-чеккада пи-чирлашадиган бўлдилар*. А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Қўлини совуқ сувга урмайди қ. қўл**. **Ғалвирни сувдан кўтармоқ қ. ғалвир**.

СУВАМОҚ 1 Лой, алебастр каби материаллар билан қоплаб силлиқламоқ; сув оқ қилмоқ. *Уйларни сувамоқ*. Том сувамоқ. ■ У [Толибжон] *уйдалик пайтида ҳовлининг кемтикларини тузатади, лой қориб, деворларнинг нураган жойларини сувайди*. С. Аҳмад, Жимжитлик. *Бўтабой баҳор ёмғирида нураган ўчоқни яхшилаб сувади*. С. Аҳмад, Ҳукм.

2 **кўчма салб**. Ошкор қилмай бекитиб, тўғрилаб юбормоқ, текисламоқ, хаспўшламоқ. *Камчиликларни суваб ўтмоқ*.

СУВАРАК зоол. Қора ёки тўқ қўнғир рангли, узун қилсимон мўйловли, ер юзида кенг тарқалган кемирувчи ҳашарот; таракан. Ўзбекистонда суваракларнинг 30 га яқин тури, жумладан, хонадонларда 2 тури (сарик суварак ва қора суварак) тарқалган. «ЎЗМЭ». Бунақа кимсалар пана-пастқам ерларда кўзга ташланмай, ивириб юришаверади-да, бир пайт қарабсизки, суваракдек лоп этиб ёруғликка чиқиб олишади. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

СУВБУРГУТ Қарчиғайлар оиласига мансуб, дарё, денгиз ва қўл қирғоқларида яшовчи йиртқич қуш. Ўзбекистонда оқ думли сувбургут ва узун думли сувбургут учрайди. «ЎЗМЭ».

СУВДОН 1 Қушларга сув бериладиган идиш. *Бедананинг сувдони*. Сувдонларга сув қуймоқ. ■ [Жўра] *“Хайрият, тирик экансан”, деди-да, сувдон билан дон соладиган синиқ товоқни олиб, ҳужрадан дон, ариқдан сув тўлдириб келиб, товуғининг олдида қўйди*. У. Назаров, Замон.

2 Ёнда олиб юриладиган сув идиш. *Бектемир сувдонни кўтариб, бир неча қултум ютди-да, яна пўки билан оғзини маҳкамлаб қўйди*. Ойбек, Қуёш қораймас.

3 Умуман, сув солиб қўйиладиган идиш. -*Сувдонни олиб, чўнтакларга озгинадан қаттиқ нон солволамиз, — деди у буйруқ оҳангида*. А. Обиджон, Эй, ёруғ дунё.

СУВЕНИР [фр. *souvenir* — хотира; ёд-горлик] Эсдалик учун бериладиган, бирон мамлакат, шаҳарга қилинган сафардан эсдалик бўлиб қолган ёки қоладиган бадий ҳунаромандлик буюми, совға. *Сувенирлар магазини. Сувенир олмоқ.* ■ *Галина Васильевна сувенир фигураларнинг нодир коллекциясини яратди. Газетадан.*

СУВЕРЕН I [фр. *souverain* — олий] Халқаро ҳуқуқда: мустақил олий ҳокимият эгаси.

СУВЕРЕН II I Суверенитетга, мустақилликка эга бўлган; эркин, хур; мустақил. *Суверен давлат.* ■ *Ўзбекистон Республикаси Конституциясида давлат суверенитети масаласига алоҳида боб ажратилган бўлиб, унинг I-моддасида «Ўзбекистон — суверен демократик республика» дейилган. «Мустақиллик» лугати.*

2 Олий ҳокимиятни амалга оширувчи.

СУВЕРЕНИТЕТ [фр. *souverainete* — олий ҳокимият] Халқаро ҳуқуқда: давлатнинг ички ишларни олиб боришда ва ташқи муносабатларда бошқа давлатлардан тўла мустақиллиги. *Давлат суверенитети. Миллат суверенитети.* ■ *Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида давлат суверенитети алоҳида бобда ўз ифодасини топган. «ЎЗМЭ».*

СУВЕРЕНЛИК айн. **мустақиллик**.

СУВИЛОН зоол. Ерда, дарахтда, сувда, сув бўйида яшовчи, узунлиги ва ранги ҳар хил, ер юзиде кенг тарқалган илон тури. *Сувилоннинг 10 тури Халқаро Қизил китобга киритилган. «ЎЗМЭ».*

СУВЛАМОҚ I Сув билан ҳўлламоқ, намламоқ. *Латтани сувлаб, этик артмоқ.*

2 шв. Сув ичмоқ. Булар шу Чилбир чўлида, Ойна кўлида қўниб, сувлаб, моллари ўтлаб ётаверсин. «Алпомиш». Бу булоқдан ўнлаб қишлоқлар сувлайди. «Ёшлик».

СУВЛАНМОҚ I Сувламоқ I фл. мажҳ. н. Сувланган латта.

2 Сув очмоқ, сув олмоқ. *Гулноз [олмани].. гарчиллатиб тишлади — нордонгина экан, оғзи сувланиб, кўзи чарақлади. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар..*

СУВЛАТМОҚ I Сувламоқ фл. орт. н.

2 шв. Суғормоқ, сув бермоқ (хайвон ва паррандаларга). *Ушанда Эрназар полвон отини сойдан сувлатиб қайтаётган эди. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча. Эшакларни гал-*

ма-гал миниб, пастдаги булоқдан сувлатиб келдик. Э. Аъзам, Кечикаётган одам.

СУВЛИ I Ичида суви бор. *Сувли идиш.* ■ *Ортиқ ўриндиқ тагидан сувли мешни тортиб олиб, кўринарли ерга қўяркан, бир чеккада гарангсиб турган Зулҳуморга пичинг қилди. М. Мансуров, Ёмби. Осмондаги ой бўлсам, Тиниқ сувли сой бўлсам, Севган ёрнинг кўксинда Кеча-кундуз жой бўлсам. «Кўшиқлар».*

2 Таркибида суви бўлган. *Сувли эритма.*

3 Суви, шираси кўп, серсув, сершира. *Сувли шафтоли. Сувли мевалар.*

4 Сув билан таъмин этилган, сув бор бўлган. *Сувли ерлар.* ■ *Ўтли, сувли яйловимнинг йўли олис, Ўлан бўлса, айтишайлик бизлар холис. «Кўшиқлар».*

СУВЛИК Сув ҳавзалари, денгиз, океан кабиларнинг жами. *Ер юзасининг учдан икки қисмидан кўпроғини сувлик — денгиз ва океанлар қоплаган. «Фан ва турмуш».*

СУВЛИҚ с. т. Сувлуқ. *Эр бошига иш тушса, этик билан сув кечар, От бошига иш тушса, сувлиқ билан сув кечар. Мақол.* ■ *Ферузнинг оппоқ самани тилла сувлиғини чайнаб, пишқириб бормоқда. С. Сиёев, Аваз. Сувлиқ тишлаб араб оти, Белида кескир пўлати, Яқин қолди Чамбил юрти, Бораётир валламатини. «Гулшанбоғ».*

СУВЛОҚ Дарё ва умуман сув ҳавзаларининг ҳайвонлар, моллар сув ичадиган жойи. *Молларни сувлоқда суғормоқ.* ■ *Улар [турналар] гоҳо сувлоққа бориб чўмилгандан кейин ҳам илиқ қумлоқда туриб, патларини шу хилда қуритишар эди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. Ой синиғи тўла сувлоққа Шаршарадай қуйилган ёллар. Бу ёлларни силар меҳрибон Шаббодалар — маънос аёллар. Ш. Раҳмон, Уйғоқ тоғлар.*

СУВЛУҚ Юганнинг от оғзига солинадиган металл қисми. *Сувлуғини чайнатиб, Йўлда отни уйнатиб, Чўлда кетиб боради Бир қаландар йўл тортиб. «Нурали». От сувлуғини чайнаб, бекни опқочиб келяпти. «Гўрўғлининг туғилиши».*

Оғзига сувлуқ солиб олмоқ Жиловлаб олмоқ, бўйсундирмоқ. *Оғзига сувлуқ солиб олганимдан сўнг, изимга юрмай кўрсин-чи! С. Анорбоев, Оқсой.*

СУВОРА [ф. *سواره* — отлик; от-уловга минган ҳолда] мус. I Шашмақомнинг Буз-

рук мақоми асосида яратилган куй ва ашулалар. *Суворанинг яна уч хили — машхур чолғу куйларидир. «ЎЗМЭ».*

2 Хоразмдаги машхур мақом ашула йўллари ва мумтоз ашулалар туркуми. *Суворалар шеърӣ матнида кўпроқ тасаввуф мавзuida мухаммаслар қўлланган. «ЎЗМЭ».*

СУВОРИ [ф. *سواری* — отда, от-уловда юриш; салт (миниладиган) от] От минган киши; отлиқ аскар. *Икки суворининг қора шарпаси Ҳамон келаберди Телбасой сари. А. Мухтор, Асарлар. Алим бува билан Ҳасан сўфи дарров пастга қарашди. У ерда, оломон орасида, бир неча сувори отлардан тушаётган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

СУВОРИЙ айн. **сувори**. *Қора Бахмал итоат қилишга мажбур эди. Эгардаги суворий жиловни қаяққа тортса, ўша томонга йўл соларди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Тилмоч ўнг қўлини кўтариб, енгил бир ишора қилди, хезланиб турган суворийлар отларидан кетма-кет сакраб тушишди-ю, ўзларини қабила аъзолари устига отишди. Газетадан.*

СУВОСТИ 1 Сув остида қилинадиган, бажариладиган, сув остида мавжуд бўлган. *Сувости спорти. Сувости телевидениеси. Сувости тизмалари.*

2 Сув остида ҳаракатланадиган (кема ҳақида). *Сувости кемасини қуриш 17-асрдан бошланди. «ЎЗМЭ».*

СУВОТ шв. Мол, от суғориладиган ёки ювиладиган жой. *От сувот. ■ Кўзиларни тушда сувотга олиб бориб ювамиз. Н. Фозилов, Иншо.*

СУВОҚ Суваш ва унинг натижасида ҳосил бўлган қатлам. *Лой сувоқ. Сомон сувоқ. Сувоқ қилмоқ. ■ Четроқда, қари тол остида, сувоқлари кўчиб ётган баланд лой супа. «Ёшлик». Тўкилади девордан сувоқ, Фижиллайди саҳарда эшик. Х. Даврон, Болаликнинг овози.*

СУВОҚЛИ Сувоғи бор, сувалган. *Сомон сувоқли айвон деворидаги катта михга илинган эски радиорепродуктор ҳам гўё мудроқ бир алфозда хирилларди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.*

СУВОҚСИЗ Сувоғи йўқ, сувалмаган. *Сувоқсиз уй. ■ Мана шофёр кўрсатган уй: хом ғиштдан қурилиб, деворлари сувоқсиз, томи чала ёшилган. Ҳ. Назир, Чўл ҳавоси.*

СУВОҚЧИ Сувоқ қилувчи уста. *Сувоқчи йигит. Ямоқчининг ишини сувоқчи билмас.*

Мақол. ■ *Эргаши.. бир камбағал сувоқчининг ўғли бўлиб, катта бир бойнинг молларини боқаркан. П. Турсун, Ўқитувчи.*

СУВОҚЧИЛИК Сувоқчи касби. *Сувоқчилик қилмоқ. Сувоқчиликни ўрганмоқ. ■ Исломжонга сувоқчилик ота касб. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.*

СУВПИЁЗ Серсув, ботқоқли жойларда ўсадиган ўсимлик.

СУВРАНГ Тоғ-адирларда ўсадиган кўп йиллик қиёқсимон ўт.

СУВСАМОҚ Сувга ташна бўлмоқ, чанқамоқ, чўлламоқ. *Қизни сўраганга бер, Қимизни — сувсаганга. Мақол. ■ -Танидинга, жонивор, — деди Суярқул хаёлан сизирга мурожаат қилиб. — Қорнинг очдим, сувсаб кетгандирсан? А. Кўчимов, Ҳалқа. Кал кетаверди, кетаверди, ҳориб, сувсаб, очқаб, бошини бир жойга қўйиб ётди. «Эртақлар».*

СУВСАР Қимматбаҳо, қалин ва юмшоқ мўйнали йиртқич сутэмизувчилар оиласининг бир тури ва унинг мўйнаси. *Сувсар териси. ■ Сувсарлар қимматли мўйнаси учун овланади, бир қанча турлари мўйначилик фермаларида боқилади. «ЎЗМЭ».*

Тош сувсар Сувсарнинг тоғли жойларда яшайдиган тури.

2 Шу ҳайвоннинг майин бароқ териси. *Сувсар телтак. ■ [Савдогарлар] Ёш кийик муғузлари, боғлам-боғлам сувсар терилар.. ва бошқа нарсаларни олиб кира бошладилар. М. Осим, Карвон йўлларида.*

СУВСИЗ 1 Ичиди суви йўқ. *Сувсиз идиш.*

2 Таркибида суви йўқ. *Сувсиз кислота.*

3 Сув билан таъмин этилмаган, сув чиқарилмаган. *Сувсиз ерда тол бўлмас. Мақол. ■ Булар сувсиз чўлдан ўтиб, Бораётир йўллар тортиб. «Маликаи айёр». Дайди шамол чангли, дағал япроқларни, сувсиз ариқ ёқаларидаги кир, сарғайган ажриқларни титкилаб, мунгли шовулади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.*

4 Суви, шираси кам. *Сувсиз беҳи.*

СУВСИЗЛИК 1 Сувга ташналик, чанқашлик. *Ортиқ, сувсизлик юрак-бағрини ўртаб, иссиққа чидамай, юлғун тагига сурилади, бошини сояга олиб, қўлларини қумга тиқиб, салқин излайди. М. Мансуров, Ёмби. Қипқизил қумда пиёда юриб, очликда, сувсизликда овора бўлиб, икковинг ҳам ўласан. «Маликаи айёр».*

2 Сув танқислиги, етишмаслиги. *Миллий матбуот марказида Орол денгизи ҳамда сувсизлик каби асосий масалаларни муҳокама қилишди.* Газетадан.

СУВСИРАМОҚ Сувга жуда ҳам ташна бўлмоқ, сувга ташналикдан қуришмоқ, қақрамоқ. *Сувсираган ғўзалар.*

СУВСОҚ Сувга ташна, сувсираган, чанқоқ. *Сувсоқ ерлар. Сувсоқ ғўзалар. Сувсоқнинг ўйи — сувда.* Мақол. ■ [Тўғонбек] *Осиё чўллариининг жаҳаннам ёнғинига, қум тўлқинларига чидаш бериб, оч, сувсоқ кезишни машаққат ҳисобламас эди.* Ойбек, Навоий.

СУВСОҚЛИК Сувга ташна бўлишлик.

СУВХҲҲ Сувни кўп ичадиган. *Сувххур мол.*

СУВЧЕЧАК тиб. Температура кўтарилиши, тери ва шиллик қаватларга пуфакчалар тошиши билан кечадиган ўткир юкумли касаллик. *Сувчечак тошмаси баданнинг ҳамма қисмига бир вақтда эмас, балки 1–2 кун оралатиб тошади.* «ЎЗМЭ».

СУВЧИ 1 қ. х. Экинларни, хусусан, ғўзаларни суғорувчи деҳқон, суғориш бўйича мутахассис. *Моҳир сувчи.* ■ *Сувчи, теримчи ёки механизатор чанқаб бораётганда, олдида калладай қовун ёки тарвуз дўппайиб кўринса, чанқоқбости қилади.* С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди. *Хув юқорироқда, дарёнинг ёқасида бир қора кўринди.* «Бул ўтинчими, сувчими, бундан бир савол сўрайин», деб Авазхон бурилиб борди. «Гулшанбоғ».

2 Сув келтирувчи, сув билан таъмин этиб турувчи ходим (мас., тракторчилар бригадасида).

3 тар. Сув ташиб бериш, сув билан таъминлаш ишларини бажарувчи киши. *Бухорода эса сувчини мешкобчи деб аташган.* «ЎЗМЭ».

4 Сув сотувчи.

СУВЧИЛИК Экинларни суғориш билан шуғулланиш; сувчи касби. *Сувчилик қилмоқ.* ■ *У [Тождидин] сувчиликнинг сувини ичиб юрган одам.* А. Абдукаримов, Чўл бургути.

СУВҲҲ Содда тузилган ва асосан сувли муҳитда ўсадиган турли ўтларнинг умумий номи. *Қизил сувўтлар. Яшил сувўтлар.* ■ *Аёллар ва болалар ихтиёрида қолган экинзорлар чуқур, яхши ишланмаганидан ёввойилашиб, ҳамма ёқни шўра, ғумай, сувўт, тикан босиб кетган.* С. Нуоров, Нарвон. *Сувўтлар энг қадимги организмлар бўлиб, улардан бошқа ўсимликлар келиб чиққан.* «ЎЗМЭ».

СУВҚОВОҚ 1 Ичи ўйиб ташланиб, қобиғидан идиш сифатида фойдаланиладиган қовоқ. *Нимтатир шабада, шабнам, бедана, Чайлага ўрмалаб чиққан сувқовоқ.* Ғ. Ғулом.

2 Шундай қовоқ қобиғидан ясалган, сув, дон сақланадиган идиш. *Унда [чайлада] яқинда.. Суюм оға ўзи орқалаб келган ола хуржун, бир чети синиқ сопол коса, сувқовоқ турарди.* Н. Ғозилов, Оқим.

СУВҚОҒОЗ 1 Кунга, ёруққа солганда, ичида сурати кўринадиган шаффоф қоғоз. *Каримов юпқа сувқоғозга машинкада босилган узундан-узоқ хатни синчиклаб ўқий бошлади.* Ҳ. Шамс, Душман. *[Яхшибоев] Сандиқдан кўнгли тўқ эди. Шунчаки сувқоғознинг бармоқлар орасида шитирлашига қулоқ тутди.* М. М. Дўст, Лолазор.

2 с.т. Полиэтилен ёки целлофандан тайёрланган ўров материали, халта. *Комил сувқоғоз ичидан бир бурда нон олиб, дераза олдида борди.* «Ёшлик».

СУД 1 [қад. р. судъ — иш; ҳукм] 1 Муайян фуқаровий (айрим шахслар ёки муассаса ва ташкилотлар ўртасидаги, шахслар билан муассаса ва ташкилотлар ўртасидаги) низо-ларни ҳал қилувчи ҳамда жиноий ишларни кўриб чиқувчи — одил судловни амалга оширувчи давлат органи. *Халқ суди. Суд қарори. Суд ҳукми. Суд органлари. Судга бермоқ. Суд тизими.* ■ [Қосимжон:] *Ўртоқлар, олиб боринглар буларни, адолат судига топширинглар! Тегишли жазосини кўрсин.* Ҳамза, Тухматчилар жазоси.

2 Шундай орган жойлашган бино, хона, жой. *Суд эшигининг олдида ўтирганларнинг кўпчилиги ёшлар.* Газетадан.

3 Шундай орган ходимлари ёки судьялар ҳайъати. *Суд мажлиси.* ■ *Суднинг саволига жавобан Сидиқжон ўн бир гувоҳнинг номини айтганда, Шарофат рўмолининг учини тишлаб, донг қотиб қолди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

4 Фуқаровий ёки жиноий ишнинг шундай органда кўрилиши. *Судда ютиб чиқмоқ.* ■ *Суд муҳокамаси вақтида суднинг чиқарган ҳар бир ажрими дарҳол эълон қилиниши керак.* «ЎЗМЭ». *Суд ўн бешинчи майда бўлиши керак эди. Шу кун Сидиқжон судда нима дейишдан ҳам кўра Шарофатга рўпара бўлишни кўпроқ ўйлаб, ҳўп ясанди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

СУД II [ф. سود – фойда, даромад; фоиз] 1 эск. Фойда, наф. *Энди суд қилмасдир ғаму ҳасратинг, Билгин, йўлдош бўлди доғу кул-фатинг. «Эрали ва Шерали».*

2 Судхўрлар томонидан қарзга берилган пул эвазига олинадиган фоиз.

СУДБОЗ [суд I + ф. باز – ўйновчи; бирор нарса ишқибози] с. т. Бўлар-бўлмас ишлар билан судга мурожаат қилаверадиган, суд-бозликни, судлашишни яхши кўрадиган; қозибоз. *Судбоз одам.*

СУДБОЗЛИК с. т. Бўлар-бўлмас ишлар билан судга мурожаат қилавериш, судла-шиш; қозибозлик. *Судбозлик қилиб юрмоқ.*

СУДЛАМОҚ Белгиланган тартибда фуқаровий ёки жиноий ишни судда кўрмоқ; суд қилмоқ.

СУДЛАНГАНЛИК ҳуқ. Шахсининг содир этган жинояти учун ҳукм этилганлигидан келиб чиқадиган ҳуқуқий ҳолат: суд ҳукми билан жиноий жавобгарликка тортилганлик. *Судланганлик айблов ҳукми кучга кирган кун-дан бошланади. «ЎЗМЭ».*

СУДЛАНМОҚ Суд қилинмоқ; судда жи-ноий жавобгарликка тортилмоқ.

СУДЛАНУВЧИ I Судланмоқ фл. сфдш.

2 ҳуқ. Судга берилган айбланувчи; судда иши кўрилатган шахс. [Суд жараёнида] *Айбланувчи, судланувчи ҳимояланиш ҳуқуқи би-лан таъминланади. «ЎЗМЭ».*

СУДЛАШМОҚ Суд орқали даъволаш-моқ, даъволашиб, бир-бирини судга бер-моқ. *Ер тўғрисида бир чатоқ одам билан суд-лашиб юрган эди. Ойбек, Танланган асарлар. [Қаршибой] Бир парча гўшт бўлиб дунёга келганидан бери иссиқ бағрида иситиб ўс-тирган отасини судлашиш даражасигача етказди. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.*

СУДЛОВ Маълум тартибда фуқаровий ёки жиноий ишни судда кўриш; шундай ишларнинг судда кўрилиши. *Одил судлов. Судловнинг ошкоралиги.*

СУДМАНД [ф. سودمند – фойдали, даро-мадли] эск. Фойда келтирадиган, фойдали, нафли.

СУДРАЛМОҚ I Судрамоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н.

2 кўчма Орқада қолмоқ, кечикмоқ, чў-зилмоқ. *Ишнинг судралиши. Қурилишнинг суд-ралиши. ■ Колхоз тинчишга тинчиди-ю, кўклам иши ниҳоятда судралди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

3 Имиллаб юрмоқ, секин бормоқ; имил-лаб юриб ёки сусткашлик қилиб, кейинда қолмоқ. *Охирги ўринда судралиб бормоқ. ■ [Мели полвон] Ҳамманинг астойдил кетмон ураётганини кўриб, мамнун бўлди. Энг чет-даги Мўмин қийшиқнинг судралаётгани унинг гашига тегди. П. Турсун, Ўқитувчи. Чанг ва шовқин орасида аста судралган ҳорғин граж-дан аҳоли: аёллар, болалар, чоллар ҳам кўп эди. Ойбек, Қуёш қораймас.*

Судралиб юрувчилар айн. судралувчилар қ. судралувчи 2. *Гавдаси ерда судралиб юр-ганлиги учун, калтакесак ва унга ўхшааш ҳайвонлар судралиб юрувчилар деб аталади. «Зоология».*

СУДРАЛУВЧИ I Судралмоқ фл. сфдш.

2 (асосан кўпл. шаклда) Асосан ер ба-ғирлаб ўрмалаб (судралиб) ёки қорни билан сурғалиб ҳаракатланадиган умуртқали ҳай-вонлар синфи (илон, калтакесак, тимсоҳ, тошбақа).

СУДРАМОҚ I Ердан узмай, кўтармай сирпантириб тортмоқ, сургамоқ. *Ходаларни судрамоқ. Этакларини ерда судраб юрмоқ. ■ Қиш суви қўйилган катта пайкал музигида икки қора кўринди. Бу муз устида бир-бирини судраб, сирғанчиқ учаётган болалар эди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Заргаров қумда этигини судраб.. трассанинг охирироғига етганда, нақ қулоғининг тагида қаттиқ занг чалинди. А. Мухтор, Асарлар. [Искандар] Ёмбини апи-тапил қопчиққа жойлаб, нарида ётган кич-кина замбилни судраб келди. М. Мансуров, Ёмби.*

Оёғини судраб босмоқ (ёки юрмоқ) Оёғини зўр-базўр босиб, секин-аста юрмоқ, судралмоқ. *Оёғини судраб, яна Боғчадарвоза томон борар экан, «Шоир замон қаерда бўлди экан-а?» деб хаёлланди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

2 Зўр билан бирор томонга тортмоқ, ун-дамоқ. *Бошим қотиб, райондаги чойхонада чой ичиб ўтирсам, Матқовул пайдо бўлди. Мени уйига судровди, бормадим. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. Дод-фарёдимга қулоқ солмай, дадам қўлимдан судраб, уйга олиб кетди. Ой-бек, Танланган асарлар.*

3 с. т. Амал-тақал қилиб кийиб юрмоқ. *Ўзингиз биласиз, тўрт йилдан бери бу ерда ишлайман, тиним йўқ, ишдан бошим чиқмай-ди. Лекин ҳали ҳам бир чопоним икки бўлма-ди. Ҳали ҳам қиш-ёз битта чориқни судрай-ман. Ойбек, Танланган асарлар.*

4 кўча Пайсалга солиб ёки сусткашлик қилиб, орқага чўзмоқ, кечиктирмоқ. *Ишни судрамоқ.*

СУДРАТМА I Тортиб, судраб юрилади-ган; тиркама. *Судратма арава.*

2 тар. Одамга сиртмоқ солиб, отда судраш йўли билан жазолаш, қатл қилиш усули. *Ўғри энди мени отига судратма қилмоқчи бўлди. «Ёшлик». Тошкент оломонининг талаблари билан Азизбекнинг икки оёғидан арқон билан боғлаб, отнинг човига судратма қилдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

СУДРАШМОҚ I Судрамоқ фл. бирг. н. Семён билан Лўли.. мени судрашмади-ю, икки билагимдан маҳкам ушлашди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

2 Бир-бирини судраб, биргалашиб юрмоқ; бирга санғимоқ, дайдимок. *Эланганга, ёлборганга бўлмади, Уларман [улар билан] судрашиб юрган кунларим. «Фольклор».*

СУДХҲҲ [ф. سودخور — фойдахўр, фойда олувчи] I Пул қарз бериб, фойзи, фойдаси ҳисобига бойлик орттирувчи шахс. 1919–1920 йилларда Сурхон воҳасининг энг катта судхўр бойи Суюн Пинхос ўғли эди. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. Кўп ҳолларда қарздорлар қарзни ўз вақтида уза олмай, еридан, уй-жойидан, мол-мулкдан ажралиб, хонавайрон бўлган, судхўрлар эса бойиб кетган. «ЎЗМЭ».

СУДХҲҲЛИК Оғир шартлар билан қарз бериб, фойда олинадиган фаолият. *Судхўрлик қилмоқ. ■ Судхўрликда қарзни қайтариш муҳлати, тўпланадиган фойз миқдори оғзаки келишув ёки тилхат билан расмийлаштирилган. «ЎЗМЭ».*

СУДЬЯ [«суд» с. дан] I Суд органларида судга тушган ишларни кўрувчи ва шу ишлар бўйича ҳукм чиқарувчи лавозимли шахс. Судьядан муайян суд ишларининг моҳияти бўйича бирон-бир тушунтиришлар беришни.. талаб қилиш тақиқланади. «ЎЗМЭ».

2 Спорт ўйинларида, мусобақаларида: ўйин қоидаларига риоя қилинишини кузатиб боровчи ва юзага келган низоларни ҳал қилувчи шахс; ҳакам, арбитр.

СУДЬЯЛИК Судья касби. *Судьялик қилмоқ. Судьяликка сайламоқ.*

СУЁҒЛИҚ Суяб қўйилган, суялган, суянган. - Мана ҳассангиз, — Шер каравотнинг оёқ томонида суёғлиқ турган ҳассани олиб, бобосига берди. С. Анорбоев, Ҳамсухбатлар.

Аъзамжон ҳаяжонда қандай қилиб уйга кирганини, қандай қилиб деворга суёғлиқ турган мотоциклни етаклаб чиққанини билмайди. С. Аҳмад, Уфқ.

СУЖУД дин. [а. سجود — «сажда» с. кўпл.] Сажда, ибодат. [Домулла:] Хуллас, бизни ҳам бир оз хотиржам қилинг. Аниқ хабарми шу? Рукуъ, сужудда ҳам ҳаёлимиз паришон бўлди-да. Ҳамза, Танланган асарлар. Рухимда ҳам ишқдир, вужудимда — ишқ, Осийлигимда ҳам, сужудимда — ишқ. Ёр, менга қисматдан омонлик тила, Ки менинг барбоду мавжудимда — ишқ. Газетадан.

СУЗАҒОН I Тез ва яхши сузалиган, сузишга уста. *Сузагон бола.*

СУЗАҒОН II Дуч келгани сузаверадиган; сузонғич, асов. *Сутсиз сугир сузагон бўлар. Мақол. ■ У [Полвон ота] моллардан қайсиси сузагон-у, қайсиси қочагон.. бир қарашдаёқ пайқарди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

СУЗГИЧ I Суюқликларни турли хил механик аралашмалардан тозаловчи асбоб, мослама; фильтр. *Сутни сузгичдан ўтказмоқ. ■ Янтоқдан тайёрланган дамлама сузгичдан ўтказиб олинади ва ваннада чўмилганда ишлатилади. «Фан ва турмуш».*

СУЗГИЧ II I Сув юзида ва умуман суюқлик бетида сузувчи, турли мақсадлар учун белгиланган енгил нарса, деталь; қалқович. *Қармоқ сузгичи. Карбюратор сузгичи. Сув йўлини кўрсатувчи сузгичлар.*

2 Балиқ ва б. сув ҳайвонларининг сувда сузиш (ҳаракат қилиш) аъзоси. *Балиқнинг қуйруқ сузгичи.*

СУЗГИЧ III Сув бетида жуда тез сузиб юрадиган кўнғизсимон ҳашарот, сув қўнғизи. *Сув ниҳоятда соф; офтоб нурида жин-жир-живир товланувчи майда шағал юзида кичкина балиқлар сайр қилади, ғир-ғир сузгичлар айланади. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?*

СУЗГИЧЛИ Сузгичи бўлган, сузгичи бор. *Сузгичли жониворлар. Сузгичли камера. Пукак сузгичли қармоқ.*

СУЗГУН айн. сузук. Сузгун кўзлар. ■ Қора, ўсиқ киприкларни остида сузгун Машбал каби порлар бир жуфт чағир сурма кўз. Ф. Фулом, Танланган асарлар. Тўлин ойнинг сузгун боққан чоғи, Яшил атлас қирлар уйқуда. Миртемир, Асарлар.

СУЗИЛМОҚ I Сузмоқ I фл. мажх. н. [Хотин] Уйга бир-икки қатнаб, сузилган

шўрваларни ташиб битиргач, уйнинг эшигини бекади-да, кириб кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Биз лойқа сув ичмаймиз ҳовуз, ариқ, анҳордан.. Шишадек тозаланган, сузилиб сув омбордан.. Қ. Муҳаммадий.*

2 Эскириб, тўзиб йиртила бошламоқ; ситилмоқ. *Битта пишиқроқ кўйлак ҳам олсанг бўларди ўзинга.. анов ювилган кўлагининг елкалари сузилиб қопти.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

3 Андиша ёки ноз билан ўзини сиполикка солиб, тортиниб турмоқ. *Бир оздан сўнг, яна ғалаба нашъасидан сузилаётган хумор кўзларини бир оз қисиб, кулумсираганча гапида давом этди: -Мен хиёнатинг учун сендан қасос олмоқчи эдим. «Ёшлик».*

Кўзи сузилди 1) уйку босиб ёки хумор тутиб, кўзи қисилди. *Қиз яна анчагача хаёл суриб ётди. Ниҳоят, бу кунги серҳаяжон воқеалар анча чарчатган эканми, кўзи сузилди.* Ф. Мусажонов, Ҳури; 2) ноз-ишва билан кўзлари ярим юмилди. *Фунажиннинг кўзи сузилмаса, буқа ипини узмайди.* Мақол. ■ *Зор инграб йиғларман, кўнглим бузилиб, Талпиниб келарман, кўзим сузилиб, «Тоҳир ва Зухра».*

СУЗМА Сурп халтага солиб, осиб қўйилган қатиқнинг зардобини сизигач ҳосил бўлган сут маҳсулоти. *Ёғли сузма. Сузма қурт. Сузма халта.* ■ *Мурчни сузмага қўшиб ейилса, иштаҳани очади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. *Дастурхонда яна ўша қурт, сузма, сўк пайдо бўлди, салдан кейин эшикда бир гуруҳ қизлар кўринди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Назар пишиқ ўроғини сузма халта осилган тутга санчиб, хонага йўналди. «Ёшлик».*

СУЗМОҚ I 1 Сузгич ёки бошқа бирор нарса орқали ўтказиб, механик аралашмалардан тозалamoқ. *Бензинни машина бакига сузиб солмоқ.*

2 Суюқ нарсаларнинг керакли қисмини ажратиш олмақ. *Сирка сузмоқ. Сузиб сутнинг қаймоғини олмақ.* ■ *У киши [бой] шўрвани пиширади, лекин мойини сузиб ичади, гўштини ейди, менга тақир суяк, бир коса жирсиз сув келтиради.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Тайёр овқат ёки ичимликни ейиладиган ёки ичиладиган идишларга тақсимлаб солмоқ. ■ *Палов сузилиб, Нусратбек икки лаганни келтирганда, йигитлар Соҳиб ака-*

нинг елкасига туртишди. С. Нуоров, Нарвон. *Махсумов ҳаммага шўрва сузди.* М. М. Дўст, Лолазор. *Бир сиқимгина ош қилиб, сузиб олишга ҳайрон бўлиб ўтирган эдим.* С. Аҳмад, Уфқ.

4 Карталарни ўйновчиларга бўлиб бермоқ. *Карта сузмоқ.*

Кўз сузмоқ Ноз-ишва билан қарамоқ, кўзларини ярим юммоқ. *Фунажин кўзини сузмаса, буқа ипини узмайди.* Мақол. ■ *Ёши қирқларга бориб қолган бўлса ҳам, икки бети қип-қизил.. жория бўш халтани ноибнинг қўлидан оларкан, қоп-қора кўзларини алла-нечук сузиб, ғамзали бир оҳангда: -Бизга-чи, бегим? — деб сўради.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

СУЗМОҚ II 1 Кўл-оёқ ёки сузгичларини қимирлатиб, сувда турмоқ ёки бирор йўналишда ҳаракат қилмоқ. *Қулоч отиб сузмоқ. Қурбақча сузмоқ. Чалқанчасига сузмоқ.* ■ *Терак тагидан шолпоё бўйлаб йўл бор. Чирчиққа тик чиқади. Дарёдан сузиб ўта-миз.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Балиқ сувда сузади, сувда ухлайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Сув транспорти воситаларида юрмоқ, сайр ёки сафар қилмоқ. *Қайиқда сузмоқ. Кемада сузиб, денгиздан ўтмоқ.*

3 Суюқлик ёки газ бетида қалқиб турмоқ ёки оқмоқ. *Итарувчи куч жисм оғирлигига тенг бўлганда, жисм суюқликнинг юзиде ёки ичиде сузиб юради. «Физика».* Бу «Волга» ҳам тун оғушида, худди сувда сузиб бораётган кемадек, аста-секин узоқлашди.. «Ёшлик». *Эскидан сақланиб қолган ёдгорлик — оққушлар сузиб юрган кўллару дарахт тагида най чалиб ўтирган йигит-қизларнинг суратлари.* М. М. Дўст, Лолазор.

4 Кўча Бир маромада бир тарафга қараб ҳаракат қилмоқ, кезмоқ, оқмоқ. *Домла кўзларини ишқаб, атрофга қайта тикилди-ю, қандайдир баҳайбат қушларнинг қумда оҳиста сузиб юрган сояларини кўриб, беихтиёр тепага қаради.* М. Мансуров, Ёмби. *Самода эса ҳеч кимга кераксиз ғариб ой мунғайиб сузарди.* С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди. *..пуштиранг улкан булут самонинг қоқ ўртасида сузиб бориб, рўпарадаги қўшнингнинг пастак, лойшувоқ томига.. юпқа ва шаффоф соя ташлади.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

СУЗМОҚ III Шохи билан урмоқ, шохини санчмоқ. *Эчкининг ажали етса, қас-собни сузар.* Мақол. ■ *Ҳа, асов сизирнинг*

феълени билмасанг, олдига йўлатмайди — сузади, тепади, сут бермайди. М. Жўра, Куёшдан нур эмганлар.

Ер сузмок Ерга тикилиб қолмок, ердан кўзни узмай ўтирмок ёки бормок. *Дилдор Низомжонни кўриб, секин шийпондан тушида, ер сузганча ариқ томонга ўтиб кетмокчи бўлди.* С. Аҳмад, Уфқ. **Пул(ни) сузиб олади** Ердан супуриб олгандай пул топади, катта пул, фойда олади. *Шу давр ичида қўшмачи ҳожи пулни сузиб олди — шинам хужрасидан меҳмон аримади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СУЗОНҒИЧ айн. **сузағон** II. Сузонғич сигир. ■ [Пайғамов:] Нодонни сийласанг, чориги билан тўрга чиқади. *Илмий ходим, деб сузонғич ҳўкиз олиб келган эканмиз.* С. Нуров, Нарвон.

СУЗУВЧИ I Сузмок I фл. сфдш. *Овқат сузувчи. Карта сузувчи.*

СУЗУВЧИ II Сузмок II фл. сфдш. Сузувчилар мусобақаси. ■ *Сув полоси бўйича машҳур сузувчи А. Зулфиддинов муддатидан олдин чемпионлик нормативини бажариб бўлди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

СУЗУК Уйқусираб, хумор тутиб ёки нозишва билан қисилган, юмилинкараган, хумор (кўз ҳақида). - *Вой, эсим қурсин! — деди [Лобар], эрига сузук шаҳло кўзлари билан кулиб қараркан.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Қўлимда энг қиммат узугим бўлса, Ундан ҳам қимматли кўзи сузугим.* Ф. Фулом.

СУИСТЕЪМОЛ [a. سؤالاستعمال — ноўрин, нотўғри ишлатиш, ўз манфаати учун фойдаланиш] Бирор нарсадан, мас., амал, бойликдан ўз манфаати учун йўл қўйилганидан ортиқча фойдаланиш. *Сиз менинг меҳримни суистеъмол қиялмасиз.* Т. Малик, Қалдирғоч. *Терговчи очиққина йигит экан, кўнглидагини шундоқ айтиб қўя қолди: мансабини суистеъмол қилган деган гумонимиз бор.* М. М. Дўст, Галатепа қиссалари.

СУИҚАСД [a. سؤالقصд — ёмон ният] Бирор кимсани йўқ қилиш, ўлдириш учун қасддан қилинган ҳаракат, қасд. *Суиқасднинг олдини олмок. Суиқасд қилмок. Суиқасд йўлга ўтмок.* ■ *Ёмонлар суиқасдидан саломат қутулишингиз муборак бўлсин!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Тайёрланган суиқасддан у беҳабар бўлишим мумкин.* «Ёшлик».

СУИҚАСДЧИ Суиқасд қилган ёки суиқасд йўлини тутган киши.

СУЙКАЛМОҚ Суйкамок I фл. ўзл. ва мажҳ. н. *Деворга суйкалмок.*

2 Суянмок; бир-бирига тегмок.

3 Эркаланиб ёпишмок.

4 *кўчма* Яқинлашмок; яқин муносабатда бўлишга ҳаракат қилмок. *Суймаганга суйкалма.* Мақол. ■ *Хотин имласа бас, не-не ёш эркаклар суйкалиб келган бўларди. Яхшибоевнинг ўлигини ўртага тиқиб, гийбат урчитишга ҳеч ҳожат қолмасди.* М. М. Дўст, Лолазор.

СУЙКАМОҚ Суркамок, суртмок. *Бўёқни суйкамок. Бетига атир-уна суйкамок.*

СУЙКАНМОҚ I Суйкамок фл. ўзл. ва мажҳ. н.

2 Яқинлашмок суркалмок. *Ёмонга суйкансанг, доғи юқар, Деворга суйкансанг — тупроғи.* «Қанотли сўзлар».

СУЙМОҚ с. т. I Яхши кўрмок, севмок. *Ҳақ суйган ишни халқ суяр.* Мақол. *Сулув — сулув эмас, Суйган — сулув.* Мақол.

2 Эркаламок, эркалатмок. - *Мениям шу мактабда.. ўқитасизми? — Албатта, албатта, — деди Элмурод қизни суйиб.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Иқи суймаслик Ёқтирмаслик. *Индамаган одамларни иқим суймас кўп.. «Ёшлик».*

СУЙРИ Ташқи шакли балиқ сирти сингари секин-аста, равон ўзгариб борадиган, ўз ҳаракатида муҳитнинг энг кам қаршилигига учрайдиган. *Суйри вагон. Суйри қанотлар (авиа.).* ■ - *Оқ-қизғиш ёноқларида майда кулгичлар. Бурни суйри бўлиб борган-у, учи бир оз эгилиб, эркакча “қушбурун” бўлиб қолган.* П. Қодиоров, Уч илдиз.

СУКУН [a. سکون — ҳаракатсизлик, тинчлик; сокинлик, жимлик] Араб ёзувида: ёпиқ бўғин охиридаги ундош устига қўйиладиган диакритик белги (шу ундошдан кейин унли келмаслигини билдиради).

СУКУНАТ [a. سکونت — сокинлик, жимжитлик] I Ҳеч қандай товушнинг йўқлиги; жимжитлик, сокинлик. *Сукунат масканисан, Кўм-кўк мусаффо само.* Газетадан. *Кўш от қўшилган арава шаҳар сукунати бузиб, Рафинак томон елиб кетди.* С. Сиев, Аваз.

2 Сукут, сўзсизлик. *Ўртага ноҳуш сукунат чўкди.* «Шарқ юлдузи». *Сукунатни яна отанинг товуши бузди: — Ҳеч нарса деёлмайсан! Қайси юз билан гапирасан?! «Ёшлик».*

СУКУНАТЛИ Сукунатга чўккан, сукут босган, сокин, жимжит. *Сукунатли кеча.* ■

Жўра қишлоққа етганда, қуёш ботиб, кечанинг сукунатли қора тўрлари дала устини қоплаган эди. Ҳ. Шамс, Душман.

СУКУТ [а. سكوت — жимжитлик; гапирмаслик; камгаплик] **1** Кимсадан ёки ҳеч кимдан чурқ этган товуш, садо чиқмай, жимлик ҳукм сурган ҳолат; сўзсизлик. *Сукут қилмоқ. Сукут сақламоқ. Сукутга кетмоқ (ботмоқ, чўммоқ). Сукут — аломати ризо. Қизча болаларга хос қайсарлик билан бошини эгганича жим турар, унинг сукутида, бутун хатти-ҳаракатида нимагадир қарши сўзсиз исён бор эди. «Ёшлик». Сукут сақламоқ ҳамма вақт ҳам ақллиликдан дарак беравермайдиган, аммо билганингни шақиллаб гапира бериш — ўз обрўйинини пақирлаб тўкиш демас.. Мирмуҳсин, Умид.*

2 айн. сукунат 1. Тўрғайлар ухлашур ёвшан тагида, Дарё бўйларида — тўқайда сукут. Миртемир, Асарлар. Дунёда шундай қўшиқ борки, янграганда, олам бир дақиқа сукутга чўмади. «Саодат».

СУКЧАК кам қўлл. қ. сўкчак.

СУЛАЙМОҚ Ҳолдан тойиб шалпайиб қолмоқ, шилқ этиб тушмоқ. *Очликдан сулаймоқ. Чарчаб сулайиб қолмоқ. ■ Хон тарафдан.. ишбоши қилиб белгиланган саркорлар, [уларнинг] очлик дармонсизлигини ялқовлик ҳисоблаб.. сулайиб йиқилмагунча, кетмонни ташлатмас эдилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Очликдан кечгача сулайиб юрдим. «Шарқ юлдузи».*

СУЛГИ шв. Лунги, сочиқ. *Шабада экинидан сулги қимирлаб кетди. «Афсунгарлар тухфаси».*

СУЛИ Бошоқдошларга мансуб, ем учун экиладиган галла ўсимлиги ва унинг дони, галласи. *Отнинг охурида гулбеда, тўрвасида арпа, сули қанда бўлмади. С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.*

СУЛИШ айн. сўлиш. Сулиш олмоқ. ■ *Шоир бир сулиш олиб, танбурни тоқчага тираб қўйди. Ойбек, Навоий.*

СУЛЛА шв. айн. суллоҳ. Буни ҳайданг, баччагарни. Мулла деган сулла шу! Ҳамза.

СУЛЛОҲ [а. سلاخ — ўтакетган хира, сурбет, шилқим. Балки сен ҳам ўғрийдирсан ё нокас, суллоҳ, Тургандирсан ношлождан бўйинингни буриб. А. Орипов, Йиллар армони. Қандай суллоҳ одам у? Ейдиганини еб кетди! Яна нима дейди?! С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон.

СУЛЛОҲЛИК Сурбетлик, шилқимлик, суллоҳ бўлишлик. *Суллоҳлик билан олмоқ. Суллоҳлик қилмоқ.*

СУЛОЛА [а. سلاله — насл, зот, зурриёт; авлод, болалар; уруғ, оила] **1** Бир авлоддан тарқалиб, ворислик, валиаҳдлик ҳуқуқига асосан бирин-кетин тахтга ўтирган подшоҳлар, амирлар, хонлар ва ш.к; династия. *Сомонийлар сулоласи. Ҳазратийлар сулоласи. ■ Бадиуззамон, Темур сулоласига мансуб бир кўп шоҳлар, шаҳзодалар каби, шеърдан завқланар, ўзи ҳам гоҳо-гоҳо бирор нарсга ёзиб қўярди. Ойбек, Навоий.*

2 Иш-фаолият анъаналарини, маҳорат сирларини давом эттирувчи авлод, насл. *Ҳиндистон кинематографиясининг доврўғига доврўқ қўшаётган санъаткорлар орасида Капурлар сулоласи алоҳида ажралиб туради. Газетадан. Унга [Тошпўлат отага] қарилик йўл бермади. Лекин фарзандининг фожияси Ҳазратийлар сулоласини давом этишдан тўхтатди. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.*

СУЛС [а. سلس — учдан бир қисм; хаттотлик ёзуви (ҳуснихат) тури] Араб ёзувидаги хат услубларидан бири; хаттотлик услуби. *Сулс дастлаб расмий ҳужжатларни ёзиш, кейинроқ Қуръон кўчиришида қўлланган. «ЎЗМЭ».*

СУЛТОН [а. سلطان — олий ҳукмдор, подшо] **1** Мусулмон давлатларида амир, хон, шоҳлар унвони. *Киши юртида султон бўлгунча, ўз юртида ултон бўл. Мақол. ■ Бу чоққача қанча замонлар ўтди, Қанча подшо, амир ҳам хонлар ўтди, Йўқ-юқа камбағал билан иши йўқ.. Ўз кайфини суриб султонлар ўтди. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Жаҳонда энг кўп сармояга эга бўлган Бруней султони 1788 хонадан иборат бўлган саройда яшайди. «Фан ва турмуш».*

2 кўчма Ўзгалар ичида энг олдингиси, сараси; шоҳи. *Сабо, арзимни еткур, моҳи тобон бир келиб кетсун. Тамоми ҳусн элининг шоҳи — султон бир келиб кетсун. Ҳамза. Ман сизни биламан, олийжаноб, ҳар қандай майда гаплардан устун турадиган, кек сақламайдиган йигитсиз! Йигитларнинг султони — олмос фақатгина зебу зийнат бўлибгина қолмасдан, балки забардаст ҳамда нозик техника маҳсулоти ҳисобланади. Газетадан.*

3 Султон (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

СУЛТОНИ [a. سلطانى — Узум навларидан бирининг номи ва шу узумдан солинган майиз.

СУЛТОНЛИК 1 Султон, шоҳ бўлишлик.

2 Султон қўл остидаги давлат. *Туркия султонлиги.*

СУЛУВ Гўзал, чиройли, кўркем. *Сулув қиз. Сулув баҳор. Сулув — сулув эмас, суйган — сулув. Мақол. ■ Қизилқумнинг қоқ ўртаси, Ўлтирардик овулда, Қимиз сузиб, ўртар сулув — Кўҳлик эди оҳудан. Отаёр, Оқ фасл. Нақадар сулувсан, нақадар инжу, Эй, сен шимол юртин чўнг ўрмонлари. А. Орипов, Ёйлар армони.*

СУЛУК [a. سلوك — хатти-ҳаракат ва турмуш тарзи; йўл; хулқ, ахлоқ] *дин. Солиқнинг тариқат йўлини ўтиш жараёни; муриднинг руҳий-ахлоқий камолотга эришиш йўли. Тасаввуфнинг амалий-ахлоқий сулуки. ■ Қушларнинг Семургни қидириб қилган фантастик сафари ва бу сафардаги кечинмалари ҳамда тортган азоб-қўбатлари риёзат ва сулук йўлининг рамзий ифодасидир. «ЎТА».*

СУЛУКАТ [a. سلوكات — хатти-ҳаракат ва турмуш тарзи] Кишилар билан муомалада, жамиятда ўзини тутиш тарзи; хулқ-атвор, қилиқ. *Сулукати совуқ одам.*

СУЛУКАТЛИ Кишилар билан муомалада, жамиятда ўзини яхши тута биладиган, қилиғи ёқимли. *Сулукатли одам.*

СУЛЬФАТ [лот. sulphur — олтингургурт] қ. *сульфатлар. Аммоний сульфат. Сульфат кислота.*

СУЛЬФАТЛАР *ким. Олтингургурт (сульфат) кислотасининг тузлари. ■ Сульфатлар табиатда кенг тарқалган ва турли саноат соҳаларида хомашё сифатида қўлланади. «ЎЗМЭ».*

СУЛҲ [a. صلح — тинчлик; ярашиш] **1** Урушувчи томонлар ўртасидаги ярашув, яраш-яраш. *Сулҳ шартномаси. Сулҳ тузмоқ. ■ Умумий сулҳдан кейин, одатда, сулҳ шартномаси тузилади. «ЎЗМЭ».*

2 Умуман, келишув, тотувлик, тинчлик. *Шомат, Яхшибоевнинг зўрлигини тан олди, тан олгани баробар, «сулҳ» дея қўлини берди. М. М. Дўст, Лолазор.*

3 *дин. Мусулмонлар билан фатҳ этилган вилоятлар аҳолиси ўртасида тузиладиган тинчлик битими.*

СУЛҲПАРВАР 1 [a. صلحپور — сулҳни ёқловчи, тинчликсевар] *айн. тинчликсевар. Сулҳпарвар мамлакатлар.*

2 Келишувчи, ярашувчи. *-Ке, қўй, хотин, шуни туғиб қўя қол, — деди Тош жуда сулҳпарвар оҳангда. 3. Аълам, Зарб.*

СУЛҲ-САЛОҲ [сулҳ + салоҳ] Сулҳ, келишув. *Икковлари [йигит билан жувон] уришиб, мени енга олмагач, сулҳ-салоҳга келишди. Ғ. Ғулом, Шум бола.*

СУМАК *этно. Бешикка беланган чақалоқнинг сийдигини тувакка йўналтирувчи найсимон асбоб. Қиз сумак. Ўғил сумак. ■ Бешик, беланчак, қиз сумак, ўғил сумак, ип ўрайдиган урчуқ, заранг чўмич, ўроқ бозори қозондек қайнарди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Муборакнинг отаси қишда дурадгорлик қилар, эшик, бешик, сумак, сандал, заранг товоқ ясарди. С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.*

СУМАЛАК 1 Қорнинг эриб оқиб, қайта музлаши натижасида ҳосил бўлган найсимон, чўзинчоқ муз. *Ўнг томонда шоҳи пардадек осилиб турган япалоқ, лентасимон сумалаклар ҳам жуда чиройли эди. А. Кўчиров, Ҳалқа. Ер, томлар қор. Тарновларда сумалаклар осилган. Изгирин юзни ялайди. С. Нуоров, Нарвон.*

СУМАЛАК 2 Ундириб янчилган буғдой, ун ва ёғ аралашмасидан тайёрланадиган, сервитамин, хушбўй ҳолвайтарсимон овқат (одатда баҳор кезлари аёллар ўртасида халфана асосида пиширилади). *Бу кеча — гулгун кеча, Учоқда ўт тонггача, Ким пиширса сумалак, Яшасин — эй минггача! А. Суюн, Олис тонглар. Дошқозонда қайнар сумалак, Онахонлар тонгни пойлайди. «Саодат». Бинобарин, сумалак йилда бир мартагина тайёрлаш мумкин бўлган ноёб таомдир. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.*

СУМАН [ф. смен — оқ гулли, хушбўй ўсимлик] Оқ хушбўй гулли ўсимлик ва унинг гули; ясмин, ёсуман. *Хати мушкинмудурур гул юзида Ё суман устида райҳон кўринур. Бобур.*

СУМАНБАР [ф. سمندر — оқбадан ва суман исли] *поэт. Гуландом, хушруй, зебо. Бир нарипайкар суманбар ёра ошиқ бўлмишам. Увайсий.*

СУМБА 1 *айн. шомпол. Эркинжон кичик уста, Станокда бирпасда Беҳи шохидан атай*

Силлиқ қилиб сумбадай, Бувиға қилар ҳасса. Қ. Муҳаммадий, Одам-олам кўшиғи. *Сешан-баликларнинг қуроллари эски тарзда ясалган милтиқлар бўлиб, ўқ ва дорилари оғзидан солинар ва сумба билан жойланарди. С. Айний, Эсдаликлар.*

2 тех. Тешик тешиш ёки белги солиш учун хизмат қиладиган, учи найза пўлат асбоб.

СУМБАТ Ташқи кўриниш; қад-қомат. *Сумбати келишган йигит. ■ Дарҳақиқат, қиз тўлишган — қарғашойи кенг кўйлаги ҳам унинг етилган сумбатини кўздан яширолмас эди. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. Сумбатинг келишган, эй барно йигит, Ҳорманг, харидорим, қайдин бўласиз? «Тоҳир ва Зухра».*

СУМБУЛ с. т. Сунбул. *Шўр ерда сумбул унмас. Мақол. ■ Сумбул ҳам, наргис ҳам, гунча ҳам, гул ҳам Атлас кийган қизда бўлмиш жамулжам. Уйғун, Тонг кўшиғи.*

Сунбул соч Сунбул каби узун ва чиройли соч. *У ҳозир мана шу янгасининг илгари қиқир-қиқир куладиган, сумбул сочлари тақимиға тушган гўзал бир қиз бўлганиға ишонмаётгандек эди. «Ёшлик».*

СУМБУЛА с. т. Сунбула. *Асадда оралаб е, Сумбулада саралаб е. «Қанотли сўзлар».* Сумбула сувидай тиниқ манглай тер Марварид доналар бўлди оқибат. Ғ. Фулом, Танланган асарлар.

СУМБУЛСОЧ бот. Соя-салқин жойларда, сув сирқиб турадиган унгулларда, булоқлар атрофида ўсадиган кўп йиллик манзарали ўт.

СУМКА [р. сума, сумка — тўрва, хуржун] Нарса солиб кўтариб юриладиган, чарм, мато ва ш.к. дан ясалган буюм. *Чарм сумка. Почтальон сумкаси. ■ Тамара қўлига сумкасини олиб, нон харид қилиш баҳонасида биринчи қаватга тушди. «Ёшлик».* Ёрдамчилар машинадан тушиб, қўлларидаги сумкаю сеткаларини яккаю ягона балхи тутнинг шохига илиб қўйишди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

СУММА [лот. summa — якун, умумий миқдор] Бир миқдор пул, маблағ. *Нафақалар суммаси йилдан-йилга ошмоқда. ■ Яқинда почтам катта сумма зарур бўлиб қолганини сўз орасида қистириб ўтди. Ойбек, Танланган асарлар.*

СУНБУЛ [а. سنبُل — бошоқ] Пиёзгуллар оиласига мансуб, лола баргига ўхшаш

узун баргли ўтсимон манзарали ўсимлик ва унинг ғуж бўлиб очиладиган хушбуй, чиройли гули. *Сен чиндан ҳам гўзалсан, Лабларинг ол, қирмизи.. Сочларингга сунбул банд, Кўзларинг тонг юлдузи. А. Орипов, Йиллар армони. Отабек сунбул исли сочлардан руҳ олар, Кумуш гўё унинг бағрига сингиб кетган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

Сув сунбул(и) Сочдек узун-узун пояли ва жуда нозик баргли папоротник.

СУНБУЛА [а. سنبُلَه — бошоқ; бурж номи] **1** (С — катта) астр. Ўн икки буржнинг бири, Асад ва Мезон буржлари ўртасида жойлашган (қ. бурж).

2 Шамсия йил ҳисобида олтинчи ойнинг номи (22 август — 21 сентябрь даврига тўғри келади). Сунбулада сув совийди. Мақол. ■ Ташқаридаги шох барглариининг сунбула шабадаси билан шивирлашаётгани эшитила бошлади. Қ. Кенжа, Нотаниш гул. Тиниб борар ариқлар, Бугдой тўла сариқлар, Чарс бедовлар ориқлар, Ҳай-ҳай, жоним сунбула!. М. Қўшмоқов, Али Қамбар.

Сунбуланинг сувини ичган экин Куз сувини ичган экин (бундай экин ҳосили қишда яхши сақланади, дейдилар).

СУНДИРМОҚ: бўйин сундирмоқ айн. бўйсундирмоқ.

СУНДРМОҚ эск. кам қўл. Тутмоқ; узатмоқ. *-Агар йўқ деганингизда, бошингиздан қуйиб юборар эдим, — деди новчадан келган бир йигит.. унга [наҳлавонга] май косасини сунар экан. М. Осим, Сеҳрли сўз. Ичига шабнам йиғилган лолақизғалдоқлар унга [капалакгулга] майи ноб сунар эдилар. М. Осим, Карвон йўлларида.*

Бўйин сунмоқ айн. бўйсунмоқ. Номардларга асло сунма бўйинингни, Пуч ёнғоққа тўлдирди қўйинингни. Мақол.

СУННА [а. سَنَة — одат, анъана, хатти-ҳаракат тарзи; қонун] дин. Исломда мусулмонлар учун ибрат ҳисобланган Муҳаммад пайғамбарнинг сўзлари, амаллари, хатти-ҳаракатлари. *Сунна исломда Қуръондан кейинги, уни тўлдирувчи манба, ислом илоҳиёти ва шариатнинг иккинчи асоси сифатида эътироф этилган. «ЎЗМЭ».*

СУННАТ [а. سُنَّت **1** дин. Ҳадисларда тарғиб этилган, ибодатда ҳам, муомалада ҳам қўлланувчи амал. *Ўғил болани хатна қилиш, уйланиб оила қуриш, фарзандларга яхши исм қўйиш суннат амалларидан саналади. «ЎЗМЭ».*

Ортиқча молу дунёсидан хайру эҳсон қиладиган ва суннатга амал қилиб, бидъатларга ўтиб кетмаган кишиларга қандай яхши! «Фан ва турмуш».

Суннат тўйи Ўғил тўйи, хатна тўйи. Қиз чиқарадиган, ўғил уйлантирадиган, суннат тўйи қиладиган хотинлар ўз тўйларини Ўзбек ойим кенгашидан ташқари жўната олмас эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ҳам фарз, ҳам суннат айн. ҳам фарз, ҳам қарз қ. қарз 2.** -Қизим, — деди Эрназар ака соқолини уйчан силаб, — ўтган сафар жуда маъқул гап айтдингиз. Ўйлаб қарасам, ерни яхлитлаш ҳам фарз, ҳам суннат экан. И. Раҳим, Ихлос.

3 Суннат (эркаклар исми).

СУННИЙ [а. سنئى — суннага амал қилувчи] қ. **суннийлар**.

СУННИЙЛАР дин. Куръондан ташқари сунна(т)ни ҳам имон-этиқод манбаи деб тан олувчи мусулмонлар; таққосланг: **шиалар**.

СУННИЙЛИК [«сунна» с. дан] дин. 1 Исом динидаги икки асосий йўналиш (мазҳаб)дан бири ва энг кенг тарқалгани.

2 Сунний мазҳаби.

СУНЬИЙ [а. صنئى — ясама, ишланган; табиий эмас] 1 Бирор усул билан табиийга ўхшатиб ясалган, тайёрланган, юзага келтирилган. **Сунъий каучук. Сунъий тола. Сунъий буйрак.** Ернинг сунъий йўлдоши. ■ Эндиликда жаҳондаги энг йирик стадионлардаги югуриш йўлкалари сунъий қопламалар билан ишланмоқда. «Фан ва турмуш». Котибанинг кўкка бўялган қовоқлари, ҳар бири тикандай ажралиб турган сунъий киприклари пирпиради. С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Табиий бўлмаган йўл билан амалга ошириладиган; нотабиий. **Сунъий ёритиш. Сунъий суғориш.** ■ Уни дарҳол дераза ёнига яқинроқ келтиришиб, сунъий нафас олдиришди. «Ёшлик». Сунъий ишлов берилган, аёллар зийнати ҳисобланган олмос «бриллиант» деб аталади. «Фан ва турмуш».

3 кўчма Ясама, сохта, ёлғондакам; носамимий. **Сунъий табассум. Сунъий хотиржамлик.** ■ Куёв олдин манзират қилиб кўрди. Лекин сўзлари анча сунъий чиқаётганини ўзи ҳам сизди шекилли, миннатдорчилик билдириб қўя қолди. С. Анорбоев, Оқсой. Очил ўзини вазмин тутиб, табиий муомала қилган сари,

Замира ўнғайсизланар, сунъий равишда босиқ бўлишга уринарди. П. Қодиров, Уч илдиз.

СУНЪИЙЛИК Ясамалик, сохталик, табиий эмаслик. **Материалнинг табиийлиги ёки сунъийлигини аниқламоқ.** Кулгининг сунъийлиги. ■ Илтифот кўрсатиш меъёридан ошса, бачканалик ёки сунъийликка ўхшаб қолади. Газетадан.

СУПА [а. صفه — тошдан қилинган дўнг, тош ўриндиқ, тоқча; айвон, шийпон] 1 Ҳовли, боғ ва умуман очиқ ерда ўтириш, ётиш-туриш учун тупроқдан чорбурчак шаклида кўтариб қурилган жой. **Баланд супа. Супа қурмоқ. Супага жой қилмоқ.** ■ -Уйга кириб ўтирмайлик, супага жой қилиб қўя қолинг, девкор, — деди кўринишидан оғзи катталиги ҳам билинмайдиган меҳмон дўрилдоқ товушда. «Ёшлик». Ҳовуз атрофидаги супа дид билан безатилган. «Гулдаста».

Шоҳ супа айн. шосупа.

2 Умуман, чорбурчак шаклидаги, ердан баланд жой ёки қурилма. **Ҳайкал ўрнатилган супа.**

СУПАТОҒ геогр. Усти супага ўхшаш текис, ёнлари тик тоғ.

СУПАЧА 1 Кичкина супа. **Супачада ухлар эркак ва аёл, Ёғоч бешик ўрталарида.** М. Юсуф, Уйқудаги қиз. Тоғасиникига келган куни кечқурун боғдаги супачада ётар, қушларнинг сайрашига қулоқ соларди. М. Осим, Карвон йўлларида.

2 Супа шаклидаги кичикроқ, ердан баланд жой ёки қурилма. **Ҳайкал супачаси.**

СУПЕР- [лот. super — юқорида, устида] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, «олий сифатли, юқори даражали», «бош, асосий» ва «устиди, юқорида жойлашган» деган маъноларни билдиради, мас., **супермаркет, суперфосфат.**

СУПЕРМАРКЕТ [ингл. supermarket < супер. + ингл. market — бозор; сотиш, пуллаш] Турли хил озиқ-овқат ва саноат маҳсулотлари сотиладиган катта дўкон. **Қуйи Чирчиқ туман марказида тумандаги илк супермаркет ўз эшикларини очди.** Газетадан.

СУПЕРОФИР: суперофир вазн спрт. Боксда энг оғир вазни (ўйинчи). **Суперофир вазнда ўзбекистонлик боксчи Р. Чагаевнинг кейинги рақиби маълум бўлди.** Газетадан.

СУПЕРФОСФАТ [супер + фосфат] Апатит ва фосфоритларни олтингургурт

кислотаси билан ишлаб ҳосил қилинадиган юқори сифатли фосфорли ўғит. *Донадор суперфосфат. Суперфосфат заводи.*

СУПРА [*ا. سفره* – сафар озукаси (овқати); тушлик дастурхон, суфра] *Хамир ёйиш, нон яшаш учун мўлжалланган, одатда ошланган теридан қилинадиган дастурхонсимон рўзгор буюми. Тери супра. Ҳар супранинг нони бор. Мақол. ■ Раҳбархон қўлидаги ўқлогини супрага дўқ этиб урди. Ў. Усмонов, Қисмат. -Вой, ўла-ай! – деди Бувиражаб супрани очиб. «Ёшлик». Мезбонлар кўй терисидан қилинган супраларда.. пиширилган гўшт келтира бошладилар. М. Осим, Карвон йўлларида.*

Номи (ёки оти) улуғ, супраси қуруқ *Номига яраша қўли, дастурхони очик бўлмаган, мартабасига мувофиқ иш тута олмайдиган одам ҳақида айтиладиган ибора. Биладик, [Севаргул] кўк диплом билан институтда қололмайди, мабодо унинг шарофати туфайлидан қолдирилганда ҳам, оти улуғ, супраси қуруқ юраверади. Н. Қиличев, Чиғирик. Қулоқ супраси анат. Қулоқнинг товуш тутувчи ташқи тоғай қисми. Султон тандирчи – қотма, кўк кўзлари ҳорғин ва хаёлчан.. бармоқлари, ҳатто қулоқ супраларини майин жун босган калта соқолли чол. «Ёшлик».*

СУПРАҚОҚДИ 1 *Катта зиёфат, тўй ва ш.к. дан кейин қолган нарсалар билан кичик доирадаги яқин кишиларни меҳмон қилиш ва шундай меҳмондорчиликнинг ўзи.*

2 кўча *Энг кичик, кенжа (фарзанд ҳақида). Мўминбой – унинг супрақоқдиси, эллика кирганда кўрган фарзанди. «Ёшлик».*

СУПТА *Жуссаси унча катта бўлмаган, хипчадан келган; бежирим. Супта аёл. ■ [Хуррам:] Чуқурни хушруй қилиб қазинг. Қизнинг бетидай сунта бўлсин. «Ёшлик».*

СУПУРГИ 1 *Супуриш-сидириш, тозалаш учун бурган, шувоқ, маккасупурги ва ш.к. дан дасталаб боғлаб ясаладиган рўзгор буюми. Шувоқ супурги. Чўлоқ супурги. ■ У тахмондаги, шифтлардаги исларни супурги билан олиб, полни икки қайта ювди. Мирмуҳсин, Умид. Янги супургини ишлатишдан олдин совунли қайноқ сувда хўллаб олсангиз, кўпга чайдайди. «Саодат».*

Хотин (ёки хотинак) супурги *Банди қисқа, одатда уй супуриладиган супурги. Эркак супурги* *Банди узун супурги. Чол ғира-*

ширада уйдан чиқарди. Қўлида кетмон сонидек узун сонли эркак супурги, челақ. Ў. Умарбеков, Дутор. Қоровул супурги *Узун ёғоч дастали катта супурги.*

2 бот. *Чўл, қирда ўсадиган сершоҳ, уруғи заҳарли бир йиллик ўсимлик.*

3 айн. маккасупурги.

Супурги пули тар. *Эски мактабларда болалардан уларни ўқитганлик учун олинadиган солиқларнинг бир тури. Юмшоқ (ёки мулойим) супурги* *Муомаласи юмшоқ, мулойим, аммо ўзи қаттиқ ёки қув одам ҳақида. [Алижон] Учрашганда шундай мулойим супурги бўлиб кетадики, унча-мунча одам лақ этиб учиб, бундан яхши йигит бўлмаса керак, деб ўйлайди. Ҳ. Нуъмон, Фасллар. Қўли косов, сочи супурги* *Ҳамма уй-рўзгор ишларини ва б. оғир юмушлар, топшириқларни хизматкордек бажарувчи одам ҳақида. Сизни деб кўлим косов, сочим супурги бўлса-ю, ҳали сиздан келган гап шуми? А. Муҳиддин, Давлат қораловчиси.*

СУПУРГИЧИ *Супурги боғлаб сотувчи киши. Мана Барат супургичи! Бозордан супургисини чақа қила олмай, яна орқалаб қайтаётир. Ойбек, Танланган асарлар.*

СУПУРИБ-СИДИРМОҚ *Супуриб, гард қолдирмай тозалаб олмоқ. Ўзи супуриб-сидириб, супада чордана қуради. Тиззалари орасига патила-патила эчки юнларини уяди. Чувий бошлайди. «Ёшлик». Ҳамма ёқни супуриб-сидириб, ёғ тушса ялагудай қилиб, Ҳожи бобонинг чиқишига мунтазир бўлиб турдик. Ғ. Фулом, Шум бола.*

СУПУРИНДИ 1 *Супурганда тўпланган ахлат. Супуриндиларни ерга тўплаб ёқмоқ. ■ Бу ерга ёзда супуринди, қишда қор ташлайдилар. Ойдин, Ҳазил эмиш.*

2 кўча *нафр. Одамгарчилигини йўқотиб, кишилардан ажралиб қолган, маиший ёки мафкуравий жиҳатдан тубан киши.*

СУПУРМОҚ 1 *Супурги билан чанг-тўзон, ахлат ва ш.к. дан тозаламоқ, ахлат ва ш.к. нарсаларни сидириб олмоқ, тўпламоқ. Уй супурмоқ. Ҳовли супурмоқ. Янги супурги тоза супураб. Мақол. ■ Ўнлаб фаррошлар ҳафсала билан ер супурган, мешкобчилар этакларини белбоққа қистириб, сув сепган.. С. Сиёев, Аваз.*

2 кўча *Тағ-томири билан сидириб, ордан кўтармоқ, сурмоқ. Юлғичларни орамиздан супуриб ташлаш керак.*

3 кўча Йўқ қилмоқ, йўқотмоқ, барҳам бермоқ. Гул боғларга еллар кўклам нафасини уфурди. Ердан қору мовий кўкдан булутларни сепурди. Э. Воҳидов.

Ер супурмоқ Этаги ерга тегиб судралмоқ. Ўлмас этаклари билан ер супурганча, унга эргаиди. «Ёшлик».

СУР I Дудлаб ёки осиб қўйиб қуритилган, қоқланган. Сур гўшт. Сур балиқ. ■ Қозоқ қизи тутган қимиз, қалбидек соф, Эсдан чиқмас сур қазининг тўғрамчаси. С. Абдулла. -Бу ану кунги сур гўшт, - деди Нозик кампир гуноҳини енгиллатадиган важ топилганидан қувониб. «Ёшлик».

СУР II Без, сурбет. Сур одам. ■ Нигоранин кўз олдиға Ёқутойимнинг тухумдай тигиз гавдасиго пардоз-андоз қилган сур башараси келди. С. Анорбоев, Оқсой.

СУР III [ф. سور / سرخ - қирмизи, қизил, қизғиш] 1 от Тўқ кулранг, тилларанг қорақўл. Лолаларнинг унар жойи қир бўлур, Қорақўлнинг кўркем тури сур бўлур. Я. Курбон. Эшик зинапоясида сур қалпоқ кийиб, қизил астарли чакмонининг барини кумуш камариға қистириб олган киши кўринди. «Шарқ юлдузи».

2 сфт. Тўқ кулранг тусдаги; сурранг. Сур қорақўл тери. ■ Бутхонанин сур деворига Ҳар ўткинчи бир сатр битмиш. Миртемир, Асарлар.

СУР IV шв. Салобат. Умида ҳали бирор марта ҳайфсан олмаган, беозор Саидхонни прокурорнинг сури босиб қолди. Ш. Тошматов, Тонгдаги қўланка. Дуруст, ўзим ёлғиз бўлганда дадил айта бераман-ку! Лекин ўша.. учраган вақтда.. баччағарнинг сури босиб қолади, дейман. Ҳамза, Танлаган асарлар.

СУР V [а. سور - шох, мугуз; карнай] дин. Қуръонда айтилишича, қиёмат куни Исрофил фаришта томонидан чалинадиган, шох (мугуз)дан ишланган карнай.

СУРА [а. سورة] (у - чўзиқ) Қуръоннинг 114 бобидан ҳар бири. "Бақара" сураси. ■ Баъзи сураларнинг номи суранинг бошида келган сўздан олинган. «ЎзМЭ». Бу «Ҳаж» сураси Мадинада нозил қилинган бўлиб, етмиш саккиз оятдан иборатдир. «Шарқ юлдузи».

СУРАЙЁ [а. ثريا] 1 (С - катта) астр. Савр юлдузлар туркумидаги бир гуруҳ юлдузлар номи. Бир оқшом, ой тўлган, ел уйнар то баланд Сурайё зангори. У. Носир, Юрак.

2 эск. Маъшуқа, уйнаш.

3 Сурайё (хотин-қизлар исми).

СУРАЛАЙ: суралай ғоз Ғозсимонлар туркумининг ўрдақлар кичик оиласига мансуб кўл қуши; шомруқ.

СУРАТ [а. صورت - кўриниш, тимсол; тасвир, тасаввур; фоторасм; шакл, нусха] (у - чўзиқ) 1 Рассом томонидан чизилган тасвир, расм. Сурат солмоқ. ■ Тунги боғлар суратга ўхшар, Ҳар бир чизик аниқ ва қора. Кундузи у мен каби яшар, Тунда - қотиб қолган хотира. Х. Даврон, Болаликнинг овози. Шоирлар сураати турибди қатор, Мана бу - Лермонтов, мана бу - Фуркат. А. Орипов, Йиллар армони.

2 Босма тасвир, китоб, журнал ва ш. к. да босилган расм, иллюстрация. Суратлар билан безатилган китоб. ■ Абдурашул ўқишни билмаса ҳам, китобларни иштиёқ билан варақлай бошлади ва баъзи бир суратларга тикилди. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 Фотографик тасвир, фоторасм. Сурат олдирмоқ. Суратга олмоқ. Суратга тушмоқ. ■ Жамолзода Гулгинага қараб турди-да, ички завқ ила Ботирга деди: -Қара, Ботир, Гулгинахоним оху ила сўзлашяпти.. Таассуфки, фотоаппаратимиз йўқ, суратга олсак бўларди. «Ёшлик». Ёнаётган бағрини қандай қилиб совитса экан?! Ҳеч совитиб бўлмайди! Девордан Ҳафизанин суратини олиб, бурдаласинми? Мирмуҳсин, Умид.

4 Ташқи қиёфа, кўриниш; сиймо. Уйқусиз кечаларда Суратинг кўз олдимда. Миртемир, Асарлар. Муқбил бир қаландар суратиға кириб, сафарга чиқибди. «Эртақлар».

Сурати одам Ташқи кўринишига одам, лекин эзилган, ҳолсиз ёки инсонийлигини йўқотган, разил. Бузилдим, одамгарчилигим қолмади, суратим одам, бойвачча ака, менадан ҳайвон яхши, Ойбек, Танланган асарлар. **Сураати қолмоқ** Касаллик, қўрқув ёки руҳий азобдан озиб-тўзиб кетмоқ. Ортиқча меҳр қўйганиданми, ўғлининг саратондаги чақмоқдек ногоҳ қамалиб қолишидан Оҳистахон шунақа қўрқиб кетдики, икки-уч кунда сураати қолди. Шуҳрат, Умр поғоналари.

5 (ў.-п. к. шаклида) Қўшма равиш таркибида келади. Шошилинч суратда. Расмий суратда. Мунтазам суратда.

6 мат. Оддий касрда чизик устидаги сон. Сурат ва махраж.

Баайни (ёки худди) сурат Жуда чиройли, жуда ғўзал. Баайни сурат: киши ҳам бун-

дай бежирим бўлар экан. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. **СУРАТ БЎЛИБ (ҚОТИБ) ҚОЛМОҚ** Ҳайратда қолмоқ, ҳанг-манг бўлмоқ. Зулукхон Норқўзининг турган ерида сурат бўлиб қолганини, йигитнинг қалби қўрқувга тўлганини фаҳмлади. Ҳ. Фулом, Сенга интиланман. *Шу пайт бир ҳодиса рўй берди-ю, болаларнинг ҳаммаси сурат бўлиб қотиб қолишди.* О. Акрамхўжаев, Кониютнинг сири.

СУРАТКАШ [а. + ф. صورتکش — сурат чизувчи, расмга олувчи] 1 с. т. Сурат чизувчи, сурат солувчи; рассом. *Сураткаш чизган манзара.*

2 айн. **фотограф.** *Новча сураткаш чигирткадай дам у ёққа, дам бу ёққа сакраганича, тинмай фотоаппаратини чиқиллатарди. «Ёшлик». Эшик оғзида рўйхатга олаётган қизларга юзландик. Ҳисобдан ўтиб, энди залга қараб юрган ҳам эдикки, нақ пешонамизда сураткашларнинг чироғи икки марта ярқ этди.* М. М. Дўст, Лолазор.

СУРАТКАШЛИК Сурат чизиш ёки сурат олиш билан шуғулланиш; сураткаш касби. *Сураткашлик қилмоқ.*

СУРАТЛАНМОҚ кам қўлл. айн. **гавдаланмоқ.**

СУРАТЛИ 1 Сурати, суратлари бўлган; суратлар билан безатилган. *Суратли журнал.* ■ *Мен суратли китобни яхши кўраман.* Мирмуҳсин, Умид.

2 **поэт.** Бирор кўринишга эга бўлган, кўринишидаги, қиёфасидаги. *Қараса, Юсуф талъатли, Искандар савлатли, Рустам жасадли, ажаб суратли бир йигит ёнбошлаб ётибди. «Маликаи айёр». Малойик суратли, гул юзли дилбар, Ростин дегин, дилбар, қайдин бўласан?* «Маликаи айёр».

СУРАТХОНА [сурат + хона] эск. 1 Фотосурат олинадиган ишхона, фотография.

2 Расмлар музейи, галереяси.

СУРАТЧИ с. т. 1 айн. **рассом.** *Суратчи чизган портрет.*

2 айн. **фотограф.** *Бизнинг суратчимиз яна сурат олди. Хотин бундан жуда хурсанд бўлди.* Ҳ. Олимжон, Танлаган асарлар.

СУРБЕТ Гап таъсир қилмайдиган; сур, безбет. *Сурбет одам.* ■ *Баширжон енгил нафас олиб: «Уф, хайрият!» — деди ва: — Жуда исқирт, сурбет чол-да!» — дея қўшиб қўйди.* Н. Аминов, Ёлгончи фаришталар. *Тоғай унинг башарасига тикилиб тураркан, кўнглида шу истакни туйди: қани энди бу сурбетни қўли*

толгунча қамчин билан саваласа, отга топтатса.. «Ёшлик».

СУРБЕТЛАРЧА рвш. Сурбет одамлардек, сурбет одамларга хос равишда гапга парво қилмай. — *Энди хотинимиз ўқимаган хотин, — сурбетларча илжайди Обидов.* С. Зуннунова, Олов. *Бир ёқда Тўйчининг сурбетларча зугум қилиши, бир ёқда тийинлаб тўпланган икки мингдан ажраб қолаётгани Рисолат холани ўртаб юборди.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

СУРБЕТЛАШМОҚ Сурбет, безбет бўлиб бормоқ.

СУРБЕТЛИК Сур, безбет бўлишлик; сурбет эканлик. *Унинг сурбетлиги мени гангитиб қўйди.* «Ёшлик».

2 Сурбет одамларга хос иш, хатти-ҳаракат, қилиқ. *Қоровой ака ҳеч қандай савол-жавобсиз ичкарига кириб, сурбетлик билан салом берди.* К. Яшин, Ҳамза. *Лекин билинг, бунақа сурбетлик билан.. ҳеч қачон косангиз оқармайди.* «Ёшлик».

СУРГАМОҚ айн. **судрамоқ.** *Маматнинг катта ўғли аёлнинг қўлидан косовни тортиб олиб, сўкина-сўкина, уни четга сургади.* «Ёшлик». *Эти сўнақларидан ажралиб кетаётгандек, бесўнақай гавдасини аранг кўтарганча, тегирмон бўйлаб оёқларини сургаб босарди.* «Афсунгарлар туҳфаси».

СУРГИ I Ични юмшатадиган, сурадиган дори-дармон. *Сурги ичмоқ. Сурги дори.* ■ *Тузли сургилар мунтазам ишлатилганда, улар ичакни таъсирлантириши натижасида ичак ишчилик пардаси яллиғланиши мумкин.* «ЎЗМЭ».

СУРГИ II шв. Юз-қўл артадиган сочиқ, лунги.

СУРГУН эск. 1 Давлат органларининг қарори ёки суд ҳукми билан жазо тариқасида бошқа бир ерда яшаш учун мажбурий равишда қўчириш; бадарга. *Сургун қилмоқ. Сургунга юбормоқ.* ■ *Сал норозилик қилиб, ишдан бўйин бурганларнинг боши балога қолар, бундайларга сургун, бадарга доимо таҳдид солиб турарди.* К. Яшин, Ҳамза. *Бош вазир Ифандиёрни тахтдан тушириш йўлини ўйлаб, уйи томон борар, хон эса Иломхўжани сургун қилиш ё қатл этиш режасини туза бошлаган эди.* С. Сиёев, Аваз.

2 Шундай жазага маҳкум этилган кишилар бадарга қилинадиган жой ва у ердаги ҳаёт. *Бир ўқитувчи рус аёл ҳам сургун қилинган экан. У сургундаги саводсизларни ўқита*

бошлади. П. Турсун, Ўқитувчи. Сургунда қон ютган йилларни айтиб, Дер экан: -Эсимда: бир вақтлар йироқ Юртда бошимизга тушганди фироқ. М. Шайхзода.

СУРДОЛОГ [лот. surdus — кар + лот. logos — сўз, тушунча; таълимот] Кар ёки заиф эшитувчи болаларни ўқитувчи педагог. Малакали сурдолог тарбиячи ва ўқитувчилар Б. Исмоилова, Д. Ражабовалар болалар билан эринмай шуғулланишади. Газетадан.

СУРДОПЕДАГОГИКА [лот. surdus — кар + педагогика] Дефектологиянинг кар ёки заиф эшитувчи болаларни ўқитиш ва тарбиялаш жараёнларини ўрганувчи тармоғи. Сурдопедагогика отоларингология, акустика, логопедия, умумий педагогика, тилшунослик, психология, физиология билан узвий боғлиқ. «ЎЗМЭ».

СУРИК [қад. р. сурикъ — қизил бўёқ < юн. surikon — сурия бўёғи] 1 Таркибида кўрғошин оксид ёки темир оксид бўлган, техникада ва лоқ-бўёқ санотида қўлланилган минерал.

2 Шундай минералдан тайёрланган қизғиш-зарғалдоқ ёки қизғиш-жигарранг бўёқ.

СУРИЛМА 1 У ён-бу ён суриладиган; сурма. *Сурилма қопқоқ.*

2 геол. Тоғ жинсларининг гравитация жараёнлари таъсирида ёнбағир бўйлаб пастга томон силжиши. *Ётиқ сурилма. Тик сурилма.* ■ Қизилжарга соҳиллардан сурилмалар кўп тушган, қанчалаб арчаларнинг илдизлари очилиб ётар.. эди. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

СУРИЛМОҚ 1 Сурмоқ фл. ўзл. ва мажх. н. Орқа қаторда ўтирган кексароқ бир рус, скамейка четиға сурилиб, Икромжонга ёнидан жой кўрсатди. С. Аҳмад, Уфқ. Уларни [лолаларни] ердан кавлаб олиш жуда осон. Кавланмайди ҳам, шунчаки тупроқ четга сурилса бас, ҳар лаола тупи сопол тувағи билан очилиб қолади. М. М. Дўст, Лолазор. Кеча бориб хон: «Ғолиблар шарафига.. зиёфат берилсин», деб фармон берди. Тонготар базм бўлиб, кайф-сафо сурилди. Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Иши орқага кетиб пастлашмоқ, қатордан, сафдан чиқмоқ. *Бечора, иши юришмай, анча сурилиб қолибди.*

СУРИНМОҚ 1 Қоқилиб-суқилиб, туртиниб юрмоқ. *От суринмай, йўл танимас.* Мақол. ■ Нурбек сўқмоқ устида ётган тўнкага суриниб йиқилди. Кафтию юзи,

тиззалари сидирилди. «Ёшлик». Лоилоҳа қудратингга, илоҳим, Йиқилсам, суринсам, пушти паноҳим. «Юсуф ва Аҳмад».

2 Қийин аҳволга тушмоқ, қийинчилик билан кун кўрмоқ. *Бўлар-бўлмас уринма, Охирида суринма.* Мақол. ■ Биров ҳолинг не деб сўрармикан, деб умид қиламан. Яккаланганигда, суринганигда бу жуда билинади. «Ёшлик». Мудҳиш шарпалардек суринган халқнинг Оху фиғонлари тутун ё ғубор. Ғ. Фулом, Танлаган асарлар.

СУРИШ 1 Сурмоқ фл. ҳар. н. Нарсаларни у ёққа-бу ёққа суриш. *Ишни олдинга суриш. Ҳаёл суриш.* ■ -Жамоани орқага суришга, обрўйини тўкишга ҳеч қандай ҳаққингиз йўқ. — деди директор. Газетадан.

2 фольк. Жанг, уруш. Оломондан неча ўлиб, Жуда қирғин суриш бўлди. «Фольклор».

СУРИШМОҚ 1 Сурмоқ фл. бирг. н. Умид билан бир ёстиққа бош қўйиб, нималарни орзу қилишмаганди. *Қучоқлашиб, кўзуга тикилганча, ширин ўйлар суришарди.* «Ёшлик».

2 Жанг қилмоқ, олишмоқ. *Ҳасанхон шу майдонда урушиб, суришиб, олишиб, солишиб, урушмоқдан армони қолмади.* Эргаш Жуман-булбул ўғли.

3 с. т. Мириқиб шахмат ўйнамоқ, шахмат тахтасида жанг қилмоқ. *Бироқ масаллиқ қозонга тушиб, улар беш-олти қўл эзилишиб шахмат суришди ҳамки, Зиёд муддаога ўтмасди — ёрила қолмасди.* М. Мансуров, Ёмби.

4 Ҳисоб-китоб қилиб, бир-бирига ўтган қарз ёки ҳақни тўлаб, орани очмоқ. *-Дийдйингни қўй, — деди Зариф найза. — Ака-ука кейин суришиб кетаверасанлар.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

СУРИШТИРМОҚ I Биридан бирига ёки у ён-бу ён сурмоқ. *Харажатларни бир моддадан иккинчи моддага суриштириб қопламоқ. Нарсаларни суриштириб, икки яшикка жой қилмоқ.*

СУРИШТИРМОҚ II Бутун тафсилоти билан билиб олиш, тағига етиш учун сўроқлайвермоқ, сўраб-сўраб билмоқ, аниқламоқ. *Авлодни суриштирмоқ. Узумини е, боғини суриштирма.* Мақол. ■ Суриштириб келса, ҳаммамиз бир томирданмиз. «Ёшлик». Кийимлари-да нақ рисоладагидек: бошдан-оёқ чет элники. *Феълени суриштирсангиз, мисоли ўт-олов!* «Ёшлик».

Суриштирмай ёки суриштирмасдан 1) сўроқлаб аниғини билмасдан, аниқламай-нет-

май; 2) фарқиға бормай, фарқ қилмай, ара-лашиға. *У овқатнинг яхши-ёмонини суриш-тирмайди.*

СУРКАЛМОҚ 1 *Суркамоқ* фл. мажҳ. ва ўзл. н. *Деворга суркалмоқ.* ■ [Мухсина хоним:] *Ҳадеганда йиғлай олмайман, айниқса, кинода панд беради шу одатим, ноиложликдан дори суркалган рўмолчани кўзга суртаман. М. М. Дўст, Лолазор. Урғочи шер ҳеч қандай ҳужум қилмасдан, кўзидан ёшини тўкиб, ерга суркала-суркала келаверибди. «Эртақлар».*

2 Ёйилиб кетмоқ, ёйилиб, ифлос, доғ-дуғ бўлмоқ. *Стол қимирлаб, хатим суркалиб кетди.*

3 кўчма салб. Хиралик билан суқилмоқ, ёпишмоқ, кимса атрофида ёки бирор доирада ўралашиб юрмоқ, пашшахўрда бўлмоқ. *Мулла Мамасолиҳ Уста Бабудни ийдириш учун хушомадомуз бир оҳангда балчиқдай суюлиб, суркалиб давом этди. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр.*

СУРКАМОҚ 1 Бирор нарса бетини, сиртини бошқа нарса бетига, сиртига ишқамоқ, суйкамоқ. *Товонини ғиштга суркаб ювмоқ.*

2 Бирор нарса бетига, сиртига юқадиган ёки сингийдиган нарса бермоқ, суртмоқ. *Деворга бўр суркамоқ. Машинага мой суркамоқ. Ярага дори суркамоқ.* ■ [Унсин] *Ичкари уйда ўтириб, маҳсиларга шон қоқадди, шондан туширади, пардозлайди, қора гул, лок суркайди. Ойбек, Танланган асарлар. Мели полвон Худойқулга яна имо қилди: -Қани, бармоғингни тўғрила, — деди ва.. бош бармоғига сиёҳ суркади. П. Турсун, Ўқитувчи.*

СУРКАТМОҚ 1 *Суркамоқ 2* фл. орт. н. *Оёғига дори суркатмоқ.*

2 Ёйилтириб юбормоқ, ёйилтириб, ифлос, доғ-дуғ қилмоқ. *Хатни суркатаиб юборибди.*

СУРЛАМОҚ Осиб қўйиб қуритмоқ, қоқ қилмоқ, қоқламоқ. *Ғўшт сурламоқ. Балиқ сурламоқ.*

СУРЛИК Безбетлик, сурбетлик; шилқимлик. *Сурлик хўрлик келтирар. Мақол.*

СУРМА 1 Менделеев даврий системасининг V гуруҳига мансуб кимёвий элемент, кумушсимон оқ, мўрт металл. *Сурма кони. Сурма рудаси.* ■ *Сурманинг алюминий, галлий, индий билан ҳосил қилган қотишмалари яримўтказгичлар ишлаб чиқаришда қўлланади. «ЎЗМЭ».*

2 Таркибида шу элемент бўлган қорамтир пардоз бўёғи (қош, киприкларни бўйаш учун ишлатиладн). *Сурма қўймоқ. Кўзига сурма тортмоқ. Усма кетар — қош қолар, Сурма кетар — кўз қолар. Мақол.* ■ *Саломатнинг сурма тортилган кўзлари ола-кула бўлиб кетди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. Юзлари худди олмадай таранг. Бир жуфт қуралай кўзи сурма босгандай қора, бир қараши биланоқ юрагимни така-пука қилиб ташлади. Ҳамза, Танланган асарлар.*

Сўқир кўзга сурма Номуносиб ёки беҳуда иш қилган кишига нисбатан айтиладиган ибора. *Ўрмонжон кулди: -Сўқир кўзга сурма.. нима қиласизлар, нима қиласан алдаб? А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари.*

СУРМА II Суриладиган, сурилма. *Сурма қопқоқ. Столнинг сурма яшиги.*

СУРМАДОН Сурма солинадиган идиш. *Бир кун сени кўтариб, қўшимникига ўтдим. Уй эгаси ичкари ҳовлида экан, ташқарида сурмадон қўйилган эди. «Саодат».*

СУРМАЛИ 1 Таркибида сурма бўлган. *Сурмали тоғ жинси.*

2 Сурма қўйилган ёки сурма қўйилгандек қора. *Қўйлаклари бурмали, Қошу кўзи сурмали Қайнопасига бир салом. «Кўшиқлар».* [Баширжон] *Ниҳоят, жувонни чироқ томон ўгириб, чўғдек ёнаётган сурмали кўзларига ютоқиб тикилди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.*

СУРМАРАНГ Тўқ симоби ранг, қорамтир. *Уфқдаги олачалпоқ булутлар қирмизи рангга кирди, денгиз қорайиб, сурмаранг тус ола бошлади. «Ёшлик».* *Сурмаранг духоба дўппи кийган, кўса, олтмишларга борган жиккак киши электр плитада қайнаётган сувни кичкина рух чойнакчасига дамлаб олаётган эди. Ў. Усмонов, Қисмат.*

СУРМАЧЎП Сурма суртадиган махсус ингичка чўп.

СУРМОҚ 1 Итариб, бир жойдан иккинчи жойга кўчирмоқ; жилдирмоқ, силжитмоқ. *Ориқ, кўзи ичига тортиб кетган, ияклари ингичка келин айвон тахмонидидаги сандиқни нари-бери сураб эди. «Саодат».*

Олдинга сурмоқ 1) олд томонга силжитмоқ; 2) кўчма олға бостирмоқ. *Ишни олдинга сурмоқ. Орқага сурмоқ қ. орқа. Акаси қистабини қўймабди, укаси эрта-индин, деб орқага суришини қўймабди. «Эртақлар».* **Сув сурмоқ** Суғориш учун сувни бирор томонга йўналтирмоқ, йўналтириб олиб бормоқ. *У*

[Йўлчи] ер ҳайдади, чопиқ чопди, сув сурди, далага гўнг ташиди. Ойбек, Танланган асарлар. **Суриб бормоқ** Куч билан сиқиб, босиб бориб, илгари ҳайдамоқ. *Ҳайдар, рақибини суриб бораётиб, чалиниб йиқилиб тушди.* И. Раҳим, Ихлос. **Суриб кетмоқ** 1) куч билан олиб, тортиб, судраб ёки эргаштириб кетмоқ. *Тингловчи эса шу дарё юзидаги елканга ўхшайди. Сизларга кўчган хотиралар эса елканни суриб кетувчи шамолга ўхшайди..* А. Нурмуродов, Уруш бевалари; 2) олиб қочмоқ (от ҳақида). *Саман ҳуркиб, келган томонига — Кукоролга суриб кетди!* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар; 3) кўчма фойда бермай, зарар келтирмоқ. *Ҳаром пул суриб кетади. Суриб чиқармоқ* Куч, тазйиқ билан сиқиб чиқармоқ. *Қисм қоронғи тушгунча душмани олдинги оқолардан суриб чиқарди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. **Четга сурмоқ** 1) чет томонга силжитмоқ; 2) кўчма четга чиқариб юбормоқ, четлатмоқ.

2 Юрмоқ (шахмат ва шашка ўйинида). *Пиёдади сурмоқ. Фили сурмоқ.*

3 Бирор томонга йўналтирмоқ, солмоқ. *Лашкар сурмоқ. Карвон сурмоқ. ■ Ажаб, бунда нечун ёлғиз юради, Ким экан у, кечаси от суради? «Гулшанбоғ». Ғиротга мен аччиқ қамчи урайн, Ёв кетиндан шу кеча от сурайин. «Гулшанбоғ».*

4 с. т. Суртмоқ, суркамоқ. [Нафиса] *Икки қўли ёрилган, ҳадеб глицерин сурмоқ ҳам фойда бермасди.* Мирмуҳсин, Қахрамоннома.

5 Отлар билан қўшма феъл ясайди, мас., *давр сурмоқ, кайф сурмоқ, хаёл сурмоқ, ҳукм сурмоқ. ■ У шилдираб оқаётган ариқ ичидан балиқчалар излаб, хаёл сураётган Ҳафизга боқиб турарди.* Мирмуҳсин, Умид. *Уларни кузатиб турган она, қизининг энг ўйнаб-куладиган, аёллик, оналик бахтини сурадиган вақти ўқиш билан ўтаётганига ачинар.. эди.* С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди. *Боғда гулни тергин энди, Давру даврон сургин энди. «Гулнорпар».*

Насл (ёки суяк) сурмоқ Наслдан наслга ўтмоқ (бирор касалик, ирсий ҳолат ва ш.к.). **Тирноғи сурибди** Янги тирноқ чиқиб ва ўсиб, эски, зарарланган тирноқни туширибди. **Умр сурмоқ** Умр кўрмоқ, яшамоқ. **Қалам сурмоқ айн. қалам тебратмоқ қ. тебратмоқ.** *Навоий улуғ форс шоирлари каби, шеърнинг ҳамма шаклларида қаламни жасур сурди.* Ойбек, Навоий.

СУРНАЙ [ф. *сурнай* — тўйда чалинади-ган най < *сур* — тўй, зиёфат + *най* — най, сибизга] Тешикларини бармоқлар билан очиб-ёпиб, пуфлаб чалинади-ган мусиқа асбоби. *Сурнай овози. Сурнай навоси. Сурнай чалмоқ. ■ Энди билдим, бир кун сенинг тўйинг бўлиб, Сурнай йиғлар саҳаргача ўйин бўлиб.* М. Юсуф, Уйкудаги қиз. *Хоразм отлиқ аскарлари карнай, сурнай, ноғора садолари остида душман билан чопқилаша бошладилар.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Қирқин қизлар қўлларида карнай-сурнай, чилдирма, чанқовуз олиб, ҳар қайсиси бир нағма қилиб бораётир. «Маликаи айёр».*

Сурнайнингни тортма Йиғи-сиғи қилаверма, йиғингни қўй. **Сўк ошига сурнай кест.** Арзимаган ишга ортиқча дабдаба, даранг-дурунг қилинган ҳолларда ишлатиладиган матал.

СУРНАЙЧИ Сурнай чалувчи одам. *Ғафат қилган карнайчи, Балога қолган сурнайчи.* Мақол. *Қарға қақимчи экан, ғоз карнайчи экан, ўрдак сурнайчи экан..* (эртақларнинг бошламасидан).

СУРОБ: суроби тўғри бўлмоқ (ёки тортилмоқ) 1) ҳолдан тоймоқ, ҳол-жони қолмаслик. *..Турқинга бир қара, икки кунда суробинг тўғри бўп қопти-ю!* «Ёшлик»; 2) адабини, таъзирини емоқ; бўлари бўлмоқ. *Хўп, бу одамнинг бугун қўли узун. Эртага-чи? Эртага суроби тўғри бўлгач, бу думбул эркатой нима қилади? «Ёшлик».* **Суробини тўғриламақ (ёки тортмоқ)** 1) ҳолдан тойдирмоқ, жонини кўзига кўрсатмоқ; 2) адабини, таъзирини бермоқ, кунини кўзига кўрсатмоқ. [Турди ғилай:] *Шошмай тур, сениям суробингни тўғрилаб қўядиган пайт келади.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

СУРОН 1 Кучли шовқин, ғовур-ғувур, шов-шув. *Бобур умрининг сўнги йилларида саройдаги хушчақчақ сурон билан тўла базму томошалардан совиган эди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Сурон тиниб, ҳамма яна жойига ўтириб бўлгач, Ошно ҳеч гап айтмагандай, воҳа раҳбарига юзланди-да, жўнгина сўради..* М. М. Дўст, Лолазор.

Сурон солмоқ (ёки кўтармоқ) Кучли шовқин кўтармоқ, шовқин солмоқ, ғовур-ғувур қилмоқ. *Кўпчилик дам урса, бўлади бўрон, Саҳрога солади даҳшат ва сурон.* А. Пўлат. *Тракторлар сурон кўтариб, ер бағри-ни тилка-пора қилади. «Шарқ юлдузи».*

2 ҳарб. Қўшинларнинг жанг майдонида бир-бирига қарама-қарши турган ёки ҳужум вақтидаги аскарлар ҳайқирғи.

3 кўчма Катта қийинчилик, азоб, машаққат. Суронлар йўлимда турибди кутиб, Ўзинг қўлла энди мени, онажон. А. Орипов, Йиллар армони. Балки, ўз набиралари қучоғида осуда ҳаёт кечираётгандир? Ҳар уруш суронлари ёдга тушганда, юракда бир оғриқ билан сизларни эслар? «Шарқ юлдузи».

СУРОНЛИ 1 Шовқин-сурон, ғовур-ғувур билан тўлган; шовқинли. Суронли жанглар. ■ Никоҳ тўйи фавқуллода суронли ва тантанали бўлди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Дабдабали, бўронли. Суронли йиллар.

СУРП Сидирға ип газлама ва ундан тикилган кийим. Оқ сурп. Қора сурп. Сурп яктак. ■ Корхонанинг 2-тўқув цехи жамоаси ноябрь ойида 85200 метр хом сурп тўқиб, режа топшириқларини бажарди. Газетадан. Меҳмонлар кун оққанда келишди. Ҳаммаси силлиқ дазмолланган қора шим, енгил калта оқ сурп кўйлак кийишган. С. Нуров, Нарвон. Майкачан, оқ сурп иштон.. кийган Аҳмад бригадир пайкалда ўт ўраётган эди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

Хом сурп айн. без II.

СУРПА шв. айн. супра.

СУРРА 1 Кенг ола-була йўлли маҳаллий нимшойи мато. Бир жўра сурра. Сурра тўн. ■ Адҳамбой маъракасидан кийган сурра пўшакни.. волидангиз ҳайф кўрди. А. Қодирӣ, Кичик асарлар.

2 Шундай матодан тикилган тўн. Сурра тўн.

СУРРАНГ айн. сур III 2. Сурранг ипак. ■ Бу кўчаларнинг тупроғи ҳам бошқа: йўл-каларга сурранг майда шлак тўкилибди, юрганда ғичир-ғичир қилади. А. Мухтор, Опасингиллар.

СУРРОГАТ [лот. surrogatus — бошқасининг ўрнига қўйилган] 1 Бирор нарсанинг ўрнида ишлатиладиган, лекин унинг ўрнини тўла боса олмайдиган, унинг хоссалари-гагина эга бўлган нарса. Озиқ-овқат суррогатлари. Сахарин — қанднинг суррогати. ■ Тўғри, на матнининг, на оҳангининг тайини йўқ, маза-матрасиз ашулалар, тақлид ва кўчирмакашликдан иборат суррогатлар ҳам кам эмас. Газетадан.

СУРСАТ эск. фольк. Ўлпон, солиқ. Учқур эдинг, қанотингдан қайрилдинг, Югурук бўлсанг, туёғингдан тайрилдинг, Биз овқатдан, сен сурсатдан айрилдинг. «Алпомиш».

СУР-СУР 1 Тиқилинчдаги ур-йиқит ҳаракати, бир-бирини туртиб-суртиб, итариб, босиб бориш. Бозордаги сур-сур. ■ Давидни сур-сур қилиб, қоронғи бир хонага олиб кириб кетишди. Ё. Хаймов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамонт.

2 Жанжал, олишув, тортишув. Бу ғалва, сур-сур бўлиб, Қори ўша баттол амин билан чап бўлиб қолади. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

СУРТКИ I шв. Сочик лунги.

СУРТКИ II: **суртки дори** Ярага ёки оғриқ жойга суркаладиган дори.

СУРТМОҚ I айн. **суркамоқ**. Деворларга бўёқ суртмоқ. Юз-қўлига совун суртмоқ. ■ Пайғамов лабига, чаккаларига билинар-билимас атир суртди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Аҳмад бригадир боласи олиб келган пиёзни белбоғидаги пичоқ билан иккига бўлиб, сувини боланинг бармоғига суртди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Чол икки қўлини юзига суртди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Артмоқ, артиб-суртиб тозаламоқ. Гўр-ўғли қандай таом бўлмасин, еб бўлгандан кейин, агар сув ўрнига заҳар ичса ҳам, шу рўмол билан оғзини суртса, еган-ичгани баданига мойдай эриб, сингиб кетар эди. «Гулшанбоғ».

Бурнига кесак суртмоқ Лақиллатиб, бирор нарсадан қуруқ қолдирмоқ, чув туширмоқ; фириб, панд бермоқ. Кўзга (ёки юзга) суртмоқ қ. кўз. Кўзга суртиб, фарзанд, дедим, ўзингни, Жон борида суртдим кўзга изингни. «Маликай айёр». **Оёғига юз суртмоқ** 1) оёғига йиқилмоқ, бош урмоқ, ялиниб, илтижо қилмоқ; 2) тавоф қилмоқ, кимсани муқаддас билиб зиёрат қилмоқ.

СУРУВ Қўй-эчки подаси. Сурув боқиб, қир бағрида юрдингми, Қўйлар боқиб, хўб кай-фингни сурдингми? «Гулихиромон». Илгарилари Усмонли дўхтирнинг қўли қўлига тегмасди. Ҳали мол фермасида, ҳали яйловга чиқиб кетган қўйлар сурувида, ҳали тоғда ўрмалаб юрган энкилар орасида. С. Аҳмад, Жимжитлик.

СУРУНКАЛИ Сурункасига, бетўхтов давом этадиган; узлуксиз. Сурункали ёмғир. ■ Сурункали бавосирга янтоқ аралашмасидан тайёрланган малҳам қўлланади. «Фан ва турмуш».

Сурункали касаллик Тузалиши қийин бўлган, давомли ёки ҳеч тузалмайдиган касаллик.

СУРУНКАСИГА *рвш.* Муттасил равишда, узлуксиз, бетўхтов. *Тўрт йил сурункасига битта ўқишга кираман деб.. бу йигитнинг қийинчиликларни писанд қилмаслиги [Сатторни] ҳайрон қолдирди. Ў. Усмонов, Қисмат. Башарти бу ҳол сурункасига давом этадиган бўлса, ўқувчи сержаҳл бўлиб қолиши мумкин. «Фан ва турмуш».*

СУРУР [а. سرور – шодлик, хурсандчилик, шодиёна] *поэт.* Шод-хурсандлик ҳиси, нашъаси; севинч, қувонч. *Кўклам ноҳуш кўнглининг бир четини ёриштириб турар, сурур, севинч бағишлар, кўркини «кўз-кўз» қиларди. М. Хидир, Қирғоқлар. Шамдонлардан шамлар ҳам гўё Ёруғ тортди – кўшилди сурур. Х. Даврон, Тўмариснинг кўзлари.*

СУРХ [ф. سرخ – қизил, қирмизи; қизартириб қовурилган] *Ёш, янгир, сурхун (новда ҳақида). Сурх новда. ■ Зум ўтмай, тутнинг сурх новдалари орасидан бошқаси учиб чиқиб, унга қўшилди. Кейин қир устида сўфитўрғай нозик чулдиради. М. Мансуров, Ёмби.*

СУРХОН Узум турларидан бирининг номи ва шу узумдан солинган майиз.

СУРХУН [ф. سرخون – тўқ кулранг] *айн. сурх. Ерга дув этиб қор тўқилди. Ёш сурхун новдалар оғир юкларидан бўшаб, қадларини кўтарди. М. Исмоилий, Бизнинг роман.*

СУРЪАТ [а. سرعت – тезлик, жадаллик; шошилиш, ошиқиш] **1** Иш-ҳаракат, воқеа-ҳодиса, жараён ва ш.к. нинг жадаллик даражаси; тезлик; шошилиш. *Курилиш суръати. Иш суръатлари тобора ошмоқда. ■ Курилиш иши қишин-ёзин тўхтамайди, жадал суръат билан кетиб.. муддатдан анча бурун битди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

2 *эск. айн. тезлик 2. Лекин ул ҳаромзодаи бедин орқамдин тамоми бир суръат билан қувлаб келур эрди.. А. Қодирий, Кичик асарлар.*

СУРҒУЧ 1 Тез эриб, тезда қотадиган рангдор смола ва мум қотишмаси. *Қизил сурғуч.*

2 Шундай смола ёки мумдан фойдаланиб босилган тамға, қопқоқ ва ш. к. *Кулфнинг сурғучини кўчирмоқ. ■ Полвон этигининг кўнжидан пичоқ олиб, унинг сопи билан*

бутилка учигадаги сурғучни уриб туширди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

СУРҒУЧЛАМОҚ Сурғучдан фойдаланиб тамға босмоқ ёки қопқоқламоқ. *Кулфни сурғучламоқ. ■ Даҳлиздан унинг [Нозимнинг] нимадир деганча хохлаб кулгани эшитилди. Хиёдан сўнг каттакон биллур бодияда шарқона аччиқ-чучук ҳамда оғзи сурғучланган узунчоқ бир шишани столга келтириб қўйди. Н. Қиличев, Чигирик.*

СУС: **кўнгли сус кетмоқ** Кўнгли жуда ҳам тусаб кетди. *Кўнглим олмага сус кетди.*

СУСАЙИШ 1 **Сусаймоқ** фл. ҳар. н. *Суръатнинг сусайиши.*

2 Кейинга кетиш, таназзул.

СУСАЙМОҚ 1 Илгариги кучини, шиддатини йўқотмоқ; секинлашмоқ, пасаймоқ. *Нусратбекнинг ташидаги титроқ бир оз сусайди, секин, вазмин, салмоқ билан одимлаб кетди. С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди. Ҳарсиллашлар сусайиб, тиқ этган товуш ҳам аниқ эшитилади. Қаердадир, ер остида, юмронқозиқ ниманидир кемиради. М. Мансуров, Ёмби. Ниҳоят, чаккасидаги шанғиллаш сусайиб бориб, алланарса жинг этди-ю, қулоқлари очилиб кетди. М. Мансуров, Ёмби.*

2 Шаштидан қайтмоқ, илгариги ғайратини, жўшқинлигини ёки қизиқишини йўқотмоқ; бўшашмоқ, пусмоқ. *[Кумуш] Кундан-кунга Зайнабнинг сусайиб, ўзига бегоналашиб борганини яхши англари эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

Меъдаси сусаймоқ Меъдаси овқатни яхши ҳазм қила олмайдиган бўлиб қолмоқ.

3 Кучини, таъсирини йўқотмоқ, кучсизланмоқ. *У [Ҳакимбойвачча] юрдаги тинчсизликнинг сабабини диннинг сусайганидан, уламоларнинг халққа раҳбарлик қилмаганидан кўрди. Ойбек, Танланган асарлар.*

4 Бўш қўйилганлик натижасида орқага кетмоқ, ёмонлашмоқ, пасаймоқ, бўшашмоқ. *Интизом сусайди.*

СУСПЕНЗИЯ [лот. suspensio – илиш, осиш; илиниш, осилиш] *физ.* Таркибида майда қаттиқ зарралар муаллақ ҳолда бўлган суюқлик. *Бу туманнинг деярли ҳамма хўжаликларида хлорелла суспензияси ишлаб чиқарадиган қурилмалар ишлаб турибди. «Фан ва турмуш».*

СУСТ [ф. سست – бўш, кучсиз, нимжон; бўшанг, ланж; қатъий эмас; зич эмас] **1** Унча кучли, шиддатли бўлмаган; секин, паст.

Суст оқим. Суст олов. ■ Тез маслаҳат ёвнинг буйнин эдирур, Суст маслаҳат бул ўлжадан қўйдурур. «Гулихиромон». Эрталаб туриб, газета варақлашга юрагим дов бермайди. Нега қўрқаман, нимага ишончим суст? А. Мухтор, Асарлар.

2 Секин иш қиладиган, камфаол, имиллаган; сусткаш. *Суст одам. Бозор суст. Қўли суст косибдан оёғи чаққон гадоёй яхши. Мақол. ■ Омборхоналар таъминоти суст амалга ошириляпти. Газетадан.*

3 Ланж, бўшашган. *Даввогар суст бўлса, қози муттаҳам бўлади. Мақол.*

СУСТКАШ [ф. *سستكاش* — ланж, беғайрат] Секин қимирлайдиган, имиллаб иш қиладиган; суст, ланж. *Сусткаш одам. Сусткаш уста.*

СУСТКАШЛИК Суст бўлишлик, имиллашлик, бўшашганлик, ланжлик. [*Али тажжанг*] *Элатлари қошига келиб ёнбошлагач, унинг эски сусткашлиги тўғрисида ҳазил қилишди. Ойбек, Куёш қораймас. Қийинчиликларни баҳона қилиб, сусткашлик қилсак, катта меҳнат эвазига етиштирилган ҳосилни бой бериб қўйишимиз мумкин. Газетадан.*

2 Сусткаш одамларга хос хатти-ҳаракат, суст иш; сустлик.

СУСТЛАНМОҚ Суст бўлиб қолмоқ, секинламоқ, пасаймоқ, сусаймоқ. *Султонани бир оз сустланиб, ўзидан ўн от одими йироққа борган тунқотарни чақириб тўхтатди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.*

СУСТЛАШМОҚ 1 Тобора сусайиб, секинламоқ, пасаймоқ. *Иш сустлашди. ■ -Диёра, — мурожаат қилди Жонибек негадир тобора қадам олиши сустлашиб. «Шарқ юлдузи». Исми тилга олиниси билан Ажабнинг нафас олиши сустлашди. «Шарқ юлдузи».*

2 айн. бўшашмоқ **II 6.** [У] *Интизомнинг сустлашиб кетаётганини, бунга баъзи командирларнинг ўзлари ибрат кўрсатаётганларини.. сўзлади. Шухрат, Шинелли йиллар.*

СУСТЛИК 1 Шашти пастлик, гайратсизлик; кучсизлик; ланжлик. *Йигитлик — мастлик, Қарилик — сустлик. Мақол. ■ Юсуфбек ҳожи.. ўғлининг бу сустликка ўхшаб кўринган ҳолини ёмонга йўйди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

2 Суст одамларга хос хатти-ҳаракат, суст иш; сусткашлик. *Ўртоқлар.. ишга келганда, сустлик, ҳафсаласизлик қилишди. Ойбек, О. в. шабадалар.*

СУТ 1 Одам (аёл) ва сутэмизувчи ҳайвонларнинг лактация даврида сут безларида ишлаб чиқариладиган, янги туғилган наслни озиқлантирадиган мураккаб кимёвий таркибли оқ рангдаги суюқлик. *Сут безлари. Бола йиғламаса, она сут бермайди. Мақол. ■ Кўкрагимда сутим деб, Юрагимда ўтим деб, Энаси шўр йиғлайди, Қайдасан, Аҳмадим, деб. «Ойсулув». Искандар елиннинг сўргичдек учларидан тиз-tiz отилиб чиқиб, хурмага оппоқ индек пов-пов чўзилиб тушаётган сутга ҳайрат билан тикилиб қолди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.*

2 Сигир, қўй, эчки ва ш.к. чорва молларининг эмчагидан соғиб олинган шундай суюқлик (овқат ва маҳсулот сифатида). *Сигир сути. Ёғли сут. Сут саноати. Сут маҳсулотлари. Сутдан оғзи куйган қатиқни пуфлаб ичар. Мақол. ■ Кечаги чоршанба бозорда бир сигир олдим денг, егани қуруқ хашагу сутига қошиқ ботмайди — шундоққина қаймоқ. «Аския». Ошқозонда ҳазм бўлиб кетиши зарур бўлган дориларни сут билан ичиш мутлақо мумкин эмас. «Фан ва турмуш».*

3 Баъзи ўсимликларнинг танаси, пояси ёки ҳосилидаги оқ суюқлик. *Семизўтнинг сути. Думбул жўхорининг сути. ■ Бир куни Файзулла билан сути қотган думбул ўрикларни териб олиб, жуфтми-тоқ ўйнаб ўтирсак, кўчада биров чақиргандай бўлди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

Она сути оғзига келмоқ қ. оғиз. Наинки сен, ишлайверсак, бизларнинг ҳам, бил, Оғзимизга келиб қолар она сутимиз. А. Орипов, Йиллар армони. Она сути оғзидан кетмаган Ҳали ёш, турмушнинг аччиқ-чучугини, тажрибасини кўрмаган; гўдак. Она сути оғзидан кетмаган бола. Она сутидай ҳалол (ёки пок) қ. она. Оқ сутини оққа, кўк сутини кўкка соғмоқ қ. оқ. Сут билан кирган жон билан чиқади Ёшликдан ўрганган одат ўла-ўлгунча сақланади, деган маънода ишлатиладиган матал. Махдум.. Анварнинг бирор камбағал билан «ёзилишиб» ўтирганини кўрса.. «сут билан кирган, жон билан чиқар, мақоли кўп тўғри сўз», деб ўйлар ва энсаси қотиб, четга кетар эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Сутдан оқ, сувдан тиниқ Беғубор, пок, бегуноҳ одам ҳақида. Хом сут эмган банда (ёки инсон) қ. эммоқ. Исҳоқ Махсум билан Уста Мўмин ҳам хом сут эмган банда эдилар. Газетадан.

СУТАК 1 *айн. тентаккуш.*

2 қ. сўтак.

СУТКА [*қад. р. сутки — кун билан туннинг туташуи жойи, чегараси*] Бир кеча-кундузга, 24 соатга тенг вақт ўлчов бирлиги ва шу ўлчовдаги вақт. *Ойни тадқиқ қилишнинг амалий томонлари ҳам бор. Аслида Ой ракетада Ердан бор-йўғи бир неча суткалик йўл. «Фан ва турмуш». Одамга бир суткада бир килограмм нон ва умуман овқат, бир-икки литр сув ва йигирма беш килограмм ҳаво зарур. «Фан ва турмуш». Сутканинг ёруғ қисми тобора қисқариб бормоқда. «Ёшлик».*

СУТКАЛИ 1 Белгили сутка давом этган, сутка билан ўлчанадиган. *Икки суткалик парвоз.*

2 Бир сутка давомиди юз берадиган. *Қуёшнинг суткалик ҳаракати.*

СУТКАЛИК Бир суткага тўғри келадиган. *Суткалик иш ҳақи. Суткалик ўртача ҳарорат.*

СУТЛАМА Адир, қир ва тоғларда ўсадиган, заҳарли сут ширали кўп йиллик ўт.

СУТЛИ 1 Ичида сути бор. *Сутли идиш.*

2 Таркибида сути бўлган. *Сутли ўт.*

3 Сут солинган, сут қўшилган. *Сутли кофе.*

4 Сут берадиган, соғиладиган; соғин. *Сутли сугир. ■ Зотли молим, хўш-хўш, Сутли молим, хўш-хўш. «Қўшиқлар».*

СУТПЕЧАК Пояси чирмашиб ўсадиган, барглари юраксимон ёки уч бурчакли бегона ўт; илонпечак. *Сутпечак ғўза тунлами ва бошқа зараркундалар кўпайиши учун макон (вазифасини бажаради). «ЎЗМЭ».*

СУТТИКАН Поясида сутсимон шираси бўлган, тик ўсадиган бегона ўт; чойяпроқ.

СУТУН [*ф. ستون — устун; тиргак, тирговуч*] 1 Устун, столба, колонна. *Пештоқ сутунлари.*

2 Газета, журнал ва ш.к. нинг ҳар бир устун. *Газета ҳар сонда шаҳар ободонлигига айрим сутун берадиган бўлди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

3 айн. графа 1.

СУТХҲҲ Сутни яхши кўрадиган, кўп сут истеъмол қиладиган. *Сутхур бола.*

СУТХҲҲЛИК 1 Сутни яхши кўришлик.

2 Мириқиб сут ичиш. *Сутхўрлик қилмоқ.*

СУТЧИ Сут соғувчи ва сут сотувчи. *Сутчи аёл. ■ Опоқ тоғ отган эди. Шаҳар кўчаларига бирпасда жон кириб, асфальт йўлакларда тўқ-тўқ оёқ товушлари.. сут-*

чиларнинг чақириқлари эшитилди. А. Мухтор, Чинор.

СУТЧИЛИК 1 Сут сотиш билан шугулланиш. *Сутчилик қилмоқ. ■ Шу тўртинчи йилда аъзолардан йиғилган сут, қатиқ, сузма ва сариеғларни сотиш учун шаҳарда сутчилик дўкони очилди. А. Қодирий, Обид кетмон.*

2 Сут етиштириш. *Сутчиликни ривожлантириш. Сутчилик фермаси.*

СУТЭМИЗУВЧИЛАР зоол. Болаларини ўз сути билан боқувчи умуртқали ҳайвонлар синфи. *Сутэмизувчилар ер юзидagi Шимолӣй қутбдан тортиб Антарктида қирғоқларигача бўлган барча ҳудудларни эгаллаган. «ЎЗМЭ».*

СУТҚОН Заҳарли сути бўлган ўсимлик, сутламанинг бир тури.

СУФ этн. Дам солганда, дуо ўқиганда, беморга ёки унга бериладиган нарсага нафас уриб чиқариладиган товуш; куф-суф.

Суф демоқ 1) дам солиб, дуо ўқиб нафас урмоқ. *Ладам раҳматли “туф” десалар, сувни тесқари оқизиб, “суф” десалар, кўрнинг кўзини очиб юборадиган улуг зот эдилар. Ғ. Ғулом, Шум бола; 2) кўчма воз кечмоқ, йиғиштирмоқ; ташламоқ. Суф де шофёрлигигаю берадиган олти юз сўлкавойига! Қачон пулга зориқсанг, менга келабер. А. Мухтор, Туғилиш. Суф сенга (ёки сизга) кест. Баракалла сенга (сизга). Қанақа одамсиз ахир. Суф сизга-е! ..сиз билан ҳазил қилиямиз-а? Ш. Тошматов, Эрк қуши.*

СУФИЙ [*а. صوفى — жун газламага оид; тасаввуф вакили, зоҳид — صوف — дағал жун газлама*] дин. Тасаввуф, суфийлик издоши, давомчиси, мухлиси.

СУФИЙЛИК дин. қ. тасаввуф.

СУФ-КУФ айн. куф-суф.

СУФЛАМОҚ Дам солиб, дуо ўқиб нафас урмоқ, суф демоқ. *Домла.. дуо ўқиб, отадам урди, суфлади. Ойбек, Танланган асарлар.*

СУФЛЁР [*фр. souffleur < souffler — уқтирмоқ, ўргатмоқ; секин айтиб турмоқ*] Театрда сахнага чиққан артистларга уларнинг сўзларини, томошабинларга кўринмайдиган махсус жойда туриб, айтиб бериб, эслатиб турувчи ходим. *Тажрибали суфлёр. Суфлёр будкаси. ■ Театримизда.. режиссёр, костюмер, суфлёр.. ҳаммаси бор, фақат раҳбар йўқ. Ш. Саъдулла, Икки билагузук.*

СУФФИКС [лот. suffixus — қадалган, бириктирилган] тлш. Сўз ўзагига қўшилиб, унинг маъносини ўзгартирадиган ёки бошқа сўз билан боғлаш учун хизмат қиладиган морфема; қўшимча. Сўз ясовчи суффикс. ■ ..сувчи, олмазор, онахон, китоблар сўзларидаги -чи, -зор, -хон, -лар қўшимчалари суффикслардир. «ЎЗМЭ».

СУХАН [ф. سخن — нутқ; сўз, ибора, суҳбат] Сўз; гап; суҳбат. Сухан қилмоқ. Сухан бошламоқ. ■ Бу золим фалакдан минг дод айлайин, Қулоқ солгин, тўрт-беш сухан сўйлайин. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Китобу дoston бир қанча назму наср ила ёздинг, Сухан майдонида жавлон қилиб топдинг зафар, Жомий. Ҳабибий, Девон.

СУХАНБОЗЛИК 1 Суҳбат, гаплашиш, чақчақлашиш. У [Раёно] ҳовлида Нафисахон, кампир бувилар билан ҳам жиндек суҳанбозлик қилиб, шатиллаганча жўнади. Мирмуҳсин, Умид.

2 айн. сафсатабозлик 2. Навоий суҳанбозлик қилмаган, масаланинг моҳиятини асло жўн тушунмаган. «Ёшлик».

СУХАНВАР [ф. سخنور — ёзувчи, шоир; нотик, сўзамол] 1 айн. суҳандон 1. Қулоқ солинг суҳанварнинг сўзига, Ўзи тирик, душман тушмас изига. «Хушкелди».

2 Ширинсўз, ширинсуҳан. Бўз қарчиғай эдинг, парвоз айладинг, Суханвар тўтисан, ҳар хил сўйладинг. «Равшан».

3 Кўп гапирадиган; сергап.

СУХАНВАРЛИК 1 Гапга чечанлик, сўзамоллик.

2 Ширин суҳбат. Бунда келинг, иним, бир нафас суҳанварлик қилайлик. Ойбек, Навоий.

СУХАНГАР [ф. سخنگر — сўзловчи, гапирувчи] айн. суҳанвар 1, 2, 3. Ана энди шу хушвақтликда кундуз куни кўпкари, тўй, кечаликка созанда, дуторчи, оҳангар, суҳангарлар сўз айтади. «Юсуф ва Аҳмад».

СУХАНДОН [ф. سخندان — сўзни билувчи; силлиқ, равон гапирувчи; ёзувчи, шоир; нотик] 1 Гапга чечан, сўзамол; нотик. Олурман баҳра ҳикматли сўзингдан, Сухандонсан, суҳандонсан, суҳандон. Ҳабибий, Девон. Қулоқ солинг суҳандоннинг тилига, Булбул ошина бўлар боғнинг гулига. Эргаш Жуманбулбул ўғли.

2 Бадий сўз устаси. [Шоҳ ал-Форобийга деди:] Сен дониши суҳандонсан, биламиз, ҳазил-мутуйиба қилмоқдасан. А. Мухтор, Чи-

нор. Кечалари суҳандонлар сўз айтиб, Келганларнинг димоғини хушлади. «Гўрўғлининг туғилиши».

3 айн. диктор. Радио суҳандони.

СУХАНДОНЛИК Гапга чечанлик, сўзамоллик. Теша кўнгилчан суҳандонлик билан Севаргулга чой қуйиб узатди. «Ёшлик». ..Аёл боши билан баъзи «шоири замон»ларни суҳандонликда мағлуб этгани эл орасида гап бўлиб кетган. «Ёшлик».

СУХАНЧИН [ф. سخنچين — гап терувчи; ғийбатчи, чақимчи; гап ташувчи] Гап ташувчи, бировнинг гапини бировга етказиб юрувчи; ғаламис; чақимчи. Суханчи одам.

СУХАРИ [қад.р. сухара — қуриган дарахт < сухой — қуруқ, қуриган, қотиб қолган] Япроқ-япроқ қилиб, қирқиб қуритилган нон. Ширин сухари. Сухари билан чой ичмоқ.

СУХСУР 1 айн. суқсур 1.

2 кўчма айн. суқсур 2. Вой, бўйгинангдан онагинанг айлансин! Бунча суқсур экансан, худди сутга чўмилтиргандай-а! Ҳ. Фулом, Машғал.

СУХСУРДАЙ, -дек 1 Сухсур каби чиройли. Сизнинг ўз ўғлингиз бўлиши керак, суқсурдай жувонсиз.. А. Мухтор, Кумуш тола. Хонадонга кирганига икки ҳафта ўтмай, Зеби исмли бўйига етган суқсурдек қизини никоҳ қилиб, қўшиб қўйди. Газетадан.

2 Кап-катта, кўзга кўринган. Йигитлар ўтди.. Этак остида қолган Комилжон укам ҳам суқсурдай йигит бўлди. А. Нурмуродов, Уруш бевалари.

СУЧУК айн. чучук. Тиллари сучуккина, Бурниси пучуқкина. «Кўшиқлар».

СУЧУКТОМОҚ Ширинликни яхши кўрадиган, чучуктомоқ, ширинтомоқ.

СУШИЛКА [р. сушить — «қуритмоқ, намини, сувини қочирмоқ» фл. дан ясалган от] 1 Бирор нарсани қуритиш учун хизмат қиладиган қурилма. Газ сушилка. Электр сушилка.

2 Шундай қурилма ўрнатилган хона, жой. Пахта сушилкаси. ■ [Жўрабой] Кечалари сушилкада, пунктда юриб, алла-паллада уйига қайтар эди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

СУЮК Энг яхши кўрилган, севикли. Боболардан суздадим, аммо Бир зот борким, баридан суюк: Буюкларга бахш этган даҳо, Она халқим, ўзингсан буюк. А. Орипов, Йиллар армони.

СУЮКЛИ айн. **суюк**. Кўзимга зиндон бўл тахту жаҳоним, Ҳасратим кўп, йўқ суюкли ўғлоним. «Эрали ва Шерали». Менинг пушти камарим бу — суюкли ўғлим, Нуридиддам васли учун тангрига шукур. А. Орипов, Йиллар армони.

СУЮЛМОҚ I 1 Маълум даражадан суюкроқ бўлмоқ. Лойга сувни кўп қуяверманг, суюлиб кетади.

2 физ. Сиқилиб ёки эриб, суюқ ҳолга келмоқ (газ ёки қаттиқ жисмлар ҳақида).

Мияси суюлмоқ Ақли пасаймоқ, мияси айнимоқ. Махдум уламо, амалдор ва ғайрилардан шунинг каби сипоришларни.. қабул қила-қила, жуда мияси суюлган эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. **Қариб қуюлмаган, ачиб суюлмаган** Ёши анча улғайган бўлсада, бемаъни ишларини, одатларини, қилиқларини ташламаган одам ҳақида. -Ҳали ҳам ўша шилқимлигинг қолмабди. Қариб қуюлмабсан, ачиб суюлмабсан, — деди мулла Мамасолиҳ Ҳудҳуд сўфига. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр.

СУЮЛМОҚ II Сийлаган, ҳурмат-иззат қилган ёки эркатлатган сари ҳаддан ошмоқ, чегарадан ташқари иш қилмоқ. Раҳимов Масафоевни чап ёнидаги жойга чақирди. Бунақа пайтларда Масафоев жуда суюлиб кетарди. С. Аҳмад, Жимжитлик. -Ҳумор бўлганда қандоқ! — дедим бир оз суюлиб. Газетадан.

СУЮМЛИ айн. **суюкли**. Сиз туш кўринг севгилингизни! Соҳилларга боринг у билан. Айтилмаган энг суюмли сўзларингизни Унга айтинг! «Ёшлик».

СУЮНАРЛИ айн. **севинарли**.

СУЮНМОҚ айн. **севинмоқ**. Яхши сўз суюнтирар, Ёмон сўз куюнтирар. Мақол. Ёз куюнган киши суюнар. Мақол. ■ Авазни кўриб, Рўзимбой суюнди, дарров патнис тўла ширинлик, ёлғиз чинни чойнагида чой келтирди. С. Сиев, Аваз.

СУЮНЧ айн. **севинч**. Фақат.. қўлга кирган ҳар ўлжа Дармон, қувват, суюнч беради. Миртемир, Асарлар. Беҳад суюнч ила қайтаман, Шу йўл.. бироқ еллар мулойим. Миртемир, Асарлар.

СУЮНЧИ Бирон қувончли воқеа тўғрисида хушхабар келтирувчига бериладиган совға, мукофот; севинчи. -Э, аҳмоқ кампир, бир норнинг баҳоси минг тилла бўлмас-у, сенга мен суюнчига минг тилла берайми?! «Ну-

рали». Зулфлари сунбулинг келди, Гўрўғли, бергин суюнчи! «Гулнорпар».

СУЮНЧЛИ айн. **севинчли**.

СУЮРҒОЛ [мўғ. сўёрхўл — инъом, совға қилиш] тар. Шоҳ, хон, амир томонидан амалдор ва саркардаларга сайтанат олдида кўрсатган алоҳида хизмати учун инъом қилинган ер-сув, мол-мулк. Амир Темур ўзининг энг истеъдодли саркардаларидан бири — амир Шоҳмаликка бир қанча ерларни суюрғол қилиб берган. «ЎЗМЭ».

СУЮҚ I Оқиш ва ўзи ишғол қилиб турган идиш шаклини олиш хусусиятига эга бўлган. Суюқ жисм. Суюқ модда. Суюқ ёқилги. ■ [Суюқ шиша] Кимёвий фаол, қаттиқ, суюқ ва газсимон моддалар билан реакцияга киришади. «ЎЗМЭ».

2 Суви меъеридан ортиқ ёки нисбатан кўп бўлган; серсув. Яна бир кетмон урганда, ажриқзордан билқиллаб суюқ лой чиқди-да, кейин кучли тиниқ сув тикка отилди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 Маза, куч берувчи таркибий қисми меъеридан кам ёки нисбатан оз бўлган; кучсиз. Суюқ сут. Суюқ қатиқ. Суюқ эритма. ■ Ҳайдарбойнинг кўримсиз чойнақларидаги қуюқ ва суюқ чойлари бу ердаги жуда кўп одамларнинг ҳам, ўтган-кетган йўловчиларнинг ҳам чанқовини босиб туради. П. Турсун, Ўқитувчи.

Суюқ ош Угра оши, хўрда, мастава, мошхўрда ва ш. к. қуюқ бўлмаган овқатлар. Шокир баззоз Анпон чолга қатиқ билан райхонни узатди. У косасига керагини солиб бўлгач.. -Қани, Анпон, овқатга қара, — деб, косадаги суюқ ошни уч-тўрт бор шопириб қўйди. «Ёшлик».

4 Унчалик қалин, зич бўлмаган, ҳақкам-дуккам, сийрак. Суюқ тутун. ■ Офтоб ҳали қор ташлаган суюқ, оқиш булутлар ортидан чиқмаган бўлса ҳам, тушга бориб, ҳамма ёқилиб кетди. П. Қодиров, Уч илдиз.

5 кўчма Мазмунан саёз, сийқа ёки бемаза. Суюқ гап. Суюқ асар. ■ -Постановканг ёғи олинган сутга ўхшайди, суюқ, — деб танқид қилдим. С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема.

6 кўчма Фаҳш йўлига кирган; бузуқ. Суюқ эркак. ■ [Умар] Кўп юрди, кўп топди, топганини совурди. Алябатта, у пуллар суюқ аёллар йўлига кетди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.

СУЮҚЛАНМОҚ айн. **суюлмоқ** 1. Органик моддалар 350-380°да суюқланади. «ЎзМЭ».

СУЮҚЛАШМОҚ 1 Суюқ ҳолга келмоқ, суюлмоқ.

2 кўчма Мазмунан саёзланмоқ, сийқалашмоқ ёки бемазалашмоқ.

3 кўчма Ахлоқий жиҳатдан бузулмоқ, ёмонлашмоқ.

СУЮҚЛИК 1 Оқиш ва ўзи ишғол қилиб турган идиш ҳажмини олиш хусусиятига эга бўлган модда. Кичкинагина, пенициллин шисасида қандайдир оппоқ суюқлик эди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Жазирама ёз кунлари янтоқ ўздан сарғиш елимга ўхшаш суюқлик ажратиб чиқаради. «Фан ва турмуш». Уқунда уч маҳал беморнинг қон томирига игна санчиб, аллақандай суюқлик юборади. С. Сиёев, Аваз.

2 физ. Модданинг қаттиқ ва газсимон ҳолатлари ўртасидаги механик ҳолат. Модданинг суюқлиги. Сутнинг қуюқ ёки суюқлигини ўлчамоқ.

3 кўчма Суюқ кишиларга хос иш, хатти-ҳаракат, юриш-туриш, қилиқ. Кунлардан бирида у, беадаблик қилгани учун, бир шаддод қиздан шাপалоқ егани эсида. Ўша-ўша, Валивой қизларга суюқлик қилмайдиган бўлди. Ҳ. Назир, Онайизор.

СУЮҚ-ҚУЮҚ айн. **қуюқ-суюқ**. Суюқ-қуюқдан кейин Моҳидилга оқ йўл тилашлар, беҳисоб истаклар баён қилинди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

СУЮҒОЁҚ айн. **суюқ** 5. Йўқ, келинни суюғоёқ дейиш ҳаёлига ҳам келмасди-ю, аммо бундай хотиннинг эри шу кенжа ўғлидақа бўлмаслигини аниқ биларди. «Ёшлик». Умиджон, гапингиз менга ёқди. Хотин суюғоёқ бўлса-ю, йигитман, деб юриш яхши эмас! Мирмуҳсин, Умид.

СУЮҒОЁҚЛИК 1 Фаҳш йўлига кирган кишиларга хос хатти-ҳаракат. Суюғоёқлик кўчасига кириб кетишда ўзи ва ота-онаси ҳам қайсидир маънода айбдор. Газетадан.

2 Суюғоёқ, бузуқ эканлик; ахлоқан бузуқлик. Раиснинг суюғоёқлиги элга жория бўлди. Т. Мурод, Қўшиқ. Бир куни онаси кўчадан, қайнонаси Фаридани суюғоёқлиги учун ҳайдаб юборганмиш, деган гап топиб келди. «Ёшлик».

СУЯК 1 Одам ва умуртқали ҳайвонлар скелетининг ҳар бир қисми; сўнтак. Умров суюги. Тизза суюги. Суюк оғриғи. Фил суюги. ■ Суюк бутун бўлса, эт битиб кетар.

Мақол. ■ Бўрижоннинг ориқ, умуртқа суюклари бўртиб, қовурғалари саналиб турган кўш ҳўкизи омочни зўрға тортиб боряпти. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Бобо.. умр бўйи кўксини бекитмаган, анордек қизғиш кўксидеги суюклар бўртиб чиқиб турарди. Мирмуҳсин, Умид. Одам қони таркибида, шунингдек, суюгида ўттиздан зиёд элемент учрайди. «Фан ва турмуш».

Суяги бузуқ Суяклари йўғон, бўлиқ, бўлали. **Суяги қотмаган** Етилмаган; ёш, гўдак. Мен мағрурликка берилиб, суюги қотмаган ўғлимни бу кўшинга.. бош қилиб юбордим ва манманликнинг жазосини тортдим. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. **Суяклари чиққан (ёки саналиб қолган) айн. қуруқ суюк.** **Суюк-суюгидан ўтмоқ** 1) бутун танасига, суюкларигача таъсир этмоқ. Тоғдан эсган изғирин одамнинг суюк-суюгидан ўтиб кетади. М. Осим, Карвон йўлларида; 2) руҳиятига жуда қаттиқ таъсир қилмоқ. Бу сўзлар Нусратбекнинг суюк-суюгидан ўтиб кетди. С. Нуров, Нарвон. **Эти — сизники, суюги — бизники** Тўлиқ сизнинг ихтиёрингизга топширдик, ҳар қандай йўл, восита билан тарбиялаб, одам қиласиз, деган маънода қўлланадиган ибора. Бола олти яшар бўлганда, подшо дастурхонни катта қилиб, боланинг қўлидан етаклаб, мактабга олиб борибди: -Эти — сизники, суюги — бизники, — деб домлага берибди. «Луқмони Ҳаким». **Эти суюгига ёпишган айн. қуруқ суюк.** Тишлари тушиб, жағи-жағига киришиб кетган катта бувиси ҳасасини ерга тақ эткизиб урди-ю, қуришиб, эти суюгига ёпишиб кетган башарасини буриштириб, шанғий бошлади. М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Қуруқ (ёки қоқ) суюк** Жуда ориқ, озғин, қотма.

2 Сўйилган молнинг этли устухони (овқат сифатида). Суюк қайнатмоқ. Суюк тозаламоқ. ■ Гушт суюксиз бўлмас, Шоли — курмаксиз. Мақол. ■ Ахир сен ит эмасдингку, беланиб лойга, Бир-бирингни ғажисанг то суюк талашиб. А. Орипов, Йиллар армони.

3 Этдан тозаланган устухон (хомашё, материал сифатида). Суюк елими. Суюк уймакорлиги. Суюк тугма. Суюк уни. ■ Суюкка гул чизиб, асбоблар (нарма, аррача, эгов ва б.) ёрдамида ўйиб, нақшлар ҳосил қилинади ҳамда жиловланади. «ЎзМЭ».

4 сфт. Жуда ориқ, озғин, Суюк одам. ■ Чол сесканиб, бошини кўтарди, йигитни

қучоқлаб, суяк қўллари билан унинг елкасини силади. Ойбек, Танланган асарлар.

5 кўчма Авлод, насл; уруғ. Султон суягини хўрламас. Мақол.

..да суяги қотган Бирор ишда кўп ишлаган, вояга етган, чиниққан; тажрибакор. Мени кичкина, нимжон деманг. Далада ўсганман. Кетмонда суягим қотган. С. Аҳмад, Уфқ. Пичоқ (бориб) суякка қадалмоқ (ёки тақалмоқ, етмоқ, тегмоқ) Аҳвол чидаб бўлмас даражага етмоқ, сабр косаси тўлиб-тошмоқ. Бас, пичоқ бориб суягимга етди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Жон дўстим, пичоқ бориб суякка тақалди, бу кеча ҳам ухламай чиқдим. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Суяги йўқ Ҳеч нарсага йўқ демайдиган, қайтармайдиган; бирор нарсага ҳирс қўйган одам ҳақида. [Қози:] Хотиржам бўлинг, бой. Қодирқул додхоҳнинг бунақанги ишларга суяги йўқ. Ҳамза, Танланган асарлар. Суяги тинч Ғам-ташвишни билмайдиган, ҳеч гами, ташвиши бўлмаган одам ҳақида. Суяги тинчиб қолмоқ Ғам-ташвиш, жанжал ва ш.к. дан қутулмоқ, ўзидан тинчиб, хотиржам бўлиб олмоқ. Суягига (ёки суяк-суягига) сингимоқ Одат тусига кириб, муштақкам ўрнашиб олмоқ, ўрганиш бўлиб қолмоқ. -Ажабо, — деди Собиржон чиқиб кетаётган ҳалиги юпунгина чолга қараб, — мутелик ҳам одамнинг суяк-суягига мунчалик сингиб кетар экан-да. «Шарқ юлдузи». Суяк сурмоқ қ. сурмоқ. Узи суяк сурадиган бир дард экан бу. С. Аҳмад, Ҳукм. Тилининг суяги йўқ Тили тиймасанг, ҳар нарсани гапир-веради, кўнгилга келганини қайтармайди. Аввали уриш бўлмасин, уриш бўлгандан кейин, тил ўлгурнинг суяги йўқ. А. Қаҳҳор, Қўш-чинор чироқлари.

СУЯҚДОР Суяклари йўғон, бўлали, бўлиқ суякли. Суякдор одам. ■ Жундор билаларини тирсагидан пастроққача шимариб, маърака қозондаги ошни ағдараётганда, ошпазнинг суякдор ёноқлари лоладек қизаради, текис, кенг нешонасига реза-реза тер қалқиб чиқади.. «Ёшлик». Рустак — сочсоқоли оқарган, бир оз мункайиб, чўкиб қолган суякдор чол. М. Осим, Карвон йўлларида.

СУЯКЛАНИШ физиол. Суякка айланиш. Суякланиш жараёни.

СУЯКЛИ айн. суякдор. Суякли, буйчан йигит.

СУЯМ Ёзилган ҳолдаги кўрсаткич бармоқ учи билан бош бармоқ учигача бўлган масофага тенг узунлик ўлчови. Фарҳод чўнтагидан уч суям занжир чиқариб, шаҳодат бармоғида айлантириб ўйнай бошади. «Ёшлик». Мана кураш эсдалиги, яхши қара: Бўқасида бир суямча ямоқ-яра. Ғ. Фулом.

Беш суям Тахминан бир метр. **Бир суям** Озгина, кичкина, бир парча. Бир суям нон. ■ Бир суям бўлса ҳам, ўз мулкингиз. А. Қаҳҳор, Сароб.

СУЯМОҚ 1 Бир учини ерга, иккинчи учини бирор тик нарсага тақаб турғизиб қўймоқ; тирамоқ, таямоқ. Ҳассани деворга суяб қўймоқ. Тепиб ўтма, суяб ўт. Мақол. ■ У деворга суяб қўйилган ойболтага ташланди. «Ёшлик».

2 Бирор еридан тутиб, кўтариб мадал бермоқ. Кампир, азиз меҳмонларни ўтқизгандан кейин, чолни суяб олиб кирди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. [Соқи бобо] Уни қўлтиғидан суяб, отга миндирди. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Оёқлари увушган бойни аравадан суяб туширишда букрига Тоштемир кўмаклашди. Ҳ. Фулом, Феруза.

3 кўчма Мадал, ёрдам бермоқ; қўлламоқ. Сен йўғингда мени шулар суяб юришди-да. Ҳ. Фулом, Машъал.

СУЯНМОҚ 1 Орқасини, елкасини, кифтини бирор нарсага тираб ўтирмоқ ёки турмоқ. Деворга суянмоқ. Ёстиққа суянмоқ. Эчкининг таёқ егиси келса, чўпоннинг таёғига суянади. Мақол. ■ Улуғбек чайқалиб, деворга суянди. «Ёшлик». Ая кейин кўрса, Кароматхон ҳам келиб, эшик кесакисига суянганча, гапларига қулоқ солиб турган экан. А. Мухтор, Кумуш тола.

2 Гавда оғирлигининг бир қисмини бирор нарсага ташламоқ; таянмоқ. Ёзилган таёққа суянма, сени ҳам эгади. Мақол. ■ Яхшибоев ўтирган харрагидан турди. Қўлидаги аждарбош ҳассасини ера қўйиб, секин суянди, юрагига қулоқ тутди. М. М. Дўст, Лолазор. Искандар эса беҳштиёр сўри панжарасига оғир суяниб.. чуқур тин олди. М. Мансуров, Ёмби.

3 кўчма Мадал олмоқ, ёрдамига таянмоқ, ёрдамига таяниб иш тутмоқ. Халққа суянсанг — бўласан, халқдан чиқсанг — сўласан. Мақол. ■ [Яхшибоев:] Қариган чоғингда одамнинг ҳар бири ғанимат: дардингни айтсанг, чайқалган чоғинг суянсанг. М. М. Дўст,

Полазор. Тоғай ким — ёлғизқўл бир йигит. Ўлармон отасию пуф деса, довонга бориб тушадиган қилтириқ укасини демаса, бошқа суянадигани йўқ. «Ёшлик».

4 Ишонмоқ, таянмоқ; асосланмоқ. Мақсуд Солиев ўттиз йиллик иши давомида одамларнинг турфа хилини кўрди. У, тажрибасига суянган ҳолда, бир нарсага амин бўлди: жамият учун жиноятчида кўра лоқайд одам хавфлироқ! «Ёшлик».

Сувга суянмоқ Пуч нарсага, бебурд кимсага суянмоқ. Сувга суянма, ёвга сиғинма. Мақол. **Суянган тоғи** Ишонган кўмакчиси, ёрдамчиси, мададкори. **Суяниб қолмоқ** Бир-бирига ўрганиб, бир-бирининг ёрдамисиз яшай олмай қолмоқ. **Чолу кампир бир-бирларига суяниб қолган, бир-бирларига жуда меҳрибон.** Ойдин, Ширин келди.

СУЯНЧ Таянч бўлиб хизмат қилувчи, мадад берувчи куч; таянчиқ, таянч. Сендан ўзга ҳеч суянчим бўлмади, Не сабабдир — кулиб келдинг, Ёдгоржон? «Алпомиш». Бу дунёда бировга суянч бўланинг қолади. Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

СУЯНЧИҚ 1 Ўриндиқларнинг суяниш ёки тирсак тираб ўтириш учун хизмат қиладиган қисми. **Кресло суянчиғи.** ■ **Илҳомжон машина эшигини очиб, ўриндиқ суянчиғини бир оз орқа суриб қўйди.** Н. Аминов, Қаҳқаҳа. **..деворга тираб қўйилган, орқа суянчиғига кафтдек ойна ўрнатилган эски диванда ўқитувчи ва тарбиячилар зич ўтиришибди.** Н. Аминов, Қаҳқаҳа. **Унинг кўзи стул суянчиғига илинган кителига, шимига тушди.** С. Аҳмад, Уфқ.

2 кўча айн. **суянч.** Оиланинг суянчи. ■ **Мусулмонқулнинг биринчи суянчиғи ўзининг одамлари бўлса, иккинчиси — уламолар эди.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Авалло, ўз тинчингизни ўйланг, ука. У киши сизга суянчиқ бўлоладими, йўқми — шуни ўйланг.** М. М. Дўст, Полазор. **—Ўзимнинг улигинам (ўғилгинам), суянчиққинам, — деб эркаларди баъзан уни онаси..** «Саодат».

СУЯҒИЧ Суяб кўтариб туриш учун хизмат қиладиган нарса; тирговуч.

СУҚ 1 Бировнинг оғзидаги, қўлидаги, олдидаги овқатига ҳавас, суқлик билан қаровчи; бировнинг дастурхонига бетакаллуф суқилувчи; очкўз. **Оч тўяр, суқ тўймас.** Мақол. ■ **Қосим суқ, Қорни қудуқ, Кўзи оч, Нафси қулоч.** «Бойчечак».

2 Ҳирс, эҳтирос; ҳавас. **Баширжон унга [Қирмизхонга] суқ билан тикилди..** Н. Аминов, Қаҳқаҳа. **[Йигит] Қизнинг қадди-қоматига суқ билан тикилди.** «Ёшлик». **Парво қилма. Омон-эсон Тошкент борайлик, бировнинг суқи тушмаганидан топиб бераман.** Кўрибсанки, у ҳам шайдо, сен ҳам. Шухрат, Шинелли йиллар.

3 этн. «Ёмон кўз», кинна. **Даф бўл, фалокат шўртмушук, Тегирмонда туз еган суқ, кет, кет, кет, кет!** Ҳамза, Танланган асарлар. **Ажаб бўпти! Ўғлингизга ҳали бу ҳам оз! Бўлмаса Зулфия кимдан кам? Ҳуснига суқингиз киради.** О. Ёқубов, Чин муҳаббат.

СУҚАТОЙ Суқ, очкўз бола; суқтой. — **Мен суқатой эмасман,— Набижон Арслон берган олмани олмади.** К. Раҳим, Суқатой.

СУҚИЛМОҚ 1 **Суқмоқ** фл. мажх. н. **Девор қавазига суқилган қозиқ. Қинга суқилган ханжар.** ■ **[Чол:] Аммо-лекин шунақаям боплангки, уясига чўп суқилган асаларидай, ўзларини қаёққа уришларини билмай қолишсин.** О. Ёқубов, Қахрамон излаб.

2 Ичга, орасига ёриб кирмоқ, тиқилиб, орасига кириб жойлашмоқ; тиқилмоқ. **Танчага суқилмоқ. Кўрпа орасига суқилмоқ.** ■ **Тоғ пинжига суқилиб, бир чойхона, бир кабоҳона ҳам пайдо бўпти.** С. Аҳмад, Жимжитлик.

3 Бошпана, нажот излаб, ўзини бирор ерга урмоқ, бош суқмоқ. **Суқиладиган бошқа кавак қолмади.** С. Аҳмад, Ҳукм.

Бағрига (ёки кучоғига, пинжига) суқилмоқ Бағрига кирмоқ. **Назар ака икки-уч қаддам ташлади, шу аснода қўлларини ёзиб очдики, ношлож бориб, бу улкан, бу забардаст одамнинг пинжига суқилдим.** М. М. Дўст, Полазор.

4 кўча **Билдирмасдан ёки сурбетлик, зўрлик, хиралик билан бирор жамоа, ташкилот ва ш.к. га кириб олмоқ. Милиция сафларини унга суқилиб кирган номуносиб кишилардан тозалар эканмиз, биз ошкораликдан чўчимаймиз.** Газетадан. **Кўпчиликка том устидан қарайдиган бу зотлар бундай пайтларда «мансабдан тушиб», кўпчилик орасига суқилишга мажбур бўлдилар.** П. Турсун, Ўқитувчи.

5 Қотишмоқ, аралашмоқ. **Орага Мастура хола суқилди: —Ҳа, юра турсин, синглингиз, меҳмон. Жуда соғиниб ўлганман.** Ж. Абдуллахонов, Тўфон. **[Зулфия:] Мен уни деб..**

сизни ҳам, Рустам акамни ҳам хафа қилдим. Агар у келиб суқилмаганда, биз бахтли бўлардик. О. Ёкубов, Чин муҳаббат.

Гапга (ёки сўзга) суқилмоқ Гапга аралашмоқ. -Дугонажоним сизни еру кукка ишонмайди, — дея гапга суқилди Муяссар хоним. М. М. Дўст, Лолазор. -Йўқотиб нима қилади, — деди Карим подачи гапга суқилиб. «Шарқ юлдузи».

СУҚЛАМОҚ 1 этн. Суқ кирган кишини дам солиб «даволамоқ», кинна солмоқ.

2 с. т. «Суқ-суқ» деб қўймоқ (бошқа одам емасин деб тақиқлаб қўймоқ).

СУҚЛАНМОҚ Суқ назар, ҳавас ёки эҳтирос билан боқмоқ; ҳаваси келмоқ. Суқланиб қарадим тонгнинг юзига, Бир қарашда оппоқ шоҳига ўхшар. Уйғун, Тонг қўшиғи. Сувга суқланар, Капалакка суқланар Ёруғ олам остонасида Бир куртак. М. Қўшмоқов, Али Қамбар. -Ўзинг-чи? Гулзорга бўйин чўзган туюдай, ҳар аёлга суқланасан! — деди Али тажанг жаҳл билан. Ойбек, Кўёш қораймас.

СУҚЛИ Суқ-ҳавас билан тўлиб-тошган; ҳавасли, эҳтиросли. Суқли назар. ■ Нигора сувдан чиққанда, баданидаги томчилар гўё бегона суқли кўзларни қайтаришга қасд қилгандай, қўёш нурида марвариддек ялтирайди. С. Анорбоев, Оқсой. Кенг қирларга суқли боқиб Борар эдим бир ўзим, Она юртим чиройига Тўймас эди ҳеч кўзим. Шухрат.

СУҚЛИК Суқ эканлик, очкўзлик, тўймаслик. Суқлик қилмоқ. Суқлик хўрлик келтирар. Мақол.

СУҚМА Суқиб қўйиладиган, тикма. Суқма даста.

СУҚМОҚ 1 Куч ёки зарб билан учли нарсани бошқа бирор нарсага киргизмоқ; санчмоқ, тикмоқ. Найза суқмоқ. Игна суқмоқ. ■ Малик муаллим ялт этиб келинига қаради. Биров бизиз суқиб олгандай, кўкрагининг ости санчиб оғриди. А. Қўчимов, Ҳалқа. Нусратбек ҳозир бу силлиқ башарага муштласа, игна суқса, тепкиласа ҳам, қонамаса, қизармаса керак. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Бирор нарса ичига, орасига жойламоқ, тикмоқ. Ханжарни қинига суқмоқ. ■ Йўлдош эгилиб, бошини тиззаси орасига суқди. қўллари билан қулоқларини беркитди. «Ёшлик». Гавҳар зимдан Талъатга қаради. У бошини баланд кўтариб, қўлларини шимининг

чўнтагига суқиб борарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. У [Искандар] бир қўли билан қопчиқни очиб, бир қўлини хумчага суқди. М. Мансуров, Ёмби.

[Бировнинг] киссасига (ёки ҳамёнига, чўнтагига) қўл суқмоқ Бировнинг киссасига, пулига қўл урмоқ, хўжайинлик қилмоқ. Ука, мен ҳақимни сўрайман. Бировнинг киссасига қўл суқайтганим йўқ. Ойбек, Танланган асарлар. **Бош суқмоқ қ. бош.** Қодиров чайлага бош суқиб, ноз-неъматлар тўла дастурхонга кўз юзуртирди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Бурун суқмоқ айн. бурун тикмоқ қ. бурун 1.** Ойқиз бўлса ҳаддан ошиб кетди, ҳамма ишга бурнини суқяпти. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Гапни гапир (ёки айтгин) уққанга, жонни жонга суққанга** Гапни фикрингга, мақсадингга тушунадиган, сенга жон куйдирадиган одамга гапир, деган маънода ишлатиладиган матал. {Бўтабой ака} «Тушунтириш керак» дейдилар, тўғри, лекин «гапни айтгин уққанга, жонни жонга суққанга, гапни айтиб нетарсан онаси бемаҳал туққанга!» А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Икки қўлини бурнига суқиб қ. бурун.** Катта ўғлим билан икки қўлимизни бурнимизга суқиб, ўз уйимизга бордик. С. Айний, Қуллар. **Кўзига чўп суқмоқ айн. кўзига чўп солмоқ қ. кўз.**

СУҚСУР Ўрдаксимонлар оиласига мансуб, патлари узун ва ингичка қуш. Кўкқамиш кўлидан суқсур учирдим, Суқсурни излаган лочин бўлман. «Алпомиш».

СУҚСУҚ Ўрдаклар оиласига мансуб, ёввойи ўрдакдан кўра кичикроқ қуш.

СУҚТОЙ айн. суқатой. Қўлидан нонини Қоплон опқочди: Унутган эди у суқтой кучугин. Ғ. Фулом, Танланган асарлар.

СУҚУТ [a. سقوط — йиқилиш, ағдарилиш; пасайиш, камайиш; ажралиш, кўчиш; йўқ бўлиш] эск. кт. Китобнинг, матннинг тушириб қолдирилган, етишмайдиган ери.

СУҒД, сўд [суғд. سوز — куйиш, ёниш ёки سغد — ёмғир суви тўпланган сойлик; сернам, унумдор ер] қ. **суғдлар.** Суғд халқи. Суғд тили. ■ Суғд ёдгорликлари орасида Рустам ҳақидаги эпосдан парчалар (5–7-асрлар) катта адабий қимматга эга.. «ЎЗМЭ».

СУҒДИЙ Суғдларга, суғд халқига оид.

СУҒДИЙЛАР айн. суғдлар.

СУҒДЛАР Зарафшон водийси ва Қашқадарё воҳасида яшаган қадимий эроний халқ; этник уюшма сифатида милоддан аввалги 12-11-асрларда пайдо бўлган. *Сугдлар Буюк ипак йўли халқаро муносабатларида катта нуфузга эга эдилар.* «ЎЗМЭ».

СУҒДШУНОС Сугдшунослик мутахассиси. *Сугдшунос олим.*

СУҒДШУНОСЛИК Сугдларнинг тарихи, тили, адабиёти, маданиятини ўрганувчи фан соҳаси. *Ҳозирги кунда Ўзбекистонда ҳам ўзига хос сугдшунослик мактаби вужудга келган.* «ЎЗМЭ».

СУҒОРИШ 1 **Сугормоқ** фл. ҳар. н. *Ғўзаларни сугориш. Томчилатиб сугориш. Жилдиратиб сугориш.* ■ *Айланма сув этакка бориб етганда, сугориш тамом бўлади.* А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Экин майдонларини сув билан таъмин этиш, сув чиқариш чора-тадбирлари ва воситалари мажмуи; ирригация. *Сугориш режими. Сугориш шохобчалари.* ■ *Сувни тежаш тақозоси туфайли деҳқончиликда канал ва сугориш тармоқлари ўзанига темир-бетон нов, қувур ёки плёнка ётқизиляпти.* «Фан ва турмуш».

СУҒОРМА Сув билан етарли таъминланмаган ҳудудларда вужудга келган қишлоқ хўжалиги экинларини сугориб етиштириш. *Сугорма шароитлар.* ■ *Сугорма деҳқончилик экинлардан энг юқори ва барқарор ҳосил етиштиришни таъминлайди.* «ЎЗМЭ».

СУҒОРМОҚ 1 Экин майдонларини, ўсимликларни сув билан таъминламоқ, сув қўймоқ. *Экин сугормоқ. Ғўзаларни сугормоқ. Йиғлаб-йиғлаб марза олсанг, кулиб-кулиб сугорасан.* Мақол. ■ *Эшикка ярим бўйра эни ўсма эккан бўлсалар, шунга ҳам обкашда сув ташиб сугоришган.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Сув бермоқ, сув ичирмоқ. *Қўйларни сугормоқ. Туяни чўмич билан сугориб бўлмас.* Мақол. ■ *Тоштемур қудуқдан бир неча марта сув чиқариб, отларни сугорди, охурларга беда солди.* Ҳ. Ғулом, Феруза.

3 кўчма («билан» сўзи иштирокида) Сингдирмоқ. *Меҳр, ғамхўрлик билан сугорилган тарбия, албатта, ўз самарасини беради.* Газетадан.

4 тех. Тобламоқ. *Пўлатни сугормоқ.*

СУҒОРУВЧИ 1 **Сугормоқ** фл. сфдш.

2 айн. **сувчи 1.**

СУҒУР Тийинлар оиласига мансуб, бўйни калта, кўзи катта, мўйнали кемирувчи сутэмизувчи ҳайвон. *Ўзбекистонда узун думли (қизил) суғур ва кўк суғур учрайди.* «ЎЗМЭ». *..Судда ишлайдиган Лапасов иккита суғур тутиб беринглар, деб қанақа тиқилинч қилди.* «Ёшлик».

СУҒУРИЛМОҚ 1 **Сугурмоқ 1, 2** фл. ўзл. ва мажх. н. *Икки кундан кейин Аваз дўконига келиб, уни танимай қолди. Зулфин сугурилган, эшикка қоракуя билан катта қилиб «Кифир» деб ёзилган эди.* С. Сиёев, Аваз. *Қиличлар қиндан сугурилди.* «Шарқ юлдузи».

2 кўчма с. т. Билдирмай, сездирмай секингина чиқиб кетмоқ; сирғилмоқ. *[Сотқин] Ғала-ғовурдан киши билмас сугурилди.* «Ёшлик».

СУҒУРМОҚ 1 Ўрнашган жойидан куч билан тортиб чиқармоқ. *Илдиз сугурмоқ. Омбур билан миҳ сугурмоқ.* ■ *Тушида қора матога ўралган киши унинг [чолнинг] соғ қолган язона жағ тишини сугуриб олаётган эмиш.* «Ёшлик». *Холматжон сувсизликдан қорайиб кетган бир туп ниҳолни сугуриб олмоқчи эди..* С. Аҳмад, Уфқ. *Қассоб қийма кабобни сихдан сугуриб олиб, қабзидек тишлаб ерди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 Тиқилган, ботган жойидан чиқариб олмоқ. *Мўйтаннинг кекса балиқчиси.. чоригини лойдан зўрға сугуриб, қора тутун ичига кириб кетди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

Хамирдан қил сугургандай қ. хамир. *Узоқ йиллар мобайнида тўпланиб қолган ортиқча кунлар, хамирдан қил сугургандай, осонгина йўқотилди.* «Фан ва турмуш».

3 кўчма Бирор ердан, тўладан, муҳитдан ажратиб, узиб олиб кетмоқ. *Попукдай қизни иссиқ уясидан сугуриб, олиб келдим.* Ойбек, Улуғ йўл.

4 Солиб қўйилган, жойланган еридан чиқармоқ, чиқариб олмоқ. *-Бермайман дегин, ҳали шунақами? — аравакаш қалтираб турган қўллари билан пайпаслашни, ёнидан пичоғини сугурди.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. *Уқиличини ғилофидан сугуриб, осмонда ярқиратди.* Мирмуҳсин, Темур Малик.

5 кўчма Сўриб, тортиб олмоқ; олиб қўймоқ. *Безгакни ҳазил фаҳмама. Киши кучини сугуриб, шалтайтиради.* Ойбек, О. в. шабадалар.

6 Чиқариб юбормоқ, тарқатмоқ, ёзмақ. *Унинг баданидан она тупроқ интизорлиги,*

жанг-жадал суронлари ҳордиғини суғуриб олаётгандай бўлди. Шухрат, Шинелли йиллар.

Жонни (ёки юракни) суғуриб олмоқ Каттиқ руҳий ёки жисмоний азоб бермоқ, ўлгудай қийнамоқ, жонини олмоқ. *Отаси энди Тоғанин тавбасига таянтирмагунча, бобосини таъриф ва тавсиф этавериб, жонини суғуриб олди.. «Ёшлик». Таг-томири билан суғуриб ташламоқ* 1) бутунлай юлиб ташламоқ; 2) йўқ қилмоқ, бартараф этмоқ. **Тилингни суғуриб оламан** Дўқ-пўписа ибораси. *Аё кофир, билиб сўзла сўзингни, Тилларинг суғуриб, ўяй кўзингни.* «Маликаи айёр». **Юракдан (ёки кўнгилдан, миядан, хаёлдан) суғуриб олмоқ** Дилдан чиқариб ташламоқ, батамом унутмоқ. *[Тўғуной:] Бари бир, унинг {Раҳимовнинг} номини юрагимдан суғуриб ташлай олмайсиз.* Б. Раҳмонов, Олтин одамлар.

СУҒУРТА Табиий офатлар, турли бахтсиз ҳодисалар рўй бериши натижасида қўрилган зарарни қоплаш учун мақсадли пул жамғармаларини ташкил этиш ва ундан фойдаланиш билан боғлиқ иқтисодий муносабатлар тизими. *Суғурта компанияси. Суғурта полиси. Суғурта шартномаси. Суғурта қопламаси.* ■ -*Ҳукуматимизга раҳмат. Шартнома бўйича суғурта идорасидан пул олдим, — деди шофер йигит.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Одамларни, уй-жойларни, мол-ҳолларни суғурта қилиб юрибмиз.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. *Пиримқул молия — Мустафонинг укаси, Галатепада томорқа солиғию суғурта пулини йиғади.* М. М. Дўст, Галатепа қиссалари.

СУҒУРТАЛАМОҚ Суғурта қилмоқ ёки қилдирмоқ. *Мол-мулкни суғурталамоқ.* ■ *Суғурталаш мажбурий ва ихтиёрий шаклларида амалга оширилади.* «ЎЗМЭ».

СУҒУРТАЛАНУВЧИ Суғурта қилинувчи шахс ёки томон. *Суғурта ҳодисаси рўй берганда, суғурталанувчи тезда бу ҳақда суғурта компаниясига хабар бериши зарур.* «ЎЗМЭ».

СУҲБАТ [а. صحبت — бирлашма, уюшма; алоқа қилиш, муносабат, дўстлик] 1 Икки ва ундан ортиқ киши ўртасидаги ўзаро сўзлашув; мусоҳаба; гурунг. *Қизгин суҳбат. Гангир-гунгур суҳбат. Хушчақчақ суҳбат. Суҳбати ширин одам. Булоқнинг суви тиниқ, Дононинг — суҳбати.* Мақол. ■ *Санжар Тилла суҳбат чоғи гинахонлик тарзида деди..*

К. Қаҳҳорова, Чорак аср ҳамнафас. *Меъморнинг икки қўли орқасида, оиналарининг суҳбатиға қулоқ солиб тургандек бўларди-ю, кўзлари юз қадамча нарида чодир қураётган шогирдларида, ўғил бола кийимини кийиб олган шаддод қизиди эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

Суҳбат қилмоқ (ёки айламоқ, курмоқ) Йиғилишиб суҳбатлашмоқ, гаплашмоқ, мусоҳаба қилмоқ; гурунглашмоқ. *Аҳмон дев суҳбат қилмоққа мойил бўлди.* «Маликаи айёр». *Навбахор очилди гуллар, сабза бўлди боғлар, Суҳбат айлайлик, келинлар, жўралар, ўртоқлар.* Муқимий. *Чойхона сўриларида одамлар чой ичиб, суҳбат қуриб ўлтириптилар.* «Шарқ юлдузи».

2 Бирор мавзуда эшитувчилар билан фикр алмашинув, савол-жавоб тариқасида ўтказиладиган машғулот; мулоқот. *Экология ҳақида суҳбат.* ■ *Муфтий ҳазратлари, сиз билан ахлоқ-одоб ҳақидаги суҳбатимиз аҳли жамоага фойда бўлади.* Газетадан.

3 кўча кам қўл. Ўтириш, улфатчилик. *Тантибойвачча.. базмини, суҳбатини кўрган.. кўп хотинларни энди секин-секин унута бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Адабсиз, баҳрасизлар суҳбатин ҳаргиз ҳавас қилма, Тўкилгай обрўйинг, беҳуда завқу сафодан кеч.* Ҳабибий.

СУҲБАТДОШ Суҳбатда иштирок этувчи киши, суҳбат қатнашчиси; суҳбатчи, ҳамсуҳбат. *Ажойиб суҳбатдош.* ■ *Шерали, суҳбатдошининг айтганларини тасдиқлагандек, бош чайқади.* С. Кароматов, Олтин қум. *Доноларим — кенгашимдан, Неча бек суҳбатдошимдан — Барисидан жудо бўлдим.* «Ойсулув».

СУҲБАТИЖОН [а. + ф. صحبت‌جان — суҳбатнинг жони, суҳбати ширин] Суҳбати ширин, суҳбаторо. *Суҳбатихон одам.*

СУҲБАТЛАШМОҚ Йиғилишиб, ўзаро гаплашмоқ; суҳбат қилмоқ, суҳбат курмоқ; гурунглашмоқ. *Фозил одам билан суҳбатлашсанг, роҳат қиласан.* Ойбек, Танланган асарлар. *Одатда кўпчилик қизларнинг ҳусни танишиб, суҳбатлашиб, дўстлашиб кетганиндан кейин очилади.* Шухрат, Шинелли йиллар.

СУҲБАТОРО [а. + ф. صحبت‌آرا — суҳбатга оро берувчи, файз киритувчи] айн. **суҳбатихон.** *Суҳбаторо одам.* ■ *У [Мулла Бурхон] сўзамол ва суҳбаторо бўлиб, тоғликларнинг қаттиқ муомалигини бухоролик-*

ларнинг нозик гаплиги билан қўшган эди. С. Айний, Эсдаликлар.

СУҲБАТЧИ айн. *суҳбатдош*.

СФЕРА [юн. *sphaîra* — шар] мат. Ҳамма нуқталари фазонинг бирор маркази (нуқта-си)дан барабар узоқликда жойлашган берк сирт; шар сирти. *Сфера марказидан ўтувчи текислик уни катта айлана бўйлаб кесади.* «ЎзМЭ».

Осмон сфераси Осмон ёритқичларининг кўринарли жойлашуви ва кўринарли ҳаракати ҳақида тасаввур берувчи, радиуси ихтиёрий бўлган шарсимон сирт; осмон гумбази. *Осмон сферасидаги ёритқичга бўлган ҳар бир йўналиш сферада нуқта билан, текислик эса доира билан тасвирланади.* «ЎзМЭ».

СФЕРИК Сферага оид; сфера шаклидаги. *Сферик сирт. Ботиқ сферик кўзгу. Сферик геометрия.* ■ *Бир координата системасидан иккинчи координата системасига ўтиш сферик тригонометрия формуллари ёрдамида амалга оширилади.* «ЎзМЭ».

СФИНКС [юн. *sphinx* — бўғувчи ўлим руҳи] 1 Юнон мифологиясида: қанотли ярим ургочи шер, ярим аёл кўринишидаги махлуқ.

2 Қадимги Мисрда: танаси шерники, калласи одамники бўлган, ўтирган ҳолатдаги афсонавий махлуқ ҳайкали.

СФРАГИСТИКА [юн. *sphragis* — муҳр] Тарих фанининг муҳрларни ўрганадиган ёрдамчи соҳаси.

СХЕМА [юн. *schema* — қиёфа, кўриниш, шакл] 1 Бино, иншоот, машина, механизм ва ш.к. нинг умумий муҳим томонлари ва қисмлари ўртасидаги боғланиш шартли белгилар билан масштабсиз ифодаланган чизма. *Станок схемаси. Ёритиш системасининг схемаси. Радиоприёмник схемаси.*

2 Бирор нарсанинг умумий тасвири ёки тавсифи, баёни; хомаки режа. *Атом схемаси. Сейсик худудлар схемаси.*

СХЕМАТИЗМ [«схема» с. дан] Бир қолипдаги тайёр қоида ва формулаларга ёпишиб олиб, ишнинг асосий моҳиятига зид равишда умумий тарзда юзаки муҳокама юритиш, тасвирлаш, тавсифлаш.

СХЕМАТИК 1 Схема равишидаги, схемадан иборат бўлган, схемага оид (қ. **схема** 1). *Қурилманинг схематик тасвири. Жойнинг схематик плани.*

2 Умумий тарздаги, содда. *Схематик баён.*

СХОЛАСТ 1 флс. Схоластика тарафдори. *Схоластлар Платон, Аристотелнинг таълимотларини ўз мақсадаларига мослаштириб, христианлик ақидаларини асослаш йўлида талқин этишган.* «ЎзМЭ».

2 Бирор нарса-ҳодиса ёки фаннинг фақат ташқи, шаклий жиҳатларинигина идрок этувчи киши, ҳарфхўр; юзаки фикрловчи.

СХОЛАСТИК айн. *схоласт*.

СХОЛАСТИК 1 флс. Схоластикага оид, схоластикага асосланган, схоластикадан иборат бўлган. *Ренессанс даврида схоластик анъаналарнинг айрим жиҳатлари янада ривожланди.* «Фалсафа».

2 кўчма Формал, юзаки; ҳаётдан, амалиётдан ажралган, қуруқ сафсатадан иборат бўлган. *Схоластик танқид.*

СХОЛАСТИКА [юн. *scholastikos* — мактабга оид; илмий; билимли] 1 Диний дунёқарашни назарий асослашга интилган, ўрта асрларда Фарбий Европада тараққий этган диний фалсафа. *Схоластика антик фалсафадан, хусусан, Прокл таълимотидан кўн баҳраманд бўлган.* «Фалсафа».

2 кўчма Ҳаётдан ажралиб қолган юзаки билим, беҳуда, қуруқ сафсата; ақидапарастлик.

СЦЕНАРИЙ [итал. *scenario* < лот. *scenarius* — саҳнага оид, алоқадор] 1 Пьеса, опера, балет спектакллари, оммавий тadbирлар ҳамда томошаларнинг режаси, сюжет тузилиши. *Наврўз байрами сценарийси.*

2 Кино санъати ва телевидение воситалари ёрдамида гавдалантириб кўрсатиш, экранлаштириш мақсадида ёзилган адабий-драматик асар. *Ўзбекистонда сценарий жанрининг ривожланишида кинорежиссёр Наби Ғаниевнинг хизматлари алоҳида.* «ЎзМЭ».

СЦЕНАРИЙЧИ Сценарий ёзувчи адиб; сценарист. *Э. Ҳамроев, А. Шариповлар ҳам [кино соҳасида] дастлабки ўзбек сценарийчиларидан.* «ЎзМЭ».

СЦЕНАРИСТ айн. *сценарийчи*.

СЧЁТ [р. считать, честь — «хисобламоқ, санамоқ» фл. дан ясалган от] бухг. 1 Тўловхисоб варақаси, тўловнома. *Электр пули тўлаш учун счёт.* *Бажарилган ишга ҳақ олиш учун счёт ёзмоқ.* ■ *-Боя нега айтмадинг? — деди Абдуманноф счётни қўлига олиб. А. Қаҳҳор, Оғайнилар.*

2 Нақд пул маблағларини қайд этувчи молиявий ҳисоб-китоблар ва мажбурият-

ларни акс эттирувчи ҳужжат. *Ташкилотнинг банкдаги жорий счёти. Счётга пул ўтказмоқ. Счётга ёзиб қўймоқ.*

СЧЁТЧИК [р. счётчик — ҳисобловчи, саноовчи] қ. **ҳисоблагич**. *Электр счётчиги. Газ счётчиги.*

СЪЕЗД [р. съехаться — «турли жойлардан бир жойга келиб тўпланмоқ» фл. дан ясалган от] Айрим ташкилотлар, аҳоли гуруҳлари вакилларининг йиғилиши; катта йиғин; қурултой. *Ўқитувчилар съезди. Съезд қарорлари. Съездда қатнашмоқ.*

СЪЁМКА [р. снять — «кино-, фото-, телетасвир тайёрламоқ, тасвирга (суратга) олмақ» фл. дан ясалган от] Суратга олиш (мас., киностудияда). *Съёмка қилмоқ. Съёмкада қатнашмоқ. ■ Уч ойдан кейин кинокомедиянинг съёмкаси бошланди. А. Қаҳҳор, Картина.*

СЮЖЕТ [фр. sujet < лот. subjectum — предмет, мазмун, моҳият, нарсa] 1 Бадиий асарда, фильмда воқеа-ҳодисалар тасвири, баёнидаги изчиллик ва ўзаро алоқа; бадий асар мазмуни. *Романнинг сюжети. Пьесанинг сюжети. ■ Бадиий асар сюжети тасвирланаётган воқелик ва асарда иштирок этадиган қаҳрамонлар масаласига бевосита боғлиқ. «ЎЗМЭ».*

2 Тасвирий санъатда: тасвир объекти, предмети.

СЮИТА [фр. suite — қатор, изчиллик] Умумий бадий мазмун, ғоя, дастур остида бирлаштирилган, кетма-кет келувчи бир неча (одатда контраст) мустақил қисмлардан ташкил топган мусиқа асари; мусиқий жанр. *Ўзбекистон композиторларидан.. М. Бурҳонов, М. Ашрафий, С. Юдаков, Д. Соатқулов.. кабилар симфоник ва ўзбек халқ чолғу асбоблари оркестри, шунингдек, фортепиано ва бошқа созлар учун турли сюиталар яраттирган. «ЎЗМЭ».*

СЎГАЛ Кўпинча ёш болалар ва ўсмирлар баданида, одатда қўл ёки оёқда бўладиган қаттиқ, юмалоқ ёки ясси ўсимта; терининг вирусли касалиги. *Оддий сўгал. Ясси сўгал. ■ Оддий сўгал кўпи билан нўхат катталигида, оғриқсиз, ғадир-будур тугунча бўлиб, кўпинча қўл панжасида учрайди. «ЎЗМЭ».*

СЎЗ 1 тлш. Ўз товуш қобиғига эга бўлган, нарсa-ҳодисалар, жараёнлар, шахслар, белги ва миқдорларни, хусусиятларни,

ҳаракат ва ҳолатни, алоқа ва муносабатларни номлаш учун хизмат қиладиган, мустақил луғавий маънога эга бўлган, шунингдек, турли грамматик маъно ва вазифаларда қўлланадиган энг муҳим тил бирлиги; гапнинг қурилиш материали. *Туб сўз. Ясама сўз. Қўшма сўз. Сўз бирикмаси. Сўз таркиби. Сўз ясалиши. ■ Сўзнинг товуш ва маъно томони бор. Лекин ҳар қандай товуш йиғиндиси сўз бўлавермайди. «ЎЗМЭ».*

Кириш сўз 1) муқаддима, дебоча, кириш. *Ҳайдар аканинг одамларга малол келмайдиган.. кириш сўзлари ҳаммани хушқол қилди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.; 2) тлш. гап бўлаклари билан синтактик боғланмаган, гапда сўзловчининг баён этилган фикрга муносабатини, гап мазмунининг юқорида ёки қуйида айтил(ади)ган фикрга боғланишини ва ш. к. ни билдириб келувчи сўз, мас., албатта, айтгандек, дарвоқе.*

2 Бирор маъно турига, услубга оид шундай бирлик (тилда, нутқда ифода воситаси сифатида). *Дағал сўз. Беадаб сўз. Сўздан сўзнинг фарқи бор, ўттиз икки нархи бор. Мақол. ■ ..не-не ошиқларни рад қилган бу гўзал жувон бир бўз боланинг икки оғизгина ширин сўзига зор бўлиб, қоронғилик қаърига умидсиз тикилиб турарди. С. Аҳмад, Уфқ. Афтидан, борлиғимиз Мастура билан банд, қуюндай чарх ураётган таассуротлар, фикрлар, туйғуларни ифода қилгани сўз тополмас эдик. А. Қаҳҳор, Минг бир жон.*

3 Сўзлашувда, гапда, нутқда шундай воситалардан фойдаланиш қобилияти, санъати. *У сўзда йўқроқ. ■ У кишининг сўзлари китобда ҳам йўқ, шундай маъноли.. ана сўзга усталигу. Ойбек, Танланган асарлар.*

4 Мақол; матал; ибора. *Қочирим сўзлар. Ҳикматли сўзлар Оталар сўзи — ақлнинг кўзи. Мақол. ■ Кумушининг гўзаллик таърифини ғойибона эшитиб, оғзининг суви келувчи хотинли ва хотинсиз орзумандлар «ётиб қолгунча, отиб қол!» сўзига амал қилиб, қутидорниқига совчиларни турнақатор юбора бошлаган эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

5 Гап, гап-сўз, нутқ. *Самимий сўзлар. Нотиқнинг сўзлари. Сўз сўрамоқ. Маърузачига сўз бермоқ. Сўз айтмоқ. Сўз бошламоқ. Сўзга чиқмоқ. Сўзга тушмоқ. Сўзини бўлмоқ. Сўзни қисқа қилмоқ. Сўзини оғзидан олмақ.*

■ Директор билан олдиндан келишиб олинган бўлса керак, биринчи бўлиб Бақалоқ сўзга чиқди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Сўз бошлади чол титраб, Ҳалқумига келиб жон. А. Орипов, Йиллар армони. Азизхон бир сўз демай, машинанинг орқа ўриндиғига чиқди. С. Аҳмад, Уфқ.

Сўз бермаслик 1) гапиришга имкон бермаслик. Хотини Карим акага сўз бермайди. Бир гап айтса, бетингда кўзинг борми демай, қайириб ташлайди. М. Ҳазратқулов, Журъат; 2) бўйсунмаслик. Қишлоқи ёшлигим сарпойчан чопар Сўз бермай декабрь куюнларида. А. Шер. **Сўз очмоқ** Гапиришни бошламоқ. Муҳаббат қиссасидан сўз очиб, қилсам ғазалхонлик, Ўқишгай ишқ эли назимни кўп заррин китоб ичра. Ҳабибий, Девон. **Сўз эркинлиги** ҳуқ. Инсоннинг асосий шахсий ва фуқароларнинг сиёсий ҳуқуқларидан бири; ўз фикрини оғзаки ва оммавий ахборот воситаларидан фойдаланган ҳолда ёзма баён этиш имконияти. Биз сўз эркинлигини сўрар эдик. А. Қодирий, Кичик асарлар. Демократик мамлакатларда оммавий ахборот воситаларининг фаолияти сўз эркинлигига асосланган. «ЎЗМЭ». **Сўз қотмоқ** Бирор гап, сўз айтмоқ, гапирмоқ. Зайнаб тамом, тамом лол эди, Сўз қотишга у беҳол эди. Ҳ. Олимжон, Танланган асарлар.

6 Миш-миш гап, овоза; иғво. Эл бор ерда сўз бор. Мақол. ■ Уликми-тирикми — билармиз. Мен ҳам қараб турмайман. Аммо сўз тарқалмасин, айт, хотининг тилини қиссин. Ойбек, Танланган асарлар.

7 Ўғит, панд-насиҳат, таълим-тарбия, илтимос ёки буйруқ мазмунидаги гап. Онанинг сўзини қулоққа олмақ. Катталарнинг сўзига кирмоқ. Сўзини икки қилмаслик. Ёмоннинг бўзини олгунча, Яхшининг сўзини ол. Мақол. Дўст сўзини ташлама, Ташлаб бошинг қашлама. Мақол.

Сўзини ерда қолдирмоқ Буйруқ ёки илтимосини бажармаслик. Кумушининг қарши тушмаги тўғрисида, албатта, уларнинг шубҳалари йўқ эди. Шунинг билан бирга, отонанинг сўзини ерда қолдиради, деб ҳам ўйламас эдилар, А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Сўз(и)га кирмоқ** Айтганини қилмоқ, маслаҳат бўйича ҳаракат қилмоқ. Акасининг сўзига кириб, тўй қилдинг, шарманда бўлдинг. С. Аҳмад, Уфқ. **Бой афанди:** «Мана холос, агар ман сизнинг сўзингизга кирсам, тоза шар-

манда бўлар эканмиз», — деб.. мени хижолат қилдилар. Ҳамза, Танланган асарлар.

8 Ваъда, лафз; азм-қарор. Сўзида турмоқ. Йигит сўзи бир бўлур. Мақол. Турсанг сўзингда — ҳурмат юзингда. Мақол. ■ [Авазхон:] Эй ота, падари бузруквор, сўздан қайтиши номарднинг иши. «Маликаи айёр». Мансур энди Гавҳар сўзидан қайтмаслигини тушуниб тўхтади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Бировга айтмасликка сўз бераман. С. Аҳмад, Юлдуз.

Орадан сўз ўтмоқ (ёки чиқмоқ) Келишмовчилик рўй бермоқ, низо чиқмоқ. Мир ҳазратлари билан ораниздан бирон сўз ўтган, деб гумон қилурман. Ойбек, Навоий. **Сўз ўйини** Бир сўзнинг турли маъноларидан ёки турли маънодаги шаклдош сўзлардан фойдаланиб тузилган, турлича тушунилиши мумкин бўлган ибора. Уй эгаси дастурхон ёзар экан: -Умридан шунча бўлгандан кейин, худо хоҳласа, умри узоқ бўлади, — деб сўз ўйини қилди. А. Қаҳҳор, Хотинлар.

СЎЗАК I [ф. سوزاك — триппер; ҳуснбuzар, бўжама; йиринг] **I** тиб. Асосан тасодифий жинсий алоқа қилиш оқибатида келиб чиқадиган, сийдик йўллари ва жинсий аъзолар яллиғланишидан иборат юқумли таносил касаллиги; триппер. Сўзак юқумли бўлгани учун, касаллик белгилари пайдо бўлиши биланоқ, венеролог врачга мурожаат этиш керак. «ЎЗМЭ».

СЎЗАК II [ф. سوزك — санчик] Қаттиқ совқотиш натижасида панжа учларида сезиладиган санчикли оғриқ.

СЎЗАМОЛ Сўзга уста, гапга чечан; гапдон. Сўзамол одам. ■ Ҳамиша камгап Отамурод худди шунақа, бировга ёрдам керак бўлиб қолган пайтда сўзамол, очикдан-очик меҳрибон бўлиб қолади. М. Мансуров, Ёмби. Бошлиқ сўзамолгина, лекин қўлидан келса, яхшилигини аямайдиган одам экан. «Ёшлик».

СЎЗАМОЛЛИК Сўзга уста, гапга чечан бўлишлик. Сўзамоллик қилмоқ. ■ Зиёдиннинг фавқуллодда сўзамоллиги ўз йўлига, лекин ҳозир ҳар қўл силкиганда, кафтига бегона нарсалардай ишқаланаётган орфиғи ғалати туюлар эди. М. Мансуров, Ёмби. [Башир] Ўзининг сўзамоллигини йиғилганларга, аиниқса, Қирмизхонга кўрсатиб қўйгиси келарди. Н. Аминов, Ёлгончи фаришталар. Минг хил нағмаси бор сўзамолликнинг, Оқиллар авомга боқар жавдираб. «Ёшлик».

СЌЗАН I [ф. سوزن — игна, нина; тикан] Этиклўз косиблар иш тикадиган махсус игна. Сўзан билан чок тикмоқ. ■ Уй-рўзгорда ишлатиладиган қуроллар номи: пичоқ, ангишвона, жуводиз, игна, чопқи, қайчи, сўзан ва бошқалар. «ЎТА». Чол унга сўзан, бигиз туттишни кўрсатади. Ойбек, Танланган асарлар.

СЌЗАН II [ф. سوزن] Дуккаклилар оиласига мансуб, қумлоқ ерларда ўсадиган бута ўсимлик; акациянинг бир тури.

СЌЗАНА [ф. سوزنى — шойи ип билан кашта тикилган кичикроқ рўмол; палак] Сидирға газламага гул тикиб тайёрланган, деворга осиладиган безак буюми; гулкўрпа. Шоҳи сўзана. Сўзана тикмоқ. ■ Унинг қаршисида, сўзана тутилган девор тагида, мушдай бўлиб ўтирган мухбир йигит — Ислон пиқиллаб кулиб юборди. Ш. Холмиров, Оғир тош кўчса. Сурмахон ая кўкка қаради: юлдуз тўла қорамтир осмон йирик-йирик гавҳар доналари қадалган бахмал сўзанага ўхшайди. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

СЌЗАНАК I [ф. سوزنك — нинача; ниначи] шв. Ниначи.

СЌЗАНАК II [ф. سوزنك] шв. Отнинг пешноби.

СЌЗБОЗЛИК Куруқ гап, сафсата сотиш, сафсатабозлик. -Бўлдики? Сиз билан сўзбозликка вақтим йўқ, — деб ғазабланиб кичқирди Йўлчи, — шуни билингки, халқ ўз ишини билиб қилади. Ойбек, Танланган асарлар.

СЌЗБОШИ Кириш, дебоча, муқаддима.

СЌЗЛАМОҚ I Оғзаки равишда фикр баён этмоқ; гапирмоқ. Оз сўзла, кўп тингла. Мақол. Кўп билган оз сўзлар, оз сўзласа ҳам, соз сўзлар. Мақол. Бошинга қилич келса ҳам, тўғри сўзла. Мақол. ■ Сўзласанг, ҳар кимнинг ўз ақлига чоғлаб сўзлагин, Кутмагай от хизматин ҳеч кимса ёш бир тойдан. Ҳабибий, Девон. Йигит улар олдида пилдираб бораркан, тинмай Азизхон қилаётган ишлардан сўзлаб борарди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Нутқ, маъруза қилмоқ, гапирмоқ. Гўё икки навқирон йигит шу бугун борибоқ Ўртақўрғонни забт этадигандай, баланд руҳ билан нутқ сўзлади. М. М. Дўст, Лолазор. Биринчи котиб йиғилганлар олдида чиқиб, озгина сўзлагандан кейин, ўтирган халқ-

қа қарата огоҳлантиришсиз ўқ узишди. «Фан ва турмуш».

3 кўчма Ифодаламақ, намоён этмоқ. Баҳор табиат гўзаллигидан сўзлайди. Газетадан. Титроқ симлар Тамара опамизнинг бедор тунлари, ҳаловатсиз кунлари, роҳатбахш лаҳзалари ҳақида сўзларди бизга. «Саодат».

СЌЗЛАШМОҚ I Сўзламоқ фл. мажх. ва ўзл. н. Зиёфат асносида иттифоқнинг фойдалари, тарқоқликнинг зарарлари сўзланди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ўзича гапирмоқ, ўз-ўзи билан гапиришмоқ. Сўнг ўзича сўзланиб, тўрға йўналди. «Шарқ юлдузи». У туйқус асабланиб, сўзланди. «Шарқ юлдузи».

СЌЗЛАШМОҚ I Сўзламоқ фл. бирг. н.

2 Гапиришмоқ, гаплашмоқ. Нотиқлар ўн минутдан сўзлашди. ■ Нима ва қайси тўғриларда сўзлашдилар, Отабек қипчоқларга қарши сўзламадими? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Бирор нарса, масала ҳақида ўзаро музокара олиб бормоқ; гапиришмоқ, келишмоқ, битишмоқ. Таътил тўғрисида директор билан сўзлашиб қўйдим. ■ Эртага шахарга тушинг, акам билан сўзлашиб, ишни битирасиз, дурустми? Ойбек, Танланган асарлар.

СЌЗЛАШУВ Сўзлашмоқ фл. ҳар. н. [Гулнор] ..Нурининг никоҳ қунигина Йўлчига яқинлашиб, у билан сўзлаша олган эди. Ундан бери учрашувга, икки оғиз сўзлашувга ботинолмасди. Ойбек, Танланган асарлар.

Сўзлашув тили Кундалик турмушдаги алоқа-аралашув учун хизмат қилувчи тил; оғзаки нутқ турларидан бири.

СЌЗЛИ I Бирор миқдордаги сўздан таркиб топган, қанчадир сўзни ўз ичига олган. Уч сўзли матн. Олтиш минг сўзли луғат.

2 Бирор аниқловчи билан биргаликда келиб, шахснинг характери ёки муомаласи қандайлигини билдиради. Ширин сўзли — шоҳ косадан сув ичар. Мақол. Тўғри сўзлининг тўни йиртиқ. Мақол. ■ Қарилари ширин сўзли, Жувонлари турфа нозли, Қизлари бор жоду кўзли. «Нурали».

Бир сўзли I) бир сўзда, ўз айтганида туриб оладиган; ўжар, қайсар. Бир сўзли бола. ■ [Мулла Мадрахим] Мижгов гапни ёқтирмайдиган, бир сўзли бу заҳар полковникка муддаосини очиқ айтишга мажбур бўлди.

Ш. Тошматов, Эрк қуши; 2) сўзидан, лафзидан қайтмайдиган; айтганини қиладиган; ваъдади. *Бир сўзлининг юзи ёруғ.* Мақол. ■ *Пўлатов қаршисида бир сўзи, зукко ва қатъиятли аёл турганлигини билди.* «Ёшлик». **Ўз сўзли** Ўз сўзини ўтказадиган, айтганини қилдирадиган, гапининг икки қилинишини ёқтирмайдиган. *Ўз сўзли йигит — кун юзли йигит.* Мақол. ■ *Шу ўтган давр уни кўп нарсага ўргатди: бўшашиган қишлоқ қизини ўз сўзли, чўрткесар қилиб қўйди.* С. Аҳмад, Уфқ.

СЎЗЛИК 1 Бирор луғатга, маълумотномага киритилган ёки киритиладиган сўзлар рўйхати. *Изоҳли луғат сўзлиги. Сўзлик тузмоқ.* ■ *Муайян фан соҳаси ичида аввал мавзулар бўйича сўзлик тузилади.* «ЎЗМЭ».

2 эск. айн. **луғат.** Ботаника сўзлиги.

СЎЗЛИЛИК Муайян даражадаги ўжарлик, қайсарлик; сўзида, ваъдасида туришлик. *Ўзбек ойим эрига ялина бошлади: — Бир сўзлигинингизни қўйинг, эр.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СЎЗМА-СЎЗ рвш. **1** Битта ҳам сўзни тушириб қолдирмай, оқизмай-томизмай; айнан. *Эшитган гапларини сўзма-сўз айтиб бермоқ.*

2 Гапнинг бутун маъносига қараб эмас, балки ундаги сўзларнинг луғавий маъноларига қараб; луғавий. *Сўзма-сўз таржима қилмоқ. Сўзма-сўз таржима.*

СЎЗОНА [ф. سوزانه / سوزان — ёнган, куйган; ёнаётган; куйдирувчи, емирувчи] Куйган, аламли. *Сўзона бўлмоқ.* ■ *Соғинчдан юраги сўзона она.. сочлари қировга айланган она тўртинчи марта, умид билан, ўғлининг лақабини ҳам қўшиб қақирибди.* «Ёшлик». *Ишқдан қалби куйган сўзона бир шам, Ишққа исён этиб, ёд этар қасам.* «Ёшлик». *Ҳеч ким менингдек куймаган ҳажринг ўтига, эй санам, Танҳо туташдим ман ўзим, сўзона бўлдим соғиниб.* Ҳамза.

СЎЗСИЗ 1 сфт. Сўзи, сўзлари бўлмаган, Сўзсиз сурут.

2 рвш. Овоз чиқармай, гапирмай; сукут ичра, жим. *Ногаҳон фалакка урган каби дўқ, Сўзсиз қотиб турар бўйчан тераклар.* А. Орипов, Йиллар армони.

3 рвш. Ҳеч қандай эътирозсиз. *Сўзсиз итотат этмоқ. Сўзсиз таслим бўлмоқ.* ■ *Хоҳиш-иродамизни сўзсиз бажарасан.* «Шарқ юлдузи».

4 мод. с. Фикрнинг аниқлигини, қатъий буйруқ ва заруратни билдиради. *Сўзсиз, у келади. Мактабдаги мусобақаларга қатнашади ва, сўзсиз, биринчи ўринни эгаллайди.*

СЎЗСИЗЛИК 1 Жимлик, жимжитлик, сукунат. *Орага сўзсизлик чўкди.* ■ *Орадаги сўзсизлик бир пиёладан чой ичгунча бузилмади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Лафзи, субути йўқлик, ваъдасизлик, бевурдлик.

СЎЗЧАН кам қўлл. айн. **сўзамол.** Сўзчан одам.

СЎЗЧИ 1 Гап ташувчи, йўқ гапларни тарқатиб юрувчи, ғийбатчи. *Сўзчи одам.*

2 айн. **сўзамол.** *Ботир ёвда билинар, сўзчи довда билинар.* Мақол. ■ *Созчимисан, сўзчимисан, Бозингар — савдогармисан.* «Юсуф ва Аҳмад».

СЎЙИЛ Узун йўғон калтак, таёқ. *Кетмон, чўкки [чўкич], ўроқ, сўйил кўтарган жабрдийда қосиблар, деҳқонлар, чорикорлар, қўшчилар тўдалашиб, Хива сари отланди.* С. Сийёев, Аваз.

СЎЙИНМОҚ с. т. Севинмоқ.

СЎЙИНЧИ с. т. Суюнчи.

СЎЙЛАМОҚ 1 Сўзламоқ. *Аввал ўйла, кейин сўйла.* Мақол. ■ *Шунчалар билимдон сиёқингиз бор, Минг ўйлаб, бир сўйлар ўқитувчи ҳам.* Ғ. Фулом, Танланган асарлар. *Сўз сўйлашда ва улардан жумла тузишда узоқ андиша керак.* А. Қодирий, Кичик асарлар. *Шивирлаб сўйлайлик Ватан ҳақида Узоқ қиш тунни Оқ тонгни уйғотган эртакка ўхшаб.* А. Шер, Қадимги куй.

2 айн. **сўзламоқ 3.** ..*Ва кўмилиб куз боғларига, Афсоналар сўйлар Самарқанд Қадим ўзбек қишлоқларига.* Х. Даврон, Қақнус. *Жайрон ҳасратида йўл кечар овчи, Ошиқнинг дардини сўйлар ғазал, тор.* Миртемир, Асарлар.

СЎЙЛОҚ 1 Ташқарига туртиб чиққан, узун (тиш ҳақида). *Хотин шишган қовоқлари остидаги кўкимтир кўзларини қисиб, сўйлоқ тишларини кўрсатганча, сўрашган киши бўлади.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

2 Шундай тишли одам. *Сўйлоқ киши чиқиб келиб, юкни қабул қилиб олгач, чой-пойга шама қилиб ўтирмай, дарҳол эшикни ёнди.* А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат.

СЎЙМОҚ 1 Бўғзига тиг тортиб ўлдирмоқ, бўғизламоқ. *Қўй сўймоқ. Товуқ сўймоқ. Чумчуқ сўйса ҳам, қассоб сўйсин.* Мақол. ■

[Латифжон:] Хўп бўлади, додоҳ.. Бўрдоқини сўйишга қассобни чақирайми? Ҳамза, Танланган асарлар. [Ҳожид:] Қудаларингни нима билан кутишни бўлса, ўзинг биласан: туя сўйиб чарлаганинда ҳам, келмайдирган кишилар! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Кесмоқ, бўлакламоқ, кесиб-кесиб қўймоқ. (асосан, қовун, тарвуз, анор ва ш. к. ҳақида). Қовун сўймоқ. ■ Камолитдин маҳдум нонни ушатиб, патнусдаги анорни олдию, авайлаб сўя бошлади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Рўзи полвон.. ҳандалакни эпчиллик билан сўйиб, меҳмонларнинг олдига қўйди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Пичоқсиз (ёки тифсиз) сўймоқ Қаттиқ алам етказмоқ, азоб бермоқ. Инсофсизлар, мени тифсиз сўйдиларинг. «Шарқ юлдузи». Ўтмас пичоқ билан сўймоқ қ. пичоқ.

СЎЙМОҚ II с. т. Севмоқ, сўймоқ, яхши кўрмоқ. Тенг егани тангри сўйибди. Мақол. ■ Икковинг ҳам созандасан, Ота сўйган дўзандасан. «Юсуф ва Аҳмад».

СЎК Тозаланган, оқланган тариқ. Хом сўк. Қовурилган сўк. Сўк оши. Овқатга сўк солмоқ. Сўк толқон. ■ Дастурхонда яна ўша қурт, сузма, сўк пайдо бўлди, салдан кейин эшикдан бир гуруҳ қизлар кўринди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Палоссиз, зах цементда ётасан, Ҳар куни ейдиган бир чўмич ёвғон сўк оши ёки сули бўтқадан ҳам маҳрум бўлиб, икки юз грамм нон ва сувга кунинг қолади. «Ёшлик».

Оғзига сўк солмоқ айн. оғзига толқон солмоқ қ. толқон. Ниҳоят, Файзулла чидаб туролмади: -Ҳа, оғзингларга сўк солволдиларингми бугун? Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. Мана бугун ҳам Ҳабиба билан Қудрат, ораларидан оламушук ўтгандай, оғзиларига сўк солиб кириб келишди. Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. Сўк ошига сурнай қ. сурнай.

СЎКАФОН Кўп сўкинадиган, бўлар-бўлмасга сўкадиган, сўкинаверадиган; сўконгич. Сўкафон одам.

СЎКИК Чоклари сўкилган; чокидан кетган. Сўкик тўн. Елкаси сўкик кўйлак.

СЎКИЛМОҚ I Сўкмоқ I фл. ўзл. ва мажҳ. н. Кўрпа сўкилиб, қайта қавилди. ■ -Саид! — У отасининг чақурувидан сўнг кўприк устида тўхтади. Кўйлагининг сўкилган жойидан чиқиб турган ипни ўраб тураверди. «Ёшлик».

Дили (ёки юраги) сўкилмоқ Дили аламга тўлмоқ, вайрон бўлмоқ. Халқни деб юраги тўкилиб турган, халқ шўрида юраги сўкилиб турган шу нуруний кексалар қараб тура олармикан? М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Чокидан (ёки чок-чокидан) сўкилмоқ** 1) тарқалиб, тўс-тўс бўлиб кетмоқ. -Дод! — Хонанинг шифтигача лорсиллаб кетди. Ўз бақирғидан бағри чок-чокидан сўкилди. «Ёшлик»; 2) барбод бўлмоқ, бутунлай издан чиқмоқ. Битта бўрон кўтарилувдики, бутун ишингиз чок-чокидан сўкилиб кетди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

СЎКИЛМОҚ II Сўкмоқ II фл. мажҳ. н. СЎКИНИШ I Сўкинмоқ фл. ҳар. н. Бе-корга сўкиниш.

2 Сўкиш, ҳақорат сўзлари. Сўкинишлар ўрнини — бахтиёр кулги, ғийбат, фисқу фасод, миш-мишлар ўрнини ширин суҳбатлар олади. Ана унда инсон ер юзида меҳмон эмас, мезбон бўлиб яшайжак! Газетадан. Туябонлар, филбонларнинг жаҳл билан қичқириб сўкинишлари қулоқни қоматга келтиради. «Ёшлик».

СЎКИНМОҚ Ўзича, ҳеч кимга қаратмасдан сўкмоқ; койинмоқ. Яхшибоев бўралаб сўкинди, лекин кўзини очди. М. М. Дўст, Лолазор. Шоҳмурод Кўҳистоний кун бўйи диққат бўлиб, сўкиниб юрди. Мирмуҳсин, Темур Малик. Фақат.. узоқдан Қодир девкорнинг қораси кўринди дегунча, пўнғйлаб сўкинганча, кўздан пинҳон бўлишади, жуфтакни ростлаб қолишади. «Ёшлик».

СЎКИЧАК с. т. Сўкчак.

СЎКИШ II I Сўкмоқ II фл. ҳар. н. -Сўкмас эдим, болам, — деди Яхшибоев. — Асли сени болаликда кўпроқ сўкиш керак эди, энди жуда кеч.. ҳўш, нега уялдинг? М. М. Дўст, Лолазор.

2 Сўкиниш, ҳақорат сўзлари. Сўкиш эшитмоқ. ■ [Ҳотам Шўро:] Сенда савод бор, менда икки-уч оғиз чийратма сўкишдан ўзга савод йўқ, болам. М. М. Дўст, Лолазор. Гар шеғрни севмасанг, сўкишларим бор, Омон айламакни кутмагил мендан. А. Орипов, Йиллар армони.

СЎКМОҚ I Тикилган нарсанинг ипини узиб, суғуриб, бўлақларга ажратмоқ. Кўрпани сўкиб, ағдариб тикмоқ. ■ [Отабек] Тикилган ипларни сўкди ва мактубни очиб, оч кўзини ишга қўйди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СҮКМОҚ II 1 Ёмон сўзлар билан уришмоқ, ҳақорат қилмоқ. -*Ҳа, ноинсоф, ҳа кўп-пак! — Қоратой бойни сўка бошлади. — Ифлос қарға! Ойбек, Танланган асарлар. Очман! Яланғочман! Хорман! Сиз у деб сўкаси, бу деб сўкаси, бас-да шунча хўрлаганингиз. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 Умуман, уришмоқ, койимоқ. *Турғунбой бутун айбни қўлида боласини кўтариб турган хотинга тўнкаб, уни сўкди ва қизариб-бўзариб, меҳмонлар билан сўраша бошлади. П. Турсун, Ўқитувчи.*

СҮКОНҒИЧ айн. **сўкағон**. Сўконғич бола.

СҮКЧАК Кўрт боқиш учун қурилган, одатда бир неча қаватли махсус стеллаж. *Ҳозир клубга келаётиб, баҳор пайтлари клуб ичида сўкчаклар тахлиниб, қўрт боқилиши эсимга тушди. О. Мухтор, Бухоролик бир йигит. Гулзира, одатича, қўлини орқасига қилиб, сўкчаклар орасидан бир айланиб ўтди. «Шарқ юлдузи».*

СҮЛ айн. **чап 1**. Сўл қўл. *Ўнг кўзингга сўл кўзинг соқчи бўлсин. Мақол. ■ Электр симга қўниб, бошини гоҳ ўнг, гоҳ сўлга буриб, атрофни кузатаётган дала қалдирғочига кўзи тушди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Қайиқнинг ўнгида ва сўлида тинч, қора иморатлар, кемалар пайдо бўладилар. Ҳ. Олимжон, Танланган асарлар.*

СҮЛАК Сўлак безларидан ишлаб чиқариладиган ёпишқоқ суюқлик; оғиз суви. *Тамаки сўлак безларига таъсир этиб, унинг ишлаб чиқарилишини ва таркибини ўзгартиради. «Саодат». Сўлак оғиз бўшлиғига тушган бактерияларни nobуд қилиш хусусиятига ҳам эга. «ЎЗМЭ».*

СҮЛАКАЙ с. т. Сўлак. *Холида хонага кирганда, Зумрад кампир, сўлакайини оқизганча, конвертни елимлаётганди. «Ёшлик». -Ажойиб нарсa экан, — деди бояги йигит сўлакайини оқизиб. М. Осим, Карвон йўлларида.*

СҮЛАКЧА с. т. Гўдакларнинг, чақалоқларнинг кўкрагига тугиладиган фартукча.

СҮЛАҚМОН I Йўғон таёқ; сўйил.

2 *кўча салб*. Гунгурсдай, хирсдай, барваста одам ҳақида. *Бу она суги оғзидан кетмаган сўлақмонлар нимани кўрибди?! С. Анорбоев, Ҳамсухбатлар. Шу юрган бекорчи сўлақмонлар орасида юрса юрипти-да, унга ошунон берармидик. С. Абдулла, Соялар.*

СҮЛЖАЙМОҚ I Эс-хушини йўқотиб анграйиб қолмоқ; серраймоқ. *Мамат қас-соб: -Амманг ўлгандай сўлжайиб ўтиришинг нимаси, тур ўрнидан! — деди Шодиёрга. «Ёшлик».*

2 Қовоғини, лаб-лунжини осилтирмоқ; ўшшаймоқ. *Гўзал йигит сўлжайганича қайтиб чиқди ва портфелини олиб жўнади. А. Қаҳҳор, Қайғулар.*

3 Бужмаймоқ, бурушиб-тиришмоқ. *Чолнинг кўзига у [Вали полвон] ранги ўчиб, қони қочган, семиз лунжлари сўлжайиб, қалин лаблари баттар дўрдайган.. кўринди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.*

СҮЛИ шв. Бисотдаги мол-мулк, дунё. *Подшонинг уруши адо бўлмади, Дехқон халқининг сўли сира қолмади. «Фольклор».*

СҮЛИМ I Ёқимли ва гўзал, лўппи, дўндиқ. *Сўлим қиз. ■ Қиз атлас лозим, атлас кўйлақда сўлим ҳам содда кўриняпти. «Ёшлик». Далага чиқ, соф ҳавода етилиб юрган сўлимлардан бирини танла! И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

2 Беғубор, соф, гўзал ва ёқимли. *Сўлим кеча. Сўлим баҳор. ■ Навоий кўчаси тун кўйида ғоятда сўлим эди: беҳисоб чироқлар юлдуздек милтираб ёниб ётибди. Мирмуҳсин, Умид. Қишлоғимиз адир бағрида жойлашган, табиати сўлим, ҳавоси оромбахш. «Шарқ юлдузи».*

СҮЛИМОҚ с. т. Сўлмоқ. *Ўсмани узиб кўйдим, Сўлиса қўяман деб. «Ёшлик». Лаълихон кампирнинг сўлиган олмадек бурушган юзидан ўпди-да, югурганча ювиниш учун уйга кириб кетди. «Саодат».*

СҮЛИШ I **Сўлимоқ** фл. ҳар. н. *Япроқларнинг сўлиши. Гулдек сўлиш.*

2 Нафас, тин, сулиш. *Сўлиш олмоқ. ■ -Гап-да, укажон, — деди Яхшибоев сўлиш олиб. — Отингиз нимади? М. М. Дўст, Лолазор. Чавандоз инқиллаб-синқиллаб ўтираркан, оғир сўлиш олди. «Ёшлик».*

СҮЛИҚ I кам қўл. Сўлиган, сўлғин. *Сўлиқ гул. Сўлиқ юз. ■ Соппа-соғ одамдай ёзармишсиз хат, Лекин, биламанки, афтингиз сўлиқ. Миртемир, Асарлар.*

СҮЛИҚ II с. т. Сувлуқ. *Сўлиқ чайнаб турган жийрон зулукдай улоқчи бўлиб кўринди [Заргаровнинг] кўзига. А. Мухтор, Асарлар. От, бурун катаклари керилиб, сўлиқни безовта чайнаб, ҳид олди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.*

СЎЛИҚМОҚ айн. сўлмоқ 2. Сўлиққан юзлар.

СЎЛКАВОЙ [р. целковый — бир сўмлик танга] с. т. эск. 1 Бир сўмлик танга. *Етти ярим сўлкавойни жойи ростонда оласан, деб жўнаб кетдим.* А. Қодирий, Кичик асарлар. *Бойваччалар ҳамёнидан жарақ-жарақ сўлкавойлар тўкилиб, Франциядан келтирилган винолар Нилдай оқди.* Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

2 Умуман, бир сўмлик пул, бир сўм. *Хай, майли, юз сўлкавой берасиз, олиб бориб қўямиз, акажон!* О. Ёқубов, Тилла узук.

СЎЛМОҚ 1 Ўсиб турган ёки янги узилган вақтидаги ҳолатини йўқотмоқ; шалпаймоқ (ўсимлик ҳақида). *Умид сўлиб, қовжираб қолган гўзалар тепасида айланарди.* Мирмуҳсин, Умид. *Қизил гуллар айтар: Ҳеч сўлмагайман, Ёмоннинг қўлида хор бўлмагайман.* «Қўшиқлар».

2 кўча Ғам-ташвишдан ёки дард-алам чекиб, ўзини олдирмоқ, ранги кетиб, қути ўчиб, синиқиб, сўлғин тус олмоқ; синиқмоқ. *Эл билан бўлсанг — бўласан, Эдан чиқсанг — сўласан.* Мақол. ■ *Қоп-қора кўзинг Ёшларга тўлмиш, Ой каби юзинг Япроқдай сўлмиш.* Миртемир, Асарлар. *Симобдек беқарор, куч-ғайрати танига сиғмаган ўт-олов йигит энди сўлган, тақдирнинг бемаҳал зарбасидан эсанкираб қолганди.* С. Аҳмад, Уфқ.

СЎЛОҚ Арава гупчаги тешигига икки томонидан ўрнатилган темир ҳалқа (гупчакнинг ейилиб кетмаслиги ва ўқнинг равон айланиши учун хизмат қилади). Сўлоқ ўрнатмоқ. Сўлоқни мойламоқ.

Сўлоғи ўйнаган (ёки чиққан) 1) сўлоғи маҳкам ўрнашмаган, қимирлаб, лиқиллаб турадиган. Сўлоғи ўйнаган арава; 2) кўча дабдаласи чиққан, шалоқ. [Турғун Мирбадалга:] *Оббо! Сўлоғи чиққан машинангизни мунча мақтадингиз!* Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. «Победа» тўхтади. — Юрмаяптими? — сўради Рабиев. — Эски. Сўлоғи ўйнаган, — изоҳ берди Сайфи. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка; 3) кўча абжағи чиққан, яксон, тормор бўлган. **Сўлоғини ўйнатмоқ** (ёки **чиқармоқ**) 1) дабдала, шалоқ қилмоқ. *Уйинчоқнинг сўлоғини ўйнатибди;* 2) кўча абжағини чиқармоқ; яксон, тормор қилмоқ.

СЎЛҚИЛДОҚ 1 Лўмбиллаган, семиз, дўмбоқ, лўппи, сўлқиллаган. Сўлқилдоқ бола. ■ *Хумор келиннинг катта қора кўзлари*

ҳам, тер, сут ҳиди анқийган сўлқилдоқ тани ҳам, илиқ нафаси ҳам Бўрихонга ёқади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Эндигина етилган, сурх. Сўлқилдоқ новда. ■ [Мирғиёс:] *Кўк қурт! Ёмон офат. Ғўзанинг заволи. Тезда тухумини қуритиш керак. Ғўзанинг айна сўлқилдоқ пайти, кемиради очофат!* Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.

Сўлқилдоқ ер Етилиб, бўртиб, кўпчиб турган ер. Сўлқилдоқ нон Кўпчиб, сингиб пишган янги нон. *Нон, гарчанд арпа кўшилган бўлса ҳам, шундай иссиқ, сўлқилдоқ, ўзи-ям шундай қизариб нишганки, кўргандаёқ ташланади киши.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

СЎЛҚИЛЛАМОҚ Аста тебранмоқ, селкилламоқ. *Кўклам бўлса, томошадир чўллари, От чопганда, сўлқиллайди беллари.* «Гулихиромон». *Лутфиниса оппоқ, юрса сўлқиллайдиган, икки қошининг учи бир-бирига туташ, бўйи сал пастроқ, тўлагина қиз.* С. Аҳмад, Уфқ.

Сўлқиллаган ёки сўлқиллаб пишган (ёки турган) нон айн. сўлқилдоқ нон қ. сўлқилдоқ. *Ҳайрон бўлманг, Дилишодбек, рост гап. Ахир седана сепилган, сўлқиллаб турган бундақанги нонни ҳеч қаердан тополмайсиз!* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Сўлқиллаган ер** айн. сўлқилдоқ ер қ. сўлқилдоқ.

СЎЛҒИН 1 Сўлиган, сўлик. Сўлғин ғўза. ■ *Экинлар томирига қон югурди. Сўлғин япроқлар аста жонлана бошлади.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Сахий жануб қуёши шитоб билан тик кўтарилди. Ўт-алаф ҳам, гулчечак ҳам.. иссиққа дош беролмай, сўлғин бош эгди.* С. Абдуқаҳҳор, Жанубий нуқтада.

2 кўча Ўзини олдирган, синиққан, ранги кетган, қути ўчган, сўлиққан. Сўлғин чехра. ■ *Онанинг ранги сўлғин, кўпдан дард чекиб, хийла азоб тортган аёлнинг юзларига ўхшарди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *Панжининг кўзлари қизарган, юзи сўлғин эди.* «Ёшлик».

3 Файзини йўқотган, файз-футурдан кетган. *Сал сўлғин, қалин тутзорларга куз ҳали қўл урмаган бўлса ҳам, энди ёз эмас эди.* «Ёшлик». *Қуёш гоҳ булутлар орасига яширинар, гоҳ бирдан сўлғин далаларни, яланғоч теракларни майин товлантирар эди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

Рухи сўлғин Рухи тушган, сўниқ. *Чолнинг руҳи сўлғин, кўзлари ич-ичига кириб кетган*

эди. Н. Сафаров, Султон бўзчининг неваралари.

СЎЛҒИНЛАШМОҚ Сўлғин кўринишда бўлмоқ; синиқмоқ. *Нечундир Асалнинг ранг-рўйи кўп ўтмай сўлғинлашди, овози, кулиси дағаллашди. «Ёшлик». Саиднинг руҳи сўниб, ранг-рўйи тобора сўлғинлашиб борарди. «Шарқ юлдузи».*

СЎЛҒИНЛИК Сўлиқлик, синиққанлик, ҳорғинлик; руҳи тушганлик, хафалик. *Султонхоннинг ранги ўча бошлаган эди, икки бетигада шапалоқдай қизилига сўлғинлик югурди. Чўлпон, Кеча ва кундуз. Нигора бошини столдан шиддат билан кўтарди. Кўзларида маънос сўлғинлик, лабларида кинояли табассум. С. Анорбоев, Оқсой.*

СЎМ 1 тар. Собик Иттифоқда: совет рублининг ўзбекча номи; рубль. *Бир сўм. Уч сўм. ■ Проводник бир даста кулранг чойшаб, боғичи узилган ёстиқ жилдлар олиб келди, жувон билан Нусратбек бир сўмдан тўлаб олишди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Мен гишт кукуни кўшилган гуручни девзира деб, kilosини тўрт сўмдан сотаман. С. Аҳмад, Юлдуз.*

2 Ўзбекистон Республикасининг асосий пул бирлиги (1994 йил 1 июлдан). *Икки юз сўм. Минг сўм. ■ Сўмнинг муомалага киритилиши Ўзбекистон пул муомаласи ва ҳисобкитоблар тизимини ташкил этиш ҳамда республика иқтисодиётини ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга бўлди. «ЎЗМЭ».*

СЎМ II Катта чипқон, хўппоз.

СЎМ III: сўм гўшт Суяксиз ва ёғсиз юмшоқ эт, лаҳм гўшт.

СЎМЛАБ *рвш. 1* Сўмлар билан; ҳар бир сўмини алоҳида. *Пулларни сўмлаб санаб чиқмоқ. Сўмлаб пул йиғмоқ.*

2 Унча-мунча пулнинг бетига қарамай, кўплаб, катта-катта (ҳаражат қилмоқ). *Миллион сўмлаб пул топмоқ. ■ Бундай оилаларда тирикчилик эҳтиёжларига сўмлаб эмас, тийинлаб сарф қилинади. М. Исмоилий, Одабийлик қиссаси.*

СЎМЛИК Қиймати сўм турадиган, сўмга тенг. *Ун минг сўмлик ҳаражат. ■ Оқсоқолнинг жазаваси тутиб, плёнка дастурхонга тугилган бир нимани олиб, чўнқайиб ўтириб ечди-да, ичидан юз сўмликларни олиб, бошидан ошириб сочаверди. С. Аҳмад, Уфқ. Ҳар бир этик учун бир сўмлик материал сарф қилдилар. С. Айний, Қуллар.*

СЎНА I: сўна пашша Икки қанотлиларга мансуб, калта мўйловли ҳашарот: урғочиси ҳайвонлар, баъзан одам қонини сўрадиган, эркаги гуллар шираси ва б. суюқликлар билан озиқланадиган йирик пашша. *[Мулладўст:] Ўргилай, тақсир! Бебахтнинг ошига пашша ҳам, кана ҳам, сўна ҳам, қолаверса, шалолаб олиб мана шунақа азройил ҳам, мункарнакир ҳам тушаверади. Ҳамза, Танланган асарлар.*

Сўна бўлмоқ Хира пашшадай ёпишиб олмоқ, пашшаҳўрда бўлмоқ.

СЎНА II Ёввойи ёки хонаки эркак ўрдак. *Шакаркўлга овга кетиб бораман, Шакаркўлдан сўна, суқсур ураман. «Интизор».*

СЎНГ I *от* Охир, пировард, ниҳоя. *Асарнинг боши ва сўнги. Зўрликнинг сўнги — хўрлик. Мақол. ■ [Кумуш] Сўзининг сўнгини айтолмади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қушбеги мактубнинг сўнгроғига келиб тўхтади-да, чақирди: -Пирмат, Пирмат! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Дейдилар, фазонинг чегараси йўқ, Миллиард юлдузларнинг сўнги ҳам фазо. А. Орипов, Ўйлар армони.*

2 сфт. Охирги, сўнгги. *Сўнг дафъа. Сўнг бор.*

3 рвш. Кейин, сўнгра. *Сўнг дарди енгиллашдими, қадамлари илдамлашди. «Шарқ юлдузи». Сўзимиз тамом бўлсин, сўнг боражакман. С. Сиёев, Ёруғлик.*

4 кўм. (ч. к. билан) =дан кейин. *Бир оздан сўнг. ■ Саломдан сўнг Аҳмад тўғри мудоаога ўтди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Устод бир неча сониялик мулоҳазалардан сўнг қатъият ила олдинга юриб, ипни ушлади. «Фан ва турмуш».*

Сўнг сўз Асар охиридаги хотима; охирги сўз.

СЎНГАК Суяк, устухон. *Сўнгак ош бўлмас, нодон бош бўлмас. Мақол. ■ Камина: -Оёғимда бодим бор, сўнгакларим ҳали бутун, шукр, замона тўқлиқ, илигим тўла, — дедим. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Энди нима қилай, энди дашти биёбонга бош олиб кетайми?! У ёқда сўнгагимниям ҳеч ким тополмайди. «Ёшлик».*

СЎНГИ I Охирги, охиридаги. *Сўнги йил. Сўнги саҳифа. Сўнги нушаймон — ўзингга душман. Мақол. ■ Отам сўнги ерини уч тиллога сотган маҳалда мен 10–11 ёшларда эдим. «Фан ва турмуш». Нимаики ёзма касалхонада, У сўнгеги ишингдек туюлаверар. А. Орипов, Ўйлар армони. Заргаров мезбон-*

нинг сўнги сўзларини эслаб жилмайди. А. Мухтор, Асарлар. Охунбобоев, уни хижолат қилмаслик учун, Норин суви қуйилиши керак бўлган каналнинг сўнги участкасини кўргани Қорадарё бўйига тушиб кетди. С. Аҳмад, Уфқ. Сўнги вақтларда игна билан даволаш усулига қизиқиш ортиб бормоқда. «Фан ва турмуш».

2 Маълум иш ёки маълум пайтдан кейинги, кейин бўлган ёки бўладиган. Сўнги қирқ йил мобайнида республикамизда илмий ходимларнинг умумий сони 103 марта.. кўпайди. «Фан ва турмуш». Сўнги вақтларда шаҳарда ижобий силжишлар кўзга ташланаётганлигини қайд этиб ўтиш лозим. Газетадан. [Отабек] Ҳомиднинг бундан сўнги режаларини ўрганишга ва шунга қараб кураш бошлашга қарор берган.. эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СЎНГРА *рвш.* 1 Кейин, сўнг. Душман ошингни ер, Сўнгра бошингни ер. Мақол. ■ [Фотима:] Олдин бир нарсага тушуниб олинг, сўнгра ачиқ қилсангиз мумкин. Ҳамза, Туҳматчилар жазоси.

2 Бундан, булардан ташқари; иккинчидан. Келувчилар «аҳли раста», яъни савдогарлардан, сўнгра уламо, мударрис ва эшонлардан иборат. Ойбек, Танланган асарлар. Энди Салимжонга кириб айтинг, бундай ишдан қўлини тийсин! Бу — бир, сўнгра, ҳовлиқмасин. Ойбек, Танланган асарлар.

СЎНГСИЗ Сўнг, охири, поёни йўқ; бепоён, чексиз. Сўнсиз сахро. Сўнсиз йўл. ■ Бобо ёнидаги боладай хушҳол, Тўрғайлар чарх урар сўнсиз самода. А. Орипов, Йиллар армони. Дўстларим, булар ҳам мезонмас сира, Бу — менинг чувалган, сўнсиз ўйларим. А. Орипов, Йиллар армони.

СЎНГСЎЗ (тўғриси сўнг сўз) қ. сўнг.

СЎНИҚ 1 Ўчган, сўнган, ўчирилган, ўчиқ. Сўниқ печь.

2 Хира, нурсиз. Сўниқ юлдузлар. ■ Сўниқ кўзлари мўлтираб турган, ҳар бир буйруқни сўзсиз бажарувчи йигит, қадам ташлашидан ёш жувонга ўхшаган жулдур паранжили аёлни сарой томон бошлади. М. Осим, Карвон йўлларида.

3 кўча Синиққан, сўлғин. Сўниқ чехра. ■ Ҳафиза ноумид уйга келди. У сўниқ, кайфи паст эди. Мирмуҳсин, Умид. Балки қаршингизга келгандир мунис Бева келинчакнинг сўниқ рухсори. А. Орипов, Йиллар армони.

4 Ҳарорати, кўри кетган; сўнган. Қалби сўниқ кишилар.

РУҲИ СЎНИҚ ёки **СЎНИҚ РУҲ** Руҳи тушган, руҳи сўлғин. Руҳи сўниқ кишидан путур кетар ишидан. Мақол. ■ Пайғамов хотинининг сўниқ руҳи, совуқ қарашларини Нусратбек сезганидан пинҳона изтироб чекди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

5 кўча Бўғиқ, ҳазин. Сўниқ товуш. ■ -Ҳеч қандай айбим йўқ, ҳеч нарса билмайман, оға, — деди сўниқ овоз билан Абдусаломхўжа. Ж. Шарипов, Хоразм.

СЎНИҚЛИК Сўниқ, нурсиз бўлишлик; руҳи тушганлик, руҳсизлик. Нурнинг сўниқлиги. Кўзнинг сўниқлиги. ■ Чунки киши юзидаги сўниқлик, эснаш одатидек, дарров бошқаларга ҳам ўтади. Мирмуҳсин, Илдиз ва япроқлар.

СЎНМАС 1 Сира ўчмайдиган, сўнмайдиган, абадий ёниб турадиган; ўчмас. Ёдгорлик ёнида сўнмас машъал ёниб турибди. ■ Умидни жодига қўйиб, тўрт бўлак қилса бўладиган хиёнатини ҳам биларди. Лекин юрагида бир сўнмас оташ лов-лов ёниб ётарди. Мирмуҳсин, Умид.

2 кўча Абадий турадиган; ўлмас. Бу саҳар минг йиллар тилакларига Сўнмас овоз бериб янграган бонгдир. А. Шер, Қадимги куй. Олисдаги тоғлар сўнмас виқор билан қад кериб турибди. «Шарқ юлдузи».

СЎНМОҚ 1 Ёнмай, ёруғ бермай қўймоқ; ўчмоқ. Учқун йилт этиб сўнди. «Шарқ юлдузи». Мушакнинг кўк, сариқ, қизил шўлалари тупроқ уюмларини, чойхона томларини узоқ ёритиб турди-да, кейин аста сўнди. С. Аҳмад, Уфқ. Домла сўна бошлаган гулханга ўтин ташлай туриб, унга синовчан қараб қўйди-ю, атай елка учирди. М. Мансуров, Ёмби.

2 Ёруғлик кучи, даражаси пасайиб, нурсизланиб бормоқ, хира тортмоқ, хиралашмоқ. Чекина олмайди деворда тасвир, Секин сўна бошлар деворда қуёш. Х. Даврон, Қақнус. Деразадан тушиб турган ёруғлик аста-аста сўниб, уй ичи қоронғилашаверди. С. Аҳмад, Ҳукм.

3 кўча Дастлабки кучи, даражаси, шиддати пасаймоқ, сусаймоқ; ўчмоқ. Юракдаги исёнкор туйғулар аста-секин сўниб, хаёлини аллақандай маънос ўйлар банд этди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Илгаригидек

ёнишлар, талпинишлар, эркалайшлар, ҳаяжонлар сўнгандек.. Мирмуҳсин, Умид.

4 кўчма Пасаймоқ, кучсизланмоқ (овоз, товуш ҳақида). Олам сукунати анча йироқлашиб кетган поездининг сўниб борувчи тарақа-туруқидан бўлак ҳеч нарса бузмасди. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. Сўниб қолган кўлги яна оловлана бошлади. П. Қодиров, Уч илди.

Ҳаёти (ёки умри) сўнмоқ Ўлмоқ, вафот қилмоқ.

СЎПОҚ Ясси ва чўзиқ (асосан бош ва юз тузилиши, бичими ҳақида). Сўпоқ бош. Сўпоқ (бош) бола. ■ Не кўзи билан кўрсинки, қизнинг рўпарасида турган — Қўлтой калла эди. Унинг катта сўпоқ боши чироқ ёруғида тебрланди. А. Мухтор, Асарлар. Сўпоқ бошнинг таклифи билан қафасни боғнинг гадои топмас бир чеккасига кўчиришганди. «Шарқ юлдузи».

Ўтирса — ўпоқ, турса — сўпоқ демоқ қ. ўпоқ. Бибижоннинг бешик қўлтиқлаб, бола боқиб ўтириши бойга ҳам, унинг хотинларига ҳам хуш келмасди. Шунинг учун ҳам улар бу ўзича бахтиёр онага, ўтирса — ўпоқ, турса — сўпоқ, деб кун кўрсатишмади. К. Яшин, Ҳамза.

СЎППАЙМОҚ 1 Ёлғиз қўққайиб турмоқ; хунукдан-хунук бўлиб қўққайиб қолмоқ. Аёл кийим-кечаклар бетартиб сочилган хона ўртасида гангигандек сўппайиб турарди. «Ёшлик». Хотин мендан бирор ўн ёш кичик, кўриниши ҳам шунга яраша, лекин ўзимизнинг бўларимиз бўлган.. бурун сўппайиб чиққан, лунжлар осилган, бўйин қилтириқ тортган. М. М. Дўст, Лолазор. Нима қилсин, бир ўзи ҳовлида сўппайиб тура олмайди-ку. «Ёшлик».

2 Кимсасиз, ёлғиз бўлмоқ. Чол-кампир сўппайиб қолдик. Уй жимжит.. бир-биримизга мўлтайиб қараб ўтирамыз. В. Ғофуров, Вафодор. Ҳамма далада, ишда, бир ўзим маҳаллада сўппайиб юрим келмади. Р. Раҳмон, Мехр кўзда. Дунёга одам сўппайиб келиб, сўппайиб кетадиган бўлса, ундай одамнинг келганидан келмагани. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Ҳеч нарсасиз, қуруқдан-қуруқ. Тоғани [тоғанинг суратини] айниқса беш кетадиган қилиб чизибди. Ҳўп вақтида буюрган эканми. Бўлмаса қуруқдан-қуруқ, сўппайиб кириб боришарди. М. Мансуров, Ёмби.

СЎРАБ-СУРИШТИРМОҚ қ. сўрамоқ 1. Менинг назаримда, Фотима суҳбатга эҳтиёткорлик билан ёндашар, кўпроқ менинг ҳақимда сўраб-суриштирарди.. «Ёшлик». Агар сенда эрлик ҳуқуқи бўлганида эди, менинг нима иш қилишим ва қаерларда юришимни олдинроқ сўраб-суриштирган бўлардинг. «Ёшлик».

СЎРАМОҚ 1 Маълумот олиш, билиш учун савол билан мурожаат қилмоқ; савол, сўроқ бермоқ. Манзилини сўрамоқ. Воқеанинг тафсилотини сўрамоқ. Сўраганининг айби йўқ. Мақол. Кўп юргандан сўрама, кўп кўргандан сўра. Мақол. ■ Куйганёр кўприги олдида келганда, шофёр тормоз бериб, қўй етаклаган кишидан еттинчи участка қай тарафдалигини сўради. С. Аҳмад, Уфқ. Азизхоннинг ўша тарафларга боргиси келди. Шошиб сўради: -Армияга одам олишадими? С. Аҳмад, Уфқ.

Кўнгил сўрамоқ қ. кўнгил 1. Ҳаммадан онанг рози, Кўнгил сўраб туради. «Кўшиқлар».

2 Кимсани чақирмоқ ёки чақирилишини илтимос қилмоқ. -Алло, кимни сўраяпсиз? — Аҳмедовни сўраяпман.

3 Билимини текширмоқ, имтиҳон қилмоқ. «Ж»нинг каттасини кўрсатиб бермадингиз, эртага домла сўрайдиган эдилар. Қанақа ёзилади? А. Қаҳҳор, Санъаткор. Кўйинг, хола, алахситманг, дарсларини қилсинлар.. Битта-яримта одам дарсдан сўраб қолса.. Ҳеч ким сўрамаса ҳам, Ўрмонжон акам сўрайдилар. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Фикрлашиб, маслаҳатини ёки руҳсатини олмоқ. [Қутидор] Хотини ва қизидан сўраб ўтирмай, бир кун дўконидан эркак совчилар билан битишиб ҳам келди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Янаги йилга ер экувсиз қолса, колхоз ҳеч кимдан сўраб ҳам ўтирмасдан, қўш солиб юборади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

5 Бирор илтимос ёки талаб билан мурожаат этмоқ; илтимос ёки талаб қилмоқ. Изн сўрамоқ. Узр сўрамоқ. Қарз сўрамоқ. Номарддан ёрдам сўрама, юзингга солади. Мақол. Бой қўшинигандан сўрагунча, Йўқ уйингни ахтар. Мақол. ■ Азизхон жой излаб аланглаб тураркан, юқорида ўтирган Белявский уни имлаб, юқорига чиқишини сўради. С. Аҳмад, Уфқ. [Муҳсина] Савол сўралганда ҳам, жавоб бермайди, эрига мўлтираб қарайди — изн сўрайди. М. М. Дўст, Лолазор.

Баширжон ўзининг мушкул аҳволи тўғрисида маслаҳат сўрамоқчи эди, бўлмади. Кўрдики, акахоннинг аҳволи уникидан ҳам оғир. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

Гуноҳини сўрамоқ Гуноҳидан ўтишни илтимос қилмоқ. [Мирзакул:] Бой ота, Суянинг гуноҳини мен сиздан сўрадим. Кечинг. Н. Сафаров, Уйғониш.

6 Рухсат, ижозат ёки розилик олмоқ. Эшик очиқ бўлса ҳам, сўраб кир. Мақол. Меҳмон сўраб емас. Мақол. ■ Муқбил подшодан Хотамни бошлаб келишга ижозат сўрабди. «Чалпак ёққан кун».

7 Кимсани хотинликка, келинликка берилишини илтимос қилмоқ. Қиз(ини) сўрамоқ. Қизни сўраганга бер, Қимизни — сувсаганга. Мақол. ■ Мамат қассобнинг қизини қўшни қишлоқдан бир неча одам сўраган эди. «Ёшлик».

8 Бировни ахтармоқ ёки изламоқ. Бугун Азизхонни сўрамаган, суриштирмаган одам йўқ, деса бўлади. С. Аҳмад, Уфқ. Кўп шаҳарга бордим сўраб, Тополмадим норим истаб. «Нурали». Ҳозир Эшон қишлоқда ҳам у кишини икки отлиқ сўради. С. Аҳмад, Уфқ.

9 Салом ва яхши истакларни бировга етказмоқ. Қариндошларни сўраб қўйинг.

10 Савлода, олди-сотдида ўз моли учун бирор нархни айтмоқ. Қиммат сўрамоқ. ■ -Тойчангизга неча пул сўрайсиз? -Эгаси юз сўм сўради. Мен етмиш сўм дедим. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. -Кетамиз, — деди [Отабек] бир оз ўйлангандан кейин, — мол баҳолари тўғрисида битишолмай турамиз — олғувчилар арзон сўрайдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

11 фольк. Идора этмоқ; ҳокимлик, ҳукмронлик қилмоқ. Юртни сўрамоқ. ■ Бу бошимга хос саллани ўрайман, Омон бўлсам, мамлакатни сўрайман. «Эрали ва Шерали». Чамбилбелни сўраб ётган зўр султон, Ўғил ёки қиз кўрмади Юнусдан. «Маликаи айёр».

СЎРАШИШ 1 Сўрашмоқ 2 фл. ҳар. н. -Ассалому алайкум, эшон ака, менман, — деди Фуломжон ҳам, сўрашишга мажбур бўлиб. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Салом-алик; кўришиш. Мўмин кишиларнинг қўл бериб сўрашиши бошқа миллатларнинг ўпишиб кўришиши билан баробардир. «Фан ва турмуш».

СЎРАШМОҚ 1 Сўрамоқ 1-3, 5-10 фл. бирг. н. Ундан ҳеч нарса сўрашмади. ■ Штаб

радиузелидан тинмай қурувчилардан тартиб сақлашни, ўзбошимчалик қилмасликни сўрашди. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Салом-алик қилмоқ, кўришмоқ. Қўл бериб сўрашмоқ.

СЎРГИЧ бот. Гулнинг оталик чангини тутиб қоладиган қисми, тумшукчаси.

СЎРИ [а. سرير — каравот, койка] 1 Ток, қовоқ ва ш. к. чирмашувчи ўсимликларни ўстириш, кўтариб қўйиш учун шийпон шаклида, тик ёки қия қилиб кўтарилган мослама, қурилма. Токларни сўрига олмоқ. ■ Токни сўрида ўстириш усули халқ тажрибаси асосида вужудга келган. «ЎЗМЭ».

2 Нарса қўйиш, ёйиш учун қурилган, тўрт оёққа ўрнатилган тахта супа. Инкубаторлар учун жой тайёрлаш, пиллахоналарни ремонт қилиш, ёқилғи жамғариш, биноларни дезинфекциялаш, сўкчаклар ва сўрилар ҳозирлаш ишлари авж олиб кетди. Газетадан.

3 шв. Катта тахта каравот. Ҳали барг ёзмай, безрайиб турган икки туп сада тағидаги чойхона сўриларида одам кўп. С. Аҳмад, Ҳукм. Шийпоннинг сўриси битди-ю, томи ёпиқсиз қолди. «Шарқ юлдузи». Искандар эса беҳтиёр сўри панжарасига оғир суяниб, ўзи сезмаган ҳолда, тоғ ағдарган одамдек чуқур тин олди. М. Мансуров, Ёмби.

СЎРИТОК айн. сўри 1. Узум катта-катта боғларда ишком қилиб ўстирилса, шаҳар ва қишлоқ ҳовилларида асосан сўриток усулида етиштирилади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

СЎРМОҚ 1 1 Лабларга қўйиб ёки лаб орасига олиб, сиқиб ичга тортмоқ. Анорнинг сувини сўрмоқ. Жавзо кирмай, равоч сувини сўр. Мақол.

2 Шу йўсинда овқатланмоқ, эммоқ (бола ҳақида). Она кўкрагини сўриб ётмоқ.

3 Дамига тортиб олмоқ. Насос сувни сўриб олади.

4 Умуман, тортиб олмоқ. Куз офтоби.. эрталабдан оқшомги ёмғир заҳрини сўра бошлади. Й. Шамшаров, Кумуш пиёла. Тенага кўтарилган қуёш ўтли тили билан ер бағридаги барча намни сўриб оларди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

5 Тирик организмларнинг сувини, ширасини, қонини махсус аъзолари ёрдамида тортиб ичмоқ (ҳашаротлар, қуш ва ҳайвонлар ҳақида). Капалак гўл сувини сўради. Зулук қон сўради. ■ Ёш ўргимчаклар онаси-

нинг ҳар томонидан қон суюқлигини сўраверади. «Фан ва турмуш».

6 Оғизга олиб ва тупук билан ҳўллаб, селини тил ва танглай ҳаракати билан аста-секин ичга ютмоқ; шиммоқ. *Конфет сўрмоқ.*

■ *-Биз деҳқон одаммиз, Саидқул, — деди у. — Сиз у — аёллар билан кўп гаплашиб, оз тановул қилиб, кейин газзига қанд сўради-ган. М. М. Дўст, Лолазор.*

7 Кўчма Зўрлик ёки алдов билан бировнинг кучидан, меҳнатидан, бойлигидан фойдаланмоқ; эксплуатация қилмоқ. *[Зухра:] Сигирнинг қулоғига тушган канадай эрни сўриб ётиши ҳам яхши касб! А. Қаҳҳор, Оғрик тишлар.*

8 Чекмоқ, тортмоқ. *Чилим сўрмоқ.* ■ *Бектемир махорка ўраб, жимгина сўра бошлади. Ойбек, Қуёш қораймас.*

Бармоғининг (ёки тирноғининг) кирини сўрмоқ Оч қолмоқ, ейишга нарсa тополмаслик. Кўпларнинг егани нони, қалагани ўтини йўқ. Бармоғининг кирини сўриб, оёғини эски тушакка ўраб ўтирибдур. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. **Қонини (ёки кучини, илигини) сўрмоқ қ. қон.** Бултур, кеч куз, қишининг бошлари бўлса керак — куч-қувватини аллақандай кўринмас жонзот сўриб олгандек, бирдан озиб-тўзиб.. ранги олинди, бурунги ғайратидан асар ҳам қолмади. «Ёшлик». Деҳқонларнинг ҳоли шундайин ўтган Шафқатсизлар илигини сўриб ётган. Эргаш Жуманбулбул ўғли.

СЎРМОҚ II айн. сўрамоқ. Ранг кўр, ҳол сўр. Мақол. ■ *Аслим сўрсанг, бир якдона гавҳарман, Ёвмит, дейди униб-ўсган юртимни. «Гўрўғлининг туғилиши». Арзи ҳолингни бугун сўргали султон келадур. Ҳамза.*

СЎРОВ I Сўрамоқ фл. ҳар. н. Бадалмат дума, Боқижонбойларга айтиб, уйларидаги бутун гиламларини вокзалга чиқаришларини сўров керак. Ғ. Фулом, Танланган асарлар.

2 Савол, сўроқ. *Ҳафиза эрининг сўровига қисқагина жавоб қилди. Мирмуҳсин, Умид.*

3 Илтимос ёки талаб. *Сўхбатдошлар сўрови билан мен ҳам ўзим тўғримда сўзлаб бердим. Н. Сафаров, Оловли излар.*

4 *расм.* Бирор маълумот ёки тушунтириш берилиши ҳақидаги расмий талаб; талабнома.

5 *расм.* Социологик тадқиқотларда қўлланадиган дастлабки ахборот йиғиш усули. Сўров социологик ахборотнинг ишончлилигини, яъни тадқиқотларда олинган маълумот-

ларнинг ҳаққонийлигини таъминлаши зарур. «ЎЗМЭ».

СЎРОВНОМА I Ишга қабул қилишда тўлдириладиган расмий ҳужжат. Сўровномада ишга кирувчи (тўлдирувчи)нинг имзосидан ташқари кадрлар билан шуғулланувчи (ҳужжатни текшириб олувчи)нинг ҳам имзоси бўлади. «ЎЗМЭ».

2 Тўлдираётган одам ҳақида бирон-бир маълумот олиш ёки муайян дастур бўйича тузилган саволларга жавоб олиш учун бериладиган сўров варақаси, анкета. Сўровнома тузиш, уни тарқатиш, ўрганиш (анкеталаштириш) ижтимоий фанларда, аҳоли рўйхатини ўтказишда, жамоатчилик фикрини ўрганишда қўлланади. «ЎЗМЭ».

3 айн. **сўров 4.** Уша сўровномага ташкилот раҳбари нима жавоб қилган? Э. Аъзам, Кечикаётган одам.

СЎРОҚ I Савол, сўров. *Сўроқ бермоқ. Сўроқ оҳанги. Сўроқ гап.* ■ *Кечир, Зайнаб, ожиздир Омон, Бу сўроғинг жон ўртар ёмон. Ҳ. Олимжон, Танланган асарлар. «Нега?», дейсан, тушунмайсан, ўз сўроғингнинг Жавобини юрагингдан тинглаб кўрасан. Ғ. Фулом, Танланган асарлар.*

Сўроқ белгиси тлш. Мазмунидан сўроқ англашилган гаплар охирига қўйиладиган ва шу гапнинг ифода мақсадига кўра сўроқ гап эканлигини кўрсатадиган тиниш белгиси.

2 ҳўқ. Шахсдан кўрсатув ва тушунтирув олиш воситаси. *Сўроқ бермоқ. Сўроқ қилмоқ.* ■ *Сўроқ вақтида қийноққа солиш, зўравонлик, шафқатсизлик ёки инсон шаъни ва қадр-қимматини камситувчи бошқа тарздаги тазйиққа дучор этиш жиноят ҳисобланади. «ЎЗМЭ».*

3 айн. **сўров 4.** Ахир, улар сайловчи халқда! Уларнинг сўроғига, талабига тўла жавоб бериш керак-да. Ойдин, Садағанг бўлай, командир.

СЎРОҚЛАМОҚ I Сўрамоқ, сўраб-суриштирмоқ. *Чол Сувонжоннинг шарпасини сизди шекилли, «топдингми?» деб сўроқлаб қолди. С. Анорбоев, Оксой.*

2 Сўраб-сўраб қидирмоқ, суриштирмоқ; даракламоқ. *Ёр ишқиди неча бағримни доғлаб, Мен борайин Шахризарни сўроқлаб. «Маликаи айёр». Паризодни сўроқлаб, Бағрини ўтда доғлаб, Хоннинг эшигин қоқди, Эриб сув бўлиб оқди. Ҳ. Олимжон.*

СҮРОҚСИЗ 1 Рухсат олмасдан, берухсат. Бўтабой сўроқсиз эшикни очиб кирди. С. Аҳмад, Хукм. Вақт ҳам биздан сўроқсиз ўтиб борапти. М. Қориев, Ойдин кечалар.

2 ҳуқ. Сўроқ қилмасдан; терговсиз. Сўроқсиз уч кун ётиб чиқибди.

СҮРРАЙМОҚ 1 айн. **серраймоқ**. Қуйидаги қўлага ҳануз бўғот остида сўррайиб турар эди. А. Қодирий, Кичик асарлар. Бечора Дан-донов сўррайиб қолди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 Озиб-тўзиб кетмоқ, ўлар ҳолатга етмоқ. Йигитнинг.. чўзинчоқ юзи сўррайиб қолди. С. Анорбоев, Меҳр.

СҮРҒИЧ 1 Эмизикли болалар эмчак ўрнида сўрадиган резина буюм; эмизик. Турсун Тўраевичнинг ҳали-вери гапдан тийшилишга қўзи етмаган хотин қўлидаги боласини ён тарафдаги стулга ўтқазди-ю, оғзига сўрғичини бериб, жаҳл билан ўрнидан турди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Искандар елиннинг сўрғичдек учларидан «тиз-тиз» чўзилиб тушаётган сутга ҳайрат билан тикилиб қолди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 анат. Тери ва шиллиқ парда сиртидаги сезгир дўмбоқчалар. Тилни текиширган чоғда.. тил сўрғичларига ҳам диққат билан қараш лозим. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. [Сўрувчиларнинг] Оғиз сўрғичи гавдасининг учида, унинг тубида оғиз тешиги жойлашган. «ЎЗМЭ».

3 бот. Чирмашиб ўсадиган паразит ўсимликнинг туксимон ўсимталари.

4 с. т. Сўрғуч. Хизматкорлар кўзаларнинг оғзига сўрғич суриб, қатронга юмалатиб юборишди. М. М. Дўст, Галатепага қайтиш. Бу — вокзалнинг почта омбори бўлса эҳтимол, эски яшиқлардан сўрғич, елим, сирач, мумланган каноп ҳиди келиб турибди. «Ёшлик».

СҮТА 1 Битта йўғон этли ўқда жойлашган тўпгул.

2 Маккажўхорининг донли ёки дони олингандан кейин қолган ўзаги; тўпмеваси. Сута ёқмоқ. Сўталарни йиғиштирмоқ. ■ Мана шу ҳафта сувли дарада кийик жўхори сўтасини кемириб турганини ўз кўзим билан кўрдим. Н. Норматов, Исмоил тоға тарозиси. Доналари марвариддай жўхори сўтасини отмоқчидай, она дўқ қилди қизга. Ойбек, О. в. шабадалар.

3 шв. Таёқ, калтак. «Ҳа, бўйнинг узилгур!» деб, ердан узун сўта олиб қувди. С. Сиёев, Саратонда қор ёғди. Қирдан ошган ерда бир

одам келаяпти, эғнида жанда, қўлида сўта, оғзидан парча-парча кўпик тўкилиб келаяпти. «Юсуф ва Аҳмад».

СҮТАК Содда, гўл. Сўтак одам. ■ -Кекиртагингни узиб ташлайман, сўтак! — деган дарғазаб овозлар эшитилади. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

СҮТАКЛИК Ёшлик; соддалик, гўллик. Сўтаклик қилмоқ.

СҮТМОҚ шв. Ситмоқ, сўкмоқ, чок-чок қилмоқ. Чокини сўтмоқ. ■ Жилва бериб кулишиб, Қизлар ўтиб боради. Жонон чиннидай овози Юракни сўтиб боради. М. Алавия.

СҮФИ [а. صوفى — суфийлик издоши] **1** Масжидда азон айтувчи киши; муаззин. Бутоқда хўроз қичқирар, Мезанада — сўфи. Мақол. ■ Мана бугун Султонбой қишлоқ сўфиси азон айтмасдан ўрнидан туриб, томга қамиш босаётибди. Ҳ. Фулом, Машъал. Лектёр [лектёр] сўфи азон айтгандай қилиб гапираркан. «Ёшлик». Қўқоннинг эски шаҳарига қарашли бир масжидда бир сўфи бўларкан. Газетадан.

Сўфи азон айтмасдан Жуда эрта, тонг-саҳарлаб. [Аёл] Сўфи азон айтмасдан уйғониб, нон ёнди, мол-ҳолга қаради. «Ёшлик».

2 кўчма Содда, гўл, художўй одам. -Вой, отаси тушкур-ей, — деди кула-кула Муса, — мен сизни сўфи, бундай ишларга эътибор қилмайди, деб юрсам, сизда гап кўп экан. П. Турсун, Ўқитувчи. Уч-тўрт хотинли бойларнинг, айниқса, чорбозорчи савдогарларнинг беш-олтилаб хотинлари эрларини кутиб, сўфи бўлиб ўтиришади дейсизми? М. Исмоилий, Фарғона т. о.

СҮФИЁНА [ф. صوفیانه — суфий каби, суфийлардек] **1** дин. Суфийлик руҳидаги, суфийлик руҳи билан суғорилган. Сўфиёна дунёқараш. ■ Султонмурод.. сўфиёна руҳ билан айтилган бир ғазалнигина мақтади. Ойбек, Навоий.

2 Содда, художўй одамларга хос бўлган. Сўфиёна кўриниш.

СҮФИЙ дин. айн. **суфий**. Сўфийларнинг фикрича, инсон нафсга эрк бермаслиги, уни ўз вақтида жиловлай олиши зарур. «Фалсафа».

СҮФИЙЛИК қ. **суфийлик**, **тасаввуф**. Сўфийликнинг амалиётига кўра, баркамол инсон ўз нафсини тия оладиган, ақл-заковатни ҳар қандай ҳиссиётдан устун қўя оладиган, қалби яхшилик, эзгулик билан тўла кишидир. «Фалсафа».

СЎФИЛИК Масжидда азон айтиш, сўфи машғулот. *Сўфилик қилмоқ.* ■ *Борингки, ўғри қариганда сўфилик ихтиёр этган бўла қолсин.* М. М. Дўст, Лолазор.

СЎФИНАМО [а. + ф. صوفى نما – сўфига ўхшаш] Сўфи каби, сўфига ўхшаш. *Мингебоииси сўфинамо, Тасбеҳу бўйнида ридо, Чўқиб қочар зоғи ағло, Бир доғули айёр экан.* Муқимий.

СЎФИТЎРҒАЙ Бошида патлардан кокили бўлган, ерда яхши югурадиган, чумчуқсимонлар туркумига кирувчи қуш. *Эшикка чиқса, унинг ҳуснига маст бўлиб, сўфитўрғай, каклик, бўдана [бедана] – жами қушлар беадад сайрашар эди. «Ойсулув». Кейин қир устида сўфитўрғай нозик чулдиради.* М. Мансуров, Ёмби.

СЎХТА [ф. سوخته – куйган, ёндирилган; тагига олган; хафа, ғамгин] Пиликнинг куйган қисми. *Отабек микроз билан шам сўхтасини кесиб тузатди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Мойи тугаб, пилиги сўхта бўлган чироқ бир лип этиб сўнди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

Гўр сўхта қ. гўрсўхта. Жигар сўхта қ. жигарсўхта. Жувон сўхта қ. жувонсўхта. Сўхтаси совуқ Ёқимсиз, турқи хунук. *Сўхтаси совуқ одам.* ■ *Хуморхон ёмон кўради шу сўхтаси совуқ Раҳмонқуловни.* А. Мухтор, Туғилиш. **Сўхта бўлмоқ** Куйиб, кўмирга айланмоқ (лампа, шам ва ш.к. нинг пилиги ҳақида). *Сўхта бўлган пилик боши кесилур..* Ш. Шомухамедов.

СЎХТАЛАНМОҚ Куйиб кўмир бўлмоқ, қора кукунга айланмоқ. *Тун ярмидан оғиб, чироқ пилиги ҳам сўхталанди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

СЎҚА [р. соха – тирговуч, тамба; омон] Ер ҳайдаш учун ишлатиладиган чўян тишли содда асбоб; омон. *Ерни сўқа, эски омон эмас, трактор ҳайдайди. Ғўзага машина ишлов бериб, ҳатто пахтани машина териб берипти.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Ушанда сўқа билан ер ҳайдаган деҳқонлар, дон сепиб бўлгач, катта тўй ўтказишар экан.* А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.

СЎҚИМ I Сўйиш учун семиртирилган, бўрдоқи қорамол (буқа, ҳўкиз, сигир). *Сўқим гўшти. Сўқим сўймоқ. Сўқимга боқмоқ.* ■ *Халойиққа энди obu osh берди, Қанча қўю қанча сўқимлар сўйди.* «Нурали».

2 кўчма салб. Ишламай еб ётувчи, давангирдай соғ одам ҳақида. *Сўқимдек йигит.* ■

–Ўргатма менга!.. – қаҳрдан қичқиради Муҳсина хоним. – Бир гала сўқим, бир гала текинтомоқ. М. М. Дўст, Лолазор. *Бу сўқимларни кутиб, ичагингиз узилиб кетади. Улар туни билан зиёфатда кабоб еб, ҳиринглашиб чарчашган. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.*

СЎҚИР [мўғ.] **1** Кўр, ожиз. *Чин кўнгилдан йиғласанг, сўқир кўздан ёш чиқар.* Мақол.

2 Кўзи кўр, кўзи ожиз одам. *Сўқир киши.* ■ *–Ҳой, мўғуллар! – деб заҳарханда кулди у [Темур Малик]. – Иккингиш учун садоғимда икки ўқ қолди, иккингишни ҳам сўқир қилиб қўяйми? М. Осим, Карвон йўлларида. Бенафдур сўқирга тутилган чироқ.* Ш. Шомухамедов.

3 кўчма Ҳеч нарсани билмайдиган, сезмайдиган; қоқоқ, кўр. *Кўзи сўқирдан кўкраги сўқир ёмон.* Мақол. ■ *Нима қилай, бу сўқир кўзлар кеч очилган бўлса? «Ёшлик». Шунча пайтдан бери кўр эканман, сўқир эканман. «Шарқ юлдузи».*

СЎҚИРЛИК Кўрлик, кўзи ожизлик; қоқоқлик. *Кўзнинг сўқирлиги. Маънавий сўқирлик.*

СЎҚМА Ўзича ўйлаб чиқарилган, сўқилган, тўқилган, ясалган; ясама. *Сўқма тил.* ■ *Уйнинг тўрида.. сўқма тахта стол олдида, беш-олти кишидан иборат ҳайват ўтирибди.* Ойбек, Болалик.

Сўқма йўл айн. сўқмоқ I 1. Тупроқ тўкиладиган жойга мокидай қатнаб, сўқма йўлни шулар шиббалаган. Газетадан. *Боши ғувиллаб, ташқарига чиққанида, тоненинг соф ҳавосиданми, юрак ютиб қилган ишиданми, бир оз енгил тортиб, дуч келган сўқма йўлга тушиб юриб кетди.* А. Мухтор, Қумуш тола.

СЎҚМОҚ I 1 Одамлар қатнови натижа-сида ўз-ўзидан юзага келган ёлғизоёқ йўл. *Мана шу адирлар бағридан бир сўқмоқ ўтган.* «Ёшлик». *Сахро сўқмоғида бошин эгиб жим, Бир кимса кетмоқда, билмасман, у ким.* А. Орипов, Йиллар армони.

2 кўчма Киши фаолиятида, ҳаётда босиб ўтган ёки босиб ўтиладиган йўл. *Ҳаётимиз жуда гўзал. Лекин унинг ўзига яраша паст-баландликлари, сўқмоқлари ҳам бор. Ўйлаб турсам, менинг ёлғизоёқ сўқмоқ йўлим аллақачон тугабди.* А. Мухтор, Асарлар.

СЎҚМОҚ II 1 Урмоқ, туширмоқ, солмоқ. *Мушт билан сўқмоқ. Калла сўқмоқ. Сў-*

қолмаган сүйил кўтарар. Мақол. ■ Йўқ, оғалар, темирни қизигида сўқиб қолиш керак! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 кам қўл. Ўзича ўйлаб чиқармоқ, тўқмоқ, ясамоқ. «Яқинда Қирмизхон билан Қиёмхоннинг тўйлари бўлармиш», деб Ислоҳ отадан қутулиш учун шунчаки важ-қорсон сўққан эди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

Фалсафа сўқмоқ айн. фалсафа сотмоқ қ. фалсафа 2.

СЎҚҚА Ҳеч кими йўқ, ёлғиз, якка. -Ўзинг сўққа жонингни боқолмайсан-у, тўқлини қандай қилиб боқасан, — деди Шум бола Омонга. Ғ. Ғулом, Шум бола.

СЎҚҚАБОШ 1 Ҳеч кими йўқ, ёлғиз. Сўққабош одам. ■ [У] Дунёда яккаю ягона, сўққабош одам. С. Аҳмад, Жимжитлик. Назарбек, бизда оила йўқ, оиламиз ўн йил бурун қазо қилган, икки фарзандимиз бор эди, бири ҳам турмади. Сўққабошимиз энди. М. М. Дўст, Лолазор.

2 Уйланмаган, бола-чақа қилмаган; бўйдоқ, ёлғиз. -Биби Робия, — деди у [Яхшибоев] — сўққабош ўтиб кетяпсан. М.М.Дўст, Лолазор.

СЎҚҚАБОШЛИК Сўққабош, ёлғиз бўлишлик. Сўққабошлик жонга тегди. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

СЎҚҚАЙМОҚ с.т. Сўппаймоқ, кўққаймоқ. Сўққайиб турмоқ. ■ Кўкка чарх урган қушлар ҳар замонда югуриб келиб, қўлларини кўксига қовуштирганича сўққайиб қоладиган кулранг юмронқозиқларга ўз жамолини кўз-кўз қила бошлади. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

СЎҒИН шв. Сўнг, кейин, сўнгра. Ундан сўғин элдан кўп лашкар олиб, Келган ёвман [ёв билан] сўғин жанжал қилажак. «Юсуф ва Аҳмад». Китоб ўқиған одамларни садағаси кетай, ўқиб-ўқиб, сўғин начайли [начальник — бошлиқ] бўлишган. С. Аҳмад, Жимжитлик.

СЎҒИР с. т. Суғур.

СЎҒОН шв. Пиёз. Сўфи сўғон ер, топилса йўғон ер. Мақол.